

Catalogus Cultuurhistorische Inventarisatie Erfgoedkaart Waalre

Bijlage behorende bij het rapport:

Kempisch erfgoed in beeld.

Een regionale erfgoedkaart voor de Kempen- en A2 gemeenten Bergeijk, Bladel, Eersel, Oirschot, Reusel-De Mierden, Waalre, Valkenswaard, Cranendonck en Heeze-Leende

Inhoud

Uitleg erfgoedkaart en leeswijzer	3
1. Inventarisatie fysieke landschap - Waalre	1
1.1. Algemeen	1
1.2. De kaart voor Waalre	1
1.3. Werkwijze bij het maken van het fysieke landschap	3
1.4. De kaart van het fysieke landschap	6
Thema: 1 Lage zandgronden	6
Thema: 2 Lage dekzandruggen	6
Thema: 3 Hoge dekzandruggen	6
Thema: 4 Duinen en stuifkoppen	7
Thema: 5 Laagte op het Hoge	9
Thema: 6 Dalen op het Hoge	10
Thema: 7 Beken	11
Thema: 8 Moeren op het Hoge	12
Thema: 9 Heide	14
Thema 10 is vervallen	
Thema: 11 Restbossen	15
2. Inventarisatie historisch landschap – Waalre	18
2.1 Algemeen	18
2.2 Thema's	23
Thema: 12 Oude infrastructuur	23
Thema: 13 Doorgaande wegen	24
Thema: 14 Lokale wegen	30
Thema: 15 Gegraven waterlopen	35
Thema: 16 Molens	36
Thema: 17 Gehuchten	44
Thema: 18 Heerlijkheden	51
Thema: 19 Landgoederen	63
Thema: 20 Bosbouw	78
Thema: 21 De oude Akkers	80
Thema: 22 Ontginningen	86
Thema: 23 De beemden	89
Thema: 24 Bestuurlijk	92
Thema: 25 Militair	99
Thema: 26 Kerkelijk	101
Thema: 27 Meubilair	123
Thema: 28 Grondstofwinning	143
Thema: 29 Industrieel	146
Thema: 30 Woonwijken	161
Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst	167
3. Inventarisatie archeologisch landschap – Waalre	251
Thema: 32 Bewoning	252
Thema: 33 Cultus/heiligdom	265
Thema: 34 Begraving	269
Thema: 35 Infrastructuur	274
Thema: 36 Agrarische productie	275
Thema: 37 Grondstofwinning	277
Thema: 38 Industrie en nijverheid	278
Thema: 39 Depot	281
Thema: 40 Onbekend	284
Bibliografie Waalre	294

: Exacte locatie onbekend.

Uitleg erfgoedkaart en leeswijzer

In deze catalogus worden de resultaten van de inventarisatie van de erfgoedkaart van Waalre beschreven. De erfgoedkaart is een GIS-kaart met een groot aantal lagen, die grofweg zijn ingedeeld naar landschap, historie en archeologie. Binnen deze hoofdindeling zijn de geïnventariseerde gegevens verder onderverdeeld naar thema en naar type gebied of object (ofwel subthema genoemd). Bij ieder thema en subthema wordt een korte toelichting gegeven. Daarop volgt de inventarisatie van objecten en gebieden, geordend per thema en subthema. Elk object of gebied bezit een eigen "Uniek nummer" dat als volgt is opgebouwd: gemeentenummer.themanummer.subthemanummer.volgnummer (bijv. 1.14.4.085).

Alle objecten en gebieden zijn in de beschrijving van deze catalogus genummerd en deze nummers komen als oproepbare labels op de erfgoedkaart terug, voorafgegaan door het subthemanummer, het thema-nummer en het gemeentenummer. Vanaf de kaart kan een object dus snel worden teruggevonden. De beschrijving van ieder object geeft minimaal een identificatie, vaak een korte beschrijving en soms een uitvoerige behandeling. In een aantal gevallen wordt (via de voetnoten) naar verdere literatuur verwezen. Voor het overige wordt stilzwijgend verwezen naar het informatiesysteem van het regionaal archief, waarmee op adres zowel literatuur als afbeeldingen gevonden kunnen worden.

In principe krijgt ieder thema één laag, maar als daarbij meerdere dimensies (punt, lijn, vlak) betrokken zijn, zijn het even zovele kaartlagen. Als die lagen met oplopend nummer gestapeld worden en binnen ieder thema de punten boven de lijnen en die boven de vlakken, wordt in de meeste gevallen een goed beeld verkregen. Wel is het zo dat het beeld bij kleinere schalen snel erg vol loopt. Het is dan zaak enkele lagen "uit" te zetten. Al deze lagen worden het best bekeken op de ondergrond van de reconstructie van het fysieke landschap.

In hoofdstuk 1 wordt de reconstructie van het natuurlijk landschap in Waalre beschreven voordat de middeleeuwse mens daarin grote ingrepen deed. Deze lagen zijn genummerd thema 1 tot en met 11. In hoofdstuk 2 wordt een reconstructie van het historische landschap in Waalre beschreven, zoals dat onder invloed van de mens tot stand kwam. Deze groep omvat de lagen 12 tot en met 31. Naast veranderingen in het landschap na 1830 is ook de uitgroei van de dorpen en de industrialisatie hier in meegenomen. Diverse (sub)thema's kunnen in de toekomst nog verder uitgewerkt worden, waaronder bijvoorbeeld de wegen en groenstructuren. Er kunnen zich echter ook nieuwe thema's voordoen of thema's die nu nog niet aan de orde zijn gekomen, waaronder het immateriële erfgoed zoals tradities en voorwerpen. De catalogus is dan ook zo opgezet dat het systeem makkelijk aan te vullen is, mocht dat nodig zijn. In hoofdstuk 3 wordt tot slot het archeologisch (niet-zichtbare) erfgoed beschreven, in de thema's 32 tot en met 40.

De volgende pagina geeft een totaal overzicht van alle mogelijk voorkomende thema's en subthema's in de Kempen.

Thema's en subthema's die voor de A2 en de Kempengemeenten van toepassing (kunnen) zijn:

Thematische indeling fysisch landschap (thema 10 is vervallen)										
01 Lage zandgronden	02 Lage dekzandruggen	03 Hoge dekzandruggen	04 Duinen en stuifkoppen	05 Laagte op het Hoge	06 Dalen op het Hoge	07 Beken	08 Moeren op het Hoge	09 Hei	11 Restbossen	
1. Lage zandgronden	2. Lage dekzandruggen	3. Hoge dekzandruggen	1. Akkerrandwal	1. Pingo-ruïne	1. Dal	1. Beekloop	1. Ven	1. Hei in 1840	1. Restbos	
			2. Duin	2. Andere laagte	2. Rijt	2. Oude meander	2. Moeras	2. Hei in 1900	2. Ecologisch oud bos	
			3. Kamduinen			3. Overstromingsgebied	3. Veengebied, actueel	3. Hei in 1930		
			4. Uitblazingslaagte				4. Veengebied, verdwenen	4. Hei in 1950		
			5. Fort				5. Wijstgronden			
Thematische indeling historisch landschap										
12 Oude infrastructuur	13 Doorgaande wegen	14 Lokale wegen	15 Gegraven waterlopen	16 Molens	17 Gehuchten	18 Heerlijkheden	19 Landgoederen	20 Bosbouw	21 Oude akkers	
1. Pre-historische wegen	1. Doorgaande weg	1. lokale weg	1. Kanaal	1. Windmolen	1. Groot dorp	1. Windmolen	1. Landgoed	1. 1500-1750	1. Akkerwal	
2. Romeinse wegen	2. Halte	2. Voorde / brug	2. Molenloop	2. Watermolen	2. Klein dorp	2. Hoofdhoeve	2. Herberg	2. 1750-1850	2. Besloten akker	
3. Voorde	3. Oude rijksweg		3. Sloop	3. Rosmolen	3. Groot gehucht	3. Hoeve	3. Hoeve	3. 1850-1900	3. Open akker	
4. Middeleeuwse hoofdweg	4. Railweg		4. Haven	4. Torenmolen	4. Klein gehucht	4. Heerlijke gebied	4. Klooster	4. 1900-1930	4. Steilrand	
	5. Trekpad		5. Gracht	5. Motormolen	5. Huizengroep	5. Relatie	5. Laan			
	6. Veer		6. Sluis	6. Molenbiotoop	6. Verspr aan str	6. Voorhof	6. Landgoedgebied			
	7. voorde / brug			7. Molenberg	7. Compact aan str	7. Kasteelboerderij	7. Landhuis			
	8. Plein			8. Molenwiel	8. Verspreid		8. Omgrachte hoeve			
	9. Poort			9. Molenvoed			9. Ontginningstructuur			
	10. Spoorbrug			10. Watervlucht molen			10. Zichtlijn			
	11. Tol(huis)			11. Water- en windmolen			11. Park			
	12. Holle weg						12. Tuin			
	13. Jaagpad						13. Vijver			
	14. Grenspost						14. Villa			
	15. Laanbeplanting						15. Wal			
							16. Overig			
22 Ontginningssystemen	23 De beemden	24 Bestuurlijk	25 Militair	26 Kerkelijk	27 Meubilair	28 Grondstofwinning	29 Industrieel	30 Woonwijk	31 Historische bouwkunst	
1. Veentontginning	1. Bocht	1. Galg	1. Begraafplaats	1. Kerk	1. Bijzondere boom	1. Boerenkuil	1. Arbeiderswoning	1. Arbeidersbuurt	1. Woonhuis	
2. Beekdalontginning	2. Dijk	2. Gemeente	2. Blokhuis	2. Begraafplaats	2. Fontein	2. Peelbaan	2. Brouwerij	2. Company-town	2. Boerderij	
3. Bosontginning	3. Dijkputten	3. Gevangenis	3. Boerenschans	3. Calvarieberg	3. Gedenkteken	3. Turfhok	3. Directeurswoning	3. Limbebouw	3. Villa	
4. Heideontginning	4. Dijkslot	4. Grensmarkering	4. Fort	4. Graf	4. Hek	4. Turfheart	4. Fabrieksgebouw	4. Stationswijk	4. Cafe	
5. Populierenlandschap	5. Eendenkooi	5. Raadhuis	5. Kazemat	5. Heiligenbeeld	5. Kinderkolonie	5. Moerput	5. Fabrieksterrein	5. Tuinwijk	bedrijfsruimte	
6. Streepjesverkaveling	6. Hek	6. Rechtbank	6. Linie	6. Kapel	6. Poel	6. Uitgelaagd perceel	6. Gezondheidszorg	6. Villawijk	6. Bakhuis	
7. Voorpootstrook	7. Hooiland	7. Schepenbank	7. Militair complex	7. Kapelleke	7. Pomp	7. Zandwinput	7. Hoge schoorsteen	7. Wederopbouw	7. Schuur/bijgebouw	
8. Zandontginning	8. Keetveld	8. Vrijheid	8. Militair oefenterrein	8. Klooster	8. Schaapskooi	8. Stuiwandwinning	8. Hopeest	8. Woonwijk	8. Koetshuis	
9. Ruilverkaveling	9. Schouwsloot	9. Diversen	9. Schans	9. Kloosterterrein	9. School	9. Leemput	9. Kantorenpark	9. Stationswijk	9. Varia	
	10. Sluis		10. Schietveld/berg	10. Kruiseik	10. Sportterrein	10. Steenoven	10. Klokkenijter			
	11. Wiel		11. Schijnboot	11. Kruisweg	11. Straatmeubilair	11. Droogloodsen	11. Leerlooierij			
	12. Vloeiweiden		12. Schootsveld	12. Lourdesgrot	12. Ven	12. Waterputtenweg	12. Loods/pakhuis			
			13. Tankgracht	13. Pastorie	13. Ziekenhuis	13. Pompebouw	13. Onderwijs			
			14. Vesting	14. Patronaat	14. Verhalen	14. Watertoren	14. Pottenbakkerij			
			15. Vliegenveld	15. Religieus groen	15. Gasthuis/armenhuis	15. Visvijvers	15. Smidse			
			16. Oefenlokaal	16. Schuilkerk	16. Kiosk	16. Vismarkt	16. Vlasrootput			
			17. Landweer	17. Seminarie	17. Waterput	17. Turfwinning	17. Weverij			
			18. Wal	18. Stokske	18. Bank					
				19. Wegkruis	19. Winkel					
				20. Mirakelkuil	20. Gemeenschapshuis					
				21. Luidhuis	21. Herberg					
					22. Hotel/restaurant					
Thematische indeling archeologisch landschap										
32 Bewoning (inclusief verdediging)	33 Religie	34 Begraving	35 Infrastructuur	36 Agrarische productie en voedselvoorziening	37 Grondstofwinning	38 Industrie en nijverheid	39 Depot	40 Onbepaald		
1. Romeinse villa	1. Kerk	1. Grafheuvel	1. Weg	1. Akker/(moes)tuin	1. Kleiwinning	1. Metaalbewerking	1. Depot	1. Onbepaald		
2. Kasteel	2. Kapel	2. Grafheuvelveld	2. Brug/voorde	2. Celtic Field	2. IJzerertswinning	2. Pottenbakkerij	2. Muntvondst			
3. Kamp	3. Klooster	3. Urnenveld		3. Veekraal/ schaapskooi	3. Turfwinning	3. Steen/ pannenbakkerij				
4. Schans		4. (Vlak)graf	3. Percelering/ verkaveling			4. Vuursteenbewerking				
5. Wal/omwalling	4. Cultusplaats/ heiligdom/tempel	5. Grafveld				5 (Houts)koolbranderij				
6. Nederzetting		6. Kerkhof				6 Leerlooierij				
7. Borg/Stins/Versterkt huis		7. Rijengrafveld				7 Bierbrouwerij				
8. Moated site		8. Onbepaald				8 (Water)molen				
9. Landweer						9 Onbepaald				
10. Onbepaald										

1. Inventarisatie fysieke landschap - Waalre

K.A.H.W. Leenders

1.1. Algemeen

Op de kaart van het fysieke landschap wordt weergegeven hoe het landschap gestructureerd was eer de mens daar gericht belangrijke wijzigingen in aanbracht. Deze kaart is vooral van belang voor het inschatten van archeologische potenties en als basis voor de historisch-geografische ontwikkeling. Met een historisch-landschappelijke analyse is het ook mogelijk om de huidige verstedelijkte gebieden in de regio qua bodem te inventariseren. Voor die bewerking wordt uitgegaan van de oude topografie en de samenhang tussen landschappelijke structuren uit 1838 met geomorfologische en bodemkenmerken, zoals die juist buiten het stedelijke gebied aanwezig zijn. Verdere verfijning kan worden verkregen door gebruik te maken van de digitale hoogtegegevens. Omdat echter de mens in het landschap altijd al aan het werk is geweest, zowel door directe ingrepen als door gevolgen van ingrepen elders kan bij het tekenen van de historisch-landschappelijke kaart onmogelijk een vast jaartal aangehouden worden.

De kaart van het fysieke landschap vertoont meerder legenda-eenheden, genummerd 01 tot en met 08. De afzonderlijke kaartelementen binnen iedere legenda-eenheid worden beschreven. Op de kaart verschijnt (na aanklikken) een samengesteld nummer: een combinatie van legenda-eenheid en kaartelementnummer.

1.2. De kaart voor Waalre

Basismateriaal

Geomorfologische kaart 1:50.000

Bodemkaart 1:50.000

AHN: Actueel Hoogtebestand Nederland (2004, per 5 meter een meting)

Kadastrale minuutplans Aalst (1828?), Waalre (1828), Stratum (1828?) en Heeze (1828?)

Topografische kaart 1:50.000 (1840/41, 1856/7, verkleining van 1:25.000)

Topografische kaart 1:25.000 (1867, deels 1840-57)

Topografische kaart 1:25.000 (ca 1900)

TOP10-vectorkaart (2008?)

Meierijkaart Verhees (1794)

De relatieve hoogtekaart

Ten behoeve van het opstellen van de kaart van het fysieke landschap is een relatieve hoogtekaart vervaardigd, uitgaande van de AHN-gegevens.

De AHN heeft op het platteland de gebouwen weggefilterd, maar in woonkernen groter dan 100 hectare niet. Daar zien we dus ook de hoogte van de gebouwen en daar zijn we niet in geïnteresseerd. De eerste bewerking bestond er daarom uit om die gebouwen alsnog uit te filteren. Daartoe is van ieder vierkant van 25 hoogtemetingen de laagste waarde toegekend aan het middelste meetpunt. De meeste huizen verdwijnen zo, maar grote gebouwen blijven zichtbaar. Die meetpunten zijn gewoon weggelaten ("no data"). Het resultaat is dat de terreinen van de grote woonkernen nu een hoogtebeeld tonen dat aansluit bij dat van de omgeving.

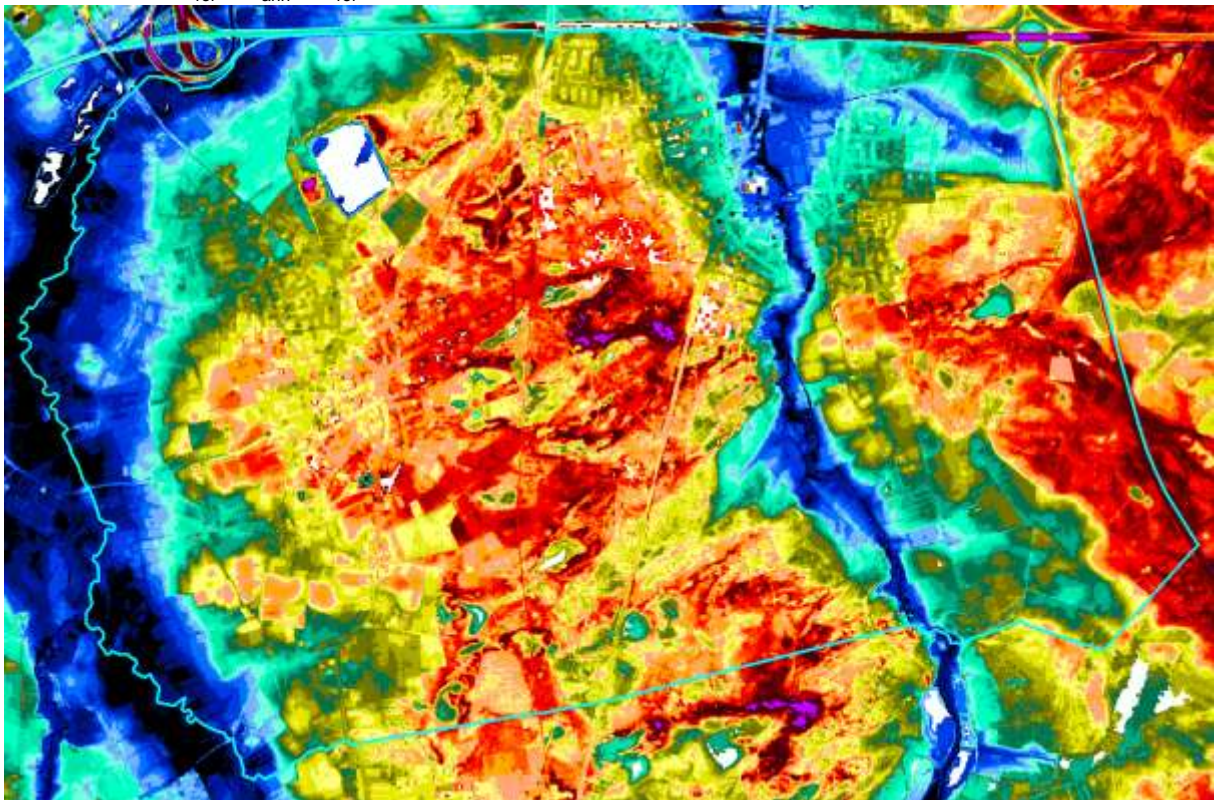
Vervolgens is de globale hoogteligging van Waalre en Valkenswaard samen bestudeerd op een kaart met verschillende kleuren per 2 meter hoogteverschil. Het gebied blijkt naar het noorden af te hellen, van ca 38,5 m +NAP in het zuidwesten naar 17 m +NAP langs de beken in het noordoosten, wat ook overeenkomt met de algemene richting van de belangrijkste beekdalen.

Door meting in de AHN zijn vervolgens de parameters voor een referentievlak bepaald. Dit vlak wordt bepaald door vijf oost-westlijnen op 3,5 kilometer van elkaar:

Y	Z	dZ/dY
380000	1947	-0,06971
376500	2191	-0,08743
373000	2497	-0,08800
369500	2805	-0,10514
366000	3173	

dZ/dY is de helling (in cm hoogte per meter horizontaal), die in noordelijke richting afneemt.

De relatieve hoogtekaart wordt berekend als het verschil tussen de echte terreinhoogte en het referentievlak: $Z_{rel} = Z_{ahn} - Z_{ref}$

Relatieve hoogtekaart Waalre.

De oranje-rode vlekken zijn relatief het hoogste; de blauwe het laagste. De grenzen van de huidige gemeente Waalre zijn aangegeven met een licht blauwe lijn.

1.3. Werkwijze bij het maken van het fysieke landschap

Als uitgangspunt voor de kaart van het fysieke landschap is de geomorfologische kaart genomen. De ligging en begrenzing van de daar aangegeven terreintypen is vervolgens aangepast aan de hand van vooral de relatieve hoogtekaart en verder voor details met behulp van de kadasterkaarten en het andere kaartmateriaal. Al doende zijn de moderne structuren, zoals autowegen, vuilhopen, afgravingen en bebouwde gebieden, uit de kaart verwijderd.

Vanaf de oude kadasterkaarten werden de beken ingetekend: element "07 Beken" op de kaart. De beken werden stroomopwaarts niet verder getekend dan tot waar de kadasterkaart ze een min of meer natuurlijk (enigszins kronkelend) uiterlijk geeft. Op die beken sluiten vaak veel rechtere, ooit gegraven waterlopen aan die misschien wel in een oud dal of dalvormige laagte liggen, maar hier niet als "beek" zijn aangemerkt.

De beekdalen zijn op de geomorfologische kaart meestal van een R-type. Al die R-typen zijn samengenomen en vervolgens is de begrenzing aangepast aan de AHN-gegevens en de oude kadasterkaart, waar dat nodig was. Deze bewerking leverde "06 Dalen op het Hoge". Door controle tegen de kadaster- en topografische kaarten is een nadere verdeling tussen "dal" en "rijt" aangebracht. Enkele "dalen" zijn echter als "05 Laagten op het Hoge" geïnterpreteerd.

De volgende stap betrof het andere uiterste in het landschap: de stuifduingebieden. Ook deze kunnen op de geomorfologische kaart teruggevonden worden (3L8 en 4L8: Lage landduinen met bijhorende vlakten; 12C2 hoge idem), maar hier leverde de relatieve hoogtekaart een belangrijke verrijking met details op. De bodemkaart (code Zd) diende als controle en de topografische kaarten van 1840 en 1900 en de kadasterkaart dienden om inmiddels afgegraven duinen terug te vinden en ze scherper te lokaliseren. Binnen de duingebieden komen allerlei kamduinen voor: soms paraboolvormig, soms langgerekt, soms helemaal rondlopend. Ook de laagten in het duingebied konden zo goed worden opgespoord. In een aantal gevallen moesten de kadasterkaart en de oude topografische kaarten voor aanvullingen zorgen. Ook de afgravingen zijn hier van belang: die hopen zand waren altijd een aantrekkelijke bron van zand: onnutte grond en een hele berg! Deze bewerkingen leverde het onderdeel "04 Duinen en stuifkoppen" op.

Van de geomorfologische kaart werden de dekzandruggen (3K14, 4K14) afgelezen. Dat zijn er resp. 4 (82 ha) en 1 (59 ha). De categorie "3L5 Dekzandruggen met of zonder oud bouwland" bleek in Waalre een zeer belangrijke aanvulling op die heel beperkte 3K14-groep, met nog 12 grote vlekken, samen ca. 1600 ha groot. Voor een deel bleek dat gebied hiervoor als duinengebied geëvalueerd omdat de hoogtekaart er heel duidelijk een patroon van duinen en uitblazingslaagten laat zien. In Waalre zijn 12 gebieden als "02 Lage dekzandruggen" en 7 als "03 Hoge dekzandruggen" aangegeven, resp. 450 en 322 hectare groot. Het betreft onder andere de dorpsakkers van Aalst en Waalre, welke wegens de recente bebouwing op basis van het oud kadaster, de kaart van 1900 en de hoogteligging gereconstrueerd zijn.

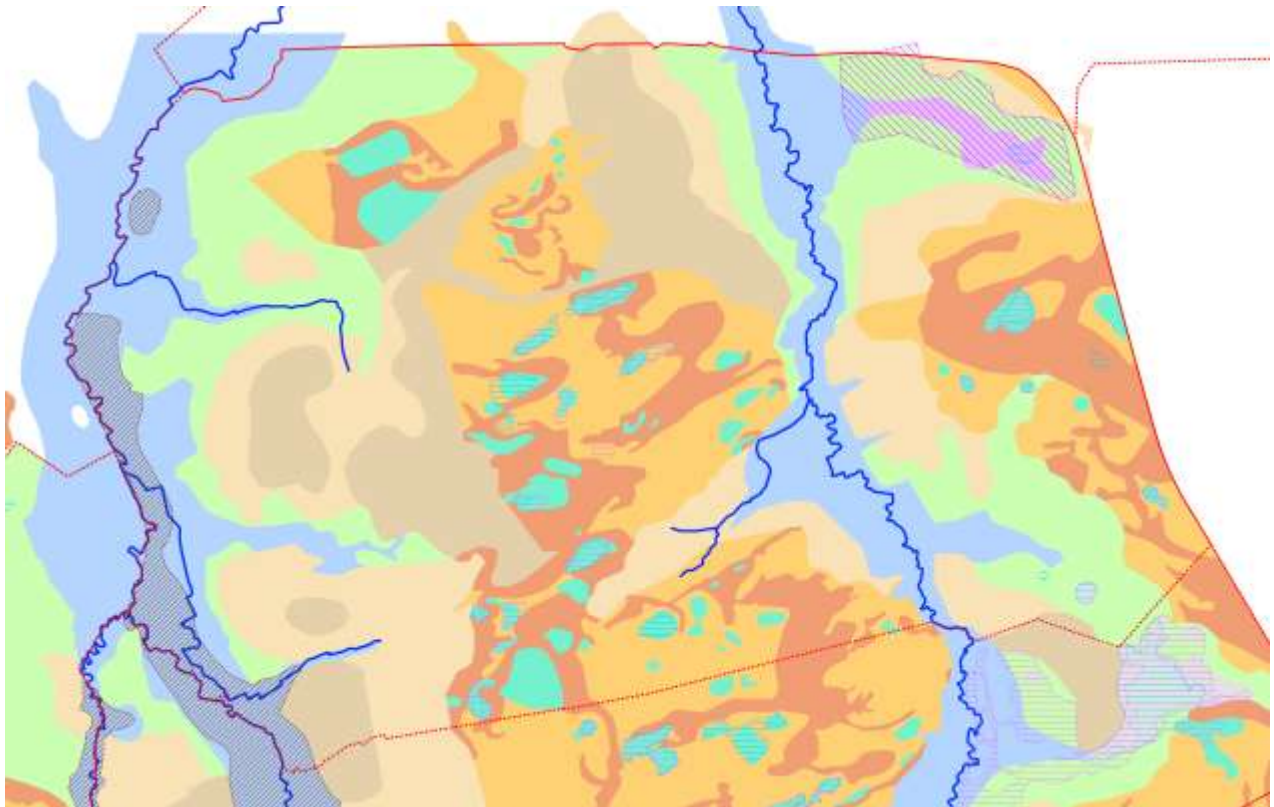
De geomorfologische kaart geeft ook allerlei laagten aan die niet behoren bij dalen of duingebieden. Controle tegen de relatieve hoogtekaart, de kadasterkaart en de topografische kaart leverde niets voor de eenheid "05 Laagte op het Hoge" op. Los hiervan is de hoogtekaart nogmaals doorgelopen, wat één laagte opleverde van iets meer dan een hectare groot. In hoeverre hier of in de duingebieden "Pingo-ruïnes" voorkomen, kan op deze wijze niet vastgesteld worden: daarvoor is veldonderzoek nodig.

De rest van het gebied is hier opgenomen als een soort restcategorie "01 Lage zandgronden", voor zover ze hiervoor niet in een andere categorie zijn ondergebracht. Dit leverde in Waalre 8 gebieden op, vaak flanken van beekdalen, samen 326 ha groot.

De voorgaande elementen 01 t/m 06 beschrijven heel de bestudeerde oppervlakte. Het element 07 dat lijnvormig is, kan daarop geprojecteerd worden. Als extra element is er dan nog "08 Moeren op het Hoge". Allereerst zijn de vennen die op de kadasterkaart van 1828 getekend zijn ingetekend. Binnen Waalre zijn dat er 19 met een oppervlakte van 46 hectare. Het zijn 18 kleintjes en één groot ven, het Grevenschutven waarvan overigens maar een klein hoekje binnen de huidige grenzen van Waalre lag. Ook de ven-indicatie moet over de bodem-indicatie geprojecteerd worden.

Van inmiddels verdwenen venen blijkt op de moderne geomorfologische en bodemkaart niets meer. Wel worden daarop terreinen aangegeven waar nog steeds ondiep in de bodem of aan de oppervlakte een veenlaag of moerige laag aanwezig is. In Waalre zijn dat er 2 (400 ha), te weten het Dommeldal dat tot ver buiten Waalre strekt en nog een plekje in dat dal, de Heuvelse Putten. De geomorfologische kaart geeft binnen Waalre 16 "moerassige" gebieden aan, met een oppervlakte van 83 hectare. Meest zijn het kleine vlekjes in oude vennen en het Grevenschutven ligt grotendeels buiten Waalre. Aan verdwenen venen noteerden we één plek: de Moerputten. De mogelijke oude omvang daarvan is geschat op basis van de strokenverkaveling van 1832 en de huidige hoogteligging (de duinen er omheen!). Turfvaarten zijn hier niet geweest: de turf werd per kar afgevoerd.

Dit is dan het resultaat:

Een totaaloverzicht van het fysische landschap van Waalre in cijfers:

Thema nr	Thema	Aantal	Opp (ha)	Lengte (m)	Sub-thema	Aantal	Opp (ha)
1	Lage zandgronden	10	415				
2	Lage dekzandruggen	12	451				
3	Hoge dekzandruggen	7	322				
4	Duinen en stuifkoppen	95	986				
					Duin	23	544
					Kamduinen	19	351
					Uitblazingslaagte	53	91
5	Laagte op het Hoge	1	1				
6	Dalen op het Hoge	3	1692				
					Dal	2	1673
					Rijt	1	19
7	Beken	5		59730			
8	Moeren op het Hoge	38	594				
					Ven	19	46
					Moerassig	16	83
					Veen, actueel	2	401
					Veen, verdwenen	1	64

1.4. De kaart van het fysieke landschap

Thema: 1 Lage zandgronden

Er zijn 10 vlakken aangegeven, met een gezamenlijke oppervlakte van 415 hectare. Ze komen over het hele gebied verspreid voor. De vlakken zijn genoemd naar het dorpsgebied waarin ze voorkomen.

Thema: 2 Lage dekzandruggen

Er zijn 12 lage dekzandruggen aangegeven, die samen 451 hectare beslaan. De grootste zijn vaak gebruikt als dorpsakkers, maar ook enkele ruggen in de heide vallen in deze groep. Groter dan 50 hectare zijn de akkers van Geenhoven, Limmereind en Waalre.

Thema: 3 Hoge dekzandruggen

Er zijn 7 hoge dekzandruggen genoteerd, met een gezamenlijke oppervlakte van 322 hectare. Ook hiervan zijn de grootste alle in gebruik geweest als dorpsakker, met de akkers van Aalst en Waalre als grootste.

Uniek nr	Naam	Opp (ha)
9.3.53	Limmereind	6,87
9.3.59	bij Greveschutven	30,05
9.3.60	Akker Leendermolen	34,13
9.3.61	akker Waalre, west	34,69
9.3.62	tussen de duinen	40,44
9.3.65	akker Waalre, Veldbraken	86,45
9.3.66	akker Aalst	89,85

Thema: 4 Duinen en stuifkoppen

In deze categorie zijn drie subcategorieën onderscheiden: 23 duingebieden met een oppervlakte van 544 hectare; 19 kamduincomplexen met een oppervlakte van 351 hectare en 53 laagten die samenhangen met duinen en waarschijnlijk meestal uitblazingslaagten zullen zijn, samen 91 hectare groot. In totaal is zo 986 hectare duingebied genoteerd, dat is 44% van de oppervlakte van de gemeente.

4.1. Akkerrandwal

Lang, smal maar hoog opgestoven zand op grens van hei en oude akkers, vaak begroeid met wat zielige eiken, maar soms ook hele stevige. Het naastliggende ex-heide gebied vaak begroeid met dennen; de akker hopelijk nog akker. Ontstaan door instuiven van akkerwal.

4.2 Duin

Duinen zijn door de wind in het vrije opgeblazen hopen stuifzand. Soms een heel chaotisch golvend gebied. Het duingebied ligt centraal, en in het oosten. Dit zijn de 10 grootste:

Uniek nr	Naam	Opp (ha)
9.4.2.591	rond het Molenvan	138,11
9.4.2.646	Petersberg en omgeving	64,54
9.4.2.629	Geenhovense Heide	52,55
9.4.2.659	Wildenberg	52,09
9.4.2.578	Meelbergen	45,84
9.4.2.550	bij de Aalsterhut	33,60
9.4.2.572	Vetbergen	31,10
9.4.2.561	bij de Aalsterhut	25,02
9.4.2.562	bij de Aalsterhut	18,45
9.4.2.573	Vetbergen	16,89

4.3 Kamduinen

Duinen, maar dan in gebogen ruggen, eventueel mooie parabolen. Binnen de bogen uitblazingslaagten. De kamduinen zijn soms erg lang. Vaak kronkelen ze omdat we eigenlijk met een reeks aaneengeschaalde parabolduinen te maken hebben, waar dan inderdaad ook een reeks uitblazingslaagten bij hoort. Deze duinen kunnen van laat-glaciale ouderdom zijn, maar ook laat-middeleeuws en alle dateringen daartussen. Zonder detailonderzoek of vergelijking met archeologische sporen zijn ze niet te dateren. In het duingebied bij de Aalsterhut ligt meer dan 100 hectare aan kamduinen. De tien grootste:

Uniek nr	Naam	Opp (ha)
9.4.3.553	bij de Aalsterhut	68,64
9.4.3.635	Wildenberg	68,51
9.4.3.613	rond het Molenvan	42,74
9.4.3.602	rond het Molenvan	39,55
9.4.3.551	bij de Aalsterhut	31,49
9.4.3.630	Geenhovense Heide	28,43
9.4.3.617	Geenhovense Heide	25,07
9.4.3.575	Vetbergen	18,15
9.4.3.574	Vetbergen	5,84
9.4.3.569	bij de Aalsterhut	4,77

4.4 Uitblazingslaagte

Plek waar het zand weggeblazen is, tot op een natte of stugge laag. Soms gevuld met een ven of een (ex-) veen. De 53 uitblazingslaagten zijn meestal klein, hun gemiddelde grootte is 1,8 hectare. De grootste twee zijn echter ruim 10 hectare. Combinaties van oude kamduinen en oude uitblazingslaagten lijken bij uitstek kansrijk voor sporen uit het Mesolithicum.

Uniek nr	Naam	Opp (ha)
9.4.4.576	Vetbergen	10,99
9.4.4.627	Geenhovense Heide	10,16
9.4.4.577	De Meren	7,37
9.4.4.598	rond het Molenven	5,83
9.4.4.556	Nieuwven	5,21
9.4.4.612	Molenven, Lisseven	4,00
9.4.4.624	Meertjesven	3,32
9.4.4.555	Groot Huisven	3,04
9.4.4.611	Bunderkeven	2,94
9.4.4.637	Raadven	2,70

Afbeelding: Meertjesven vanaf de Vlasrootlaan (bron: Google Maps)

4.5 Fort

Soort getuigeberg in verstoven gebied waarin de oude bodemopbouw nog aanwezig is, vaak bedekt door een bergje stuifzand.

Thema: 5 Laagte op het Hoge

Een niet-beekdal-laagte, het kunnen oude uitblazingslaagten zijn die in de laatste 1000 jaar niet meer stoven (in cultuurland, heide) maar ook erg oude beekdalen die tot ingesloten laagten werden doordat ze ergens door overstuiving met dekzand tot kom werden. Of rare gaten door smeltend ijs nagelaten etc.

5.1 Pingoruïne

Een pingo is een bolvormige heuvel die ontstaat in een gebied met permafrost waar de hydrostatische druk van bevroren grondwater zorgt voor het opheffen van een laag bevroren grond. Als het klimaat warmer wordt, bijvoorbeeld aan het einde van een ijstijd, blijft van een pingo een cirkelvormig meer of krater over die pingoruïne wordt genoemd. Veel pingoruïnes worden na het afsmelten van het ijs langzaam opgevuld met veen.

In het gebied konden met de gebruikte methode geen pingo-ruïnes herkend worden. Omdat er kennelijk weldegelijk oude (dat wil zeggen tot in het Mesolithicum teruggaande) duinen zijn, kan niet uitgesloten worden dat er ook pingo-ruïnes zullen zijn.

5.2 Andere laagtes

Het gaat hier dus niet om uitblazingslaagte met randwal, maar om laagten in verder min of meer vlak gebied die meestal geen deel uitmaken van dalsystemen. Wel kunnen er stukjes dal tussen zitten die door latere zandverplaatsing afgesnoerd werden. In Waalre werd er zo één kleintje aangetroffen:

Uniek nr	Naam	Opp (ha)
9.5.2.168	Onbekend	1,47

Thema: 6 Dalen op het Hoge

Normaler wijze beekdalen met beek, maar soms geheel gevuld met veen en dan (vroeger) beekloos.

6.1. Dal

Langgerekt doorlopend dal.

Het oude Waalre ligt ten oosten van de Dommel; het oude Aalst werd door de eveneens noordwaarts stromende Tongelreep doorsneden. Beide riviertjes stromen door een duidelijk dal en die dalen strekken zich tot ver buiten de gemeente Waalre uit.

Uniek nr	Naam	Opp (ha)
9.6.1.69	Dommel	937,71
9.6.1.70	Tongelreep	734,83

6.2 Rijt

Begin van een beekdal, vaak in kwelzone, vaak mierassig of venig en met een afsnoering eer het eigenlijke dal begint. Aan de uitlopers van deze dalen en hun zijdalen kwamen rijten voor: plaatsen waar het water uit de bodem komt aan de kop van zo'n dal, wat meestal een erg natte plek opleverde. Zijdalen zijn er hier niet. Wel werd er één rijt opgemerkt: een plaats waar het water uit de bodem komt aan de kop van een dalletje, wat meestal een erg natte plek opleverde. Vermoedelijk was het gebied De Moerputten een dergelijke rijt.

Uniek nr	Naam	Opp (ha)
9.6.2.72	Moerputten	19,46

6.3 Waterscheiding

Waalre ligt geheel in het stroomgebied van de Maas, meer speciaal in het stroomgebied van de Dommel, waartoe ook de Tongelreep behoort. Uiteraard loopt er een waterscheidinkje tussen de Dommel zelf en de Tongelreep, midden door Waalre van zuid naar noord in het duinengebied.

Thema: 7 Beken

De beide riviertjes in Waalre zijn ‘genormaliseerd’ ofwel rechtgetrokken. Op deze kaart is echter hun kronkelende gedaante weergegeven en dat op basis van de kadasterkaarten van ca 1828. Een probleem is de naamgeving van de kleinere beken, niet alleen hier maar in heel de Kempen. Soms verandert een beek al binnen één oude gemeente van naam, in de regel gebeurt dat zodra de beek een gemeentegrens oversteekt. Voor weer andere beekjes geeft de kadasterkaart geen naam. Daar is de naam ontleend aan latere topografische kaarten. Vaak heten de beken tegenwoordig wéér anders: hier staan dus de oude namen voorop!

7.1 Beekloop

De eigenlijke natuurlijke beek. Op de kadasterkaarten is in de regel goed te zien tot waar een beek stroomopwaarts natuurlijk is (bochten!). Daarop sluiten dan gegraven, meestal rechte, waterlopen aan, aangelegd bij de ontginning van de heide. Die rechte stukken horen tot het cultuurlandschap.

In totaal zijn 5 beken en beekjes onderscheiden, met een totale lengte van 60 kilometer, waarin ook de delen van de beken buiten Waalre zijn meegeteld.

Uniek nr	Naam	Lengte (m)
9.7.1.87	Dommel	29461
9.7.1.89	Tongelreep	23222
9.7.1.91	Heuvelse Loop(?)	2112
9.7.1.92	Raadven Loop (?)	1825
9.7.1.93	Waterlaat	3110

Afbeelding: beekloop de Dommel bij Loon

7.2 Oude meander

Reeds in een vroeg historisch of zelfs prehistorisch stadium afgesnoerde meanders. Vaak half open en half verland met veen of dichtgroeïende boerenkuilen.

7.3 Overstromingsgebied

Soms belandt een beek in een erg vlak gebied waar amper nog van een dal sprake is: zo'n gebied kon gemakkelijk onder water schieten. Iets dergelijks ook bovenstrooms van bijna-afknellingen van beekdalen door dekzandruggen. Dergelijke overstromingsgebieden zijn wel eens ‘gecultiveerd’ tot een ‘vloed’ bij een watermolen. Die ‘vloed’ noteren we bij het cultuurlandschap, het natuurlijke fenomeen van de overstromingsvlakte noteren we onder fysisch landschap.

Thema: 8 Moeren op het Hoge

Van venen aan de aardoppervlakte blijkt op de moderne geomorfologische en bodemkaart niets meer. Ze zullen via archiefonderzoek aangetoond moeten worden, als ze er hier al waren. Wel geven deze kaarten bodems aan waarin een veenlaag of een moerige laag voorkomt. In deze reconstructie zijn de waterhoudende vennen volgens de kadastriskaarten alle opgenomen. Een aantal vennen draagt namen met de naamselementen "klot", "wit", "zwart" erin: daar is zeker turf gestoken of gebaggerd. Opvallend is dat heel wat vennen op de topografische kaart niet vol water staan en dat die kaart weer enkele vennen tekent die op de kadastriskaart niet aangegeven zijn. Kennelijk was de waterstand lokaal nogal wisselend van jaar op jaar!

8.1 Ven

Natuurlijk open water op oude kaarten, zoals kadaster. Hier gegraven poelen in het cultuurlandschap. Sommige vennen(groepen) werden omgebouwd tot viskwekerij. De vennen noteren bij fysisch landschap; de viskwekerijen bij cultuurlandschap. Vennen ontstonden deels door het leeggraven van met veen gevulde laagten. In veel vennen werd nog recent van de bodem "klot", goeie turf, gewonnen.

Er zijn 19 vennen opgenomen, met een totale oppervlakte van 46 hectare. Het Grevenschutven ligt grotendeels buiten de gemeente. Veel vennen liggen in de uitblazingslaagten van de duingebieden.

Uniek nr	Naam	Opp (ha)
9.8.1.368	Grevenschutven	23,23
9.8.1.480	Bunderkesven	3,28
9.8.1.483	Meertjensven	2,45
9.8.1.479	Raadven	2,38
9.8.1.360	Nieuw Ven	2,26
9.8.1.477	Blokven	2,19
9.8.1.476	Lisseven	1,66
9.8.1.365		1,28
9.8.1.361	Moerputten	1,20
9.8.1.363	Klein Molenvven	0,96
9.8.1.362	Lage Ven	0,94
9.8.1.478	Molenvven	0,92
9.8.1.367	bij Aalsterhut	0,83
9.8.1.485	bij Achterste Heikant	0,71
9.8.1.481	Jantjens Ven	0,63
9.8.1.366		0,47
9.8.1.484	Vlasroot	0,43
9.8.1.482	in Gildenbosse Hoeven	0,26
9.8.1.364		0,23

8.2 Moeras

Moerassige gebieden waarvan niet duidelijk is dat het ooit veengebieden waren.

De geomorfologische kaart geeft binnen Waalre 16 "moerassige" gebieden aan. Hiervan is het Grevenschutven met omgeving, grotendeels buiten Waalre, weer veruit de grootste. Veel andere moerassige plekken liggen ter plaatse van (voormalige) vennen.

Uniek nr	Naam	Opp (ha)
9.8.2.462	Grevenschutven e.o.	56,61
9.8.2.452	Nieuwven	5,22
9.8.2.460	Meertjesven	3,04
9.8.2.451	Molenvven	2,97
9.8.2.464		2,30

9.8.2.454	Klein Ven	2,21
9.8.2.453	Blokven	1,67
9.8.2.461	bij Vlasroot	1,65
9.8.2.459		1,57
9.8.2.457		1,39
9.8.2.469	bij de Aalsterhut	0,99
9.8.2.458		0,87
9.8.2.470	Vlasroot	0,73
9.8.2.455	in Achtereindse Heide	0,71
9.8.2.471	bij Vlasroot	0,71
9.8.2.456	in Achtereindse Heide	0,52

8.3 Veengebied actueel

Gebieden waar ooit in de laatste 5000 jaar veen aan de oppervlakte lag. Aantoonbaar leeggeturfde vennen (niet omwille van de klot) horen er ook bij. Meestal in pleistocene laagten, maar het veen kon zich van daaruit ook verbreiden over de vlakkere omgeving. Het meeste veen is in de Middeleeuwen en daarna weggegraven: het gaat dan om een reconstructie!

Zowel de geomorfologische kaart als de bodemkaart geven gebieden aan waar thans ondiep in de bodem nog veen of een moerige laag aanwezig is. Deze gronden zijn samen genomen in de subcategorie 8.3: "Veen, actueel". Binnen Waalre betreft het 2 gebieden. Samen is dat 400 hectare, geheel in het dal van de Dommel gelegen. Langs de Tongelreep komt volgens beide kaarten géén veen voor.

Uniek nr	Naam	Opp (ha)
9.8.3.446	Heuvelse Putten	3,89
9.8.3.447	Dommeldal	396,63

8.4 Veengebied verdwenen

Gebieden waar ooit in de laatste 5000 jaar veen aan de oppervlakte lag. Aantoonbaar leeggeturfde vennen (niet omwille van de klot) horen er ook bij. Meestal in pleistocene laagten, maar het veen kon zich van daaruit ook verbreiden over de vlakkere omgeving. Het meeste veen is in de Middeleeuwen en daarna weggegraven: het gaat dan om een reconstructie!

Voor het verdwenen veen is een schatting gemaakt van plekken waar vroeger veen gelegen kan hebben. Daarvoor zijn onder meer de namen van de vennen uit 1828 benut. Namen met daarin de elementen wit, zwart, goor, moer, turf, klot en lok wijzen hoogstwaarschijnlijk op plekken waar ooit veen zat dat intussen opgeruimd is. Turfvaarten zijn hier niet geweest: de turf werd per kar afgevoerd.

Dit leverde maar één plek, waarvan de oorspronkelijke veenomvang geschat is op basis van de ligging van de duinen en de strokenverkaveling die de kadasterkaart van 1828 laat zien: De Moerputten.

Uniek nr	Naam	Opp (ha)
9.8.4.487	Moerputten	64,21

Thema: 9 Heide

In de Volle Middeleeuwen werd een begin gemaakt met plaggenbemesting. Heide en grasplaggen werden vermengd met de mest van het vee. Eerst gebeurde dit in de openlucht, later in zogenoemde potstallen. Hierdoor ontstonden vruchtbare, humeuze akkerbodems. Rond 1850 bestond Kempenland nog voor tweederde uit woeste gronden, vooral heide. In de periode 1850-1940 hebben zich ingrijpende veranderingen voorgedaan in het grondgebruik in de Kempen. De woeste gronden werden ontgonnen. Tot aan het einde van de 19de eeuw was er vooral sprake van grootschalige bosaanplant. Rond het jaar 1900 kwamen, me name dankzij een meer algemeen gebruik van kunstmest, grootschaliger heideontginningen op gang. Rond 1940 waren van de grote heidevelden nog maar enkele grotere gebieden over. Na de Tweede Wereldoorlog werden nog meer heidegronden in cultuur gebracht.

Bij de reconstructie van het historisch landschap is gebruik gemaakt van drie referentieperiodes, drie ijkpunten (circa 1830, 1900, 1930), waardoor de ontwikkeling van het landschap gestalte krijgt. Aan de hand van het historisch kaartmateriaal uit betreffende periodes kon de ontwikkeling van het landschap, in dit geval de heide, in kaart worden gebracht.¹

9.1. Hei in 1840

Uniek nr	Naam	Relictstatus
9.9.1.001	Neerheide	Bestaat nog deels
9.9.1.002	Uitvensche Heide	Bestaat niet meer
9.9.1.003	Neder Heide	Bestaat nog deels
9.9.1.004	Groote Heide	Bestaat nog deels

9.2. Hei in 1900

9.9.2.699 t/m 1.9.2.899 Hei in 1900 in Waalre

9.3. Hei in 1930

9.9.3.001 t/m 9.9.3.074 en 9.9.3.291 t/m 9.9.3.301 Hei in 1930 in Waalre

¹ Historisch kaartmateriaal: 1832: kadaster 1832; 1838: topografie 1837-1840. Uit de reproductie Wolters-Noordhoff, 1990; 1845: Topografie ca 1845: Van der Voordt-Pieck en Kuijl. 1845; 1900: Topografie ca 1900 Wieberdink, 1989. Dit zijn de Bonnebladjes.

Thema: 11 Restbossen

11.1 Restbos

Bossen die kennelijk de bos-vijandige Middeleeuwen overleefden en pas daarna sneuvelen of misschien zelfs nog bestaan. Bij de reconstructie van het restbos is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal vanaf 1830.²

9.11.1.002 t/m 9.11.1.134 Restbos Waalre

Bij de reconstructie van het restbos is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal vanaf 1830 t/m 1930. Daar waar op alle kaarten bos voorkwam zijn aangemerkt als restbos.

11.2 Ecologisch oud bos³

Een oude boskern is een bos dat tenminste voorkomt op topografische kaarten van ca. 1840 en waar een deel uit inheemse bomen of struiken bestaat. Inheems zijn de bomen en struiken die zich sinds de spontane vestiging na de laatste IJstijd (vanaf ca. 13000 jaar geleden) ter plekke altijd natuurlijk hebben verjongd. Ze kunnen ook kunstmatig verjongd zijn, maar dan moet het plantmateriaal afkomstig zijn van strikt lokaal oorspronkelijke bomen of struiken. Dit betekent dat bomen en struiken die als soort wel inheems zijn, maar ingevoerd werden uit een andere klimaatszone of geologische regio niet als inheems worden aangemerkt. Plantmateriaal uit direct aangrenzende gebieden (ook over landsgrenzen) kan daarentegen wel als oorspronkelijk inheems worden gedefinieerd, als het verder voldoet aan de definitie.

Aangeplante bomen en struiken zijn niet zonder meer te onderscheiden van hun inheemse verwanten. Ervaren veldwerkers kunnen wel heel wat morfologische verschillen vaststellen, maar in de praktijk worden inheemse bomen en struiken onderscheiden door middel van een aantal parameters of criteria. De werkwijze hiervoor is ontwikkeld door Maes.⁴ De criteria hebben betrekking zowel op de boom zelf als op de groeiplaats. Soms bieden archieven of herinneringen van omwonenden hulp. Een nieuwe hulpbron is kennis van het DNA met behulp waarvan inheemse genenbronnen kunnen worden gekarakteriseerd.

De belangrijkste criteria die de groeiplaats betreffen:

- het landschapselement komt voor op de historische topografische kaart van ca. 1830-1850 of ouder;
- het landschapselement komt op latere topografische kaarten voor, maar er zijn duidelijke aanwijzingen dat er vanuit oudere landschapselementen in de buurt uitzaaiing heeft plaats gevonden;
- het landschapselement maakt in het veld een oude en ongestoorde indruk
- het bodemtype en de groeiplaatsomstandigheden komen min of meer overeen met de natuurlijke standplaats van de soort;
- de bodem maakt een ongestoorde indruk;
- de boom of struik komt voor in het ter plaatse natuurlijke of afgeleide vegetatietype;
- er zijn plantensoorten aanwezig in de boom-, struik- of kruidlaag die indicatief zijn voor oude bosplaatsen of houtwallen. Hierbij wordt een lijst gehanteerd zoals die voor de bossen van Vlaanderen is opgesteld door M. Hermy (Tack et al., 1993), aangevuld met soorten die representatief zijn voor Nederland
- de standplaats ligt binnen het natuurlijke verspreidingsgebied van de betreffende soort;
- in de omgeving komt de betreffende soort voor op vergelijkbare standplaatsen;

² Historisch kaartmateriaal: 1832: kadaster 1832; 1838: topografie 1837-1840. Uit de reproductie Wolters-Noordhoff, 1990; 1845: Topografie ca 1845: Van der Voordt-Pieck en Kuijl, 1845; 1900: Topografie ca 1900: Wieberdink, 1989. Dit zijn de Bonnebladjes.

³ Volledig naar bestanden Bert Maes 2010.

⁴ Maes, 1993.

- in of nabij de standplaats komen oude natuurlijke of cultuurhistorische elementen voor zoals beekmeanders, wallen, greppels, graften, holle wegen en oude perceelsgrenzen.

De belangrijkste criteria die de boom of struik zelf betreffen:

- de boom of struik is een wilde inheemse variëteit, geen cultuurvorm;
- de boom of struik maakt een spontane en niet-aangeplante indruk;
- het betreft een zichtbaar oude boom of struik, een oude stoof van voormalig hakhout of spaartelg (op enen gezet);
- DNA onderzoek geeft indicaties.

Overige criteria

- uit archieven blijkt een hoge ouderdom van de groeiplaats of zijn er indicaties voor het autochtone karakter;
- uit mededelingen van bewoners ter plaatse blijkt een hoge ouderdom van de groeiplaats;
- uit archeo-botanisch- of archeologisch onderzoek volgen indicaties voor het autochtone karakter.

In de praktijk gaan zelden alle criteria tegelijk op. Op verarmde plaatsen bijvoorbeeld zullen indicatieve kruiden ontbreken. Er is ook niet altijd sprake van oude bomen of oud hakhout. Het uitsluiten van typische tuinvariëteiten is nog wel mogelijk, maar determinatie van wilde variëteiten is alleen met veel veldervaring soms mogelijk. De criteria dienen ook in samenhang met elkaar gebruikt te worden.

De groeiplaatsen van autochtone bomen en struiken worden in het veld aangegeven op een veldkaart met topografische ondergrond, schaal 1:10.000. Op het inventarisatieformulier worden opgenomen:

- gegevens betreffende de standplaats (topografie, geomorfologie, bodem, vegetatietype, indicatieve kruiden e.d.);
- gegevens over het beheer;
- de karakteristieke bomen en struiken (Tansleypresentie, inheems karakter, omtrek, hoogte, optreden van verjonging);
- gegevens ten behoeve van de oogst van vruchten of zaden (bloei, vruchtzetting, mate van bereikbaarheid).

De in de rapportage opgenomen soorten en groeiplaatsen zijn steeds in het veld bezocht en bestudeerd. In de praktijk is gebleken dat er in bestaande inventarisatierapporten ten aanzien van een aantal soortengroepen onvoldoende zekerheid bestaat over de determinatie of dat er sprake is van onzorgvuldige determinatie. Dit geldt voor geslachten als *Betula*, *Quercus*, *Crataegus*, *Prunus*, *Salix*, *Rosa* en *Ulmus*.

Uniek nr	Naam	Totaal ha	Toelichting	Relictstatus
9.11.2.386	Aalst / Meelberg	0,87	eikenhakhoutrelict langs oud zandpad	Bestaat nog deels
9.11.2.387	Tongelreep / De Hurken	0,28	eikenspaartelgenbos; hakhout met Koningsvaren en Dubbelloof	Bestaat nog deels
9.11.2.388	Tongelreep / Het Landschut	0,34	eikenrij met ondergroei van o.a. Wilde gagel en Kruiwilg; Gagel lijkt spontaan, ondanks lijnvormige begroeiing; Meer Wilde gagel en Kruiwilg langs zelfde element, 300m zuidelijker;	Bestaat niet meer
9.11.2.389	Tongelreep	0,19	relict oeverbegroeiing met oud essen- en elzenhakhout; aangrenzend in weiland jonge aanplant van Zwarte	Bestaat niet meer

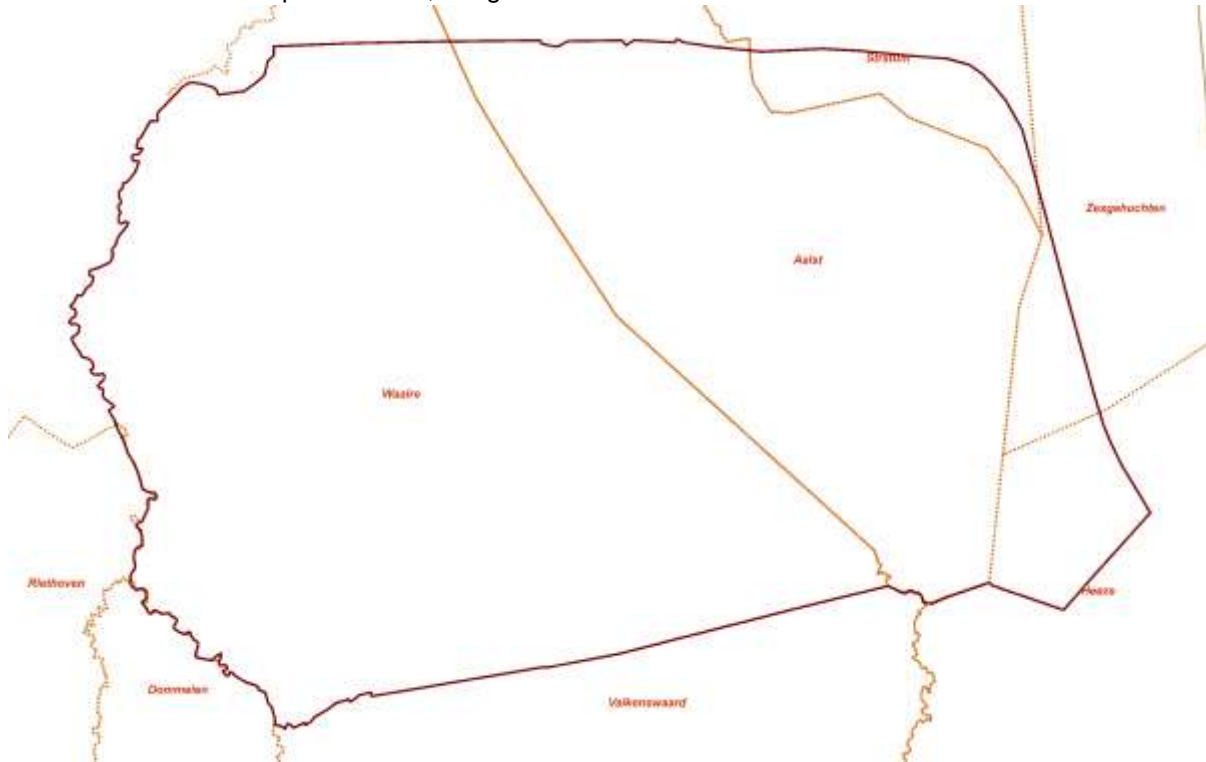
			els Haagbeuk;	
9.11.2.366	Dommeldal / De Heuvel	0,42	eikenspaartelgenbosje	Bestaat nog deels
9.11.2.367	Dommeldal / Heuvelsche Putten	0,44	deels rabattenbosje / moerasbosje, met lokaal restanten eikenhakhout, m.n. op wallichamen/zandruggen; vrijwel grenzend aan opname jonge aanplant met diverse soorten, waaronder mogelijk ook Gelderse roos;	Bestaat nog deels
9.11.2.368	Dommel / De Heuvel	0,19	relicten van oude boswalleetjes met eikenspaartelgen, opgenomen in jonger bosje	Bestaat nog deels
9.11.2.369	Dommel / De Wilderden	0,68	eikenspaartelgenbosje deels vervangen door Douglassaanplant	Bestaat nog deels
9.11.2.374	Dommeldal / Hollandse straat	0,26	houtwal met eikenspaartelgen	Bestaat nog deels
9.11.2.373	Dommeldal / De Hulst	0,66	hakhout/spaartelgenrelict van Zomereik in hakhout/spaartelgenopstand van Amerikaanse eik	Bestaat nog deels

2. Inventarisatie historisch landschap – Waalre

M.D. Wagemans en K.A.H.W. Leenders ⁵

2.1 Algemeen

De huidige gemeente Waalre werd op 1 januari 1923 gevormd uit de oude gemeenten Aalst en Waalre. Op 1 januari 1973 en 1 januari 1997 waren er kleine grenscorrecties met Eindhoven, Geldrop en Heeze, waardoor de gemeente per saldo 83 hectare kleiner werd en 8 inwoners verloor. De twee oude gemeenten Aalst en Waalre werden in 1810 gevormd uit hun voorgangers als “dorp”. In historische zin bestaat de huidige gemeente dus uit die twee oude “dorpen” zoals onderstaand kaartje laat zien. Daarop zien we ook de consequenties van de grenscorrecties in het oosten, waar hoeken van de buurdorpen Stratum, Zesgehuchten en Heeze nu binnen Waalre vallen.

Bevolkingsontwikkeling van de dorpen

	Inwoners 1438	Inwoners 1496	Inwoners 1526	Inwoners 1795	Inwoners 1899	Inwoners eind 1994
Aalst	270	285	335	450	615	9670
Waalre	435	425	500	648	956	6030
Totaal	705	710	835	1098	1571	15700

In de late middeleeuwen had (modern) Waalre tussen de 700 en 800 inwoners, waarbij Waalre er anderhalf zo veel had als Aalst. In de negentiende eeuw trad een verdubbeling op en in de twintigste eeuw zelfs een vertienvoudiging van de bevolking, waarbij nu de rollen omgedraaid zijn: in Aalst wonen dik anderhalf zoveel mensen als in (oud)Waalre. De laatste tijd heeft Waalre ongeveer 16500 inwoners.

⁵ In samenwerking met de Stichting Waalres Erfgoed.

Waalre (vanaf 1 januari 1923)

Wapen

Het gemeentebestuur verzuimde in 1923 het oude wapen te laten bevestigen c.q. een nieuw te laten verlenen, waardoor het tot 1942 officieel geen wapen heeft gevoerd. In feite nog als gevolg van de samenvoeging werd het gemeentebestuur einde 1940 benaderd door uitgeverij "De Branding" te De Bilt, die wees op het ontbreken van een wapen van de nieuwe gemeente en aanbood een ontwerp te maken. Dit kwam er en werd voorgelegd aan rijksarchivaris J. Smit. Het uiteindelijke ontwerp werd door de gemeenteraad goedgekeurd (14 januari 1941). Het voorstel betrof een wapenschild met de beeltenis van de Heilige Willebrord, die werd vergezeld van de wapenschilden van Aalst en Waalre. Dat ontwerp werd door de Hoge Raad van Adel verworpen onder mededeling dat er een meer "passend" wapen zou worden verleend. Zonder verdere ruggespraak met het gemeentebestuur volgde toen het besluit van de waarnemend secretaris-generaal van het departement van Algemene Zaken van 8 juli 1942 nr. 398, waarbij aan de gemeente een nieuw wapen werd verleend: "in goud een dwarsbalk van keel, beladen met drie merletten van zilver, van boven vergezeld van eenen posthoorn van keel, beslagen van zilver en van onderen eene lelie van keel met afgesneden voet. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee paarlen." De dwarsbalk en de merlet zijn uit het wapen Van Cuijk, de horen uit het wapen Van Horne en de voetloze lelie uit het wapen Van Rotselaar. Het geheel was een willekeurige greep uit de wapens van de families, die de heerlijkheid hadden bezeten. Alhoewel een fraai wapen was geconstrueerd, was het gemeentebestuur met deze gang van zaken niet tevreden en protesteerde. Het mocht niet baten. Toen begin 50er jaren Valkenswaard succes had met het "herstel" van het oude wapen, was dit voor Waalre reden eveneens een nieuwe poging te doen. Contact met de Hoge Raad van Adel leerde echter dat aan wapenwijziging niet kon worden gedacht. Wel was men bereid de beeltenis van de Heilige Willebrord als schildhouder te accepteren. Bij Koninklijk Besluit van 30 januari 1960 nr. 21 verdween de kroon en werd het patroonheiligenbeeld als schildhouder toegevoegd: "In goud een dwarsbalk van keel, beladen met drie merletten van zilver, van boven vergezeld van eenen posthoorn van keel, beslagen van zilver en van onderen een lelie van keel met afgesneden voet. Het schild met de rechterhand vastgehouden door de daarachter geplaatste figuur van de Heilige Willibrord, gekleed met albe en kazuifel, gedekt met een bisschopsmijter en houdende in de linkerhand een kromstaf, alles van goud." De tekenaar verzuimde het heiligenbeeld een voetstuk te geven, iets wat het gemeentebestuur zelf in de praktijk wel doet.⁶

Historische beschrijvingen

1950 De Gemeente Waalre is ontstaan in 1923 door samenvoeging van de gemeenten Aalst en Waalre en telde toen 2.300 inwoners. Na de tweede wereldoorlog heeft het zijn station verloren. De oude kerk van Waalre werd het monument voor de Brabantse gevallen. Waalre ontwikkelde zich tot een woongemeente bij uitstek.

2000 Het dubbeldorp is rijk aan natuurschoon: bossen, heide en vennen. Toch heeft deze woon- en recreatiegemeente een niet onaanzienlijke industrie. Door de ligging aan de grote autosnelwegen kwam Waalre zeer centraal te liggen.

⁶ Originele wapendiploma in RHCe, THA, Atlantisnr. 24046 (1942). Foto wapen (1942) uit Wapenregister Hoge Raad van Adel: RHCe, THA, Atlantisnr. 10153. Foto wapen (1960) uit Wapenregister Hoge Raad van Adel: RHCe, THA, Atlantisnr. 10152. Melssen, 1987. Rapport betreffende herziening van de wapens van gemeenten en de instelling van wapens voor de dorpen in de Regio Eindhoven [Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde, september 1996].

Waalre (oud)

Naam

De naam Waalre hoort tot de oudst overgeleverde namen van de streek. De eerste vermelding is uit 704 en luidt Waetrlloe., een vermelding uit 712 luidt Waderloe en nog in 1156 Waderlo. Van Berkel en Samplonius zien er een samenstelling van lo 'bos' met een onduidelijk eerste deel waarvoor men gedacht heeft aan wad 'ondiepte, doorwaadbare plaats', en wel door de Dommel.⁷

Wapen

De vier achtereenvolgens gebruikte schependomszegels vertonen alle de beeltenis van de Heilige Willebrord. Het oudste vertoont een bisschop, zonder mijter, met kromstaf in de linker- en een boek op zijn uitgestrekte rechterhand (1343-1351). Een tweede identiek zegel vertoont heraldisch links van het heiligenbeeld een klein niet nader te definiëren wapenschildje (1409-1413). Het derde zegel vertoont een voor heesters geplaatste en gemijterde bisschop met een kromstaf, rustend in zijn linkerarm en -hand. Met zijn rechterhand houdt hij het heraldisch rechts van hem geplaatste wapen Cuijk vast ["in goud twee dwarsbalken van keel, zoomsgewijs vergezeld van acht merletten van hetzelfde, staande drie, twee en drie"] (1426-1574, 1779). Het laatste zegel geeft een identieke voorstelling, doch daar is het Cuijk-wapen vervangen door dat van Van der Clusen [zie onder Aalst], met een hartschild waarin een jachthoorn is opgenomen (1609-1805). In 1815 gaf de burgemeester aan dat het gebruikelijke dorpswapen de beeltenis van Sint-Willebrord was en zond een lakzegel aan de gouverneur der provincie. Conform werd op 16 juli 1817 een wapen door de Hoge Raad van Adel bevestigd: "Zijnde een gevierendeeld schild [het eerste en] vierde van Lazuur beladen met drie Burgten [staande tw]ee en een, het tweede en derde van Lazuur beladen met dr[ie zes]puntige sterren, staande twee en een, en coeur een schild van goud, ac[hter] het schild de tak eens booms, en vastgehouden door St. Will[ebor]dus, alles van goud." De kleuren zijn de rijkskleuren. De omschrijving zegt niet dat het heiligenbeeld opzij van het schild op een "grond" staat en het schild met zijn rechterhand vasthoudt. De tekening vertoont een streepkruis en het hartschild is beladen met een rode leeuw.⁸

Gebied

Oud Waalre is het westelijke deel van de huidige gemeente Waalre. Het gebied van de voormalige gemeente Waalre viel samen met dat van de voormalige heerlijkheid Waalre.

Dorp

Oorspronkelijk was Waalre een domein van de abdij van Echternach, waartoe ook Valkenswaard en Aalst en vermoedelijk ook Schaft behoorde. De abdij bezat er de grondheerlijkheid. De hoge, middelbare en lage heerlijkheid van Waalre en Valkenswaard werd door verschillende heren in leen gehouden van de Sint-Lambertkerk van Luik, daarna van de hertog van Brabant, die al in de 14de eeuw zijn invloed ter plaatse uitbreidde. In 1411 kon de hertog zelfs een "tegenheer" aanstellen, en schakelde de "echte" heer uit (1412). Als heren zien we achtereenvolgens leden van de families Van

⁷ Van Berkel en Samplonius, 1995, 249.

⁸ Originele wapendiploma in RHCe, THA, Atlantisnr. 24008 (1817). Foto wapen (1817) uit Wapenregister Hoge Raad van Adel: RHCe, THA, Zegelkaarten, doos 2. Melssen, 1987. Rapport betreffende herziening van de wapens van gemeenten en de instelling van wapens voor de dorpen in de Regio Eindhoven [Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde, september 1996].

Horne-Perwijs (tot 1368), Van Cuijk (tot 1412), Van Doerne (1429), Van Horne (vanaf 1441) en Van Rotselaar (vanaf 1514). Mr. Hubrecht van der Clusen, ridder en secretaris van de bisschop van Kamerijk, kocht de heerlijkheid op 26 juni 1551. Na een proces kreeg hij de heerlijkheid op 25 mei 1554 definitief in bezit. Lange tijd (tot 1721) waren Aalst, Waalre en Valkenswaard in handen van dezelfde heer, daarna had Waalre eigen heren. Het dorp hoorde onder de Meierij van Den Bosch, kwartier van Kempenland. Het viel onder een gezamenlijke schepenenbank met Valkenswaard, waarin 4 schepenen uit Waalre zaten, naast 3 uit Valkenswaard. Deze schepenenbank oefende ook de hoge rechtsmacht uit. Het dorpsbestuur bestond er uit de vier schepenen, de drossaard en twee burgemeesters, zettters, rekenmeesters en naburen.

Historische beschrijvingen

1811 "Een vrouwspersoon boerenwerk doende verdient hier 3 stuivers, en een spinster een stuiver daags boven de kost, edoch vele arbeiders vinden niet altijd werk en er zijn hier ook veel behoeftige lieden. Waalre is een heerlijkheid en behoort thans aan Vrouwe Cornelia Arnoldina Repelaer. De wegen zijn in dit dorp en hier omstreeks in den zomer zeer goed, maar in de winter ook dikwerf zeer slecht."

1900 Het dorp Waalre wijd-uiteengebouwd was reeds in de 8e eeuw bekend. Men vindt er een R.K. kerk met een zware toren en een kasteel. Het noordelijk deel van het dorp heet Hoogstraat het zuidelijk deel de Boksheuvel. De landbouw is de voornaamste nijverheid. De gemeente bevat naast het dorp Waalre de gehuchten Heuvel, Loon, Heikant en Hulst.

Aalst

Naam

De eerste vermelding van de dorpsnaam dateert van 1281 en luidt Alst, in 1306 Haelst. Van Berkel en Samplonius zien een overeenkomst met Aalst in Gelderland, waarvan de naam verklaard wordt uit germaans *alrust- 'woonplaats', een afleiding bij *alha- 'woning, tempel'.⁹

Wapen

Van een gerecht van Aalst is sprake in 1325, schepenen worden genoemd in 1386 en een schependomszegel bestond al in 1394. Afdrukken hiervan zijn bekend uit 1452 en 1548. Dit zegel vertoonde een wapenschild met drie horens, waarboven een barensteel en in de schildvoet de letter A voor Aalst. Het wapen van de familie Van Horne-Perwijs was bijna hetzelfde, maar zonder de letter A. In 1591 werd een nieuw zegel gesneden. Hierin verdween de barensteel uit het wapen en werden tussen de drie horens drie eikels geplaatst. De nieuwe heren uit het geslacht Van der Clusen voegden zodoende aan het oude wapen een symbool uit hun eigen wapen toe: de eikels. In de 18de eeuw werd een nieuw zegel gemaakt, zonder het jaartal 1591. In een brief aan de gouverneur der provincie uit 1815 beschreef de burgemeester het wapen uit het 18de-eeuwse zegel, dat bij diploma van de Hoge Raad van Adel van 16 juli 1817 werd bevestigd en is omschreven als volgt: "Zijnde van lazuur, beladen met drie Eikels en vergezeld van drie hoorns en en pointe de letter A, alles van goud."¹⁰

⁹ Van Berkel en Samplonius, 1995, 1.

¹⁰ Originele wapendiploma in RHCe, THA, Atlantisnr. 24010. Foto wapen (1817) uit Wapenregister Hoge Raad van Adel: RHCe, THA, Zegelkaarten, doos 2. Rapport betreffende herziening van de wapens van gemeenten en de instelling van wapens voor de dorpen in de Regio Eindhoven [Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde, september 1996]. Melssen, 1999.

Gebied

Aalst is het oostelijke gedeelte van de huidige gemeente Waalre, met uitzondering van hoeken van de buurdorpen Stratum, Zesgehuchten en Heeze nu binnen Waalre vallen. Het gebied van de voormalige gemeente Aalst viel samen met dat van de voormalige heerlijkheid.

Dorp

De hoge heerlijkheid Aalst is in handen geweest van de families Van Horne-Perwijs (tot 1368 en vanaf 1459) en Van der Clusen (1551-1720). Tot 1720 behoorde Aalst aan dezelfde heren als Waalre en Valkenswaard. De gemeente was per 1 januari 1812 ontstaan door splitsing van de gemeente Stratum en Aalst, die eerder in 1810 waren samengevoegd. Aalst was een dorpsheerlijkheid die te leen gehouden werd van de hertog van Brabant. Lange tijd (tot 1721) waren Aalst, Waalre en Valkenswaard in handen van dezelfde heer, daarna had Aalst eigen heren. Het dorp hoorde onder de Meierij van Den Bosch, kwartier van Kempenland. Het had een eigen schepenenbank van 7 schepenen die ook de hoge rechtsmacht uitoefenden. Het dorpsbestuur bestond er uit die schepenen, de drossaard en burgemeesters.

Historische beschrijvingen

1811 "De grond is er tamelijk goed en levert rog, haver en boekwijn op. De lucht is er gezond. Behalve eenige welgezeten boeren zijn hier vele arme lieden en daaronder 40 gealimenterden. Een arbeider verdient door de bank genomen zomers en s'winters maar 5 stuivers per dag, zodat men niet kan zeggen dat het dorp welvarend is."

1900 "De gemeente bevat het dorp Aalst of Kerkeind aan de Tongelreep met 77 huizen, de buurt Laareind met 40 huizen, het gehucht Eikenrode met 20 huizen en het gehucht achtereind met 10 huizen. Het dorp Aalst heeft door zijn aanleg aanleiding gegeven tot het gezegde 'lang en smal als Aalst'."

2.2 Thema's

Thema: 12 Oude infrastructuur

Dit thema wordt gebruikt voor het onderbrengen van de oudste categorie wegen en routes: de pré-Romeinse en Romeinse wegen, waarvan het beloop veelal op giswerk en stoute dromen is gebaseerd. Het gaat hier om verbindingroutes, vaak bundels van banen, die maar met enige vaagheid aan te wijzen zijn als daterend van vóór de Romeinse tijd of van in die Romeinse tijd, met de bijhorende beekovergangen, dat zijn hier dan altijd voordeden. Omwille van hun vaak hypothetisch karakter hier apart gezet van de middeleeuwse infrastructuur.

12.1 Prehistorische wegen

Prehistorische wegen volgen vaak terreinhoogten, soms gemarkeerd door grafheuvels etc. of juist op basis daarvan verondersteld.

12.2 Romeinse wegen

Romeinse wegen zijn verondersteld of echt aangetoond rechte wegen.

12.3 Voorde

Voorde horend bij deze oude wegen en routes. Omdat de voorde/brug op drie plaatsen in het systeem voorkomt (zeer oude wegen, doorgaande en lokale wegen), bepaalt het type weg waar de voorde/brug geboekt moet worden. Bovendien zijn veel voordeden door grotere of kleinere bruggen vervangen.

12.4 Middeleeuwse hoofdweg

Thema: 13 Doorgaande wegen

De gemeenten worden vanouds doorsneden door landwegen verbonden met de rest van Brabant en de wereld. Het beloop van die wegen is in de regel goed bekend, de ouderdom van de wegen van voor 1800 is vaak onduidelijk. De doorgaande wegen verbinden dorpen onderling of met verder weg gelegen steden en streken.

Een kenmerk van de middeleeuwse wegen is dat ze zorgvuldig de hogere gronden volgen, enigszins bochtig zijn en hier en daar overgaan in bundels van alternatieve wegen. Dit laatste maakt dat beter van routes gesproken kan worden. Rivieren en beken werden aanvankelijk overgestoken bij een voorde of doorwaadbare plaats. Juist in de doorgaande wegen zijn die het eerste door bruggen vervangen. Zo'n voorde of brug werd vaak de focus van een tweezijdige wegenwaaier. Er zijn echter ook eenzijdige wegenwaaiers: de punten waar alternatieve wegen afsplitsten en punten waar een weg het cultuurland verliet en daar het keurslijf van akkers en heiningen kon afschudden. Dergelijke eenzijdige wegenwaaiers markeren dus het punt tot waar de ontginningen strekten. Bij veren, bruggen en kruisingen verrezen vaak ook herbergen. Nabij steden werden stukjes weg bestraat, maar de vraag is of dat op de dorpen ook gebeurde.

Vanaf het midden van de zeventiende eeuw werden nieuwe met bomen beplante rechte en tonnerond gelegde wegen ("dijken") aangelegd ter vervanging van de beroerde middeleeuwse wegen. Waalre kreeg zo te maken met de steenweg van Den Bosch naar Luik. Het zelfde idee werd vanaf 1810 op een hoger schaalniveau herhaald met de wegen die door Napoleons genie en onder koning Willem I aangelegd werden. Deze "rijkswegen" waren echte interregionale wegen, kaarsrecht, bestraat en beplant. De kosten moesten weer via tollens terug verdiend worden. Opnieuw raakten er zandwegen buiten gebruik. De "provinciale wegen" die in de negentiende eeuw tot stand kwamen waren daarentegen niets anders dan verbeterde interlokale wegen. Ze behielden dus hun bochtig verloop, al werd er hier en daar een lastige bocht opgeruimd of een ontbrekend stuk nieuw aangelegd. Tenslotte (hier vanaf 1863?) verschenen de spoorlijnen op geheel nieuwe spoorbanen en trammetjes (vanaf ca 1880?) die meestal in de berm van bestaande wegen reden.

In 1867 werd de spoorlijn Eindhoven-Luik aangelegd en verrees een spoorwegstation halverwege de dorpen Aalst en Waalre. Het werd voor beide dorpen een gemeenschappelijk belang om de doorgaande wegen naar dat station recht te trekken en te verharderen. Vanwege die nieuwe verharde wegen ontstond ook hier bij de bevolking de voorkeur om zich langs die wegen te gaan vestigen. In Waalre had de bebouwing zich tot dusver steeds geconcentreerd langs de Markt, de Hoogstraat, het begin van de huidige O.L. Vrouwedijk, de Bolksheuvel en het begin van de Molenstraat. In Aalst was de bebouwing voornamelijk langs de Eindhovenseweg en Gestelsestraat gesitueerd. Vanuit Waalre breidde zich na de verharding van de Willibrorduslaan lineaire bebouwing uit langs die laan (voorheen Stationstraat) en in Aalst langs de Raadhuisstraat.¹¹

13.1 Doorgaande weg

Min of meer duidelijke baan. Indien er bundels banen optreden, die banen afzonderlijk opnemen, zodat de bundel duidelijk wordt.

De volgende doorgaande wegen zijn van de kadasterkaart van 1832 overgenomen:

Uniek nr	Naam	Relict Status
9.13.1.001	Steenweg Den Bosch - Luik	bestaat nog
9.13.1.002	Gestelsestraat	bestaat nog deels, deels verwijderd
9.13.1.003	Molenstraat	bestaat nog, deels verlegd
9.13.1.004	Oude weg Aalst-Valkenswaard	bestaat nog
9.13.1.005	Weg van Aalst naar Leende	bestaat nog deels, deels verwijderd, deels verlegd

¹¹ Jansen, 2009ab.

9.13.1.001 De Steenweg (Eindhovenseweg – Valkenswaardseweg)

Aalst lag gunstig aan de eerste verharde verbindingsweg in Nederland tussen de Verenigde Nederlanden en Luik. De aanleg werd in 1741 gestart vanuit Vught. De aardenbaan was in Aalst waarschijnlijk al ruim voor 179 gereed, de bestrating volgde pas na 1800 en was in 1818 gereed.

Het boek *Reize door de Majorij van 's-Hertogenbosch in den jaare 1789*¹² noemt deze weg reeds:

'Hier loopt den weg op Luik. Men had er voor eenige jaaren het plan om den steenweg van 's Bosch, die maar 4 uren ver bestraat is, verder door te leggen tot de grenzen van het Luikerland. Dit werk bleef steeken, doch de bedding van dien weg en de noodige steenen bruggen zijn reeds gemaakt. In het Luiksche is die weg reeds voltrokken. jammer is het dat die weg niet voltooid is; het zou een zeer schoone weg geweest zijn van 's Bosch naar Luik, en dus meer dan 20 uur lang!'.¹³

Vanwege de bloeiende handel woonden in Aalst veel voerlieden. Door de goede bron van inkomsten werden deze voerlieden "de Pracht van Aalst" genoemd.

9.13.1.002 Gestelsestraat

Oude aftakking van de Eindhovenseweg richting Gestel, gelegen op de linkeroever van de Tongelreep. Hier is nog een fragment van de oude bebouwing bewaard gebleven, ingesloten tussen latere nieuwbouw. Dit is een deel van de middeleeuwse doorgaande weg die vooraf ging aan de Steenweg. De weg vervolgt noordwaarts via de Genneper molen naar Gestel en Eindhoven.

9.13.1.003 Molenstraat

Uitloper van de Markt, verbinding met de Dommelovergang bij de volmolen, met hier en daar nog oudere bebouwing. De weg vervolgt via de Volmolenweg onder Riethoven naar Veldhoven.

9.13.1.004 Oude weg Aalst – Valkenswaard

Voorganger van de Steenweg, loopt vanaf Aalst langzaam wat weg van de Steenweg, aan de westkant. De weg tekent zich op de AHN af als een kaarsrechte holle weg! Dit is een deel van de middeleeuwse doorgaande weg die vooraf ging aan de Steenweg. Zie 9.13.12.69.

9.13.1.005 Weg van Aalst naar Leende

Deze weg steekt via een oude voorde de Tongelreep over naar Ekenrooi en gaat dan door de heide via de Aalsterhut naar Leende.

13.2 Halte

Paardenwisselstation op postbaan, spoorweg of tramstation, tram of bushalte, busstation.

9.13.2.001 Voormalig treinstation Waalre (Stationsstraat 134) (gesloopt)

Het station werd einde 19^e eeuw gebouwd met als adres Stationsstraat 134 en werd gesloopt in 1964. De Stationsstraat werd later omgedoopt tot Willibrorduslaan. Het station, dat de naam Aalst-Waalre kreeg, werd gebouwd precies tussen de twee dorpen in. Het oorspronkelijke station was hoog en vierkant, met erin een wachtkamer en een installatie voor het bedienen van de wissels. Later is het gebouwtje enkele malen uitgebreid, omdat Aalst-Waalre overslagplaats werd van dennenhout en door toename van de teelt van granen en aardappelen. Hierdoor kwam er ook een rangeerterrein bij het station te liggen. De *Compagnie du chemin de fer Liégeois-Limbourgeois et des prolongements* zorgde voor de aanleg, met tekenaar burgemeester Bijnen als stimulerende factor. De spoorlijn Hasselt-Eindhoven was aangelegd in 1866 en moest uiteindelijk kort na de Tweede Wereldoorlog geheel worden opgeheven. De plek waar het station was gesitueerd, is nog duidelijk herkenbaar achter het Stationskoffiehuys. Ook het railtraject tussen Valkenswaard en de wijk de Voldijn is nog goed te zien, en uitermate geschikt om er een wandeling over te maken.¹⁴

¹² Hanewinkel, 1799-1800.

¹³ Zoals geciteerd bij Meijs, 1995a, 9.

¹⁴ Meijs, 1997, 11-12.

Afbeelding: Voormalige station te Waalre.

Voor wie meer wil lezen over het station en het belang van de spoorwegen voor Waalre, Stichting Waalres Erfgoed heeft hierover een boek uitgebracht: J. van Houten, *Aalst Waalre aan de spoorlijn: Het Bels lijntje*. Stichting Waalres Erfgoed. (Waalre z.j.) Diverse auteurs, heemkundigen en geschiedkundigen hebben aandacht besteed aan het spoorwegstation van 'Aalst-Waalre'. In de boeken 'Van rendierveld tot groenfontein' en 'Spootocht langs oude en nieuwe NS-stations' is eveneens de nodige informatie opgenomen.

9.13.2.002 De Aalster posthut

De naam hut heeft betrekking op een halte aan een postkoetsroute, die vaak op eenzame plaatsen halverwege de dorpen werd gebouwd. De oorspronkelijke Aalsterhut werd gebouwd in 1717 en diende als posthut vlakbij belangrijke zandpaden die als verbindingroutes bekend waren voor omliggende dorpen als Eindhoven, Leende, Aalst, Valkenswaard en Zesgehuchten. De naam hut is hier misleidend, want het was een stenen huis, wat voor die tijd juist bijzonder was voor deze regio. Ze had het uiterlijk van een langgevelboerderij, maar ze was anders ingericht en leek nog het meest op de teutenhuizen in de Kempen. Omdat de posthut zo dicht bij Aalst lag, dat wilde in die tijd zeggen zeker een uur lopen, kreeg het deze naam, maar het stond te boek als laatste of dertiende huis van het Gijzenrooi, een gehucht aan de andere kant van de hei.

Afbeelding: impressie van de Aalster postroute over de Grootte Heide

De posthut lag temidden van de stilte van de Groote Heide, maar toentertijd sprak dit weinig tot de verbeelding: landlopers en wolven maakten de streek onveilig, waardoor de boeren deze uitgestrekte heide soms te voet, maar meestal met paard en wagen bereisden om er gras en turf te steken. Door de wir-war aan wegen en karresporen raakte men gemakkelijk verdwaald en werd het gevaar voor turfkuilen alleen maar groter. De kerktorens van de omliggende dorpen en wat grenspalen op de heide waren dan ook de enige aanknopingspunten die men had. Over de vlakke kon een geheimzinnige, mistige sluier liggen, waardoor men het er niet zelden zag spoken. Heel bekend was de angstaanjagende 'gloeiige', een lichtgevende geestachtige gedaante die 's nachts werd waargenomen bij moerassen en op de drassige heidevelden (waarsch. moerassgassen die licht uitstralen, dan wel in wolken glimwormpjes). In de tijd van bijgeloof moest men echt een goede reden hebben om naar of door de Groote Hei te gaan.¹⁵

13.3 Oude rijksweg

Wegen uit het rijksprogramma uit de jaren 1810 – 1935. (Daarna krijgen we de moderne autowegen).

13.4 Railweg

Spoorlijnen, trambanen, goederensporen (interlokaal maar ook lokaal!)

9.13.4.001 Spoorweg Hasselt-Eindhoven

Aangelegd 1866. Door de opening van het hoogspoor in Eindhoven op 28 november 1953 kwam het lijntje erg in de weg te liggen. In 1959 werd het oude spoorlijntje tussen Valkenswaard en Eindhoven opgeheven. De gemeente besloot toen tot de aanleg van een omleiding tussen Eindhoven en Valkenswaard over Geldrop door de Groote Heide, zodat de spoorlijn nog een paar jaar bleef bestaan. In 1973 reed de laatste trein, de sporen werden in 1985 opgebroken. De spoorlijn was enkelsporig uitgevoerd en niet geëlektrificeerd.¹⁶

13.5 Trekpad

Trekpad langs rivier of kanaal.

13.6 Veer

Oversteek van een rivier met een bootje: aanlegplaatsen, dalende wegen veerhuis.

13.7 Voorde/Brug

Oversteek van water via doorwaadbare plaats, vaak later vervangen door een brug, in een doorgaande weg. Doorwaadbare plaatsen heb je in soorten: min of meer dwars op het watert, schuin, zeer schuin of zelfs een heel eind door het water: een "waterstraat" of "langvoort". Bruggen heb je ook in soorten: een paal in het water om overheen te stappen ("waterstap"), een balk erover, een vonder, een schoor, een echte houten of stenen brug. Klein water stak met men een gemetseld of houten "heul" over. Omdat de voorde/brug op drie plaatsen in het systeem voorkomt (zeer oude wegen, doorgaande en lokale wegen), bepaalt het type weg waar de voorde/brug geboekt moet worden. Bovendien zijn veel voordeden door grotere of kleinere bruggen vervangen.

13.8 Plein

Verbreiding van een doorgaande weg of samenkomst van wegen die tot een brede open ruimte leidt. De pleinen kunnen allerlei functies hebben.

9.13.8.001 Markt (Waalre)

Het marktplein van Waalre met de bebouwing van de westzijde, tussen de Dreefstraat en de Molenstraat, dat officieel wordt aangeduid als 'Markt'. Driehoekig plein met jonge lindebepanting en een kiosk uit 1948 van C.H. de Bever op een grasveld. Hoofdzakelijk een- en tweelaags bebouwing, waarbij vooral aan de zuidoostzijde het straatbeeld van circa 1900-20 bewaard is gebleven. Uitlopers

¹⁵ www.koenvansantvoord.nl/kwartierstaat/index

¹⁶ http://nl.wikipedia.org/wiki/Spoorlijn_18_Winterslag_-_Eindhoven op 3 januari 2011.

naar west en noord, waarbij de relatie tussen de oude en nieuwe kerk bepalend is. Herbouwde dorpspomp en klinkerbestrating.¹⁷

Al eeuwenlang wordt het centrum van het kerkdorp Waalre gevormd door de Markt. Aan de vorm ervan is sinds 1900 niet veel veranderd. Een vergelijking met historisch kaartmateriaal uit de 19^e eeuw levert wat bebouwing betreft geen grote verschillen op. Rondom dit plein stonden de belangrijkste gebouwen, zoals het gemeentehuis, de lagere school, de pastorie. Het gemeentehuis stond op de plaats, waar nu de pastorie staat, naast de kerk die in 1925 gebouwd werd. Daarnaast lagen de fabrieken van de linnenweverij met de erbij behorende herenhuizen, en niet te vergeten de onmisbare openbare gelegenheden, voornamelijk cafés.

Grote veranderingen vonden plaats rondom het eigenlijke marktplein in de jaren zestig van de 20e eeuw. In de decennia daarna trad een kentering op in de omgang met cultureel erfgoed. Er kwam vrij veel belangstelling voor de Markt van Waalre. De omgeving rond de Markt werd gereconstrueerd. Het verdwijnen van de Walra en Linnenweverijen Van Dijk & zonen leidde tot een herbezinning. Redenen genoeg voor Stichting Waalres Erfgoed om in de pen te klimmen:

'Het gebruik van het woord "Markt" dateert uit de 20e eeuw. Vroeger was er altijd sprake van "de Plaetse" of "de Plaats". Het woord Markt is ook niet terecht, want er is nooit een formele toestemming gegeven om ter plaatse een markt te mogen houden. Maar inmiddels is het woord zo ingeburgerd, dat iedereen weet als er iets te doen is in Woldere dan is het op de "Mart". Een van de grootste jaarlijkse attracties was vroeger (en voor de jeugd nog steeds) de Kermis. Het ging er wel anders aan toe dan tegenwoordig. Er waren rondtrekkende muzikanten en acrobaten, er werden veel spelletjes gespeeld ook door volwassenen, er werd vendel gezwaaid door de gilden en er werd stevig gedronken.'¹⁸

Afbeelding: Marktplein¹⁹

¹⁷ Anonymus, 1983, 19.

¹⁸ Walinga, 2005.

¹⁹ Brabant Collectie, Universiteit van Tilburg

13.9 Poort

Een doorgang door een natuurlijke barrière zoals een duinenrug, moeras, beekdal, de droge tegenhanger van een voorde dus. Veelal aan een of beide zijden met een wegenwaaier. (Hier wordt dus niet een soort stadspoort bedoeld!)

13.10 Spoorbrug

Speciale brug voor spoorlijn of trambaan. Meestal ijzeren of stalenconstructies, al dan niet beweegbaar.

13.11 Tol(huis)

Plaats of huis waar tol werd geheven.

9.13.11.001 De Barier

De Steenweg was vanaf het begin een tolweg. Ook in Waarle was er een tolplaats met slagboom: de Barier, midden in de heide tussen Aalst en Valkenswaard. In 1930 nog aanwezig, nu bos.

13.12 Holle weg

Een door langdurig gebruik uitgesleten strook waarin een oude weg loopt. Omdat de holle weg op twee plaatsen in het systeem voorkomt (doorgaande en lokale wegen), bepaalt het type weg waar de holle weg geboekt moet worden.

In Waalre werden 7 holle wegen gezien op de AHN-kaarten, samen 8 kilometer lang. Het betreft soms korte stukken.

Uniek nr	Naam	Dorp	Lengte
9.13.12.063	Eindhoven-Valkenswaard	Aalst	1960
9.13.12.064	Achtereindsestraat	Aalst	786
9.13.12.065	knooppunt Aalsterhut	Aalst	1833
9.13.12.066	Molenstraat	Waalre	290
9.13.12.067	akkerwegen Z van Loon	Waalre	1029
9.13.12.068	Z van Vlasroot in duin	Waalre	425
9.13.12.069	Oude Dijk	Waalre	2038

9.13.12.69 Oude Dijk

De langste holle weg is een relict van wat in 1821 al de Oude Dijk heet. Die kaarsrechte weg was toen al vervangen door de grote weg Den Bosch – Luik, die in Waalre ook deels een holle weg is. Bij de Aalsterhut is een hele wegenspin van holle wegen bewaard gebleven. Dit is een spoor van de middeleeuwse (mogelijk in 17-18^e eeuw rechtgetrokken) interlokale weg van Eindhoven naar Hasselt (zie 9.13.1.004).

13.14 Grenspost

13.15 Laanbeplanting

9.13.15.001 Wegbeplantingen Dommeldal bij Waalre

Cultuurhistorische waarde: hoog

Beplanting langs wegen en een oude turfput, in een beekdal. De begroeiing bestaat o.a. uit zomereik, zwarte els, zachte berk, ruwe berk, wilde lijsterbes en es. Het geheel dateert overwegend uit de periode 1880-1920. CHW. Nr. G216 (GK-HG-76)

Thema: 14 Lokale wegen

In Oost-Brabant moest het vervoer vanouds vooral over land geschieden, de Dommel en de Aa waren door hun meanderende nauwelijks begaanbaar voor scheepvaartverkeer. Vervoer vond plaats langs landwegen waarvan de loop werd bepaald door de zandruggen en beekdalen die ze volgden. Deze wegen waren in de zomer stoffig en rul en in de winter nat en modderig.²⁰

14.1. Lokale wegen

Uniek nr	Naam	Relict Status
9.14.1.001	Burgemeester Mollaan	bestaat niet meer
9.14.1.002	Dirck van Hornelaan	bestaat niet meer
9.14.1.003	Burgemeester Mollaan	bestaat niet meer
9.14.1.004	Resedalaan	bestaat niet meer
9.14.1.005	Resedalaan	bestaat niet meer
9.14.1.006	Laarstraat	bestaat niet meer
9.14.1.007	Laarstraat	bestaat niet meer
9.14.1.008	Petunialaan	bestaat nog, deels verlegd
9.14.1.009	Gestelsestraat	bestaat niet meer
9.14.1.010	Gestelsestraat	bestaat niet meer
9.14.1.011	Gestelsestraat	bestaat niet meer
9.14.1.012	Gestelsestraat	bestaat niet meer
9.14.1.013	Bolderiklaan	bestaat niet meer
9.14.1.014	Laarstraat	bestaat nog
9.14.1.015	Resedalaan	bestaat niet meer
9.14.1.016	Fresialaan	bestaat niet meer
9.14.1.017	Resedalaan	bestaat niet meer
9.14.1.018	Fresialaan	bestaat niet meer
9.14.1.019	Fresialaan	bestaat niet meer
9.14.1.020	Resedalaan	bestaat niet meer
9.14.1.021	Resedalaan	bestaat niet meer
9.14.1.022	Resedalaan	bestaat niet meer
9.14.1.023	Resedalaan	bestaat niet meer
9.14.1.024	Burgemeester Mollaan	bestaat niet meer
9.14.1.025	Resedalaan	bestaat niet meer
9.14.1.026	Burgemeester Mollaan	bestaat niet meer
9.14.1.027	Spirealaan	bestaat niet meer
9.14.1.028	Begonialaan	bestaat niet meer
9.14.1.029	Malvalaan	bestaat niet meer
9.14.1.030	Laarstraat	bestaat niet meer
9.14.1.031	Campanulalaan	bestaat niet meer
9.14.1.032	Laarstraat	bestaat niet meer
9.14.1.033	Burgemeester Mollaan	bestaat niet meer
9.14.1.034	Prunellalaan	bestaat niet meer
9.14.1.035	Azalealaan	bestaat nog deels, deels verwijderd, deels verlegd
9.14.1.036	Gestelsestraat	bestaat niet meer

²⁰ Kolman, e.a., 1997, 45.

9.14.1.037	Adriaen Poirterslaan	bestaat nog, deels verlegd
9.14.1.038	Den Hof	bestaat nog deels, deels verwijderd
9.14.1.039	Den Hof	bestaat niet meer
9.14.1.040	Eindhovenseweg	bestaat niet meer
9.14.1.041	Den Hof	bestaat niet meer
9.14.1.042	De Leesakker	bestaat niet meer
9.14.1.043	Goudbergstraat	bestaat nog deels, deels verwijderd
9.14.1.044	Arembergstraat	bestaat niet meer
9.14.1.045	Voorbeeklaan	bestaat nog deels, deels verwijderd, deels verlegd
9.14.1.046	Arembergstraat	bestaat nog, deels verlegd
9.14.1.047	Goudbergstraat	bestaat niet meer
9.14.1.048	Sophiastraat	bestaat nog deels, deels verwijderd
9.14.1.049	Achtereindsestraat	bestaat niet meer
9.14.1.050	Handellaan	bestaat nog deels, deels verwijderd, deels verlegd
9.14.1.051	Alexanderstraat	bestaat nog
9.14.1.052	Achtereindsestraat	bestaat niet meer
9.14.1.053	Achtereindsestraat	bestaat niet meer
9.14.1.054	Achtereindsestraat	bestaat niet meer
9.14.1.055	Achtereindsestraat	bestaat niet meer
9.14.1.056	Achtereindsestraat	bestaat niet meer
9.14.1.057	Achtereindsestraat	bestaat niet meer
9.14.1.058	Achtereindsestraat	bestaat niet meer
9.14.1.059	Achtereindsestraat	bestaat niet meer
9.14.1.060	Sophiastraat	bestaat nog
9.14.1.061	Ansalduslaan	bestaat nog deels, deels verwijderd, deels verlegd
9.14.1.062	O L Vrouwedijk	bestaat nog
9.14.1.063	Heuvelstraat	bestaat nog
9.14.1.064	Heuvelstraat	bestaat nog
9.14.1.065	Onze Lieve Vrouwedijk	bestaat niet meer
9.14.1.066	Kempenhorst	bestaat niet meer
9.14.1.067	Broekweg	bestaat nog deels, deels verwijderd, deels verlegd
9.14.1.068	De Neerheide	bestaat nog deels, deels verwijderd
9.14.1.069	Elshouter	bestaat nog, deels verlegd
9.14.1.070	Heuvelstraat	bestaat niet meer
9.14.1.071	Heuvelstraat	bestaat nog, deels verlegd
9.14.1.072	Heuvelstraat	bestaat nog
9.14.1.073	Dreefstraat	bestaat nog
9.14.1.074	Meester Slootweg	bestaat nog, deels verlegd
9.14.1.075	Rooisestraat	bestaat nog
9.14.1.076	Heuvelstraat	bestaat nog, deels verlegd
9.14.1.077	Heuvelstraat	bestaat nog deels, deels verwijderd, deels verlegd
9.14.1.078	Hulterbussel	bestaat nog deels, deels verwijderd
9.14.1.079	Netelwiel	bestaat niet meer
9.14.1.080	Molenstraat	bestaat nog
9.14.1.081	Smeleweg	bestaat nog
9.14.1.082	Jan van Scorellaan	bestaat nog, deels verlegd

9.14.1.083	Smeleweg	bestaat niet meer
9.14.1.084	Molenstraat	bestaat nog
9.14.1.085	Timmereind	bestaat nog
9.14.1.086	Timmereind	bestaat nog deels, deels verwijderd
9.14.1.087	Timmereind	bestaat niet meer
9.14.1.088	Timmereind	bestaat nog
9.14.1.089	Timmereind	bestaat nog deels, deels verwijderd
9.14.1.090	Timmereind	bestaat niet meer
9.14.1.091	Loondermolenweg	bestaat nog
9.14.1.092	Loondermolenweg	bestaat nog
9.14.1.093	Loondermolenweg	bestaat nog
9.14.1.094	De Frooyen	bestaat niet meer
9.14.1.095	Brinkweg	bestaat nog
9.14.1.096	Gildebosweg	bestaat nog
9.14.1.097	Mosbroekseweg	bestaat niet meer
9.14.1.098	Molenstraat	bestaat niet meer
9.14.1.099	Molenstraat	bestaat niet meer
9.14.1.100	Beemdstraat	bestaat nog
9.14.1.101	Heikantstraat	bestaat nog
9.14.1.102	Bolksheuvel	bestaat nog
9.14.1.103	Wollenbergstraat	bestaat nog, deels verlegd
9.14.1.104	Blokvenlaan	bestaat niet meer
9.14.1.105	Bolksheuvel	bestaat niet meer
9.14.1.106	Heikantstraat	bestaat nog
9.14.1.107	Heikantstraat	bestaat niet meer
9.14.1.108	Heikantstraat	bestaat niet meer
9.14.1.109	Heikantstraat	bestaat niet meer
9.14.1.110	Heikantstraat	bestaat niet meer
9.14.1.111	Veldbraakseweg	bestaat nog
9.14.1.112	Heikantstraat	bestaat nog
9.14.1.113	Hoogstraat	bestaat nog deels, deels verwijderd
9.14.1.114	Beverlaan	bestaat nog, deels verlegd
9.14.1.115	Fazantlaan	bestaat nog, deels verlegd
9.14.1.116	Fazantlaan	bestaat niet meer
9.14.1.117	Hutdijk	bestaat niet meer
9.14.1.118	Achtereindsestraat	bestaat niet meer
9.14.1.119	Molenstraat	bestaat nog
9.14.1.120	Mosbroekseweg	bestaat nog
9.14.1.121	De Rooij	bestaat niet meer
9.14.1.122	Loondermolenweg	bestaat niet meer
9.14.1.123	Laan van Diepenvoorde	bestaat nog deels, deels verwijderd
9.14.1.124	Gestelsestraat	bestaat niet meer
9.14.1.125	Heikantstraat	bestaat niet meer
9.14.1.126	Dommelseweg	bestaat niet meer

9.14.1.127 Willibrorduslaan – Julianalaan – Raadhuisstraat

Van oudsher een belangrijke verkeersader. De belangrijkste verbindingsweg tussen Aalst en Waalre. Aangezien het spoorwegstation aan deze weg lag, heette deze straat ook geruime tijd 'Stationsstraat'. De straat liep tot aan huize 'de Brink' aan de Markt van Waalre.²¹ Deze straat bezit aan het begin nog enige bedrijfsbebouwing maar is verderop door nieuwbouw sterk van karakter veranderd.

9.14.1.128 Ekenrooisestraat

De wijk "Ekenrooi" is een van de oudste buurtschappen van Aalst. De straat die langs de basisschool St.-Christoffel loopt, is naar die wijk genoemd. De naam gaat ver in de geschiedenis terug, tot het einde van de Middeleeuwen (1456).²²

9.14.1.129 Heuvelstraat

Straat met landelijk karakter en rudiment van een agrarisch plein. Verspreide bebouwing van boerderijen, die ten opzichte van de straat verspringen en veelal tot woning veranderd zijn. De relatie met de akkers is nog herkenbaar.

9.14.1.130 Lissevenlaan

Verbindingsweg in de na ca. 1920 opgezette villawijk. Veel één- en vooral tweelaags woonhuizen in landelijke bouwtrant, omgeven door ruime tuinen. Berkenbeplanting langs de laan.

9.14.1.131 Zandpaden Loon

Cultuurhistorische waarde: Zeer hoog

Samenstel van zandpaden op een oud akkercomplex en in een beekdal. Het geheel dateert grotendeels uit de Late Middeleeuwen (1250-1500). Een aantal paden is mogelijk ouder. CHW. Nr. L79 (HK-HL-08)

14.2 Voorde / brug

Oversteek van water via doorwaadbare plaats, vaak later vervangen door een brug, in een lokale weg. Doorwaadbare plaatsen heb je in soorten: min of meer dwars op het watert, schuin, zeer schuin of zelfs een heel eind door het water: een "waterstraat" of "langvoort". Bruggen heb je ook in soorten: een paal in het water om overheen te stappen ("waterstap"), een balk erover, een vonder, een schoor, een echte houten of stenen brug. Klein water stak met men een gemetseld of houten "heu" over. Omdat de voorde/brug op drie plaatsen in het systeem voorkomt (zeer oude wegen, doorgaande en lokale wegen), bepaalt het type weg waar de voorde/brug geboekt moet worden. Bovendien zijn veel voordeden door grotere of kleinere bruggen vervangen.

In Waalre onderscheiden we:

Uniek nr	Naam	Type
9.14.2.001	Waterlaat bij watermolen	Langvoort
9.14.2.002	bij Laareind	Langvoort
9.14.2.003	Ekenrooi-Kerkeind	Langvoort
9.14.2.004	Vorstervoort	Kortvoort

Bij een langvoort lopen water en weg over behoorlijke afstand langs elkaar, wat er op wijst dat in vroeger tijd de weg een tijdje door de beek zelf liep. Bij een kortvoort wordt de beek meer dwars overgestoken. Later zijn voordeden door schoren of bruggen vervangen, soms door een eenvoudige duiker.

9.14.2.005 Lanschoorsebrug

²¹ Meijs, 1994, 33.

²² Meijs, 1993a, 15.

Deze brug wordt in oude kadastrale stukken al 'Lanschoorsebrug' genoemd. Aan 'deze kant' van de brug ligt de wijk Ekenrooi. Over het riviertje de Tongelreep - dat de grens vormt van deze Aalster wijk - kijken we richting Aalst. Naast de brug is een houten voetgangersbrug aangelegd, een constructie die wel wat lijkt op een ouderwets "schoor".

9.14.2.006 Loondermolenbrug

Brug over de Dommel bij de Loonder watermolen.

9.14.2.007 de Volmolenbrug

Opvolger van de voorde Waterlaat bij watermolen (9.14.2.001).

9.14.2.008 de Onze Lieve Vrouwebrug

9.14.2.009 de Achtereindsebrug

Opvolger van de voorde Vorstersvoort (9.14.2.004).

9.14.2.010 Ekenrooisebrug

Opvolger van de voorde Ekenrooi-Kerkeind (9.14.2.003).

Thema: 15 Gegraven waterlopen

Gegraven waterlopen zijn grotere gegraven waterlopen waaronder kanalen. Behalve de turfvaarten van de Peel zijn er bij Eindhoven nog een aantal wateren gegraven. Het grootste project was de aanleg van de Zuid-Willemsvaart (met bijhorende kanalen) en later het Wilhelminakanaal. Ook is er veel gewerkt aan de kanalisatie van de Dommel. Voor de waterhuishouding van de watermolens werden wat kanaaltjes gegraven. We onderscheiden drie categorieën: bevaarbare kanalen of gekanaliseerde rivieren; gegraven molenwaters en ontwateringsloten die met ontginning en/of grensafbakening te maken hebben.

15.1 Kanalen

Scheepvaartkanaal of gekanaliseerde rivieren voor algemeen interlokaal transport, of speciaal voor turftransport (turfvaart). Secundair worden kanalen gebruikt voor watertransport, bijvoorbeeld ten behoeve van vloeiveiden of ontlasting van rivieren.

15.2 Molenloop

Kanaaltje gegraven bovenstrooms van een watermolen om die molen aan een groter hoogteverschil in waterstand te helpen. Molenlopen kunnen meer dan 1 kilometer lang zijn. Bij een watermolen is er soms maar een kort stukje molenloop.

15.3 Sloot / wetering

Hier worden de grote ontwateringsloten die met ontginning en/of grensafbakening te maken hebben bedoeld, niet de eindeloos talrijke gewone slootjes. Een wetering is een gegraven waterloop voor de kunstmatige bevoeiing van droge onvruchtbare heidegronden.

9.15.3.143 t/m 9.15.3.150 waterlopen Waalre

15.4 Haven/kade/loswal

15.5 Grachten

Kunstmatige beeklopen.

15.6 Sluis

Thema: 16 Molens

Onder molens verstaan we graanverwerkende en andere industriemolens die als zodanig herkenbaar waren. Op het platteland heeft een groot aantal molens gestaan. De oudste groep bestond uit de door rivierwater aangedreven molens. Sommige zijn zo lang geleden gebouwd en zo vroeg al weer verdwenen, dat er amper een duidelijk spoor van de vinden is: de "spookmolens". Mogelijk waren dat kleine molens die de concurrentie met de latere, grotere, molens verloren. Soms is uit archiefstukken alleen bekend dat er een molen was, maar is de exacte locatie niet bekend (hooguit alleen een globale locatie).

In eerste instantie heeft men voor aandrijving van de noodzakelijke molens gebruik gemaakt van waterkracht. Rond 1100 waren er in de Nederlanden al heel wat watermolens in bedrijf, rond 1300 nam de bouw van windmolens een vlucht. Aanvankelijk waren alle windmolens houten standaardmolens. Er kwamen echter in de Middeleeuwen al torenmolens voor in de regio. Vanaf 1680 werden steeds meer molens met een stenen romp en draaibare kap gebouwd. De bouw van zowel wind- als watermolens vereiste een relatief grote investering, die alleen door kapitaalkrachtige personen of instanties was op te brengen. De eerste molens zijn dan ook gebouwd door de adel die heerlijke rechten bezat en door grote kapittels en abdijen, zoals in Kempenland de abdij van Postel. Omdat deze investeringen hun rente moesten opbrengen, wendden vele eigenaars, zoals Postel, zich tot de hertog, om de plaatselijke boeren te verplichten om op de plaatselijke molen te laten malen. Dit waren de zogenaamde dwang- of banmolens.

Tot 1800 kon men dus niet vrijelijk molens oprichten en waren de mensen gedwongen om van bepaalde molens gebruik te maken, zelfs wanneer die erg onpraktisch gelegen waren. Na de opheffing van de heerlijke rechten en de belastingreglementen van de Republiek verrezen rond 1800 daarom molens op beter gekozen plaatsen, terwijl veraf gelegen molens buiten gebruik raakten of naar een betere plek verhuisden. In de tweede helft van de negentiende eeuw werd stoomkracht ingevoerd in het maalderijbedrijf, maar pas in de twintigste eeuw werden er veel oude molens opgeruimd. De meeste molens maalden graan tot meel. Sommige hadden een meer industriële taak: schorsmalen voor de leerlooiers, olieslaan, het vullen van textiel, het grutten van boekweit, zelfs het malen van snuif kwamen voor.

16.1 Windmolen

Door windkracht aangedreven graan- of industriemolen. Standerdmolen, later stenen molen; op het vlakke, op een berg of in een berg (beltmolen), al dan niet met galerij.

9.16.1.010 Aalstermolen (Raadhuisstraat 28 Waalre)

In de molendatabase staat deze molen geregistreerd als een korenmolen van het type Beltmolen (database nr. 491). Het betreft een ronde stenen molen waarvan de landschappelijke waarde niet al te groot is. De molen staat vrij sterk ingesloten door allerhande bebouwing.

Deze in 1905 gebouwde ronde stenen beltkorenmolen is ongeveer zeventien meter hoog en lag eerst aan de westzijde mooi vrij tegen de velden van de Voldijn die inmiddels is volgebouwd. De Aalster boeren lieten aanvankelijk veel op de Gennepwatermolen in Gestel malen, maar de toenmalige slechte toestand van de weg daarheen zal hen gedwongen hebben het dichterbij huis te zoeken, dat kon op de molen aan wat toen nog de Waalreseweg heette. In 1936 woedde er een brand in, maar de molen werd geheel hersteld en als eerste in Nederland van gestroomlijnde wieken volgens het systeem- Chr. van Bussel voorzien met een vlucht van 25 meter.²³ De molen staat vrij sterk ingesloten door allerhande bebouwing waardoor de landschappelijke waarde niet al te groot is.
Rijksmonument Nr.: 38186
CHW. Nr.: AE119-000854.

²³ Zoetmulder, 1973, 209 – 210.

Voor een omschrijving van de geschiedenis van deze molen, inclusief enkele foto's, zie <http://www.molendatabase.nl/nederland/molen.php?nummer=491>

Afbeelding: Ansichtkaart van de windmolen aan de Raadhuisstraat. Toen de Voldijn nog niet met villa's en andere behuizingen was volgebouwd, groeide de rogge er tussen enerzijds de dennenbossen en anderzijds haar bestemming: de windmolen aan de Raadhuisstraat.²⁴

9.16.1.002 Spookmolen (parkeerterrein van Molenzicht, de zijstraat van de Raadhuisstraat)

Volgens de overlevering zou tegenover de Aalstermolen eerder eens een molen gestaan hebben die Daniël van de Loo bemaalde van 1773 tot 1780. Er is erg weinig bekend over deze windmolen, die ongeveer moet hebben gestaan op de plek van het parkeerterrein van Molenzicht, de zijstraat van de Raadhuisstraat.²⁵

9.16.1.003 Spookmolen Waalre

Spookmolen die gezocht moet worden in de omgeving van de kerk, de toponiemen Meulenbeemd en Meulenacker bij het Kerkeind verwijzen er naar. Ook hier ontbreken nadere gegevens.

16.2 Watermolens

Door waterkracht aangedreven graan- of industriemolens, enkele molens en dubbele molens. De westgrens van de heerlijkheid Waalre werd gevormd door de rivier de Dommel. Op de Dommel zijn van oudsher vanwege gunstige omstandigheden veel watermolens gebouwd. Ten zuiden van de Brabantse Kempen ligt geologisch gezien een soort hoogvlakte: het Kempisch Plateau. Op de hoogvlakte ontspringt onder andere de Dommel. De Dommel heeft plaatselijk een sterke helling, waardoor hier veel watermolens zijn te vinden. Een nadeel van watermolens was dat ze niet werden gebouwd van duurzame materialen, maar dat ze van hout werden gebouwd. Vanwege de blootstelling aan lucht en water, trad verwerking en rotting op. Watermolens vergden daarom voortdurend onderhoud, maar de voordelen waren groot. In een glooiend landschap kan waterkracht goed als energiebron worden gebruikt.²⁶

9.16.2.001 Waalrese watermolen de Volmolen (Molenstraat 60)

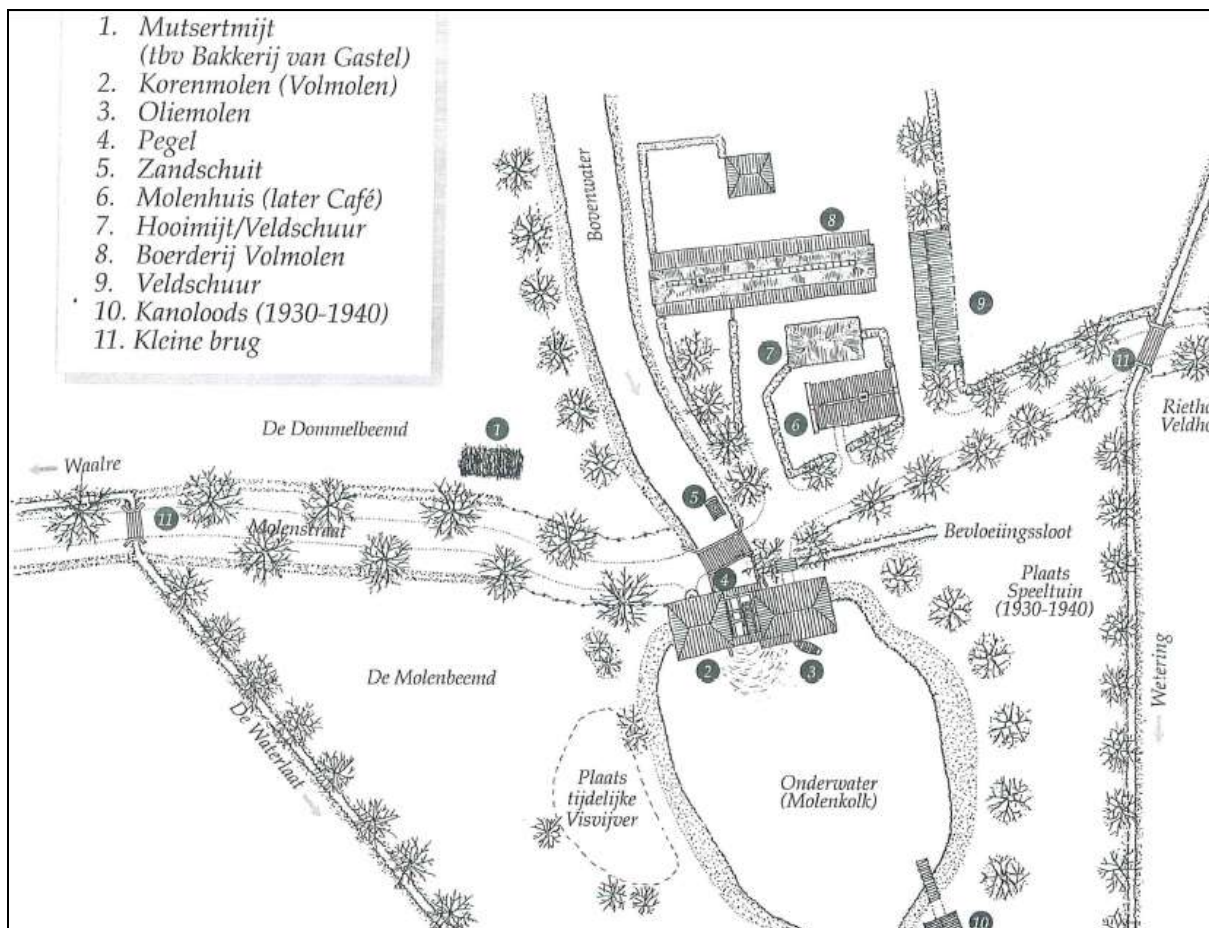
²⁴ Zoetmulder, 1974, nr. 9.

²⁵ Meijs, 1994, 55.

²⁶ Bijsterveld e.a., 2000, 198.

Deze watermolen was een domeinmolen de abdijs Echternach, die hem in 1347 in leen uitgaf. De molen vervulde verschillende functies. Aanvankelijk was het een korenmolen, maar tussen 1750 en 1800 werd de molen omgebouwd tot volmolen, waar wollen stoffen tot lakenstof werden gevold. Vanaf 1879 had de dubbele watermolen de functie van graanmolen respectievelijk oliemolen. De molen is in 1962 ingestort, in 1994 zijn de fundamenten verwijderd. In de database voor verdwenen molens staat deze molen geregistreerd als een korenmolen van het type Onderslag watermolen (database nr. 6748). Voor een uitgebreide omschrijving van de geschiedenis van deze molen, inclusief foto's, zie <http://www.molendatabase.org/molendb.php>.

De huidige perceeleigenaar heeft het initiatief genomen om tot wederopbouw van beide gebouwen te komen, zij het niet in de authentieke staat. In 1992 zijn de eerste werkzaamheden op de Volmolen begonnen. Hoewel de gebouwen uiteindelijk als woonruimte en atelier zullen gaan functioneren, heeft de architect toch zijn best gedaan om uiterlijk het oorspronkelijke aanzicht te herstellen. De molen heeft dus een waardige opvolger gekregen in de vorm van een nieuwe moderne watermolen. In de molendatabase staat deze molen geregistreerd als Onderslag watermolen (database nr. 607).²⁷ De molen is bestemd voor het opwekken van (groene) energie voor een aantal huishoudens. Energiecentrum de Volmolen doet echter nog meer en biedt ook vergaderruimte aan. <http://www.volmolen.nl/>

Afbeelding: Situering molengebouwen. Molenhuis en boerderij omstreeks 1900.²⁸

Voor een uitgebreide omschrijving van de geschiedenis van deze molen, inclusief foto's en anekdotes, J. Walinga, & J. Jansen, *De Waalrese volmolen Stichting Waalres Erfgoed* (Waalre 1992). Uit de vele historische documenten is het Stichting Waalres Erfgoed gebleken dat de Waalrese Watermolen een belangrijke plaats innam in Waalre.

²⁷ <http://www.molendatabase.nl/nederland/molen.php?nummer=607>

²⁸ Walinga en Jansen, 1992, 8.

Afbeelding: Ansichtkaart van de Volmolen.²⁹

Afbeelding: Ansichtkaart van de Volmolen.³⁰

²⁹ Zoetmulder, 1974, nr. 11

³⁰ BrabantCollectie, Universiteit van Tilburg

9.16.2.002 Loondermolen

De Loondermolen lag in de directe nabijheid van Kasteel Loon en dateert waarschijnlijk uit de 14^e eeuw. De molen wordt vanaf 1406 als heerlijk bezit vermeld en maakte tot 1793 deel uit van het goederenbezit van de heer. Alleen een heer of een klooster konden het recht verkrijgen om een water- of windmolen op te richten en te exploiteren, hetgeen een winstgevende zaak was. Stichting Waalres Erfgoed gaat er van uit dat de Loondermolen niet vóór 1368 is gebouwd. Met het oog op de Keersopper watermolen die 1200 meter westelijker lag, lijkt het onwaarschijnlijk dat de heer van Herlaar twee molens zou hebben bezeten die zo dicht bij elkaar waren gelegen. De molen zou daarom pas na de verkoop van de heerlijkheid in 1368 zijn opgericht. Er wordt echter ook rekening mee gehouden dat de molen toch ouder zou kunnen zijn, omdat verschillende heren er ook niet voor terugdeinsden om op relatief korte afstand van elkaar verschillende molens te bezitten.³¹

Er zijn geen tekeningen of schilderijen van de Loondermolen bekend van vóór 1900. De oudste foto's dateren van rond 1900 en tonen de molen zoals die er in de eeuwen daarvoor moet hebben uitgezien. De Loondermolen komt qua stijl en bouwwijze overeen met andere watermolens in deze regio. De Loondermolen was van bescheiden afmetingen en van beperkte capaciteit. De molen werd in de 16^e eeuw een korenmolen genoemd en in 1793 aangeduid als een graan- en runmolen, waarop ook boekweit werd gemalen. Van der Aa vermeldt in 1847 dat de Loondermolen een korenmolen is die tevens tot runmolen dient. Run is gemalen eikenschors ten behoeve van de leerlooierij.³² De molen raakte in 1940 ernstig beschadigd en is daarna afgebroken. De molenaarswoning staat er nog wel. In de database voor verdwenen molen staat deze molen geregistreerd als een korenmolen van het type Onderslag watermolen (database nr. 5094). Voor een uitgebreide omschrijving van de geschiedenis van deze molen, inclusief foto's, zie <http://www.molendatabase.org/molendb.php>.

In het *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst* voor de gemeente Waalre van Kunst- en Architectenbureau R. Koning, werd in 2002 voorgesteld om de fundering van deze molen aan te merken als gemeentelijk monument. In ieder geval betreft het een archeologisch attentiegebied. Hieronder volgt de argumentatie van Kunst- en Architectenbureau R. Koning.

De restanten van de fundering, van de vroegere loondermolen liggen ca. 1 km ten zuiden van het gehucht Loon aan de Dommel, een van de rivieren waar in het verleden meerdere watermolens stonden. Zoals alle watermolens in deze regio was de molen met uitzondering van de molenstenen en het smeedijzerwerk geheel uit hout geconstrueerd. Vooral de met water in aanraking komende onderdelen, zoals de funderingspalen en sluisen, moesten regelmatig worden vervangen. Ofschoon het baksteengebruik rond 1700 voor de gemiddelde burger een haalbare zaak was, heeft het tot het begin van de 20ste eeuw geduurd voordat de kwetsbare eikenhouten onderdelen door metselwerk werden vervangen. Een muurdeel en enkele gemetselde poeren of stiepen, waarop de molenstenen gerust hebben, zijn thans nog aanwezig en markeren de plaats waar de molen gestaan heeft. De loop van de Dommel is in ca. 1950 naar het westen verlegd in verband met de bouw van een nieuwe brug. De oorspronkelijke bedding van het molenwiel bleef echter behouden, waardoor de situering aan de zuidwestzijde van het brugje herkenbaar is en ook de eeuwenoude ligging bij de vroegere molenaarswoning, de gerenoveerde langgevelboerderij op nr. 4. Aan de oostzijde ligt het rijksmonument de boerderij 'Het Kasteel', een overblijfsel van het in 1867 grotendeels afgebroken kasteel van de heren van Waalre. Een gedeelte van de gracht is nog aanwezig, evenals een betonnen goot van een vroeger bevoeiingssysteem.

Van de fundering van de watermolen staat op dit moment een in kruisverband machinale baksteen opgetrokken muurdeel parallel aan de stroomrichting. Verder iets hoger gelegen twee poeren, waarvan één object bijna geheel schuilgaat onder de wortels van een boom. Het tweede nagenoeg vierkante object ligt in het zicht en vertoont het voor een fundament gangbare metselwerk met telkens een terugspringende klezoor.

³¹ Bijsterveld e.a., 2000, 15, 192, zie verder hoofdstuk 7; voor uitgebreid overzicht van de watermolens in Waalre, zie ook: Bijsterveld, 1989, 63-67.

³² Bijsterveld e.a., 2000, 222, zie verder hoofdstuk 7 en 8.

Cultuurhistorische waarde:

- Aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord.
- Het object is vanwege de ouderdom en situering representatief voor de ontwikkeling van het dorp.
- Het object vormt samen met de vroegere molenaarswoning en de nabijgelegen boerderij 'Het Kasteel' een belangrijk cultuurhistorisch geheel.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object is een voorbeeld van de overgang van hout- naar steen bouw.

Stedenbouwkundige en landschappelijke waarde:

- Het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap.
- Het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkaveling, wegen en waterlopen geconserveerd is gebleven.
- Het object vormt onderdeel van een historische nederzettingsstructuur.

9.16.2.003 Watermolen Aalst

Tijdens het veldname-onderzoek, gebaseerd op het diepgaande werk van de heer Mommersteeg, werd Stichting Waalres Erfgoed opmerkelijk gemaakt op verschillende toponiemen waarin een molen in Aalst genoemd werd:

Moelenbroec : genoemd in 1485 en gelegen aan de Tongelreep.

Meulenbeemt : vanaf 1726, eigendom van de familie Ooms in de 18^e eeuw.

Molenstat : beschreven in 1502 en in 1545 aan die Tongelreep.

Voort van moolengrath een weiland genoemd in 1776, later beschreven als de voort van Molengragte

In 1797 kreeg het gemeentebestuur van Aalst toestemming van de Provinciale Staten om een gebied van heide en woeste grond, genaamd het Meulenbroek, te verkopen aan de inwoners van Aalst om te worden ontgonnen. Hierdoor kreeg de bijna failliete dorpskas weer wat geld binnen. Dit gebied kan men lokaliseren vanaf de Provinciale weg ter hoogte van het restaurant Den Drossaard (voormalig Het Oude Raadhuis) naar het oosten tot aan de Tongelreep. Aan de zuidzijde begrensd door de Brabantialaan, de Nassaustraat en de Alexanderstraat. Aan de noordzijde ligt het Brabantiaterrain nog binnen het Moelenbroek. De molen zou in de buurt moeten liggen van de sportvelden ten zuiden van de Voorbeeklaan.

Over het toponiem "molenstat" schreef de heer Spoorenberg, oud-medewerker van het Streekarchief Regio Eindhoven het volgende:

'De heer J. Melssen (van het SRE) hielp me aan een oude notitie uit het Bossche protocol (het archief dus van de schepenbank van 's-Hertogenbosch). Volgens die notitie zou in het protocol uit de jaren 1453/1454 op folio 34v een beemd de 'molenstat' worden genoemd, die gelegen was in Eghenrode aan de Tongelreep. Een molenstat is een plaats waar een molen staat of stond. In de praktijk zal de plaats zolang er een molen staat geen molenstat worden genoemd; dan wordt de molen zelf genoemd. Ik vermoed daarom dat de molen in 1453/54 tijdelijk niet heeft bestaan of reeds definitief verleden tijd was.'

Volgens Stichting Waalres Erfgoed is de kans dus erg groot dat er in Aalst aan de Tongelreep in de 15^e eeuw een watermolen heeft gestaan, die gelokaliseerd moet worden in de buurt van de sportvelden ten zuiden van de Voorbeeklaan.

Afgaande op deze omschrijving, lijkt een iets zuidelijker plaats meer voor de hand liggen: aan de oude voorde tussen Aalst-kerk en Ekenrooi. Daar heb je mensen en wegen die de beek kruisen en de molen werd kennelijk met Ekenrooi geassocieerd. Hieruit volgen de hierboven opgegeven coördinaten.³³

³³ Opmerking K. Leenders, 4 januari 2011.

9.16.2.004 Watermolen bij de Vorstevoortsche hoeve

De Vorstevoortsche hoeve, die in de onmiddellijke nabijheid van het gehucht Achtereind op grondgebied van Heeze ligt, ontleent haar naam aan Voirstevoirdt, een naam die anno 1440 genoemd wordt in een document in het archief van het Kasteel Heeze (Inventaris Kasteel Heeze A2). Voirstevoirdt was de voorste voorde over de Tongreep of Tongelreep. De voorde die hier bedoeld is de Voorstevoort (zie 9.14.2.004). Stenen die anno 1938 nog bij de Vorstervoortsche hoeve in de oevers van de Tongreep zijn overgebleven, op een plaats waar deze vrij hoog zijn, wijzen volgens C. Kuysten op een watermolen, die daar gestaan moet hebben,³⁴ maar die kennelijk volledig in de vergetelheid is geraakt. Voor een ligging van deze hoeve, zie situatieschets in artikel, aldaar nr. 7.

16.3. Rosmolen

16.4 Torenmolen

Molens met een stenen romp, die hier in de regio al in de Middeleeuwen voorkwamen.

16.5 Motermolen

Vanaf 1846 komt de stoommachine de wind- en waterkracht aflossen, eerst in een bijgebouwtje van de oude molen. Vanaf 1907 ook "zuiggas"-motoren en later diesel en elektromotoren. Eerst worden er nog typische motermolengebouwen opgericht, later is een maalderij onherkenbaar. Het gaat om die typische motermolengebouwen.

16.6 Molenbiotoop

Gebied met straal van 600 meter rond een met windkracht aangedreven molen.

9.16.6.001 Molenbiotoop van de Aalstermolen (9.16.1.010)

Binnen deze molenbiotoop staan veel grote bomen, woningen etc. Hier en daar piept de molen boven de obstakels uit...

Afbeelding: Blick op de molenbiotoop (bron: Cultuurhistorische waardenkaart Noord-Brabant)

³⁴ C.A. Kuysten, 'Onderzoekingen betreffende namen van landerijen in het gehucht Achtereind onder de voormalige gemeente Aalst bij Eindhoven en onder Heeze'. Uit: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*; 2e serie, dl. 55 (Heeze 1938), p. 919

16.7 Molenberg

Natuurlijke of opgeworpen hoogte waarop een windmolen staat of stond. Ook de “belt” van een beltmolen.

16.8 Molenwiel

Min of meer ronde waterplassen boven en benedenstrooms van watermolens, uitgewoeld door het onrustige water. De molenaar had er vaak het visrecht op. Niet te verwarren met het molenrad: dat is het rad waarin het water valt om de molen aan te drijven.

9.16.8.001 Molenwiel De Loondermolen (9.16.2.002)

De oorspronkelijke bedding van dit molenwiel bleef bewaard, waardoor de situering aan de zuidwestzijde van het brugje herkenbaar is en ook de eeuwenoude ligging bij de vroegere molenaarswoning, de gerenoveerde langgevelboerderij op nr. 4.

9.16.8.002 Molenwiel Waalrese watermolen (9.16.2.001)

Benedenstrooms van de Waalrese watermolen is een duidelijk molenwiel.

16.9 Molenvloed

Gebied bovenstrooms van watermolen dat door te sterke stuwung bij de molen wateroverlast kon hebben.

NB: verschilt van “Molenwiel”, want dat is een meest ronde kleine waterplas bij de uitloop van het molenrad of de bijhorende sluis; soms ook pal bovenstrooms van molenrad.

9.16.9.001 Molenvloed Watermolen bij de Vorstevoortsche hoeve

De Vorstevoortsche hoeve, die in de onmiddellijke nabijheid van het gehucht Achtereind op grondgebied van Heeze ligt, ontleent haar naam aan Voirstevoirdt, een naam die anno 1440 genoemd wordt in een document in het archief van het Kasteel Heeze (Inventaris Kasteel Heeze A2). Voirstevoirdt was de voorste voorde over de Tongreep of Tongelreep. De voorde die hier bedoeld is de Voorstevoort (zie 9.14.2.004). Stenen die anno 1938 nog bij de Vorstervoortsche hoeve in de oevers van de Tongreep zijn overgebleven, op een plaats waar deze vrij hoog zijn, wijzen volgens C. Kuysten op een watermolen, die daar moet hebben gestaan³⁵, maar die kennelijk volledig in de vergetelheid is geraakt. Voor een ligging van de Vorstervoortsche hoeve, zie situatieschets in artikel, aldaar nr. 7).

Op basis van veldcontrole kon worden vastgesteld dat op deze plaats sprake is van een groot hoogteverschil. Deze plaats zou dan ook een uitstekende plaats geweest zijn voor een watermolen.

16.10 Watervluchtmolen

Door water- en windkracht aangedreven graan- of industriemolen.

³⁵ C.A. Kuysten, 'Onderzoekingen betreffende namen van landerijen in het gehucht Achtereind onder de voormalige gemeente Aalst bij Eindhoven en onder Heeze'. Uit: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*; 2e serie, dl. 55 (Heeze 1938), p. 919

Thema: 17 Gehuchten

Dit deel van Brabant is vanouds een gehuchtenland, met gemiddeld een dozijn gehuchten en één dorpskom per oorspronkelijke gemeente. Het begrip "gehucht" (buurtschap, herdgang) hoort specifiek bij het oude hoofdzakelijk agrarische landschap. Ieder gehucht beschikte over een groter of kleiner gebied met akkers, weiden, hooiland en in de Middeleeuwen een aandeel in de gemene gronden. Dit kan het gehuchttoehoren genoemd worden.

Gehuchten die vooral uit boerderijen bestonden vertoonden een vrij open structuur. Iedere boerderij stond immers op een betrekkelijk groot erf (typische maat: 1 hectare) en daardoor konden ze niet dicht opeen geschoven worden. Vaak is de onderlinge afstand nog veel groter en is de ligging bij eigen grond blijkbaar een belangrijke factor geweest. Een straat verbindt in veel gevallen de boerderijen. In andere gevallen stonden de boerderijen met hun "voorkeur" op de rand van een akkergebied (krans-akker-dorp) of op de rand van een stuk gemeenschappelijk gebruikte grond (krans-aard-dorp). Bij dezen twee laatste vormen vinden we de boerderijen alle aan dezelfde kant van de straat, maar tevens waren ze verdeeld over meerdere gehuchten. In bijzondere topografische omstandigheden kan op deze wijze een driehoekige ruimte tussen boerderijen ontstaan zijn. Dat zijn geen "Frankische driehoeken", maar in de late Middeleeuwen of daarna gevormde pleinen, die qua genese verwant zijn aan de wegenwaaiers aan de rand van het cultuurland. Waar er dichte bebouwing optreedt, hebben we niet met boeren te maken. Het kan gaan om landarbeiders of wevers, maar ook (vooral in de dorpskommen) om renteniers, winkeliers, notabelen etc.

Niet alle gehuchten dateren uit de hoge of late Middeleeuwen. Naarmate de ontginningen voortgingen, ontstonden er ook nieuwe nederzettingen. Door het opschuiven van de heiderand kwamen ooit op die rand gelegen gehuchten midden in het boerenland te liggen en kwam er ruimte voor een nieuwe rij: "Heikant" is dan een typische benaming. Elders werd op vrij chaotische wijze een stuk heide ingenomen en bebouwd: de heidekrakers. In het bestaande cultuurland ontstonden nieuwe gehuchten door de splitsing van oude boerderijen, door het aankoeken bij een herberg of door het op een strookje langs de weg huisvesten van landarbeiders.

Op de erfgoedkaart worden twee referentieperiodes gebruikt bij het thema gehuchten en dorpen, namelijk de periode 1830 en 1900-1930. De situatie op basis van de kaart van 1832 wordt als onderlegger gebruikt voor de verwachtingswaarde hoog – historische kern. Als eerste meetmoment wordt 1832 (opname kadaster) aangehouden. De bewoonde erven van 1832 dienen als basis voor de gehuchtidentificatie. De situatie van 1900-1930 is de tweede referentie waarbij de bewoning nader wordt getypeerd. Bij ieder bewoond erf is aangegeven tot welk gehucht en tot welke gemeente het behoorde. De in 1832 bewoonde erven kunnen archeologisch interessant zijn. Bovendien bestaat de mogelijkheid dat, als het bedrijf tot in de twintigste eeuw voortgezet werd, op het erf naast puin ook bodemverontreiniging wordt aangetroffen.

De gehuchten worden als volgt getypeerd:

groot dorp: meer dan 50 nederzettingseenheden (NZE), brede verzorgende functie, veel functies meervoudig aanwezig.

klein dorp: meer dan 25 NZE, verzorgende functies enkelvoudig aanwezig

groot gehucht: meer dan 25 NZE, geen verzorgende functie buiten een enkele herberg

klein gehucht: 10-25 NZE

huizengroep: 3-9 NZE.

verspreide bewoning aan straat: Van belang is dat de "verspreide bewoning aan straat" in veel gevallen de gedaante is waarin oude, niet erg uitgegroeide, agrarische gehuchten in de vroege negentiende eeuw nog voortbestonden

compact aan straat: enkele verdichtingen in de verspreide bewoning, meestal aan een weg.

verspreid: soms erg eenzaam gelegen losse NZE, bijv. boswachter, veerhuis, paardenwisselstation.

Bij het typeren van gehuchten is het van belang op welk moment we de situatie beoordelen. Een gebied met verspreide bewoning in 1832 kan tegen 1900 enkele gehuchten bevatten, een groep boerderijen die in 1832 als “verspreid langs straat” (verder dan 100 meter uit elkaar dus) getypeerd wordt, kan doordat er huizen en boerderijen tussengevoegd zijn, in 1900 of 1930 als klein of zelfs groot gehucht (onderlinge afstanden minder dan 100 m) getypeerd moeten worden.

Het laatste kwart van de 19^e eeuw en de eerste decennia van de 20^e eeuw staan te boek als een periode waarin in Nederland grote veranderingen plaatsvonden. Deze ontwikkelingen, dikwijls aangeduid als ‘modernisering’, behelsden vooral in Zuid-Nederland een sterke economische en demografische groei. Door de daling van de sterftcijfers groeide de bevolking van Nederland in dit tijdvak zeer sterk.³⁶ Vooral in het katholieke Brabant groeide de bevolking explosief. De huisnijverheid bood soelaas voor deze enorme bevolkingsaanwas. Aan het begin van de 20^e eeuw was er vooral sprake van huisindustrie (leer, schoenen, sigaren, klompen et cetera). Uit de huisindustrie ontstonden in de loop van de 20e eeuw grootschalige industriële activiteiten. In de periode 1850-1900 kende Waalre een sterke industrialisatie, met name in de textielindustrie. Aan de Markt en langs de Willibrorduslaan verrezen fabrieken. Het bebouwingsbeeld met één- en tweelaags bebouwing dateert met name uit de periode 1850-1950.

De gemeente Waalre bestaat uit twee oude dorpsgebieden: Waalre en Aalst. Deze worden van elkaar gescheiden door een bosgebied gelegen op een gebied met stuifduinen. Aan de westzijde wordt de gemeente begrensd door de rivier de Dommel, aan de oostzijde ligt het beekdal van de Tongelreep. Sinds de Middeleeuwen was de bewoning behalve rond de parochiale kerk, geconcentreerd in een aantal gehuchten die nog steeds herkenbaar zijn (zie afbeelding): in Waalre: Waalre-dorp, de Heuvel, Hoogstraat, Loon, Heikant en in Aalst: Kerkeind (=dorpskern), Laareind, Ekenrooi, Achtereind.³⁷

Afbeelding: Overzicht Aalst en Waalre met oude woonkernen

³⁶ Blom en Lambert, 2006, 327-328.

³⁷ Vonk en Walinga, 2002, 7.

Een mijlpaal in de geschiedenis van de gemeente was de samensmelting van de gemeenten Aalst en Waalre op 1 januari 1923. Aalst had 1067 inwoners en Waalre 1323. De heersende mening was dat Waalre met zijn sigarenindustrie en linnenweverijen de belangrijkste en qua inwoners de grootste kern zou blijven, vandaar dat de nieuwe gemeente de naam Waalre kreeg. Op 1 januari 2000 had het dorp Aalst echter 10.163 inwoners en dorp Waalre 6.098.³⁸

17.1 Groot dorp

17.2. Klein dorp

9.17.2.001 Kerkeind (Aalst)

In 1830 een klein dorp met betrekkelijk dichte bebouwing langs de Kerkeindse Straat, met 6 boerderijen en ruim 20 huizen en huisjes, en nog een groepje huizen en een boerderij waar de Kerkeindse Straat op de Steenweg aansluit. Verder zuidwestwaarts nog 5 huizen of boerderijen en de pastorie. De oude parochiekerk staat op ruim 200 meter van de bebouwing aan de Kerkeindse Straat, eenzaam aan de rand van de open akker.

9.17.2.002 Waalre-dorp

In 1421 wordt in een Bossche schepen akte de hoeve Ten Sande genoemd, liggend aan de Plaetse, dat is kennelijk de toenmalige naam van de huidige Markt.³⁹

De dorpskern van Waalre bestond in 1830 uit twee aaneengesloten rijen huizen aan een vrij vierkant plein, dat op die manier toch een driehoekige indruk maakte. Aan het plein stonden het raadhuis, de school en de pastorie en nog een dertigtal woningen. De oude parochiekerk stond ter zijde op de rand van de open akkers en was met een 100 m lang pad met het plein verbonden. Rondom het driehoekige plein woonden in de 18^e eeuw valkeniers en rondreizende kooplieden (teuten). Mede daardoor draagt de kom een niet-agrarisch karakter, wat later versterkt is met woningen en complexen van sigaren- en linnenfabrieken.

Vanaf 1866 kwam langs de spoorlijn Eindhoven-Hasselt (opgeheven in 1940) lintbebouwing tot ontwikkeling in de richting van het dorp Aalst.

Na de Tweede Wereldoorlog groeiden Waalre en Aalst uit tot een tweelingdorp met het karakter van een forensendorp.⁴⁰

Op de Cultuurhistorische Waardenkaart van Brabant heeft de oude dorpskern van Waalre een hoge Cultuurhistorische waarde gekregen. CHW. Nr. S267 (GK-HS-22).

17.3. Groot gehucht

17.4 Klein gehucht

9.17.4.001 Bolksheuvel (Waalre)

In 1830 stonden er in het kleine gehucht Bolksheuvel een tiental boerderijen: 6 op een kluitje aande kant van het dorp en vier wat verderop. Door Stichting Waalres Erfgoed wordt De Bolksheuvel gezien

³⁸ Meijs, 2001, 12.

³⁹ Ter Stege en Walinga, z.j., 104.

⁴⁰ Kolman e.a., 1997, 326.

als een individuele ontginning van na 1300. Dat zou kunnen gelden voor het groepje van 6 boerderijen, die dan uit die eerste gespleten zouden zijn. Maar verderop staan ook nog boerderijen! Door de aanwezigheid van de schuurkerk in de 17^e en 18^e eeuw aan het eind van de Bolkshuvel kreeg het gehucht een nieuwe impuls. De pastoor kwam er wonen en er kwam ook een kroeg. De naam is een samenstelling van bolks + heuvel 'verheffing van aardbodem, hoogte'. Het eerste element van de naam is waarschijnlijk een omzetting van klanken (metatesis), namelijk blok uit bolk (vergelijk Geldrop: drop uit dorp): dus Blokheuvel. De naam van de buurtschap zou dan duiden op een rechthoekige omwalling, een kamp.⁴¹ Het gehucht is verdwenen in de moderne bebouwde kom.

9.17.4.002 Ekenrooi (Aalst)

In 1830 een klein gehucht van 10 boerderijen verspreid langs de Ekenrooise Straat. Meteen na de oorlog wijzigde de naam 'Ekenrooi' in Ekenrooisestraat. Van de oude bebouwing is niets meer terug te vinden. De nieuwbouw heeft vanaf de zestiger jaren een geheel nieuwe wijk gevormd.⁴² Het is nu een van de wijken van Aalst, samen met Kerkeind, Laareind en Achtereind. A.J. Bijsterveld vermeldt het volgende over Ekenrooi met daarbij enkele wetenswaardigheden die voor de archeologie bijzonder interessant zouden kunnen zijn:

'Ekenrooi is de naam van een deel van de parochie Aalst dat ten oosten van de rivier de Tongelreep ligt. De oorspronkelijke naam van Ekenrooi luidde E(ij)g(h)enro(e)de, hetgeen duidt op een ontginning (rode) die in allodiaal of eigen bezit werd gehouden en dus niet afhing van een heer of klooster. Het kent een geschiedenis die deels onafhankelijk van het op de westelijke oever gelegen dorp moet zijn verlopen. In een akte in het schepenenprotocol van 's-Hertogenbosch uit 1469-1470 is sprake van een te Egenrode gelegen stuk land dat grensde ad antiquum cymeterium, 'aan het oude kerkhof. Deze naam zou kunnen wijzen op een oude kerklokatie, maar kan ook wijzen op een voorhistorische begraafplaats. Nog in 1756 is er sprake van 'den kerkhoff Acker aan het Eckenrooij gelege'.⁴³

9.17.4.003 Heuvel (Waalre)

Heuvel ligt op de noordelijke oever van een in de Dommel uitmondend waterloopje, op de grens van akkers en het voormalige heidegebied. In 1830 stonden er in dit kleine gehucht verspreid langs zuidzijde van de Heuvelse Straat 15 boerderijen. In 1421 is er voor het eerst sprake van 't guet ten Hoevel. De karakteristieke weg met boerderijen aan één zijde is ontstaan na de stichting van de Hoeve ten Rode.⁴⁴ Kennelijk hoort bij dit gehucht de open akker aan de noordzijde. Ten zuiden van de boerderijenrij loopt een beekje. De Hoeve ten Rode ligt daar ten zuiden van. Hier bleef meer van de verspreide boerderijbebouwing bewaard.

9.17.4.004 Heikant

In 1830 stonden in het kleine gehucht Heikant 12 boerderijen en huisjes. Heikant is in structuur nog intact, maar bezit nauwelijks nog waardevolle bebouwing. De naam van de voormalige buurtschap betekent 'nederzetting aan de kant 'rand' van de hei 'heide'. In 1830 begon de heide al op 300 meter ten oosten van de Heikantse Straat.

9.17.4.005 Hoogstraat (Waalre)

In 1830 stonden er in dit kleine gehucht verspreid langs de Hoogstraat 10 boerderijen, waarvan een met de naam Het Paradijs. De boerderijen lagen te midden van omheinde akkers. De oudst gevonden veldnaam Die Hoegestrade dateert van 1446. Volgens Ter Stege en Walinga zinspeelt het element hoog in deze gehuchtnaam op de relatief 'hoge' ligging van de buurtschap aan de voormalige Mereveldhovenschedijk, thans Onze Lieve Vrouwedijk annex Hoogstraat.⁴⁵ Elders blijken en gehuchten genaamd "Hoogstraat" niet zo zeer hoog te liggen, alswel aan een belangrijke doorgaande weg. In dit geval zou dat die weg naar Meerveldhoven zijn.

9.17.4.006 Laareind (Aalst)

⁴¹ Ter Stege en Walinga, z.j., 97, 101.

⁴² Meijs, 1994, 15.

⁴³ Bijsterveld, 1998, 74-75.

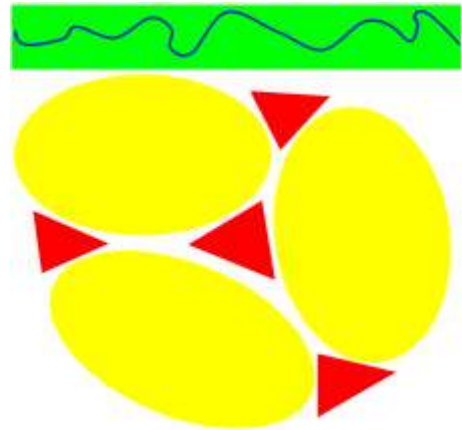
⁴⁴ Ter Stege en Walinga, z.j., 97.

⁴⁵ Ter Stege en Walinga, z.j., 101.

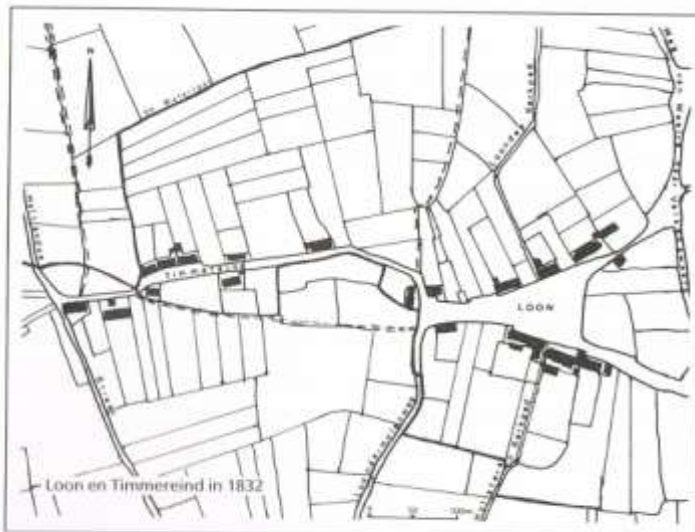
In 1830 een klein gehucht van een dertiental meest boerderijen en enkele huizen, verspreid langs de Laareindse Straat. Er hoorde een uitgestrekt gebied bij dat luisterde naar de naam Laareind en bijna het halve dorpsgebied van Aalst besloeg. Twee eeuwen geleden al kon je de naam Laareind aantreffen, want bij een hagelslag op Laareind in 1778 waren 26 'getroffenen'. Rond 1788 lag het zwaartepunt van Aalst op Kerkeind/ Laareind. De buurtschap Het Laar werd in het noorden begrensd door de Dommel en verder door de gemeenten Waalre, Gestel en Stratum.⁴⁶ Thans liggen hier woonwijken, maar de Laareindse Straat is er nog onder de naam Laarstraat. En een enkele oude boerderij. De Laareindse Straat was de middeleeuwse verbinding naar Eindhoven via de Genniper molen.

9.17.4.007 Loon (Waalre)

In 1830 stonden er in het kleine gehucht Loon een dozijn boerderijen aan de zuid en noordzijde van een zich naar het oosten verbredend plein. De structuur dateert grotendeels uit de Late Middeleeuwen (1250-1500), toen de oudtijds verspreide bewoning zich verplaatste naar de randen van de akkercomplexen. Hier betreft het twee open akkercomplexen ten noorden en zuiden van de straat Timmereind die op het plein uitloopt. Dat plein is restruimte tussen die twee min of meer afgeronde akkers. Het huidige bebouwingsbeeld met overwegend langgevelboerderijen dateert met name uit de periode 1700-1900. Op het onverharde driehoekige plein een beplanting van hoge eiken. De drenkkuil is thans gedempt. Van uit het zuiden kwam het Hulsterse Kerkpad op het plein af, om als Loonder Kerkpad noordwaarts verder te gaan naar de kerk van Waalre.

Model openakkers en resthoeken aan beekdal.

Afb. 2
Het Waalrese gehucht Loon en omgeving op de kadasterkaart van 1832. Op grond van een studie naar het ontstaan van de nederzetting Waalre-Loon formuleerde Kakebeek een nederzettingmodel dat specifiek voor de zandgronden van Oost-Brabant zou zijn. Daarbij concludeerde hij dat het driehoekige plein van Loon uit de vroege middeleeuwen zou dateren. Aangezien in vorm overeenkomende dorpen eenzelfde ruimtelijke ontwikkeling gehad zouden hebben, meenden veel onderzoekers dat ook het driehoekige plein in de door hen onderzochte nederzetting 'Frankisch' zou zijn. Inmiddels is vast komen te staan dat deze veronderstelling niet langer houdbaar is. Afb.: A.-J. Bijsterveld; zie Kakebeek 1975.

'De naam Loon is het datief meervoud (met een naamval die een betrekking van plaats aanduidt) van lo 'bos', een woord dat teruggaat op Germaans lauha en etymologisch verwant is met Latijns lucus 'bos'. Loon werd al in de 13de eeuw genoemd. De akkers bij Loon moeten beschouwd worden als mee van de vroegste akkers behorend tot de domeinen van Echternach en wellicht zelfs ouder dan die abdij. De oude bosnaam slaat op dat oude akkergebied. Aanvankelijk zullen de boerderijen op die

⁴⁶ Meijs, 1997, 45.

akker gestaan hebben, maar in de 12de/13de zijn ze net als elders naar de rand van de akker verschoven. Door die verschuiving werd het huidige gehucht Loon gevormd.⁴⁷

Loon werd ook de naam van de heerlijkheid, waarvan de zetel een kilometer zuidelijker was gelegen, bij de Loondermolen. Deze heerlijkheid omvatte Valkenswaard, Waalre en Aalst.

Loon is met een deel van het Timmereind aangewezen als een Rijksbeschermd stads/dorpsgezicht.⁴⁸ Op de Cultuurhistorische Waardenkaart van Brabant heeft Buurtschap Loon een zeer hoge Cultuurhistorische waarde gekregen. CHW. Nr. S266 (GK-HS-24) Vijf langgevelboerderijen, gelegen op Loon 1, 2, 3, 7 en 9, zijn Rijksmonument. De langgevelboerderijen stammen uit de 18^e en 19^e eeuw. Het meest karakteristiek zijn Loon 2, 3 (1731) en 7 (1867). Loon 1 (1718) heeft in een van de gevels een in donkerder baksteen uitgevoerd hartmotief.

*'Op deze vredige plek hoort men als het ware het geruis van het verleden dat hier tot stilstand lijkt gekomen te zijn. Zeer oude langgevelboerderijen, sommige nog met de vensterindeling van de achttiende eeuw, bepalen er mede de karakteristiek van het oude Kempenland.'*⁴⁹

*Afbeelding: Plaatsje bij Loon, aan de lange zijden van de driehoek stonden twee boerderijen, langs de korte één. De erven waren van het plein gescheiden met hagen van beuk, haagbeuk of hulst om te verhinderen, dat op het plein loslopend vee in de tuinen kon gaan grazen. Het plein diende immers als uitloop voor het vee uit de stallen. Daar verzamelde zich de kudde. Het vee kon drinken in een kuil op de plaatsje, de drenk (later na functieverval plukselkuil of brandkuil genoemd). Aan het begin van de dreven waren hekken geplaatst (draaiboom, veken, valveken). Ook de landerijen langs de dreven waren, meestal met wallen en eikehakhout, afgesloten om het trekkende vee van de akkers te kunnen houden. De plaatsje was eigendom van de gehuchtbewoners (de gemeynt) en is traditioneel beplant met hoog opgaande eiken. Voor de boerderijen staan lei-linden. De boerderij kavels bestaan uit een complex percelen, dat, 'huis, hof en aangelag', heet. Deze percelen zijn onregelmatig blokvormig en moeten als de eerste ontginningspercelen worden beschouwd. Onder "hof" moet men moestuin en boomgaard verstaan.*⁵⁰

9.17.4.008 Timmereind (Waalre)

⁴⁷ Ter Stege en Walinga, z.j., 102.

⁴⁸ Rijksmonumentenlijst Waalre, d.d. december 2009, aangewezen op 24 Juni 1971.

⁴⁹ Zoetmulder, 1983, 30.

⁵⁰ Kakebeeke, 1975, 61.

In het kleine gehucht Timmereind stonden in 9 boerderijen langs de Timmereindse Straat en een klein waterloopje. Deze straat is het westelijke verlengde van het plein van Loon. Het gehucht zal op gelijkaardige wijze als Loon ontstaan zijn door het ontruimen van de aanvankelijk bewoonde en later open akkers ten noorden en zuiden ervan. De naam van de voormalige buurtschap is een 'samenstelling van timmer + eind 'uiteinde'. : 'het einde van de getimmeren'. Timmer had eertijds de betekenis van 'bouwsel, huis', maar is ook bekend als verzamelnaam voor de gezamenlijke gebouwen van een boerderij: " ... den timmer eener schoone hofstede (huis, schuur, wagenhuis enz.)" .⁵¹

17.5 Huizengroep

9.17.5.001 Achtereind (Aalst)

In 1830 een huizengroep van 6 boerderijen vlak bijeen en nog enkele wat verderaf, waaronder de Vorstervoortse Hoef. Het lijkt een systematisch opgezette ontginning met een rechte ontginningsbasis van 1620 meter evenwijdig ten oosten aan de Tongelreep en de kavels loodsrecht daarop richting beek. De boerderijen stonden in 1830 echter op een hoopje en niet verspreid langs die ontginningsbasis. Hier is niet veel veranderd.

9.17.5.002 Hulst (Waalre)

De Hulst bestond in 1830 uit de hoeve De Hulst en nog twee boerderijen. De naam van de buurtschap, dat we onder meer als element aantreffen in de Brabantse toponiemen Hulsbeek, Hulsdonk, Hulsen, Hulst en Hulstheuvel, zinspeelt op een (nabij gelegen) begroeiing met de inheemse Hulst (*Ilex aquifolium*), een boom met glanzend rode steenvruchten. Het verzamelsuffix -t heeft als betekenis: 'plaats van een zekere hoeveelheid van iets, in dit geval van 'hulst' (bron: PNP).⁵²

17.6 Verspreid aan de straat

17.7 Compact aan straat

17.8 Verspreid

⁵¹ Ter Stege en Walinga, z.j., 102.

⁵² Ter Stege en Walinga, z.j., 102.

Thema: 18 Heerlijkheden

Een typisch middeleeuws fenomeen zijn de heerlijkheden. In oorsprong zijn dat grote stukken grond waarover de bezitter of heer een zekere rechtsmacht bezat. Veelal betrof die macht ook de mensen die op die grond woonden of anderszins aan de heerlijkheid gebonden waren. Deze rechtsmacht vertoonde gradaties: de hoge rechtsmacht liet toe misdadigers te bestraffen, eventueel met de doodstraf. De lage rechtsmacht liet slechts toe boetes tot een zeker niveau op te leggen, terwijl het recht van "erven en onterven" er op neer kwam dat de gronden die onder de heerlijkheid vielen alleen ten overstaan van de heer of zijn vertegenwoordiger en zijn leen- of laathof konden worden verkocht of verorven. Voor die heer was er in principe een woning op de heerlijkheid. Veelal werd die woning in de loop van de tijd uitgebouwd tot een eenvoudig kasteeltje met op de voorhof een hoeve. Tot de heerlijkheid hoorden vaak nog enkele hoeven die door de heer verpacht werden. Daarnaast was een deel van de grond uitgegeven en werd daarvan jaarlijks een klein bedrag (typisch 6 Leuvense penningen per bunder, ongeveer 2,5 eurocent per hectare) aan de heer betaald. Andere gronden waren als leengoed uitgegeven. De leen- en cijnsgronden lagen deels aaneen tegen het eigen (deels verpachte) deel van de gronden van de heerlijkheid, maar voor een ander deel lagen ze vaak erg verspreid.

Samenvattend:

1. eigen goed:
 - burcht of kasteel
 - huis voor de heer, met wat grond (tuin, park)
 - een of meer verpachte boerderijen
2. leengoed
3. cijnsgoed
4. allerhande rechten. Deze kunnen soms landschappelijk tot uiting komen.

De bezitter van zo'n heerlijkheid was in de regel zelf weer leenman van een andere heer. Dat kon de hertog van Brabant of Gelre zijn of de abdis van Thorn, de bisschop van Luik etc.. Deze feodale afhankelijkheid is belangrijk voor het begrijpen van de vorming van de nederzettingen.

In de Kempen is een heerlijkheid een gebied waarover een lokale heer enkele rechten uitoefent. Dat kan heel beperkt zijn, het kan ook gaan om rechtsmacht tot en met het ter dood brengen van veroordeelden. Heerlijkheden zijn een typisch middeleeuws fenomeen waaraan in 1795 formeel een einde kwam. In het landschap herinnert er nog veel aan. De heerlijkheden zijn vanaf de zestiende eeuw in toenemende mate ook een landgoed geworden. De landgoedaspecten van de heerlijkheden worden hierna onder thema 19, Landgoederen behandeld. Daar komen de heerlijkheden dus ook weer terug.

Heerlijkheden Waalre, Valkenswaard en Aalst

In Waalre en Valkenswaard hebben we te maken met meerdere heerlijkheden.

1. Echternach: grondbezit, kerk, lage rechtsmacht
2. Voogdij over Echternach
3. Heerlijkheid Waalre, Valkenswaard en Aalst
4. Aalst: jonge heerlijkheid

1. Echternach

Zeer vroeg is er het bezit dat in het jaar 703 of 704 door de Frankische aanzienlijke *Aengilbaldus* aan Sint Willibrord geschonken werd. Dit bestond uit *terram in loco vel villa nuncupante Waetrlloe super fluvium Dutmala*, dat is: land in de plaats of het landgoed genaamd Waalre aan de rivier de Dommel. Verderop in de oorkonde volgt een lijst van wat er allemaal bijhoorde: akkers, velden, beemden,

weiden, waterlopen, bos en acht onvrije hoeven met de mensen die daarop woonden.⁵³ Willibrord schenkt dit complex in 726 of 727 aan de abdij Echternach. In die oorkonde wordt het kort omschreven als villam que vocatur Wadradoch, het landgoed Waalre.⁵⁴ De abdij Echternach heeft dit blijkbaar uitgebouwd tot een domein dat niet alleen Waalre betrof maar ook Valkenswaard. Hierdoor was de abdij van Echternach grondheer over het grondgebied van Waalre en het grootste deel van dat van Valkenswaard. In 1100 – 1110 blijkt de abdij in Waalre een schepenbank te hebben.⁵⁵

2. Voogdij over Echternach

Als kerkelijke instelling had de abdij echter een wereldlijk voogd nodig. Die voogdij zien we later in handen van de heren van Herlaar (St. Michielsgestel).⁵⁶ Doordat de voogdijrechten op den duur werden omgezet in echte heerlijke rechten werden de rechten van de abdij van Echternach in de loop van de geschiedenis overvleugeld.⁵⁷ Voor de abdij bleven de grondcijzen en de rechten op kerk en tienden, de Herlaars en hun opvolgers bouwden een wereldlijke heerlijkheid met een heus kasteel en boerderijen. Maar deze heerlijkheid betrof dus alleen het oud Echternachse bezit.

3. Heerlijkheid Waalre, Valkenswaard en Aalst

De openbare rechtsspraak over Waalre, Valkenswaard én ook Aalst werd daar blijkbaar aan toegevoegd en dit pakket werd als een leen van de bisschop van Luik beschouwd, een situatie die herkenbaar is in de jaren 1368 - 1412. Vanaf 1442 werd deze heerlijkheid steeds te leengehouden van Brabant.⁵⁸ In 1721 splitste Aalst af als afzonderlijke heerlijkheid.

Met de verwerving in 1551 door I. van der Clusen, een kort tevoren geadelde telg uit een familie van beambten, is het duidelijk dat de heerlijkheden al in de zestiende eeuw vooral dienden ter aankleding van nieuw verworven aristocratische status, die onder meer inhield dat men zich 'heer' van een plaats kon noemen en heerlijke rechten bezat. Geplaagd door politieke, financiële en dynastieke tegenslag, moesten de Van der Clusen in 1721 al Aalst laten schieten en verkocht de laatste, buitenechtelijke nakomeling in 1746 ook de heerlijkheid Waalre en Valkenswaard. Daarna werd de heerlijkheid door de verkoop van onderdelen (zoals de molen in 1793, het kasteel in 1824 en de heerlijke hoeven) en de afschaffing van heerlijke rechten steeds meer uitgehold, totdat de titel van 'heer van Waalre' (of Valkenswaard of Aalst) in 1848 een loze titel werd. Er resteerden toen slechts jacht- en visrechten als renderend bezit, totdat ook deze in de twintigste eeuw door afschaffing en mogelijk afkoop zijn verdwenen.⁵⁹

4. Heerlijkheid Aalst

De oudste geschiedenis en de ontwikkeling van Aalst onttrekt zich vooralsnog vrijwel volledig aan de waarneming van hen die deze bewoningsgeschiedenis hebben bestudeerd, in het bijzonder Stichting Waarles Erfgoed. De vroegmiddeleeuwse geschreven bronnen maken geen melding van Aalst. De juridische en de bezitsverhoudingen in Aalst gedurende de Middeleeuwen zijn dan ook verre van duidelijk. Wel bekend is dat Aalst vanaf de veertiende eeuw beschikte over een eigen schepenbank, bestaande uit zeven schepenen. Dan ook treedt de heer van Waalre en Valkenswaard ook hier op als heer. Kennelijk maakte Aalst geen deel uit van het Echternachse bezitscomplexe. Aalst werd pas een afzonderlijke heerlijkheid in 1721. Dan splitst het af uit de heerlijkheid Waalre, Valkenswaard en Aalst en heeft het nog driekwart eeuw een eigen heer.

⁵³ Camps, 1979, nr. 3.

⁵⁴ Camps, 1979, nr. 9.

⁵⁵ Camps, 1979, nr. 34.

⁵⁶ Vanaf 1276 zichtbaar: Camps, 1979, 252.

⁵⁷ Van Asseldonk, 2002, 440.

⁵⁸ Bijsterveld e.a., 2000, 17-18, 77.

⁵⁹ Bijsterveld e.a., 2000, 74.

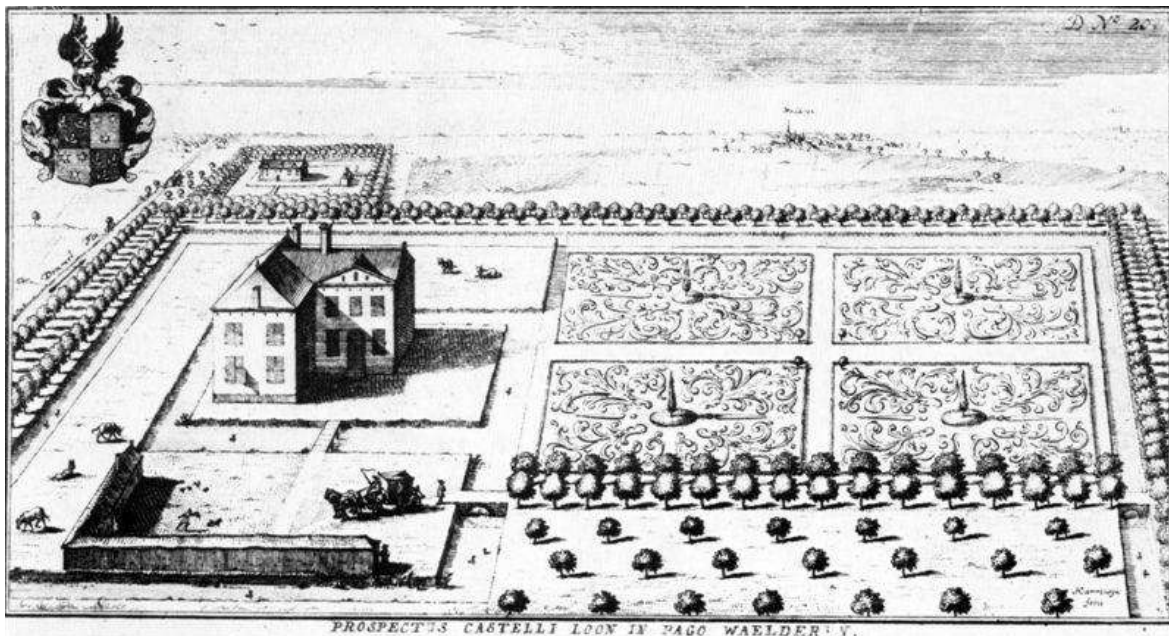
18.1 Kasteel

Onder kasteel verstaan we niet alleen het (stenen) hoofdgebouw in een gracht, maar het hele complex bestaande uit zo'n hoofdgebouw (eventueel op een motte) en zijn gracht, een voorhof in een gracht, de kasteelboerderij, eventueel poortgebouw, verdere wallen en grachten.

9.18.1.001 Kasteel Loon, Dommelseweg 5 Waalre

Historisch kaartmateriaal en historische afbeeldingen zijn een goede historische bron voor de evocatie van verdwenen kastelen en buitenplaatsen. Op een 17^e eeuwse ets die als opschrift draagt: 'Aangezicht van het kasteel Loon in het dorp Waalre' staat een huis afgebeeld met een L-vormige plattegrond liggend op een klein, omgracht stuk grond, met modieuze tuin, boomgaard en stallen. Het geheel was door een laan omgeven.

Voor het kasteel ligt de kasteelboerderij en aan de Dommel, die langs het kasteel stroomt, ligt de watermolen met molenhuis. Kasteel Loon was van de 16^e tot de 19^e eeuw de residentie van de heer van de heerlijkheden Waalre, Valkenswaard en Aalst. Het vormde toen het centrum van het goederenbezit van de heer, dat ten zuiden van het gehucht Loon lag en een viertal pachthoeven en een watermolen omvatte (zie thema 16.2 en 18.3).

Afbeelding: 17^e eeuwse gravure beeldt het kasteel af in zijn oorspronkelijke staat, als een op een hoge onderbouw verrijzend herenhuis met een fries boven de eerste verdieping met haar hoge ramen.

Kasteel Loon was geen kasteel in de zin van een versterkt stenen huis, maar een omgracht woonhuis, een 'slotje' dat in de 15^e eeuw in de vorm van een woontoren werd opgetrokken. Het slotje werd mogelijk vooraf gegaan door omwaterde huizing of houten schrans. De lage ligging van de kasteellocatie was er debet aan dat Waalre zich niet kon ontwikkelen tot een kasteelgehucht of kasteeldorp. Deze plek was niet geschikt voor uitgebreide bewoning en bovendien lagen de landerijen van de vier pachthoeven in de weg. Daarbij woonden tot de 16^e eeuw geen van de heren van Waalre, Valkenswaard en Aalst daadwerkelijk in de heerlijkheid. A.J. Bijsterveld typeert het geheel als een buffer tussen de kerkdorpen Valkenswaard in het zuiden en Waalre in het noorden.

Volgens Bijsterveld was de Achterhoeve aan het einde van de 14^e eeuw de materiële basis voor het heerlijke gezag van de heer. Deze is het eerst onroerend goed van enig omvang dat in dit gebied wordt genoemd en is wellicht de kern geweest van het heerlijke grondbezit in Waalre en Valkenswaard. Vanuit de Achterhoeve bouwden de heren van de heerlijkheid in de loop van de geschiedenis hun grondbezit in Waalre uit. Een mijlpaal in deze ontwikkeling was de bouw in de 15^e

eeuw van een stenen woontoren door de heer, mogelijk op de plaats van een oudere boerderij. Gelet op de relatief geringe dikte van de muren (50 cm) heeft de woontoren geen primair defensieve functie gehad. De woontoren staat te boek als een blokhuis (een relatief klein, verdedigbaar huis), en slotje (een al dan niet omgracht adellijk stenen woonhuis) of een woontoren met een zeer beperkte defensieve functie. Waarschijnlijk is hij opgericht uit statusoverwegingen. De woontoren werd later uitgebouwd tot het L-vormige stenen huis van het type kasteel en landhuis dat veel voorkwam in de 16^e eeuw en dat op de hierboven genoemde 17^e eeuwse ets staat afgebeeld.⁶⁰

Na de afbraak van het Kasteel in 1867 en de brand in 1834 resteert er nog maar een klein deel van dit stenen huis in de onderbouw van de ter plaatse herbouwde boerderij, die nog steeds als 'Het Kasteel' wordt aangeduid (zie 18.1.002).⁶¹ De *Voorlopige Lijst van Monumenten in Noord-Brabant* uit 1931 geeft te kennen dat het kasteel in 1867 bijna geheel was afgebroken.

'Binnen de grachten staan thans twee boerderijen, waarvan een met een brok oud muurwerk, twee zijgevels met rollaag en uitmetselingen. Inwendig: kelder met gemetselde tongewelven en eenige gesneden sleutelstukken'.⁶²

Ter plaatse van de oude omgrachting van Kasteel Loon zijn nog restanten te vinden van het grachtenstelsel. Volgens Stichting Waalres Erfgoed is het de vraag of de gracht het hoofdgebouw geheel omsloot. De bronnen maken geen melding van de zuidelijke gracht. De oostelijke en noordelijke gracht zijn nog aanwezig in de vorm van de (Molen)Vloet of het Vleuke, een smalle sloot van gedeeltelijk natuurlijke oorsprong. De breedte van de gracht varieert van 10 tot 14 meter.⁶³

Ter plaatse van het kasteel staan nu twee boerderijen, waarvan de voorste enig opgaand muurwerk, de kelders en de naam van het oude Kasteel bewaart. De bijbehorende kasteelboerderij is verdwenen. Voor meer achtergrondinformatie, bijvoorbeeld voor foto's, gravures van het kasteel, 18^e en 19^e eeuwse beschrijvingen van het kasteel, en de samenvatting van een bouwhistorische verkenning van het kasteel, zie A.J. Bijsterveld (red.), *Het herengoed van Waarle, De heren, het kasteel en de Loondermolen, circa 1300-1940* Stichting Waalres Erfgoed (Waalre 2000).

9.18.1.002 Boerderij als kasteelopvolger, Dommelseweg 5 Waalre

Boerderij Het Kasteel met grachtgedeelte

Bouwjaar: 16^e eeuw

CHW. Nr.: AE119-000805

Rijksmonument. Nr. 38183

Boerderij "het Kasteel". Overblijfsel van het in 1867 grotendeels afgebroken kasteel van de heren van Waalre. Een gedeelte van de gracht nog aanwezig. In het woonhuis van de boerderij kelders met gemetselde tongewelven, opgaand muurwerk met natuurstenen vensternebben en met kruiskozijnen, gekoppelde ontlastende korfboogjes erboven. 16^e eeuw. Inwendig enige gesneden sleutelstukken en een schouw.

Het kasteel van Waalre was in 1867 in sterk vervallen toestand, waarop landbouwer Maasackers het heeft laten verbouwen tot een qua aanzicht ongebruikelijke langgevelboerderij. Bij het woongedeelte heeft men nog gebruik gemaakt van het oudste gedeelte van het kasteel. Dat was de kelder, een gedeelte van de noordgevel met daarin oude raamomlijstingen en aan de westkant een oude tussenmuur, die oorspronkelijk een buitenmuur van de eerstgebouwde woontoren kan zijn geweest. Het woongedeelte van de boerderij was vanwege de kelder ca. 1 m boven maaiveld gelegen. Het woongedeelte was ca. 8 m breed en het bedrijfs gedeelte 11,50 m. De totale lengte was 34 m. Op een in 1927 genomen foto is te zien dat in de nok van het gedeeltelijk met stro bedekte dak ter plaatse van de overgang woongedeelte/bedrijfs gedeelte een sprong aanwezig was en dat in noordgevel de raamomlijstingen gespaard zijn. De luiken en deuren waren toen ook nog steeds voorzien van het zandloperembleem ten teken dat de boerderij onderdeel uitmaakte van een domein. Dat laatste was

⁶⁰ Bijsterveld e.a., 2000, 15, 180, zie verder hoofdstuk 6.

⁶¹ Bijsterveld e.a., 2000, 3.

⁶² Zoals geciteerd door Zoetmulder, 1983, 56.

⁶³ Bijsterveld e.a., 2000, 146.

ook het geval met een aan de westzijde gelegen bijgebouw groot 6 x 9 m. Dit bijgebouw heeft de sloop van het kasteel in 1867 waarschijnlijk overleefd of is direct daarna ook herbouwd want het komt voor op de kadasterkaarten 1830 en 1880. Het gebouwtje is blijkbaar voor bewoning geschikt geweest of gemaakt, want er hebben meerdere gezinnen gewoond. Bekend is dat de boerderij met bijgebouwen en 13 ha. grond in 1909 publiekelijk is verkocht. Het verkeerde toen 'in den besten staat' van onderhoud. In 1934 is deze boerderij afgebrand en opnieuw opgebouwd.⁶⁴

Afbeelding: Boerderij het Kasteel met kasteelgracht rond 1927⁶⁵

9.18.1.003 Het Slot van Aalst

Nadat Aalst in 1721 een zelfstandige heerlijkheid geworden was, moest de heer er een "kasteel" hebben. Blijkbaar heeft hij daarvoor een oude hoeve Beerwinkel uitgebreid met een adellijk huis, waarin de Heer van Aalst zo nu en dan vertoefde. Dat werd een slotje: een adellijk stenen woonhuis vaak door een gracht omgeven. In latere jaren werd voornamelijk over het Slot of het Slotje gesproken. In 1741 wordt er geschreven over het Slot den Beerwinkel, in eigendom bij de Bossenaar Bruno Gijssels. Op de eerste kadasterkaart van Aalst uit 1828 is te zien dat ter plaatse een herenhuis gesitueerd is met de naam Het Slotje. Het was een gebouw met een soort gracht eromheen. In 1927 heeft een grote brand de gebouwen zwaar beschadigd. Uit een interview met een plaatsgenoot is gebleken dat deze in de vijftiger jaren van de 20^e eeuw gewoond heeft in een huis dat gebouwd was op de fundamenten van het Slotje. Onder het woonhuis van het Slotje bevond zich nog de kelder van het vorige huis met gemetselde gewelven. Oorspronkelijk liep er een gracht om de gebouwen, die echter door Linsen geleidelijk is gedempt. In de jaren zestig is het gebouw door Philips gesloopt om plaats te maken voor een modern Natuurkundig laboratorium.⁶⁶ De plek is nu ergens op de High Tech Campus aan de Bayeuxlaan te Eindhoven. Het Slot lag in het gedeelte van Aalst dat overgegaan is naar de gemeente Eindhoven. Het lag dus niet in de huidige gemeente Waalre, maar maakte wel duidelijk deel uit van de geschiedenis van Aalst. Zie verder bij de hoeven Beerdonken.

⁶⁴ Jansen e.a., 2009b, 298-299.

⁶⁵ Jansen e.a., 2009b, 299.

⁶⁶ Walinga, 2003; Zoetmulder, 1983, 54-55, 74.

Afbeelding: Een foto uit de eerste Wereldoorlog 1914-1918 laat de oude hoeve met het Slotje zien.

Van het Slotje is slechts één afbeelding bekend, een foto die dateert uit het begin van de 20e eeuw. Daarop zien we een met pannen bedekt woonhuis met hoger opgetrokken kopgevels. Precies in het midden van de nok van het dak bevond zich een schoorsteen, groot genoeg voor meerdere rookkanalen. Op de schoorsteen is een spitsoplopende schoorsteenkap te zien. De gevels van het naar schatting 7,50 x 9 m grote woongedeelte lijken bepleisterd. In het verlengde van het woonhuis is het bedrijfs gedeelte te zien, waarvan het oorspronkelijke deel ca. 9 x 13 m groot zal zijn geweest. Aan de op de foto zichtbare zijde van het bedrijfs gedeelte is een ca. 3,50 brede afdak aanwezig waarvan de gootlijn zeker onder de 2 m ligt. Zo ook een vermoedelijk jongere Kadasterkaart d.d. 1828 aan de kopse kant van de boerderij. De afdaken zijn met dakpannen gedekt in tegenstelling met het dak van de boerderij dat voor het overgrote deel uit stro of riet bestaat. Zo te zien bevond dit zich op het moment van de foto nog in een goede staat. Hoe de foto geplaatst moet worden ten opzichte van het omringende driehoekige grachtenstelsel is niet duidelijk. Zo ook is op de foto niet het andere gedeelte van de L-vorm zichtbaar. Op een latere foto uit 1950 is een bungalowachtig woonhuis te zien met een tentdak. Een gedeelte van de gracht was toen nog aanwezig. Aldus mededeling van de in 1955 en later hier woonachtig geweest zijnde loonwerker Hein Linsen (* 1929) zijn de grachten aan de noordkant en aan de westzijde later gedempt. Onder het woonhuis was nog de kelder van het Slotje aanwezig. Die kelder had gemetselde gewelven. Door een grenscorrectie in 1973 is het gebied ten noorden van de autoweg E34 Eindhovens grondgebied geworden.⁶⁷

18.2 Hoofdhoeve

Met hoofdhoeve en hoeve worden de agrarische bestaansstructuur van de heerlijkheid en bestaansbasis van de heer aangegeven. In de late Middeleeuwen en daarna zijn dat normaal verpachte boerderijen met meestal veel grond. De hoofdhoeve staat veelal op de voorburcht. Wat verderop vindt je dan één of meer andere hoeven.

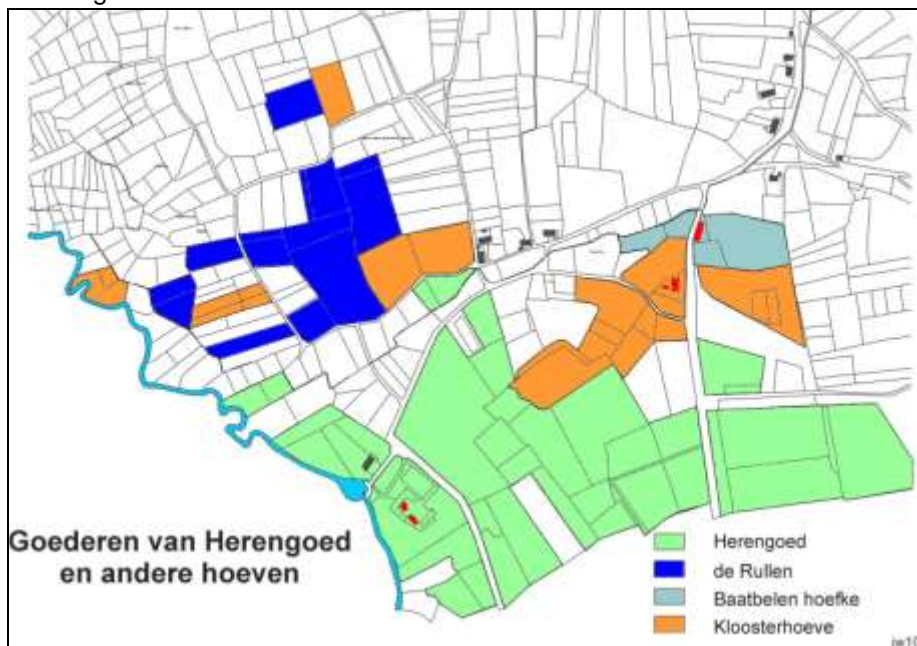
9.18.2.001 Achterhoeve

⁶⁷ Jansen e.a., 2009a, 105-106.

Ter Stege en Walinga menen dat deze hoeve waarschijnlijk gesticht is op initiatief van de abdij van Echternach.⁶⁸ Het is uiteraard ook goed mogelijk dat ze behoorde tot het bezit dat St. Willibrord in 704 verkreeg! Archeologie zal dat moeten uitmaken.

De heer van Herlaar beschikte aan het einde van de 14^e eeuw over een materiële basis voor zijn heerlijke gezag, namelijk de Achterhoeve. Vermoedelijk fungeerde de Achterhoeve in de 14^e eeuw als een exploitatiecentrum of hof voor de heer van Herlaar, zolang hij heer van de heerlijkheid was. Gelet op de ouderdom van dit bezit, de ligging van de Achterhoeve en het feit dat dit goed altijd deel is blijven uitmaken van het herengoed beschouwt A.J. Bijsterveld de Achterhoeve als de kern en oorsprong van het goederencomplex van de heer van de heerlijkheid. De hoeve is in de loop van de Nieuwe Tijd vervallen en eind 17^e, begin 18^e eeuw gesloopt.⁶⁹

Omdat de Achterhoeve waarschijnlijk de oorspronkelijke kern van het herengoed van Waalre is, kan het perceel waarop deze gelegen heeft, worden aangemerkt als een archeologisch attentiegebied. De kadastrale kaart van 1832 geeft een globale aanduiding van de mogelijke locatie met het toponiem 'Het Achterste Hoefke'. Het gaat om sectie C percelen 271 en 272 op de oudste kadasterkaart. In 1998 besloten leden van Stichting Waalres Erfgoed tot een archeologische veldverkenning, waarbij in totaal 2 kg materiaal werd verzameld op de belendende percelen. Er werden veel aardewerkscherven gevonden uit de 11^e en 12^e eeuw, wat een aanduiding is dat er op die plaats in die eeuwen bewoning is geweest. In 1999 werd besloten tot grondboringen op het kasteelterrein. De boorresultaten en nader onderzoek van de kaarten leidden tot de volgende geografische karakterisering van de situering van Kasteel Loon.⁷⁰

Afbeelding: Herengoed met de Achterhoeve.⁷¹

Voor achtergrondinformatie, bijvoorbeeld over enkele bijzonder archeologische vondsten die op het terrein zijn gedaan, zie A.J. Bijsterveld (red), *Het herengoed van Waalre: De heren, het kasteel en de Loondermolen, circa 1300-1940* (Waalre 2000); zie ook notitie A.J.A. Bijsterveld van juni 1998: 't guet op gheen Afterhove tot kasteel Loon'.

9.18.2.002 De Abdijhoeve

Het domein van de abdij Echternach strekte zich vanaf het oude kerkje langs de Dreefstraat uit tot aan de rivier de Dommel. Zoals de meeste domeinen had ook het Echternachse goed in Waalre een uitbatingcentrum, een hof, ook wel *curtis* genoemd. Op deze 'abdijhof' woonde aanvankelijk de

⁶⁸ Ter Stege en Walinga, z.j., 103.

⁶⁹ Bijsterveld e.a., 2000, 15, 27-29.

⁷⁰ Bijsterveld e.a., 2000, 105-115.

⁷¹ J. Walinga, Stichting Waalres Erfgoed.

zaakwaarnemer, de meier, van Echternach. In een oorkonde van 1100-1110 is al sprake van een dergelijke *curtis* in Waalre.⁷² Aan de zuidzijde van de (oude) Willibrorduskerk werd door de Abdij van Echternach een dergelijk uitbatingcentrum of *curtis* gebouwd.

Afbeelding: Domein abdij van Echternach⁷³

De oudste vermelding van deze abdijhoeve dateert uit 1175. Behalve als ontginningsboerderij was dit gebouw ook belangrijk als regionaal centrum waar eeuwenlang de inning plaats vond van cijzen, pachten, heergewaden en tienden, eerst in natura, later overwegend in geld. Ook de overdracht van goederen moest hier plaatsvinden in aangezicht van de door de domeinheer aangestelde meier en hofgenoten. Deze meier woonde tot ca. 1400 in dit pand. In het gebouw waren twee aparte kamers die beschikbaar gehouden moesten worden door de pachter ten behoeve van de vertegenwoordiger van de abdij.⁷⁴ De abdijhoeve had meer dan 22 ha aan bezittingen in bezit. In 1698 is de toenmalige hoeve door de Fransen volledig verwoest. Daarna moet het pand weer zijn opgebouwd als een langgevelboerderij die omstreeks 1810 weer is gesloopt. De hoeve is tot aan de opheffing van de abdij in 1797 in bezit gebleven van Echternach. Toen kwamen de bezittingen van de abdij in eigendom van de overheid en werd de pacht geïnd door de Rentmeester der Goederen en Domeinen. In 1813 werden alle bezittingen publiek verkocht en raakte het gebied versnipperd.

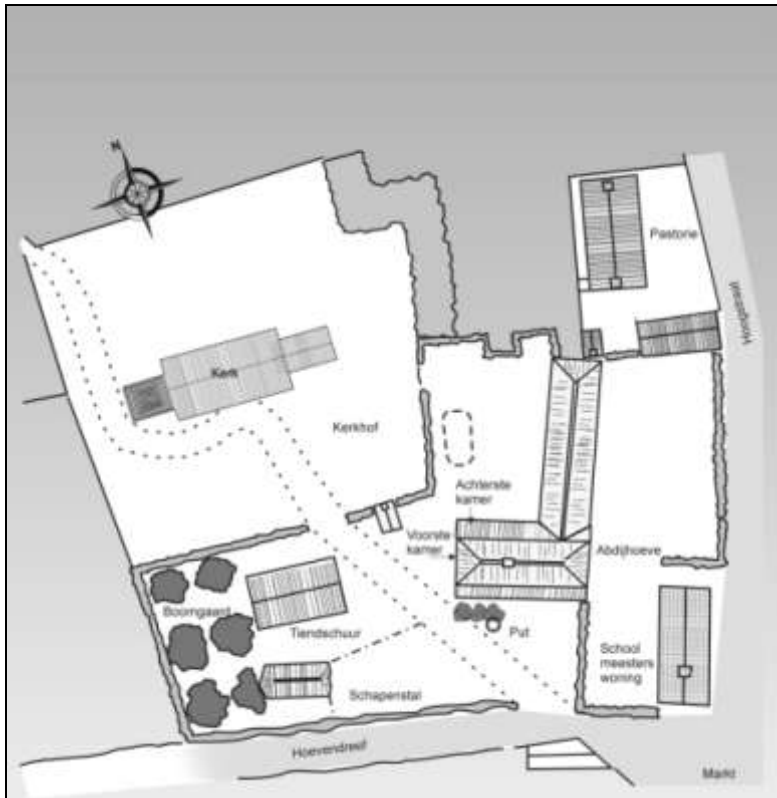
Zelfs na de afschaffing van de Echternachtse eigendomsrechten door de Fransen rond 1800, bleven twee kamers aan kerkzijde gereserveerd om de tienden te verpachten en cijzen te ontvangen. Ook hield men de kamers aan om een 'ordentelijk' vertrek te hebben als de rentmeester of een commissielid kwam. De huurder van het pand diende dan voor stalling van de paarden te zorgen. Bij de invoering van het kadaster in 1830 stond er geen bouwwerk meer. In 1880 was er een kleine woning van 5,50 x 8 m te zien met wat meer zuidelijker het huidige (2009) pand 'ten Sande'.⁷⁵

⁷² Bijsterveld, 1989, 89, zie 91 voor situatietekening.

⁷³ J. Walinga, Stichting Waalres Erfgoed

⁷⁴ Ter Stege en Walinga, z.j., 103.

⁷⁵ Jansen e.a. , 2009b, 58-60; Bijsterveld, 1989, 89.

Afbeelding: Reconstructie (hypothese): situatie Abdijhoeve met bijgebouwen omstreeks 1800.⁷⁶

18.3 Hoeve

Het gaat hier om pachthoeven van de oude domeinen, niet om “gewone” opvallende boerderijen. De lijsten van de Raad van State leveren voor Waalre géén objecten op.

9.18.3.001 De Leemer Hoeve (Gestelsestraat achteraan rechts, Aalst

Bij de Gestelsestraat in Aalst houdt de Leemer Hoeve de herinnering levendig aan het oeroude Leemsbroek. De naam zal te maken hebben met het feit dat uit deze gebieden leem uit putten werd gehaald. Hiermee werden dan stenen gebakken. Het is de enige van verscheidene boerderijen die in de eerste helft van de 19^e eeuw daar gebouwd zijn door de toenmalige Heer van Aalst wiens familiewapen het uithangbord van het restaurant siert.⁷⁷

9.18.3.002 De Beat Belenhoeve, Heikantstraat 29, Waalre

De heer van de heerlijkheid bezat naast de Achterhoeve en de Loondermolen nog meer goederen ten zuiden van Waalre en ten noorden van Valkenswaard. In de bronnen komen we eveneens het zogenaamde *Baet Belen Hoefken* tegen. Het Baetbelen Hoefke was een kleine hoeve, ook wel ‘het Huufke’ genoemd, en lag op de plaats van de huidige boerderij aan de Heikantstraat nr. 29.⁷⁸ Zie afbeelding 18.2.001 voor de locatie van deze hoeve.

9.18.3.003 Loonderhoeve, Dommelseweg 4, Waalre

De heer van de heerlijkheid bezat naast de Achterhoeve en de Loondermolen nog meer goederen ten zuiden van Waalre en ten noorden van Valkenswaard. In de bronnen komen we eveneens het zogenaamde *den besloten hoff* tegen. Het betrof een molenhuis dat grotendeels door grachten en bomen was ontsloten en daarom *besloten hoff* werd genoemd. Het voormalige molenhuis is verbouwd tot een kapitaal landhuis met de naam ‘De Loonderhoeve’.⁷⁹

⁷⁶ Jansen e.a., 2009b, 58-60.

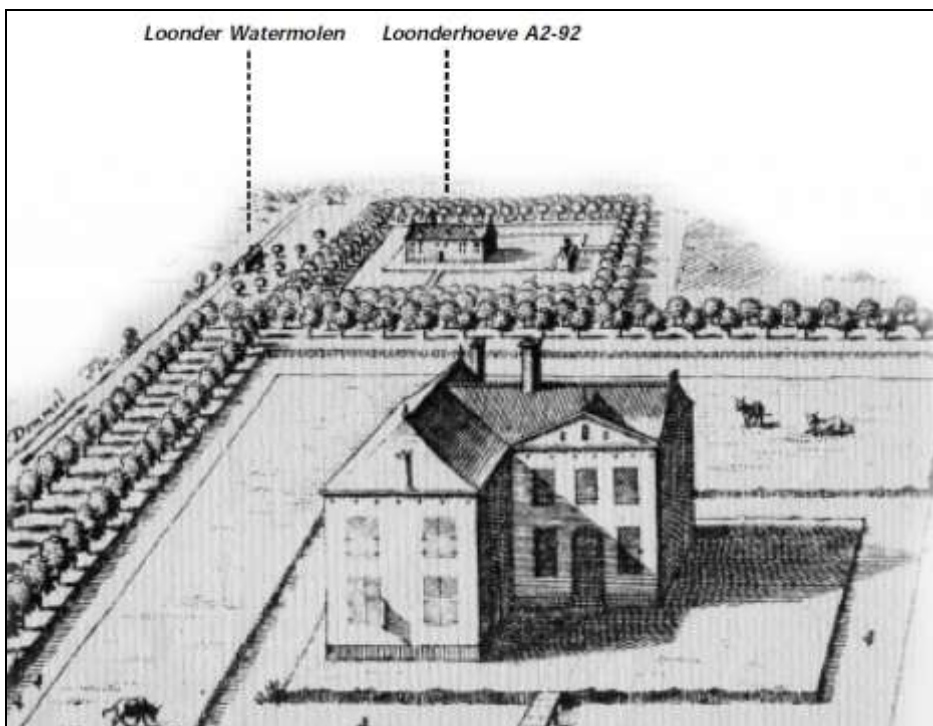
⁷⁷ Zoetmulder, 1983, 15.

⁷⁸ Bijsterveld e.a., 2000, 32.

⁷⁹ Bijsterveld e.a., 2000, 32.

De afmetingen waren in 1830 9,50 x 26 m. Ook stond aan de oostzijde een bijgebouw van 5 x 18 m. De langgevelboerderij, gebouwd in 1687, moet de boerderij zijn zoals die door Harrewijn (1660-1726) op de door hem van het kasteel gemaakte gravure, is aangegeven. Van deze gravure is bekend dat veel onderdelen daarvan florisanter zijn afgebeeld dan dat ze er in werkelijkheid uitgezien zullen hebben. Zo is bijvoorbeeld de boerderij voorzien van een verdieping en zijn er geen staldeuren te zien die er toch zeker wel geweest zullen zijn. Zo ook is de boerderij op die prent nog omgeven door een brede gracht maar die was in 1830 in ieder geval niet meer aanwezig. In de boerderij woonde de molenaar van de daarnaast gelegen Loondermolen. De Heer van Waalre, eigenaar van de watermolen en van de boerderij, verpachtte de molen met behuizing elke 4 jaar. Daaraan kwam een einde bij de komst van de Fransen in 1793. Toen werd de toenmalige pachter Wouter Roovers de eigenaar. Ten tijde dat de tabaksfabrikant Tengnagell de Raad eigenaar was brandde deze boerderij in 1907 volledig af.⁸⁰

De in 1907 afgebrande werd in dat jaar vervangen door een nieuwe op dezelfde plek. Deze boerderij is daarna enige malen als molenhuis gepacht door de molenaar die ook de watermolen pachtte. Het eigendom van de boerderij is een aantal keren overgegaan naar nieuwe kapitaalkrachtige gegadigden. In 1938 pachtte de uit Hapert afkomstige boer Jan Wouters de boerderij met bijbehorende gronden van notaris F.J.C. Cox te Bladel. Zijn gezin groeide hier uit tot in totaal 16 kinderen. In de boerderij was ook een tijdlang een café gevestigd. De op foto's van vóór 1945 aanwezige veranda herinnert daar nog aan. De betegelde vloer van de gelagkamer werd wekelijks met zand bestrooid. Moeder Wouters placht de was te doen aan de Dommel. Op het erf voor de boerderij heeft lang een varkensschuur/ wagenschop gestaan evenals een dikke zware eik. De boerderij was voorzien van een gebroken kap. Toen er door blikseminslag in 1948 brand ontstaan was in het stalgedeelte is daar de gebroken kap vervangen door een zadeldak. Na het plotselinge overlijden van Jan Wouters werd de boerderij in 1965 door haar nieuwe eigenaar, het echtpaar van Dijk - Pijnenburg omgevormd tot een landhuis met de naam 'de Loonderhoeve'. In dit landhuis is de plaats van de voordeur, een drietal raamopeningen en een dubbel stel deeldeuren bewaard gebleven. Op het dak is toen een kleine dakruiter verschenen met een luidklokje.⁸¹

Afbeelding: Loonderhoeve op een 17^e eeuwse ets.⁸²

⁸⁰ Jansen e.a., 2009b, p. 294.

⁸¹ Jansen e.a., 2009b, p. 296.

⁸² Jansen e.a., 2009b, p. 295.

9.18.3.004 De Rullen hoeve (kaart: toponiem De Rullen)

De heer van de heerlijkheid bezat naast de Achterhoeve en de Loondermolen nog meer goederen ten zuiden van Waalre en ten noorden van Valkenswaard. In de bronnen komen we eveneens het zogenaamde *den Rullen hoff* tegen. Sinds 1746 verdwenen, op de plaats resteert slechts het toponiem *De Rullen*.⁸³ Zie afbeelding 18.2.001 voor de locatie van deze hoeve.

9.18.3.005 Hoeve ten Rode of de Rooy, Rooijsestraat 6, Waalre

De Rooise hoeve was een grote hoeven van de abdij van Echternach. Deze hoeve kan zelfs teruggaan op de schenking aan Willibrord van 704 en dus 7^e eeuws of ouder zijn. De oudste vermelding van de hoeve dateert van 1276, toen de hoeve met bijbehorende landerijen in leen werden gegeven aan Henricus de Waderlo, zoon van de Echternachse meier in Waalre. In de loop van de geschiedenis verloor de abdij haar invloed op deze hoeve. In de machtsstrijd tussen de abdij van Echternach en de hertog van Brabant hadden de lokale machthebbers voor de laatste gekozen:

'In de reeks opvolgers van leenmannen, zeg maar eigenaren, komt ook een zekere Jan Lodewijksz van Craendonc voor. Zijn weduwe schenkt in 1493 het vruchtgebruik van de boerderij aan het Augustijnerklooster Ten Hage in Eindhoven. Dit klooster was in 1420 gesticht door de heer van Kranendonk. Zo kon het gebeuren dat Willem van Oranje, die door zijn huwelijk met Anna van Buren in 1551 baron van Kranendonk en Heer van Eindhoven was geworden, ook de eigenaar werd van de Hoeve de Rooy. De opbrengsten werden geïnd door de vertegenwoordiger van het klooster Ten Hage.'⁸⁴

Begin 19^e eeuw werd het landgoed verkocht, sindsdien is het eigendom in particuliere handen gebleven.

Hoeven te Aalst

De veertiende- en vijftiende- eeuwse schepenakten in het Bosch' Protocol bevatten volop gegevens omtrent de belangrijkste hoeven in Aalst, zoals de hoeve Beerwinkel (die gelegen was in de parochie Waalre maar in het gericht van Aalst), de hoeve ter Dootleggen en het goed Leemsbroek (op welke twee hoeven de heer van de heerlijkheid rechten deed gelden). Ook bij de kerk lag een hoeve, geheten te Roelst.

18.4 Heerlijheidsgebied

Aanduiding van het rechtsgebied van de heerlijkheid in kwestie. Dat is soms uitgezocht en dan kun je dat overnemen. Indien onbekend: dan valt er ook niets op te nemen. De grenzen van zo'n heerlijkheidsgebied zijn soms heel grillig, met enclaves over en weer. Soms ook zijn het nog steeds bestaande min of meer rechte lijn in het landschap: die vinden we dan als relictten terug!

18.4.001 Heerlijkheid Waalre

De exacte omvang en ligging van het domein dat in de 8e eeuw aan Willibrordus werd geschonken zal wel nooit vastgesteld kunnen worden. In later tijd kwam ze echter gewoon neer op heel Waalre met nog Valkenswaard en zelfs Schaft er nog bij. Uit de voogdij over het Echternachbezit kwam de heerlijkheid voort die ook steeds Waalre én Valkenswaard omvatte. Een afzonderlijke heerlijkheid Waalre was er nooit. De aldus ontstane heerlijkheid Waalre en Valkenswaard werd later verbonden met de heerlijkheid Aalst die in 1721 weer een eigen weg ging.⁸⁵

Voor een uitgebreid overzicht over het ontstaan van de heerlijkheid, over het verschil tussen de grondheerlijkheid en de hoge heerlijke rechten, zie A.J. Bijsterveld, 'Het domein van de abdij van Echternach in Waalre en Valkenswaard : ontwikkeling en beheer ca. 1100-1400.' In: *Kempenprojekt* 3, p. 57-96. Aldaar, 78-87, 90.

9.18.4.002 Heerlijkheid Aalst

⁸³ Bijsterveld e.a., 2000, 32.

⁸⁴ Ter Stege en Walinga, z.j., 104.

⁸⁵ Bijsterveld e.a., 2000, 39.

Aalst vormde vanaf de 14^e eeuw een eigen heerlijkheid, die vanaf circa 1325 tot 1721 met de heerlijkheid van Waalre en Valkenswaard in het bezit van dezelfde heer.⁸⁶ In 1721 werden de heerlijkheidsrechten van Aalst verkocht, waardoor de twee heerlijkheden gescheiden werden. De heerlijke rechten bestonden later voornamelijk uit het benoemingsrecht van de bestuurders van de dorpen, het jacht- en visrecht op hun eigen grondgebied en de inning van bepaalde grondbelastingen.⁸⁷

18.5 Relaties

Het kasteel, de hoeven, de galg, het heerlijkheidsgebied en eventuele andere fenomenen van één heerlijkheid vormen samen een ensemble: die heerlijkheid. Getekend als verbindingslijnen met het kasteel (bijv. een lijn galg – kasteel).

18.6 Voorhof

Hier boven beschreven als element van het kasteel.

9.18.6.001 Voorhof kasteel Loon

De 17e eeuwse gravure toont een eenvoudig voorhof, met slechts een plein en stallen, bij het kasteel Loon. Er is geen boerderij te zien. De boerderijen stonden verder weg.

18.7 Kasteelboerderij

Kasteelboerderij is de hoofdhoeve uit de beschrijving hierboven.

⁸⁶ Bijsterveld e.a., 2000, 18.

⁸⁷ Walinga, 1998b, 8.

Thema: 19 Landgoederen

De terreinen die de heren van de oude heerlijkheden voor zich behouden hadden, zijn in de zestiende eeuw en later uitgegroeid tot de kernen van landgoederen. Naast deze oude groep ontstonden er ook geheel nieuwe landgoederen. De kern daarvan was in de regel een bestaande boerderij, soms een nieuwe ontginningshoeve, die in handen kwam van in een naburige stad gehuisveste adel of notabelen.

Landgoederen zijn mooi ingerichte stukken grootgrondbezit. Sommige komen voort uit oude heerlijkheden: in dat geval worden de landgoedaspecten daarvan onder het thema "landgoed" beschreven. Andere hebben een andere ontstaanswijze, deels door opwaardering en uitbouw van een enkele boerderij, deels als ontginningsblok.

Centrum van het landgoed is het landhuis, ook wel "kasteel" genoemd, naar het uiterlijk. Bij dat landhuis horen een tuin, vijver en park, soms een gracht om het huis. Daaromheen liggen de landerijen met enkele verpachte boerderijen. Soms is op grote schaal het landschap aangepast en meestal zijn er een of meerdere lanen aangelegd. Het geheel is het landgoedgebied. Soms is het deels omgeven met een wal. In de negentiende eeuw ontstaan ook mini-landgoedjes: een grote villa of grote herberg met ruime tuin en vaak nog een vijver, maar verder geen landerijen, boerderijen etc.

Veel grotere kloosters zijn in wezen het centrum van een landgoed. In plaats van een landhuis is dan het klooster het centrum. Soms is dat in een oud landhuis gevestigd. Waar in tuin en park van een gewoon landgoed allerlei profane versieringen en follies staan, staan bij een kloosterlandgoed religieuze elementen zoals heiligenbeelden (ipv Romeinse of Griekse beelden), kruiswegstaties, Calvariebergen en Lourdesgrotten. Maar de opzet is identiek: centraal gebouw, tuin, park en een lanestructuur in een ruim gebied met pachtboerderijen staan en waar soms aan *landscaping* gedaan is.

De terreinen die de heren van de oude heerlijkheden voor zich behouden hadden, zijn in de zestiende eeuw en later uitgegroeid tot de kernen van landgoederen. Naast deze oude groep ontstonden er ook geheel nieuwe landgoederen. De kern daarvan was in de regel een bestaande boerderij, soms een nieuwe ontginningshoeve, die in handen kwam van in een naburige stad gehuisveste adel of notabelen.

In Waalre tonen de kaarten van 1800 en later buiten het Slot van Aalst geen typische landgoederen.

19.1 Gracht

Gracht om het landhuis of een iets groter gebied. Soms is alleen de gracht bewaard gebleven.

19.2 Herberg

Herberg uit 19^e of 20^e eeuw, centrum van rijke tuin, maar zonder verdere landgoedstructuren van betekenis: minilandgoed.

19.3 Hoeven

Pachthoeve van het landgoed. Soms een bij het landhuis en nog enkele wat verderop.

Hier worden enkele opvallende hoeven genoemd, al is een band met een landgoed niet aanwijsbaar.

9.19.3.001 Hoeve ten Sande, Markt 8, Waalre

In 1421 wordt in een Bossche schepen akte de hoeve ten Zande genoemd, liggend aan de Plaetse. Daarna duikt deze hoeve regelmatig op in akten van eigendomsoverdracht. In de 15^e eeuw was de familie Leyten eigenaar. Via schepenakten uit de 18^e eeuw kon in het kader van het toponiemen onderzoek van Stichting Waalres Erfgoed de ligging van deze hoeve worden vastgesteld. Het blijkt te gaan om Boerderij nr. 56 (nummering 1832) op de Markt, nu Markt 8, in 1830 Waalre sectie B nr. 373 en in 1880 nr. 705. In de oude akten worden de eigendommen van deze hoeve beschreven. Het land van hoeve ten Sande zal globaal vanaf de Markt naar het westen gelopen hebben en zowel

akkergrond als weide en beemden bevat hebben. De in 1830 op deze plaats staande boerderij was 9 m breed en 22 m lang. In 1843 is dit pand afgebroken. In 1857 werd een nieuw huis opgericht dat wat kleiner was, namelijk 7,50 x 20 m. Zoals blijkt uit de oudst bekende foto van de Markt was het ook weer een langgevelboerderij. Op het achtererf stond ook nog een stal en een schuur. In 1872 startte de nieuwe eigenaar Jan Kersmakers in het woongedeelte een café en hotel 'de Zwaan'. Heel vroeger (15e eeuw) moet zich op deze plaats de hoeve 'ten Sande' hebben bevonden. In 1892 werd de aanwezige bebouwing afgebroken voor de nieuwbouw van de fabriek van Linnenweverij van Dijk & Zonen en voor een bijbehorende fabrikantenwoning Markt nr. 9.

In 1891 kocht Theodoms van Dijk aan de zuidzijde van de Markt een groot aantal percelen met de erop staande boerderijen en woonhuizen. De meeste werden gesloopt, waaronder de oude Hoeve ten Sande. Ze maakten plaats voor het complex van woonhuizen en fabriek van Linnenweverijen Van Dijk en Zonen.⁸⁸

De huidige hoeve Ten Sande staat dus op een heel andere plek, 125 m ten noorden van de echte hoeve Ten Sande!

9.19.3.002 Kloosterhoeve, Heikantsestraat, Waalre

Zie afbeelding 18.2.001 voor de locatie van deze hoeve.

Welk klooster? Is daar niet meer van bekend? Is er zichtbaar niet meer.

9.19.3.003 De Eerste Beerwinkel, Aalst

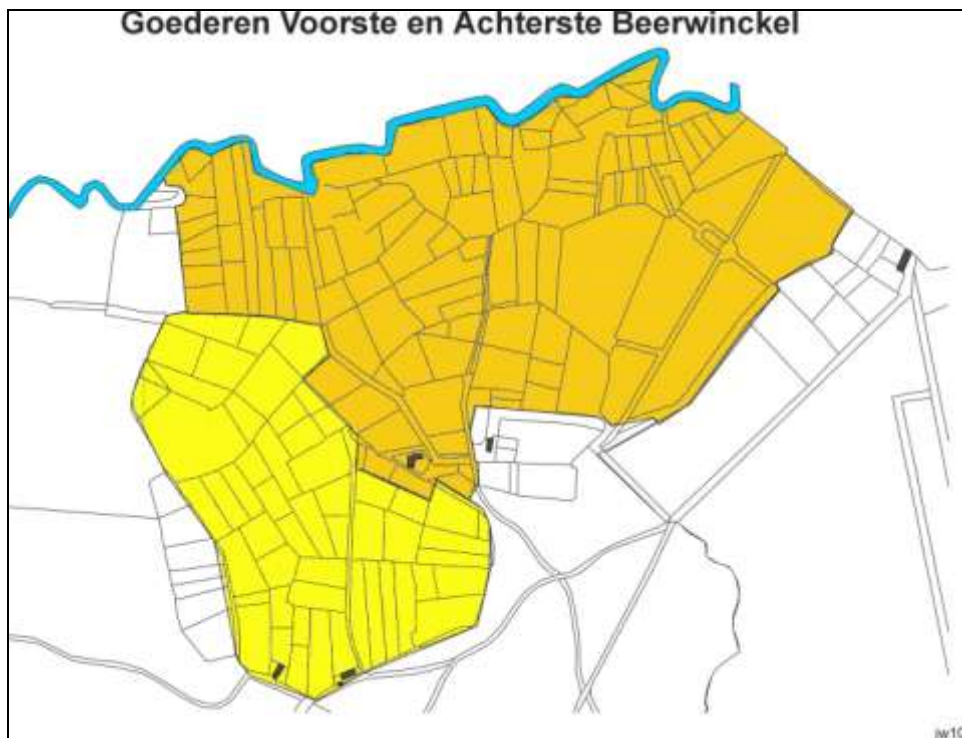
Vlakbij de Dommel in de oorspronkelijke gemeente Aalst is een verhoging in het landschap te vinden die vroeger wat uitgesprokener was. Het perceel met de naam Donk (een zandige opduiking in drassig, moerassig terrein) werd in 1788 beschreven als eigendom van de Heren van Aalst in 1326. Het hele gebied dat op een oorspronkelijke dekzandrug ligt, wordt gezien als de oorsprong van een oude hoeve, de Beerwinkel. De eerst bekende vermelding van de Hoeve Beerwinkel dateert uit 1403 toen er onduidelijkheid was of de hoeve behoorde tot Aalst of tot Waalre. De Hertogin van Brabant legde vast dat de eerste Beerwinkel behoorde tot de parochie van Waederle (= Waalre). Er was dus sprake van twee hoeven: de eerste en de achterste Beerwinkel. De achterste hoeve behoorde tot de parochie van Aalst. De hoeven worden verder vooral in de 15e eeuw genoemd. In 1432 heet het "die hoeve te Beerwynckel". De familie van Beerwinkel was één van de meest vooraanstaande families in Waalre en Aalst. De naam Beerwinkel komt ook nog voor in de 16e eeuw en duidde toen op het hele gebied rond de hoeve. De naam Beerwinkel kwam tot 1829 nog voor in oude veldnamen zoals de Berenwinkelse dries.

Nadat Aalst in 1721 een zelfstandige heerlijkheid werd, is deze hoeve uitgebouwd tot een heerlijk verblijf: Het Slotje. Zie daarvoor 9.18.1.003.

Op de eerste kadasterkaart van Aalst uit 1828 is te zien dat zuidelijk van het Slotje lagen nog twee boerderijen vlak bij elkaar. Opvallend is de verdeling van landerijen in 1828 tussen de eigenaar van het Slotje en de landerijen behorend tot deze boerderijen. De akkers, weiden en bossen, in eigendom bij Norbertus Johannes Janssen, rentenier uit Gestel, lagen rondom het Slotje en vooral noordelijk ervan tot aan de Dommel. De overige landerijen, vooral ten zuiden van het Slotje, lagen gegroepeerd rond de twee boerderijen. Vermoedelijk zijn deze beide gebieden restanten van de vroegere twee Beerwinkels.

De plaats van het Slotje en deze hoeve is nu ter plaatse van de High Tech Campus in de gemeente Eindhoven. Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nr. 180. en in 1950 B nr. 1739.

⁸⁸ Jansen e.a. 2009, 74; Ter Stege en Walinga, z.j., 104.

Afbeelding: Locatie Voorste en Achterste Beerwinkel⁸⁹

9.19.3.004 De Achterste Beerwinkel, Aalst

In 1830 had de boerderij de afmetingen 8 x 20 m. De kadasterkaarten van 1880 en 1950 geven een lengte aan van 31 m. De boerderij had toen bij het bedrijfsgedeelte aan de voorzijde een dichtgemetselde dubbele potstaldeur, een dubbele deeldeur en met enige tussenruimte weer een van een gemetselde boog voorziene dubbele potstaldeur. Na 1950 is de boerderij weer met circa 10 m ingekort en is de vroegere dubbele potstaldeur in ere hersteld. In de jaren vijftig stond achter de boerderij een grote houten schuur. De boerderij heeft geruime tijd geen stro- of rietdakbedekking gehad. De boerderij heeft sinds de start van de bouw van het Natuurkundig Laboratorium geen agrarische functie meer en wordt de laatste jaren als kleedgelegenheid voor sportactiviteiten gebruikt. Het verhaal gaat dat Frits Philips hier in de oorlogsjaren ondergedoken is geweest. Bekend is dat in de boerderij de families van Wim van Loon-Wilbers en later van Jo de Bie hebben gewoond. In de naoorlogse jaren woonde Jan de Bie (thans woonachtig in boerderij Waalre A4-109) in een voor de boerderij staand kippenhok. Bij de grenscorrectie van 1973 is het gebied ten noorden van de E34/A67 Eindhovens grondgebied geworden.⁹⁰ De boerderijplek ligt nu in High Tech Campus in de gemeente Eindhoven. Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nr. 223, in 1880 B nr. 1466

⁸⁹ J. Walinga, Stichting Waalres Erfgoed.

⁹⁰ Jansen e.a. 2009, 106-107.

Afbeelding: Hoeve de Vlaas vóór de bouw van het Natuurkundig Laboratorium.⁹¹

9.19.3.005 Huys Aelst tot Eegenroey, Aalst

De wijk "Ekenrooi" is een van de oudste buurtschappen van Aalst. De naam gaat ver in de geschiedenis terug. Op het einde van de Middeleeuwen (1456) komt men de naam al tegen in de archieven van de schepensbank. De Bossche schepenprotocollen beginnen in 1367 en lopen tot ongeveer 1809. In 1456 werd in die schepen protocollen al geschreven over een stukje grond op "Eeghenrode". Deze zeer oude plaatsnaam zou iets te maken kunnen hebben met een ontginning, want bijna 30 jaar eerder heette het "dat nieuwe" en "de nieuwe beemd". In 1405 wordt een boerderij met het gebied "Eeghenrode" opgedragen aan een leenheer. "Huys Aelst tot Eegenroey" staat in de Bossche schepenprotocollen.⁹² De juiste ligging valt niet meer te bepalen.

19. 4 Klooster

Typisch kloostergebouw als centrum van het landgoed.

19. 5 Laan

Met bomen beplante meestal kaarsrechte weg. Soms aan iedere zijde twee of zelfs drie rijen bomen. Rond 1700 werden ook dennen als laanboom gebruikt.

9.19.5.001 Laan Huis Voorbeek, Aalst

Bos en lanen op een landgoed. De beplanting bestaat o.a. uit zomereik, Amerikaanse eik, grauwe wilg, ruwe berk en wilde lijsterbes. De laan dateert overwegend uit de periode 1900-1920, maar is deels ook jonger. CHW. Nr. G219 (GK-HG-79)

19.6 Landgoedgebied

Het totale landgoedgebied, inclusief boerenland en bossen.

9.19.6.001 landgoed Treeswijk (Valkenswaardseweg 20, Aalst

Treeswijk is een buitenplaats ten zuiden van Aalst aan de Steenweg. Het landhuis in neoclassicistische stijl werd in 1828-'29 gebouwd in opdracht van mr. A.A. van Veldhoven, president van de Eindhovense rechtbank. In de voorgevel staan in nissen beelden van Ceres en Proserpina. Het pand bevat enkele stijlkamers, waaronder een Chinese kamer. Bij een verbouwing omstreeks 1900 werd ook het park in Engelse landschapsstijl aangelegd. De dienstwoningen

⁹¹ Jansen e.a., 2009a, 105-106.

⁹² Meijs, 1993a, 15.

(Valkenswaardseweg 16-18) stammen uit 1828-'29.⁹³ Het hoofdgebouw met erachter een park in de Engelse landschapsstijl uit het einde van de 19de eeuw en beide dienstwoningen zijn Rijksmonument (nr. 513715).⁹⁴

9.19.6.003 Landgoed Voorbeek, Aalst

Bos en lanen op een landgoed. De beplanting bestaat o.a. uit zomereik, Amerikaanse eik, grauwe wilg, ruwe berk en wilde lijsterbes. Het park verschijnt in 1845 op de kaart. De huidige beplanting en inrichting dateert overwegend uit de periode 1900-1920, maar is deels ook jonger. Het landgoedje ligt op grondgebied van de voormalige gemeente Stratum. CHW. Nr. G219 (GK-HG-79)

9.19.6.004 Landgoed De Pracht, Aalst

Landgoed behorende bij de negentiende-eeuwse villa "Huize de Pracht" (zie hieronder).

19.7 Landhuis

Het centrale landhuis, dat alle mogelijke bouwstijlen kan vertonen. Het landhuis kan in gebruik (geweest) zijn als klooster.

9.19.7.001 Landhuis Treeswijk, Valkenswaardseweg 20 Aalst

Rijksmonument. Nr: 513715

Het bijzondere pand is voor menigeen een herkenningspunt op de doorgaande weg van Eindhoven richting Hasselt. Men kan er nauwelijks ongemerkt aan voorbij rijden, al ligt het ver terug van de openbare weg. Het landhuis wordt zowel beschreven in de gemeentelijke als de rijks monumentenlijst.

In de gemeentelijke monumentenlijst wordt melding gemaakt van een landhuis in twee bouwlagen. Het dak is voorzien van schuine kantenten of schilden, afgewerkt met een platdak. De zware dakgoot wordt gedragen door flinke gootklossen. In de voorgevel van het landhuis bevinden zich twee nissen, met daarin twee beelden, die Ceres en Proserphina voorstellen. Ceres hoort thuis in de Romeinse mythologie, en is de godin van de veldvruchten en de landbouw. Ook is zij de godin van de plantengroei en van het dodenrijk. Zij werd later gelijk gesteld aan de Griekse godin Demeter, schenkster van wasdom en vruchtbaarheid, godin van het graan en de godin die de mensen leerde ploegen en zaaien. De tweede, Proserphina, is eveneens uit de mythologie afkomstig. Zij werd gelijk gesteld aan de Griekse Persephone, dochter van Zeus en Demeter, godin van de onderwereld.

De gemeentelijke monumentencommissie geeft in haar inventarisatie aan dat de raamkozijnen karakteristiek zijn omdat ze zo smal zijn en diep terug liggen in de gevel. Tussen de ramen zijn hardstenen middenstijlen aangebracht, evenals bovendorpels. De raamkozijnen op de eerste verdieping zijn voorzien van een bovenlicht. Aanvankelijk waren de onderramen een andere vorm: kleiner en de buitenste twee met ronde bogen. Er bevonden zich vroeger vensters, er zaten aanvankelijk geen driehoekige tympanen boven de bovenramen, en het dak was totaal afwijkend van het huidige. 'Treeswijk' is gesitueerd in een bijzonder mooi park.⁹⁵

In de Registeromschrijving van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed wordt dit pand als volgt omschreven: Landhuis "Treeswijk" uit 1828-29 in neo-classicistische stijl opgetrokken met verbouwing van rond 1900. Het huis is oorspronkelijk gebouwd voor Mr. A.A. van Velthoven president van de Eindhovense rechtbank. Het huis ligt op het landgoed Treeswijk met erachter een park in de Engelse landschapsstijl uit het einde van de 19de eeuw. Dit park behoort tot de bescherming. De voor- of oostgevel van het landhuis staat naar de Valkenswaardseweg gekeerd. Noordelijk van het huis liggen enkele dienstgebouwen. Hiervan worden ook de huizen Valkenswaardseweg 16-18 beschermd.

⁹³ Kolman, e.a., 1997, 326

⁹⁴ Op de CHW Noord-Brabant 2006 zijn de dienstwoningen slechts als MIP-object genoteerd. Dat is dus fout.

⁹⁵ Meijs, z.j..

Afbeelding: Oude Ansichtkaart van landhuis Treeswijk.⁹⁶

Het blokvormige huis heeft twee bouwlagen onder afgeplat schilddak met overstek. De bouwlagen bestaan uit een bel étage met eronder een souterrain. Aan de noord- en zuidkant is het huis met een en twee bouwlagen onder plat dak uitgebreid.

De voorgevel van het hoofdgebouw bestaat uit vier traveeën. Zij bevat een kroonlijst met Dorisch fries voorzien van triglyfen, metopen en guttae. Boven de middelste twee traveeën, die risalerend zijn, bevindt zich een tympaan, waarin vensters zijn opgenomen, geflankeerd door een oeil-de-boeuf. In de voorgevel zijn de risaliet en het souterrain voorzien van blokpleisterwerk, de rest is vlak gepleisterd. De vensters van de bel-etage zijn voorzien van aediculae. Hiernaast bevinden zich aan weerskanten in een rondboognis beelden uit de Romeinse mythologie, voorstellende Ceres en Proserpina. Het interieur bevat stijlkamers uit de bouwtijd. Onder andere een Chinese kamer.

In het park staan diverse bomen uit de bouwtijd. Aan de straat is een erfscheiding met beukenhaag met twee gemetselde hekpijlers met leeuwen en de naam van het landhuis erop.

Het landhuis is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorisch belang als bijzondere uitdrukking van een culturele en sociaaleconomische ontwikkeling, met name de stichting van buitenplaatsen aan de uitvalswegen van de industriesteden. Het complex heeft architectuurhistorische waarden vanwege de verfijnde en late neo-classicistische detaillering van het landhuis, die ten opzichte van de oorspronkelijke opzet een kenmerkende verrijking betekende. Het heeft ensemblewaarden wegens de samenhang van de bebouwing met de inrichting van de landschappelijke tuin. Het is van belang wegens de architectonische gaafheid van het exterieur.

CHW. Nr.: AE119-000859; Rijksmonument. Nr: 513715

9.19.7.002 Landhuis De Loonderhoeve, Dommelseweg 4, Waalre

Voormalig molenhuis, dat grotendeels door grachten en bomen werd ontsloten, en daarom *besloten hoff* werd genoemd. Het voormalige molenhuis is in 1965 verbouwd tot een kapitaal landhuis met de naam 'De Loonderhoeve'. In dit landhuis is de plaats van de voordeur, een drietal raamopeningen en een dubbel stel deeldeuren bewaard gebleven. Op het dak is toen een kleine dakruiter verschenen met een luidklokje. Door allerlei ingrijpende, ongedocumenteerde verbouwingen is een eventuele reconstructie van de voorafgaande molenaarshoeve (9.18.3.003) slechts mogelijk na een grondig bouwhistorisch onderzoek.⁹⁷

⁹⁶ Zoetmulder, 1974, nr. 11.

⁹⁷ Jansen e.a., 2009b, 296; Bijsterveld e.a., 2000, 35, 142.

19.8 Omgrachte hoeve

Sommigen groeiden uit tot kasteeltje, de meesten 'degradeerden' tot boerderij (veelal zijn de grachten helemaal of gedeeltelijk gedempt).

19.9 Ontginningsstructuur

Meestal rechthoekige landinrichting die gevormd werd bij ontginning, waarin toen direct al of later een landgoed gevormd is.

19.10 Zichtlijn

Lijn waarlangs men in de verte uitzielt op een bijzonder object: een beeld, kapel, kerktoren, molen. Deze lijn valt vaak samen met een laan.

19.11 Park

Gebied met bomen en struiken, doorsneden met paden. In het park kun je follies aantreffen. Veelal speciaal vormgegeven. Soms zijn sporen van meerdere stijlen herkenbaar, want het park werd af en toe aan de nieuwste mode aangepast.

9.19.11.001 Huis Voorbeek, Aalst

Bos en lanen op een landgoed. Het park verschijnt in 1845 op de kaart. De beplanting bestaat o.a. uit zomereik, Amerikaanse eik, grauwe wilg, ruwe berk en wilde lijsterbes. Het geheel dateert overwegend uit de periode 1900-1920, maar is deels ook jonger. CHW. Nr. G219 (GK-HG-79)

9.19.11.002 Park landhuis Treeswijk, Aalst

Landhuis "Treeswyk" uit 1828-29 in neo-classicistische stijl opgetrokken met verbouwing van rond 1900 (zie 19.6.001). Het huis ligt op het landgoed Treeswijk met erachter een park in de Engelse landschapstijl uit het einde van de 19^e eeuw. Dit park behoort tot de bescherming.⁹⁸

19.12 Tuin

Meest open gebied met gras, lage struiken, bloemen, kruidentuin, paden. Veelal speciaal vormgegeven. Soms zijn sporen van meerdere stijlen herkenbaar, want de tuin werd af en toe aan de nieuwste mode aangepast. Hieronder vallen ook de stadtuinen die behoorden bij de deftige woningen in een dorp (zoals in Oirschot).

9.19.12.001 Tuin Kasteel Loon, Waalre

Kasteel Loon had een renaissancistische siertuin. Oorspronkelijk zal hier waarschijnlijk een middeleeuwse kruiden- en moestuin gelegen hebben. De tuin heeft op de kadastrale kaart van 1832 een apart kadasternummer en mat ongeveer 35 bij 56 meter. Voor wie meer wil weten, zie A.J. Bijsterveld (red), *Het herengoed van Waalre: De heren, het kasteel en de Loondermolen, circa 1300-1940* (Waalre 2000), hoofdstuk 6.

19.13 Vijver

Siervijver in de tuin of het park, soms speciale visvijvers.

19.14 Villa

Groot huis of klein landhuis uit de 19^e of 20^e eeuw, centrum van rijke tuin, maar zonder verdere landgoedstructuren van betekenis: minilandgoed.

9.19.14.001 Landhuis Eindhovenseweg 93 Aalst

Aan de westzijde van de Eindhovenseweg (vh Groote Weg van Luik naar 's Bosch) gelegen landhuis uit 1926, gebouwd in de Gooise landhuisstijl. De opdrachtgever was G. van Dommelen, de eerste burgemeester van de in 1923 uit Aalst en Waalre gevormde nieuwe gemeente Waalre. Eerder al, vanaf 1916 was hij burgemeester van Aalst en gehuwd met een dochter van de vorige burgemeester

⁹⁸ Kolman e.a., 1997, 326.

van die gemeente. Naar G. van Dommelen die al in 1927 overleed, is in Aalst een straat vernoemd. Het landhuis is nog steeds in het bezit van de familie.

Het huis is gebouwd op een verhoging en ligt met de voorgevel naar de weg gekeerd, op een punt waar een brugje ligt over de Tongelreep, een beek die voor het huis direct naar het noorden afbuigt en de begrenzing vormt van de voor- en zijtuin. Deze is aangelegd als een parkachtige Engelse landschapstuin met gazons en hoge oude bomen. De toegangsweg ligt ter linkerkant in de voortuin en vormt een gebogen weg naar de entree in de rechter zijgevel. Aan de achterzijde ligt een garageaanbouw met moderne garagedeuren. De enige wijzigingen betreffen volgens het archief, het verwijderen van een tussenmuur in het interieur (1969) en de bouw van een berging/hobbyruimte (1998). Het pand dat uitwendig bijzonder gaaf bewaard is gebleven, herinnert met de vlechtingen en bakstenen lijsten in de voorgevel aan de traditionele boerderijarchitectuur. De rieten bekapping, kleine roedenverdeling en een romantisch element als het torentje plaatst de villa stilistisch in de landhuisstijl die ten tijde van de bouw in zwang was.

Cultuurhistorische waarde:

- Het landhuis is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.
- Het landhuis is een voorbeeld van villabouw voor de hogere sociale klasse.

Architectuurhistorische waarde:

- Het landhuis is een goed voorbeeld van een stijl waarin streekeigen motieven worden gecombineerd met elementen uit een heersende Europese stijlstroming.
- Het object is qua stijl en detaillering gaaf bewaard gebleven en vormt met de landschapstuin een uniek samenhangend geheel.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt samen met de tuin en de Tongelreep een karakteristiek geheel.
- Het object vormt een representatief onderdeel van de villabebouwing langs de uitvalsweg van Eindhoven naar het zuiden.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.19.14.002 Landhuis De Pracht (Ekenrooisestraat 10)

Negentiende-eeuwse villa "Huize de Pracht" met een vijver en een boomgaard. Het eigenlijke herenhuis was gebouwd op de plaats waar nu de speelplaats is van basisschool "St.-Christoffel", aan de Ekenrooisestraat 10, tussen het hoofdgebouw en de leerlingfietsenberging. De bosschages tussen die berging en de huidige verharde weg geven nog duidelijk de erfafscheiding aan en de toegang tot het landgoed van De Pracht.⁹⁹

9.19.14.003 Tweede Landhuis Antoon Coolen (Blokvenlaan 24)

Aan de zuidzijde van de Blokvenlaan op een ruim perceel gelegen landhuis uit 1952, gebouwd in opdracht van Antoon Coolen die er tot zijn dood in 1961 heeft gewoond. De Blokvenlaan (vh Wollenbergsche Straat) die haar naam ontleend aan het nabijgelegen Blokven is een boomrijke laan met aan weerszijden villa's. Antoon Coolen woonde eerder aan dezelfde laan in een groter huis op nummer 30, het zogenaamde 'eerste huis van A.C.' De architectuur van het 'tweede huis van A.C.' vertoont met het overkragende wolfdak en het siermetselwerk met name aan de voorgevel een eenvoudige historiserende stijl. Aan de achterzijde overheerst het villakarakter. Het huis ligt met de nokrichting haaks op de weg en met de voorzijde naar het noorden gekeerd. Rondom het huis liggen gazons afgewisseld met siertuinen, aan de voorzijde van de weg afgescheiden door een laurierhaag. De huidige eigenaren hebben het rieten dak vervangen door een dak met gesmoorde opnieuw verbeterde Hollandse pannen (1984) en het huis aan de oostzijde uitgebreid met een eenlaags zij-achteraanbouw (1986) die in stijl is uitgevoerd. Verder ligt aan de oostzijde een losstaande halfopen schuur met gepotdekselde delen op een gemetselde voet (1986). Inwendig is de oorspronkelijke

⁹⁹ Meijs, 1993b, 7.

indeling gerespecteerd en zijn belangrijke elementen behouden. In het hoofdwoonvertrek is boven de open haard in situ een reliëf met aan weerszijden van een wapenveld met klimmende leeuw Dionysische taferelen voorstellende, links een fluitspelende Pan met dansende nimfen, rechts een dansende satyr met bacchanten. Vermeldenswaard is verder de werkkamer van de schrijver die is uitgevoerd met een getoogd plafond, zodat de indruk van een overwelfde ruimte is ontstaan. Hoewel hij door het grote venster in de zuidgevel vrij uitzicht had op de weilandjes en akkertjes, ging hij toch het liefst naar zijn 'keet', de schrijvershut gelegen in het landelijke gebied achter zijn huis. Vermeldenswaard zijn verder links naast de entree een modern Mariareliëf gemaakt door de Norbertijner monnik Van Helvoirt waarmee A.C. bevriend was. Vóór de entree staat een terracotta sculptuur van de schrijvende Antoon Coolen, uitgevoerd in een expressionistische stijl. Het object was hem kennelijk dierbaar, want het verhuisde mee van het eerste naar het tweede huis.

Cultuurhistorische waarde:

- Aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord.
- Met het woonhuis van een landelijk bekend schrijver bezit Waalre een belangrijk cultuurhistorisch goed.

Architectuurhistorische waarde:

- Het pand is een voorbeeld van een eenvoudig landhuis uitgevoerd met stijlelementen van de historiserende variant van de wederopbouwarchitectuur.
- Het object heeft architectuurhistorische waarde vanwege de esthetische kwaliteit van het ontwerp en de detaillering van met name de voorgevel.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt een karakteristiek onderdeel van de bebouwing aan de Bosvenlaan met villa's die een variatie aan bouwstijlen vertonen.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.19.14.004 Landhuis Voorbeek, Eindhovenseweg 128, Aalst

Landhuis met hoekpaviljoens uit ca. 1930. MIPobject.

Ca. 1930

Architectuur- en cultuurhistorisch belang.

CHW. Nr.: AE119-000811

Afbeelding: huis Voorbeek

9.19.14.005 Landhuis Lissevenlaan 7 Waalre

Aan de zuidzijde van de Lissevenlaan gelegen landhuis uit 1936, gebouwd naar ontwerp van architect Van Heugten. De Lissevenlaan is een hoofdzakelijk rechte verbindingsweg aan de zuidzijde van een sedert de 30er jaren van de 20ste eeuw opgezette villawijk ten zuiden van Aalst. In dit uitgestrekte geaccidenteerde gebied met bos, vennen en zandverstuivingen had de gemeente met overheidssteun de asfaltwegen van Molenven- en Lissevenlaan laten aanleggen. Gas, water en elektriciteit moesten nog volgen. In de toenmalige crisisjaren met werkeloosheid onder de plaatselijke bouwvakarbeiders hoopte de gemeente door nieuwe bouwactiviteiten daarin verandering te brengen.

In 1934 werd het eerste bouwperceel verkocht en in 1936 het eerste huis gebouwd, dat geheel toepasselijk 'den Urste' heette. Dit in het jaar 2000 gesloopte pand was typerend voor die tijd gebouwd in de Engelse landhuisstijl. Deze romantische bouwstijl, waarbij vaak rieten kappen en vensters met kleine roedenverdeling en soms ook vakwerk werden toegepast, is bij veel van de eerste villa's toegepast en bepaalt de karakteristiek van de Lissevenlaan. Ook werd vaak modern comfort, o.a. centrale verwarming toegepast en gebruik gemaakt van moderne materialen, zoals stalen ramen en deuren. De huizen liggen op een omvangrijk, veelal slechts door een haag omgeven bosperceel met fraaie tuinen. Het onderhavige pand op nummer 7 behoort tot de vroege, vlak vóór of na WOII, gebouwde huizen aan de zuidzijde van de Lissevenlaan. Het valt op door het hoge, bijna piramidale rieten dak, het spel van de wisselende dakvoetheogte en de veelal halfrond afgesloten muuropeningen. Er zijn stalen ramen toegepast. Het huis is door een omhaagde voortuin afgescheiden van de weg. De inrijweg heeft een ijzeren hekwerk tussen gemetselde zijwaarts verbredende kolommen die zijn afgedekt met hellend geplaatste tegels. Het archief vermeldt een uitbreiding van de eethoek in 1958 en een niet nader omschreven wijziging in 1987.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.
- Het object is een voorbeeld van een villa gebouwd voor de hogere sociale klasse.

Architectuurhistorische waarde:

- Het landhuis bezit esthetische kwaliteit vanwege het ontwerp en de detaillering.
- Het object is een bijzonder gaaf voorbeeld van een landhuisstijl met toepassing van ten tijde van de bouw in zwang zijnde moderne bouwmaterialen in combinatie met fraai ambachtelijk werk.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt met de omringende tuin een samenhangend geheel en draagt in hoge mate bij aan de landelijke karakteristiek van de Lissevenlaan.
- Het object maakt deel uit van een historische stedenbouwkundige structuur.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.19.14.006 Villa Lissevenlaan 11, Waalre

Aan de zuidzijde van de Lissevenlaan gelegen Tweelaags villa uit 1937, gebouwd naar ontwerp van B. Clement in de trant van 'het sobere bouwen'. De Lissevenlaan is een hoofdzakelijk rechte verbindingsweg aan de zuidzijde van een sedert de 30er jaren van de 20^e eeuw opgezette villawijk ten zuiden van Aalst (Voor uitgebreide omschrijving, zie 19.14.005). De onderhavige tweelaags villa op nummer 11 behoort tot de vroege vlak vóór WOII gebouwde huizen aan de zuidzijde van de Lissevenlaan. Het huis ligt enigszins verhoogd en met de nokrichting haaks op de weg. Het wijkt met de strakke geometrische gevelindeling en het simpele zadeldak gesteund door houten consoles af van de genoemde landhuisstijl en is meer op te vatten als de eind 20er en in de 30er jaren gangbare stijl van 'het sobere bouwen', waarin het gebruik van nieuwe bouwmaterialen en constructies moest voldoen aan de eis van een landelijk aandoende eenvoud.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.
- Het object is een voorbeeld van een villa gebouwd voor de hogere sociale klasse.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object is in hoofdvorm en grote delen van de detaillering gaaf bewaard.
- Het object is een goed voorbeeld van 'het sobere bouwen'.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt een karakteristiek onderdeel van de bebouwing aan de Lissevenlaan.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.19.14.007 Villa, Lissevenlaan 13, Waalre

Aan de zuidzijde van de Lissevenlaan gelegen tweelaags villa uit 1938, ontworpen door architect B. Clement en gebouwd in de trant van het 'sobere bouwen'. (Voor uitgebreide omschrijving, zie 19.14.005). De onderhavige villa op nummer 13 behoort tot de vroege vlak vóór WOII gebouwde huizen aan de zuidzijde van de Lissevenlaan. Het huis ligt met de nokrichting parallel aan de weg en met de voor- en rechter zijgevel naar het noorden gekeerd. In 1960 kreeg het pand aan de westzijde een twee laags uitbreiding onder een doorlopende bekapping. Het nieuwe gevelveld achter kreeg een rechthoekige serre met bovenliggend balkon en in de raamas een dakkapel. In de oorspronkelijke bouw waren stalen ramen met een zesruits roedenverdeling toegepast die in 1986 zijn vervangen door houten kozijnen en ramen zonder roeden.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.
- Het object is een voorbeeld van een villa gebouwd voor de hogere sociale klasse.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object is in hoofdopzet en gevelindeling gaaf bewaard en vertoont historiserende elementen in de detaillering.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt een onderdeel van de karakteristieke bebouwing aan de Lissevenlaan.
- Het object vormt een onderdeel van een historische stedenbouwkundige structuur

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.19.14.008 Landhuis Elfriede, Lissevenlaan 15, Waalre

Aan de zuidzijde van de Lissevenlaan gelegen Landhuis uit 1949, gebouwd in de cottagestijl naar ontwerp van G. Holst. Links op de voorgevel de naam Elfriede. (Voor uitgebreide omschrijving, zie 19.14.005). Het onderhavige pand op nummer 15 behoort tot de villa's die vlak na WOII zijn gebouwd en wegens het gebrek aan bouw materiaal lemen bouwstenen zijn gebruikt die de dikte van de buitenmuren verklaren. Ook de toegangspoort is van dit materiaal. Het huis ligt op een terrein met grote hoogteverschillen en moet voor de bouw zijn opgehoogd. De entree ligt op het niveau van de weg. Aan de achterzijde gaat het terrein echter vrij stijl naar beneden. De fraaie siertuin rond de grote vijver met brugje is vanuit het huis toegankelijk via een gemetselde trap aan de rechterzijde. Van architect Gilles Holst staan aan de Eikenlaan op de nrs. 8-10 en 12 (1948) nog twee landhuizen, waarvan nr. 12 volgens hetzelfde ontwerp is gebouwd, maar later is gewijzigd. Lissevenlaan 15 vertoont het authentieke ongewijzigde plan.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.
- Het object is een voorbeeld van een villa gebouwd voor de hogere sociale klasse.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object is van belang voor de leemarchitectuur in Nederland.
- Het object is het werk van een regionaal bekende architect.
- Het object is een gaaf voorbeeld van de cottagestijl.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het landhuis vormt met de omringende tuin een samenhangend geheel en draagt in hoge mate bij aan de landelijke karakteristiek van de Lissevenlaan.
- Het object maakt deel uit van een historische stedenbouwkundige structuur.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.19.14.009 Landhuis, Lissevenlaan 19, Waalre

Aan de zuidzijde van de Lissevenlaan gelegen landhuis uit 1936, gebouwd naar ontwerp van B. Clement. De Lissevenlaan is een hoofdzakelijk rechte verbindingsweg aan de zuidzijde van een sedert de 30er jaren van de 20ste eeuw opgezette villawijk ten zuiden van Aalst. (Voor uitgebreide omschrijving, zie 19.14.005). Het onderhavige pand op nummer 19 is na 'den Ursten' gebouwd en behoort tot de vroege vlak vóór WOII gebouwde huizen aan de zuidzijde van de Lissevenlaan. Het huis oogt als een groot, in één worp gebouwd object. Het oudste gedeelte bestond echter uit het met de nokrichting haaks op de weg staande linker deel, mogelijk met een uitbouw aan de achtergevel en zal stilistisch tot het 'sobere bouwen' behoord hebben. In 1942 volgde een uitbreiding met drie slaapkamers (arch. Kooken). De erker in de linker zijgevel moet gelijk met de zijwaartse verplaatsing van de buitenmuur met ca. 1 m gebouwd zijn. Eind 50er jaren volgde de bouw van het rechter naar achteren geplaatste zijvolume met een wolfdak haaks op het hoofdvolume. Aan de achterzijde volgden verder nog één of twee tweelaags in diepte verspringende aanbouwen onder een schilddak en plat dak met schilden.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.
- Het object is een voorbeeld van een villa gebouwd voor de hogere sociale klasse.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object is een voorbeeld van een landhuisstijl met toepassing van ten tijde van de bouw in zwang zijnde moderne bouwmaterialen.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het landhuis vormt met de omringende tuin een samenhangend geheel en draagt in hoge mate bij aan de landelijke karakteristiek van de Lissevenlaan.
- Het object maakt deel uit van een historische stedenbouwkundige structuur.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.19.14.010 Landhuis Valkenswaardseweg 31, Waalre

Aan de oostzijde van de Valkenswaardseweg gelegen landhuis uit 1932. De Valkenswaardseweg is de oude verbindingsweg Aalst - Hasselt - Luik, waarlangs ten tijde van de bouw nog uitgestrekte heidevelden voorkwamen. Ten zuiden van Aalst werd in het gebied het Landschut langs de weg op een natuurlijke heuvel in de heide e.v.d. eerste villa's gebouwd. Het bood oorspronkelijk door de hoge situering een markant uitzicht naar alle richtingen. Tegenwoordig ligt het verscholen in de dichte begroeiing en is alleen de voorgevel boven de met gras begroeide heuvel in het zicht. Het pand ligt met de nokrichting haaks op de weg en met de voorgevel naar de weg gekeerd. Ter linkerkant ligt de inrijweg naar de entree en garage. Door de beperkte oppervlakte van de heuvel en de vrij steile hellingen is het landhuis vrij klein en is er aan de achter- en rechterzijde beperkt ruimte voor terras en gazon. De laaggelegen achterliggende tuin is begroeid met bomen en heesters. Het huis is gebouwd in opdracht van de familie Edinga (de heer H.P. Edinga was werkzaam bij Philips) en als permanente woning ontworpen door architect Van Heugten. Het is gebouwd in de Cottagestijl, een romantische historiserende stijl wél met toepassing van modern comfort (o.a. centrale verwarming) en moderne materialen, zoals de hier toegepaste stalen ramen. Het huis is m.u.v. de vernieuwde keuken niet of

nauwelijks gewijzigd. De stalen ramen zijn oorspronkelijk en in goede staat, hetgeen ook voor het grootste deel van het pand geldt.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object is verbonden met de vroege uitbreiding van de buurtschap en vormt als zodanig een schakel tussen heden en verleden.
- Het pand is van belang vanwege de typologische ontwikkeling van de (bosarbeiders)woning.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object is een voorbeeld van een dienstwoning in eenvoudige landhuisstijl.
- Het object is gaaf qua stijl en detaillering.
- Het object heeft waarde vanwege de esthetische kwaliteit van het ontwerp en de samenhang van het exterieur en de bewaard gebleven indeling van het interieur.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt een onderdeel van een historische structuur.
- Het object is binnen de huidige nieuwbouwwijk op te vatten als een 'landmark'.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.19.14.011 Landhuis Yakimour (Eikenlaan 12)Waalre

Op de hoek van de Eikenlaan en de Blokvenlaan gelegen landhuis uit 1948, gebouwd in cottigestijl naar ontwerp van architect Gilles Holst (evenals Eikenlaan 8 en 10). Het huis is gebouwd door aannemer Posma die er vrij kort zelf woonde. In 1965 gaf de nieuwe eigenaar het pand de naam 'Yakimour', die door de huidige bewoner bij overname van het pand in 1975 werd gehandhaafd. De naam is ontleend aan de villa die Aga Khan voor zijn vierde echtgenote Begum Aga Khan boven Cannes in Frankrijk had laten bouwen. Het huis is wegens gebrek aan bouw materiaal na WOII opgetrokken uit lemen bouwstenen die de dikte van de buitenmuren verklaren. In het oorspronkelijke ontwerp lag ter rechterzijde de garage met voorsprong en het zadeldak dwars op het hoofdvolume. In 1965 is het huis enigszins vergroot en werd een nieuw garagedak geplaatst met de nokrichting in het verlengde van het hoofdvolume. Het midden deel van de voorgevel werd ca. 1 m naar voren, en in één lijn gelegd met de garagegevel. In het nieuwe in traditionele baksteen opgetrokken muurdeel zijn de oude kozijnen herplaatst. Inwendig bleven delen van het lemen muurwerk bestaan. Rondom ligt een omhaagde siertuin met op de hoek een smeedijzeren hekwerk tussen betonnen kolommen, voorzien van gebiljoende hoeken en bolle beëindiging.

De Eikenlaan behoort tot de oude verkavelingstructuur ten oosten van Waalre-dorp en ligt tussen de Blokvenlaan (vh Wollenbergsche Straat) en de Willibrorduslaan (vh Stationsstraat). De wijk heeft villabouw langs lanen met perken en bomen aan beide zijden, waar het op de hoek gesitueerde landhuis een karakteristiek onderdeel van de bebouwing vormt.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.
- Het object is een voorbeeld van villabouw voor het hogere Philips personeel.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object heeft esthetische waarde vanwege de kwaliteit van het ontwerp en de detaillering.
- Het object is een voorbeeld van de leemarchitectuur in Nederland.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt een onderdeel van een historische stedenbouwkundige structuur.
- Het object vormt met de ruime hoektuin een karakteristiek onderdeel van de bebouwing en is beeldbepalend gelegen aan twee lanen.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

19.15 Wal

Aarden wal vaak met gracht als omgrenzing van het landgoed. Als het landgoed ooit uitgebreid is, kan zo'n wal ook binnen het landgoed voorkomen!

19.16 Overigen

Landgoederen zijn bijzonder rijk aan allerlei bijzondere elementen. In de groep "overig" zitten objecten van uiteenlopende aard, die hieronder opgesomd worden:

arbeidershuis: woning voor een van de landarbeiders van het landgoed.

beeld: beeld van klassieke goden, koningen of koninginnen, andere helden of symbolen; heiligenbeeld, kruiswegstatie, calvarieberg, Lourdesgrot.

bijgebouw: niet nader gespecificeerd bijgebouw van het centrale landhuis of klooster.

bomengroep: bijzondere groep bomen, soms ook van bijzondere bomen, als element van het vormgegeven landschap.

boom: bijzondere boom, hetzij eenvoudig als solitaire boom in het vormgegeven landschap, hetzij als bijzondere boom in tuin of park: dat is dan eigenlijk een follie. Soms is aan een boom niets te zien, maar is het toch een herinneringsboom, bijv. geplant bij de kroning van Wilhelmina of de geboorte van Beatrix.

familiegraf: vlakgraf of grafheuvel waarin leden van de landgoedfamilie begraven zijn. Soms moeilijk te onderscheiden van ijskelder!

ijskelder: holle heuvel waarin men het ijs bewaarde dat in de winter uit de vijver gehakt werd. Lijkt soms erg op een familiegrafheuvel.

jachthuis: speciaal huis of huisje waar men samen kwam voorafgaand en na afloop van de jacht. Hier werden bijv. de jachttrofeeën bewaard.

kapel: privé-kerk, kapelletje

kerkhof: op kloosterlandgoederen komen begraafplaatsen voor de kloosterlingen voor.

koetshuis: bijgebouw waarin de koetsen gestald werden. Meestal met grote poortdeuren.

opzichtershuis: woning voor de opzichter van het landgoed, vooral op landgoederen waar de eigenaar zelden aanwezig was.

orangerie: bijgebouw voor het kweken van allerlei planten, voorloper van de moderne kassen.

theehuis: losstaand gebouwtje om thee in te drinken, vaak op een heuveltje, met fraai uitzicht.

toegangshek: deftig toegangshek aan de oprijlaan, met gemetselde elementen en of veel smeedijzer.

tuinhuis: losstaand gebouwtje aan de rand van tuin of park, met fraai uitzicht.

visvijver: vijver(tje) om vis in te houden, soms reeks vijvers om vis in te kweken.

9.19.16.001 Valkenswaardseweg 16; 18 Waalre

Woonhuis dubbele dienstwoning Landgoed Treeswijk

Ambachtelijk-traditionele bouwtrant

Rijksmonument. Nr.: 513714

CHW. Nr.: AE119-000858

Treeswijk is een buitenplaats ten zuiden van Aalst (zie 19.6.001). De dienstwoningen stammen uit 1828-'29. Op nr. 16 hebben vaak logés van Meneer en Mevrouw onderdak gekregen. De dienstwoning bestaat uit twee gelijke delen, die aan de binnenkant helemaal zijn aangepast. De opkamer is verdwenen, evenals de oude kelders. Tussen de huisnummers 16 en 18 zijn de grote inrijdeuren, die bestemd waren voor het stallen van de koetsen. Bovenop het zadeldak staat in het midden een klein klokkestoeltjes met daarin een bronzen klokje. De verbeterde Hollandse pannen geven het dak een goedverzorgde indruk. De daken van de twee dakkapellen hebben het model van een lessenaarsdak. De zijmuren zijn tot bovenaan doorgemetseld. De klimop houdt de stenen goed droog. De ramen zijn bijzonder, de talloze kleine ruitjes in de ouderwetse schuiframen zijn schitterend om te zien. De luiken geven het geheel een ietwat voorname aanblik, ze zijn beschilderd met een zandtopermotief en worden elke zeven jaar opnieuw geschilderd. Links naast het pand de twee pilasters die toegang geven tot de villa. 'Trees' en 'Wijk' staat er op de pilasters, waarop twee leeuwen

permanent de wacht houden. Ook helemaal rechts van deze goedonderhoudend woningen geven twee pilasters een inrijlaan aan, die eveneens naar de villa voert (zie 19.7.001).¹⁰⁰

In de Registeromschrijving van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed wordt dit pand als volgt omschreven: Dubbele dienstwoning uit de tweede helft van de 19^e eeuw. De woningen liggen op het landgoed Treeswijk, ze zijn gebouwd in ambachtelijk-traditionele stijl voor mr. A.A. van Velthoven president van de Eindhovense rechtbank. Direct zuidelijk van de woningen ligt het beschermde landgoed Treeswijk. De voor- of oostgevel staat aan de Valkenswaardseweg. De eenlaags woonhuizen hebben een zadeldak met geknikte dakvoet tussen tuitgevels gedekt met verbeterde Hollandse pannen. In het dak twee kapellen met houten windveren. De voorgevel van beide huizen is spiegelbeeldig opgezet. Het woongedeelte met kamer/ opkamer en woonkamer bevindt zich op de kop van de huizen. In het midden bevindt zich het bedrijfs gedeelte, thans o.a. garage. De schuifvensters hebben een vijftieng-ruitsverdeling met onderluiken. Deze zijn voorzien van in twee kleuren geschilderde diablo's. In de zijgevels tweedelige vensters met eveneens een kleine roedenverdeling. Opzij van het huis een erf afscheiding met beukenhaag.

Afbeelding: dubbele dienstwoning Landgoed Treeswijk¹⁰¹

De dubbele dienstwoning is van algemeen belang. Het pand heeft cultuurhistorisch belang als bijzondere uitdrukking van een culturele en sociaaleconomische ontwikkeling, met name de stichting van buitenplaatsen aan de uitvalswegen van de industriesteden. Het heeft architectuurhistorische waarden vanwege de eenvoudige traditionele detaillering. Het heeft ensemblewaarden wegens de samenhang van de bebouwing van de inrichting van de landschappelijke tuin. Het is gaaf bewaard gebleven.

9.19.16.002 Bijgebouwen Kasteel Loon

Het noordwestelijke gedeelte van het L-vormige bijgebouw op de voorhof van Kasteel Loon werd bewoond, getuige de schoorsteen en de stenen topgevel. Op historisch kaartmateriaal zijn twee deuren te zien met naastgelegen ramen, wat een aanduiding kan zijn voor bewoning door twee families. De rest zijn stallen, werkplaatsen en opslag en betreffen waarschijnlijk de 'schueren, koetshuys, stallinge, Brouwhuys ende Backhuys, die, volgens een akte van 3 augustus 1702, geheel zijn gereueineert, afgebroken ende geen van de materiaelen overgebleven'.¹⁰²

¹⁰⁰ Meijs, z.j.b.

¹⁰¹ Jansen e.a., 2009b, 312-313.

¹⁰² Zoals geciteerd bij Bijsterveld e.a., 2000, 147.

Thema: 20 Bosbouw

Tot een eind in de Middeleeuwen waren er in Zand-Brabant volop bossen. Door ontginning, het halen van bouwhout en geriefhout, en overbeweiding gingen die bossen bijna allemaal teloor. Bossen die deze periode “overleefd” hebben en nog voort bestaan zijn zeldzaam, maar ze zijn er wel. Het lijkt alsof de bebossing van de heide in de Kempen pas tussen 1850 en 1950 tot stand kwam en dat een deel van die jonge bossen na 1900 (1907?) alweer in boerenland omgezet werd.

De bossen zijn in vijf ouderdomscategorieën ingedeeld. Het gaat hier dus om de vlakken die bos zijn of waren en hun datering. Er horen daarom ook beschrijvingsvelden “datering start van het bos”; “datering einde van het bos” bij.

Bij de reconstructie van het historisch landschap is gebruik gemaakt van drie referentieperiodes, drie ijkpunten (circa 1830, 1900, 1930), waardoor de ontwikkeling van het landschap gestalte krijgt. Aan de hand van het historisch kaartmateriaal uit betreffende periodes kon de ontwikkeling van het landschap, in dit geval de bosbouw, in kaart worden gebracht.¹⁰³

20.1. Bosbouw 1500-1750

Nieuwe bosaanplant uit deze periode.

20.2. Bosbouw 1750-1850

Na 1750 begint de bouwbouwtraditie van de Verlichting grip te krijgen op de landgoedeigenaren. Zowel loofbossen als dennen.

9.20.2.001 t/m 9.20.2.083 Bosbouw 1750-1850

Bron Pieckkaarten ca. 1840.

20.3. Bosbouw 1850-1900

Vanaf ca 1850 vooral bebossing van grote heideterreinen die uit de gemeynt verkocht werden en bij gebrek aan mest niet in boerenland konden worden omgezet. Veelal dennen (mijnhout). Deze bossen staan nog niet op de kaart van Van der Voordt Pieck, 1842; maar wél op de Bonnekaart van ca 1900.

9.20.3.001 t/m 9.20.3.468 Bosbouw 1850-1900

Bron Topografische kaart 1900.

9.20.3.469 Bos, houtwallen en beplanting Tongelreep

Cultuurhistorische waarde: hoog

Bos, houtwallen en overige beplanting in een beekdal. De beplanting bestaat o.a. uit zomereik, zwarte els, es, populier, wilde lijsterbes, vogelkers, hulst en zwarte bes. Het geheel dateert overwegend uit de periode 1870-1920, maar is deels ook jonger.

CHW. Nr. G220 (GK-HG-80)

20.4. Bosbouw na 1900

Vanaf 1900 is de kunstmest betaalbaar en kan de hei wél in boerenland omgezet worden. Dan leidt nog maar een deel van de ontginningen tot bossen. Veelal dennen (mijnhout).

9.20.4.001 t/m 9.20.4.126 Bosbouw 1900-1950

Bron Topografische kaart 1930

9.20.4.072 Bos en houtwallen Hollandse Straat e.o.

¹⁰³ Historisch kaartmateriaal: 1832: kadaster 1832; 1838: topografie 1837-1840. Uit de reproductie Wolters-Noordhoff, 1990; 1845: Topografie ca 1845: Van der Voordt-Pieck en Kuijl. 1845; 1900: Topografie ca 1900 Wieberdink, 1989. Dit zijn de Bonneblaadjes.

Cultuurhistorische waarde: hoog

Bos en houtwallen, plaatselijk met (restanten van) hakhout, in een oud akkercomplex. De beplanting bestaat o.a. uit zomereik, ruwe berk, wilde lijsterbes en sporkehout. Het geheel dateert overwegend uit de periode 1900-1930, maar is deels ook ouder. Dit is weer zo'n beboste oude akker, mogelijk wegens bodemuitputting. Vergelijkbaar met de Oerlese Bossen en de bebossing van akkers in Bergeijk en Oosterhout. CHW. Nr. G218 (GK-HG-78)

Thema: 21 De oude Akkers

Het gaat hier om akkers van voor 1850. In de Meierij kunnen twee typen oude akkergebieden onderscheiden worden: de grote openakker gebieden (in provinciale taal: “bolle akkers” alhoewel die akkers vaak heel vlak zijn) en de met heggen of houtranden omgeven akkers die in de Kempen veelal “kamp” of “heg” heten. Sommige daarvan liggen bol, andere zijn vlak.

De open akkercomplexen waren in de negentiende eeuw aan de buitenzijde wel begrensd met een levende haag, eventueel op een wal, maar de interne verdeling in eigendoms- of gebruikseenheden bestond uit greppels van een voet breed en diep, ofwel een grasbandje van een voet breed, dan wel een denkbeeldige lijn tussen twee merktekens zoals een steen of paal. Deze open akkers zijn waarschijnlijk de oudste akkercomplexen. Bovendien is in de Kempen, maar óók heel nadrukkelijk in Breda, aangetoond dat onder deze in de negentiende eeuw niet of schaars bewoonde akkers, vroegmiddeleeuwse en zelfs oudere bewoningssporen schuil gaan. Het nederzettingsspatroon is tot in de dertiende eeuw nogal dynamisch geweest. Pas vanaf de dertiende eeuw werd blijkbaar het nederzettingsspatroon gevormd, dat we rond 1800 nog (in uitgegroeide vorm) kunnen waarnemen.

Het onderscheid “besloten” of “open” van de oude akkers, en de akkerwallen, zijn afgelezen van de topografische kaart van ca 1838. De bolle akkers zijn afgelezen van de hoogtekaart AHN. Hier zijn dus alleen de bolle akkers weergegeven die rond 2000 nog herkenbaar waren. Onderzoek in Bostel wees uit dat de bolle ligging voor de wandelaar pas te zien is, als de akker in het midden meer dan een halve meter hoger ligt dan aan de rand. In de verstedelijkte gebieden zijn dus geen bolle akkers aangegeven. Bolle akkers vallen deels samen met de hier opgenomen besloten of open akkers, maar komen ook daarbuiten voor, op jonge akkergronden. Bolle akkers getuigen van een nog niet geheel begrepen intensieve bewerking van het akkerland in of na de Middeleeuwen. Daardoor kwam het midden van de akker zo'n halve tot een hele meter hoger te liggen dan de randen. Dit zal de afwatering bevorderd hebben. Er zijn overigens vooral langs beekdalen gevallen bekend waarin men later deze “kop” van de akker afschoof, het beekdal in, om zo de oppervlakte akkergrond te vergroten. Dit leidde tot versmalde beekdalen, zogenaamde “tuineerdgronden” in het opgehoogde deel van de dalen (en een bodemprofiel dat “op z'n kop” ligt!) en onverwacht dunne akkerdekken boven op de oude akkers.

Binnen het thema Oude Akkers kunnen we de open akkers en de besloten akkers makkelijk van de topografische kaarten in combinatie met de kadasterkaart aflezen.

Open akkers zijn vaak erg groot, bevatten een heleboel meest strookvormige eigendommen die allemaal bouwland zijn en onderling niet of amper door heggen gescheiden zijn of waren. Het terrein ligt meestal hoog ten opzichte van de omgeving, maar is intern behoorlijk vlak. Bij de provincie heet dit de “bolle akker”, maar die term is misleidend.

Akkerwal: Om een “open akker” lag wél een heg, met daarin akkertoegangen (“akkerveken”). Soms lag de heg op een wal: een akkerwal.

Besloten akkers zijn bouwlandpercelen van een halve tot twee hectare, die omgeven zijn door een heg die soms op een walletje staat. In deze streek heten die “kamp”, “bocht”, “heg”. Veelal het eigendom van één persoon of slechts enkele. De besloten akkers liggen soms “bol”, maar lang niet altijd.

Steilrand: doordat oude akkers door bemesting met zandhoudende mest 30 cm of veel meer opgehoogd zijn, steken ze soms op opvallende wijze boven aangrenzende oude graslandgronden uit. Als die in een beekdal liggen, is het verschil nóg markanter. Deze steilranden accentueren de oude akkers.

Verder hebben we drie *nadere onderscheidingen* bij de oude akkers:

Bolle akker: “Bolle akker” is een *nadere onderscheiding* die voor de besloten akkers relevant is. De akker ligt bol of niet. Vaak liggen ze nu vlakker dan vroeger. Het blijkt dat de wandelaar ze pas herkent als het midden van de akker meer dan 50 cm hoger is dan de rand. Een en ander kan van de AHN hoogtekaart afgelezen worden.

Percelering: vooral bij open akkers is het interessant om na te gaan of de oude akkerpercelering er nog is. Die is te zien op de kadasterkaart en bestaat uit in blokjes gegroepeerde korte strookvormige percelen. Lijkt me daarom een item dat bij het beoordelen van de relictwaarde van belang is.

Perceelsrandbegroeiing: een item dat bij het beoordelen van de relictwaarde van belang is, zowel bij openakkers (de buitenheg) als bij de besloten akkers.

Bij de reconstructie van het historisch landschap is gebruik gemaakt van drie referentieperiodes, circa 1830, 1900, 1930, waardoor de ontwikkeling van het landschap gestalte krijgt. Aan de hand van het historisch kaartmateriaal uit betreffende periodes kon de ontwikkeling van het landschap, in dit geval de oude akkers, in kaart worden gebracht.¹⁰⁴

21.1 Akkerwal

Om een "open akker" lag wél een heg, met daarin akkertoegangen ("akkerveken"). Soms lag de heg op een wal: een akkerwal.

De volgende akkerwallen zijn in Waalre gesignaleerd:

Uniek nr	Naam	Bron	Relictstatus
9.21.1.001	Aalst, De Akker	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.002	Aalst, De Akker	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.003	Aalst, De Akker	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.004	Aalst, De Akker	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.005	Aalst, Ekenrooi	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.006	Aalst, Ekenrooi	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.007	Aalst, Ekenrooi	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog
9.21.1.008	Aalst, Ekenrooi	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.009	Aalst, Ekenrooi	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.010	Aalst, Achtereind	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.011	Aalst, Achtereind	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.012	Aalst, Ekenrooi	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.013	Aalst, Vostervoortse Hoef	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.1.014	Waalre, aan de Hoogstraat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.1.015	Waalre, aan de Hoogstraat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.016	Waalre, aan de Hoogstraat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.017	Waalre, aan de Hoogstraat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.018	Waalre, aan de Hoogstraat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.1.019	Waalre, Heuvelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.020	Waalre, Heuvelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.021	Waalre, aan de Hoogstraat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.022	Waalre, Heuvelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.1.023	Waalre, Heuvelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.024	Waalre, Heuvelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.1.025	Waalre, Heuvelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels

¹⁰⁴ Historisch kaartmateriaal: 1832: kadaster 1832; 1838: topografie 1837-1840. Uit de reproductie Wolters-Noordhoff, 1990; 1845: Topografie ca 1845: Van de Voordt-Pieck, Van der Kuijl, 1845; 1900: Topografie ca 1900 Wieberdink, 1989. Dit zijn de Bonneblaadjes.

9.21.1.026	Waalre, Heuvelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.027	Waalre, Heuvelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.028	Waalre, Heuvelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.029	Waalre, Heuvelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.030	Waalre, Heuvelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.031	Waalre, Veldbraken	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.032	Waalre, akker bij hoeve Hulst	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.033	Waalre, Heuvelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.034	Waalre, akker bij hoeve Hulst	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.035	Waalre, Veldbraken	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.1.036	Waalre, akker bij hoeve Hulst	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.037	Waalre, akker bij hoeve Hulst	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.1.038	Waalre, akker bij hoeve Hulst	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.039	Waalre, akker bij hoeve Hulst	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.040	Waalre, akker bij hoeve Hulst	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog
9.21.1.041	Waalre, akker bij hoeve Hulst	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.042	Waalre, Kasteelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.043	Waalre, Kasteelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.044	Waalre, Kasteelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.045	Waalre, Kasteelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.1.046	Aalst, Vostervoortse Hoef	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels

21.2 Besloten akker

Dit zijn bouwlandpercelen van een halve tot twee hectare, die omgeven zijn door een heg die soms op een walletje staat. In deze streek heten die "kamp", "bocht", "heg". Veelal het eigendom van één persoon of slechts enkele. De besloten akkers liggen soms "bol", maar lang niet altijd.

In Waalre werden de volgende besloten akkers opgetekend:

Uniek nr	Naam	Bron	Relictstatus
9.21.2.001	Waalre, De Huipen	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.002	Waalre, Raadven	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.003	Waalre, aan de Dommel	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.004	Waalre, Heuvelse Straat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.005	Aalst, aan de Tongelreep	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.006	Zesgehuchten, Aalster Hut	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.007	Zesgehuchten, Aalster Hut	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.008	Aalst, Leenenhoef	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.009	Aalst, aan de Tongelreep	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.010	Aalst, Beekhoven	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.011	Aalst, Beekhoven	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.012	Aalst, aan de Tongelreep	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.013	Aalst, Beekhoven	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.014	Aalst, Beekhoven	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.015	Aalst, Beekhoven	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels

9.21.2.016	Aalst, Beekhoven	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.017	Aalst, Beekhoven	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.018	Aalst, Ekenrooi	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.019	Aalst, Laareind	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.020	Aalst, Laareind	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.021	Aalst, in de akkerrand	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.022	Aalst, aan de Tongelreep	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.023	Aalst, aan de Tongelreep	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.024	Aalst, aan de Tongelreep	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.025	Aalst, Vostervoortse Hoef	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.026	Aalst, aan de Tongelreep	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.027	Aalst, aan de Tongelreep	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.028	Aalst, aan de Tongelreep	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.029	Aalst, aan de Tongelreep	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog
9.21.2.030	Aalst, aan de Lanschoorse Brug	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.031	Aalst, aan de Lanschoorse Brug	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.032	Aalst, aan de weg	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.033	Aalst, Laareind	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.034	Waalre, Heuvelse Straat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.035	Waalre, Heuvelse Straat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.036	Waalre, Heuvelse Straat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.037	Waalre, Heuvelse Straat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.038	Waalre, De Huipen	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.039	Waalre, De Huipen	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.040	Waalre, De Huipen	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog
9.21.2.041	Waalre, Heuvelse Straat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.042	Waalre, Heuvelse Straat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.043	Waalre, Heuvelse Straat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.044	Waalre, Heuvelse Straat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.045	Waalre, De Huipen	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.046	Waalre, De Huipen	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.047	Waalre, De Rooij	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.048	Waalre, Heuvelse Straat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.049	Waalre, Heuvelse Straat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.050	Waalre, akkers bij Waalre-dorp	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.051	Waalre, Raadven	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.052	Waalre, Raadven	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.053	Waalre, Raadven	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.054	Waalre, Heikant	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.055	Waalre, Heikant	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.056	Waalre, Heikant	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.057	Waalre, Heikant	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.058	Waalre, Kasteelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.059	Waalre, Heikant	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog

9.21.2.060	Waalre, akkers bij Waalre-dorp	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.061	Waalre, akkers bij Waalre-dorp	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.062	Waalre, akkers bij Waalre-dorp	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.063	Waalre, akkers bij Waalre-dorp	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.064	Waalre, akkers bij Waalre-dorp	Topogr1840, Kad1832	Bestaat niet meer
9.21.2.065	Waalre, bij de volmolen	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.066	Waalre, bij de volmolen	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.067	Waalre, Hulst	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.2.068	Waalre, Heuvelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels

21.3 Open akker

Open akkers zijn vaak erg groot, bevatten een heleboel meest strookvormige eigendommen die allemaal bouwland zijn en onderling niet of amper door heggen gescheiden zijn of waren. Het terrein ligt meestal hoog ten opzichte van de omgeving, maar is intern behoorlijk vlak. Bij de provincie heet dit de "bolle akker", maar die term is misleidend.

In Waalre zijn de volgende open akkers aanwezig:

Uniek nr	Naam	Bron	Relictstatus
9.21.3.001	Aalst, De Akker	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.3.002	Aalst, Ekenrooi	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.3.003	Waalre, Kasteelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog
9.21.3.004	Aalst, Achtereind	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.3.005	Aalst, Vostervoortse Hoef	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.3.006	Aalst, Leenenhoef	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.3.007	Waalre, akker bij hoeve Hulst	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.3.008	Waalre, Heuvelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.3.009	Waalre, Veldbraken	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog
9.21.3.010	Waalre, aan de Hoogstraat	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.3.011	Aalst, De Akker	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.3.012	Waalre, Heuvelse Akkers	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels

9.21.3.004. Akkercomplex Achtereind

Cultuurhistorische waarde: Redelijk hoog

Akkercomplex met esdek, bolle ligging, steilranden, zandpaden en (restanten van) hakhout.

Akkercomplexen dateren in eerste aanleg uit de Late Middeleeuwen (1250-1500). Voordien lagen hier kleinschalige cultuurlandschappen. Midden in het akkercomplex de buurtschap Achtereind, met nog enkele oude (langgevel)boerderijen. Aan de westzijde van het akkercomplex het beekdal van de Tongelreep. CHW. Nr. V257 (GK-HV-23)

9.22.3.003; Waalre, Kasteelse Akkers

9.22.3.007, Waalre, akker bij hoeve Hulst

9.22.3.008 Waalre, Heuvelse Akkers

Deze drie akkers worden op de Cultuurhistorische waardenkaart Noord-Brabant 2006 opgevat als een geheel onder de naam "Akkercomplex Loon"

Akkercomplex met esdek, bolle ligging, steilranden, zandpaden en (restanten van) hakhout.

Akkercomplexen dateren in eerste aanleg uit de Late Middeleeuwen (1250-1500). Voordien lagen hier kleinschalige cultuurlandschappen. Midden in het akkercomplex de buurtschap Loon (beschermd dorpsgezicht) . Dit buurtschap kent nog relatief veel oude (langgevel)boerderijen. Aan de

noordoostzijde is een deel van het oorspronkelijke akkercomplex bebouwd. Het gebied kent een samenhang met het Dommeldal. Cultuurhistorische waarde: Hoog. CHW. Nr. V320 (HK-HV-34)

Afbeelding: Akkercomplex bij hoeve Hulst bij Loon (CHW Noord-Brabant)

21.4 Steilrand

Doordat oude akkers door bemesting met zandhoudende mest 30 cm of veel meer opgehoogd zijn, steken ze soms op opvallende wijze biven aangrenzende oude graslandgronden uit. Als die in een beekdal liggen, is het verschil nóg markanter. Deze steilranden accentueren de oude akkers.

Uniek nr	Naam	Bron	Relictstatus
9.21.4.001	Aalst, Vostervoortse Hoef	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.4.002	Aalst, Achtereind	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.4.003	Aalst, Ekenrooi	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels
9.21.4.004	Aalst, Achtereind	Topogr1840, Kad1832	Bestaat nog deels

Thema: 22 Ontginningen

Middeleeuwse agrarische ontginningcomplexen zijn niet altijd goed herkenbaar. Maar waar ze met een zekere systematiek aangelegd zijn, kunnen ze gemakkelijk aangewezen worden. Via de naam, cijnstarief of wellicht een stichtingsoorkonde kunnen ze min of meer gedateerd worden. Dit thema overlapt ruimtelijk met tal van andere thema's, want het kijkt naar een ander aspect: systematische middeleeuwse ontginningen. Dus van voor 1500, mag ook 1568 zijn.

In principe is alle cultuurland van ca 1500 in de Middeleeuwen ontgonnen, want er zijn bijna nergens terreinen bewijsbaar sinds voorromeinse tijd in cultuur. Het steekt dus wél af tegen nadien ontgonnen gronden, maar het zal moeilijk zijn de ontginningsgrens van ca 1500 (1568) betrouwbaar aan te geven. Daarom beperken we ons tot de systematische min of meer grootschalige middeleeuwse ontginningen. Daarbij moeten we dat "ontginnen" niet al te strikt nemen, de middeleeuwer sprak van "oirbaar" maken, bruikbaar maken. De moderne boer zou zulk land waarschijnlijk nog voor een wildernis houden!

De Moderne Tijd liet ook de landbouw niet ongemoeid. De motor was hier de in 1896 door pater G. van den Elsen opgerichte Noordbrabantsche Christelijke Boerenbond. Doelstelling was aanvankelijk de zedelijke verheffing, maar al spoedig werd verbetering van de materiële toestand het hoofddoel. Dankzij de krachtig aangepakte ontginningen maakte de paarse heide plaats voor bossen en moderne boerderijen.¹⁰⁵

22.1 Veenontginningen

Ontginning van een veengebied om het agrarisch te gaan gebruiken. Klassiek is de verdeling van het terrein in "hoeven" (12 maal zo lang als breed, 12 bunder of 51,5 – 16,0 hectare groot; andere verhoudingen komen ook voor). Op iedere hoevestrook werd in principe een boerderij geplaatst. Kleinere venen zullen minder grootschalig aangepakt zijn.

22.2 Beekdalontginning

De natte bodem van beekdalen was geschikt om in het voorjaar hooi te leveren en daarna als weide te dienen. Veelal in korte strookjes dwars op de beek gelegd, met allerlei struikbegroeiing langs de scheidingslootjes. In brede beekdalen soms een grootschaliger opzet.

22.3 Bosontginning

Ontginning in de laatste middeleeuwse bossen ging vaak ook strooksgewijs, maar die stroken zijn dan een beetje krom of bochtig.

22.4 Heideontginning

Ontginning van de "heide". In de Middeleeuwen vaak in typische afgeronde vormen, soms aanklappend aan eerdere soortgelijke ronde vormen. Ook in de vorm van blokken min of meer rechte stroken vanaf de weg heiwaarts. Ze zijn niet altijd bewoond, want het is soms alleen maar uitbreiding van het land van een bestaande boerderij.

9.22.4.001 Ontginning ten noorden van het Greveschutven

De topografische kaart van 1930 toont ten noorden van het Greveschutven en grotendeels binnen de huidige gemeente Waalre, een 129 hectare grote ontginning uit de oorspronkelijk onder Heeze horende heide. Het zuidelijke deel is thans agrarisch gebied, de rest is nu dennenbos.

22.5 Populierenlandschap

Geen gewone bosbouw, want tussen de populieren overheerst boerenland, dat is nu net het typische! Het populierenlandschap betrof zowel natte gebieden (beemden, broeken) als de akkers. Op sterk lemige gronden is de centrale Meierij vanaf 1750 de populierenteelt op gang gekomen. In Schijndel, waar de populierenteelt zeer dominant was, kan ze geassocieerd worden met het rond 1900 zeer

¹⁰⁵ Kolman e.a., 1997, 18.

algemeen voorkomen van uitgestrekte gebieden met zeer kleine strookvormige met heggen en bomen omheinde percelen. Op nattere en lemige gronden werden populieren in de houtkanten gepoot. Het populierenlandschap betrof er vooral de gronden van de Bodem van Elde, het Wijbosch en het aangrenzende Broek. In die gebieden waren al vroeg hele bospercelen aangelegd. Het populierenlandschap strekte zich verder richting Liempde, Best en Oirschot uit, zover er lemige gronden liggen. Populieren ontbreken vanouds op de open akkers en de Rooise Heide. Op de Eerdse Bergen, op zandige duingrond, werden echter juist veel dennebospercelen aangeplant. Nadat in 1800 erg veel bomen waren omgewaaid in een zware storm, is bij de herplanting in veel gevallen de canada-populier gebruikt. Deze boom was in het midden van de achttiende eeuw door landgoedeigenaren, onder andere bij Breda en Utrecht, vanuit Canada geïmporteerd. Het populierenhout werd aanvankelijk vooral gebruikt door de talloze klompenmakers in deze streek. In Liempde was een derde van de bevolking in de eerste helft van de negentiende eeuw afhankelijk van het klompenmaken en ook in Schijndel was het een belangrijke economische sector! Later werd het hout ook gebruikt in de luciferindustrie en de bouw van treinwagons (fabriek op de Molenheide bij Schijndel). Het voortbestaan van het populierenlandschap is mede afhankelijk van de afzetmarkt voor het hout. Het was tot 1950 overheersend in een flink deel van de centrale Meierij. Het populierenlandschap is nu teruggedrongen tot enkele kleinere gebieden.

22.6 Streepjesverkaveling

Op de kaarten van 1900 en eerder valt in de RVK "Schijndel" een overheersende "streepjesverkaveling" op. Deze bestaat uit rijtjes van kleine lange percelen, 25 bij 125 meter groot ongeveer. Nadere analyse leerde dat - afgezien van de Schijndelse Akker - de streepjes groepsgewijs één eigendom vormden. Een kaart van de eigendommen laat een vrij normale een beetje onregelmatige blokverkaveling zien, met percelen van ongeveer 1 tot 1,5 hectare. De "streepjes" zijn dus niet ontstaan door een ver doorgedreven erfdeling. Nader onderzoek leerde dat de verstreping vermoedelijk primair is ingegeven door de natte toestand van deze lemige gronden. Door het aanleggen van slootjes verkreeg men een grotere waterberging en potentieel ook een betere afwatering. Die afwatering was echter ook afhankelijk van het algemene afwateringssysteem, dat eerst na de Tweede Wereldoorlog behoorlijk op peil gebracht werd. De verstreping was dus een verbeteringspraktijk die toegepast werd vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw. In die zelfde tijd werd het kweken van populieren in deze streek bijzonder populair. De vele slootkanten konden met populieren worden "aangekleed". Dat gaf meer stevigte aan de slootkant en het leverde na een jaar of twintig mooie "klompenbomen" op. Op een "verstreep" perceel konden tweemaal zoveel bomen staan als op een gewoon blokperceel. Deze populierenteelt, die wortelt in de hier altijd in zwang gebleven houtteelt, bepaalde vervolgens in belangrijke mate de economie van de dorpen in de streek. De klompen werden via Den Bosch naar Holland geëxporteerd.

De verstreping was rond 1827 in volle gang, want percelen die toen door de Zuid-Willemsvaart doorsneden werden, waren in 1832 soms aan de ene kant wél en aan de andere kant niet "verstreep". Ook de nieuwe uitgiften op de Schijndelse en Rooise Heide, die van na 1864 dateren, bleken in 1900 in belangrijke mate "verstreep" te zijn. Pas na de Tweede Wereldoorlog zijn de streepjes gaan verdwijnen. Dit proces, dat samenhangt met de sterke ontwatering van het terrein, is nu vrijwel voltooid. In de herfst van 1997 bleek dat zelfs de diepste sloten kurkdroog waren. Op slechts twee plekken is er nog iets van de streepjesverkaveling teruggevonden bij de veldverkenningen van zomer en herfst 1997, op één daarvan was men die sporen net aan het opruimen. De streepjespercelen hebben hier dus twee eeuwen het landschap bepaald, maar zijn nu praktisch verdwenen.

22.7 Voorpootstrook

Sommige *gemeenten* in deze omgeving hebben in de vijftiende eeuw ook het voorpootrecht kunnen verwerven: het recht voor de deelnemers in de gemeente om langs de rand van hun cultuurland op de gemeente bomen te planten¹⁰⁶. Binnen de ruilverkaveling "Schijndel" heeft dit recht algemeen gegolden, want er zijn duidelijke sporen van aanwijsbaar geweest (en deels nog aanwezig): de

¹⁰⁶1465: Schijndel-oost 40 voet of 12 meter; 1462: Bodem van Elde, 2 lange roeden = 12 meter; Enklaar, 1941, nr. 49; Heesters, 1984.

voorpootstroken. Dit waren stroken van enkele tientallen meters breed langs de eigen grond van de boer, waar hij op gemeyntegrond zijn eigen bomen mocht of moest planten.

Deze voorpootstroken zijn op de oudere kaarten zeer duidelijk herkenbaar. Ze maken de afzonderlijke "kampen" zichtbaar die hier in de heide of het broek werden ontgonnen. De datering van deze structuren is niet altijd duidelijk. Ze kunnen dateren uit de zeventiende eeuw of mogelijk al vanaf 1400¹⁰⁷. Maar bij de Bodem van Elde zijn er aanwijzingen dat de grootste kampen al van voor 1314 dateren. Rond de Schijndelse akker doet het patroon van voorpootstroken denken aan het dijkenpatroon van westelijk Noord-Brabant: telkens een kamp erbij, waarbij men voortbouwt op eerder aangelegde kampen die uiteindelijk verankerd zijn aan het oude cultuurland. Na 1900 zijn de voorpootstroken veel minder herkenbaar geworden. De grond ervan werd bij het aangrenzende perceel getrokken en ontdaan van bomen. Eventuele nieuwe wegen op ontgonnen gronden werden juist buiten die voormalige voorpootstroken aangelegd.

In Waalre zijn geen voorpootstroken herkenbaar. De heren van Waalre – Valkenswaard hebben wel een gemeynt uitgegeven aan hun onderdanen, maar blijkbaar nooit ook een voorpootrecht.

22.8 Zandontginning

Als vorm waarschijnlijk niet goed te onderscheiden van de heideontginning, maar door de ligging (in een duinengebied) wél.

22.9 Ruilverkaveling

Tijdens de ruilverkaveling werden er grotere landbouwpercelen gecreëerd ten behoeve van een efficiënter agrarisch beheer van de landbouwgronden. Veel bosjes, bomen, heggen en zandwegen verdwenen hierdoor.

¹⁰⁷ Megens - Linders, f 23v; Van Asseldonk, 1988bcd.

Thema: 23 De beemden

De boeren gebruikten de veengronden en andere natte gronden langs de beken en in sommige laagten op de heide in de lente vooral als hooiland en in de zomer, wanneer de bodem wat opgedroogd en steviger was, als weidegrond. De aldus gebruikte gronden werden "beemd" genoemd. De beek was soms de natuurlijke achtergrens van die beemden. Vanaf het Hoge liepen tal van wegen de beemden in om daar wat te vertakken en dan dood te lopen. Op enkele plaatsen blijken dat erg brede wegen geweest te zijn.

Op een aantal plaatsen is men de waterhuishouding met dijkjes gaan reguleren. Daar vind je die dijk, daarnaast misschien nog dijkputten (waaruit de dijkaarde gehaald is), sluisjes in die dijk en misschien wel een wiel (ronde waterplas bij slingering in de dijk) waar ooit de dijk doorbrak. Voor de goede orde wordt er op gewezen dat in Zand-Brabant het woord "dijk" vooral gebruikt werd om een weg aan te duiden die een natte laagte, eventueel een beekdal, overstak. Veelal werden deze wegen verhoogd aangelegd, zodat er inderdaad een 'dijk' ontstond. Dit soort dijken ligt dus niet parallel aan de beek (als waterkering), maar juist loodrecht op de beek. Daarnaast worden wegen naar de hei of richting de Peel ook meestal met dijk aangeduid, hoewel het lang niet altijd verhoogd aangelegde wegen waren. Peeldijk is een veel voorkomende straatnaam in Peelland. Niettemin is het denkbaar dat men ook waterkerende dijken of kades aanlegde om de beemden beter te kunnen gebruiken. Een lichtere vorm van waterbeheersing is het onderhouden van een schouwsloot. Daarlangs kon men in de winter de beemden ook bewust laten overstromen: dat gold als bemesting. Later is men dat gaan systematiseren: vloeiveiden. Gezien het veelvuldig voorkomen van toponiemen zoals vloet, vloeï, vleut, etc (niet alleen bij watermolens!) zal het begrip vloeiveide echter ook al in de Middeleeuwen hebben bestaan. Wellicht vaak met een natuurlijke oorsprong, maar wel aangepast en bewust gebruikt.

In de beemden werd soms turf gewonnen. Voor het binnenhalen van het hooi op een afgelegen plek werden speciale "keetveldjes" ingericht. Daarvoor koos men wat hogere plekken aan een toegangsweg naar de beemden. In de weideperiode waren en zijn die toegangswegen met hekken afgesloten. Bij sommige van die hekken stond (staat) een "bocht" of schutskooi: een eenvoudig hekwerk waarin beesten opgesloten werden die zwervend aangetroffen waren. Enkele boeren die aan de rand van de beemden woonden (wonen) hadden (hebben) de taak op zich genomen op het grazende vee toe te zien. De functie van schutter is al oud. Bij de uitgifte van de gemeinten door de hertog van Brabant in de 13de en 14de eeuw was in sommige gevallen al een schutter aangesteld. In de gemeint (gemeenschappelijke gronden) kregen (meestal) ingezetenen van een plaats het recht om o.a. hun vee te weiden. Trof men er vee aan van anderen, niet gerechtigd in de gemeint, aan, dan mocht men dat vee "schutten", plaatsen in een schutskooi. Daar bleef dat vee dan tot er een boete (het schot) was betaald. Een gedeelte van die boete was voor de schutter. De regelgeving voor het schutten is in het algemeen opgenomen in de keuren en breuken van een dorp. De schutskooi is nooit overdekt en alleen 19de eeuwse exemplaren waren niet voor 100% hout, maar bijvoorbeeld stenen pilasters met ijzeren stangen. Volgens oude bestekken zijn de 18de eeuwse schutskooien helemaal van hout.

Bij het gebruik als weidegrond hoort een afsluithek aan de toegangsweg (om uitgebroken beesten in het beemdengebied te houden) en een "bocht" of bewaarplaats van dergelijke weglopers.

23.1 Bocht

Een kleine omheinde ruimte van een staketsel van hout, een levende omheining, of zelfs een metalen hekwerk waarbinnen weggelopen of zwervend vee bewaard werd tot het tegen betaling van bewaarloon door de eigenaar opgehaald werd.

23.2 Dijk

Waterkering langs de beek.

23.3 Dijkputten

Plaatsen waar de dijkarde ooit weggegraven werd. Vaak een laagte met moeras langs de dijkjes.

23.4 Dijksloot

Sloot langs de dijk.

23.5 Eendenkooi

Plek ingericht voor het vangen van eenden. Op de kaart herkenbaar door de typische vorm. Zou dat hier in de Kempen voorkomen?

23.6 Hek

Afsluithek (draaiboom, slagboom, draadhek) aan toegangsweg tot beemdengebied.

23.7 Hooiland

Het eigenlijke beemdengebied. Na het binnenhalen van de privé hooioogst vaak als gemene weide in gebruik. Grasland met sloten en langs de sloten onregelmatige bosjes.

Uniek nr	Type	Bron	Relictstat
9.23.7.001	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.002	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.004	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.006	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.007	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.008	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.011	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.012	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat niet meer
9.23.7.013	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.014	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.015	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.016	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.018	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.019	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.020	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.021	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.022	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.023	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.024	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.025	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.030	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.031	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.032	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat niet meer
9.23.7.034	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat niet meer
9.23.7.035	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.036	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat niet meer
9.23.7.037	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.038	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.039	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.040	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog

9.23.7.041	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.042	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.043	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat niet meer
9.23.7.045	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat niet meer
9.23.7.087	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels
9.23.7.088	hooiland	Topografische kaart 1900	Bestaat nog deels

23.8 Keetveld

Vaak wat hogere plek waar de hooiers hun tijdelijke onderkomen oprichtten.

23.9 Schouwsloot

Centrale ontwateringssloot die regelmatig onderhouden moest worden en geschouwd werd. Ook wel treksloot.

23.10 Sluis

Eenvoudig houten of stenen sluisje met verticaal beweegbare schuif om water in- of uit- te laten stromen.

23.11 Wiel

Min of meer ronde waterpoel naast een kronkel in de dijk. Overblijfsel van een dijkdoorbraak.

23.12 Vloeiweiden

Specifiek als vloeiweide ingericht gebied, met systeem van kanaaltjes, dammetjes, sluisjes, toevoerkanaal en afvoerkanaal.

9.23.12.001 Vloeiweiden Loondermolen

Volgens P.N. Panken werden aan het einde van de 19^e eeuw, begin 20^e eeuw vloeiweiden bij de Loondermolen aangelegd, die met water uit de Dommel werden bevoeid.¹⁰⁸ De juiste locatie ervan is onduidelijk, de topografische kaarten van 1900 en 1930 tonen niets bijzonders.

9.23.12.002 Vloeiweiden Volmolen of Waalrese molen

Volgens P.N. Panken werden aan het einde van de 19^e eeuw, begin 20^e eeuw vloeiweiden bij de Volmolen of Waalrese molen aangelegd, die met water uit de Dommel werden bevoeid.¹⁰⁹ De juiste locatie ervan is onduidelijk, de topografische kaarten van 1900 en 1930 tonen niets bijzonders.

¹⁰⁸ Panken en Juten, 1903, 156.

¹⁰⁹ Panken en Juten, 1903, 156.

Thema: 24 Bestuurlijk

In deze rubriek zijn enkele plaatsen samengebracht die herinneren aan vroegere en zelfs nog actuele bestuurlijke en gerechtelijke situaties. Grenspalen staan niet alleen op de grens met België, ze werden door de eeuwen heen op vele plaatsen opgesteld.

24.1 Galg

Plek waar ooit een galg en / of een rad stond. Vaak op een heuveltje, een Galgenberg.

9.24.1.001 Galg Aalst - Waalre

Galgenveld op de duinen aan de weg van Aalst naar Waalre aan de grens, bij het Lisseven Niet alleen werden die 'instrumenten' gebruikt voor het doden van mensen. Ook werden lijken opgehangen nadat terechtstelling of foltering had plaatsgevonden.¹¹⁰ Een openbare terechtstelling was hier een grote zeldzaamheid en ze gold als een openbare vermakelijkheid. Temeer daar er in de 17^e en 18^e eeuw veel bendes actief waren en het een afdoende bevrijding was van een ware dievenplaag. Zo beschrijft Zoetmulder een geval van 1705:

'Er werd een zitting gehouden van de 7 schepenen uit Valkenswaard en uit Waalre. Een vrouw uit Peer en 4 mannen uit Hoog-Geldrop, Westerhoven, Woensel en Tilburg blijken op 14 februari opgekoooid te zijn op het Waalrese Raadhuis of het kasteel. Ze zijn er vastgeketend. Het was een bende die de omgeving onveilig maakte door inbraken, diefstallen 'ende andere schelmstucken' en die gewapend was met pistolen. Ze waren op heterdaad betrapt. Men kwam tot de conclusie 'met de strop om den hals dat De Doodt naer volgt'. Een voorafgaande straf was echter nog: met de strop om de hals gegeseld en gebrandmerkt worden en daarna verbannen; komen ze terug dan worden ze zonder vorm van proces opgehangen.'¹¹¹

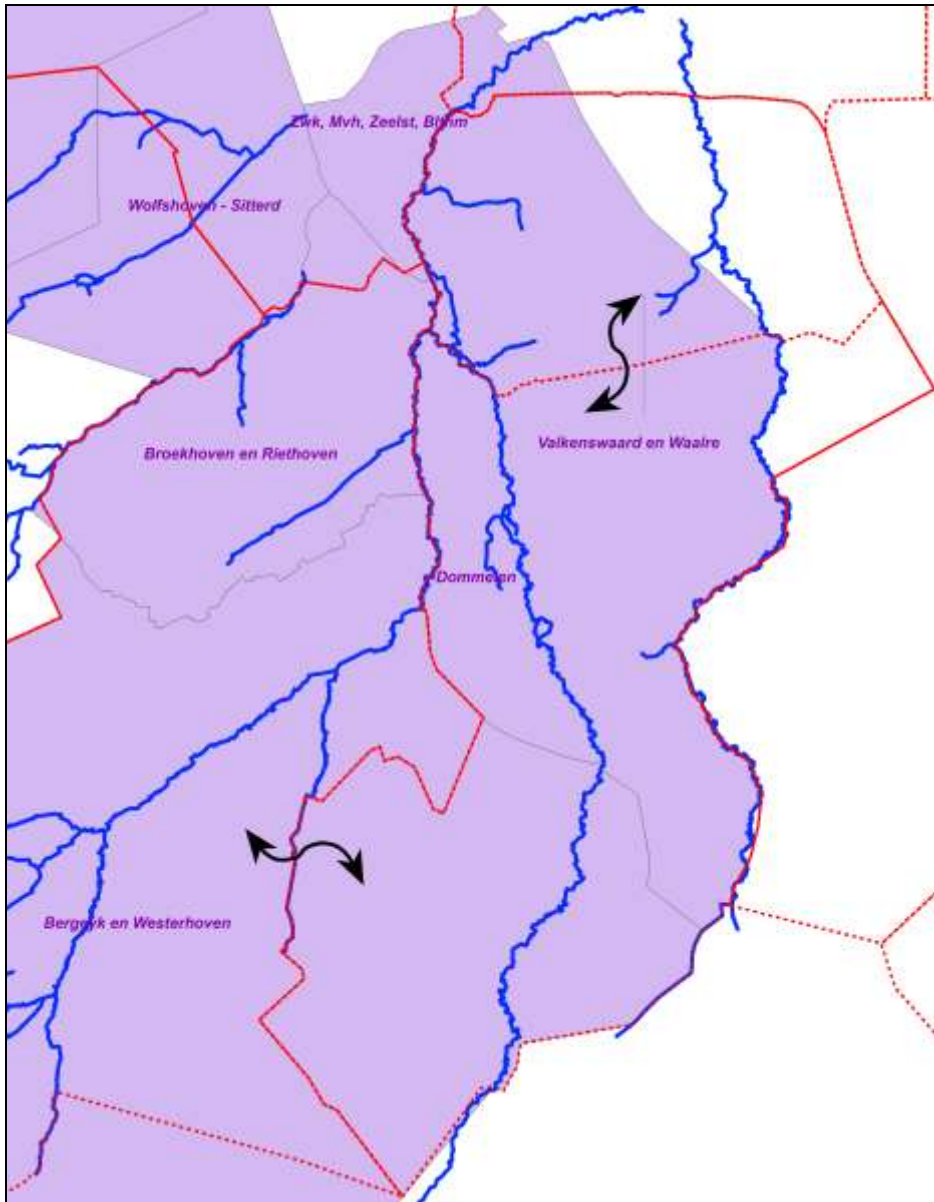
24.2 Gemeente

Gebied in gemeenschappelijk gebruik en beheer bij een aantal omwonenden, gehuchten of dorpen. In de Meierij vaak in de jaren 1290 – 1335 voorzien van een mooi charter (aardbrief, kaart). Later in de regel grondeigendom van de gemeente en in de 19^e eeuw verkocht.

De woeste gronden, bossen, heide, moerassen en zandverstuivingen hadden in de Middeleeuwen aanvankelijk geen duidelijk aanwijsbare eigenaar. Deze gronden werden in de regel gemeenschappelijk gebruikt door de aanwonende boeren om hun beesten te weiden, heide te maaien, enzovoorts. Later in de Middeleeuwen claimde de hertog van Brabant het eigendom van deze gronden en moesten de boeren hertogelijke toelating verwerven om ze te mogen gebruiken. Rond 1300 ging de hertog ertoe over die gebruiksrechten formeel te verkopen aan zijn onderdanen. Er ontstond toen een juridische structuur, met terreinbeheerders, reglementen en tot gebruik gerechtigde personen: de gemeente.

¹¹⁰ Meijs, 1995a, 51.

¹¹¹ Meijs, 1996, 48.

Afbeelding: De gemeynten in Waalre en Valkenswaard

De gemeynten worden hier als gesloten vlakken weergegeven. In feite betroffen ze alleen de gronden die niet in particuliere handen waren - zoals wegen, pleinen en vooral de woeste gronden - voor zover die binnen de buitengrens van de gemeynten gelegen waren. Die buitengrenzen zijn hierboven schattenderwijze weergegeven. Het is waarschijnlijk dat ze verbeterd kunnen worden.

9.24.2.001 Gemeynt van Waalre en Valkenswaard

De abt van Echternach verkocht in 1326 aan zijn lieden van Waalre en Valkenswaard een gemeynt. Kennelijk besloeg deze gemeynt het gebied van de latere gemeenten Waalre en Valkenswaard samen.¹¹²

24.3 Gevangenenis

Middeleeuwse gevangenenis, gevangenistoren; maar ook de moderne gevangenissen van de 19^e en 20^e eeuw, incl. jeugdgevangenissen.

¹¹² Enklaar, 1941, nr. 142.

24.4 Grensmarkering

Grenspalen, grenspuiten, grensbomen en andere min of meer puntvormige markeringen. Voorts grensslotten, grenswallen en landweer. Een landweer of landgraaf is een doorgaande aarden wal, veelal met grachten of greppels en een doornenhaag, van behoorlijke lengte die diende om een grotere streek tegen invallen te beschermen. Het voorkomen van struikelkuilen, een of tweezijdig, maakt een landweer tot een typisch verdedigingswerk.

9.24.4.001 Grenspaal Luiker steenweg

Stichting Waalres Erfgoed wijst er echter op dat er een oude hardstenen grenspaal staat langs de Luiker steenweg (=de Valkenswaardseweg bij de grens met Valkenswaard).¹¹³

9.24.4.002 Grenspaal Aalst – Valkenswaard – Heeze

Stichting Waalres Erfgoed wijst er op dat er ook een grenspaal zou hebben gestaan bij de Galgenberg op de grens Heeze en Valkenswaard (zuidoosten vlak bij de Tongelreep).¹¹⁴ Dat moet dan tevens een grenspunt van Aalst geweest zijn, aan de Tongelreep.

9.24.4.003 Grenspaal Waalre – Aalst aan de oude Eindhovenseweg

Deze grenspaal staat aangegeven op de Meierijkaart van Verhees uit 1795.

Voorts werd er langs de grens tussen Waalre en Aalst al voor 1828 begonnen met de aanplant van een strook "grensbos".

24.5. Raadhuis

Dorpshuis, raadhuis, gemeentehuis, "bestuursgebouw", maar in ieder geval een gebouw, niet een plek onder een boom of zo. Voor 1800 zetelde hier de schepensbank en was het gebouw dus ook rechtbank.

9.24.5.001 Raadkamer in herberg De Valck, Waalre

Waalre werd in het verre verleden bestuurd door een college van schout en schepenen, aangesteld door de heer van de heerlijkheid Waalre. Waalre had behalve de schout vier schepenen. De schout, later de drossaard genoemd, was de eerste vervanger van de heer in het betreffende dorp. Wanneer er belangrijke beslissingen genomen moesten worden, werd in de 18^e eeuw ook de bevolking er meer bij betrokken:

'Dan kwamen behalve schout en schepenen ook de borgemeesters, de armenmeester, de kerkmeester en de vertegenwoordigers van de dorpsbewoners, de nageburen bij elkaar. De administratie van het een en ander werd verzorgd door de dorpschrijver of secretaris. De door hem opgestelde documenten werden opgeborgen in een schepenkist, die uitsluitend geopend kon worden in de aanwezigheid van meerdere schepenen tegelijk. Een voorbeeld van een 15e eeuwse "gemeijnskomme" treffen we nog aan in het Oude Willibrorduskerkje. Toen in beide dorpen nog geen raadhuisen waren kwamen bovengenoemde gezelschappen bij elkaar in de door de heer van Aalst en Waalre voor dat doel gehuurde raadkamer in een centraal gelegen en geschikte herberg in het dorp. In Waalre was dat bijvoorbeeld de herberg/boerderij "de Valck" in de Molenstraat, waar sinds 1668 de valkenier Jasper Lauerijs Bijnen gevestigd was.'¹¹⁵

Opm.KL: Het opgegeven adres Markt 6 – 10 is de hele zuidkant van de Markt of Plaatse. Daarin zit ook Ten Sande en dat was dus niet De Valk. De Molenstraat liep van de Markt zuidwestwaarts en was vooral in het begin aan de zuidkant bebouwd. Daar zal De Valk wél geweest zijn. Opgegeven plek is daar zowat het midden van en kan dus verbeterd worden als men die herberg goed zou weten te lokaliseren.

9.24.5.004 Eerste raadhuis Waalre (locatie onbekend)

In Waalre werd in 1756 een nieuw raadhuis gebouwd, maar waar dat stond is niet bekend. Het raadhuis moet een aardig gebouwtje zijn geweest. Het had een trap omlaag naar het cachot in de

¹¹³ Dhr. J. Walinga, Stichting Waalres Erfgoed.

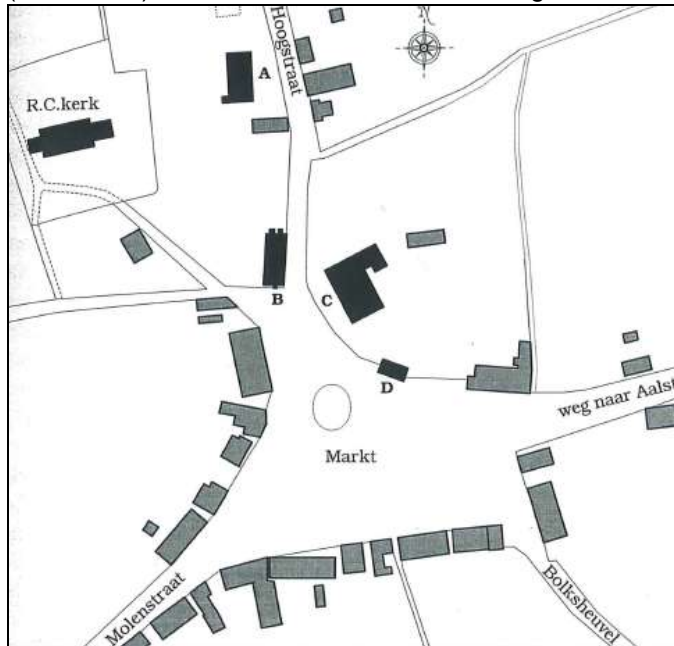
¹¹⁴ Dhr. J. Walinga, Stichting Waalres Erfgoed.

¹¹⁵ Jansen, 2008: Markt 6-10, of Molenstraat.

kelder. Het was, met uitzondering van de straatzijde, geheel omringd door de fraaie tuin van notaris de Vries. Om onduidelijke reden is dat in 1803 al weer vervangen door een nieuwe aan de noordzijde van de Markt.¹¹⁶

9.24.5.002 Tweede raadhuis Waalre

In 1792 werd door drossaard en schepenen aan de Raad van State gevraagd een raadhuis te mogen bouwen.¹¹⁷ Vermoedelijk werd het gebouwtje kort nadien opgetrokken, aan de noordzijde van de Markt. Kennelijk werd het tot 1929 gebruikt toen het tweede raadhuis in gebruik genomen werd (9.24.5.003). Het oude raadhuis is daarna afgebroken om plaats te maken voor een nieuwe kerk.

Afbeelding: situatieschets Waalre rond 1830 met het raadhuis aan de Markt (letter D)¹¹⁸

9.24.5.003 Derde raadhuis Waalre, Koningin Julianalaan 19

CHW. Nr.: AE119-000830,

Rijksmonument. Nr: 513721

Het tweede gemeentehuis van Waalre bevond zich aan de Markt, vlak bij de huidige pastorie van de Willibrorduskerk. Nadat op 1 januari 1923 de oude gemeenten Waalre en Aalst werden opgeheven en de nieuwe gemeente Waalre ontstond, kreeg het raadhuis van Aalst de bestemming van raadhuis voor de nieuwe gemeente. Uitbreiding werd echter na korte tijd noodzakelijk, maar verbouwen kostte bijna net zo veel als nieuwbouw. Daarom besloot de gemeenteraad onder voorzitter Baron van Wijnbergen in 1929 de nieuwbouw te realiseren. Het gebouw, dat naar plannen van H.W Valk in traditionalistische vormen uitgevoerd, werd gesitueerd op grond van de oude gemeente Waalre op slechts 200 meter van de grens met Aalst en zo gevoelsmatig op de scheiding van de 2 vroegere gemeenten, vlak bij de voormalige spoorlijn. Het gemeentehuis bood plaats aan de burgemeester, 4 ambtenaren en 2 veldwachters. Ook eventuele arrestanten, konden een onderkomen vinden. De brandweerwagen kon helemaal links gestald worden.¹¹⁹

In de Registeromschrijving van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed wordt dit raadhuis als volgt omschreven:

Raadhuis uit 1929 in traditionalistische stijl met elementen van Baksteen-Expressionisme. Ontwerp van architect H.W. Valk ('s-Hertogenbosch). De voor- of noordgevel ligt aan de Koningin Julianalaan op de hoek van het tracé van de oude spoorlijn van Eindhoven naar Hasselt, die in 1940 werd gesloten. Het raadhuis is in ca. 1990 vergroot met een aangebouwde nieuwbouw. Dit gedeelte

¹¹⁶ Bron archief Stichting Waalres Erfgoed d.d. 2010.

¹¹⁷ RHCE, Archief van het gemeentebestuur Aalst 1710-1922, nr. 16.

¹¹⁸ Walinga, 1998, 61.

¹¹⁹ Meijs, 1994, 25.

behoort echter niet tot het monument.

Het raadhuis bestaat uit een hoofdgebouw dat gedeeltelijk een en twee bouwlagen heeft, met een eenlaags aanbouw, samen op L-vormige plattegrond. Het wordt afgedekt met samengestelde zadeldaken, gedekt met rechthoekige en schubvormige leien, rondom voorzien van zware dakgoten gedragen door gootklossen. Het raadhuis is opgetrokken uit handgevormde baksteen gemetseld in noors- of kettingverband. De topgevels en boogvelden boven de muuropeningen bevatten siermetselwerk.

De gevels hebben hoge kruisvensters met kleine roedenverdeling en onderluiken. De kruisvensters op de verdieping hebben in het dak een tympanachtige bekroning. De hoofdingang bevindt zich onder een houten luifel, die gedragen wordt door een vierkante versneden kolom. Naast de ingang drie gedrukte spitsboogventers met roedenverdeling. In de oostgevel bevindt zich een geglazuurde bakstenen tegeltableau uit 1948 met wapenschild van de Brabantse leeuw. In de voorgevel een driezijdige erker met kleine roedenverdeling en een rondboogdeur, hierboven in terracotta het wapen van Waalre. Het interieur is grotendeels nog authentiek, met name de raadzaal en verschillende bestuurskamers.

Het gemeentehuis is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorisch belang als voorbeeld van een sociaaleconomische ontwikkeling, namelijk de stichting van gebouwen voor nieuwe functies en als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van het kleine raadhuis. Het heeft architectuurhistorische waarde vanwege de stijl, de gaafheid in detaillering en de plaats in het oeuvre van de architect Valk, waarin het de overgang vertegenwoordigt van expressionistische naar traditionalistische stijlvormen. Tevens is het waardevol vanwege het bijzondere materiaalgebruik en de ornamentiek, waarin onder meer de ruimtelijke indeling tot uiting komt. Het gebouw is belangrijk vanwege de gaafheid van het ex- en interieur.

Afbeelding: het gemeentehuis van Waalre (9.24.5.003)

9.24.5.005 Eerste raadhuis Aalst, begin Gestelsestraat Aalst

De vroegste raadhuisen waren over het algemeen niet veel groter dan een eenvoudige woning. Zij verschilden daarvan soms door een bijzondere accentuering aan de buitenkant, bijvoorbeeld door een extra mooi bovenlicht boven de voordeur, of aan de voorkant een bakdakgoot met een bepleisterde fries daaronder. De indeling leek eveneens op een eenvoudig woonhuis en bevatte een grotere kamer voor de raad, een kamer voor de burgemeester en een voor de secretaris. Verder waren er ruimtes aanwezig voor de veldwachter, het cachot en voor brandweerspullen.

De eerste vermelding van een raadhuis in Aalst (de benaming gemeentehuis komt pas begin 1800) is van direct na 1648 toen de protestanten in de Generaliteitslanden de kerken in bezit namen. De

katholieken bouwden toen naast het bestaande raadhuis een schuurkerk. De samenstelling van een dorpsbestuur veranderde aanzienlijk in de Franse tijd (1795-1813) en in de jaren direct daarop volgend. De heerlijke rechten werden afgeschaft. Er kwam in beide dorpen een gemeentebestuur bestaande uit een college van burgemeester en twee wethouders, die ook zitting hadden in een gemeenteraad met verder vier raadsleden. Daarnaast was er nog een gemeentesecretaris, een gemeenteontvanger en een gemeenteveldwachter.¹²⁰ Kadastraat B478, oud huisnummer C291.

Er is geen duidelijke oude foto of tekening van het eerste raadhuis van Waalre. Geleidelijk aan moet dit raadhuisje dusdanig slecht geworden zijn dat het in 1906 al rijp was voor de sloop. Nu (2010) een perkje met een bankje naast de parkeerplaats van restaurant De Gouverneur dat gevestigd is in het tweede raadhuis.

9.24.5.006 Tweede raadhuis Aalst

In 1911 kreeg Aalst een nieuw en fraai gemeentehuis, een gebouw met traptorentje en gemeentewapen. De daarvoor benodigde ondergrond kwam van de latere buurman: raadslid en kaarsenfabrikant Koster. Deze mocht aan de oostzijde de nu ook nog bestaande villa Louisa bouwen. Behalve een verhoogd bordes, een raadzaal, secretarie en kadasterruimte op de eerste verdieping bezat het op de begane grond een politieverblijf met cachot en een opstelplaats voor de brandspuit. Na de samenvoeging van Waalre en Aalst tot één gemeente in 1923 is het raadhuis een tijdlang als hulschool, als pakhuis en als archiefbewaarplaats in gebruik geweest. In 1946 werd het ten behoeve van de vestiging van een consultatiebureau ter beschikking gesteld aan het Wit-Gele Kruis. In de 60er jaren van de 20e eeuw is het verkocht aan een restauranthouder, waarna een fikse brand uitbrak. De schade werd hersteld en het pand is in 1983 na provinciaal voorwerk aangewezen tot gemeentelijk monument. Het is nu (2010) na enkele wisselingen van eigenaar in gebruik als restaurant De Gouverneur, thans genummerd als Gestelsestraat 2.¹²¹

24.6. Rechtbank

Gebouw gebouwd als onderkomen voor een rechtbank (op enig niveau). Vanaf ca. 1800.

24.7. Schepenbank

Stenen of houten “bank” waar de schepenen in de open lucht, liefst onder een mooie lindeboom, hun zittingen hielden. Ook wel genaamd “Vierschaar”.

9.24.7.001 Schepen- of dingbank Aalst

Aalst beschikte vanaf de 14^e eeuw over een eigen schepenbank, bestaande uit zeven schepenen. Of deze heren een vaste plek in de openlucht hadden, aldan niet met een werkelijke “bank”, is onbekend.

9.24.7.002 Schepenbank Waalre

In de Late Middeleeuwen deelden Waalre en Valkenswaard een schepenbank, waarin vier schepenen uit Waalre en Valkenswaard zitting hadden. Of deze heren een vaste plek in de openlucht hadden, aldan niet met een werkelijke “bank”, is onbekend.

9.24.7.003 Dingbank Echternach in Waalre

Uit een oorkonde van 1100-1110 blijkt dat er in Waalre in die tijd schepenbanken (ook wel dingbanken genoemd) hebben gevormd. In Waalre bevond zich waarschijnlijk vanaf de 12^e eeuw de belangrijkste dingbank van Echternach in Texandrië, waaraan de bewoners van alle Echternachse bezittingen in deze streek onderworpen waren. Waalre speelde kennelijk een centrale rol in de organisatie van het Echternachse abdijbezit in Texandrië en de exploitatie daarvan.¹²² De meest waarschijnlijke plek voor deze dingbank is de Abdijhoeve bij de kerk (zie 9.18.2.002).

¹²⁰ Jansen, 2008.

¹²¹ Jansen, 2008.

¹²² Bijsterveld, 1989, 59-60.

24.8 Vrijheid

Gebied waarbinnen bepaalde “vrijheden” golden. Vroeg 13^e eeuwse vrijheden betroffen persoonlijke vrijdom (vrij van landrecht en feodale banden); vrijheden van rond 1300 en later betreffen vaak vooral economische vrijdommen (vrij van tol) en marktrechten. Het vrijheidsrecht gold waarschijnlijk in het begin de bewoners van een klein gebied (vgl. “De Oude Vrijheid” in Sint Oedenrode), maar werden later geacht te gelden voor alle inwoners van de hele parochie (dus dan geheel St. Oedenrode!). Het gaat hier om die oude kleine gebieden, voor zover de afbakening daarvan in te schatten valt.

Thema: 25 Militair

Onder militaire landschapselementen worden hier aardwerken en bouwwerken uit alle eeuwen samen genomen, met uitzondering van de "burchtjes" en kastelen. Daarvoor wordt verwezen naar de thema's 18: "heerlijkheden" en 19: "landgoederen".

25.1 Begraafplaats

Binnen dit thema wordt daarmee bedoeld: militaire erebegraafplaats

25.2 Blokhuis

Een oude benaming voor een verdedigingswerk, dat kon variëren van een eenvoudig bouwsel van halve boomstammen tot kasteelachtige bouwwerken. In beide gevallen maakte het vaak onderdeel uit van een groter systeem, zoals landweren. Het kon ook een controlerende functie hebben van bijvoorbeeld toegangswegen of kruispunten.

25.3 Boerenschans

Schans waarbinnen de boeren zich zelf en hun vee in veiligheid brachten wanneer er roversbenden (of plunderende soldaten) rondtrokken.

9.25.3.001 Schrans Kasteel Loon

Een schrans of 'omwaterde huizing' is een omgracht terrein waarop niet-verdedigbare (woon)gebouwen staan, zoals een centrale boerderij met bijgebouwen. Deze werden vanaf de 13^e eeuw aangelegd en komen in Noord-Brabant veel voor. Behalve de analogie met andere schransen die uitgroeiden tot kasteel, en de vondst van eiken palen zijn er echter geen concrete aanwijzingen voor het bestaan van een schrans. Alleen archeologisch onderzoek kan meer duidelijkheid verschaffen.¹²³ Wordt hier niet een moated site bedoeld, ik twijfel of dit een boerenschans is zoals in de inleiding omschreven?

25.4 Fort

Min of meer geïsoleerd gelegen gesloten en aan alle zijden verdedigbaar duurzaam vestingwerk, uitsluitend door militaire bezetting bewoond. Een fort is gewoonlijk voorzien van een combinatie van muren, palissades, wallen, grachten en torens. Het is per definitie een zelfstandig, aan alle kanten verdedigbaar object. Geen boerenschans.

25.5 Kazemat

Een vrijstaand bomvrij stenen of betonnen gebouw. Ook in permanente vestingwerken zitten kazematten, maar die moeten we niet apart opnemen. Ook "bunker" genoemd.

25.6 Linie

Een linie bestaat uit een aantal grotere en kleinere forten die met elkaar in verbinding staan door landwegen en/of waterwegen. De landwegen zijn meestal voorzien van borstweringen om bewegingen van troepen en materiaal tussen de versterkingen mogelijk te maken. De wateren kunnen natuurlijke wateren zijn maar ze kunnen ook gegraven zijn, zoals grachten, of het water kan bij een oorlogssituatie in de vorm van een inundatie worden verkregen. Ook stelsels van loopgraven kunnen als een soort linie worden beschouwd.

25.7 Militair complex

Gebouwencomplex gebouwd ten behoeve van het onderbrengen van militairen en hun materieel. Groot gebouw, of geheel van gebouwen tot huisvesting van militairen. Ook "kazerne" of "legerkamp" genoemd.

¹²³ Bijsterveld e.a., 2000, 177-178.

25.8 Militair oefenterrein

Gebied dat regelmatig gebruikt wordt voor militaire oefeningen, zoals manoeuvres, rijden met paarden en voertuigen, graven van schuttersputjes etc. In de regel met in de nabijheid een "soldatenkroeg".

25.9 Schans

Min of meer geïsoleerd gelegen gesloten en aan alle zijden verdedigbaar duurzaam vestingwerk, uitsluitend door militaire bezetting bewoond. Militair verdedigingswerk meestal gemaakt van afgegraven aarde.

Zie ook 9.25.3.001 Schrans Kasteel Loon.

25.10 Schietveld/berg

Openlucht schietbaan, met kogelvanger. Wordt ook gebruik voor uittesten munitie en het opblazen van elders gevonden explosieven. Niet alleen voor echte militairen maar ook voor burgerwachten. In de regel met in de nabijheid een "soldatenkroeg".

25.11 Schijnboot

Nagebootste boot op de heide dat diende als oefenobject in WOII.

25.12 Schootsveld

Gebied rondom een vesting of schans waar alleen snel afbreekbare (houten) bebouwing toegelaten werd.

25.13 Tankgracht

Een tankgracht of antitankgracht is een diepe en brede, al dan niet met water gevulde, gracht met steile oevers die voor tanks en pantservoertuigen onmogelijk over te steken is.

25.14 Vesting

Geheel van versterkingswerken die een bewoonde plaats omsluiten.

25.15 Vliegveld

Grasvlakte met rolbanen, landingsbanen, verkeerstoren, stationsgebouw, hangaars, bunkers. In de 9 gemeenten kwamen alleen militaire vliegvelden voor. Eventuele heliports ook hieronder laten vallen net als (tijdelijke) landingsbanen en vliegstroken uit WOII.

25.16 Oefenlokaal

25.17 Landweer

25.17 Uitkijkpost

Thema: 26 Kerkelijk

In de Middeleeuwen en lang daarna was de religie erg belangrijk voor het denken en doen van de mensen. De parochies bepaalden in belangrijke mate de samenleving. De dorpsgemeenschap en de parochiegemeenschap betroffen dan ook vaak dezelfde mensen. Iedere parochie had een kerk en kerkhof, met een pastoor en diens woning. Vanaf de zestiende eeuw is er standaard een schooltje aanwezig. In de omvangrijke parochies vinden we ook een aantal kapellen, waarvan sommige erg oud lijken en andere uit de vijftiende eeuw dateren. Het verloop van de Tachtigjarige Oorlog leidde ertoe dat de kerken en kapellen in protestantse handen kwamen (Den Bosch-stad 1629, platteland: 1648). Een aantal kapellen kreeg toen een agrarische bestemming of werd als schooltje in gebruik genomen, waardoor deze gebouwtjes bewaard bleven. De katholieken moesten hun diensten houden in provisorische onderkomens, de schuil- of schuurkerken. Op de dorpen worden vaak meerdere plekken aangewezen als schuurkerk: blijkbaar zijn de kerkgangers in die 150 jaar onderdrukking van de "paapse stoutigheden" (1648 - 1795) enkele keren verhuisd. Sommige schuilkerken werden de kern van een nieuwe of vergrote nederzetting. Na 1800 werd daar dan de nieuwe kerk gebouwd. De oude kerk bleef dan eenzaam achter, verdween of liet alleen een toren na.

Rond 1800 wisten de katholieken enkele kerken terug te krijgen, waardoor de protestanten nieuwe kerkgebouwen moesten zien te verwerven. De in het begin van de negentiende eeuw gebouwde (katholieke en protestantse) kerkgebouwen volgen meest de "Waterstaatsstijl". Later volgen diverse neostijlen.

In de inventarisaties van de Kempen en de A2 worden de volgende categorieën kerkelijke objecten onderscheiden.

Parochieel toebehoren:

kerk: parochiekerk. Soms is er alleen een toren van overgebleven, dat is een kwestie voor de relict-beoordeling.

kapel: grote of kleine kapel met ooit zekere zielzorgfunctie. Let op: de grenskapel, net in België valt hier ook onder.

schuilkerk: provisorische kerkgelegenheid uit de jaren 1648 – 1800. Soms een flinke schuur, soms in een bijgebouw van een landgoed, soms zelfs een speciaal gebouwd gebouw.

begraafplaats: begraafplaats, al dan niet bij een kerk. Indien niet bij een kerk, dan staat er vaak een kapel bij. Ook joodse begraafplaatsen, in dat geval staat er een het metaherhuisje en een kohaniemhuisje bij. Eventueel met ommuring en opzichterswoning.

graf: een bijzonder graf op een begraafplaats, bijv. omdat het van een bijzonder persoon is, of een speciale monumentale waarde heeft.

pastorie: woning van de pastoor, zijn kapelaans en de huishoudster, vaak met flinke tuin.

patronaat: aan de parochie verbonden gebouw voor geestelijke verzorging – begeleiding van de parochianen.

Kloosters

klooster: kloostergebouw, ook als het het centrum van een landgoed is. Bij kerk en school hoorde vaak een klooster waarin de leerkrachten woonden.

kloosterterrein: terreinen behorend bij een klooster, soms omheind met muur. Bij een kloosterlandgoed het gedeelte dat echt bij het klooster hoort (niet de boerderijen etc.)

seminarie: combinatie van klooster, schoolgebouwen en woongebouwen, vaak als centrum van een landgoed.

religieus groen: tuinen van pastorie of klooster (niet: landgoed); ook een typisch bedevaartspark valt hier onder.

Het religieus meubilair:

calvarieberg: indien niet in een (klooster)landgoed, dan hier opnemen. Dus bij plaatsing in klooster- of pastorieterrein, kerkhof etc.

Lourdesgrot: meestal ergens in het religieus groen of in kloosterlandgoed.

kapelleke: Mariakapelletjes en andere kleine bouwsels met heiligenbeeld.

kruseik: eik (of andere boomsoort) met daaraan een kruisbeeld.

kruisweg: beeldengroep die de kruisweg verbeeldt.

stokske: paal of boomstronk met daaraan een kastje met daarin een heiligenbeeld, oorspronkelijk met een offerblok. Ook “keske” genaamd.

wegkruis: kruis langs de weg, meest bij kruisingen of splitsingen. Veel wegkruisen dateren uit de jaren 1930. Eventuele kruisen in het veld (“veldkruis” en “hagelkruis”) hier ook onder te plaatsen.

heiligenbeeld: Heilig Hartbeeld, beeld van heilige bijv. op kerkplein, schoolplein, in religieus groen.

26.1 Kerk

9.26.1.001 Middeleeuwse parochiekerk van Waalre

De Willibrorduskerk in Waalre heeft een leeftijd van ongeveer dertienhonderd jaar en is daarmee een van de oudste kerken in Nederland. Hoewel het huidige gebouw weliswaar enkele eeuwen jonger is, dateert de oudste vermelding van de kerk uit het begin van de 8^e eeuw.

De eerste kerk

Waarschijnlijk heeft Sint-Willibrord de kerk zelf gewijd een gebeurtenis die opgetekend is in zijn Kalendarium, een kalender met de vermelding van heiligen-, sterf- en feestdagen die voor hem van persoonlijk belang waren. Het eerste Waalrese kerkje mag dan ook in het eerste of tweede decennium van de 8^e eeuw worden gedateerd.¹²⁴ Willibrord had enkele jaren eerder, op 1 oktober 703 of 704 na Christus van de aanzienlijke grootgrondbezitter Aengilbaldus grondbezit in Waalre ten geschenke gekregen. Waarschijnlijk heeft Willibrord na deze verwerving voor de bevolking een houten kerkje laten bouwen.¹²⁵

De eerste houten kerk lag op de plaats waar er later een van steen werd gebouwd. Het ligt iets hoger dan zijn naaste omgeving tussen de oude nadien gevormde buurtschappen als de Heuvel en ‘die Plaatse’, de tegenwoordige Markt.¹²⁶ De houten kerkjes in Brabant leken waarschijnlijk veel op de woonhuizen in deze periode. Door weersinvloeden en verrotting moesten deze kerkjes herhaaldelijk worden vernieuwd. Volgens bouwhistoricus Herman Strijbos was er vermoedelijk een kapconstructie voor het dak, dat op lange palen rustte. De wanden bestonden uit houten delen of vlechtwerk met leem opgevuld.¹²⁷ Het eerste Waalrese bedehuis was waarschijnlijk een rechthoekig houten gebouw. Aan de oostkant ervan bevond zich misschien een wat smaller, vierkant koor. Het betrof een model kerk dat uit de Angelsaksische wereld stamt en door mensen als Willibrord en Bonifatius naar het huidige Nederland werd gebracht.¹²⁸

Voor een omschrijving van dergelijke houten kerkjes zie G. Bannenberg. Hij citeert Bede, een illustere tijdgenoot van Willibrordus, die een omschrijving geeft hoe dergelijke kerkjes er uitzagen.¹²⁹ Op basis van deze omschrijving en andere gegevens heeft architect H.W. Valke dit houten kerkje gereconstrueerd, waarbij opgemerkt moet worden dat het niet precies duidelijk is hoe dergelijke kerkjes er uit hebben gezien. Historische bronnen uit deze periode zijn schaars en in Noord-Brabant is nog geen enkele kerk opgegraven die met zekerheid voor het jaar 1000 kan worden gedateerd. Wel duidelijk is dat er ter plaatse van de huidige Willibrorduskerk een houten voorganger heeft gestaan. Bij de restauratie van 1942 van de huidige Willibrorduskerk blijken sporen van dit kerkje te zijn gevonden.¹³⁰

¹²⁴ Bannenberg, 1952, 40; Bijsterveld, 1989, 69.

¹²⁵ Walinga, 2004, 7.

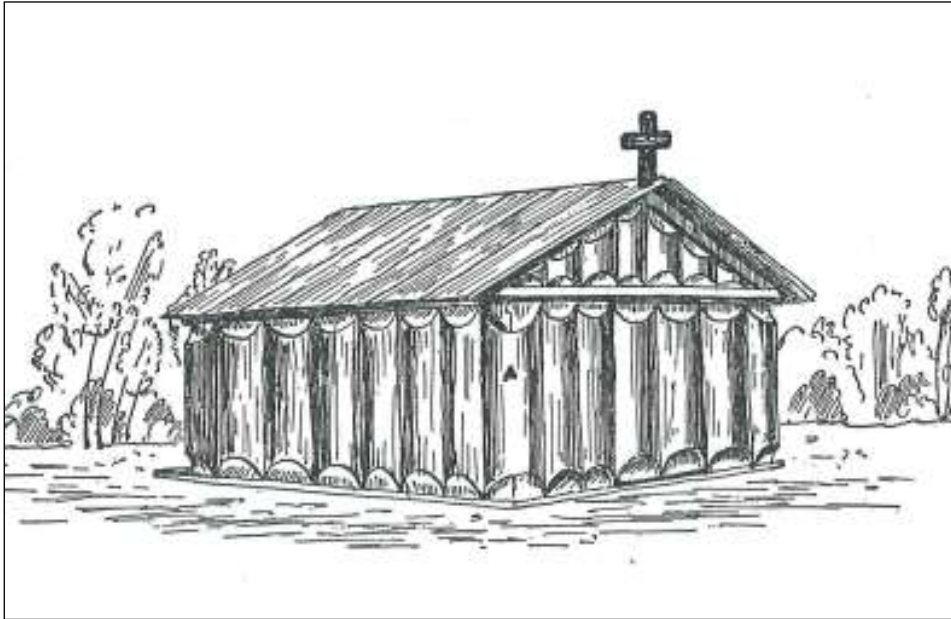
¹²⁶ Zoetmulder, 1983, 8.

¹²⁷ Walinga, 2004, 16.

¹²⁸ Bannenberg, e.a., 1984.

¹²⁹ Bannenberg, 1952, 72-73.

¹³⁰ Bijsterveld e.a., 2000, 122.

*Afbeelding:
reconstructie van
het houten kerkje
volgens
beschrijving van
Bede, door
architect H.W. Valk*

De kerk van Waalre groeide uit tot het centrum van het landgoed of domein dat Willibrord in handen had gekregen. Na de dood van Willibrord kwam het domein in Waalre in bezit van de abdij van Echternach in het tegenwoordige groothertogdom Luxemburg. Deze abdij zou tot haar opheffing in 1797 eigenaar blijven van een uitgestrekt bezit aan land, boerderijen, inkomsten en rechten in Waalre. Ze bezat ook de patronaatsrechten over de paroclie Waalre die cononiek verenigd was met die van Valkenswaard. Die combinatie had de rang van *ecclesia integra* en als patroonheilige eerst Onze Lieve Vrouw en later Sint-Willibrordus. Valkenswaard werd in de zestiende eeuw een zelfstandige parochie.¹³¹

De tweede kerk

Waarschijnlijk heeft de abdij als eigenaar van de kerk ook geïnvesteerd in de bouw van een stenen kerk. 'Met de bouw van een tufstenen kerk, mogelijk in de twaalfde eeuw, kreeg Waalre een prestigieus gebouw dat indruk zal hebben gemaakt op de lokale bevolking.'¹³² Van die tufstenen kerk bleef nog een deel in het huidige kerkgebouw bewaard.

De huidige St. Willibrorduskerk bestaat uit een romaans tufstenen schip uit de 12^e eeuw, met een na 1469 tot stand gekomen westelijke uitbreiding van een hogere travee van baksteen met lagen van tufsteen, en een bakstenen toren met overhoekse, rijk gedetailleerde steunberen en een van vier tot achtkant ingesnoerde spits.¹³³ Door het ambitieuze plan dat men uitvoerde in 1496 werd het romaanse kerkje met veldovensteen verhoogd, kwamen er grote ramen in en werd het kerkje naar het westen met 3,75 meter verlengd. Om het geheel af te sluiten kwam er een fraaie toren tegen de kerk te staan. Zo was het oorspronkelijk romaanse kerkje een gotisch kerkje geworden.¹³⁴ Een overzichtswerk van Nederlandse monument geeft als datering voor deze kerk echter de 11^e eeuw, in plaats van de 12^e eeuw en typeert de kerk als een eenbeukige, tufstenen zaalkerk.¹³⁵

Na de vrede van Münster in 1648 werd de kerk overgenomen door de protestanten die het gebouw gebruikt hebben tot rond 1800. Daarna kwam het weer terug in Katholiek gebruik.

¹³¹ Bijsterveld, 1993, bijlage 3, Waalre.

¹³² Walinga, 2004, 10-12.

¹³³ Registeromschrijving Rijksdienst Cultureel Erfgoed.

¹³⁴ Bannenberg, e.a., 1984, 9.

¹³⁵ Kolman e.a., 1997, 326.

Afbeelding: kerk van Waalre (kaart Verhees)

De kerk werd in 1940 gerestaureerd. Tijdens deze restauratie werden de resten van het romaanse schip ontdekt en besloot men de romaanse toestand te reconstrueren, met behoud van één 15e eeuwse, gotische travee. De 19e eeuwse toevoegingen, die bestonden uit een dwarspand en koor uit 1854, werden afgebroken en de grondslagen van een rechthoekig koor uit 1425 werden tot geringe hoogte hersteld.¹³⁶ Het Willibrorduskerkje draagt in zijn huidige staat het stempel van deze ingrijpende restauratie. Hierdoor ontstond een silhouet dat karakteristiek is voor een restauratievisie die geheel verschillende bouwfases in hun oudste toestand naast elkaar plaatst.¹³⁷ Zo ontstond de combinatie van het romaanse kerkje, het gotische deel en de typisch Kempische toren, een situatie die dus niet historisch is. Deze restauratie accentueerde evenwel het bijzondere karakter van de Willibrorduskerk, hetgeen niet beter kan worden verwoord dan door die andere bekende inwoner van Waalre, de illustere schrijver Anton Coolen:

'Als ge dit oude kerkmonument bekijkt ziet ge al bij den eersten oogopslag, dat het eigenaardige geheel samengesteld is uit twee deelen. Het eene deel is de vroeg romaansche kapel, rechthoekig, zonder koorafscheiding, ongeveer dertien meter lang en ten naastebij negen en een halven meter breed, met in den achterwand een rond venstertje en in elk van de lange zijden vier diepe, af geschuinde romaansche vensternisjes die het daglicht slechts schemerig binnenlaten (...) het aanvankelijke plan van Monumentenzorg (...) werd vervangen door een ander plan. Dit plan hield in, het romaansche gedeelte in zijn oorspronkelijken vroeg romaanschen vorm te herstellen en het gothische gedeelte in zijn vijftiende eeuwschen gotischen vorm. Dit plan is door den restaurateur met een zeer zuiver gevoel voor den landelijken kerkbouwstijl der beide perioden uitgevoerd. De twee stijlen geven het buitenaanzicht van het kerkje die levendige silhoëteering, gemarkeerd door de vroegromaansche rondboogvensters en de spitsboogramen en vooral door de dak- en nok-lijn, die van het lage romaansche gedeelte naar het hooger opgaand gothisch gedeelte plotseling verspringt en gekroond wordt door den verticaal van den mooien toren en zijn spits. Ook de tint van de muren geeft een tegenstelling: die van het romaansche gedeelte is in hoofdzaak de grijze toon van de tufsteen, die van het gothische gedeelte de donker geworden toon van de baksteen. Door verweering en door het gebruik van oude steenen bij de restauratie is het contrast zoo verzacht, dat het bekoorlijk wordt en niet disharmonieert. Inwendig gaan de tegenstellingen nog bevalliger in elkander over. In het hoogere gothische gedeelte staande ziet men, hoe in het lagere romaansche gedeelte de ruimte zich harmonisch voortzet met een prachtige vervloeiing van het licht, donker doorkleurd in het gothische gedeelte met de gebrandschilderde ramen en overgaand naar een schemerig, zilver getoond licht binnen de gesloten, grijze romaansche wanden met de diepe middeneeuwsche vensternisjes.'¹³⁸

¹³⁶ Registeromschrijving Rijksdienst Cultureel Erfgoed.

¹³⁷ Restauratievisies anno 2011 gaan juist uit van de gedachte dat een gebouw mag laten zien wat er in de loop van eeuwen aan verbouwd is. Voor Waalre zou dat betekend hebben dat er waarschijnlijk niet zoveel gesloopt, - in het bijzonder de 19^e eeuwse toevoegingen -, zou zijn voordat men was begonnen met de restauratie van het kerkje.

¹³⁸ Coolen, z.j., 3, 5.

De Willibrorduskerk kreeg na de Tweede Wereldoorlog een nieuwe bestemming, waardoor het een levend monument bleef. Op initiatief van Brabantia Nostra is het na de bevrijding gewijd aan de nagedachtenis van alle Brabantse gesneuvelden in de oorlog van 1940-1945. De herdenkingskapel wordt door Anton Coolen op poëtische wijze beschreven:

'Dan zullen dag aan dag om het heele uur of om het halve uur, de klanken van dit klokkenspel tinkelen en sprankelen in hun tuimelenden en parelenden val van muziek en den hemel vullen boven de velden van dit oord en boven de stilte van dit eeregraf. Tusschen de dorpsche torens, die hun credo zingen, hun jubel en rouw, en het angelus zenden over de velden, heeft deze toren een heel bijzondere wijding en een heel bijzondere roeping. Zijn stemmen zijn veelvuldiger en reiken verder. Zij die vielen gaven hun leven, niet voor den vaderlandschen roem, maar voor de vaderlandsche vrijheid in haar hoogen, geestelijken zin. Zij overwonnen den dood, die glorieus werd. Zoals de rouw verstillt en verteert tot de bloemen en gebeden, die onze dankbaarheid hier op deze plaats hun nagedachtenis schenkt, zoo doet deze zingende toren tot bloemen van klank de melodieën neersprankelen van de gebedshymnen en liederen, die in de dagen van Nederlands moeizaamsten en langdurigsten vrijheidsstrijd de vroomste vrijheidsgevoelens van ons volk het bewogenst stem hebben gegeven.'¹³⁹

9.26.1.002 R.K. Kerk St. Willibrordus, Markt 22 Waalre

De R.K. Kerk St. Willibrordus uit 1925 is een driebeukige kruisbasiliek met opzij geplaatste toren en open voorhal. De kerk is gebouwd naar plannen van L.J.P. Kooken en heeft neoromaanse kenmerken.

Afbeelding: De St. Willibrorduskerk in Waalre.

In de Registeromschrijving van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed staat deze kerk als volgt omschreven:

De kerk staat op de hoek met de Hoogstraat. De voor- of zuidgevel staat aan de Markt. De bijzondere pastorie, gebouwd in 1934, ligt oostelijk van de kerk. Het gebouw is een driebeukige, basilicale kruiskerk met klokkentoren tegen de zuidkant van het westertrancept. De kerk zelf met de kruisvormige plattegrond ligt onder zadeldaken tussen topgevels. De open voorhal van de kerk en de zijbeuken liggen onder lessenaarsdaken. Boven de absis, die bestaat uit een halve cirkel met een omloop rond het altaar, ligt een kegelvormig dak. De toren heeft een hoogopgaand vierkant torendak. De daken zelf zijn belegd met natuurstenen leien. De kerk is in- en uitwendig, opgetrokken in schoonmetselwerk. Het muurwerk bestaat uit machinale baksteen, gemetseld in kruisverband met toepassing van siermetselwerk en natuursteen afzaten en aanzetstenen. De muuropeningen bestaan in hoofdzaak uit rond- en paraboolbogen. In de kopgevel boven de ingangspartij van de kerk het beeld van de H. Jozef. De toren bevat een torenuurwerk en luidklok. De kerk heeft een gemetseld gewelf. In de absis figuratieve glas-in-lood vensters. Oorspronkelijk bevond zich in de absis

¹³⁹ Coolen, z. j., 15.

schilderwerk, nu is ze gepleisterd. Rond de tuin van de kerk een smeedijzeren hekwerk staande op een gemetselde ezelsrug.

De kerk is van algemeen belang. Het gebouw heeft cultuurhistorisch belang als bijzondere uitdrukking van de ontwikkeling van het katholicisme in het zuiden van Nederland en is tevens van belang als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van de volkskerk in het Interbellum. Het gebouw heeft architectuurhistorisch belang door de stijl en de detaillering en is tevens van belang als voorbeeld van het oeuvre van de architect Kooiken. Het heeft ensemblewaarden als onderdeel van een complex dat gaaf bewaard is gebleven. Rijksmonument Nr: 513711

Aalst

9.26.1.003 Middeleeuwse parochiekerk Aalst

De kerk van Aalst was gewijd aan O.L.V., later O.L.V. Presentatie. Ze had de rang van *quarta capella* en de status van *ecclesia*. Het patronaatsrecht was in handen van de priorin en convent van Hooidonk. De belastingrang van *quarta capella* wijst meestal tevens op een ondergeschikte positie wat welstand, status en ouderdom betreft. De oudste kerken in onze streken dateren uit de 8^e en 9^e eeuw, zoals die te Waalre, Bakel en Meerveldhoven. Aan het einde van de 10^e en in de 11^e eeuw zijn in oostelijk Noord-Brabant eveneens veel nieuwe kerken gesticht. De kerk van Aalst maakt mogelijk deel uit van het grote aantal in de 11^e en 12^e eeuw gestichte parochiekerken.¹⁴⁰

Eerste kerk

Op grond van archeologisch onderzoek in 1996 lijkt het waarschijnlijk dat pal naast de latere kerk van Aalst in de 12^e een nederzetting met een kerkje is ontstaan. Uit die periode zijn sporen van gebouwen, restanten van waterputten en graven, en aardewerkscherven gevonden. Van een bepaald gebouw doen de paalsporen denken aan (houten) kerkjes: er lagen graven rondom dit gebouw dat precies oost-west georiënteerd was en dat pal naast de latere bakstenen kerk uit de vijftiende eeuw gelegen heeft. Vermoedelijk was er dus ook in Aalst eerst een periode met een klein houten kerkje of een kapel, daarna in de dertiende/veertiende eeuw een grotere houten kerk, en in vijftiende eeuw

werd de stenen kerk gebouwd die in 1906 werd afgebroken.¹⁴¹

Afbeelding: 'Gezicht in Aelst'. Pen- en penseeltekening van Jan de Beijer uit 1737.¹⁴²

¹⁴⁰ Bijsterveld, 1998, 60 - 62.

¹⁴¹ Maas, 2006, 9.

¹⁴² Rijksmuseum Amsterdam inv. nr. R.P.-T-1894-A-2851.

Tweede kerk

Een achttiende eeuwse gravure laat zien hoe de middeleeuwse kerk van Aalst, die eeuwenlang het aanzien van Aalst bepaalde, er uit gezien heeft. De kerk stond op de kruising Dorpsstraat, Kerkhoflaan en Raadhuisstraat.¹⁴³

Het gebedshuis (omgeven door een heg en een schutting) stond daar in 1830 nog behoorlijk eenzaam, ruim 200 meter verwijderd van de meest nabij woonkern van Aalst, het Kerkeind. 'Wel een kwartier gaans buiten het dorp.' meldde Hanewinkel destijds in zijn reisbeschrijvingen. Dat zou op ruim een kilometer neerkomen of een zeer traag slenterende dominee! Ter plekke is tegenwoordig nog een 'tuin van eer', de voormalige begraafplaats van deze kerk. Een gedeelte van de oude fundering is nog zichtbaar. De gedenksteen met de tekst ter nagedachtenis aan hen die gestorven zijn is gebouwd op die oude funderingsresten.

De kerk werd eeuwen geleden 'georiënteerd' gebouwd, wat wil zeggen dat het (priester-) koorgedeelte in oostelijke richting lag, naar het land waar Jezus Christus heeft geleefd. Het koorgedeelte zou uit de 15^e eeuw dateren, en het 'schip' uit de 17^e eeuw. Als dat laatste waar is, betreft het een herbouw in de protestantse tijd van een schip dat juist ouder dan de 15^e eeuw geweest zal zijn. De toren zoals die op de afbeelding zichtbaar is, werd ook wel het 'westwerk' genoemd. Het is eigenlijk geen toren, maar een forse klokkestoel op de westkant van het schip. De eenvoudige bakstenen kerk was 'van weken steen gebouwd', zonder architectonische merkwaardigheden. Alleen het vierkanten houten torentje was enigszins bijzonder te noemen.¹⁴⁴

Deze eeuwenoude kerk was van 1648 tot 1821 in gebruik door de protestanten. Daarna is ze weer door de katholieken in gebruik genomen, tot 1905. Die verhuisden toen naar de nieuwe O.L. Vrouwe Presentatie (Eindhovenseweg 63a, 9.26.1.010). De oude kerk werd gesloopt in 1906.

9.26.1.009 N.H. Agnus Dei kerk, Koningin Julianalaan 12 Aalst

In 1959 gebouwde Nederlandse Hervormde Kerk in de stijl van het Traditionalisme en de Delftse school. Ze wordt gerekend tot de wederopbouwarchitectuur.

CHW. Nr.: KERH0090

Voor informatie zie website van de Protestantse gemeente Agnus Dei:

<http://adkerk.nl/adkerk/index.php>

9.26.1.010 R.K. Kerk O.L. Vrouwe Presentatie, Eindhovenseweg 63, Aalst

De R.K. Kerk O.L. Vrouwe Presentatie is een driebeukige neogotische basiliek uit 1905, gebouwd naar plannen van C. Franssen. De toren heeft vier geledingen en een hoge, ingesnoerde naaldspits. In 1934 werd het koor vergroot naar ontwerp van F. Franssen. De pastorie (Eindhovenseweg 63) stamt uit 1870.¹⁴⁵

CHW. Nr.: AE119-000813

Voor een uitgebreid overzicht van de geschiedenis van deze kerk, onder andere over de ingrijpende verbouwing in 1934, zie: A. Maas, *Kerk & parochie van Aalst : jubileumjaar 2006*, Parochiebestuur Heilige Familie Aalst (Aalst 2006)

¹⁴³ Zoetmulder, 1983, 167.

¹⁴⁴ Meijs, 1994, 49.

¹⁴⁵ Kolman e.a., 1997, 326.

Afbeelding: OLV Kerk in Aalst (9.26.1.010) (bron: <http://www.catawiki.com>)

26.2 Begraafplaats

Onderstaande informatie is hoofdzakelijk verstrekt door Vereniging de Terebinth: vereniging voor funeraire cultuur.¹⁴⁶

De gemeente Waalre is in 1923 ontstaan uit de oude gemeenten Waalre en Aalst. Elk dorp beschikt(e) over een of meer begraafplaatsen.

Waalre

9.26.2.001 St. Willibrorduskerkhof, Oude Torenstraat 2, Waalre

Aannemelijk is dat het kerkhof net zo oud is als de kerk. Het zou Sint Willibrord zelf zijn geweest die een eenvoudig houten kerkje in Waltrilo, het huidige Waalre, liet bouwen en in 712 inwijdde. Er is in de kerk begraven; grafstenen of grafboeken ontbreken echter. In de kerk zijn bij de restauratie twee skeletten aangetroffen. Eén van de twee schedels werd gestolen, waarna de pastoor op zondag een enorme donderpreek hield.

Het kerkhof ligt als een hoefijzer om de kerk heen. Over de voorgeschiedenis is niet veel bekend. Rond het houten kerkje bestond al een kerkhof dat omringd was door een muur of haag. Na de vrede van Münster in 1648 werd de kerk overgenomen door de protestanten en werd er een dominee aangesteld, die in onmin leefde met de Waalrese bevolking. Op zekere dag hebben ze hem aangepakt op het kerkhof. De rechtszaak, aangespannen door de dominee, werd eindeloos getraïneerd. Door toevoegingen aan de kerk in de loop van de eeuwen en door het weghalen van die toevoegingen bij de restauratie is de omvang van het kerkhof een paar keer veranderd. De Calvariegroep verhuisde van de zuidzijde naar de oostgevel van de kerk, waaraan in 1425 een gotisch koorgedeelte werd toegevoegd, dat bij de restauratie weer werd gestript. Op de oorspronkelijke fundering daarvan heeft men een laag muurtje gemetseld, waarbinnen de geestelijken liggen begraven.

Aan de zuidzijde, rechts van de ingang van het kerkhof, liggen de oudste en 'rijkste' graven. Hier rust ook de bekendste persoon van deze begraafplaats, Antoon Coolen (1897-1961) (zie thema 26.4.001

¹⁴⁶ Dhr. R. Brouwer, Vereniging de Terebinth, <http://www.terebinth.nl/>

en 26.4.002 voor de overige 20 graven). Door de grote variëteit aan graftekens op het kerkhof kan men een reis maken door de geschiedenis van stijlen, die gebruikelijk waren op begraafplaatsen in de 20^e eeuw. Toen in 1997 van een vijftigtal graven de grafrechten waren verlopen en die graven geruimd dreigden te worden, die beeldbepalend waren voor het kerkhof, heeft de Monumentencommissie zich ingezet die grafmonumenten te behouden. Op hun advies heeft de Raad van de gemeente Waalre 23 graftekens tot beschermd klein monument verklaard en door de grafrechten te betalen voor tien jaar veiliggesteld. Er zijn plannen om die lijst nog verder uit te breiden.¹⁴⁷

9.26.2.002 Nieuwe Kerkhof aan de Meester Slootweg, Waalre

De nieuwe begraafplaats werd aangelegd als een rechthoekig veld, waarin het padenstelsel een kruisvorm heeft. Er zijn de grafvelden A t/m F en een kinderveldje. Het grootste deel is voor de rooms-katholieke parochianen als aanvulling op het oude St. Willibrorduskerkhof en een klein deel is gemeentelijke begraafplaats.

Aalst

9.26.4.004 Graven van oorlogsslachtoffers in Aalst en Waalre (R.K. Kerkhof Primulalaan)

Bij de ingang van de r.k. begraafplaats aan de Primulalaan zegt een klein groen bordje dat men een kerkhof betreedt met Nederlandse oorlogsgraven. Er bestaan 4 verschillende soorten oorlogsgraven.

- Rijksgraven: dit zijn graven van na 9 mei 1940 van gesneuvelden of aan verwondingen overleden Nederlandse militairen en Nederlandse burgers. Dit zijn géén particuliere graven.
- Stichtingsgraven: graven die door de eigenaar, gemeente of kerkbestuur, zijn overgedragen aan de Oorlogsgravenstichting in 's-Gravenhage. In dit geval wordt dit middels een groen bordje bij de ingang kenbaar gemaakt, zoals in Aalst.
- Particuliere graven: graven van na 9 mei 1940 in eigendom van particulieren, soms ook geschonken door de gemeente of een andere instelling.
- Geallieerde rijksgraven: van gesneuvelde militairen uit het Gemenebest en van gesneuvelde militairen van andere nationaliteiten die streden aan geallieerde zijde.¹⁴⁸

9.26.2.004 Middeleeuws kerkhof, Aalst

Het oudste document dat de begraven mensen in Aalst registreerde dateert uit 1613, toen de pastoor het dodenboek nog registreerde. Zelfs nadat in 1906 de oude kerk gesloopt werd, bleef men het kerkhof gebruiken, totdat in 1951 de nieuwe begraafplaats aan de Primulalaan werd opengesteld en het oude werd gesloten. In de jaren 1961-1963 werden de resterende grafmonumenten geruimd. Alvorens er nieuwbouw plaatsvond, vond er in 1996 een archeologisch, historisch en bouwhistorisch onderzoek van de voormalige kerk en het kerkterrein plaats.

9.26.2.005 Nieuw kerkhof Aalst aan de Primulalaan

In 1948 of 1951 kon het middeleeuwse kerkhof aan de Dorpsstraat gesloten worden omdat de nieuwe begraafplaats aan de tegenwoordige Primulalaan gereedgekomen was.¹⁴⁹ De Primulalaan is het verlengde van de Kerkhoflaan. Een deel van dit kerkhof is begraafplaats voor oorlogsslachtoffers (9.26.4.004). Op één terrein liggen verder, gescheiden door een heg, twee begraafplaatsen: rooms-katholiek en gemeentelijk. Het rooms-katholieke deel is grotendeels een woud van uniforme hardstenen kruizen, aan de randen afgewisseld door moderne granieten monumenten. In een hoek staat een beeldengroep 'Aalst aan Christus Koning' (afkomstig van het oude kerkhof?). Op het kleine gemeentelijke deel staan enkele bijzondere persoonlijke graftekens.¹⁵⁰

¹⁴⁷ R. Brouwer & J. Goudsmit, *Regio Eindhoven*, p. 55-58. Uitgave van Vereniging de Terebinth: vereniging voor funeraire cultuur.

¹⁴⁸ Meijs, 1993a, 31.

¹⁴⁹ Meijs, 1994, 47.

¹⁵⁰ R. Brouwer & J. Goudsmit, *Vereniging de Terebinth: vereniging voor funeraire cultuur*.

26.3 Calvarieberg

Een Calvarieberg is een onderdeel van sommige katholieke begraafplaatsen. Het is een kunstmatig heuveltje waarop meestal een beeldengroep geplaatst is die de kruisiging voorstelt.

9.26.3.001 Calvarieberg St. Willibrorduskerkhof, Oude Torenstraat 2, Waalre

Calvarieberg St. Willibrorduskerkhof. De Calvariegroep verhuisde ooit van de zuidzijde naar de oostgevel van de kerk, waaraan in 1425 een gotisch koorgedeelte werd toegevoegd, dat bij de restauratie weer werd gestript.

26.4 Graf

9.26.4.001 Graf Antoon Coolen, St. Willibrorduskerkhof, Oude Torenstraat 2 Waalre

Aan de zuidzijde, rechts van de ingang van het kerkhof, liggen de oudste en 'rijkste' graven. Hier rust ook de bekendste persoon van deze begraafplaats, Antoon Coolen (1897-1961). De schrijver van Brabantse romans als 'Dorp aan de rivier', 'Kinderen van ons volk' en 'De schone voleinding' woonde van 1938 tot zijn dood in Waalre. Na zijn wat mysterieuze dood – hij stierf een maand nadat hij uit een rijdende trein was gevallen - werd hij begraven op het Willibrorduskerkhof. Zijn graf bevindt zich rechts van de ingang, vlakbij het kerkje. Drie jaar later werd zijn vrouw Gerda de Jong (1901-1964) in het graf bijgezet. Op het graf ligt een eenvoudige hardstenen zerk. Tegenover het graf, links van de ingang, staat een gedenkteken voor Antoon Coolen. De Eindhovense beeldhouwer Hans Goddefroy maakte het kunstwerk, dat op 12 september 1968 werd onthuld. Het is een gestileerd beeldje van een zittende schrijver met een ganzenveer. Ook 'Brabants' is het graf van het echtpaar Hein en Miep Mandos, dat zich inzette voor het Brabantse dialect.¹⁵¹

9.26.4.002 21 Graven op het St. Willibrorduskerkhof, Oude Torenstraat 2, Waalre)

Wie rondloopt en de namen op de grafstenen leest, komt veel dezelfde namen tegen. Dat is logisch, omdat de dorpsgemeenschap er van familie op familie heeft begraven. Oude geschiedenissen, die nu onder de grond liggen, komen weer boven. Zo liggen bijvoorbeeld op het kerkhof leden van de families Swane en Van Dijk. Nu liggen ze vredig naast elkaar, bij leven woonden ze op de Markt en bestond er een soort vete tussen hen. De Swane's beriepen zich op hun adellijke afkomst en keken neer op de van Dijk's, de 'nouveaux riches' die rijk waren geworden als fabrikanten van textiel en sigaren. Op het graf van de broers Mathijs en Albert Swane, beide getrouwd geweest met dezelfde vrouw, staat het familiewapen van Van der Clusen, heren van Waalre, die woonden op het voormalige kasteel van Waalre. Zij waren verre familie van Johan Arnold Swane (1691-1767), de buitenechtelijke zoon van huisknecht Hendrik Swane en Marie Elisabeth van der Clusen (1658-1737), de laatste telg uit het geslacht van Van der Clusen. Er staan nog een paar grote grafmonument van Swane's. Geen wapen, maar een medaillon met de afbeelding van een ruiter te paard en daaronder de meditatieve tekst staat op de grafzerk van timmerman en brandweerman Coolen, gemaakt door zijn zoon René Coolen, timmerman en plaatselijk kunstenaar.

Op het oostelijk deel vallen enkele grafmonumenten op door hun vormgeving. Twee engeltjes flankeren een graf en ook enkele moderne kunstwerkjes trekken de aandacht. Op het noordelijk deel, tegen de heg bij de toren, liggen ook nog een aantal oude graftombes en zerken uit het begin van de 20^e eeuw, zoals van de families Van Gastel-van de Linden, Van Dijk-Manders en Van Mierlo.

Door de grote variëteit aan graftekens op het kerkhof kan men een reis maken door de geschiedenis van stijlen, die gebruikelijk waren op begraafplaatsen in de 20^e eeuw. Toen in 1997 van een vijftigtal graven de grafrechten waren verlopen en die graven geruimd dreigden te worden, die beeldbepalend waren voor het kerkhof, heeft de Monumentencommissie zich ingezet die grafmonumenten te behouden. Op hun advies heeft de Raad van de gemeente Waalre 21 graftekens tot beschermd klein

¹⁵¹ R. Brouwer & J. Goudsmit, *Regio Eindhoven*, p. 55-58. Uitgave van Vereniging de Terebinth: vereniging voor funeraire cultuur.

monument verklaard en door de grafrechten te betalen voor tien jaar veiliggesteld. Er zijn plannen om die lijst nog verder uit te breiden.¹⁵²

Gemeentelijk monument

9.26.4.003 Graf van de 'Onbekende Brabantse Soldaat', Sint Willibrorduskerk, Oude Torenstraat 2 Waalre)

In het oude Willibrorduskerkje in Waalre bevindt zich het graf van de 'Onbekende Brabantse Soldaat'. Zijn naam is Dick van Toor, geboren in Eindhoven op 31 januari 1918 en gesneuveld op 10 mei 1940 in Rotterdam.

Nadat het kerkje was gerestaureerd, zocht men er een waardevolle bestemming voor, die men vond door het te bestemmen tot Monument voor Brabants Gesneuvelden. Op 28 oktober 1945 werd de eerste Brabantse dodenherdenking in Waalre een feit. Om in de kerk een eregraf te realiseren werd na enkele mislukte pogingen in goed overleg tussen burgemeester Mol en de familie van Toor besloten hun zoon Dick te begraven in het kerkje. Zijn stoffelijk overschot, dat lag begraven op begraafplaats Crooswijk in Rotterdam, kreeg op 1 maart 1946 een definitieve rustplaats in het kerkje-monument. Op het graf staat niet zijn naam en aanvankelijk werd ook verzwegen wie er lag. Het graf is gesitueerd in de verhoogde vloer van het gotische deel van het kerkje. De zerk op het graf is een geschenk van het bestuur van de provincie Noord-Brabant en gemaakt door kunstenaar Niel Steenbergen. Op het graf staan de wapens van Nederland en Brabant en staat de tekst: Het Brabantse volk eert zijn gesneuvelde zonen die voor het vaderland vielen en van wie een hier rust tot de dag van de opstanding en het randschrift: Mijn schild ende betrouwen sijt Ghy o God mijn Heer op U soo wil ick bouwen verlaet mij nimmer meer.

Tegen de wanden van het kerkje hangen rouwborden, waar op houten plankjes 1199 namen zijn gestoken; het is een werk van plaatselijk kunstenaar René Coolen. De namen zijn op woonplaats gerangschikt en de borden zijn verdeeld naar militairen die sneuvelden in de Tweede Wereldoorlog, in Nederlands Oost-Indië, in het verzet, in Nederlands Nieuw-Guinea, in Korea en in voormalig Joegoslavië. Jaarlijks vindt in Waalre op 4 mei een herdenking plaats voor al deze Brabantse gesneuvelden en bij het graf van de 'Onbekende Brabantse Soldaat' vindt een kranslegging plaats. Uit dankbaarheid schonken de ouders van Dick van Toor een rozetvenster met de afbeelding van een Madonna aan het kerkje. Na hun overlijden, respectievelijk in 1975 en 1981, werden zij begraven op het oude kerkhof bij het kerkje, dicht bij hun zoon.¹⁵³

26.5 Heiligenbeeld

9.26.5.001 H. Hartbeeld, Markt, Waalre

"Ik ben Uw koning ". Deze tekst siert het grote Heilig-Hartbeeld op het voorplein van de kerk van 1925, dat met het gezicht naar de Markt is gekeerd. Het stelt Christus voor in een lang gewaad, de rechter arm uitstrekkend en met de linkerhand wijzend naar zijn hart. Het grote beeld staat op een sokkel, omringd door een lage afzetting van pilastertjes en pijpen. Enige bloemen completeren het kunstwerk. Het Heilig-Hartbeeld was een zinnebeeld van de liefde. Herhaalde malen immers toonde Jezus dat zijn liefde voor de mensen grenzeloos was en de verering van het Heilig-Hart betekende het vereren van Jezus om zijn liefde. Op tal van plaatsen in Noord-Brabant heeft men een dergelijk groot standbeeld opgericht. Ook in vele huiskamers werd een plaats ingericht voor een (kleiner formaat) H.-Hartbeeld. Op deze wijze kon het belang van het Heilig Hart van Jezus door het gezin erkend worden.¹⁵⁴

9.26.5.002 Beeldengroep op begraafplaats Primulalaan, Aalst

¹⁵² R. Brouwer & J. Goudsmit, *Regio Eindhoven*, p. 55-58. Uitgave van Vereniging de Terebinth: vereniging voor funeraire cultuur.

¹⁵³ R. Brouwer & J. Goudsmit, *Regio Eindhoven*, p. 55-58. Uitgave van Vereniging de Terebinth: vereniging voor funeraire cultuur.

¹⁵⁴ Meijs, 1993a, 47.

Op de Gemeentelijke Begraafplaats Aalst bevindt zich een beeldengroep die voorheen voor de neogotische parochiekerk O.L. Vrouwe Presentatie (1905, architect C. Franssen) stond opgesteld. Zoals de inscriptie aan de achterzijde vermeldt, was de maker A. v. Bokhoven / s-Bosch / 1937. Het monument dat een geschenk was van de R.K. bevolking van Aalst werd in 1937 voor de kerk opgesteld met de voorzijde naar de weg gekeerd. Van de beeldengroep die uit zes figuren is opgebouwd, ontbreekt Christus' rechter onderhand. Midden 70er jaren van de 20^e eeuw is de groep verplaatst naar de R.K. begraafplaats. Hier staat het monument met de achterzijde naar de Primulalaan gekeerd, met de voorzijde naar het grafveld. Het is omringd door lage struikjes en bomen die voor een fraaie achtergrond zorgen.

Cultuurhistorische waarde:

- Aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord.
- Het object vertegenwoordigt een aspect van de religieuze geschiedenis.
- Het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.

Kunsthistorische waarde:

- Het object is een goed voorbeeld van het werk van het atelier Van Bokhoven-Jonkers.
- Het object is gaaf qua stijl en detaillering.
- Het object heeft kunsthistorische waarde vanwege de iconologie van devotiebeelden.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van deze beeldengroep, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst*, Kunst en architectenbureau R. Koning, in opdracht van gemeente Waalre.

26.6 Kapel

9.26.6.001 Hoogstraat 6 Waalre

Kapel Klooster Wilgefortis-gesticht Hoofdgebouw met zijvleugels waarin aan de linkerzijde de romaniserende kapel met rechthoekig koor en torentje.

Afbeelding: Twee nonnen die bidden, geknield voor het altaar. De kapel is rijk versierd met bloemen. Links het bekende knikengeltje, dat met het hoofd knikte zodra je een munt in het offerblokje deed.

In de Registeromschrijving van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed wordt deze kapel als volgt omschreven:

Het klooster "Wilgefortis-gesticht" werd gebouwd in 1911-13 door de R.K. Willibrordus parochie ten behoeve van de zustercongregatie Dochters van Maria en Joseph ('s-Hertogenbosch). Het ontwerp is van architect L. Kooken (Eindhoven) in traditionalistische stijl met motieven van de Um 1800-stijl. De zusters verzorgden tot 1973 een kleuterschool en lager onderwijs voor meisjes. Tevens waren ze

actief in de bejaardenzorg. Na dat jaar werd het klooster gesloten. Het onderwijs en de ouderenzorg werd overgenomen door anderen. Het klooster staat met de west- of voorgevel in de hoogstraat. Tot het monument behoren het voormalige klooster, kapel en kleuterschool. Het bejaardenhuis en meisjesschool blijven buiten beschouwing.

Het monument bestaat uit een tweelaags hoofdgebouw onder schilddak met risaliserende zijvleugels onder zadeldaken tussen tuitgevels. De hoofdbouw wordt geflankeerd door zijvleugels. In de rechtere vleugel bevindt zich een eenlaags kleuterschool met oostelijk hierachter de meisjesschool. In de linkervleugel bevindt zich de kapel. Noordelijk hieraan grenst het bejaardenhuis.

\Het klooster met kapel en kleuterschool is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorische waarde als voorbeeld van een geestelijke ontwikkeling, namelijk de bloei van orden en congregaties rond 1900 en is tevens van belang als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van het congregatieklooster. Het is architectuurhistorisch van belang vanwege de stijl die vernieuwing van het kloostertype beoogde door terug te grijpen op eigentijdse stromingen, en is tevens van belang als voorbeeld van het werk van de architect Kooken. Het is uitwendig gaaf bewaard gebleven.

CHW. Nr.: AE119-000829

Rijksmonument. Nr: 513720.

9.26.6.002 Kapel van de Bedevaarts- of O.L. Vrouwedijk

Volgens een volksverhaal zou in Waalre in 1721 een huis voor de predikant gebouwd zijn waarin materialen gebruikt werden van een toen gesloopte kapel van de Bedevaarts- of O.L. Vrouwedijk aan de Lieve Vrouwebrug over de Dommel (waar? Bij Meerveldhoven?).¹⁵⁵

26.7 Kapelleke

9.26.7.001 Veldkapel in Bijbelse tuin, Molenstraat 33 Waalre

In de hoektuin van een woning aan de zuidzijde van de Molenstraat ligt een Mariakapel uit 1950, ontworpen door Huub Aarts uit Zeelst in opdracht van een vijftal gezinnen uit de directe omgeving. Het was een uiting van dankbaarheid voor het gezond en veilig terugkeren van vijf zonen, die in 1947 als dienstplichtig militair waren uitgezonden naar het toenmalige Nederlands Indië. Het kapelletje is gebouwd door leden van de families De Bruyn en Van Vught en werd in 1951 ingezegend door pastoor De Glas in tegenwoordigheid van burgemeester Mol. De gehele Molenstraat was toen een vlaggenzee. Ten tijde van de bouw behoorde de ondergrond toe aan een oude boerderij die toen nog aan het begin van het zandpad/kerkpad (huidige Smeeleweg) lag en uitkwam in de Molenstraat. Het verklaart de schuine situering van het bouwsel ten opzichte van de weg en de huidige enigszins aan het zicht onttrokken ligging in een particuliere tuin. De kapel met omringende ondergrond zijn sinds 1997 in particulier bezit. De langs het kapelletje wonende tuinarchitecte Mieke Schilpzand heeft er een hobby van gemaakt om rond de kapel en ook in haar eigen tuin, uitsluitend Bijbelse planten, zoals hagendoorn, distels, vijgen, druiven etc. te kweken. In de 80er jaren is het Mariabeeldje gestolen en door de gemeente vervangen door een ander. Bij die gelegenheid heeft smid Janus Crooymans die in de Molenstraat zijn bedrijf had, een smeedijzeren traliehekje voor de beeldnis aangebracht.

Cultuurhistorische waarde:

- Aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord.
- Het object is een voorbeeld van rooms-katholieke devotie.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object is van belang vanwege de esthetische kwaliteit en de bijzondere typologie.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt met de groenaanplant een karakteristiek onderdeel van de bebouwing aan de Molenstraat die een onderdeel vormt van een historische stedenbouwkundige structuur.

¹⁵⁵ http://www.verhalenbank.nl/extra.php?info=tekst&idnummer=SINBRABSAG230&volksverhaal_type=SINLEG%200131&atu_type= (op 21 mei 2010).

Zoals vermeld, heeft mevrouw Schilpzand er een heuse Bijbelplantentuin van gemaakt. Als men even stil zou staan bij de kapel en het tuintje zou men onmiddellijk de Alpha en de Omega ontdekken, tekens van het begin en het einde. 'n Achtstal perkjes bevat planten en struiken die voorkomen in de bijbel. Een goedgedocumenteerde plattegrond laat exact zien wat er in welk perkje groeit en aan welk hoofdstuk van de bijbel deze planten zijn ontleend. Zo staan er bijvoorbeeld 'leliën des velds', dat zijn o.a. de klapproos, lelies, cyclamen, vogelmelk en roomse kamille. De haagjes van de letters A en O zijn van de buxus. Uit het gehele land komen de exclusiefste struikjes naar de Waalrese Molenstraat. Ook de pimpernoot groeit er. In de peultjes ervan zitten de zaadjes waarvan vroeger de rozenkranskransen werden gemaakt. Aannemer Coolen had er in 1951 geen idee van dat zijn kapelletje omringd zou gaan worden door bijna 80 meter buxushaagjes.¹⁵⁶ CHW. Nr.: AE119-000847

9.26.7.002 Veldkapelleke Aalst (Primulalaan achterzijde R.K. begraafplaats)

Aan de zuidwestzijde van de R.K. Begraafplaats in Aalst staat buiten de omheining een Mariakapel uit het eind van de 40er jaren van de 20e eeuw. Het verving een ouder object uit de 30er jaren van dezelfde eeuw dat op een wegwakruising stond ergens waar nu de Kerkhoflaan loopt. Het toenmalige kapelletje was een initiatief van de jeugdbeweging 'de Jonge Wacht' en was ontworpen door de Aalsterse architect Jantje Luyten. De latere kapel werd in verband met de stichting van de nieuwe R.K. Begraafplaats opgericht aan een zandpad dat uitmondde in het midden van de huidige Adria en Poirterslaan. De katholieke arbeidersjeugd, 'de Kajotters' hadden daartoe het initiatief genomen. Gegevens over ontwerper en beeldhouwer ontbreken. In die tijd was het kapelletje het doel van processies die werden gehouden om een goede oogst af te smeken. In 1950 is dit kapelletje in zijn geheel naar de huidige standplaats verhuisd, de achterzijde van de R.K. Begraafplaats, waar toen de schrale gronden van de Voldijn begonnen en waarin de 60er jaren de gelijknamige nieuwbouwwijk verrees. In 1975 ging het beheer van kerkhof en kapelletje over van de parochie naar de gemeente. Vanwege vandalisme heeft de plaatselijke beeldhouwerschrijnwerker René Coolen in 1988 in opdracht van de gemeente het natuurstenen Mariabeeld hersteld en is er voor de beeldnis een perspexplaat aangebracht. Het object staat aan de rand van een openbare groenstrook met zitgelegenheid. Aan de achterzijde staan hoge beuken, links en rechts heesters en coniferen.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object is een voorbeeld van rooms-katholieke devotie.
- Als herinnering aan het rooms-katholieke verleden is het kapelletje een schakel tussen verleden en heden.

Architectuurhistorische waarde:

- Het bouwsel is van belang vanwege de esthetische kwaliteit en de bijzondere typologie en is tamelijk zeldzaam.

Stedenbouwkundige waarde:

- De devotiekapel vormt met de begraafplaats een samenhangend geheel.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit object, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst*, Kunst en architectenbureau R. Koning, in opdracht van gemeente Waalre.

9.26.7.004 Kapel van 't Laar (kelder van verzorgingscentrum)

¹⁵⁶ Meijs, 1993a, 33.

Deze kapel is gevestigd in de kelder van het verzorgingscentrum 't Laar (Malvalaan 2 in Waalre). Het is een stemmige en mooi ingerichte ruimte die vergroot kan worden door een vouwmuur weg te schuiven. 'In verband met brandveiligheidseisen mogen sinds juni 2004 geen misvieringen met veel bezoekers meer in de kapel gehouden worden en wordt op de begane grond een mogelijkheid geschapen om religieuze plechtigheden te organiseren. De kapel in de kelder kan echter wel altijd bezocht worden en in klein verband gebruikt. In de kapel is de kruisweg te bewonderen van pastoor Terwindt: sobere en ingetogen afbeeldingen op emaille plaatjes die weer op een houten paneeltje zijn aangebracht met daarboven een kruisje. Aan de wand enkele schilderijen en drie koperen platen op houten panelen met afbeeldingen van een hert, de wonderbare broodvermenigvuldiging (beide jeugdafkomstig van communiebanken uit de parochiekerk) en Sint Joris. Er zijn beelden van Maria en van Sint Anto staat een kleiner altaar met daarop een mooi houten tabernakel.¹⁵⁷

9.26.7.005 De Kapel van Serviceflat Eeckenrhode, Irenelaan 9, Aalst

Op de bovenste verdieping van deze in 1961 gebouwde serviceflats is een ruime kapel ingericht die te omschrijven is als een oecumenische gebedsruimte. 'Er zijn katholieke en protestantse diensten en enkele keren per jaar ook gezamenlijke. Om die reden zal deze ruimte wel sober ingericht zijn: er hangt een icoon van Maria en een kruisbeeld, maar dat laatste wordt weggenomen als de dienst niet katholiek is. Er is een flink houten altaar en een klein orgel. De preken van de pastoor en van de dominee worden onder de bewoners verspreid.¹⁵⁸

26.8 Klooster

9.26.8.001 Klooster Wilgefortis-gesticht Hoogstraat 6 Waalre

Het voormalige klooster Wilgefortis, een rijke variant van het traditionele kloostergasthuis, verrees in 1911-'13 naar plannen van L.J.P. Kooken. Het St. Wilgefortisgesticht aan de Hoogstraat werd als liefdegesticht voor het eerst betrokken door de Zusters Dochters van Maria en Jozef op 24 april 1912. Zesentachtig leerlingen had de school op de eerste schooldag 6 mei, verdeeld over 6 klassen. Enkele dagen later startte de bewaarschool met 43 kinderen. In de zogenaamde Pius-Almanak voor Nederlandse Katholieken, van 1947, werd over het St.-Wilgefortishuis gemeld: "Het is een religieus instituut van Zusters Dochters van Maria en Jozef, gesticht 7-7-1820 door den Zeer Eerwaarde Heer pastoor Heeren, met als doel het verplegen van zieken, ouden van dagen, weesmeisjes, doofstommen en achterlijke opvoedbare meisjes. Tevens het onderwijzen en opvoeden van meisjes in scholen, pensionaten, en kweekscholen voor meisjes. Ook missies." Er zijn nog mensen die zich herinneren dat zich bij de hoofdingang van het kloosters 'echte' bedelaars verzamelden, die kwamen bedelen voor wat eten. Uiteraard kregen zij hun aalmoes.¹⁵⁹

De zorg voor ouderen werd steeds meer door andere sociale instellingen overgenomen, terwijl ook het onderwijs meer en meer door leken werd gegeven. Vanaf 1958 fungeerde het gebouw als vakantieoord voor zusters van de congregatie. In 1973 kocht de gemeente het monumentale pand, en vertrokken de laatste zusters naar het bejaardenhuis De Hoevenakkers. Het beeld van de heilige Wilgefortis siert nog steeds de voorgevel van dit voormalige kloostergebouw wat vanwege o.a. de karakteristieke bogen boven de kruisramen, het siermetselwerk, en nog wat beplanting van oude datum een plaats heeft verworven op de gemeentelijke monumentenlijst. Het klooster heeft een herbestemming gevonden en is tegenwoordig een ontmoetingscentrum waar veel activiteiten plaatsvinden. Stichting Waalres Erfgoed heeft hier zijn onderkomen gevonden.

Voor een uitgebreid overzicht van de geschiedenis van dit klooster, zie www.hetkloosterwaalre.nl

De omschrijving in de Registeromschrijving van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed voegt daar nog aan toe:

Het ontwerp is van architect L. Kooken (Eindhoven) in traditionalistische stijl met motieven van de Um 1800-stijl. Tot het monument behoren het voormalige klooster, kapel en kleuterschool. Het monument

¹⁵⁷ Maas, 2006, 53.

¹⁵⁸ Maas, 2006, 54.

¹⁵⁹ Meijs, 1994, 13.

bestaat uit een tweelaags hoofdgebouw onder schilddak met risaliserende zijvleugels onder zadeldaken tussen tuitgevels. De hoofdbouw wordt geflankeerd door zijvleugels. In de rechtereuleugel bevindt zich een eenlaags kleuterschool met oostelijk hierachter de meisjesschool. In de linkervleugel bevindt zich de kapel. Noordelijk hieraan grenst het bejaardenhuis. In het dak, dat belegd is met verbeterde Hollandse pannen, bevinden zich zes dakkapellen met pironbekroning en vensters met kleine roedenverdeling. De nok van de daken van de zijvleugels liggen haaks op die van de hoofdbouw. Aan de straat voor de kapel staat een vierkante klokkentoren onder torendak belegd met natuurstenen leien. De toren, die drie geledingen heeft is bekroond door een haanvormige windwijzer.

Het gebouw is opgetrokken uit handgeformde baksteen gemetseld in kruisverband. In de gevels natuursteendecoraties en sierankers. De risaliserende hoofdingang heeft een rondbogig bovenlicht met een driehoekige bekroning. De muuropeningen op de begane grond zijn voorzien van ellipsbogen. Op de verdieping bevinden zich kloostervensters en op de begane grond kruisventers. Beide zijn voorzien van een kleine roede-verdeling. In de westgevel van de kapel bevindt zich een samengesteld venster met natuursteen bladdecoratie en glas-in-lood. Hieronder in een rondboognis een beeld van de H. Wilgefortis.

Het klooster met kapel en kleuterschool is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorische waarde als voorbeeld van een geestelijke ontwikkeling, namelijk de bloei van orden en congregaties rond 1900 en is tevens van belang als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van het congregatieklooster. Het is architectuurhistorisch van belang vanwege de stijl die vernieuwing van het kloostertype beoogde door terug te grijpen op eigentijdse stromingen, en is tevens van belang als voorbeeld van het werk van de architect Kooke. Het is uitwendig gaaf bewaard gebleven. CHW. Nr.: AE119-000829, Rijksmonument. Nr: 513720.

Afbeelding: Prentbriefkaart Waalre Liefdesgesticht¹⁶⁰

9.26.8.002 Klooster St. Barbara (Dorpsstraat 12-14, of Leesakker 24 Aalst)

In de kom van Aalst gelegen kloostergebouw uit 1909, gebouwd in neogotische stijl. Een natuurstenen gedenksteen in de rechter zijgevel vermeldt: P.L.P. I S.J.F. VID EYNDE I PASTOOR I 28-7 1909. Het pand was het hoofdgebouw van het kloostercomplex van de zusters Franciscanessen dat verder bestond uit een liefdegesticht, kleuterschool, leerschool voor meisjes en een kapel. Het

¹⁶⁰ Brabant Collectie, Universiteit van Tilburg

geheel lag in een ruime tuin met vele bomen, het kerkhof van de nonnen en vóór het hoofdgebouw een binnenplaats die bereikbaar was via een onderdoorgang aan de Dorpsstraat. Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren de gebouwen grotendeels door de bezetter geconfisqueerd. De nonnen die in die tijd nog een klein gedeelte bewoonden, zetten de activiteiten op het gebied van onderwijs en hulp aan zieken voort. De kloostergemeenschap, die ook deel uitmaakte van het parochieel welzijn van Aalst, werd in de naoorlogse jaren steeds kleiner en vergrijsde, zodat de laatste nonnen verhuisden naar het moederhuis in Veghel. Het complex werd aangekocht door de gemeente die nieuwbouwplannen had. In 1995-96 werden de vele oude bomen gerooid en alle bijgebouwen, ook de kapel en het schooltje uit de eerste bouwperiode, gesloopt. Bij die gelegenheid kreeg de linker zijgevel het storende blinde muurwerk. Bij de verkoop in 1996 aan particulieren kreeg het pand een nieuwe bestemming als gezondheidscentrum en werd aangepast aan die nieuwe functie, waarvan de brandtrappen het meest in het oog springen. De huidige eigenaren hebben het gebouw in volume en detaillering, ook inwendig, gaaf behouden. De eenlaags rechtervleugel is in de stijl van het hoofdvolume aangepast.

Het pand ligt in een eeuwenoud historisch gebied waar zich onder meer de pastorie van de oude kerk bevond. Het is gebouwd op een verhoging met gazons aan de voor- en zijkanten en een achtertuin die wordt begrensd door een gemetseld muurtje met een taxushaag. In de tuin staat een boom uit de bouwtijd. Het gebied rondom het vrijstaande kloostergebouw is met nieuwbouw ingevuld. Uit vroeger tijden dateren aan de noordoostzijde de neogotische parochiekerk O.L. Vrouwe Presentatie uit 1905/06, ontworpen door architect C. Franssen. Aan de zuidoostzijde het voormalige patronaatsgebouw uit 1933.

Cultuurhistorische waarde:

- Het kloostergebouw is verbonden met de religieuze ontwikkeling in dorp en streek en het daarmee samenhangende herinneringsaspect.
- Het object vertegenwoordigt met name voor Aalst een belangrijk cultuurhistorisch goed.

Architectuurhistorische waarde:

- Het kloostergebouw is een redelijk gaaf bewaard voorbeeld van een religieus complex uit de vroege 20e eeuw van een landelijk bekende architect.
- Het kloostergebouw valt op door de esthetische kwaliteit van het ontwerp en de karakteristieke detaillering van het geheel die met name in de voorgevel rijk is uitgevoerd.
- Het object heeft de voor het gebouwtype karakteristieke indeling en elementen van het interieur behouden.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt een onderdeel van een historische stedenbouwkundige structuur.
- Het kloostergebouw vormt een samenhangend geheel met de in dezelfde stijl en periode gebouwde parochiekerk.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst*, Kunst en architectenbureau R. Koning, in opdracht van gemeente Waalre.

Het klooster werd toegewijd aan Sint Barbara, de heilige die wordt aangeroepen als patrones van de mijnwerkers, als beschermster van een plotselinge dood en als helpster van architecten en koks.¹⁶¹ "Waalre heeft een Klooster, en Aalst heeft Zusters," zei de burgemeester enige tijd geleden tijdens een toespraak. Een uitspraak die correct was, want de Zusters uit de Dorpsstraat in Aalst behoorden tot de Congregatie van de Zusters Franciscanessen van de Onbevleete Ontvangenis de Heilige Moeder Gods te Veghel, die in 1844 werd gesticht en Sint-Franciscus tot patroon koos.¹⁶²

Voor een uitgebreid overzicht van de geschiedenis van dit klooster, zie: A. Maas, *Kerk & parochie van Aalst : jubileumjaar 2006*, Parochiebestuur Heilige Familie Aalst (Aalst 2006)

¹⁶¹ Meijs, 1994, 49.

¹⁶² Meijs, 1996, 16-18.

9.26.8.003 Kloostertje (Gestelsestraat)

Er is in Aalst gedurende enkele jaren (1904-1907) nog een ander kloostertje geweest, namelijk in de Gestelsestraat, tegenover de voormalige Petrus Canisiuschool.

26.9 Kloosterterrein

26.10 Kruseik

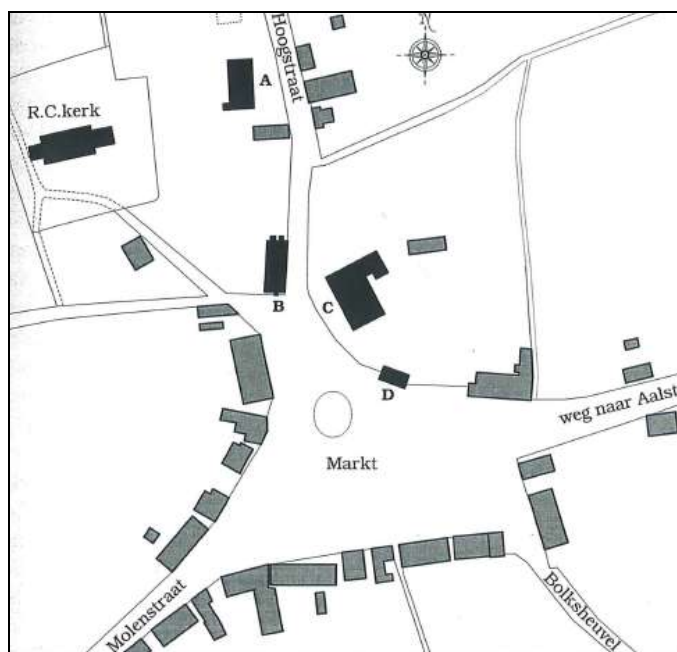
26.11 Kruisweg

26.12 Lourdesgrot

26.13 Pastorie

9.26.13.001 Pastorie Hoogstraat Waalre

Pastorie die eeuwenlang in de Hoogstraat dienst deed tot 1852.¹⁶³ Volgens G. Bannenberg is er geen enkele reden om te veronderstellen, dat de pastorie van de kerk in Waalre op een andere plaats gebouwd zou zijn. Immers reeds vóór de hervorming was de pastorie ook op deze plaats gevestigd.¹⁶⁴

Afbeelding: situatieschets Waalre rond 1830 met de oude pastorie aan de Hoogstraat (letter A).¹⁶⁵

9.26.13.002 Markt 23 Waalre

In de Registeromschrijving van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed staat deze pastorie als volgt omschreven:

R.K. Pastorie in traditionalistische stijl uit 1934 behorende bij de St. Willibrorduskerk uit 1925. De pastorie is ontworpen door architect C. de Bever uit Eindhoven. De kerk grenst aan de westkant van de pastorie. De pastorie bestaat gedeeltelijk uit een en twee bouwlagen onder zadeldaken gedekt met gotische pannen. De opgaande muren bestaan uit machinale baksteen, gemetseld in versprongen halfsteensverband voorzien van natuursteen aanzetstenen en vlechtwerk in de topgevels. Het hoge

¹⁶³ Zoetmulder, 1983, p. 87.

¹⁶⁴ Bannenberg, 1952, 45.

¹⁶⁵ Walinga, 1998b, 61.

dak heeft twee hoekschoorstenen. In beide daken een zogenoemde Vlaamse gevel (dakkapel). De muuropeningen bevatten stalen ramen met kleine roedenverdeling. De tuin van de pastorie heeft aan de straatkant een smeedijzeren hekwerk tussen gemetselde pilasters staande op een gemetselde ezelsrug.

De pastorie is van algemeen belang. Zij heeft cultuurhistorisch belang als bijzondere uitdrukking van de ontwikkeling van het katholicisme in het zuiden van Nederland en is tevens van belang voor de typologische ontwikkeling van de pastorie. Zij heeft architectuurhistorische waarde vanwege de stijl en de detaillering en vanwege de plaats in het oeuvre van de architect De Bever. Het gebouw heeft ensemblewaarden als onderdeel van een complex dat gaaf bewaard is gebleven. CHW. Nr.: AE119-000846; Rijksmonument. Nr: 513712.

9.26.13.003 R. K. Pastorie (Eindhovenseweg 63 Aalst)

Deze tussen 1870 en 1880 gebouwde pastorie is niet alleen in gebruik als woonhuis van de pastoor, maar ook als kantoor- vergaderruimte voor de parochie. De pastorie maakte samen met de mooie tuin deel uit van de kerkelijke grondgebieden van kerk, pastorie, klooster en school. De school is daar inmiddels van losgekoppeld, evenals het kloostergedeelte.

Karakteristiek aan dit pand zijn de negen grote schuiframen, waarvan de ramen boven twee ruiten minder hebben dan onder. De kozijnen hebben een rand van cement, boven uitkomend in een profiel van een blad met bloem. De gevel heeft een open karakter. Zoals wel vaker met oude panden, is de voorgevel voorzien van een cementen plint, ondermeer om het verticale element te benadrukken. Daarvoor zorgt ook de brede houten goot, of kroonlijst aan de bovenkant en het feit dat de nok van de pastorie evenwijdig loopt met de openbare weg. De voordeur en het raam daarboven zitten in een 'baan' die enkele centimeters naar voren steekt, vanaf beneden tot aan de goot. We spreken van een midden-risalië. Deze was al eerder aanwezig, terwijl de 2 bovenramen links en rechts naast het risalië er voorheen nog niet waren. De pastorie had oorspronkelijk maar één bouwlaag. Aan de zijgevels is nog te zien hoe nadien die verbouwing heeft plaatsgevonden. Misschien dat tegelijkertijd de twee zijvleugels zijn aangebouwd. Binnenin is in een van de vertrekken het plafond verlaagd en is aan de achterzijde een vergaderzaaltje aangebouwd. Achter de pastoriëtuin bevinden zich nog twee garages, die ook aan dit gemeentelijk monument toebehoren.¹⁶⁶

CHW. Nr.: AE119-000812

Gemeentelijk monument

9.26.13.004 Protestantse pastorie, Markt 2, Waalre

Woonhuis met Koetshuis; Pastorie tot 1863. Karakteristiek voorbeeld van een Kempens dorpspastorie.

Aanduiding: B, 3208

Bouwjaar: 1721, 1e helft 19e eeuw

CHW. Nr.: AE119-000840

Onduidelijk is of de pastorie aan de Hoogstraat en deze gelijktijdig zijn. Is de een van de dominee en de ander van de pastoor? Hoe zit dat? Zie ook 9.31.8.001

¹⁶⁶ Meijs, 1997, 36-37.

Afbeelding: Pastorie aan de Markt 2 in Waalre (bron: Google Street view 2010)

Volgens een volksverhaal zou in Waalre in 1721 een huis voor de predikant gebouwd zijn waarin materialen gebruikt werden van een toen gesloopte kapel van de Bedevaarts- of O.L. Vrouwedijk aan de Lieve Vrouwebrug over de Dommel (waar? Bij Meerveldhoven?). Dit moet de uit 1721 daterende pastorie Markt 2 te Waalre zijn.¹⁶⁷

26.14 Patronaat

9.26.14.001 patronaatsgebouw Waalre (tussen het oude Willibrorduskerkje en het tegenwoordige sportcomplex Hoeveland)

Het verenigings- en ontspanningsleven van Waalre speelde zich in de dertiger jaren van de 20^e eeuw vooral af in verenigingsgebouwen, ook wel Patronaten genoemd. In Waalre-dorp bouwde de firma Coolen in 1928 een patronaatsgebouw, tussen het oude Willibrorduskerkje en het tegenwoordige sportcomplex Hoeveland. Het gebouw bevatte een grote zaal met toneel, enkele keukens en diverse toiletten. Bovendien enkele vergaderruimten, en zelfs de kelder bleef niet onbenut voor verenigingen. Het jongenspatronaat was al opgericht in 1915, maar een patronaatsgebouw voor de gehele parochie was toch sterk gewenst. Het nieuwe patronaatsgebouw werd intensief gebruikt:

'Het jeugdvoetbal van het 'jongens patronaat' was er thuis. De toneelgroep (uiteraard alleen met heren) van kapelaan Brok oefende er en gaf er uitvoeringen, drie per jaar. Zware drama's werden voor het voetlicht gebracht; meestal met een slechte zoon, een goede zoon en een brute vader. Om het vrouwelijke element niet helemaal uit te schakelen, speelde de moeder ook een rol. Zij het dan, dat ze was overleden en 'als schilderij' aan de wand hing. Verder hield J. Stokmans er zitting zodat de boeren er kunstmest en veevoeder konden bestellen. Onder leiding van Frans van Abeelen gaf de harmonie er uitvoeringen en de conciërge en zijn vrouw zorgden ervoor dat Dokter Wachters drie maal per week zijn spreekuur kon houden. In de oorlog bracht Wachters dennenbomen mee om de kachels te kunnen laten branden. Ook het zuigelingenbureau van dokter Damen is vele jaren gevestigd geweest op het toneel van het patronaatsgebouw. Zelfs een klas van de kleuterschool en een klas van de lagere school vonden een tijd lang hun home in het gebouw. Op zaterdagavond repeteerde het kerkkoor onder leiding van Coop Leyten, en 's zondagsmorgens oefenden de koorknappen. Allerlei verenigingen en bonden gebruikten de vertrekken voor bestuurs- en jaarvergaderingen. Bekend ook zijn de voorstellingen met een bont programma.¹⁶⁸

In het begin van de zeventiger jaren viel het doek voor het patronaatsgebouw, omdat het in verval raakte. In 1971 kwam op de plaats van het Patronaat sporthal 'Hoeveland' te staan.

¹⁶⁷ http://www.verhalenbank.nl/extra.php?info=tekst&idnummer=SINBRABSAG230&volksverhaal_type=SINLEG%200131&atu_type= (op 21 mei 2010).

¹⁶⁸ Meijs, 1997, 15-16.

9.26.14.002 Parochiehuis, patronaat Den Hof, voorheen Dorpsstraat 8, Aalst

Aan Den Hof gelegen voormalig patronaatsgebouw uit 1933, gebouwd in de classicistische variant van het Traditionalisme. Den Hof is de nieuwe benaming van het vierkantvormige voetgangerswinkelvegebied in de historische kom van Aalst die in het verleden werd aangeduid met Het Kerk Eind. Hierin vormde de Dorpsstraat de oost-westverbinding, die nu gedeeltelijk als noordwand in het winkelvegebied is opgenomen. Hieraan ligt prominent het vroegere patronaatsgebouw met de voorgevel naar de openbare ruimte gekeerd, waar zich voor het gebouw een perk met bank bevindt. Ter linkerzijde ligt De Leesakker, een straat met nieuwbouw rond het centraal gelegen vroegere huis van de zusters Franciscanessen. Het forse gebouw dat als R.K. verenigingsgebouw werd opgezet, had een tiental ontmoetingsruimten, een film- en grote toneelzaal. Bovendien omvatte het ook de dienstwoning voor het gezin van de koster die ook de dagelijkse beheerder van het gebouw was. De toneelzaal werd overigens in 1934 tijdelijk gebruikt als kerkruijmt vanwege de verbouwing van de kerk. Tijdens WOII werd het gebouw door de Duitsers gevorderd en na hun vertrek niet alleen door de geallieerden gebruikt, maar ook door de basisschool. Na WOII hebben plaatselijke verenigingen relatief veel toneelvoorstellingen uitgevoerd. In de jaren 60 toen er een filmhuis werd gevestigd, kreeg het de naam Hazzo Theater, naar Hazzo de Waderle, een monnik en grootgrondbezitter uit ca. 1140. In het gebouw is nu een wijnkoperij gevestigd. Sinds 1996 is het 'parochiehuis' eigendom van Wijnkoperij Louwers & Partners. Dit bedrijf vindt het belangrijk om het gebouw in ere te houden. Door dit particuliere initiatief bleef een mooi en sfeerbepalend gebouw voor Aalst behouden.
CHW. Nr.: AE119-000806

Cultuurhistorische waarde:

- Aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord.
- Het object is in het bijzonder verbonden met de religieuze geschiedenis van het dorp.
- Als enig overgebleven historisch object aan Den Hof vertegenwoordigt het voor de gemeente een belangrijk cultuurhistorisch goed.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object bezit, met name in het hoofdvolume, esthetische kwaliteit in ontwerp en detaillering.
- Het object heeft waarde vanwege de bijzondere typologie.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het pand is beeldbepalend gesitueerd in een gebied met een grote continuïteit met voorheen voornamelijk religieuze bebouwing.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

Voor een overzicht van de geschiedenis van dit parochiehuis, zie: A. Maas, *Kerk & parochie van Aalst: jubileumjaar 2006, Parochiebestuur Heilige Familie Aalst* (Aalst 2006)

26.15 Religieus groen

26.16 Schuilkerk (schuurkerk)

9.26.16.001 Schuilkerk Bolkshuvel, Waalre

Aan de rand van het dorp op de huidige kruising van de Heikantstraat en de Bolkshuvel werd een plaatselijke boerderij omgebouwd tot schuilkerk. Op de plaats van de huidige Heikantstraat liep rond 1830 naar het zuidwesten een smal paadje met de naam Oude Kerkstraat. In 1725 stortte de schuurkerk door een zware storm volledig in. Een nieuwe schuurkerk verrees om in 1803 te worden verkocht en omgebouwd tot boerenwoning.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Walinga, 2004, 34.

9.26.16.002 Schuurkerk op 't Meulenbroek te Aalst

In Aalst heeft de schuurkerk gestaan op een omgracht terrein dat het Meulenbroek genoemd werd, op de plaats van het huidige restaurant De Gouverneur. De schuurkerk was 61 voet lang en 33 voet breed Rijnlandse maat en had een strooien dak. De schuurkerk werd goed onderhouden en bleef tot 1821 in gebruik.¹⁷⁰

26.17 Seminarie

26.18 Stokske

26.19 Wegkruis

26.20 Mirakelkuil

26.21 Klok- of Luihuis

¹⁷⁰ Maas, 2006, 18.

Thema: 27 Meubilair

In het landschap komen vanouds tal van kleine elementen voor die een of andere functie hadden, maar niet onder een van de gebruikte rubrieken gebracht kunnen worden. Dit is de restcategorie die alles opvangt wat niet onder een van de eerdere thema's terecht kan.

27.1 Bijzondere boom

Boom die botanisch bijzonder is, bijzonder oud is, dorpslinde, heilige eik etc.

In vele gemeenten van Brabant bevinden zich zeer oude lindebomen. De lindeboom werd, evenals de eik, op een centrale plaats in een dorp geplant, waar onder recht werd gesproken. Voor boerderijen werd een aantal lindes geplant om de rieten daken tegen de stormwinden te beschermen. Ze werden tevens geplant voor boerenherbergen en uitspanningen om de gelagkamer in de zomer koel te houden. 'In de hof voor of achter de herberg trof men een of meer lindebomen aan, met een rond plankier om de stam als tafel voor het te schenken gerstebier, terwijl men op houten banken hieromheen zat. Ook de mik of draaiboom boven de welput draaide vaak in een gaffel van een lindeboom.'¹⁷¹ De schepenbank, een stenen of houten "bank", waar de schepenen in de open lucht hun zittingen hielden werd het liefst gesitueerd onder een mooie lindenboom.¹⁷² Lindebomen speelden ook een belangrijke rol bij pogingen tot genezing van allerlei ziekten. Zo knielden in Eersel de gelovigen biddend bij een lindeboom neer, kropen ze om de boom heen en staken spelden in de bast om van koorts genezen te worden.¹⁷³ Een leuk detail is dat onze voorouders thee zetten van de lindebloesem.

Stuifmeelonderzoek van de bodem heeft uitgewezen, dat reeds in het boreale tijdperk (8.000-5.000 v. C.) naast de berk, den, wilg en eik, ook de linde werd aangetroffen. De thans in ons land meest voorkomende soort is de zomerlinde, welke van half juni tot half juli bloeit en dan in wijde omtrek aan haar heerlijke geur merkbaar is. Er zijn veel persoonsnamen, plaatsnamen en bedevaartoornden waarin de Linde, of een verbastering daarvan, voorkomt. Het veelvuldig voorkomen van deze naam duidt eveneens op het veel voorkomen van deze boom, die in de Middeleeuwen en later een belangrijke rol heeft gespeeld in het volksleven en in de volksverleving.¹⁷⁴

9.27.1.008 Boom tegenover het Klooster aan de Hoogstraat

Tegenover het klooster aan de Hoogstraat be

vindt zich een veldje met in het midden een prachtige boom. Is dat de tuin, net voorbij de pastorie, die thans in gebruik is als 't Guldveldje', waar een beeld van E. Coolen, voorstellende twee gildebreeders, het oefenveld siert? Hoe het ook zij, de boom en het veldje hebben op het eerste gezicht een cultuurhistorische waarde.

9.27.1.009 Eik speelplaats basisschool "St.-Christoffel"

Een bijzondere inlandse eik staat op de speelplaats van basisschool "St.-Christoffel". Deze boom die door de school goed wordt onderhouden mag nooit zomaar gekapt worden, omdat hij een plaats heeft verworven op de gemeentelijke monumentenlijst voor bomen. Bij een beschadiging zou de gemeente mee kunnen helpen om hem weer te restaureren. Vroeger liep langs deze oude eik de oprijlaan naar villa "De Pracht", waar thans de school is gebouwd.¹⁷⁵

9.27.1.010 Linde bibliotheek Waalre

Een andere vermeldenswaardige boom is de linde voor de bibliotheek in Waalre. Indien deze goed verzorgd wordt, kan die oud worden. De Vereniging Voor de Jeugd plantte deze boom bij het huwelijk van prinses Juliana en prins Bernhard op 7 januari 1937. Hieronder bevindt zich tussen de wortels

¹⁷¹ Bolmers, 1975, 40.

¹⁷² K.Leenders, *Toelichting bergippen* CHI (z.p. z.j.)

¹⁷³ Van Asseldonk, 2003, 133.

¹⁷⁴ Bolmers, 1975, 41.

¹⁷⁵ Meijs, 1993a, 45.

een fles, met daarin twee oorkonden als blijvende herinnering aan dat heuglijke feit in 1937 en vanwege onder andere het zilveren huwelijksfeest van Juliana en Bernhard in 1962.¹⁷⁶

9.27.1.011 Rode Esdoorn achter het gemeentehuis

Een rode Esdoorn werd geplant achter het gemeentehuis als 'oranjeboom' op Koninginnedag 1959. Een zwerfkei aan de voet ervan geeft de exacte datum nog aan.

9.27.1.012 Acacia naast het gemeentehuis

Een mooie acacia staat naast het gemeentehuis. Er staat een hekje omheen, met op een ijzeren schildje de tekst "Capelle aan IJssel 1985". De jeugdbrandweer van die gemeente schonk aan de jeugdbrandweer van Waalre deze boom tijdens één van hun vele ontmoetingsweekenden.¹⁷⁷

9.27.1.013 Linde Markt 1

Van de reeks oude linden op de Markt zijn er slechts enkele overgebleven voor de huizen no. 1 en 2.

9.27.1.014 Linde Markt 2

Van de reeks oude linden op de Markt zijn er slechts enkele overgebleven voor de huizen no. 1 en 2.

9.27.1.015 Plein van Loon

Het plein van Loon bezit een karakteristieke eikenbeplanting, terwijl de meeste boerderijen hun erfbeplanting bewaard hebben.

9.27.1.016 Linde Timmereind 1

Oude linde met delen van de erfbeplanting.

9.27.1.017 Linde Heuvelstraat 1a

Oude linde met delen van de erfbeplanting.

9.27.1.018 Linde Heuvelstraat 12

Oude linde met delen van de erfbeplanting.

9.27.1.019 Linde Heuvelstraat 14

Oude linde met delen van de erfbeplanting.

9.27.1.020 Linde Heuvelstraat 13

Oude linde met delen van de erfbeplanting.

9.27.1.021 Linde Heistraat 7

Oude linde met delen van de erfbeplanting.

9.27.1.022 Linde Heistraat 8

Oude linde met delen van de erfbeplanting.

9.27.1.023 Eiken Park Treeswijk

Het park van Treeswijk is in Engels aandoende landschapsstijl aangelegd en bezit o.a. veel oude eiken.¹⁷⁸

De volgende bomen zijn afkomstig van het bestand van de Bomenstichting:

Uniek nr	Start	Latijnse naam	Nederlandse naam	Standplaats
9.27.1.296	1900 - 1910	Aesculus	Witte	* Markt 6, Waalre

¹⁷⁶ Meijs, 1993a, 45.

¹⁷⁷ Meijs, 1993a, 45.

¹⁷⁸ Anonymus, 1983, 14.

		hippocastanum	paardenkastanje	
9.27.1.297	1860 - 1870	Quercus robur	Zomereik	* t Loon, Loon
9.27.1.298	1890 - 1900	Diverse soorten	0	Voor Herberg, Oude Torenstraat 4-6-8, Waalre
9.27.1.299	1890 - 1900	Tilia europaea	Hollandse linde	* Voor Herberg, Oude Torenstraat 4-6-8, Waalre
9.27.1.300	1890 - 1900	Aesculus hippocastanum	Witte paardenkastanje	* Voor Herberg, Oude Torenstraat 4-6-8, Waalre
9.27.1.301	1890 - 1900	Tilia europaea	Hollandse linde	Huize "De Brink", Markt 1, Waalre
9.27.1.302	1830 - 1840	Quercus robur	Zomereik	* In weiland naast. huize Voorbeek, Eindhovenseweg 99, Waalre
9.27.1.303	1820 - 1830	Diverse soorten	0	* Gebied "Treeswyk", Valkenswaardseweg 20, Waalre
9.27.1.304	1880 - 1890	Castanea sativa	Tamme kastanje	Achter huis Treeswijk, Valkenswaardseweg 20, Waalre
9.27.1.305	1910 - 1920	Tilia europaea	Hollandse linde	* Garenbleek 7, Waalre achtertuin

Monumentale bomen in Waalre

Van de reeks oude linden op de Markt zijn er slechts enkele overgebleven voor de huizen no. 1 en 2. Het plein van Loon bezit een karakteristieke eikenbeplanting, terwijl de meeste boerderijen hun erfbeplanting bewaard hebben. Timmereind 1, Heuvelstraat 1A, 12-14 en 13, Heistraat 7 en 8 bezitten eveneens nog oude linden en delen van de erfbeplanting. Het park van Treeswijk is in Engels aandoende landschapsstijl aangelegd en bezit onder andere veel oude eiken.¹⁷⁹ Waalre draagt als bijnaam 'groenfontein', omdat de gemeente alomtorend wordt genoemd als groene gemeente. Enkele monumentale bomen staan hieronder vermeld. Sommige bomen zijn overgenomen van het bestand van de Bomenstichting, anderen zijn bekend uit de literatuur:

9.27.1.297 Boomweide Loon

Cultuurhistorische waarde: hoog

Boomweide van zomereik, op een onverhard driehoekig plein in een oud buurtschap. Het geheel dateert overwegend van omstreeks 1900, maar is deels ook ouder.

CHW. Nr. G265 (HK-HG-37)

Volgende boom is bij de bomenstichting geregistreerd :

- zomereik uit 1860-1870.

9.27.1.303 & 9.27.1.304 Valkenswaardseweg 20 Waalre

Castanea sativa

1880-1890

Monumentale tamme kastanje uit 1880-1890. Staat in de tuin achter het landgoed Treeswijk. Ook diverse andere grote oude bomen.

9.27.1.301 Markt 1 Waalre

Tilia europaea

1890-1900

Cultuurhistorisch waardevolle Hollandse linde uit 1890-1900. Staat langs de weg nabij Huize De Brink.

9.27.1.302 Eindhovenseweg Waalre

Quercus robur

1830-1840

Monumentale zomereik uit 1830-1840. Boom staat in het weiland ten oosten van huize Voorbeek. Boom is uitgerasterd. Samen met nog twee andere eiken levert deze boom een uniek plaatje op. De gemeente heeft er een hekje omheen gezet, opdat het vee in die weilanden de boom en zijn stam niet

¹⁷⁹ Anonymus, 1983, 14.

kan beschadigen. Zelfs de takken zijn door de afdeling groenvoorziening van de gemeente eens met staalkabels 'gespalkt'.

Afbeelding: Oude zomereik aan de Eindhovenseweg (9.27.1.302)

9.27.1.298 Oude Torenstraat 4-6-8 Waalre

Aesculus hippocastanum
1890-1900

Monumentale witte paardekastanje uit 1890-1900, staat de voor de herberg in een tuin. De paardenkastanje vormt een geheel met vier linden.

9.27.1.299 & 9.2.7.1.300 Oude Torenstraat 4-6-8 Waalre

Tilia europaea
1890-1900

Monumentale Hollandse linde uit 1890-1900. Staat de tuin particulier voor een herberg.

9.27.1.296 Markt 6 Waalre

Aesculus hippocastanum
1900-1910

Monumentale witte paardekastanje uit 190-1910, staat in de tuin.

9.27.1.305 Garenbleek 7, Waalse achtertuin

Tilia europaea
1910 - 1920

Monumentale Hollandse linde

27.2 Fontein

Min of meer monumentale waterfontein.

27.3 Gedenkteken

Profaan beeld of tekst als monument, herinnerend aan gebeurtenis of iets dergelijks.

9.27.3.001 Gedenkteken Antoon Coolen (achter de heg van de Willibrorduskerk)

Achter de heg van de Willibrorduskerk werd een monument geplaatst ter nagedachtenis aan de schrijver Antoon Coolen, die lange tijd in Waalre woonde. Tegenover dit fraaie beeld is het graf van het echtpaar Coolen-de Jong. De kunstenaar Goddefroy kreeg de opdracht om het beeld te maken. Daarvoor dook hij in de romans van Coolen, maar hieruit kon hij geen inspiratie putten omdat hij te bang was dat het kunstwerk dan te veel een illustratie zou gaan worden van één van de letterkundige werken van Coolen. Hij besloot een beeltenis van de schrijver te vervaardigen met een ganzenveer in de hand en een gestileerde baret op het hoofd. Van de onthulling is een film gemaakt. Commissaris van de Koningin Kortmann was in keurig kostuum gekleed en Goddefroy in zijn alledaagse tenue. De kunstenaar verontschuldigde zich door op te merken: "Meneer Kortmann, ik ben maar in mijn werkkleding gekomen." Hierop antwoordde de commissaris: "Niet erg, ik ook."¹⁸⁰

Stichting Waalres Erfgoed heeft een uitgebreide Antoon Coolen collectie in huis waar vrijelijk uit kan worden geput. In het werk van Coolen stond de Oostbrabantse omgeving centraal, voornamelijk gebaseerd op ervaringen uit de omgeving tijdens zijn jeugd. Het boeren- en arbeidersleven in de Peel stond hierbij in het middelpunt. Bijzonder geboeid was hij door legendes en sprookjes, van zijn hand zijn er dan ook een aantal verschenen.

9.27.3.002 Monument Tongelreepse brug (Markt Waalre)

Op de plaats van de kiosk is in 1979 een monument verreezen dat de voormalige brug over de rivier de Tongelreep symboliseert. Een oude sluitsteen van die brug is in het nieuwe herdenkingsmonument verwerkt.¹⁸¹

9.27.3.003 Gedenkteken Willibrordus (tuin gemeentehuis)

Om de verbondenheid van de gemeente met Willibrordus te benadrukken vervaardigde René Coolen op initiatief van burgemeester Keijzer in 1984 een beeld van de missionaris zoals hij in Waalre moet hebben rondgelopen, namelijk in monnikspij.¹⁸² Willibrordus staat in de voortuin van het gemeentehuis, schuinweg zijn eigen straat (Willibrorduslaan) inkijkend. Een klein bordje onder de struiken geeft de belangrijkste informatie over dit Waalrese kunstwerk.

9.27.3.004 Standbeeld de Wever (Markt Waalre)

Ter nagedachtenis aan de vele Waalrese wevers. Het fraaie beeld was een schenking van de bedrijven Linnenweverij Van Dijk & Zn. en Walra Weverijen die respectievelijk 125 jaar en 100 jaar bestonden. 'In de vorige eeuw was het thuisweven in Waalre en omgeving een normale manier om wat bij te verdienen. Het vlas werd door de landbouwers aangeleverd. Van Dijk bracht rond 1848 het scheren, spoelen, bleken van het geweven linnen onder in een fabriekje gelegen op de Bolksheuvel. Vanwege de 2 jubilea kreeg Walra in 1973 de titel Hofleverancier, hetgeen reden was om de gemeenschap het beeld, van de thuiswever te schenken. Deze is het zinnebeeld van de activiteiten van beide plaatselijke bedrijven: produceren en verkopen. Het gebaar dat de figuur maakt staat daarvoor. Op dezelfde wijze als kunstenaar Fans Bemelmans zijn bronzen plastiek vervaardigde, werd in de weverij een rol textiel afgevoerd. De wever/verkoper nam zijn rol op zijn nek als hij de baan op ging. Nog in de twintiger jaren vond de handel op deze wijze plaats.'¹⁸³

9.27.3.005 Monoliet kerkhof (kruising Raadhuisstraat/ Dorpsstraat is tegenover het oude woonhuis/ café)

Nabij de kruising Raadhuisstraat/ Dorpsstraat is tegenover het oude woonhuis/ café een opvallend grasveld aangelegd. Midden in het gemeentegroen staat tussen kerstspinnen en coniferen een spitse rotsblok van twee meter hoog, waaraan een zwarte glanzende granieten dekplaat is bevestigd. De

¹⁸⁰ Meijs, 1993a, 29.

¹⁸¹ Meijs, 1994, 11.

¹⁸² Meijs, 1994, 33.

¹⁸³ Meijs, 1993a, 9.

uitgehouden tekst "Ons Voorafgegaan In Christus" wijst in de richting van een soort grafzerk, of beter een monoliet: dat wil zeggen een monument uit één stuk.

'De opdracht tot het maken van het Aalster gedenkteken werd verstrekt door het kerkbestuur van de parochie van Onze Lieve Vrouw Presentatie in augustus 1963, omdat hier vanaf 1822 het parochiekerkhof was geweest. Dit kerkhof werd in 1948 gesloten omdat het te klein werd. Met Allerzielen 1963 zegende Pastoor Th. Terwindt de monoliet in als nagedachtenis aan alle overleden parochianen van wie de stoffelijke resten niet waren overgebracht naar het nieuwe kerkhof aan de Primulalaan maar hier zijn blijven liggen omdat het onmogelijk bleek om alle stoffelijke resten van alle overledenen en de nabestaanden van alle gestorvenen nog op te sporen. Wel liet het kerkbestuur zo veel mogelijk graven overbrengen. Gevolg van dit alles was, dat dit perceel als officieel kerkhof moest blijven bestaan tot 14 januari 1979. Het voormalige kerkhof heeft nu de naam "Eretuin". De gedenksteen is geplaatst op de fundering van de voormalige parochiekerk, die hier stond tot 1907. Indien men zo kort mogelijk bij de gedenksteen komt, is tussen de bosschages nog duidelijk een restant van de oude fundering zichtbaar waarop het hoge rotsblok is geplaatst.¹⁸⁴

9.27.3.006 Standbeeld Mie Peels (nabij winkelcentrum "Den Hof" in Aalst)

De Hutdijk in de wijk Ekenrooi herinnert nog aan "de Aalsterhut", gelegen langs de zandweg van Eindhoven naar Leende, op de kruising van Aalst, Geldrop, Stratum en Heeze. 'Het was een hut zoals er zo veel stonden in de Kempen. Verzamelpunt tussen dorpen, waar boeren naar algemeen gebruik hun vee voor de verkoop leverden. Daarnaast was de hut trekpleister voor reizigers en trekkers. In 1864 werd Jan Peels eigenaar van deze herberg. In 1889 huwde hij Johannes Maria van den Broek die bekend werd onder de naam Mie Peels. Zij was zeer gastvrij voor de klanten van haar herberg, waarin een groot open vuur was en waarin maar weinig meubilair stond.¹⁸⁵

In 1985 schreef Jean Coenen in opdracht van de Rabobank Aalst het boek "Mie Peels en de Aalsterhut". Dezelfde bank wilde de nieuwe verbondenheid met Aalst accentueren door het initiatief te nemen tot het laten vervaardigen van een standbeeld in brons door de Brabantse beeldhouwer N. van Leest. Het moest een winkelend vrouwtje voorstellen van het begin van deze eeuw. De figuur van Mie Peels was voor de kunstenaar het denkbeeldige voorbeeld. Hierdoor zou gestalte gegeven worden aan de wens om het centrum van Aalst de plaats te laten zijn waar iedereen graag winkelt en elkaar ontmoet. Inmiddels is Mie Peels een begrip geworden in de wijde omgeving van Aalst-Waalre. Mede doordat de gemeente zorgde voor plaatsing en sierbestrating is het beeld een ware verfraaiing van dit Kempische dorp.¹⁸⁶

9.27.3.007 De Keiendrager (zijpleintje winkelcentrum "Den Hof" in Aalst)

De Keiendrager is een beeld van de kunstenaar Niek van Leest. Hij maakte voor Aalst-Waalre een mensfiguur met een ziel erin: de Keiendrager. Het beeld werd vervaardigd in opdracht van De Bont B.V., een bedrijf dat is gevestigd te Veldhoven en Waalre. Vanwege het vijftig jaar werkzaam zijn in de gemeente Waalre achtte De Bont het op zijn plaats om de gemeenschap een blijvende herinnering te schenken in de vorm van een bronzen plastiek. Een koperen plaat met de inscriptie "1936-1986, Wegenbouw in de gemeente Waalre."¹⁸⁷

27.4 Hek

Hek, tolhek, niet behorend bij de beemden of de akkers.

27.5 Kinderkolonie

Huis in de bossen waar de "Rotterdamse bleekneusjes" weer wat kleur konden opdoen.

¹⁸⁴ Meijs, 1993b, 39.

¹⁸⁵ Meijs, 1993a, 23.

¹⁸⁶ Meijs, 1993a, 23.

¹⁸⁷ Meijs, 1993a, 27.

27.6 Poel

Waterplas op boerenerf, langs de weg of op plein, brandput. Wielen langs dijken zijn opgenomen onder thema Beemden.

27.7 Pomp

Openbare drinkwaterpomp op straat of plein.

9.27.7.001 Pomp markt Waalre

Op 9 november 1931 werd door de gemeente Eindhoven goedkeuring gegeven om stromend drinkwater te leveren aan Aalst-Waalre. Pompen en waterputten kwamen daarmee in onbruik. De pomp die tegenwoordig het marktplein siert is een evenbeeld van de oude pomp. Veel inspanningen zijn geleverd om aan de hand van fotomateriaal en dergelijke een reconstructie van de oude pomp te maken. Op enkele details na is de pomp een exacte kopie van de oude pomp. De Vereniging Voor de Jeugd kreeg lucht van de plannen, en stelde voor om enkele reservoirs onder te pomp aan te leggen, zodat nog iets anders dan water uit de pomp zou kunnen vloeien: 'In het monumentenjaar 1975 kreeg Waalre er een monumentje bij, dat op 29 juni na de mis officieel in gebruik werd genomen. Dankzij de vrijwillige inzet van velen was er weer een stukje meer rustieke sfeer teruggekomen in de gemeente.'¹⁸⁸

27.8 Schaapskooi

Stal speciaal voor schapen, meestal op de heide of aan de rand ervan.

27.9 School

Zowel de oude parochieschool, als eventuele Latijnse school, HBS en andere typen.

Voor een uitgebreid overzicht van het onderwijs te Aalst, zie: A. Maas, *Kerk & parochie van Aalst : jubileumjaar 2006*, Parochiebestuur Heilige Familie Aalst (Aalst 2006)

9.27.9.001 Oude school Waalre

Wanneer de eerste school van Waalre ontstond is niet duidelijk, wel dat er in de 16^e eeuw in Waalre al een school voorkomt. Uit de bouwrekening blijkt dat het een allereenvoudigst gebouw moet geweest zijn, een school in zeer primitieve vorm. Deze school was bedoeld voor de vorming van geestelijken en lag als bescheiden bouwsel op de hoek van de Hoogstraat naast het pand 'Ten Sande'. Ter plaatse van het parkeerterreintje voor de bibliotheek stond in 1830 het Waalrese schooltje (één lokaal) met een woongedeelte voor de onderwijzer. Een geheel nieuw gebouw met onderwijzerswoning werd opgericht in 1861. In ca 1918 werd alles weer afgebroken en een jongensschool heropgericht. Sinds 1979 doet het dienst als openbare leeszaal en bibliotheek (Antoon Coolenbibliotheek).¹⁸⁹

9.27.9.003 Basisschool "St.-Christoffel", Ekenrooisestraat 10, Aalst

Herenhuis De Pracht was gebouwd op de plaats waar nu de speelplaats is van basisschool "St.-Christoffel", aan de Ekenrooisestraat 10.¹⁹⁰

9.27.9.004 St.Petrus-Canisiuschool, Gestelsestraat Aalst

De St.Petrus-Canisiuschool was gevestigd aan de Gestelsestraat. De Openbare School van Aalst was de voorloper ervan. Uiteindelijk zou de jongensschool samengaan met de meisjesschool die in het klooster van Aalst gehuisvest was. De nieuwe naam luidde van 1967 tot 1984: R.K. Gemengde Lagere School Canisius. Het schoolgebouw aan de Gestelsestraat dateert oorspronkelijk van 1885. In 1940 werd er uitgebreid, evenals in 1955 en in 1970 werd het pand geheel gemoderniseerd.¹⁹¹

9.27.9.005 H. Hartschool (Raadhuisstraat, huidige bilbibliotheek)

¹⁸⁸ Meijs, 1993b, 17.

¹⁸⁹ Zoetmulder, 1983, 87.

¹⁹⁰ Meijs, 1993b, 7.

¹⁹¹ Meijs, 2001, 57.

Na de bouw van de nieuwe H. Hart school werd de oude H. Hartschool aan de Raadhuisstraat gereed gemaakt voor andere bestemmingen: voor huishoudonderwijs (VGLO), voor 'rustige jeugdverenigingen' en vanaf 1960 als huisvesting voor de bibliotheek die tot dan toe in het parochiehuis ofwel het Hazzotheater ondergebracht was. In 1982 werd het huidige bibliotheekgebouw tot stand gebracht.¹⁹²

9.27.9.006 H. Hartschool (Willem Smuldersplein)

Opvolger van de oude H. Hart school, in 1959 gebouwd

27.10 Sportterrein

Het gaat om sportterreinen van voor 1960, zoals vroege voetbalvelden, tennisbanen, hypodromen en velodromen.

9.27.10.001 Voetbalvelden D.S.V. (Sophiastraat)

De voetbalvereniging DVS werd opgericht in 1929 en kreeg de naam Door Vriendschap Samengebracht, een samensmelting van de toenmalige verenigingen OVV (met hoofdzakelijk geboren en getogen Aalstenaren) en De Treffers (opgericht door mensen afkomstig uit Groesbeek).¹⁹³

9.27.10.003 Handboogvereniging De Vriendschap (Dreefstraat)

Tegenwoordig bevindt zich aan de Dreefstraat het onderkomen van handboogvereniging De Vriendschap. Deze vereniging gaat ver terug, zij is ontstaan uit drie schutterijen: De Vriendschap, opgericht te Aalst in 1861, Vice Versa, opgericht te Aalst in 1896 en Willem Tell, opgericht te Waalre in 1936. Deze laatste vereniging werd vanaf 1961 'slapend', maar werd in 1980 heropgericht. In 1985 vond onder leiding van toenmalig burgemeester Keijzer de samensmelting plaats.¹⁹⁴

27.11 Straatmeubilair

Oude lantaarnpalen, handwijzers (soms al middeleeuws!), mijlpalen langs wegen.

27.11.002 Zonnewijzer (Koningin Julianalaan 19, op het gazon)

Op het gazon voor het oude raadhuis uit 1929 staat een zonnewijzer die omstreeks 1955 op initiatief van burgemeester Mol (burgemeester van 1945-1971) bij een antiquair in Amsterdam is gekocht. Het moest een plaats krijgen voor het gemeentehuis en werd, om het meer 'body' te geven voorzien van een hardstenen voetplaat. De zonnewijzer heeft inderdaad lang voor het oude gedeelte van het gemeentehuis gestaan in het midden van een grindverharding en tussen geparkeerde auto's. Bij de aanleg van een gazon kreeg het daar een centrale plek en werd volgens de bronnen 'bij die gelegenheid de bladgoudbekleding vervangen en al het schilderwerk vernieuwd'. De oorspronkelijke windwijzer die zich op de zonnewijzer bevond, is in ca. 1995 gestolen en vervangen door een op basis van fotomateriaal nagemaakt koperen exemplaar.

Cultuurhistorische waarde:

- Aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord.
- Het object herinnert in het bijzonder aan de bestuursperiode van burgemeester Mol.

Kunsthistorische waarde:

- Het object heeft kunsthistorische waarde vanwege de typologie.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt samen met de groenaanplant en het oude raadhuis een karakteristiek geheel.

¹⁹² Maas, 2006, 118 – 119.

¹⁹³ Meijs, 2001, 62.

¹⁹⁴ Meijs, 2001, 62.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit object, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

27.12 Ven

Ven op de heide, in het bos en soms in het cultuurland.

27.13 Ziekenhuis

Aanvankelijk een "hospitaal" in middeleeuwse zin, in de 19^e eeuw gaan ze meer op een echt ziekenhuis lijken.

27.14 Volkverhalen

In het kader van de erfgoedkaarten wordt ook enige aandacht besteed aan volksverhalen, ofwel immaterieel erfgoed. Alleen de volksverhalen die duidelijk gekoppeld zijn aan een geografische locatie binnen de gemeente zijn geïnventariseerd. Er zijn ook nog tal van algemene verhalen die niet geografisch te koppelen zijn, waar hier alleen naar de literatuur verwezen wordt.

Noord-Brabant staat bekend om zijn vele streekverhalen, mythen en sagen. Deze bevatten waarheden die tot op de dag van vandaag gelden en weerspiegelen de culturele en maatschappelijke bijzonderheden van de tijd en de streek waarin zij ontstaan zijn. Deze volksverhalen maakten tot voor kort nog deel uit van het collectieve Brabantse geheugen. In tegenstelling tot de rest van Nederland was er in Noord-Brabant lange tijd sprake van een middeleeuws katholicisme met daarin veel volksverhalen, mythen met demonen, heksen, kabouters et cetera. De volksverhalen, sagen en mythen zijn in de 19^e en 20^e eeuw goed gedocumenteerd, wat betekent dat er op vrij eenvoudige wijze, dat wil zeggen zonder tijdrovend literatuur- en archiefonderzoek, een goed en boeiend verhaal verteld kan worden.

Voor Waalre werd in de Volksverhalendatabank van het Meertensinstituut twee min of meer lokaliseerbaar verhaal aangetroffen:

9.24.14.098 Aalst / Waalre, SINBRABSAG077, tussen Aalst en Waalre, Gloeiende wagen

Tusschen Aalst en Waalre verschijnt de "gloeiende wagen". Een scheper, die rustig met zijn kudde in 't schemerdonker huistoe ging, zag in de verte een rijtuig aankomen, naar het scheen met twee helderbrandende lantaarns. Eensklaps verliet het gerij het heidespoor en kwam recht toe, recht aan, op hem af. De paarden waren gitzwart, zwart was ook de koetsier, die zwiigende en onbeweeglijk op den bok zat, met oogen als karbonkels, en de gansche wagen was louter vuur. Eer de scheper wist wat er gebeuren ging, was de wagen dwars door de verschrikte kudde gereden, die naar alle kanten uiteenstootte. Toen zwenkten de paarden, en de zwarte koetsier wendde hen in onvertraagden vaart door een dennenbosch, waar de boomen nauwelijks een halve el van elkaar stonden. De herder kwam meer dood dan levend thuis; zijn schapen kon hij niet meer verzamelen, die werden den volgenden dag teruggevonden, her er der, over de hei verspreid. De hond kwam eerst na drie dagen, met de staart tusschen de pooten naar zijn hok terug, "mer waor niks meir wèrd veur de schoop."

9.24.14.114 Waalre, SINBRABSAG230, Markt 2 Waalre, Domineehuis, Mariakapel

Volgens een volksverhaal zou in Waalre in 1721 een huis voor de predikant gebouwd zijn waarin materialen gebruikt werden van een toen gesloopte kapel van de Bedevaarts- of O.L. Vrouwedijk aan de Lieve Vrouwebrug over de Dommel (waar? Bij Meerveldhoven?). Dit moet de uit 1721 daterende pastorie Markt 2 te Waalre zijn.

27.15 Gasthuis

Een gasthuis was in de Middeleeuwen een instelling waar zieken en ouderen verpleegd en verzorgd konden worden. Later werd onder gasthuis ook verstaan een hofje: een aantal huisjes rondom een binnenterrein, bedoeld voor bijvoorbeeld leden van een bepaalde kerk of andere doelgroepen zoals

reizigers. Aanvankelijk werden gasthuizen gebouwd door de kerk of gesticht door een bisschop. Met de opkomst van de burgerij in de Late Middeleeuwen werden gasthuizen ook door leken gesticht.

9.27.15.001 Liefdesgesticht, Hoogstraat 6, Waalre

Op 20 september 1912 kwam de eerste persoon in het gasthuis, vanuit een Bladels gesticht. Korte tijd later arriveerde de eerste zieke. De zorg voor ouderen werd steeds meer door andere sociale instellingen overgenomen, terwijl ook het onderwijs meer en meer door leken werd gegeven.¹⁹⁵ Zie ook 9.26.8.001 Klooster Wilgefortis-gesticht Hoogstraat 6 Waalre

9.27.15.002 Bernardusgesticht te Aalst

Pastoor Gudde zegende in 1932 het nieuwe 'Bernardusgesticht' in, waarin de eerste bejaarden konden worden opgenomen. De naam was zo gekozen omdat Bernardus Koster de belangrijkste geldgever was geweest die het mogelijk had gemaakt dit bejaardenhuis op te richten. Zie ook 9.26.8.002.

27.16 Kiosk

9.27.16.001 Kiosk Markt Waalre

In de historische kom van Waalre staat op het driehoekige dorpsplein, de huidige Markt, een muziekkoepeel uit 1948 ter vervanging van een ouder object, dat op zijn beurt een nog ouder object verving. Bronnen vermelden het herstel van het rieten dak van een koepeel in 1887. Het huidige object is een geschenk van sigarenfabrikant Van Abbe aan de dorpsgemeenschap. Van Abbe woonde zelf in het dorp aan de Lissevenlaan 2. In de 19^e en eerste helft van de 20^e eeuw waren de concerten van de muziekkorpsen geliefde momenten van samenkomst van de dorpingen. Elk dorp had in die tijd wel een muziekkoepeel, waarvan er vele in de loop van de 20^e eeuw zijn verdwenen, zoals die van Aalst in 1930. Waalre kende twee muziekkorpsen. De 'l'Union Musicale' was de in 1881 opgerichte harmonie van de werknemers van sigarenfabriek J.W. Swane en Zn., opgeheven in 1912 bij een sigarenmakersstaking. De tweede was de fanfare 'Nos Jungit Ars', opgericht in 1893, waaruit in 1919 de harmonie 'Juliana' is voortgekomen. De muziekkoepeel is gebouwd op een verhoging in het gazon dat verder een beplanting met lindes heeft. Op korte afstand ligt het monument van 'De Weever' en de herbouwde dorpspomp. In afwijking van het oorspronkelijke ontwerp zijn cilindrische buizen geplaatst in plaats van de geplande conische pilaren.

Afbeelding: Kiosk van Waalre op de Markt.

Cultuurhistorische waarde:

- Aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord.

¹⁹⁵ Meijs, 1996, 14.

- Het object vertegenwoordigt met name de geschiedenis van het verenigingsleven in het dorp.
- De naam van de schenker verbindt het object met de economische ontwikkeling van het dorp.

Architectuurhistorische waarde:

- De muziekkoepeel is van belang vanwege de bijzondere typologie.
- De muziekkoepeel is een goed voorbeeld van de toepassing van moderne constructieve middelen in een tijd van schaarste aan bouwmaterialen.

Stedenbouwkundige waarde:

- De muziekkoepeel vormt samen met de overige artefacten en groenaanplant een karakteristiek geheel
- Het object vormt een onderdeel van een historische stedenbouwkundige structuur.
- Het object is karakteristiek voor het dorp.

Een doorkijkje vanaf de Blokvenlaan naar de Markt geeft een fraai aanzicht van een rustiek dorpscentrum dat zo kenmerkend is voor de Kempen. De Waalrese sigarenfabrikant J.F. van Abbe was bereid gelden beschikbaar te stellen voor het bouwen van de kiosk voor de plaatselijke harmonie "Juliana". Op deze wijze wilde de schenker een geste doen naar de bevolking, zoals hij dat al zo vaak gedaan had. Menig feest (zoals de bevrijdingsfeesten van vlak na de oorlog) werd in Waalre georganiseerd met steun van Van Abbe. De relatie van Van Abbe met Eindhoven bleek hierbij weer overduidelijk. Ook zijn vader Henri van Abbe had veel voor de gemeenschap van deze stad betekend. Het Van Abbemuseum is daar bijvoorbeeld nog een herinnering aan. Dit kleine openluchtmuziektheater is overigens niet alleen het decor van muzikale activiteiten. Ook bij de inhuldiging van Sint-Nicolaas of tijdens de carnavalsoptocht heeft de kiosk een prominente rol.¹⁹⁶
CHW. Nr.: AE119-000839

27.17 Waterput

27.18 Bank

9.27.18.001 Rabobank, Eindhovenseweg 31, Aalst

Op deze plek werd het eerste stuk van de Rabobank gebouwd, waarschijnlijk in 1919.

9.27.18.003 Boerenleenbank, Eindhovenseweg 56, Aalst

Pand uit 1925. In 1958 werd het gedeelte rechts van de voordeur ingericht als Boerenleenbank, die eerst gevestigd was aan de Gestelsestraat. Later werd ook het linker deel gebruikt als bank, tot in 1968 het nieuwe bankgebouw werd geopend.¹⁹⁷ Op 1 mei 1994 bestond de coöperatieve bank van Waalre precies 75 jaar.

Het verhaal dat schuilgaat achter de Boerenleenbank is een verhaal dat aansluit bij de actualiteit. Het sluit namelijk naadloos aan bij huidige ontwikkelingen en tendensen. Decennialang was het Angelsaksische kapitalistische model het getriomfeerde model, 'greed is good', marktwerking, neoliberalisme. Tot de kredietcrisis. De tegenhanger van dit model wordt wel het Rijnlandse model genoemd en staat wereldwijd nu in *the picture*:

'Het Rijnlands model is vernoemd naar de landstreek van Noord-Duitsland en Nederland waar de Europese, sociale vorm van de maatschappij een dominant karakter had en wellicht nog heeft. Het is een corporatistisch systeem dat hoge sociale bescherming biedt en waarin sociaal overleg belangrijk is. Sociaal overleg met name tussen invloedrijke en gecentraliseerde werkgeversorganisaties en vakbonden. Dit model probeert de belangen van eigenaars van het bedrijf in evenwicht te brengen met de belangen van anderen (stakeholders, bijv. de werknemers, de maatschappelijke context). Dit in tegenstelling met het zgn. Angelsaksische model waarbij er een lossere relatie is tussen de eigenaar van het bedrijf en de manager ervan. Aandeelhouders (shareholders) hebben in dit model een bepalende invloed.'¹⁹⁸

¹⁹⁶ Meijs, 1993b, 29.

¹⁹⁷ Meijs, 1994, 51.

¹⁹⁸ Lync, 2006.

Als er één provincie is in Nederland waar dit Rijnlandse model van oudsher toepassing heeft gevonden, wellicht ook ontwikkeld is, dan is dan Noord-Brabant. Veel meer dan de provincies boven de rivieren werd deze provincie gekenmerkt door het harmoniemodel. Diverse auteurs wijzen op de morele verantwoordelijkheid van de werkgever ten opzichte van de werknemer.¹⁹⁹ Al konden zij elders goedkopere krachten krijgen, de ethische waarden wogen zwaar en boden tegenwicht. Nu het Angelsakische model zo zwaar onder vuur ligt is het Rijnlandse model, het harmoniemodel een gegeven waar men trots op kan zijn en dat ook aansluit bij de doelstellingen en het wensbeeld van de provincie. In de agenda voor 2018Brabant staat het volgende:

'Het sociale DNA: Brabant staat te boek als een provincie waar bewoners nog zonder raadpleging van het Groene Boekje foutloos 'coöperatief, bourgondisch en tolerant' kunnen spellen. Alle drie begrippen zijn historisch verklaarbaar en kleuren de grondhouding van Brabanders. Feit is dat men in Brabant, bakermat van de coöperaties en de Nederlandse koploper in het aantal familiebedrijven, niet spreekt over 'shareholders' maar over 'stakeholders'. Voor de wording van BrabantStad komt vooral die bereidheid tot samenwerking van pas. Net zo essentieel is verdraagzaamheid. Van Hugenoten tot gastarbeiders in de jaren zestig en Afghanen: de open Brabantse samenleving heeft veel nieuwkomers opgenomen.'²⁰⁰

Met het harmoniemodel wordt bedoeld de van oudsher patronale verhouding tussen patroon en werkman. De Brabantse werkgevers voelden ook buiten de fabriek een morele plicht t.a.v. het leven van de arbeider. Het harmoniemodel is kenmerkend voor het zuiden van Nederland. Dat is de sfeer van zich op elkaar betrokken voelen, nog versterkt door de grote invloed van het christelijk denken. Visie van de door God gewilde ordening van de samenleving in standen die in moreel opzicht verantwoordelijk voor elkaar waren; in dit beeld paste geen klassenstrijd.²⁰¹

27.19 Winkel

9.27.19.001 Winkel Markt 3 Waalre

Winkel; Woonhuis

Bouwjaar: Ca. 1895-1910

CHW. Nr.: AE119-000844

De pandjes Markt 3, 4 en 5 vormen een ensemble. Langs de zuidelijke helft van de Markt staan tegenwoordig hoofdzakelijk herenhuizen, rond 1830 was dat juist heel anders. Toen waren langs de Markt meer de minder royale en van mindere kwaliteit zijnde woningen te vinden van landbouwers en ambachtslieden. Het huidige pandje nr 3 met het trapgeveltje is in 1911 gebouwd op de plaats waar sinds 1830 of eerder een klein huisje stond.

In de historische kern van Waalre-dorp gelegen eenlaags woonhuis, in 1911 ver/herbouwd op de plaats waarin 1830 al een klein huisje stond van arbeider Gerardus van Kessel. De voormalige stalaanbouw langs de Bolkshoevel dateert ook uit 1911 en kreeg in 1972 een aparte voordeur. Aan de Markt stonden in het verleden in tegenstelling tot nu, bescheiden woningen van landarbeiders en ambachtslieden. Aan de zuidzijde herinnert het onderhavige pand samen met de nummers 4 en 5 aan die situatie. Zij liggen tussen de nieuwe Burg. Uyenstraat en de Bolkshoevel, de oude weg naar het zuiden o.a. naar het gehucht Loon. Het pand staat met de nokrichting haaks op de Markt en valt op door de gecombineerde lijsttrapgevel. De naar achteren geplaatste stalaanbouw langs de Bolkshoevel volgt het bochtige tracé van die weg. Voor het huis (en de nrs 4 en 5) ligt een brede stoep met stoeppalen (zie ook 27.18.009).

Cultuurhistorische waarde:

- Het object is representatief voor de oorspronkelijke bebouwing aan de Markt.
- Het object is van belang vanwege de typologie van de arbeiderswoning.

Architectuurhistorische waarde:

- Het pand heeft met name wat betreft de voorgevel esthetische kwaliteit in ontwerp en detaillering.

¹⁹⁹ Van den Eerenbeemt, 1977, 1979.

²⁰⁰ Alink, 2010, 12.

²⁰¹ Van den Eerenbeemt, 1977, 95.

- Het object is een goed voorbeeld van de aanpassing van een bescheiden woonhuis aan nieuwe wooneisen en de toepassing van stijlelementen ontleent aan de voorname woonhuisarchitectuur.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object maakt samen met de nummers 4 en 5 deel uit van een groter historisch geheel. Ensemble
- Het object vormt een onderdeel van een historische nederzettingsstructuur.
- Het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historische patroon van verkaveling en wegen geconserveerd is gebleven.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.27.19.002 Willibrorduslaan 27 Waalre

Na enkele jaren leegstand aan het einde van de 20^e eeuw kwamen in dit pand 3 bedrijven: voor textiel, noodverlichting en een reisbureau genaamd Teletours.

9.27.19.003 De Kikker, Willibrorduslaan 26 Waalre

Aan het einde van de 20e eeuw was hier gevestigd 'de Kikker', een winkel met cadeauartikelen. Oorspronkelijk woonde hier V.d. Heijden, later kwam er een pottenbakkerij van Jan van Bergen. Van Bergen was werkzaam geweest bij de pottenbakkerij van Klit. De laatste jaren werkte hij hoofdzakelijk in opdracht van bedrijven. Iedere Waalreenaar kon gebruik maken van zijn etalage, om er eigengemaakte kunstwerkjes ten toon te stellen.²⁰²

9.27.19.004 Wooncentrum Aalst, Eindhovenseweg 13 Aalst

Tot 1984 was op deze plek gevestigd een autobedrijf van BMW-wagens van Van Laarhoven. Vóór die tijd zat er het garagebedrijf van Kuyken.²⁰³

9.27.19.005 Winkel Stokmans, Willibrorduslaan 48 Waalre

Aan de zuidzijde van de Willibrorduslaan gelegen dorpswinkel met woning en werkplaats, gebouwd onder een doorlopend mansardedak met de nokrichting parallel aan de weg. De Willibrorduslaan (v.h. Stationsstraat) vormde de weg naar het spoorwegstation halverwege Aalst en Waalre aan de in 1867 aangelegde spoorlijn Eindhoven-Luik. De dorpingen vestigden zich bij voorkeur aan deze verharde weg, zo ook in 1893 de stichter van de oudste kern van het huis. In 1911 werd opgetekend dat het een huis betreft met winkel en werkplaats, waaraan wellicht de links in de gevel gelegen werkplaatsingang en etalage herinneren. In 1922-23 vond een ingrijpende verbouwing plaats: het woonhuis werd verkleind en kreeg aan de voorzijde een nieuwe winkel met etalages. Tegelijk werd het zadeldak vervangen door een mansardekap, waartoe de achter- en voorgevel werden verhoogd en de laatste voorzien van nieuw muurwerk.

Vermoedelijk was in het pand een aannemersbedrijf gevestigd, want in 1926 ging het pand over van metselaar Albertus Stokmans naar koperslager Johannes G. Stokmans. De bijnaam van deze laatste 'Jan Stok' was in het dorp een begrip en stond voor de kwaliteit de klant ook maar het geringste artikel te kunnen leveren. In 1934 werd aan de westzijde een tussenbouw geplaatst en in 1954 aan de oostzijde een garageaanbouw, beide onder plat dak. In 1957 (1966?) volgde de werkplaatsuitbreiding aan tuinzijde. Het pand ligt direct aan de straat met een granieten stoep (wit met grijze rand) die aan de rechterzijde is omgetrokken. Aan de achterzijde ligt op een langgerekt tot de Blokvenlaan doorlopend perceel een oude hof met sier-, moestuin en boomgaard, waarmee het pand als enige de historische percelering bewaard heeft. Achter het huis staat een grote notenboom. Nog steeds wordt de dorpswinkel gedreven door leden van de familie Stokmans.

²⁰² Meijs, 1995a, 11.

²⁰³ Meijs, 1995a, 23.

Cultuurhistorische waarde:

- Aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord.
- De dorpswinkel vertegenwoordigt een aspect van de economische geschiedenis en is karakteristiek voor het dorp.
- Het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object is een goed voorbeeld van de typologische ontwikkeling van de dorpswinkel, annex woning en werkplaats.
- Het pand bezit een authentiek winkelinterieur.
- Het pand valt op door de eenheid van stijl en de zorgvuldige detaillering.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het pand vormt een karakteristiek onderdeel van de bebouwing aan de Willibrorduslaan.
- Het pand vertoont met de achtertuin, als enige in de rij, de oude verkavelingsstructuur.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

27.19.006 Etos Jeroen Manders, Eindhovenseweg 44, Aalst

De drogisterij heette 'Etos Jeroen Manders', voorheen DA-drogisterij Manders. In 1924 startte Dokus Manders aan de Willibrorduslaan een drogisterij, die na verloop van tijd over ging op zoon Tiny. In 1994 zette zijn zoon Jeroen de zaak voort. ETOS is een afkorting is van de woorden Eendracht Toewijding Overleg en Samenwerking, een voortzetting van de Philipswinkels van destijds. Rond 1960 nam Albert Heijn een deel van de winkelbedrijven over. In 1973 werden de zelfstandige Etoskruidenierswinkels opgeheven.²⁰⁴

9.27.19.007 Winkel 'Zonnehoeck' v.d. dames Manders, Eindhovenseweg 43 Aalst.

Pand in bezit van de vier Dames Van Moorsel die voor de plaatselijke gemeenschap een begrip waren. 'Zonnehoeck' heette het pand. De winkel van de dames Manders ging later tegen de vlakte. Zij verkochten koperen spullen. Aangezien de vader van de dames al veel reisde en in koper handelde, werd hij 'de Teut' genoemd en kregen alle kinderen van Manders automatisch de bijnaam 'de Teut'.²⁰⁵ Het pand is gesloopt.

9.27.19.008 Bakkerij Jan Manders (Jan 'Teut'), Markt 4 Waalre

Aan de Markt, in de historische kern van Waalre-dorp gelegen eenlaags woonhuis dat al is vermeld in de kadastrale atlas 1830. Bekend is dat in 1864 buurman Jan Manders (huisnr. 5) het pand kocht van metselaar Kersmakers en in 1875 woningsplitsing plaats vond. Genoemde Jan Manders was een welvarende handelaar, 'teut' genaamd, wiens zoon Martinus in 1887 een bakkerij was begonnen. Martinus' zoon Jan verhuisde in 1908 de bakkerij van nr. 5 naar nr. 4, welk pand na Martinus' dood weer tot één geheel werd samengevoegd. Vermoedelijk kreeg het bij die gelegenheid een nieuwe voorgevel en ook de mansardekap. Vanaf deze plaats werd Waalre tot in de 80er jaren van de 20ste eeuw van dagelijks brood voorzien, waarbij de bakker, met name Cornelis Manders, vanwege de historische achtergrond, in het dorp bekend stond als 'de teut'. De bakkerij die al een uitbouw had, werd in 1964 verder naar achteren vergroot met een ruimte voor koelcellen. In de voorgevel zijn in 1977 de inrijdeuren naar de achterliggende bedrijfsruimte vervangen door een smalle deur. De huidige eigenaren (sinds 1988) hebben binnen de bestaande muren het pand geschikt gemaakt voor moderne bewoning met behoud van de indeling winkel, woonkamer ter linkerzijde en achterliggende keuken. Als herinnering aan de bakkerij is het hoog in de nok hangende eikenhouten 'luiwiel' in situ. In de brede achtertuin enige vrijstaande bouwsels uit de bakkerijperiode.

Aan de Markt stonden in het verleden, in tegenstelling tot nu, bescheiden woningen van landarbeiders en ambachtslieden. Aan de zuidzijde herinnert het onderhavige pand samen met de nummers 3 en 5

²⁰⁴ Meijs, 1995a, 39.

²⁰⁵ Meijs, 1995a, 39.

aan die situatie. Zij liggen tussen de in 1940 aangelegd Burg.Uyenstraat en de oude Bolksheuvel. Het pand ligt met de nokrichting parallel aan de Markt tussen de beide hoekpanden. Voor het huis een brede natuurstenen stoep en een stoeppaal.

Cultuurhistorische waarde:

- Aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord.
- Het object is van belang vanwege de typologie van het winkelpand.

Architectuurhistorische waarde:

- Het pand valt op door de stijlvolle evenwichtige gevelindeling en detaillering.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt samen met de nrs. 3 en 5 een karakteristiek geheel.
- Het object vormt een onderdeel van een historische nederzettingsstructuur.
- Het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historische patroon van verkaveling en wegen geconserveerd is gebleven.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.27.19.010 Dubbel pand Markt 24 en 25, Waalre.

De huidige winkels en woonhuis dateren uit het begin van de 50er jaren van de 20^e eeuw. Daarvoor stond hier in 1830 al een boerderij die in 1847 werd gewijzigd in twee woningen. De linnenfabrikant Jan Willem Swane kocht op 28 jarige leeftijd het dubbele pand in 1859. In 1884 werden beide woonhuizen weer herenigd en daar is Jan Willem Swane tot zijn dood in 1908 blijven wonen.²⁰⁶

Uit een inventarisatie naar traditionele boerderijen te Waalre, door de Stichting Waalres Erfgoed, gaf additionele informatie omtrent deze voormalige boerderij:

Boerderij Markt 24

Buurtschap: Het Dorp

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie B nr. 342 en in 1880 nr. 1138

De afmetingen van het pand waren in 1830 en in 1880 8,50 x 21 m. In 1830 werd in deze boerderij nog geboerd. In 1846 werd het pand in tweeën gedeeld en in een helft kwam de eigenaar van het geheel (een smid) te wonen. In 1859 kocht de 28-jarige fabrikant Jan Willem Swane het dubbele pand en in 1884 ging hij er zelf met zijn vrouw wonen. Later woonde er tot 1947 zijn zoon en vrijgezel Jan Swane met een huishoudster. In die tijd moet het pand een luxer voorkomen hebben gekregen, inclusief stoep met stoeppalen en een parkachtige tuin. Tot de sloop in 1955 zijn later nog diverse Waalrese families in het weer dubbele woonhuis woonachtig geweest.²⁰⁷

9.27.19.011 Kruidenierswinkel, Markt 5 Waalre

Aan de Markt in de historische kern van Waalre-dorp gelegen eenlaags hoekpand, waarvan de oudere kern op de kadastrale atlas van 1830 reeds voorkomt. Bekend is dat het pand in 1837 eigendom was van de welvarende handelaar Jan Manders, 'teut' genaamd, die in 1864 ook het pand nr. 4 kocht. Zijn zoon Martinus vestigde in het onderhavige pand een bakkerij die in 1908 verplaatst werd naar nr. 4. In pand nr. 5 is jarenlang een kruidenierswinkel gevestigd geweest, gevolgd door een lampenzaak en op dit moment een fietsenzaak. Aan de Markt stonden in het verleden, in tegenstelling tot nu, bescheiden woningen van landarbeiders en ambachtslieden. Aan de zuidzijde herinneren het onderhavige pand en de nummers 4 en 3 aan die situatie. Pand nr. 5 heeft door de aanleg van de Burg. Uyenstraat in 1940 een deel van de oorspronkelijk ca. 10 m lange gevel verloren en kreeg bij die gelegenheid een nieuwe dwarsgevel. Een stoeppaal op de scheiding tussen twee panden.

Cultuurhistorische waarde:

²⁰⁶ J.Jansen, Stichting Waalres Erfgoed.

²⁰⁷ Jansen e.a., 2009b, 76.

- Het object vertegenwoordigt een aspect van de economische geschiedenis.
- Aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord.

Architectuurhistorische waarde:

- Het pand ontleent architectuurhistorische waarde aan de samenhang met de panden 4 en 3.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt samen met de nrs. 3 en 4 een karakteristiek geheel.
- Het object vormt een onderdeel van een historische nederzettingsstructuur.
- Het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historische patroon van verkaveling en wegen geconserveerd is gebleven.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

27.20 Gemeenschapshuis

27.21 Herberg

Historische bronnen met betrekking tot de cafés en herbergen in Waalre onthullen dat er veel stille kroegen waren (dat wil zeggen zonder drankvergunning). Meestal werd het geestrijke vocht geschonken in de voorkamer van een woonhuis. Zo waren er in Aalst rond de eeuwwisseling stille kroegen bij o.a. Van Nuenen, Sanders, v. Barschot, Luyten, V.d. VenBreviers, v. Zon, Kuijpers, v. Mierlo, V.d. Nieuwenhof en Molemans, Peeters, V.d. Hurk, Damen, Bijnen en Habraken, Verhees, Mikkers, Strijbos, Valkenburg en Houbraken.²⁰⁸

9.27.21.001 Tappers- en bakkersneering De Roode Leeuw (oude dijk Eindhoven-Valkenswaard)

De tapperij De Roode Leeuw was gelegen langs het tracé voor de nieuwe weg van Eindhoven naar Valkenswaard.

9.27.21.002 Café de Bus (waar nu parkeerplaats van winkelcentrum De Bus ligt)

Waar nu de parkeerplaats van 'De Bus' is, woonde kruidenier Harrie Verhoeven. De naam 'De Bus' is afkomstig van het café dat hier vroeger stond, van Janus van der Looy. 'De Bus', zo genoemd omdat het café lang en smal was, en op het interieur van een autobus leek. Men had geen 'volledige vergunning', maar je kon er toch wel 'n borreltje krijgen.²⁰⁹

9.27.21.003 Café Roskam, Eindhovenseweg 90 Aalst.

Café 'de Roskam' was een markant punt in Aalst. Behalve verkoopadres van drank voor de (toevallige) voorbijganger was het tevens thuishaven van toneelclub 'Phantasion', het St. Antonius- en St. Catharinagilde, evenals van de Aalster Sociëteit. De Roskam was genoemd naar de wijdgetande ijzeren kam waarmee men de rosborstel na gebruik kon reinigen.²¹⁰ Het pand is gesloopt.

9.27.21.004 Café de Molen, Eindhovenseweg 82 Aalst

Hier op nr. 82 gingen de boeren het maalloon meestal afgeven in café 'de Molen'. Het pand is gesloopt.

9.27.21.005 Café Berkvens, later De Doelen, Markt 18 Waalre

Aan de noordzijde van de Markt in de historische kern van Waalre-dorp gelegen complex bestaande uit een café (onderdeel 1) en woning (onderdeel 2), respectievelijk uit 1924 en 1928, gebouwd op het hoekperceel tussen de Dreefstraat en het pad naar de oude Willibrorduskerk. Vóór die tijd stond er van ca. 1698 tot 1924 een boerderij die op haar beurt een oude, in ruïneuze staat verkerende abdijhoeve had vervangen (Zie 9.18.2.002). Overigens staat er op deze plek op de kadasterkaart van 1830 geen gebouw, wel wat meer naar de kerk toe.

²⁰⁸ Meijs, 1995a, 17.

²⁰⁹ Meijs, 1994, 9.

²¹⁰ Meijs, 1995a, 9.

In 1882 trouwde kastelein Gerardus Stokmans met een dochter van de eigenaar en stond het pand bekend als café 'Stokmans', 'Berkvens-Stokmans' en 'Van de Ven-Stokmans'. De officiële benaming van het huidige café-restaurant 'De Doelen' gaat terug op de handboogvereniging die hier jarenlang de schietbanen en -doelen had. Het handboog-, koningvogelschieten met een geweer en beugelen waren eind 19e eeuw de enige vormen van actieve sport in de regio. In de huidige situatie liggen café en woning met de nokrichting parallel aan de Dreefstraat en de voorzijde naar de Markt gekeerd. In 1996 kreeg het café aan de achterzijde een aanzienlijke zaalaanbouw. Voor het café ligt een terras, in de oksel met het naar achteren geplaatste woonhuis ligt een kleine siertuin met gietijzeren hekwerk en verder in de zijtuin een oude spar en langs het kerkpad (Oude Torenstraat) aan beide zijden een oude boom, waaronder een rode beuk.

Cultuurhistorische waarde:

- Aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord.
- Het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale en economische geschiedenis.

Architectuurhistorische waarde:

- Het complex heeft waarde vanwege de harmonieuze samenhang der afzonderlijke delen.
- Met name de woning heeft uitwendig de oorspronkelijke indeling en detaillering behouden.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het complex vormt samen met terras, voor- en zijtuin met bomen een karakteristiek geheel aan het oude pad naar de kerk.
- Het complex sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij de omgeving.
- Het complex maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historische patroon van verkaveling en wegen geconserveerd is gebleven.
- Het complex vormt een onderdeel van een historische nederzettingsstructuur.ensemble

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst*, Kunst en architectenbureau R. Koning, in opdracht van gemeente Waalre.

Afbeelding: ansichtkaart Café de Doelen. Waalres sociëteit zocht het op warme avonden achter café "De Doelen". Te beginnen links H. van Gastel (bakker -en mulder), Luc. van Agt (bijzondere vrijwillige landstorm), meester Gijzen, Jean Leijssen, Jef van Dijk (linnenfabrikant), Jan van Gastel, Janus

*Berkvens (kastelein van "De Doelen") en meester Broos. Een zoon van Jef van Dijk, later gestorven als frater bij de Witte Paters van Lavigerie, hield de bierton op de bokkewagen warm.*²¹¹

Volgens een inventarisatie naar traditionele boerderijen te Waalre Aalst, door de Stichting Waalres Erfgoed lag er ter plaats van de huidige panden Markt 18 en 19 een boerderij:

Boerderij De Doelen

Adres: Oude Torenstraat (ter plaatse van de huidige panden Markt nrs 18 en 19)

Buurtschap: Het Dorp

Kadastrale gegevens: 1830: Waalre sectie B nr. 309, 1880: nr. 823

In 1830 was er sprake van een woonhuis van 9 x 11 m waar de volder Peter Willemse van de Waalrese Volmolen woonde. In 1863 is er op die plaats vervolgens een niet zo grote langgevelboerderij te zien met de afmetingen 7,80 x 22 m. Er was toen ook een beugelbaan gesitueerd. De muren van de boerderij waren bepleisterd. In 1882 was het woongedeelte op de begane grond als café in gebruik. Begin 20e eeuw is het pand als een soort patronaatsgebouw in gebruik geweest bij de Waalrese bevolking. Op een uit de kerktoeren van 1925 gemaakte foto zijn ook de doelen voor het schieten met de handboog binnen de bij de boerderij horende haag te zien. Het bovenlicht van de deur van de boerderij bestond uit twee tegen elkaar liggende handbogen. De bouwaanvraag voor de bouw van het momenteel nog steeds aanwezige cafélokaal 'de Doelen' dateert uit 1924 en was toen nog ontworpen tegen en gedeeltelijk in het stalgedeelte van de boerderij. Het restant van de boerderij is vervolgens ten behoeve van de bouw van het aan het café grenzende woonhuis Markt 19 in 1928 afgebroken. Vanwege het fraaie zicht vanaf de Markt door de Oude Torenstraat op de oude toren is het boerderijtje op meerdere oude foto's te herkennen.²¹²

9.27.21.006 Café Fons Strijbos, Eindhovenseweg 84 Aalst

Café van Fons Strijbos achter huisnummer 84.²¹³ Het pand is gesloopt.

9.27.21.007 Café Driekske Bekkers, Molenstraat 5, Waalre

Hier stond het huis van Driekske Bekkers, een café. Bekkers stond bekend als een gezellige komische dorpsfiguur.

9.27.21.008 Café Stokmans, Markt 12, Waalre

Van Dijk kocht dit huis van Piet Lavrijssen, Vóórdat Lavrijssen er in woonde, hadden Jo en Nolda Stokmans er een café van 1935 tot 1973. Manders was eigenaar van het pand. In het voorste gedeelte van het huis was het café, achterin was het woongedeelte.²¹⁴

9.27.21.009 Café de Loop, Dorpsstraat 1, Aalst

Aanvankelijk was Van Gerwen de kastelein van het café, genoemd naar het kleine riviertje 'de Loop', dat 'n eind achter het café liep, volgens een kaartje van 1828. Die kadastrale tekening hangt nog in het café.²¹⁵

9.27.21.010 Jeugdherberg Wielewaal, Prins -Mauritsweg 49, Aalst

Aan de Prins -Mauritsweg nr. 49 te Aalst bevond zich in 1933 al een jeugdherberg, luisterend naar de naam De Wielewaal. In mei 1933 werden door de Stichting JeugdHerbergen SJH in oostelijk Noord-Brabant drie arbeiderswoningen gehuurd aan de Prins Mauritsweg, de nrs. 47, 49 en 51. De middelste woning diende als dagverblijf en woning voor de gastouders, de beide andere als verblijf voor de jongens en de meisjes. De leiding van de herberg was in handen van A.v.d.Berg uit de Galileïstraat 9 te Eindhoven, terwijl de heer J.P.A. Dekker en echtgenote als ouders fungeerden, de gastouders in de jeugdherberg. De Aalster herberg bood plaats aan dertig jongens op nr. 47 en dertig

²¹¹ Zoetmulder, 1974, nr. 42.

²¹² Jansen e.a., 2009b, 60 – 61.

²¹³ Meijs, 1995a, 9.

²¹⁴ Meijs, 1994, 17.

²¹⁵ Meijs, 1994, 19.

meisjes op huisnummer 51. Wielewaal 1 in Aalst kwam met de bouw van een nieuwe De Wielenwaal buiten gebruik.²¹⁶ De woonhuizen zijn er nog wel.

9.27.21.011 Voormalige herberg/brouwerij De Valck, Markt 6-10 Waalre

In de 18^e eeuw bereikte Waalre opnieuw een zekere welstand, ondanks de zware belastingdruk vanuit Den Haag ten tijde van de Generaliteitsperiode en ondanks de vele invallen door zwervende soldatentropen. Deze welstand was onder andere te danken aan de inkomsten van een aantal valkeniers die in Waalre woonden:

'Een bekende valkeniersfamilie was Bijnen. In 1668 kocht Jasper Laureys Bijnen, Mr. Valkenier, het huis aan het begin van de Molenstraat (waar later de Walra zetelde). Het huis heette "De Valck" en was een herberg met brouwerij. Twee zonen van Jasper werden ook Valkenier: Laureijs Jaspers (1670- 1736) werd Valkenier bij Generaal Kroonsveldt te Wenen, en ook Jan Jasper (1675-1746) werd met Valkenier aangeduid. Een andere bekende familie in Waalre, met de naam Roijaards of Royers, telde ook een aantal valkeniers. Jacob Jansen Roijaards werd al genoemd in 1694. Zijn zoon Hendrik Jacobs was valkenier van "de Ceurvorst van Sachsen", terwijl een andere zoon Wilhelmus Jacobs diende als Valkenier/ Reigerwachter bij de Keizer in Oostenrijk. Samen verdienden zij veel geld en ze bewoonden een huis aan de Plaetse in Waalre. Ook andere valkeniers, zoals Jacobus van Mierlo (+1762), Valkenier der Prince van Wallis, en Thomas van Lierop (+ 1777), Mr. Valkenier "van sijn Ceurvorstelijcke Doorlugtigheyt van Saxon en koningh in Polen" brachten veel geld in Waalre, waarmee regelmatig leningen aan het Corpus van Waelre (het gemeentebestuur) werden verstrekt.²¹⁷

Voor het fascinerende verhaal over de valkerij, zie catalogi Cultuurhistorische Inventarisatie Valkenswaard en Heeze-Leende.

Volgens een inventarisatie naar traditionele boerderijen te Waalre Aalst, door de Stichting Waalres Erfgoed lag er ter plaatse van Molenstraat 14 boerderij:

Boerderij De Valck

Adres: Molenstraat ter plaatse van nr. 14

Buurtschap: De Molenstraat

Zie ook: C1-K33

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie B nr. 292, in 1880 nr. 834.

De boerderij was in 1830 8 x 27 m en in 1882 5 m korter. De verkorting is vermoedelijk te wijten aan het slopen van een tegen het oostelijke kopeinde van de boerderij aanwezig en afwijkend van vorm zijnd bouwwerk. Achter de boerderij was een stal ter grootte van 4 x 10 m. Aangezien de later op dezelfde plaats opgerichte boerderij C1-K33 vermoedelijk uit de 30er jaren stamde zal boerderij A2-48 omstreeks 1930 afgebroken zijn. Deze boerderij werd in de 17e eeuw gekocht door een valkenier en de boerderij en de daarin gevestigde herberg droegen daarom ook de naam 'de Valck'.²¹⁸

27.22 Hotel/restaurant

9.27.22.001 Café-restaurant De Meiboom, Eindhovenseweg 29, Aalst

De Meiboom is een oud café dat er nu nog staat als café-restaurant.

Buurtschap Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nr. 533 en in 1880 B nr. 1225

Deze boerderij annex herberg had een geringe breedte en was vrij lang van vorm: 7 x 34 m. Bij het langwerpige gebouw stond ook een 6 x 14 m grote schuur. Langs dit gedeelte van de Eindhovenseweg (voorheen Luikerweg) was vanaf het begin van de 19e eeuw veel doorvoerhandel met karren. Die karren werden getrokken door een of meer zware paarden. In de herberg 'De Meiboom' konden de vrachtrijders eten en slapen en tevens hun paarden laten verzorgen en door een hoefsmid laten beslaan. In 1911 was 'Het Meiboompje', zo staat geschreven, nog een langgevelherberg met de haverbakken voor aan de straat. Omstreeks 1928 is de oude boerderij/herberg vervangen door het huidige café/restaurant 'De Meiboom'. In 1932 vestigde zich hier de uit Waalre-dorp afkomstige hoefsmid Martinus Karsmakers. Deze zag toen nog brood in de

²¹⁶ Meijs, 2001, 39.

²¹⁷ Ter Stege en Walinga, z.j., 98.

²¹⁸ Jansen e.a., 2009b, 67.

combinatie café/hoefsmederij, maar zoon Piet stopte daarmee omstreeks 1950 en werd er naast het drijven van een café overgegaan op het werken als kachelsmid en fietsenreparateur en weer later op carrosseriebouw. In dit café had de Aalster handboogvereniging Vice-Versa haar schietbaan. Ook harmonie De Volharding had hier haar thuisbasis. Jammer genoeg is van de voormalige boerderij/herberg/café, ondanks zijn belangrijke betekenis in het verleden, geen foto verkregen kunnen worden.²¹⁹

9.27.22.002 Café-restaurant De Zwaan, Molenstraat 23, Waalre

Aan de Molenstraat 23 in Waalre staat café-restaurant De Zwaan. Zwaan is een oud type herbergnaam, maar wat weten we over de historie van deze Zwaan?

9.27.22.003 Restaurant De Oude Toren (Oude Torenstraat 6)

Boerderij/restaurant

Gemeentelijk monument

²¹⁹ Jansen e.a., 2009b, 34.

Thema: 28 Grondstofwinning

Onder grondstofwinning valt naast turfwinning ook zandwinning, klei- en leemwinning en drinkwaterwinning. In ieder dorp werd echter weldegelijk turf gegraven, maar dan door de inwoners zelf en in relatief kleine veenvoorkomens in vennen, broeken, goren, langs beken etc. In de Tweede Wereldoorlog werd hier soms nog turf gestoken. De turf werd per kar naar de boerderij gebracht. Dat turfgraven levert oneffen terrein op, dichtgroeïende boerenkuilen, misschien "Peelbanen" (of hoe die ter plaatse ook mogen heten). Bij boerderijen kun je een turfhok aantreffen.

Dat leidt tot de volgende indeling:

Turfwinning

boerenkuil: onregelmatige ééndagsput in het veen, meestal in verlandende of verlande vorm

peelbaan: weg tussen de boerenkuilen door dieper het veen in.

turfhok: opslagplaats voor turf op boenerf.

turfvaart: kanaal voor turftransport, met wegen en bomen erlangs, sluizen en bruggen, spoelkolken en wisselvakken.

moerput: laagte ontstaan door grootschalige turfwinning.

turfwinning

Zandwinning

uitgelaagd perceel: meestal niet meer dan één meter verlaagd perceel. De "rooie grond" is er uitgehaald, de oude teeltlaag is daarna teruggezet.

zandwinput: grote en diepe zandwinning met machines. Ook: zandwinning voor de aanleg van de 17e-19e eeuwse "dijken", rechte wegen over de hei.

stuifzandwinning: plaatsen waar zand werd gehaald uit stuifzandgebieden/heuvels.

Klei- en leemwinning

leemput: kuil waaruit klei of leem gehaald is voor steen- of pottenbakkerij, het besmeren van wanden of maken van vloeren.

steenoven: steenbakkerij ten plattelande

droogloodsen: loodsen waarin gevormde stenen drogen voorafgaand aan het bakken. Ook genaamd "geleeg".

Waterwinning

waterputtenweg: weg langs de waterputten

pompgebouw: gebouw met pompen en zuiveringsinstallaties voor de waterwinning.

watertoren: verhoogd waterreservoir van de waterdistributie. Komen ook voor op bedrijfsterreinen.

Viskwekerijen

visvijvers: complexen van vaak drie aaneengeschaalde visvijvers op de hei of op landgoederen, waarin vis gekweekt wordt. NB: ook de molenkolken leverden vis, maar die werd door de watermolenaars verschalkt.

28.1 Boerenkuil

28.2 Peelbaan

28.3 Turfhok

28.4 Turfvaart

28.5 Moerput

28.6 Uitgelaagd perceel

28.7 Zandwinput

28.8 Stuifzandwinning

28.9 Leemput

28.10 Steenoven

9.28.10.001 Steenoven (perceel Bolksheuvel bij de Veldbraakseweg)

De grote bouwactiviteit, die volgde na de uitbreiding van linnenweverij Van Dijk, noodzaakte Dorus van Dijk om een steenoven op te bouwen, waarvoor op 12 april 1892 een vergunning werd aangevraagd op een perceel aan de Bolksheuvel bij de Veldbraken (Gemeentelijk Archief Waalre (GAW) inv. nr. 796).²²⁰

28.11 Droogloodsen

28.12 Waterputtenweg

28.13 Pompgebouw

28.14 Watertoren

28.14. Watertoren

28.15 Visvijvers

De woorden wijer en vijver zijn allebei afgeleid van het Latijnse woord vivarium, dat letterlijk betekent: "plaats om iets in leven te houden". Iets betekende meestal vis. Vis was in de Middeleeuwen en nog lang daarna een zeer belangrijke voedselbron, wat nog extra werd benadrukt door de talrijke vasten- en onthoudingsdagen waarop het gebruik van vlees was verboden. Vis was dan een volwaardig en eiwitrijk vervangingsmiddel. In kloosters en abdijen kende men nog veel meer vasten- en onthoudingsdagen. De abdijen hielden daar rekening mee door de aanleg van een vijvertje bij de pastorieën die meestal omgeven waren met een "vest", waarin ook vis werd gekweekt. Voor grotere kwekerijen hadden de abdijen wijers aangelegd. Meestal gebeurde dat op de heide, dus buiten het agrarisch gebied van het dorp. Dit terrein werd dan door de hertog beschikbaar gesteld.²²¹

28.16 Turfwinning

In de Brabantse Kempen wordt meestal gesproken over klot en moer, dit is de benaming voor minder goede kwaliteit turf. In de archiefstukken over dit natuurgebied wordt gesproken over turf, steekturf, klot, moer en heideturf. Dit veenmateriaal bestaat uit afgestorven plantenresten die zijn samengedrukt tot een bruine soms zwarte massa, meestal bevat het veenmateriaal ook zand en stof. Als er veel zand in het veen zit is de kwaliteit natuurlijk minder en was deze minder waard voor de verkoop.²²²

Met heideturf werd bedoeld de heideplaggen uit de laag gelegen vochtige delen in het heideterrein, vaak dopheideplaggen. Deze plaggen bevatten veel humus en konden na het drogen als brandstof worden gebruikt. Met heideschalen worden de gewone heideplaggen bedoeld, deze werden in de potstal gebruikt en later vermengd met mest werd dit materiaal op de akkers uitgestrooid (plaggenbemesting).

9.28.16.001 De Heuvelse Putten in Dommeldal bij Waalre

Min of meer ronde plek met moerassige gronden op oude kaarten, waarin nu twee open waterplassen, mogelijk redelijk recente turfputten. Op de kadasterkaart genaamd De Heuvelsche

²²⁰ Walinga en Van Dijk, 1998, 68

²²¹ Beex, 1987.

²²² Van Kessel en Roijmans, 1993, 10-15.

Putten, zodat die turfputten toch al ouder zijn dan 1830. Het grondgebruik staat er genoteerd als hooiland.

De Heuvelse Putten maken deel uit van de hoog gewaardeerde historische groenstructuur “wegbeplantingen Dommeldal bij Waalre” CHW. Nr. G216 (GK-HG-76).

Thema: 29 Industrieel

Deze streek kende vanouds al allerlei plattelandsindustrie die aansloot bij de agrarische maatschappij. Later is daar moderne, zelfs mondiaal gerichte, industrie bijgekomen. Die ontwikkeling moet door de Cultuurhistorische Inventarisatie ook in beeld gebracht worden, zodat ook de Industriële archeologie gevoed kan worden met informatie.

De schrale akkers op de dekzanden leidden in Kempenland, net als in de hele Meierij, in bepaalde perioden tot een hard en armoedig bestaan. Het bekende schilderij 'De Aardappeleters' van Vincent van Gogh, die een tijd in Nuenen woonde en werkte, herinnert hieraan als ook volkse gezegden als: 'Wat luiden de klokken van Duizel? Erremoei, erremoei ...' Het armoedige boerenbestaan zorgde voor een grote uitstoot van arbeidskrachten en de permanente noodzaak tot huisnijverheid. Door de goedkope arbeidskrachten ontstonden in de loop van de 19de eeuw vestigingen van arbeidsintensieve nijverheid als sigarenmakerijen en leerlooierijen. Hieruit groeide een sterke industrialisatie, zowel geconcentreerd in de snelgroeiende steden Tilburg, Eindhoven en Helmond, als verspreid in omliggende industriële kernen als Goirle en Geldrop.²²³

In Noord-Brabant zet de industriële revolutie pas door na 1890. De periode 1850-1890 wordt gezien als een aanloopperiode waarin belangrijke ontwikkelingen op gang kwamen, maar na 1890 kreeg het groeiproces een dynamisch karakter.²²⁴ Waalre lijkt exemplarisch voor de geschetste ontwikkeling in Noord-Brabant. Waalre kende eeuwenlang een agrarisch-ambachtelijke structuur, gekenmerkt door kleine, zelfstandige bedrijven in landbouw, nijverheid en in mindere mate de handel. In de loop van de van de 19^e eeuw kwam hier de fabrieksnijverheid bij (textiel en sigarennijverheid) en werd gaandeweg de agrarisch-ambachtelijke structuur aangetast.²²⁵

Ondanks het kleine aantal inwoners van Aalst en Waalre was er rond het midden van de 19^e eeuw buiten de agrarische sector al enige bedrijvigheid van industrie. Zo was er een tabaks- en sigarenfabriek, zes linnenweverijen met een flink aantal pellewevers, een leerlooierij, een wasblekerij, een steenbakkerij, een textielbedrijf en drie messenmakers.²²⁶ De huisnijverheid bestond in Waalre gedurende de gehele 19^e eeuw en bleef een belangrijke rol spelen, vooral in de textielnijverheid, maar ook in de houthandel en sigarenindustrie. Na verloop van tijd ontstond de behoefte om ook in de fabriek te gaan weven. In de tweede helft van de 20^e eeuw groeiden sommige van de linnenweverijen uit tot grote bedrijven.²²⁷

29.1 Arbeiderswoning/Ambachtswoning

Het gaat dan om een enkele losse woning bij een bedrijf, niet om complete wijken, want dan valt het onder thema woonwijken.

9.29.1.001 Arbeiderswoning Akkerstraat 6, Aalst

De huidige Akkerstraat is een van de oudere wegen van het "Kerkeind" en voerde naar het kerkdorp Waalre. De bebouwing aan deze weg is pas begin 1900 ontstaan. Een van de eerste en nu nog bestaande arbeiderswoning is het pand op Akkerstraat 6. Het werd in 1907 gebouwd voor rekening van Leonardus van Mierlo, die het perceel gekocht had van de wever Johannes van Mierlo. Het was tot dan: bouwland en tuin. Leonardus van Mierlo was schoenmaker. Samen met wevers en tabaksverwerkers was het zelfstandig beroep van schoenmaker in die tijd een veelvuldig voorkomende beroepsuitoefening in deze streek.²²⁸

9.29.1.002 Arbeidershuisjes Dorpsstraat 33 Aalst

²²³ Kolman e.a., 1997, 326.

²²⁴ Van den Eerenbeemt, 1977, 1979, 1996.

²²⁵ Schaffels, 1983.

²²⁶ Van Houten, z.j., 37.

²²⁷ Schaffels, 1983.

²²⁸ J. Jansen, Stichting Waalres Erfgoed.

In de Registeromschrijving van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed wordt deze panden als volgt omschreven:

Twee arbeidershuisjes uit derde kwart van de 19e eeuw. De voor- en noordgevel van de huizen staat in de Dorpstraat op de hoek met de Raadhuisstraat. De andere zijden liggen vrij op het perceel. Ze hebben een gemeenschappelijk erf. Het meest noordelijke huis is waarschijnlijk in gebruik geweest als café.

De monumenten hebben slechts een bouwlaag onder een gemeenschappelijk zadeldak tussen bekroonde tuitgevels, waarvan de nok parallel aan de straat ligt. Het dak is gedekt met grijze Oudhollandse pannen. Aan de achterkant is het huis over de volle breedte vergroot. Het dakschild heeft hierboven een knik. De voorgevel van elk pand is twee traveeën breed, bestaande uit een deur en een raam. Het opgaande werk bestaat uit schoonmetselwerk van handgevormde stenen gemetseld in kruisverband. De achter- en zijgevels evenals de plint in de voorgevel zijn gepleisterd. De opgeklampte buitendeuren hebben kraaldelen. De schuifvensters zijn voorzien van luiken. In de lage achtergevel is de dakvoet doorbroken en opgelicht voor een van de achterdeuren. In de noordgevel bevindt zich een kozijn met roedenindeling.

De twee arbeidershuizen zijn cultuur- en architectuurhistorisch waardevol. Tevens zijn het goede voorbeelden van arbeidershuizen uit die tijd.

CHW. Nr.: AE119-000809

Rijksmonument. Nr: 513717.

9.29.1.003 Arbeiderswoningen Willibrorduslaan24 – 28, Waalre.

Aan de zuidoostzijde van de kruising Willibrorduslaan-Wollenbergstraat gelegen arbeiderswoningen uit 1898, gebouwd in Ambachtelijk-traditionele bouwtrant. Vanaf de kruising telt de nummering op met op de hoek rechts nr. 24, gevolgd door de tussenwoning nr. 26 en de linker hoekwoning nr. 28. De huizen liggen direct aan de stoep en met de nokrichting parallel aan de Willibrorduslaan. Deze laan, de vroegere Stationstraat, vormde de weg naar het spoorwegstation halverwege Aalst en Waalre dat vanwege de in 1867 aangelegde spoorlijn Eindhoven-Luik was gebouwd. Een nieuwe rechtstreekse verbinding vanuit de dorpscentra was noodzakelijk en kwam er in 1880 met het recht trekken en verhardten met Belgische natuurstenen keien van de weg aan de oostzijde van de Markt.

Langs deze weg ontwikkelde zich bebouwing. In 1898 liet smid Martinus Karsemakers het huidige pand nr. 28 bouwen met op het huidige nr. 26 een smederij. Na zijn dood in 1913 werd nr. 28 verkocht aan een bakker uit Veldhoven en ging de wed. Karsemakers-van Weert in het nieuw gebouwde pand nr. 24 wonen. Gedurende de tijd dat zij er woonde (tot 1922), is ook de smederij intact gebleven. Van 1922 tot 1970 zijn de pandjes eigendom geweest van sigarenmaker Petrus van Vliet. In de kadastrale leggers staat aangegeven dat er in 1926 een splitsing tot twee huizen heeft plaatsgevonden. In 1934 werd nr. 24 ingrijpend gewijzigd door het dwarsgeplaatste zadeldak in de lengteas van de andere twee woningen te verleggen. In 1975 zijn in de panden 24 en 26 binnenmuren verwijderd ten behoeve van de winkel annex woonhuisfunctie. Van de drie woningen is nr. 28 uit- en inwendig het meest authentiek. De situering op de hoek Willibrorduslaan-Wollenbergstraat dateert van begin jaren vijftig van de 20e eeuw toen een nieuw noord-zuid tracé oostelijk van de Markt werd aangelegd en de straatwand aan weerszijden van de Willibrorduslaan werd doorbroken. Op deze nieuwe kruising van wegen liggen op elk der hoeken bescheiden panden uit verschillende bouwperiodes en dito bouwstijlen.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.
- Het object vertegenwoordigt aspecten van de sociale en economische geschiedenis.

Architectuurhistorische waarde:

- Het pand is een voorbeeld van een in het verleden gangbaar type arbeiderswoning annex bedrijf, waarvan de voorbeelden steeds zeldzamer worden.
- Het linker hoekpand bezit zowel ex- als interieur belangrijke elementen uit de bouwtijd.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt een onderdeel van een historische stedenbouwkundige structuur

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

29.2. Brouwerij

9.29.2.001 Brouwerij, naast Loon 8, Waalre.

Aan de zuidzijde, naast het tegenwoordige huisnummer 8, bevond zich in het gehucht Loon vroeger de brouwerij, die met een jaarlijkse productie van circa 500 vaten bier de dorstige kelen van de Waalrenaren laafde.

29.3 Directeurswoning

Een losse villa-achtige woning vlak naast het bedrijf.

9.29.3.001 Villa Louise, Eindhovenseweg 67 Aalst

In de Registeromschrijving van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed wordt deze villa als volgt omschreven:

Herenhuis "Villa Louise" uit het eerste kwart van de twintigste eeuw, in de "Old Colonial Style". Gebouwd voor de kaarsenfabrikant Koster, die aan de westkant van de Eindhovenseweg in de daar nog aanwezige fabriek kaarsen produceerde, door architect L. Kooken. Het huis ligt midden op het perceel. De voor- of zuidgevel ligt aan het driehoekige plein waar de Raadhuisstraat en Gestelseweg samenkomen. Oostelijk van het perceel ligt de Eindhovenseweg.

Het kubusvormige klassiek bakstenen huis met siermetselwerk en fries heeft een hoog met leien gedekt schilddak met uitstekende goten op voluutvormige gootklossen. Het dak is bekrond door pironen. Aan de voorkant voorzien van drie dakkapellen met zadeldakjes. De symmetrische voorgevel bevat drie traveeën op de verdieping.

De monumentale ingangspartij heeft een rondboogig bovenlicht voorzien van stervormige roeden. Alle vensters hebben bovenlichten met kleine roedenverdeling en houten persiënnes (jalouzien). Het onderste gedeelte van de persiënnes op de begane grond is gedeeltelijk uitgevoerd als luik. De ingang wordt links geflankeerd door twee vensters en rechts door een vierzijdige erker. Hierboven op de verdieping gekoppelde vensters en boven de voordeur een enkel venster.

In de oostgevel een uitspringende zijvleugel met tympaan-bekroning waarin een rondvenster met stervormige glasroeden. Aan de achterkant van het huis een in dezelfde stijl uitgevoerde aanbouw onder schilddaken uit het tweede kwart van de twintigste eeuw. Een aanbouw onder tentdak uit ca. 1980 behoort niet tot het monument.

Het herenhuis is van algemeen belang. Het gebouw heeft cultuurhistorisch belang als bijzondere uitdrukking van een culturele en sociaaleconomische ontwikkeling, met name de stichting van villa's in de dorpen nabij de uitvalswegen van de industriesteden. Het is van belang als bijzondere uitdrukking van een technische en typologische ontwikkeling. Het heeft architectuurhistorische waarden vanwege de evenwichtige opbouw, het is van belang voor het oeuvre van de architect Kooken. Het is van belang wegens de architectonische gaafheid van het exterieur. CHW. Nr.: AE119-000815, Rijksmonument. Nr: 513719.

9.29.3.002 Herenhuis Van Dijk, Markt 6 Waalre

CHW. Nr.: AE119-000841

Rijksmonument. Nr.: 513703.

In de Registeromschrijving van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed wordt deze villa als volgt omschreven:

Herenhuis uit 1910 gebouwd voor textielabrikant D. van Dijk door Cornelius de Koning. De familie Van Dijk bouwde tussen 1892 en 1910 aan de Markt een rij van vier herenhuisen met in het midden de linnenfabriek. Het herenhuis is in 1910 tot stand gekomen en wijkt in stijl af van de overige

panden, inclusief het pand no. 10 uit 1910. Markt 6 staat aan drie zijden vrij op het perceel. De voor- of noordgevel staat aan de Markt. De westkant sluit aan op Markt 7. Erachter ligt een ruime tuin. Op no. 8 staat de bijbehorende fabriek.

Het blokvormige huis heeft twee bouwlagen liggend onder schilddak met overstek gedekt met leien. Aan de straatkant op de begane grond is het uitgebouwd met een driezijdige erker, met erboven een balkon en aan de tuinkant een eenlaags keukenaanbouw. Het huis heeft een kroonlijst, fries, hardstenen cordon en plint. Het opgaande werk bestaat uit machinale baksteen gemetseld in kruisverband. Siermetselwerk in fries en cordon. In de getoogde muuropeningen van de begane grond hardstenen sluitstenen. De vensters van het huis zijn voorzien van onderluiken. In de bovenlichten zit een kleine roedenverdeling. Op de verdieping in de zijgevel kruisvensters. Opzij van het huis een monumentale ingangspartij met luifel, klein bordes en balustrade. Voordeur voorzien van geslepen glas omgeven door glas-in-lood vensters. Het dak heeft twee hoekschoorstenen en een aantal dakkapellen met schilddakjes bekroond door loden pironen. Interieur met diverse waardevolle authentieke onderdelen zoals: geornamenteerde stucplafonds, timmerwerk van deuren en trappenhuis, een schoorsteenmantel met Delfts blauwe tegels in de hal, tegelranden in keuken en toilet en een raam met rood en groen glas-in-lood in het trappenhuis. De tuin heeft een gemetselde schansmuur.

Het woonhuis bij de linnenweverij Van Dijk is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorisch belang als bijzondere uitdrukking van de sociaaleconomische ontwikkeling van de nijverheid en als voorbeeld van de stichting van fabriektenwoningen als onderdeel van het fabriekscomplex; het is tevens van belang als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van het fabriektenwoonhuis. Het object is van architectuurhistorisch belang door de stijl en detaillering en als voorbeeld van het oeuvre van de architect De Koning. Het huis is van belang vanwege de architectonische gaafheid van het in- en exterieur. Het heeft ensemblewaarde als onderdeel van een samenhangend geheel met gebouwen van uiteenlopend karakter en constructie.

Voor wie wil meer lezen over de bewoningsgeschiedenis van dit pand en over de geschiedenis van Linnenweverij Van Dijk, Stichting Waalres Erfgoed heeft hierover een boek uitgebracht: Walinga J. & T. van Dijk, *Wevers in Woldere : 150 jaar Linnenweverijen Van Dijk & Zonen* (Waalre 1998)

9.29.3.003 Huize De Brink, Markt 1/ Willibrorduslaan 2 Waalre

Van oorsprong een herenhuis dat wat betreft de opbouw zeer gedetailleerd is uitgevoerd en waar kostbaardere materialen zijn gebruikt. In 1830 stond hier nog een huisje waar, dus heel centraal in het dorp, de veldwachter van Waalre woonde. Hier begon in 1885 ene Albert Mathijs Swane zijn sigarenfabriekje "J.W. Swane & Zonen". Toen in 1899 deze villa door Albert Mathijs Swane gebouwd werd, was al een nieuw sigarenfabriek opgericht in het begin en aan de linkerkant van de Willibrorduslaan. Aan de achterzijde van Huize de Brink is in 1912 nog een herenhuis aangebouwd. Tot 1932 hebben de Swane's vanuit deze plaats het mondaine centrum van het verder zeer rustige dorpje Waalre gevormd. De familie leefde voor die tijd heel royaal. Tot 1994 heeft hier de kunstschilder Van Bakel geleefd.

In de Registeromschrijving van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed wordt deze villa als volgt omschreven:

Herenhuis "De Brink" uit ca. 1900 in neo-renaïssancestijl. Het huis is gebouwd voor fabrikant J.W. Swane, die aan de oostkant van het huis op Willibrorduslaan 4 een linnenfabriek dreef. De kelder van het huis is uit 1845, deze bevat een jaartalsteen. Het monument bestaat uit een voorhuis aan de Markt en een achterhuis aan de Willibrorduslaan no. 2, samen vormen ze een L-vormige plattegrond.

Het voorhuis bestaat uit twee bouwlagen onder mansardedak met leien gedekt. De voorgevel is vijf traveeën breed met een middenrisaliet, hoekplasters en speklagen. Het huis is opgetrokken uit machinale baksteen gemetseld in kruisverband. Verder bevat het hardsteen in fries, cordon en basement en wordt bekroond met een gekorniste kroonlijst. Boven de voordeur een hardstenen balkon met balustrade en consoles. De muuropeningen van het huis zijn getoogd, hierin bevinden zich T-

vensters. In de voorgevel bevindt zich in de segmentboog boven de vensters een sluitsteen met in het boogveld tegeltjes.

In het dak houten dakkapellen met torendakjes en één stenen kapel met trapgevel. Het dak en de kapellen zijn bekroond door loden pironen. Voordeur met houtsnijwerk en smeedijzeren deurroosters. Het keldervenster aan de Willibrorduslaan heeft tralies van siersmeedwerk. Voor het huis een hardstenen stoep.

Het achterhuis, waarvan de architectuur soberder is dan die van het voorhuis, bestaat eveneens uit twee bouwlagen onder mansardedak, echter de bovenverdieping en het dak zijn lager. Opvallend is de driezijdige erker op de verdieping met erboven in het dak een gemetselde kapel met trapgevel. Tussen voor- en achterhuis bevindt zich een hardstenen vergaarbak onder de goot. Inwendig onder meer paneeldeuren, stucplafonds en kastenwanden uit de bouwtijd.

Het woonhuis bij de linnenfabriek Swane is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorisch belang als bijzondere uitdrukking van de sociaaleconomische ontwikkeling van de nijverheid en als voorbeeld van de stichting van fabriektenwoningen als onderdeel van het fabriekscomplex; het is tevens van belang als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van het woonhuis. Het object is van architectuurhistorisch belang door de stijl en de detaillering. Het huis is van belang vanwege de architectonische gaafheid van het in- en exterieur.

CHW. Nr.: AE119-000843,
Rijksmonument. Nr: 513708.

9.29.3.004 Eindhovenseweg 65 / Raadhuisstraat 1 Aalst

In de Registeromschrijving van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed wordt deze villa als volgt omschreven:

Fabrikantenhuis uit ca. 1910 met kenmerken van de Chaletstijl en de Art Nouveau.²²⁹ Het huis is gebouwd voor de kaarsenfabrikant Koster, die aan de westkant van de Eindhovenseweg, in de daar nog aanwezige fabriek, kaarsen produceerde. Het huis dat midden op het perceel staat, ligt op de hoek met de Raadhuisstraat in de kom van Aalst. De hoofdingang ligt aan de Eindhovenseweg. Het huis heeft een samengestelde plattegrond en een asymmetrisch compositie.

Het object heeft twee bouwlagen onder samengestelde schilddaken, met in de voorgevel een uitspringende risaliet voorzien van een topgevel met een houten bekleding. Deze risaliet heeft een driezijdige erker op de begane grond. Boven een rondbogig ingangsportiek bevindt zich een balkon met balustrade. De samengestelde ramen zijn getoogd met in de bovenlichten vensters met kleine roedenverdeling. Aan de achterkant van het huis een hoge serre onder platdak.

De gevels van de begane grond zijn uitgevoerd als schoon metselwerk in kruisverband met een basement voorzien van profielstenen rand. De gevels van de verdieping zijn gepleisterd. Hierin bevinden zich in de voorgevel en rondom de dakvoet bakstenen siermotieven. Recent zijn alle gevels witgeschilderd. In het dak dat belegd is met geglazuurde kruispannen bevinden zich vier hoge schoorstenen met opengewerkte kop.

Het huis is architectonisch en cultuurhistorisch waardevol. Tevens is het een goed voorbeeld van een fabrikantenhuis uit het begin van de 20e eeuw.

Rijksmonument. Nr: 513718

29.4 Fabrieksgebouw

Productie- en opslagruimten van bedrijven.

9.29.4.001 Willibrorduslaan 1 & 3 Waalre

Voormalige sigarenfabriek uit 1912 in vormen van de Art Nouveau, gebouwd voor de familie Swane. De fabriek is markant gesitueerd op de hoek met de driehoekige Markt, met de voor- of zuidgevel aan de Willibrorduslaan. De productie van sigaren werd gestopt in 1923.

Rijksmonument Nr.: 513724,

²²⁹ Volgens Kolman e.a., 1997, 326 betreft het hier een pand met jugenstill-elementen.

CHW. Nr.: AE119-000863.

In de Registeromschrijving van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed staat deze fabriek als volgt omschreven:

Hoogopgaand kubusvormig gebouw van drie bouwlagen onder plat dak. Hierin bevonden zich het kantoor met de directieruimten op de begane grond, de productieruimten voor sigaren op de eerste en de droogzolder voor tabak op de tweede verdieping.

De architectuur van de fabriek is monumentaal. De vier buitengevels hebben op het dak een balustrade van siermetselwerk met op de hoeken uitkragende bekroonde pilasters. Bovendien heeft de voorgevel een bekroonde top met pilasters waartussen een rondnis.

Tussen de onderpui en de bovenbouw bevindt zich een rondboogfries. De onderpui bevat terugliggende gevelvlakken met lisenen en een plint van profielstenen. Het gebouw is opgetrokken uit machinale baksteen gemetseld in kruisverband. De muuropeningen zijn alle getoogd met uitzondering van de pui op de begane grond in de voorgevel deze heeft elips- en rondbogen. De vensters op de verdieping en begane grond hebben een geometrische roedenverdeling.

Het fabrieksgebouw is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorisch belang als voorbeeld van de sociaaleconomische ontwikkeling van de nijverheid en als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van de hoogbouw voor de sigarenindustrie. Het is architectuurhistorisch van belang vanwege de sobere maar voor de bouwtijd modieuze en representatieve opbouw en ornamentiek. Het is tevens van belang vanwege de gaafheid van het exterieur. Het is als representant van de ontwikkeling van de sigarenindustrie in de Brabantse Kempen zeldzaam.

Afbeelding: De eerste, nog (2010) bestaande fabriek van Swane, lag aan de tegenwoordige Willibrorduslaan, aansluitend op villa. "De Brink", het pand met de kleinroedige ruiten. In het lage stuk, links op de foto, was bonbonfabriek Vermeulen gevestigd.²³⁰

9.29.4.002 Willibrorduslaan 2 Waalre

Bedrijfsgebouw uit de jaren 1880-1890, behorende bij Markt 1. Na 1861 als linnenfabriek genoemd. Industrieel-archeologisch belang. CHW. Nr.: AE119-000862

9.29.4.003 Schoenmakerij Manders, Markt 21 Waalre

Verdwenen, nu (2010) staat daar de Antoon Coolen Bibliotheek.

²³⁰ Zoetmulder, 1974, nr. 64.

Afbeelding: Achter de muzikentent op Waalres Markt stond de schoenmakerij van Manders, later café Jo Stokmans en daarna "Antoon Coolen Bibliotheek". Op de plaats van het boerenhuis achter de hoge bomen domineert thans de Rabo-bank het plein.²³¹

9.29.4.005 Breierij Boost & Van Moorsel, Stationsstraat Waalre

In 1895 gesticht door A.M. van Moorsel. Het bedrijf huurde het oude fabrieksgebouw van Van Dijk op de Bolksheuvel. De fabriek breidde zich snel uit, in 1898 werken er 33 personen.²³²

9.29.4.006 Coöperatieve roomboterfabriek, Waalre

Door het ontstaan van een coöperatieve roomboterfabriek in 1895 werd het boerenbedrijf in Waalre opgenomen in het marktverkeer.²³³

9.29.4.007 Sigarenfabriek Hendriks, Willibrorduslaan, Waalre

In de bovenetage was hier een sigarenfabriekje gevestigd.. Het schuurtje achter dit pand werd gebruikt om er tabak te drogen te hangen. Toen de eigenaar in 1956 overleed, was het ook afgelopen met de sigarenmakerij. Tevens werden hier sigarenkistjes vervaardigd. Op de begane grond is lang een café geweest, luisterend naar de bijnaam 'de Mug', naar de achternaam van de eigenaar.²³⁴

9.29.4.008 Sigarenfabriek De Tak, Willibrorduslaan, Waalre

Pand met 4 woningen onder één dak. Vroeger was daar ook een sigarenfabriekje. 'De Tak' noemde men het hier, naar de eigenaar.

9.29.4.009 Koster's blekerij, kruising Eindhovenseweg / Gestelsestraat / Raadhuisstraat Aalst

Bij Koster's blekerij werd niet alleen gebleekt, er werden ook kaarsen vervaardigd van allerlei formaten. Van de kleine verjaardagskaarsjes tot majestueuze paaskaarsen toe. Het fabriekspand droeg de tekst 'Bijenwas'. Nabij de tegenwoordige kruising van de Gestelsestraat/ Raadhuisstraat/ Eindhovenseweg zijn een fabrieksschoorsteen evenals oude fabrieksgebouwen nog stille getuigen van wat eens een bloeiend waskaarsenbedrijf van de familie Koster was. De kleine toogjes van de voorgevel zijn nog altijd zichtbaar, al is het pand (met half-rond dak) inmiddels witgekalkt.²³⁵ Is inmiddels verworden.

²³¹ Zoetmulder, 1974, nr. 69.

²³² Schaffels, 1983, 23.

²³³ Schaffels, 1983, 50.

²³⁴ Meijs, 1995a, 25.

²³⁵ Meijs, 1995a, 31.

Voor wie meer wil lezen over de geschiedenis van dit bedrijf en hoe de fabricage in zijn werk ging: E. Meijs, *Het vroegere dorpsleven van Aalst en Waalre : deel I* (Waalre 1996), p. 33-38

9.29.4.010 Linnenfabriek Van Moorsel, Dirk van Hornelaan, Waalre

(Oud adres: Eindhoveneweg 45, Waalre)

Linnenfabriek Van Moorsel begon in 1886 door oprichting van een wasserij 'van lijfgoederen'. Acht jaar later breidde de fabriek uit en werd de naam 'Linnenfabriek, wasscherij en natuurbleekerij De Hoop' gebruikt. Huisnummer BW 1226. In 1898 kwam de naam 'Boost en Van Moorsel' en werd het vaker een tricotagefabriek genoemd. Eind 20^e eeuw huisvestte de fabriek een fijnmetaalbedrijf, met ingang om de hoek (Ansbalduslaan).²³⁶

De "Eindhoveneweg 45" is de Eindhoveneweg van de oude gemeente Waalre, nu grotendeels genaamd Dirk van Hornelaan! Inmiddels verdwenen.

9.29.4.011 'Kistenfabriek Juliana', Gestelsestraat, Aalst

De 'Gestelschestraat' heeft een rijke historie. Mede door 'De Kist', officieel 'Kistenfabriek Juliana'. Het betrof een fabriek met schillerij, zagerij, drogerij en kistenmakerij. Uit de schoorsteen vlogen vaak de vlammen en vonken in het rond. Een gevaarlijke situatie in een straat met veel bebouwing. Verschillende malen heeft de rode haan dan ook gekraaid in deze straat.²³⁷

9.29.4.012 Wanmolenfabriek, Willibrorduslaan 7, Waalre

Hier lag de wanmolenfabriek van P.H. van Mierlo - van de Ven. Een 'wanmolen' was een landbouwwerktuig om het koren te zuiveren van kaf, strootjes en andere ongerechtigheden. Met behulp van luchtstroom werden vliesjes etc. weggeblazen. Aanvankelijk werd hiervoor een grote platte schaal (wan) gebruikt. Hier werden ook klompen gerepareerd.²³⁸

9.29.4.013 Brabantia, hoek Eindhoveneweg / Brabantialaan, Aalst

In 1919 begonnen in Aalst, met 15 mensen en een klein fabriekje. Een traditioneel familiebedrijf dat gerund werd door technici en vaklieden. Tegenwoordig een bedrijf met wereldfaam. De fabriek is echter in 2010/2011 gesloopt na al jaren leegstand.

Voor informatie: <http://www.brabantia.com/>

Is inmiddels verdwenen.

9.29.4.014 Het boterfabriekske, Molenstraat 8, Waalre

Hier stond een klein huisje genaamd 'het boterfabriekske'. In de jaren 1885-1900 werd bij de gemeente vergunning gevraagd voor de oprichting van de roomboterfabriek. In 1883 hadden vader en zoon Van Gastel al een roomboterfabriek die bijzonder goed werkte en aan alle eisen van die tijd voldeed. De fabriek werd vaak opengesteld voor excursies omdat het een toonaangevend bedrijf was. Het bedrijfje was een particulier initiatief. Een jaar later stond te lezen in de Peel- en Kempenbode dat men in Waalre haast maakte met de oprichting van een coöperatieve crème- en boterfabriek. De fabriek begon te draaien onder de naam 'De Hoop' en in 1896 had de fabriek reeds 52 deelnemers en was al voor f 9.300,- aan melk verwerkt. In 1907 echter bleek er een ommekeer te komen in de bloei van de boterfabriek. Korte tijd later werd de fabriek gesloten.²³⁹

9.29.4.015 Boterfabriek Van Gastel

In 1883 hadden vader en zoon Van Gastel al een roomboterfabriek die bijzonder goed werkte en aan alle eisen van die tijd voldeed. De fabriek werd vaak opengesteld voor excursies omdat het een toonaangevend bedrijf was. Het bedrijfje was een particulier initiatief.

9.29.4.015 Messenmakerij Firma Gebroeders Van Der Sanden, Gestelsestraat 14 of naast dit pand, Aalst

²³⁶ Meijs, 1995a, 39.

²³⁷ Meijs, 1994, 7.

²³⁸ Meijs, 1994, 37.

²³⁹ Meijs, 1997, 45.

In 1896 begon Antonius van der Sanden met het maken van messen, aan de Gestelsestraat onder de naam "Messenmakerij Firma Gebroeders Van Der Sanden". Een vak apart in Waalre, want er waren wel veel sigarenmakers, maar bijna geen messenmakers. Het tweede bedrijfspandje anno 1901 stond er in de jaren negentig nog (naast het pand Gestelsestraat 14), men kon toen nog goed zien wat er zich in vroegere tijden had afgespeeld:

'De allereerste messenmakerij stond er vast tegenaan, daar waar nu een betonnen schutting is opgetrokken. De zaken gingen goed: Antonius en broer Johannes van der Sanden en Henricus vroegen al op 17 augustus 1901 een hinderwetvergunning tot het mogen oprichten van een petroleummotor van 3 pk. voor hun nieuw gebouwde werkplaats, aan de Gestelsestraat, toen nog geheten "Wijk Kerkeind nr. 76" (...) Een grote ton werd aan de buitenkant aan de werkplaats bevestigd, met daarin water voor het koelen van de machine. Een gat van enkele bakstenen groot, juist boven de grond, moest ruimte geven voor de uitlaat. Rondkijkend in dat oude schuurtje is nog heel goed te zien, dat er zich vroeger een messenmakerij bevond, die wel iets weg had van een smederij. De plaats van het smidsvuur, het gat waardoor de rook naar buiten trok en het handvat waarmee de blaasbalg het vuur moest aanwakkeren. Ook een smids-tang van Van der Sanden is nog bewaard. Want als het ijzer in brede banden van 3 meter lengte aankwam, werd het meestal eerst door midden geknipt en vervolgens platgesmeed. Aardappelmessen, slagersmessen, sigarenmakersmesjes enz. enz. werden vervaardigd. De aandrijfassen van de petroleummotor lagen in ijzeren steunen, die nog aan de muur zitten. Het omhoog spatten van het zand en het spoelwater van de slijpsteen is nog duidelijk zichtbaar aan de zolderplanken.'²⁴⁰

In 1940 bouwde Henricus een nieuwe werkplaats voor zichzelf en zijn zoon, op de plaats waar vóór de eeuwwisseling de allereerste werkplaats had gestaan. Hij kwam samen met zijn vrouw op 13 september 1944 door een granaat om het leven. Daarmee kwam ook een einde aan een markante nering in Aalst.

9.29.4.016 Speelgoedindustrie Simplex, Gestelsestraat 5 en 7, Aalst

In 1942 startte de heer F. van der Vlucht met het fabriceren van het zogenaamde 'inlegplankje'; een kleurenschijf met geometrische figuren. Behalve inlegplankjes werden later ook autootjes gemaakt, vanwege de schaarste in de oorlogstijd werd als materiaal gebruikt de restanten van kapstukken. Door de vraag naar meer houtafval kwam F. van der Vlucht in contact met de heer H. Steinmeier, bedrijfsleider van Houtindustrie/Sigarenkistenindustrie Brabant te Aalst. Bij dit bedrijf werden o.a. sigarenkisten gemaakt, en droeg het in de volksmond als bijnaam 'de Kist' (zie 28.4.011).

Beide heren besloten in 1945 om achter in de tuin van Van der Vlucht hout te gaan bewerken en in de kleine garage te schuren, schaven en boren en op die manier de inlegplankjes te maken, evenals de auto's, tollen en spoorwegonderdelen. Van hieruit vonden de houten producten gretig aftrek. Gaandeweg ontstonden de eerste ronde kinderpuzzels. Eerst werden ze per stuk met de hand bij thuiswerkers uitgezaagd, met plakkaatverf versierd en voorzien van een kartonnen bodem. De twee patrons Van der Vlucht en Steinmeier sloten een maatschap onder de naam 'Steinmeier en Co'. Aangezien het speelgoed op simpele wijze werd bedacht en gemaakt werd van triplex koos Van de Vlucht voor de naam Simplex. Toen de eigenaren van Simplex in 1952/1953 lucht kregen van de mogelijke verkoop van de panden van wasblekerij Koster in Aalst C Gestelsestraat 5 en 7, werd spoedig onderhandeld en in april 1953 werd ca. 1.000 m² in gebruik genomen.

Na 20 jaar te hebben samengewerkt besloot de heer Van de Vlucht in 1963 om uit de vennootschap te stappen. Steinmeier maakte er toen een b.v. van en benoemde zijn zoon Carl tot adjunct-directeur. Enkele jaren later ontstond een overcapaciteit en Steinmeier zag zich genoodzaakt grotere afnemers te gaan zoeken. Hij bezocht o.a. Fisher Price in Amerika, een wereldorganisatie in plastic speelgoed. Hun marktonderzoek had juist uitgewezen dat het assortiment plastic speelgoed moest worden uitgebreid met houten puzzels. Gevolg was dat in 1970 in hoog tempo enkele ontwerpen werden gemaakt. Vanuit Amerika kwam men naar Aalst om een en ander te testen. Nadat de eerste proefstukken waren goedgekeurd startte de productie voor deze Amerikaanse gigant. In datzelfde jaar werd aan het Eurostrand het 25-jarig bestaan van de zaak gevierd. Inmiddels was de heer H.A.W. Steinmeier op 6 december 1968 overleden.

²⁴⁰ Meijs, 1993b, 33.

De vraag van Fisher Price Toys naar hun eigen ontwerp speelplanken werd voor de n.v. zo groot, dat op 24 juli 1972 door de familie Steinmeier werd besloten de aandelen te verkopen aan Fisher Price Toys. Men startte met het maken van 2.000.000 puzzels voor Fisher Price, en 3.000.000 onder de naam Simplex. In 1973 werd hiervoor een hypermodern fabriekspand geopend in het Belgische Kaulille. Echter marktverlies en daling van de dollarkoers begonnen parten te spelen en al een jaar later werd vanuit de U.S.A. te verstaan gegeven de productie op een lager peil te brengen en - indien nodig - personeel te ontslaan. In 1975 had dat tot gevolg dat de hele speelgoedproductie in Nederland en België werd gestaakt, en de onderneming werd uiteindelijk geliquideerd. Jaren later ging Fisher Price over in handen van speelgoedgigant Mattel.²⁴¹ Er staan nu (2010) nieuwbouwwoningen.

9.29.4.017 Sigarenfabriek 'Boxer', Eindhovenseweg 84/86 & Goudbergstraat 18/20, Aalst

Het fabriekje was gevestigd aan de Eindhovenseweg 84/86. In het linker deel (nr. 86) was een kruidenierswinkel/sigarenwinkel gevestigd, terwijl rechts een café 'Dorpszicht' was gevestigd. Thomas Strijbos die de sigarenmakerij van zijn vader had overgenomen maakte sigaren boven het café. De sigaar die Strijbos maakte werd aan de man gebracht onder de naam 'Boxer'. In 1938 liet Strijbos het dubbele woonhuis Goudbergstraat 18/20 bouwen. De schuur achter de woning werd ingericht voor het sigarenmaken. Naast de woning van Thomas Strijbos aan de Goudbergstraat 18 werd een schutting gebouwd om een smalle doorgang te verkrijgen naar het sigarenfabriekje. De sigaren moesten namelijk voorzien worden van bandrollen, en om fraude met deze belastingbandjes te voorkomen, moest een smal pad gemaakt worden waardoor een beter overzicht verkregen kon worden van komende en gaande mensen. Toen de kinderen gingen leren, was de opbrengst van sigarenfabriek 'Boxer' niet meer toereikend, zodat Thomas stopte met zijn fabriekje. Zo kwam er een einde aan een typisch bedrijfje in Aalst, zoals er zo vele geweest zijn in de loop der tijden. Later kwam Thomas te werken bij DAF, waar hij nog 18 jaar volmaakte. In 1986 overleed Thomas Strijbos te Eindhoven.²⁴²

9.29.4.019 Van Aalst Machinefabriek-Installaties BV

Van Aalst Machinefabriek-Installaties BV is vanaf de oprichting in 1930 gevestigd te Aalst-Waalre. Begonnen als eenvoudige dorpsmidse heeft het bedrijf zich ontwikkeld tot een machinefabriek met tientallen personeelsleden.

29.5 Fabrieksterrein

Terrein behoren bij fabrieksgebouwen, gebruikt als verkeersgebied, parkeerruimte, opslagruimte en misschien zelfs wel productiegebied (bezinkbekkens bijv.)

29.6 Gezondheidszorg

Voor medische doeleinden (verpleging/verzorging, soms onderzoek) ingericht terrein. In enkele gevallen is het terrein specifiek hiervoor gecreëerd evenals de bebouwing, in de regel is het echter een ouder terrein (landgoed of buitenplaats).

29.7 Hoge schoorsteen

Hoge schoorsteen van een industrieel bedrijf.

9.29.7.001 Schoorsteen (Raadhuisstraat op het Balakterrein kruising Gestelsestraat/Raadhuisstraat/Eindhovenseweg)

Deze hoge schoorsteen herinnert aan de wasblekerij van weleer van de Familie Koster, mede waardoor Aalst destijds veel furore maakte. De schoorsteen werd gebouwd naast het trottoir aan de Raadhuisstraat op het zogenaamde Balakterrein. Het was de bedoeling dat de bijenwas smolt door de stoom. Die werd gemaakt in een stoomketel, enigszins rechts van de fabrieksschoorsteen gesitueerd. Zelfs voor de verwarming van het fabriekspand werd die stoom gebruikt. Buiten op het terrein werd de slappe was dan uitgespreid, in repen, om te bleken in de zon. Want de was moest

²⁴¹ Meijs, 1997, 48-51.

²⁴² Meijs, 1996, 32-34.

mooi helder wit worden en dat gebeurde al onder invloed van het daglicht. Daarvoor waren op het terrein grote bakken opgesteld. Hierdoor verspreide zich vaak een aangename geur over het enkele hectaren grote fabrieksterrein. Later gebeurde dat bleken chemisch, in het fabriekspand van Koster. Daarmee kwam de schoorsteen vrij snel in onbruik.²⁴³
Is inmiddels verdwenen.

29.8 Hopeest

Het gebouwtje waarin de hop boven een vuurtje te drogen gelegd wordt.

29.9 Kantorenpark

Terrein waarvan de plattegrond, inrichting en bebouwing is georiënteerd op het administratieve gedeelte van het bedrijfsleven. Het terrein is overwegend bebouwd met representatieve architectuur en doorgaans gesitueerd aan de periferie van de stad.

29.10 Klokkengieter

29.11 Leerlooierij

In de eerste helft van de 19^e eeuw was Noord-Brabant de belangrijkste leerproducent van Nederland (check). In Valkenswaard waren veertien leerlooierijen en in Waalre twee. Het waren kleine bedrijfjes met een of twee medewerkers.²⁴⁴

9.29.11.001 leerlooierij, Loon 1 Waalre

Leerlooierij van Theodorus Tops die tussen 1889 en 1907 tevens burgemeester van Waalre was. Huidige functie: boerderij; Zie 9.31.2.006 Loon 1 Waalre

29.12 Loods/pakhuis

29.13 Onderwijs

Specifiek voor onderwijskundige doelstellingen gecreëerd terrein, met een op deze functie georiënteerde structuur, inrichting en bebouwing, ook wel campus genoemd.

29.14 Pottenbakkerij

29.15 Smidse

9.29.15.001 Smid Van Zon, Eindhovensweg 68 Aalst

Het linker gedeelte van het pand werd bezet door smid Van Zon. Later nam schoonzoon Th. Swinckels de zaak over, met gereedschappen, ijzerwaren en landbouwartikelen.

9.29.15.004 Smederij, Willibrorduslaan 26, Waalre

In 1898 liet smid Martinus Karsemakers het huidige pand nr 28 bouwen met op het huidige nr 26 een smederij. Nr 28 werd in 1913 bij het overlijden van de smid verkocht aan een bakker uit Veldhoven en de Wed. Karsemakers- van Weert betrok het inmiddels opgerichte pandje van nr 24 tot het jaar 1922. De smederij is waarschijnlijk ook gehandhaafd gebleven tot dat jaar.²⁴⁵

9.29.15.003 Smederij, Molenstraat 25 – 27 Waalre

Aan de zuidzijde van de Molenstraat gelegen eenlaags woonhuis met smederij, gebouwd in 1921-1922 in Ambachtelijk-traditionele bouwtrant. De Molenstraat is de zuidwestelijke uitloper van de Markt naar de voormalige molen aan de Dommel en met verspreid liggende historische bebouwing. De familie Van de Wildenberg, later Crooijmans heeft meer dan 200 jaar de functie van dorpsmid in Waalre vervuld. Circa 1900 werd de laatste smid met de naam Van de Wildenberg opgevolgd door zijn zusters zoon, Michiel Crooijmans, die in 1921 - 1922 een nieuwe woning met smederij liet

²⁴³ Meijs, 1993b, 49.

²⁴⁴ Bijsterveld e.a., 2000, 224.

²⁴⁵ J.Jansen, Stichting Waalres Erfgoed.

bouwen. Deze smederij was tot voor kort in authentieke staat aanwezig. Genoemde Chiel Crooijmans (1892- 1972) en zijn zoon Christianus (1923-2000) voerden ook kunstzinnig smeedwerk uit, onder andere voor het oude Willibrorduskerkje in Waalre-dorp. Van beide smeden zijn bij Waalre Erfgoed video's aanwezig met opnames gemaakt tijdens hun werk in de smederij. Na het overlijden van de laatste smid, is de woning in eigendom overgegaan naar een nazaat van de familie Crooijmans.

De smederij is nog in eigendom van de weduwe Crooijmans. Woning en smederij vormen een samenhangend geheel dat verder bestaat uit een vrijstaande schuur in de achtertuin, waar overigens in het verleden ook de ingang naar het bedrijf lag. Deze in halfsteens verband opgetrokken schuur heeft een zadeldak met gesmoorde verbeterde Hollandse pannen en inwendig vernieuwd balkwerk. De woning ligt met de nokrichting parallel aan de weg. Ter linkerzijde ligt naar achteren de dwars tegen de achtergevel geplaatste smederij zodanig, dat de helft van het volume met de voorgevel linkszijdig uitsteekt. Het complex is een onderdeel van een groepje historische panden bestaande uit een café aan de oost- en de voormalige boerderijsmederij aan de westzijde. Voor het huis ligt een siertuin met links de inrijweg naar smederij en achtertuin, rechts een pad naar het achtererf.

Cultuurhistorische waarde:

- Aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord.
- Het object vertegenwoordigt een aspect van de economische geschiedenis.
- Het object vertegenwoordigt voor de gemeente Waalre een belangrijk cultuurhistorisch erfgoed.

Architectuurhistorische waarde:

- Woning en smederij zijn in hoofdontwerp en detaillering een gaaf bewaard ensemble.
- Het object vertegenwoordigt een uniek bouwtype.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt een beeldbepalend onderdeel van de bebouwing aan de Molenstraat.
- Het object vormt een onderdeel van een historische stedenbouwkundige structuur.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

29.15.004 Smederij Gestelsestraat tussen de huisnrs 10a en 14, Aalst

Buurtschap Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1880 Aalst sectie B2 nr. 1232

In 1830 stonden op deze plaats twee kleine woningen. Hendrik van der Sanden liet hier medio 19e eeuw een geheel nieuwe boerderij bouwen. Deze was 6 gedeeltelijk 7 m breed en 24,50 m lang. Nakomelingen van Hendrik van der Sanden zijn kort na de bouw van de boerderij begonnen met een messenmakerij. In 1865 waren drie medewerkers in dienst en landbouw zal in die tijd hoogstens een nevenverdienste zijn geweest. Het woongedeelte bevond zich aan de noordzijde. Van de boerderij is een luchtfoto bekend en een foto van de voordeur met een fraai bovenlicht. Het tegen de noordelijke kopgevel van de boerderij gebouwde smederijhuisje van de messenmakerij is nog lang na de sloop van de boerderij blijven staan. Die sloop vond plaats in 1939/1940 en de smederij is omstreeks de laatste eeuwwisseling verwijderd. In 1935 was de familie van der Sanden al ter vervanging van het messen maken met fietsenreparatie en een winkel in huishoudelijke artikelen en fietsen begonnen.²⁴⁶

9.29.15.005 Smederij, Kerkakkerstraat 6, Waalre

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie A nr. 309

De afmetingen van deze boerderij, waar ook een tijd de smidse van smid Van de Wildenbergh gevestigd is geweest, waren 10 x 16 m. De boerderij was waarschijnlijk niet van het langgeveltype

²⁴⁶ Jansen e.a. 2009, 50.

maar meer een kleine hallenhuisboerderij. Er waren volgens het kadaster in 1830, juist voor de sloop, geen bijgebouwen aanwezig. Op dezelfde plaats werd boerderij B2-K19 opgericht.²⁴⁷ Is inmiddels verdwenen.

29.16 Vlasrootput

Plas of poel of "put" waarin het vlas te roten gelegd werd.

29.17 Weverij

De linnennijverheid en linnenweverijen hebben een grote invloed uitgeoefend op de geschiedenis van Waalre. Een bekende familie in de linnenweverij was de familie Van Dijk, die op vele manieren zeer nauw verbonden was met de dorpsgemeenschap. Al vanaf 1845 ontplooidde deze familie haar activiteiten, toen de firma Van Dijk thuiswevers verzamelde aan de Bolksheuvel, met scheerderij, spoelerij, blekerij en weverij. Op 25 september 1891 kochten Dorus en Baltus de gronden en huizen aan de huidige Markt. Later ontstonden in diverse steden winkelfilialen en er kwamen agentessen van Walra b.v., als verkoopmaatschappij aan particulieren. Aan het einde van de 20^e eeuw werd er volgens sommige aan de Markt in Waalre nog echt geweven, compleet met de schietspoel.²⁴⁸

Het Waalres Museum heeft een grote collectie antiek damast. Doelstelling van het Waalres Museum is het tentoonstellen van antiek damast uit de 16^e t/m de 19^e eeuw, dat slechts sporadisch te zien is in enkele Europese musea.

(<http://www.waalresmuseum.nl/>).

9.29.17.001 Walra-bedrijfscomplex, Markt 6-10 Waalre

De voormalige linnenweverij van de B.V Linnenweverijen v/h Van Dijk & Zn. (Markt 6-10), nu het Warla-bedrijfscomplex, werd in 1845 opgericht. In 1891 verrees de huidige fabriek, geflankeerd door twee herenhuizen. In 1905 vergrootte men de fabriek aan de zuidzijde met enkele gebouwen met shed-constructies.²⁴⁹ Hiermee werd een beslissende stap gezet, die tot op heden het aanzien van de Markt bepaalt. Twee huizen, op nummer 108 en 112, bleven staan, de voormalige bierbrouwerij op nr. 107 werd koetshuis of stal en de rest werd gesloopt om plaats te maken voor een geheel nieuw Marktfront (no. 109-111). In 1910 werden bovendien aan beide zijden nieuwe woonhuizen gebouwd, waardoor het huidige karakteristieke beeld ontstond. Sinds de jaren zeventig worden de twee villa's aan weerszijden van de fabriekshal als kantoor gebruikt (...) Bij elkaar werd 23.273 m² aangekocht en er werd een lange fabriekshal opgebouwd. Deze uitbreiding aan de Markt was zowel voor de linnenweverij Van Dijk en Zonen, als voor het dorp Waalre zeer belangrijk.²⁵⁰

Rijksmonument Nr.: 513702

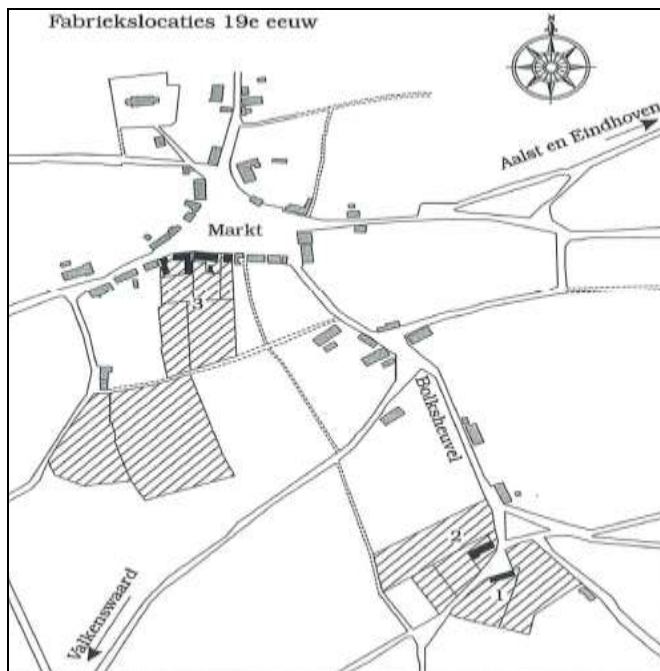
Voor wie meer wil lezen over de geschiedenis van dit beroemde bedrijf, Stichting Waalres Erfgoed heeft hierover een boek uitgebracht: Walinga J. & T. van Dijk, *Wevers in Woldere : 150 jaar Linnenweverijen Van Dijk & Zonen* (Waalre 1998)

²⁴⁷ Jansen e.a., 2009b, 148-149.

²⁴⁸ Meijs, 1994, 21.

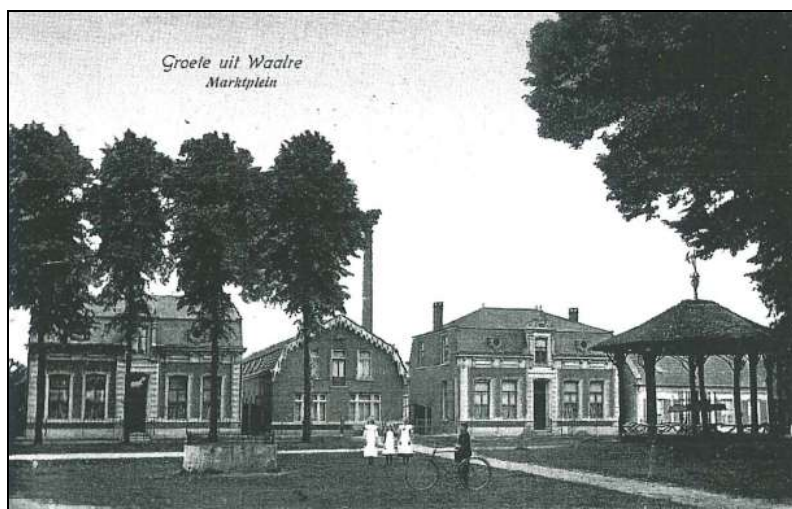
²⁴⁹ Kolman e.a., 1997, 326.

²⁵⁰ Walinga en Van Dijk, 1998, 17-20.

Afbeelding: Groei van Linnenweverijen v/h Van Dijk & Zn²⁵¹

- 1: Eerste huis (B420) aan de Bollesheuvel (1845), later fabriek
- 2: Tweede huis (B410), woonhuis en blekerij (1858)
- 3: Grote uitbreiding aan de Markt (1891/92).

Afbeelding: De gebouwen aan de Markt, tussen 1906 en 1910.

In de Registeromschrijving van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed staat deze fabriek als volgt omschreven:

Fabrieksgebouw uit 1891 gebouwd voor de Linnenweverij v/h van Dijk & Zonen als kantoor, linnenweverij en magazijn. Dit gebouw vormt de kern van het complex. Het ligt centraal aan de zuidelijke pleinwand van de Markt, geflankeerd door een groep van vier symmetrisch opgebouwde monumentale herenhuizen, die deel uitmaken van het bovengenoemde weverijcomplex. Het bevat nu een kantine en ontvangstruimte.

Het fabrieksgebouw, dat langgerekt van vorm is en haaks op de pleinwand ligt, bestaat uit één bouwlaag onder mansardekap gedekt met Oudhollandse en kruispannen. Het gebouw dat 14 traveeën telt is opgetrokken uit machinale baksteen gemetseld in kruisverband. De kopgevel aan de

²⁵¹ Walinga en Van Dijk, 1998, 12.

Markt is witgeschilderd en wordt afgesloten door een lijst van windveerpanen. Op de verdieping bevindt zich een hijsdeur met hijsbalk met ernaast T-vensters. Op de begane grond twee driedelige kruisvensters. De muuropeningen in de zijgevels zijn getoogd en deels vereenvoudigd. Een enkel raam bevat nog de oorspronkelijke kleine roedenverdeling. Ook in deze gevel bevindt zich een hijsdeur met hijsbalk. In de gevels gietijzeren geornamenteerde balkankers en geprofileerde lijstgoten. Inwendig verlaagde plafonds onder houten balklagen. Deels gemetselde toogjes op ijzeren profielen. De mansardekap wordt gedragen door tien houten Philibertsantennes.

Waardering

Het fabrieksgebouw van de linnenweverij Van Dijk is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorisch belang als voorbeeld van de sociaaleconomische ontwikkeling van de nijverheid en als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van de laagbouw voor de textielindustrie. Het is architectuurhistorisch van belang vanwege de sobere opbouw en ornamentiek. Het heeft ensemblewaarde als onderdeel van een geleidelijk gegroeid en samenhangend geheel met gebouwen van uiteenlopend karakter en constructie. Het is tevens van belang vanwege de gaafheid van het exterieur en de constructie van het inwendige.

9.29.17.002 Weverij (Eindhovenseweg 106)

Weverij voor huishoudtextiel en gordijnstof.

De voormalige sigarenfabriek (Willibrorduslaan 1-3a), nu bonbonfabriek, bestaat uit een fabriek uit 1912 in jugendstilvormen en een bedrijfsgebouw uit 1897, gebouwd door de familie Swane.

9.29.17.003 Voormalige linnenfabriek (Willibrorduslaan 4)

De voormalige linnenfabriek, eigendom van de familie Swane, stamt uit 1861. Het huis is gebouwd voor fabrikant J.W. Swane, die aan de oostkant van het huis op Willibrorduslaan 4 een linnenfabriek dreef. De kelder van het huis stamt uit 1845, deze bevat een jaartalsteen. Het monument bestaat uit een voorhuis aan de Markt en een achterhuis aan de Willibrorduslaan no. 2, samen vormen ze een L-vormige plattegrond (Ensemble). Voor een omschrijving van herenhuis De Brink op nummer 2, zie 9.9.31.3.003.

'Linnenfabriek Swane' werd in 2000 Rijksmonument, als voorbeeld van een combinatie van woonhuis met fabrieksgebouw, een veel voorkomende negentiende-eeuwse ontwikkeling in de textielindustrie. Het oostelijke deel van dit gebouw werd in 1861 gebouwd als linnen- en pellenfabriek. In 1899 werd de linnenfabriek uitgebreid richting Markt, waarmee het gebouw zijn huidige vorm kreeg. De stichting Het Waalres Museum verwierf het gebouw in 1998 (<http://www.waalresmuseum.nl/>).

In de Registeromschrijving van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed staat deze fabriek als volgt omschreven:

Het fabrieksgebouw, dat in twee fasen is gebouwd, heeft een langgerekte rechthoekige plattegrond met de nok parallel aan de straat. Het meest westelijke deel is het oudste. Het bevat twee bouwlagen onder zadeldak tussen tuitgevels gedekt met oud Hollandse pannen.

De voorgevel met kroon- en tandlijst bevat tien traveeën met getoogde muuropeningen. Op de verdieping vierruits vensters en op de begane grond vensters met achtruits bovenlichten. De fabriek is opgetrokken uit handgevormde baksteen gemetseld in kruisverband. Het geheel is wit geverfd en voorzien van een zwarte plint.

Het fabrieksgebouw van de linnenfabriek Swane is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorisch belang als voorbeeld van de sociaaleconomische ontwikkeling van de nijverheid en als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van de verdiepingsbouw voor de textielindustrie. Het is tevens van belang vanwege de gaafheid van het exterieur.

Rijksmonument Nr.: 513709

Thema: 30 Woonwijken

Voor een beter onderscheid met de gehuchten is de meer moderne ontwikkeling van woonwijken in een apart thema ondergebracht. De woonwijken zijn uitbreidingen van de woonbebouwing maar staan los van het oude agrarische landschap, veelal na 1900 maar soms al wat eerder. De indeling is als volgt:

30.1 Arbeidersbuurt

Vlakdekkende wijk of een straatje met arbeiderswoningen.

30.2 Company-town

Nederzetting gesticht onder auspiciën van een industriële onderneming, meestal in de directe omgeving van het bedrijf en in de regel bedoeld als huisvesting voor de eigen werknemers, met allerlei voorzieningen als winkels, kerk, vermaak.

9.30.2.001 Philips arbeiderswijk 'Philipsbouw' of 'Oudbouw', Aalst

(tussen Arembergstraat, Sophiastraat, Prins Mauritsweg en Willemstraat)

107 woningen en twee winkels die in opdracht van de N.V. Philips Gloeilampenfabrieken in het Interbellum zijn gebouwd.

Willemstraat 38, 36 en 34

In de buurtschap Ekenrooi op de hoek van de Willemstraat- Pr. Mauritsweg gelegen hoekwoningen uit 1929, gebouwd in de stijl van de Amsterdamse School. Zij vormen een onderdeel van 107 woningen en twee winkels die in opdracht van de N.V. Philips Gloeilampenfabrieken zijn gerealiseerd voor de werknemers van de zich explosief uitbreidende fabrieken in Eindhoven.

De karakteristieke hoekwoning op de Willemstraat 38, 36 en 34 heeft in al die jaren weinig veranderingen ondergaan. Wel zijn de zware schoorstenen en de kleine raampijlen verwijderd. Deze 3 woningen onder één kap, op de hoek Prins Mauritsweg en Willemstraat, maken deel uit van een gigantisch complex in Aalst. Nadat in 1927 bij de Philipsbedrijven de 10.000ste arbeider in dienst trad, werd steeds meer rondgekeken om ook woningbouw voor al die arbeiders te realiseren. Het ging om van rijkswege zwaar gesubsidieerde sociale woningbouw, waarvoor door de gemeente Waalre randvoorwaarden werden bedongen. Zo was Philips' woningstichting 'Thuis Best' verantwoordelijk voor het ophalen van huisvuil en onderhoud van riolering, wegen en beplanting. Ook moest de nieuwe wijk worden aangesloten op het Eindhovense gas- en waterleidingnet, hetgeen maanden na de ingebruikneming gebeurde. Bewoning en leegstand volgden de economische golfbewegingen van de 20^e eeuw.²⁵²

De Grote Depressie van de jaren dertig leidde echter een lang intermezzo in. In 1930 zag Philips af van verdere woningbouw in Aalst omdat er in het bedrijf een neergang ontstond. Er ontstond een hoge leegstand. Die leegstand had ook te maken met het feit dat bewoners van de Philipswijk zich in Aalst dienden te schikken naar het zoveel strengere katholieke cultuurpatroon van een plattelandsgemeente. Zo ontstonden er bijvoorbeeld in 1931 al problemen met de gemeente over gemengde toneeluitvoeringen in het buurthuis. Ook de oprichting van een jeugdherberg in 3 leegstaande woningen leverde problemen op.²⁵³

Heden ten dage zijn de woningen van de 'Philipsbouw' geliefde objecten die inmiddels ook in particulier bezit zijn overgegaan. De wijk die zich langs en ten westen van de Pr. Mauritsweg uitstrekt, was voor de ontginning een gebied met weilanden en bossen in het noorden begrensd door de Gorloop Wetering. Door de laagbouw met voor- en achtertuinen en de ruime groenvoorziening in de openbare ruimten, vertoont de wijk een landelijk karakter. De panden 34, 36 en 38 sluiten de reeks

²⁵² Kunst en architectenbureau R. Koning, z.j..

²⁵³ Meijs, 1995a, 13.

woningen aan de Pr. Mauritsweg en Willemstraat af. Zij liggen met de voorgevels naar een open ruimte gekeerd en vertonen de voor de Amsterdamse Schoolstrijd typerende fraaie hoekoplossing.

Cultuurhistorische waarde:

- De woningen vertegenwoordigen een aspect van de sociale en economische geschiedenis.
- Zij zijn representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.

Architectuurhistorische waarde:

- De woningen zijn gebouwd in een binnen en buiten de landsgrenzen bekende architectuurstijl.
- De woningen vertegenwoordigen de toepassing van een architectuurstijl op arbeiderswoningen.
- De hoekwoningen bezitten in ontwerp en detaillering esthetische kwaliteit.

Stedenbouwkundige waarde:

- De hoekwoningen vormen met de tuinaanleg en belendende woningen een samenhangend geheel. Zij dragen bij aan het beeldbepalende karakter van de wijk en de directe omgeving.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

30.3 Lintbebouwing

Aaneenrijging van voornamelijk woningen aan de uitvalswegen van dorpen en gehuchten, aanvankelijk zonder samenhang met vlakdekkende wijken.

30.4 Stationswijk

Vlakdekkende wijk of buurt die in de regel ontstaat tussen het spoorwegstation en het historische stadscentrum, vanaf circa 1850. De structuur van de wijk is georiënteerd op het station, de bebouwing is overwegend luxueus van karakter.

30.5 Tuinwijk

Vlakdekkende buurt, wijk of stadsdeel overwegend gekenmerkt door een ruimere opzet, een gevarieerd, soms enigszins slingerend stratenpatroon en relatief goede woonhuizen te midden van veel groen als privétuinen, openbaar groen en/of de directe nabijheid van natuurgebied.

30.6 Villawijk

De villawijken ten oosten van de kom van Waalre, waarheen ook het raadhuis werd verplaatst, bestaan uit ruim in het groen gelegen verspreide villa's aan gebogen en ovaal verlopende lanen in het dennenbos.

9.30.6.002 Philipswoningen o.a. Goudbergstraat en Alexanderstraat, Aalst

De nieuwe Philipswoningen (o.a. Goudbergstraat/ Alexanderstraat), feitelijk geen villa's maar "betere woningen" waren aanvankelijk bedoeld voor de - naar men zei - 'witjassen' van de Eindhovense fabriek. Bij Philips bestond een hiërarchie die werd uitgedrukt in de bedrijfskleding, met witte, blauwe of grijze jassen.

9.30.6.003 Woonblok Raadhuisstraat Aalst

Aan de zuidoostzijde van de Raadhuisstraat gelegen tweelaags woonblok uit 1939, gebouwd in de stijl van de interbellumarchitectuur. Het woonblok bestaat uit twee woonhuizen, links nr. 95 en rechts nr. 97. Het pand vormt een onderdeel van elf blokken van elk twee woningen, die in verschillende types zijn gebouwd op een toentertijd braak liggend gebied met bos en heide op de samenkomst van de huidige Raadhuisstraat en Kon. Julianalaan. Het was een van de projecten die in de 30er jaren van de 20ste eeuw zijn ontwikkeld voor de bouw van huizen voor middengroepers en beter gesitueerden. De gemeente Waalre heeft sinds de samenvoeging in 1923, bewust ingespeeld op de wens van bewoners van Eindhoven die 'buiten' wilden gaan wonen. Ook wilde de gemeente kapitaalkrachtige medewerkers van onder andere de N.V. Philips aantrekken door de

bouwmogelijkheden daarop af te stemmen, bouwgrond aan te bieden en via bestemmingsplanwijzigingen villabouw e.d. mogelijk te maken. De voor middengroepers gebouwde zgn. Bredero-woningen in het gebied Raadhuisstraat - Bernhardweg - Kon. Julianalaan waren qua architectuur en indeling een dusdanig geslaagd concept, dat zij na meer dan een halve eeuw, met uitzondering van aanbouwen en dakkapellen, vrijwel alle ongewijzigd zijn gebleven. Aan het project had de aannemer de oprichting van een gemetselde zitbank gekoppeld die vanwege de geboorte van prinses Beatrix in 1938 de 'Beatrixbank' heette, maar na wijziging van de wegsplitsing in een T-aansluiting in 1962 werd verwijderd. De woningen hebben een ruime voor- en achtertuin en langs de zijgevels de oprit naar de garage.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object is een goed voorbeeld van de interbellumarchitectuur, een vooral bij de particuliere woonhuisbouw en complexen middenstandswoningen toegepaste sobere (baksteen-) bouwtrant.
- Woonhuis nr. 95 heeft een grotendeels gaaf exterieur.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het complex is zodanig aan drie wegen gesitueerd dat de woonblokken de achtertuinen omsluiten en a.h.w. een groengebied vormen tussen het dorp en de ten zuiden gelegen villawijk.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst*, Kunst en architectenbureau R. Koning, in opdracht van gemeente Waalre.

9.30.6.004 Villabebouwing Lissevenlaan

In oktober 1934 werd het eerste bouwperceel verkocht in het uitgestrekte bosgebied aan de zuidzijde van Aalst. De gemeente had daarvoor met overheidssteun de asfaltwegen van de Lissevenlaan en de Moienvenlaan laten aanleggen. Gas- en waterleiding en elektriciteitsvoorziening moesten nog komen. Het was toen zogenaamde "crisistijd" en de wens van de gemeente dat door de uitgifte van bouwterreinen aan deze lanen de werkeloosheid onder de Waalrese bouwvakarbeiders zou afnemen ging niet op. De bouwheren droegen namelijk aannemers van buiten het dorp het werk op en die aannemers brachten uiteraard hun eigen werkvolk mee. Het eerste, in opdracht van de historiograaf S.H.A.M. Zoetmulder, in 1935 gebouwde huis droeg de naam "den Urste" en is in het jaar 2000 gesloopt om plaats te maken voor een veel groter pand.

Typisch voor die tijd waren veel van die eerste huizen opgericht in de Engelse landhuisstijl. Dat wil onder andere zeggen toepassing van rieten daken en vensters met een kleine roedeverdeling. In 1938 liet de Commissaris van de Koningin aan het gemeentebestuur weten, dat hij zich ernstig zorgen maakte over het verdwijnen van het natuurschoon in het Raadhuispark vanwege de diverse landhuizen die daar verrezen en beval de gemeente aan toe te treden tot de Commissie voor Bouw-, Woning- en Welstandstoezicht. De gemeenteraad beperkte dat in 1941 tot alleen een aansluiting bij Welstandstoezicht. Omstreeks het einde van de 30er jaren komen ook steeds meer dagjesmensen vanuit Eindhoven naar onder andere de zandverstuiving "de Hoge Duin" aan de Lissevenlaan en het aangrenzende Kleineven. Om de daarmee gepaard gaande vervuiling tegen te gaan wordt een 'Natuurwacht Aalst-Waalre' gevormd met als doel om met het houden van een gemoedelijk praatje met de recreanten vervuiling tegen te gaan. Het schijnt effect gehad te hebben maar de schrijver Antoon Coolen heeft over de gang van zaken, eerst asfaltwegen aanleggen en dan pleiten voor natuurbehoud, zo zijn eigen gedachten.

De Natuurwachten kunnen bij de bevrijding van september 1944 echter niets meer uitrusten vanwege het feit dat de Lissevenlaan en Molenvlaan dan maandenlang veranderen in één groot parkeerterrein van Britse legervoertuigen. In de 60er jaren van de 20ste eeuw vindt er een verdere

uitbreiding plaats van het "Raadhuispark", wederom ten koste van grovedennenbos. Dan worden gedeelten van de Hogeduinlaan en Parklaan en de Mastboslaan aangelegd.²⁵⁴

9.30.2.003 Raadhuisstraat 91 t/m 97, Bernardweg 1 t/m 15, Koningin Julianalaan 24 t/m 34 en Beatrixweg 1 t/m 4.

De nieuwe gemeente Waalre heeft sinds de samenvoeging in 1923 heel bewust ingespeeld op de wens van bewoners van de grotere stad Eindhoven die "buiten" wilde gaan wonen en ook op het vooral aantrekken van kapitaalkrachtige nieuwe medewerkers van de N.V. Philips. Dat inspelen vond plaats in de vorm van het scheppen van daarop afgestemde bouw mogelijkheden: bouwgrond aanbieden en bestemmingsplanvoorschriften die villabouw en tweekappers mogelijk maakten. De jaren '30 hebben een grote bouwbedrijvigheid laten zien met bijna uitsluitend huizen voor middengroepers en beter gesitueerden. Een van de eerste grote systeembouwers uit die tijd, de firma Bredero's Bouwmij uit Utrecht, heeft in 1939 het oog laten vallen op het toen braakliggende en uit bos en hei bestaande terrein op de samenkomst van de huidige Raadhuisstraat en Koningin Julianalaan. Met medewerking van de gemeente werden hier 11 blokken van twee woningen opgericht: totaal 22 woningen van verschillend type. Qua architectuur en indeling waren de woningen van een dusdanig geslaagd concept dat zij vrijwel alle, na meer dan een halve eeuw, met uitzondering van wat aanbouwen en dakkapellen, ongewijzigd zijn gebleven.²⁵⁵

30.7 Wederopbouwwijk

Vlakdekkende buurt, wijk of stadsdeel gebouwd in de periode 1940-1965, bestaande uit vaak zeer grootschalige, planmatige bouwprojecten, gericht op herstel/vervanging van de als gevolg van de Tweede Wereldoorlog verwoeste gebieden.

Na de Tweede Wereldoorlog had de wederopbouw van het land de grootste prioriteit. De overheid, architecten en bouwbedrijven richtten zich op de eerste plaats op het wegwerken van het enorme woningtekort.

9.30.7.001 Eenlaags woonblok Michiel de Ruyterstraat (2 t/m 26, zie tekst)

Aan de westzijde van de Michiel de Ruyterstraat gelegen eenlaags woonblok uit 1947. Het woonblok is een onderdeel van een serie naoorlogse woningwoningen die met enige variatie ook zijn gebouwd in de Piet Heinstraat en de Molenstraat te Waalre-dorp. De M. de Ruyterstraat verbindt de Dorpsstraat met de zuidelijk gelegen Kon. Julianalaan en ligt in een nieuwbouwwijk tussen de Aalster Molen en het nieuwe winkelcentrum Den Hof. Ongeveer halverwege de straat komen vier wegen samen op een plein, waarvan de driehoekige vorm verwijst naar een typerend Brabants plein. De woonblokken zijn in de sobere naoorlogse historiserende stijl gebouwd met de voor de Delftse School karakteristieke door de dakvoet gezonken dakkapel. De woonblokken in de Piet Heinstraat zijn een kleinere variant op die in de Molenstraat, maar komen in dak- en dakkapeltype overeen. De woonblokken in de M. de Ruyterstraat hebben in afwijking van de beide andere typen een vrij vlak zadeldak met diep in het dakvlak gesneden grote dakkapellen. Verder is er het vrijstaande en door een tussenbouw geschakelde type. Deze laatste liggen aan de westzijde van het eerder vermelde driehoekige plein en worden verder beschreven. De nummers 24 en 26 behoren tot een hoekblokje met tussenliggende schuurtjes en liggen op de hoek met de Prins Clauslaan.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale geschiedenis.
- Het is tevens representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object is een goed voorbeeld van de typologische ontwikkeling van de sociale woningbouw.
- Het object is in hoofdopzet en detaillering redelijk gaaf bewaard gebleven.

²⁵⁴ J. Jansen, Stichting Waalres Erfgoed.

²⁵⁵ J. Jansen, Stichting Waalres Erfgoed.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt samen met de woonblokken aan de M. de Ruyter- en Piet Heinstraat een karakteristiek onderdeel van een nieuwe stedenbouwkundige structuur, waarin de historiserende architectuurstijl harmonieert met de nieuwe toepassing van het Brabantse driehoekige plein.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.30.7.002 Eenlaags woonblok Piet Heinstraat (3 t/m 19)

Onderdeel van serie naoorlogse woningwetwoningen. De woonblokken in de Piet Heinstraat zijn een kleinere variant op die in de Molenstraat, maar komen in dak- en dakkapeltype overeen.

9.30.7.003 Huizenblok Molenstraat (24 t/m 38)

Het huizenblok vormt een onderdeel van vier identieke blokken woningwetwoningen die in 1947 eerst in de Molenstraat, en daarna, met een kleine variatie in het ontwerp, ook zijn gebouwd in de Piet Heinstraat en Michiel de Ruyterstraat te Aalst. Van de drie typen woningen zijn die in de Molenstraat de grootste. Terwijl in Aalst in 1920 en 1929 al woningwetwoningen waren verwezenlijkt, kende Waalre slechts vijf woningen die sigarenfabrikant Swane in 1905 voor zijn eigen personeel had laten bouwen. De naoorlogse bouw trok veel belangstelling van de bevolking, die getuige was van het grondwerk dat geheel met de schop werd gedaan en het metselen van de fundering op een zgn. vlijlaag. Vrij nieuw in deze streek was het eerste prefab vermettelen van de (verdiepings)vloeren van zgn. holle bouwstenen in stroken van ca 50 cm. In verband met het subsidiebeleid waren maatvoering en indeling aan strenge regels gebonden. De overhandiging van de eerste sleutel was toentertijd een feestelijke gebeurtenis.

Elk blok van twee woningen is gebouwd op een rechthoekig grondplan en opgetrokken in vrij verband machinale baksteen onder een zadeldak belegt met rode mudenpannen. Dito pannen op het zadeldak van de dakkapel aan de voorzijde. Op elk der zijgevels een gemetselde schoorsteen. Aan de dakvoet zinken goten op beugels. Het muurwerk van voor- en achtergevel en de verticalen van de dakkapel hebben aan de bovenzijde een eenmaal verspringende uitkraging. De muuropeningen zijn uitgevoerd met een rollaag aan de bovenzijde en gemetselde onderdorpels. In de loop van de tijd zijn de roedenramen vervangen door een ongedeelde beglazing.

Aan de zuidzijde van de Molenstraat ligt een bijzonder object binnen dit huizenblok (Molenstraat 32;34) Het betreft eenlaags tweekapper, gebouwd in de naoorlogse historiserende bouwtrant met het voor de Delftse School karakteristieke door de dakvoet gezonken zolderraam.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object vertegenwoordigt een aspect van de sociaaleconomische geschiedenis.
- Het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object is een goed voorbeeld van een na WOII in zwang zijnde architectuurstijl.
- Het object heeft esthetische kwaliteit op grond van de gaaf bewaarde hoofdvorm en detaillering.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt samen met de overige woonblokken een samenhangend geheel.
- Het object staat in een gebied met een historische stedenbouwkundige structuur.

9.30.7.004 Woonblok Prins Mauritsweg 16, 18, 20

Aan de oostzijde van de Pr. Mauritsweg gelegen eenlaags kapper uit 1948, gebouwd in een eenvoudige bouwtrant met historiserende elementen. De naoorlogse schaarste aan bouw materiaal verklaart de voor deze regio ongebruikelijke toepassing van mergelsteen. De woningen zijn door zelfwerkzaamheid van de bewoners gebouwd in opdracht van de N.V. Philips Gloeilampenfabriek. Het blok is onderdeel van totaal vier blokken met elk twee woonhuizen, die zijn voorzien van een ruime hoektuin. De woonblokken liggen met de nokrichting parallel aan de straat waar aan weerszijden hoge bomen staan. Aan de overzijde ligt een project van 107 woningwoningen uit 1929 eveneens door de N.V. Philips gebouwd in de stijl van de Amsterdamse School.

De meeste woningen zijn met achteraanbouwen op de begane grond en dakkapellen aan voor- en achterzijde vergroot. Veelal zijn ramen en deuren vernieuwd maar is de oorspronkelijke maatvoering, met name in de voorgevels behouden. De nummers 16, 18 en 20 zijn met de oorspronkelijke dakkapellen het meest authentiek. Nummer 16 is ook met de indeling van zij- en achtergevel het mooist bewaard gebleven.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.
- Het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale en economische geschiedenis.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object is een voorbeeld van de toepassing van uniek bouw materiaal.
- Het object heeft esthetische kwaliteit vanwege het eenvoudige maar evenwichtige ontwerp en de detaillering.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt samen met de overige woonblokken, hoektuinen en tussenliggende voetpaden een karakteristiek onderdeel van een naoorlogse stedenbouwkundige structuur.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst*, Kunst en architectenbureau R. Koning, in opdracht van gemeente Waalre.

30.8 Woonwijk

Woningbouw sinds 1960 op de oude akkers ten westen en noorden van de bebouwde kom heeft de relatie met het omliggende gebied minder herkenbaar gemaakt. Heuvel en Loon behouden nog wel hun relatie met het akkergebied en de lage Dommelbeemden.²⁵⁶

²⁵⁶ Anonymus, 1983, 12.

Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst

De periode 1475-1525 geldt als de Brabantse Gouden Eeuw. In de Brabantse dorpen uitte de toegenomen welvaart zich in de bouw van vele kerken die zijn uitgevoerd in de stijl van de Kempische gotiek, zoals goed te zien is in Oirschot en Hilvarenbeek. De toegenomen welvaart zorgde vanaf de 14^e eeuw in de steden van het hertogdom Brabant voor veel bouwactiviteiten, die waren gericht op de bouw van kerken in de stijl van de Brabantse gotiek. De Franse gotiek uit de Volle Middeleeuwen gold als inspiratie, maar in Brabant werden de kerken soberder van vorm en minder rijzig. De Bossche St.-Jan is natuurlijk het belangrijkste voorbeeld van de gotiek.²⁵⁷

'In de 15^e eeuw kregen deze bouwactiviteiten navolging in de kleinere steden en dorpen in kerken met eenvoudiger gotische vormen, die doorgaans met de term Kempense gotiek aangeduid worden. Deze kerken hebben vaak een basilicale opbouw, ze zijn uitgevoerd in baksteen met natuurstenen banden en hebben inwendig bakstenen gewelven. De belangrijkste kerken, waaraan kapittels verbonden waren, zijn die van Oirschot, Hilvarenbeek en Oosterhout (...) Uit de 15^e eeuw bleven meer torens dan kerken bewaard en deze vormen dan ook letterlijk het hoogtepunt van de Kempense gotiek. De torens hebben veelal een rijke geleding met spaarnissen, rondboogfriezen en natuurstenen details in de vorm van hoekblokjes of driepassen en haaks op elkaar staande (Middelbeers) of anders overhoekse steunberen (Duizel, Luyksgestel), dan wel een combinatie van beide (Lage en Hooge Mierde, Bladel).²⁵⁸

Waalre

Zoals blijkt uit de boeken in de serie " ... in, oude ansichten" bestond het woonhuisbestand van de twee kerkdorpen Waalre en Aalst overwegend uit verdiepingloze huizen die met de daknok evenwijdig aan de straat stonden. In de topografische atlas van het Provinciaal Genootschap bevindt zich een pentekening uit de achttiende eeuw van de vroegere kerk van Aalst, waarnaast op het kerkhof een klein, eenbeukig vakwerkhuis stond.

Afbeelding: Huis bij de voormalige kerk van Aalst bij Eindhoven. Tekening Oostindische inkt, achttiende eeuw. Topografische atlas Provinciaal Genootschap, 's-Hertogenbosch. [nv.nr. A 11,1/51.10. Dit pand is door Stichting Waalres Erfgoed opgenomen in hun monumentale studie: Inventarisatie traditionele boerderijen 1830-2000, voor nadere informatie zie 9.31.2.87 hieronder.

²⁵⁷ Kolman e.a., 1997, 15, 20.

²⁵⁸ Kolman e.a., 1997, 20.

Het heeft een gebint van vier jukken, waarvan de stijlen in de vakwerkgevels te zien waren. Het zijgevelvak is vermoedelijk met baksteen opgevuld. De drie vakken van de voorgevel hadden vermoedelijk gepleisterde vlechtwerkwallen. Het afgeschuinde dak was met stro gedekt. Waarschijnlijk had het huisje, behalve de ruimte onder de kap, maar twee vertrekken, waarvan er een van een stookplaats was voorzien. De raampjes zijn maar klein. Ze hebben vermoedelijk glas-in-lood en konden door een buitenluik afgesloten worden. Op de afbeelding wordt niet duidelijk of de stijlen in de lengterichting door een gordingsbalk verbonden zijn. De twee hoekstijlen lijken op een stenen poer te staan en dan is een gording noodzakelijk om de zaak overeind te houden. In Oirschot staat nog een klein huis, waarvan onlangs bleek dat er resten van een soortgelijk bouwsel in verborgen zitten.²⁵⁹

De volgende bronnen zijn voor onderstaande inventarisatie gebruikt:

- *Rijksmonumentenlijst Waalre*, d.d. december 2009
- *Gemeentelijke monumentenlijst Waalre*, d.d. december 2009
- Registeromschrijving Rijksdienst Cultureel Erfgoed
- CHW Noord-Brabant, peildatum maart 2010
- *Inventarisatie traditionele boerderijen Aalst 1830-2000*, Stichting Waalres Erfgoed
- *Inventarisatie traditionele boerderijen Waalre 1830-2000*, Stichting Waalres Erfgoed
- *Inventarisatie cultuurhistorische waardevolle boerderijen in Noord-Brabant*, Boerderijenstichting Noord-Brabant (z.p. z.j.)
- Aanvullende informatie van Stichting Waalres Erfgoed
- Bibliografie Waalre

31.1. Woonhuis

9.31.1.001 Blokvenlaan 30 Waalre

Woonhuis De Kempen

Woonhuis van de schrijver Antoon Coolen.

CHW. Nr.: AE119-000803

Rijksmonument. Nr: 513716

Woonhuis "De Kempen" uit 1937 in Traditionalistische stijl met elementen van baksteen-expressionisme. Het huis is gebouwd voor de schrijver Antoon Coolen naar ontwerp van architect H.W. Valk ('s-Hertogenbosch). De voor- of noordgevel staat aan de Blokvenlaan.

Het gebouw op L-vormige plattegrond, heeft een schilderachtige opzet, met gedeeltelijk een en twee bouwlagen onder zadeldak met schild- en wolfeinde, met een versprongen dakvoet. Het dak heeft een overstek met houten windveren en is gedekt met oudhollandse dakpannen. Het huis is opgetrokken uit handgevormde kloostermoppen in schoon metselwerk in wild verband. Onder de ontlastingsbogen van de muuropeningen siermetselwerk. Schuifvensters met kleine roede-verdeling. Voordeur onder rondboog. Garagedeur in getoogde muuropening.

Waardering

Het woonhuis is van algemeen belang. Het pand heeft cultuurhistorisch belang als bijzondere uitdrukking van de culturele ontwikkeling als het woonhuis van de belangrijke Brabantse schrijver van streekromans Antoon Coolen. Het heeft architectuurhistorisch belang als voorbeeld van het samengaan van het bewust archaïseren en idealiseren van de streekeigen Brabantse bouwkunst en motieven uit de villabouw van de Delftse school. Het is tevens van belang voor het werk van de architect H.W. Valk. Het is van belang vanwege de architectonische gaafheid van het exterieur.

9.31.1.002 Markt 9 Waalre

Woonhuis

²⁵⁹ Ruhe, 1980, 27.

Linnenweverij van Dijk

Rijksmonument. Nr: 513706

Herenhuis uit 1891 in Eclectische stijl gebouwd in 1892 voor D. van Dijk-Manders van de linnenweverij Van Dijk & Zonen. De familie Van Dijk bouwde tussen 1892 en 1910 aan de Markt een rij herenhuizen met in het midden de linnenfabriek. De huizen zijn alle in dezelfde stijl opgetrokken op no. 6 na. Ze vormen samen een symmetrisch geheel (ensemble). Markt 9 staat met drie zijden vrij op het perceel. De voor- of noordgevel staat aan de Markt. De westkant sluit aan op Markt 10. Het huis is nu in gebruik als kantoor van de fabriek.

Het huis heeft één bouwlaag onder mansardekap met eindschilden gedekt met natuursteen schubleien. De symmetrische voorgevel is vijf traveeën breed, ze heeft gepleisterde hoekpilasters en een middenrisaliet met erboven in het dak twee houten en een stenen kapel. De laatste met driehoekige frontonbekroning. Verder bevat de gevel een kroonlijst, een zware fries met consoles en een basement met hardstenen plint. Het huis is opgetrokken uit machinale baksteen gemetseld in kruisverband. In de risaliet een voordeur met houtsnijwerk en smeedijzeren deurroosters. De getoogde muuropeningen hebben geprofileerde stuclijsten met een kuifbekroning. Ze zijn voorzien van schuifvensters. Het huis deelt de keukenaanbouw onder zadeldak met no. 10, waarmee het inwendig is verbonden. Interieur met diverse waardevolle authentieke onderdelen zoals o.a. geornamenteerde stucplafonds, deuren, trappenhuis en schoorsteenmantels.

Waardering

Het woonhuis bij de linnenweverij Van Dijk is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorisch belang als bijzondere uitdrukking van de sociaaleconomische ontwikkeling van de nijverheid en als voorbeeld van de stichting van fabrikanten en bedrijfswoningen als onderdeel van het fabriekscomplex; het is tevens van belang als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van het fabrikantenwoonhuis. Het object is van architectuurhistorisch belang door de stijl en detaillering. Het huis is van belang vanwege de architectonische gaafheid van het in- en exterieur. Het heeft ensemblewaarde als onderdeel van een samenhangend geheel met gebouwen van uiteenlopend karakter en constructie.

Voor wie wil meer lezen over de bewoningsgeschiedenis van dit pand en over de geschiedenis van Linnenweverij Van Dijk, Stichting Waalres Erfgoed heeft hierover een boek uitgebracht: Walinga J. & T. van Dijk, *Wevers in Woldere : 150 jaar Linnenweverijen Van Dijk & Zonen* (Waalre 1998)

9.31.1.003 Markt 7 Waalre

Woonhuis linnenweverij van Dijk

Rijksmonument. Nr.: 513705

Herenhuis uit 1892 in eclectische stijl, gebouwd voor B. en D. van Dijk. De familie Van Dijk bouwde tussen 1892 en 1910 aan de Markt een rij van vier herenhuizen, met in het midden de linnenfabriek. De huizen zijn alle in die zelfde stijl opgetrokken, op no. 6 na. Ze vormen samen een symmetrisch geheel (Ensemble). Markt 7 ligt met drie zijden vrij op het perceel. De voor- of noordgevel staat aan de Markt. De oostkant sluit aan op Markt 6 en deelt de tuin met no. 6. Het huis is nu in gebruik als kantoor/showroom van de fabriek.

Het huis heeft één bouwlaag onder mansardekap met eindschilden, gedekt met natuursteen schubleien. De symmetrische voorgevel is vijf traveeën breed, heeft gepleisterde hoekpilasters en een middenrisaliet met erboven in het dak twee houten en een stenen kapel, de laatste met boogvormige frontonbekroning. Verder bevat de gevel een kroonlijst, een zware fries met consoles en een basement met een hardstenen plint. Het huis is opgetrokken uit machinale baksteen gemetseld in kruisverband. In de risaliet een voordeur met houtsnijwerk en smeedijzeren deurroosters. De getoogde muuropeningen hebben geprofileerde stuclijsten met een kuifbekroning. Ze zijn voorzien van schuifvensters. Interieur met diverse waardevolle authentieke onderdelen zoals: geornamenteerde stucplafonds, trappenhuis en timmerwerk.

Waardering

Het woonhuis bij de linnenweverij Van Dijk is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorisch belang als bijzondere uitdrukking van de sociaaleconomische ontwikkeling van de nijverheid en als voorbeeld van de stichting van fabrikanten en bedrijfswoningen als onderdeel van het fabriekscomplex het is tevens van belang als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van het woonhuis. Het object is van architectuurhistorisch belang door de stijl en detaillering. Het huis is van belang vanwege de architectonische gaafheid van het in- en exterieur. Het heeft ensemblewaarde als onderdeel van een samenhangend geheel met gebouwen van uiteenlopend karakter en constructie.

Voor wie wil meer lezen over de bewoningsgeschiedenis van dit pand, Stichting Waalres Erfgoed heeft hierover een boek uitgebracht: Walinga J. & T. van Dijk, *Wevers in Woldere : 150 jaar Linnenweverijen Van Dijk & Zonen* (Waalre 1998)

9.31.1.004 Markt 10, Waalre

Bedrijfscomplex, herenhuis

Bouwjaar: 1910

CHW. Nr.: AE119-000845

Rijksmonument. Nr: 513704

Herenhuis uit 1910 in Eclectische stijl, gebouwd voor de textielabrikant J.J.C. van Dijk, als uitbreiding van het pand no.9 naar plannen van de architect L.J.P. Kooken. De familie Van Dijk bouwde tussen 1892 en 1910 aan de Markt een rij herenhuizen met in het midden de linnenfabriek. De huizen zijn op no. 6 na alle in diezelfde stijl opgetrokken. Ze vormen samen een symmetrisch geheel. Markt 10 ligt met drie zijden vrij op het perceel. De voor- of noordgevel staat aan de Markt. De oostkant sluit aan op Markt 9. Het huis is nu in gebruik als kantoor van de fabriek.

Het woonhuis heeft twee bouwlagen onder schilddak gedekt met natuursteen schubleien. De symmetrische voorgevel is drie traveeën breed, ze bevat gepleisterde hoekpilasters met in het dak een stenen kapel bekroond door driehoekig fronton. Op de verdieping een erker met gebogen zijramen op stenen consoles. De voor- en zijgevels zijn voorzien van een kroonlijst met een zware fries, consoles en een basement met een hardstenen plint. Het huis is opgetrokken uit machinale baksteen gemetseld in kruisverband. In het bovenlicht van de voordeur en in het daar boven liggende venster op de verdieping gekleurd glas-in-lood. Achter het huis een eenlaags keukenaanbouw onder zadeldak met Oudhollandse pannen. Het interieur bevat diverse authentieke onderdelen zoals: rijk bewerkte stucplafonds, fraai timmerwerk, trappenhuis, tussendeuren met geslepen glas en marmeren schouwpartijen en een glasraam met bloemmotieven in het trappenhuis.

Waardering

Het woonhuis bij de linnenweverij Van Dijk is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorisch belang als bijzondere uitdrukking van de sociaaleconomische ontwikkeling van de nijverheid en als voorbeeld van de stichting van fabrikanten en bedrijfswoningen als onderdeel van het fabriekscomplex; het is tevens van belang als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van het fabrikantenwoonhuis. Het object is van architectuurhistorisch belang door de stijl en detaillering. Het huis is van belang vanwege de architectonische gaafheid van het in- en exterieur Het heeft ensemblewaarde als onderdeel van een samenhangend geheel met gebouwen van uiteenlopend karakter en constructie.

Voor wie wil meer lezen over de bewoningsgeschiedenis van dit pand en over de geschiedenis van Linnenweverij Van dijk, Stichting Waalres Erfgoed heeft hierover een boek uitgebracht: Walinga J. & T. van Dijk, *Wevers in Woldere : 150 jaar Linnenweverijen Van Dijk & Zonen* (Waalre 1998)

9.31.1.005 Goudbergstraat 15 Aalst

Landarbeiderswoningen

Bouwjaar: 19e eeuw

CHW. Nr.: AE119-000821

Rijksmonument. Nr: 38184

19e eeuwse landarbeiderswoning bestaat uit twee evenwijdige vleugels onder zadeldaken met riet en pannen gedekt. Vensters met zesruitschuiframes.

9.31.1.006 Goudbergstraat 17 Waalre

Landarbeiderswoningen

Bouwjaar: 19e eeuw

Rijksmonument. Nr.: 38185

19e eeuwse landarbeiderswoning bestaand uit twee evenwijdige vleugels onder zadeldaken met riet en pannen gedekt. Vensters met zesruitsschuiframen.

9.31.1.007 Gestelsestraat 4 Aalst

Woonhuis

Aanduiding: E, 1914

Gemeentelijk monument

9.31.1.008 Gestelsestraat 6 Aalst

Woonhuis

Aanduiding: E, 1913

Gemeentelijk monument

9.31.1.009 Gestelsestraat 8 Aalst

Woonhuis

Aanduiding: E, 1346

Gemeentelijk monument

9.31.1.010 Willibrorduslaan 19, Waalre

Woonhuis

Aanduiding: A, 2778

Eenlaags woning (rond 1890). Zadeldak met kruispannen. 2 linden 125 cm omtrek.

Gemeentelijk monument

9.31.1.011 Markt 13

Markt 13, na sloop nu in oude vormen herbouwd, was een goed voorbeeld van een voormalig teutenhuis met topgevels en balkdragende muren. Erachter een bakhuisje. De vervallen woningen aan de Gestelsestraat in Aalst zijn met dit huis vergelijkbaar.²⁶⁰

Ter plaatse van dit in 1977 door ook een lid van de familie Van Dijk in oude stijl opgebouwd huis stonden twee bouwwerken. Achter de thans aanwezige tuinmuur aan de Molenstraat stond een van de vier boerderijen aan de Markt met gedeeltelijke rietenkap en met potstal- en deeldeuren. Het rechtse van de twee bouwwerken was in 1830 het huisje van een wever en - daarna een schoenmakerij, vervolgens café en toen, meer recent, de Antoon Coolenbibliotheek. Het interieur van dit huis is authentiek. Hier kan men proeven van een fraai oude sfeer.²⁶¹

9.31.1.012 Valkenswaardseweg 6

Woonhuis (ca. 1920).

Houten woning met houtskelet, zadeldak met muldenpannen. Geprefabriceerde woning, rond 1920 in Duitsland aangekocht.

9.31.1.013 Valkenswaardseweg 35-37

Twee eenlaags dienstwoningen (plm. 1910). Wolfsdaken met verbeterde Hollandse pannen. In landelijke aandoende vormgeving.

9.31.1.014 Dianastraat (ong. Waalre)

²⁶⁰ Anonymus, 1983, 13.

²⁶¹ Stichting Waalres Erfgoed.

Ten zuiden van de nieuwbouwwijk van het vroegere gehucht Ekenrooi gaat de Dianastraat als een onverharde weg verder tussen de moestuinen en weilanden om vervolgens af te buigen naar het bos. Direct op het hoekperceel van het bos ligt het houten eenlaags recreatiehuisje. Het is gebouwd in 1934 op een 2.970 m² groot perceel van Theodorus Visser, landbouwer te Aalst vanaf 1925. Op dit perceel, bestaande uit bouwland en hakhout liet hij een huisje bouwen dat in 1934 met een gedeelte van het perceel werd verkocht aan Petrus J. van Lent uit Eindhoven. Het huisje ligt schuin geplaatst met de voorgevel naar het zuidwesten en het open veld gekeerd. Het perceel is begroeid met bomen en begrensd door een modern hoog ijzeren hekwerk. Op het erf staat verder een vrijstaand gepotdekseld schuurtje.

Het witgeschilderde bouwsel staat op een gemetselde voet en is gebouwd op een rechthoekig grondplan. Het heeft een zadeldak met rode tuile du Nordpannen en op de nok een gemetselde schoorsteen. Het toegepaste venster is het dubbele openslaande driedelige raam met horizontale roeden, welke indeling ook is toegepast in de tuindeuren. In elk der langsgevels liggen een venster en tuindeuren. Langs de dakranden van de dwarsgevels liggen windveren, in de top een zolderraampje met horizontale roede, op de begane grond een dito groot venster. Ramen en deuren zijn voorzien van houten luiken met groen en wit zandloper patroon.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object is een vroeg voorbeeld van een recreatiewoning op het platteland.

Architectuurhistorische waarde:

- Het bouwsel heeft esthetische kwaliteit vanwege het evenwichtige ontwerp en de aan alle zijden doorgevoerde eenheid in detaillering.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object ligt opvallend aan de rand van het bos en harmonieert met het omringende kleinschalige gebied.

9.31.1.015 Eikenlaan 8, 10

Aan de westzijde van de Eikenlaan gelegen dubbel woonhuis uit 1948, gebouwd in de cottagestijl naar ontwerp van architect Gilles Holst. De Eikenlaan is onderdeel van de oude verkavelingstructuur ten oosten van Waalre-dorp en ligt tussen de Blokvenlaan (vh Wollenbergsche Straat) en de Willibrorduslaan (vh Stationsstraat). Langs de Blokvenlaan en de zijstraten ontwikkelde zich villabebouwing als gevolg van de groei van de Philipsfabrieken. Het als een eenheid ontworpen dubbele woonhuis ligt met de nokrichting parallel aan de weg. Rechts ligt nr. 8 met de ingang op de hoek, links nr. 10 met de ingang centraal in de voorgevel. De woningen hebben omhaagde voortuinen en diepe achtertuinen. Ter rechterzijde ligt de inrijweg naar de garage in een dwarsbouw onder plat dak. Het linker pand heeft een lange inrijweg naar de achter in de tuin gebouwde en binnen de bescherming vallende garage uit de bouwtijd. Achter het huis staat op de grens tussen beide woningen een binnen de bescherming vallend gemeenschappelijk schuurtje met rieten zadeldak, dat aan de zijde van nr. 10 is uitgebreid met een zijaanbouw onder lessenaardak haaks op het oude volume. Het kreeg hetzelfde raamtype als het hoofdvolume. Bijzonder is het gebruik van lemen bouwstenen waarmee huis, garage en schuurtje zijn opgetrokken. Wegens gebrek aan bouw materiaal na WOII werd deze steensoort wel vaker toegepast (Eikenlaan 12, Lissevenlaan 15, dito materiaal en architect).

Woning nr. 8 is aan de achterzijde uitgebreid en kreeg een met riet en gesmoorde pannen belegde aankapping. Verder kreeg het een zij-achteruitbouw onder plat dak en een tussenbouw naar het schuurtje. Ook werd laag in de dakhelling een nieuwe dakkapel met twee hoge driedelige raamkozijnen geplaatst. Nr. 10 heeft eveneens een tussenbouw tussen achtergevel en schuurtje. Het pand heeft, ondanks de dubbele bewoning, de eenheid in stijl en detaillering bijzonder gaaf bewaard. Vermeldenswaard zijn in beide woningen de stookplaatsen in het hoofdwoonvertrek die zijn uitgevoerd met een sluitsteen met ondermeer een klimmend leeuwje en in de zijwangen tegels met floraal motief.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.
- Het object is een voorbeeld van villabouw voor het hogere Philips personeel.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object is van belang voor de leemarchitectuur in Nederland.
- Het object heeft waarde vanwege de esthetische kwaliteit van ontwerp en detaillering.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt een onderdeel van een historische structuur van wegen.
- Het object vormt met de bijgebouwen een karakteristiek onderdeel van de bebouwing aan de Eikenlaan.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.31.1.016 Houten landhuisje (Schoenmakerslaan 5)

Aan de noordzijde van de Schoenmakerslaan gelegen houten landhuisje uit 1926-1928, dat als prefabricated object uit Duitsland werd geïmporteerd. De bouw van vijf van dergelijke landhuisjes was een initiatief van Dr. Sam. Am. Cramer, rustend arts te Eindhoven die meerdere percelen bos in Ekenrooi had verworven. De inflatie in Duitsland maakte het toentertijd aantrekkelijk de objecten in Duitsland te kopen. Zij werden op een betonnen voet geplaatst, geschilderd en van een helderrood pannendak voorzien. Het waren uitsluitend middengroepers uit de stad die zich hier graag wilden vestigen te midden van veel natuurschoon. De huisjes hadden een vierkante plattegrond, waren dubbelwandig met naar binnen openslaande ramen en voorzien van luiken. In de tuin stond een fietsenschuurtje. Vier objecten lagen langs het verlengde van de huidige Pro Mauritsweg naar de E 34 en één langs het verlengde van de Willemstraat, de huidige Schoenmakerslaan.

Later zijn de percelen, in totaal bijna 3 ha in bezit gekomen van de Aalsterse firma KosterKeunen die een en ander in 1952 verkocht aan woningstichting Hertogin Johanna van Lotharingen. Alleen het huisje aan de Schoenmakerslaan heeft de tijd overleefd, echter niet zonder wijzigingen. De in de linker zijgevel gelegen hoofdingang (nu erker) werd verlegd naar de rechter zijgevel, waarin het verlengde een achteraan bouw werd geplaatst. Dwars hierop staat de garage. Inwendig werd een scheidingswand verwijderd en ook de hoekschouwtjes zijn vervangen door een grote schouw. De huidige bewoners (sinds 1988) hebben in 2001 het hoofdvolume uitgebreid met een zolderverdieping op een stalen frame, waarvan de groen geschilderde stutten op de hoeken in het zicht staan. Huis, aanbouwen garage zijn groen geschilderd, de luiken wit met rood, welke laatste ook als accentkleur is toegepast in de dakkapellen. Het pand ligt goed in het zicht aan een knik in de Schoenmakerslaan die is gestoffeerd met hoge bomen.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.
- Het object vertegenwoordigt een aspect van de economische geschiedenis.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object vertegenwoordigt een unieke bouwtechniek.
- Het object is van belang vanwege het nagenoeg volledig authentieke materiaal dat in- en exterieur in de oorspronkelijke bouw aanwezig is.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt samen met de bijgebouwen een karakteristiek onderdeel van de bebouwing aan de laan.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.31.1.017 Eenlaags woning (Schoonoordstraat 17)

Aan de noordzijde van de Schoonoordstraatgelegen eenlaags woning uit 1854, mansardekap ca. 1900, gebouwd in Ambachtelijk-traditionele bouwtrant. In de oudste vermelding gaat het om een woning met erf waar in een latere fase bedrijfsactiviteiten plaats vonden. In 1898 was er een mangelkamer van een wasserij en van 1900 - 1924 een sigarenmakerij in gevestigd. De kelder diende toen als bevochtigingsruimte en op zolder werd de tabak gedroogd. In 1924 was in het bedrijfsdeel de smederij van J. Spoorenberg gevestigd die de muziekkoepeel, die in de 20er - 30er jaren voor het Raadhuis van Aalst stond, heeft gemaakt. Van 1935 tot midden jaren 80 bewoonde de familie Looijmans het huis dat met huize Schoonoord tot dezelfde eigenaar behoorde. Het is ook uit die periode dat het pand werd aangeduid als dienstwoning bij huize Schoonoord. De Schoonoordstraat is een zijstraat van de Eindhovenseweg (vh de weg van Luik naar 's Bosch) naar het vroegere Kerkeind. Het is een rustige straat met onverharde stoepen en hoge bomen aan weerszijden. Het huis ligt dicht bij de hoek en met de nokrichting parallel aan de straat. Het is gebouwd op een smal, langgerekt perceel met aan weerszijden en in één lijn met de voorgevel omhaagde zijtuinen, links bovendien voorzien van een modern hekwerk met punten. Het muurwerk vertoont uitgesleten voegwerk. Het huis is ter linkerzijde uitgebreid met een zij-achteraan bouw in halfsteens verband onder plat dak.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object vertegenwoordigt een aspect van de sociaaleconomische geschiedenis.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object is een goed voorbeeld van een eenvoudige traditionele bouwtrant.
- Het object is in bouwvolume en detaillering goed bewaard gebleven.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt een onderdeel van een historische stedenbouwkundige structuur.
- Het object maakt deel uit van een groter historisch complex.

9.31.1.018 Van Baarlaan 10

Dr. S. Cramer woonde en werkte tot 1924 in Bladel en kwam toen als rustend arts naar Eindhoven. Hij had in 1923 al meerdere percelen bos verworven in Ekenrooi. In 1924 liet hij, volgens het kadaster in een dennenbos, het huisje bouwen. Of hij daar zelf wel eens verbleef of dat er een voor hem werkende bosarbeider woonde, is niet bekend. Het dennenbos moet door ingrijpen van de eigenaar of geheel spontaan, omgevormd zijn tot een Amerikaans eikenbos. Deze dichte begroeiing met Amerikaanse eiken in dit gedeelte van Ekenrooi, is nagenoeg geheel verdwenen bij de bebouwing van de wijk met vrijstaande woningen in de 80er en 90er jaren van de 20ste eeuw.²⁶²

9.31.1.019 Akkerstraat 25

Dit burgerwoonhuis is in 1929 gebouwd voor rekening van de familie van P. van Ooijen. P. van Ooijen was geboren in 1892 en afkomstig uit Groesbeek of de omgeving daarvan. In de jaren voor en na 1930 zijn er relatief veel inwoners uit Groesbeek en omstreken vertrokken naar deze contreien. Dit i.v.m. de sterke ontwikkelingen van de Philipsfabrieken in Eindhoven. In tegenstelling tot de omgeving van Groesbeek was de vraag naar arbeiders hier hoog. Het was daarbij opvallend dat de hier gevestigde Groesbekers een onderlinge familieband hadden. Van dit type huizen en het daarbij toegepaste materiaalgebruik, hebben er meer gestaan in Aalst. Doch deze zijn in de loop der tijden door verbouwing nogal gewijzigd.²⁶³

9.31.1.020 Boerderij tussen Velddoornweg en Tongelreep Eindhoven

Buurtschap: voorheen Voorbeek

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie B2 nr. 2411

Enige jaren vóór 1940 liet Piet van Bakel hier een woonhuis bouwen met daaraan vast een grote schuur. Het geheel was afgestemd op het kunnen drijven van een groentekwekerij. Het circa 6 x 9 m grote woonhuis kreeg een gebroken kap. De schuur was globaal 9 x 11 m groot en deze was voorzien van een zadeldak. Een en ander is enige jaren vóór de grenscorrectie met de gemeente

²⁶² J. Jansen, Stichting Waalres Erfgoed.

²⁶³ J. Jansen, Stichting Waalres Erfgoed.

Eindhoven in 1973 gesloopt. Veel Aalstenaren plachten hier jarenlang hun groenten direct aan de bron te halen.²⁶⁴

31.2. Boerderij

Onderstaande inventarisatie is voor een groot deel ontleend aan het monumentale werk van Stichting Waalres Erfgoed dat zij in 2009 hebben uitgevoerd in het kader van de *Inventarisatie traditionele boerderijen Aalst 1830-2000* en *Inventarisatie traditionele boerderijen Waalre 1830-2000*. Hierbij zijn niet alleen alle bestaande traditionele boerderijen geïnventariseerd, maar ook alle verdwenen boerderijen; deze archeologische attentiegebieden zijn met rood gemarkeerd. Wij zijn Stichting Waalres Erfgoed zeer erkentelijk voor het verstrekken van deze informatie, in het bijzonder de onderzoekers en opstellers van het rapport: Jan Jansen, Walter Louwers en Jaap Walinga. Voor additionele informatie, zoals foto's en tekeningen van de betreffende boerderijen verwijzen wij naar het rapport dat verkrijgbaar is bij Stichting Waalres Erfgoed.²⁶⁵

In de gemeente Waalre zijn nog maar een beperkt aantal historisch waardevolle boerderijen te vinden. Het oudste type boerderij, 'het Hallenhuis', komt niet meer voor in Waalre. Over het algemeen zijn de hieronder geïnventariseerde boerderijen van het langgeveltype. Vóór het jaar 1600 bestond het type van de langgevelboerderij nog niet en waren er in de Nederlanden uitsluitend boerderijen van het hallenhuis type te vinden.

Hallenhuis

Boerderijen van het hallenhuis type hadden een geringere lengte dan de latere langgevelboerderijen, maar wel een grotere breedte. De toegang naar en de ramen voor het woongedeelte waren gesitueerd in de kopgevel. De dakranden aan de zijkanten waren laag. De staldeuren waren in het algemeen in de achterste kopgevel te vinden. In het prille beginstadium van dit boerderijtype leefden mens en dier samen in één ruimte. Het zware omvangrijke dak werd gedragen door een stelsel van eiken ankerbalkgebinten met daarop de kaspanten.

De buitenwanden waren in het beginstadium van gevlochten twijgen en leem (fitselstek). De berging van hooi en stro gebeurde op de zolder. Later ook steeds meer in een los van de boerderij staande schuur. In de Kempen was dat meestal een zogenaamde dwarsdeelschuur. Dat wil zeggen dat de schuurdeuren in het midden van de lange gevel zaten. Achter deze deeldeuren lag dan de dorsvloer. Hier werden ook de voertuigen gestald. Elders op de zandgronden was de schuur dikwijls een zogenaamde "Vlaamse schuur".

Langgevelboerderij

In het oostelijk gedeelte van Noord-Brabant en in het Belgische Limburg op de zandgronden heeft zich vanaf ongeveer het jaar 1600 de langgevelboerderij ontwikkeld. De oorspronkelijk los van de boerderij staande schuur werd tegen de (pot)stal aangebouwd. Omstreeks 1700 construeerden men niet langer leemen wanden, maar muren van gebakken stenen. Omdat de deur- en raamopeningen in de lange gevel kwamen moesten de zijwanden hoger worden opgetrokken en werden de nieuwe boerderijen minder breed uitgevoerd. Vanwege die geringere breedte en omdat de gemetselde buitenmuren, in tegenstelling tot de leemen wanden, ook lasten konden dragen, werden later over de gehele breedte van de boerderij in plaats van gebinten zware houten balken gelegd. Daar werden de kaspanten op geplaatst.

²⁶⁴ Jansen e.a., 2009a, 124 – 125.

²⁶⁵ J. Jansen, W. Louwers, en J. Walinga, *Traditionele boerderijen Aalst 1830-2000*. Stichting Waalres Erfgoed (Waalre 2009); J. Jansen, W. Louwers, en J. Walinga, *Traditionele boerderijen Waalre 1830-2000*. Stichting Waalres Erfgoed (Waalre 2009). In bovenstaande rapporten zijn onder andere de volgende gegevens opgenomen:

1. De afmetingen van het hoofdgebouw en bijgebouwen,
2. De indeling van de plattegrond,
3. Informatie over de bewoners en
4. Een afbeelding of foto van de boerderij.
5. Daartoe werden ook regelmatig oudere inwoners van Aalst en Waalre-dorp geïnterviewd.

Het onderzoek van Waalres Erfgoed geeft aan dat van de hallenhuisboerderijen er geen één bewaard is gebleven. In sommige langgevelboerderijen van vóór 1830 die ons nu nog resten, zijn nog wel overgangsfasen van hallenhuisboerderij tot langgevelboerderij te herkennen. Op grond van haar inventarisatie concludeert Stichting Waalres Erfgoed dat de in Aalst en Waalre aanwezige 130 boerderijen van vóór 1830 sterk in aantal zijn verminderd. Van de 26 daarvan overgebleven boerderijen hebben er 9 een monumentale status (Rijks- of Gemeentemonument) gekregen en wordt er nog maar één door een 'echte' landbouwer bewoond (zonder vee en opslag in het gebouw). Van de 45 boerderijen die tussen 1830 en 1880 zijn gebouwd, zijn er ondertussen nog 18 over. Hiervan zijn er 4 beschermd. Van de 59 tussen 1880 en 1950 opgerichte boerderijen zijn er 43 als bouwwerk nog aanwezig en zijn er 4 als monument aangemerkt.

9.31.2.001 Heuvelstraat 1a Waalre

Langgevelboerderij De Heuvel

Bouwjaar: 19e eeuw

CHW. Nr.: AE119-000826

Rijksmonument. Nr: 38187

Boerderij van het Kempische langgeveltype, onder rieten wolfdak met voet van pannen. Zesdelige schuiframen. Jaarankers 1801. Oorspronkelijke voordeur vermoedelijk gedicht. Gewit. 2 linden plm. 175 cm omtrek, ligusterheg.

Deze typisch kempische langgevelboerderij uit 1801 heeft de maten 9 x 21 m. Een periode lang heeft er tegen de lange gevel aan de straatkant ook een aanbouw gestaan van 4 x 9,50 m. Deze aanbouw is inmiddels reeds lang verdwenen. De muren van de boerderij zijn reeds vroeg, zoals dat wel meer in het verleden gebeurde, bepleisterd om vochtopname in de te zachte steen tegen te gaan. De boerderij werd als een van de eerste bouwwerken in Waalre in 1968 tot Rijksmonument verklaard. De huidige eigenaar Henk Hartjes, zoon van een oudbewoner, heeft met veel moeite en grote inzet een succesvolle en verantwoorde restauratie van het pand uitgevoerd in de jaren 2003 tot 2006. Over de totale lengte van de boerderij zijn van oorsprong 5 ankerbalkgebinten aanwezig. De boerderij dateert daarom nog van vóór de tijd dat het dak ter plaatse van het woongedeelte op de dragende muren kwam te rusten.²⁶⁶

Afbeelding: Boerderij Heuvelstraat 1a

9.31.2.002 Loon 2 Waalre

Langgevelboerderij

Bouwjaar: 18e en 19e eeuw

²⁶⁶ Jansen e.a., 2009b, 158-159.

CHW. Nr.: AE119-000834

Rijksmonument. Nr: 38189

Boerderij van het Kempische langgeveltype, onder rieten wolfdak met voet van pannen; ramen met kleine roedenverdeling en luiken.

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie C nr. 133 De afmetingen van deze oudere boerderij (vermoedelijk 1718) zijn 10 x 22 m. Bij het stalgedeelte stond in 1830 een bijgebouw van 4,50 x 8 m. De lage achtergevel en de deur en raamopeningen met kleine roedeverdeling in de oostelijke kopgevel doen denken aan een overgangstype tussen hallenhuisboerderij en langgevelboerderij. De boerderij is bij het westelijke einde 0,90 m smaller dan aan het oostelijke einde. Zij is na het overlijden van de laatste hier werkzame landbouwer, Janus Sanders en zijn vrouw omstreeks 1985, op een goede wijze gerestaureerd. Daarbij is het bedrijfsgedeelte met behoud van de gebinten bij het woongedeelte getrokken. De later opgetrokken bijgebouwen zijn allen in stijl uitgevoerd. Deze zeer veel gefotografeerde boerderij is een onderdeel van het beschermd dorpsgezicht Loon en zij is tot Rijksmonument aangewezen in 1968.²⁶⁷

9.31.2.003 Loon 3 Waalre

CHW. Nr.: AE119-000836

Rijksmonument. Nr. 38190

Buurtschap: Loon

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie C nr. 139

Boerderij van het Kempische langgeveltype, onder rieten wolfdak met voet van pannen; zesdelige schuiframen met luiken. In de kopgevel jaarstenen 1731.

De afmetingen van deze boerderij zijn steeds constant gebleven, namelijk 8,50 x 27,80 m. Het bouwjaar is 1731. In 1830 was er sprake van één bijgebouw groot 4,50 x 6 m. De langgevelboerderij had oorspronkelijk 2 potstalruimten. Beide dubbele deuren zijn vervangen door een mestdeur. In de oostelijke kopgevel heeft ook een toegangsdeur gezeten. Bekend is dat hier de ouders van de boer hun eigen toegang hadden. De boerderij is thans geheel als woonruimte ingericht. De voormalige ankerbalkgebinten zijn vervangen door moerbalken. De hier thans wonende boer, Jan Faassen, is de laatst overgebleven actief zijnde landbouwer van Loon. Op het erf staan diverse bedrijfsgebouwen en ter plaatse van de voormalige boerderij A1-106 staat een bij deze boerderij horende moderne loopstal. De boerderij is een onderdeel van het beschermd dorpsgezicht Loon en wordt sinds 1975 als Rijksmonument aangemerkt.²⁶⁸

Afbeelding: boerderij Loon 3

²⁶⁷ Jansen e.a., 2009b, 230 - 231.

²⁶⁸ Jansen e.a., 2009b, 228.

9.31.2.004 Loon 7 Waalre

Langgevelboerderij

Bouwjaar: 1867

CHW. Nr.: AE119-000837

Rijksmonument. Nr: 38191

Boerderij van het Kempische langgeveltype, rieten dak aan de ene zijde tegen een topgevel, aan de andere zijde afgewolfd. Zesdelige schuiframen. (Als gevolg van het Koninklijk Besluit van 16 oktober 1975 nr 20 betreft bescherming uitsluitend het hoofdgebouw, zonder aanbouw). Vertegenwoordigt een midden 19e eeuwse type met balkdragende muren.

De afmetingen waren in 1830: 8 x 28 m en in 1880 en later 8,90 x 23,30 m. Een gedeelte aan het oostelijke einde van de boerderij was in 1880 niet meer aanwezig. In 1867 is er in de boerderij brand geweest, waardoor het dak moest worden vernieuwd. De gebruikelijke wolfseinden in het strogedeelte zijn toen niet meer aangebracht. Direct achter de boerderij was in 1830 een 4 x 10 m grote schuur aanwezig. Later zijn er op het achtererf meerdere kippenhokken bijgekomen. Het stalgedeelte is omgevormd tot woonruimte en er wordt door de hier al langer wonende familie Dams nog hobbymatig geboerd. Een van de twee voor de boerderij staande knotlinden is een aantal jaren terug afgestorven en uit het wortelgestel is nadien weer een nieuwe vervangende linde opgeschoten. De boerderij is een onderdeel van het beschermd dorpsgezicht Loon en de boerderij is tot Rijksmonument aangewezen in 1975.²⁶⁹

9.31.2.005 Loon 9 Waalre

Langgevelboerderij

CHW. Nr.: AE119-000838

Rijksmonument. Nr: 38192

Buurtschap: Loon

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie C nr. 157 en in 1880 C nr. 808

Sinds 1830 zijn de afmetingen van deze nog aanwezige boerderij 8,70 x 23,20 m gebleven. In 1830 en in 1880 was er tevens een bijgebouw aanwezig van 7 x 10 m. Het dak van de boerderij werd en wordt nu nog over de gehele lengte gedragen door een aantal ankerbalkgebinten. De dakrand is ter plaatse van de deeldeuren opgehoogd. Het potstalgedeelte wordt thans bewoond (slaapkamer). De voormalige schuurherd en het schuurhool zijn nog in gebruik voor opslag. De ramen van het woongedeelte aan de weggant zijn verdeeld in 9 ruiten. In het bovenlicht boven de deur naar de herd zijn 2 handbogen met een pijl afgebeeld. Ondanks dat de boerderij uit historisch oogpunt gezien van enige kleinere vreemde toevoegingen is voorzien geeft het pand toch goed de vroegere sfeer weer. Voorheen stond voor de boerderij een zeer oude lindeboom. In 1830 hoorde bij deze boerderij 4,6 ha. landbouwgrond. Begin 1900 boerde Toon Rijkers hier. Hij hield een dekstier en een beer. De dekstier stond in het kleine aanbouwtje tegen de oostelijke kopgevel. De boerderij is een onderdeel van het beschermd dorpsgezicht Loon en is sinds 1968 een Rijksmonument.²⁷⁰

²⁶⁹ Jansen e.a., 2009b, 238 – 239.

²⁷⁰ Jansen e.a., 2009b, 244.

Afbeelding: Boerderij Loon 9

9.31.2.006 Loon 1 Waalre

Langgevelboerderij

Bouwjaar: 1718

CHW. Nr.: AE119-000835

Rijksmonument. Nr: 38188

Boerderij van het Kempische langgeveltype, onder rieten wolfdak met voet van pannen en aan de kop en topgevel waarin jaarstenen 1718 en een hartmotief.

De afmetingen van deze boerderij zijn sinds 1830 constant hetzelfde gebleven: 8,50/9,83 x 29 m. Aan de oostzijde stond in 1830 een schuur van 5 x 6,50 m. Later is aan de achterzijde een grote veldschuur met veestalling verrezen. In de westelijke kopgevel is met ingemetselde zwarte baksteenkoppen een hart en het bouwjaar van de boerderij aangegeven: 1718. Bij deze boerderij is aan de oostelijke kopgevel geen wolfseinde in het dak aanwezig maar een opgemetselde topgevel. De van vlechtingen voorziene schuine bovenkanten worden halverwege onderbroken door een klein horizontaal vlakje. In deze boerderij heeft de landmeterfamilie Bijnen gewoond en omstreeks 1900 burgemeester Tops. De dakvoet is aan de achterzijde bij het bedrijfsgedeelte aan de lage kant (2,20 m). Dat heeft er in geresulteerd dat, toen de ankerbalkgebinten daar vervangen moesten worden door moerbalken, deze niet hoog genoeg konden worden aangebracht. Op die moerbalken staan nu de eigenlijk hier niet horende Hollandse spanten. Vermoedelijk is in het begin van de 20e eeuw de potstal, de schuurherd (deel) en het schuurhool (tasruimte) veranderd in een Hollandse stal. De potstaldeuren zijn ook hier weer, zoals op veel meer plaatsen, versmald en de eigenlijk overbodig geworden dubbele deel deur is aangebracht in de kopgevel. De grote veldschuur is mede voor het verkrijgen van opslagruimte van hooi en stro opgericht. De laatste praktiserende landbouwer in deze boerderij was Kees Frijters. Na zijn vertrek naar de moderne boerderij op Timmereind nr. 5a is Jan de Bie hier als rustende boer gaan wonen. De boerderij is een onderdeel van het beschermd dorpsgezicht Loon en is in 1976 tot Rijksmonument verklaard.²⁷¹

9.31.2.007 Achtereindsestraat 6 Aalst

Buurtschap Achtereind

Kadastrale gegevens: in 1880 en 2000 Aalst sectie A nrs. 860 en 861

De afmetingen waren in 1880 8 x 26 m. Nog voor 1930 is tegen de achtergevel een aanbouw gepleegd van 5,50 x 11 m. Door een verbouwing aan het woongedeelte in 1932 werd de boerderij daar 3 m langer. De boerderij heeft voordat deze verbouwing was uitgevoerd eruit gezien als een

²⁷¹ Jansen e.a., 2009a, 232-233.

traditionele langgevelboerderij, compleet met half strooien, half pannendak en met wolfseinden. Het vernieuwde woongedeelte is met een hoger, volledig met pannen gedekt zadeldak uitgevoerd. De potstal is in 1931 tevens vervangen door een Hollandse stal. De voorbijganger heeft een aantal jaren regelmatig een paardenhoofd kunnen zien uitsteken uit een stalraampje. Dat raampje bevond zich onder het straatnaambord 'Achtereind'. De pachter van de boerderij was van 1947 tot 1983 de in Aalst bekende Jan Teunissen. Zijn zoon Lambert woont sindsdien als eigenaar in de boerderij en drijft van hieruit een handel in openhaardhout. Hij heeft in 1995 het woongedeelte laten moderniseren.²⁷² Staat ook op de CHW. Toegevoegd n.a.v een inventarisatie door de Boerderijenstichting Noord-Brabant, 2004
CHW. Nr.: BSNB0216

9.31.2.008 O.L. Vrouwedijk 80 Waalre

Boerderij Pater van de Elsenhoeve

Toegevoegd n.a.v een inventarisatie door de Boerderijenstichting Noord-Brabant, 2004

CHW. Nr.: BSNB0215

Aan de noordzijde van Waalre-dorp aan de oude uitvalsweg (vh De Dijk, zandweg in 1938 verhard) naar Meerveldhoven gelegen langgevelboerderij uit 1926-27, gebouwd in Ambachtelijk-traditionele bouwtrant. De boerderij werd gebouwd in opdracht van Willem van Hoof (1876-1964) die zijn oude uit 1801 stammende boerderij aan de Heuvel en versnipperd liggende gronden wilde verlaten ten gunste van een nieuw te bouwen boerderij op nog te ontginnen heidegebied. Na aankoop van de gemeentegrond werd op 23 maart 1926 de eerste steen gelegd van de boerderij die de naam 'De Zuivere Boer' kreeg. Ook werden een hoogstamboomgaard en siertuin aangelegd. Vanwege gebrek aan opvolging werd de boerderij na verkoop in 1941 aan sigarenfabrikant Henri van Abbe, pachtboerderij. Tot 1947 bleef de familie Van Hoof het grootste deel van het woonhuis bewonen, pachtboer Jan-Kees van Dijk bewoonde een kleiner deel en beschikte over het bedrijfsdeel. Uit die periode dateert het opschrift 'Pater van de Elsenhoeve' en ook de terracotta gevelsteen die door de Waalrese Soos werd aangeboden met zang van onder andere Antoon Cool.

De gedenksteen bevat de laatste regels van het gedicht 'Ballade van den boer' van J.W.F. Werumeus Buning en een afbeelding van twee paarden met boer en ploeg. De tekst is in hoofdletters in gekerfde en verhoogde letters aangebracht en luidt als volgt: 'een stem sprak tot aarde, hemel en zee / en de boer heeft haar gehoord / ter wille van den boer die ploegt / besta de wereld voort'. Misschien staat e.e.a. in verband met de nieuwe naam die duidt op pater Gerlacus van den Eisen (1853-1925) van de Norbertijnen uit Berne die opviel door zijn belangstelling voor sociale vraagstukken. In een artikel 'De Geduldige Landman' (1892) in het Noord-Brabants Dagblad schreef hij over de nood van de boeren en landarbeiders i.h.b. op de zandgronden. Hij stichtte in 1896 de -NoordBrabantse Christelijke Boerenbond (N.C.B.), een afdeling van de landelijke Nederlandse Boerenbond. Verder pleitte hij voor coöperatieve organisaties en was betrokken bij de oprichting van de plaatselijke Raiffeisenbanken.

In 1947 werd de boerderij in het geheel verkocht en werd Albert Renders uit Acht de nieuwe pachtboer. De huidige eigenaar, de familie Van Happen, kwam in 1973 (1988 2e generatie) op de boerderij nadat zij hun boerderij op de Heuvel moesten verlaten. Van die oude boerderij afkomstig is een in de achtergevel gemetselde wandtegel met de afbeelding van de Zoete Lieve Vrouw v. d. Bosch. De boerderij ligt met de nokrichting parallel aan de weg. Het pand is gebouwd op een verhoging en heeft fraaie siertuinen aan alle zijden met aan de voorzijde langs de weg een gemetseld muurtje. Voor het woonhuis ligt een breed bestraat pad en er staat een hoge notenboom. In het woonhuis zijn in de 70er jaren van de 20ste eeuw kleine kamers tot grotere ruimten samengevoegd, alle ramen voorzien van dubbel glas en de kozijnen in stijl met kraalprofiel vernieuwd. In de dakschilden liggen voor een achter vernieuwde zolderramen. Het pand is verder grotendeels in authentieke staat.

Cultuurhistorische waarde:

- Aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord.

²⁷² Jansen e.a., 2009a, 172-173.

- De naam van de boerderij is verbonden met een regionaal bekende geestelijke en een landelijk bekend schrijver.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object is qua stijl en detaillering een gaaf voorbeeld van het grote type langgevelboerderij.
- Het object heeft esthetische kwaliteit vanwege het eenvoudige, harmonieuze ontwerp.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt samen met erfbeplanting en tuinaanleg een karakteristiek geheel.
- Het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historische patroon van verkaveling, wegen en waterlopen bewaard is gebleven.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.31.2.010 Heuvelstraat 16 Waalre

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie A3 nr. 2011

De afmetingen van deze in 1935 heropgebouwde boerderij waren 7,75 x 17,55 m. Haar voorganger werd wegens brand gesloopt. De opdrachtgever voor de nieuwbouw was landbouwer Peer van Herk. De buitenmuren zijn van een spouw voorzien. Tegen de westelijke kopgevel is later een afhanggebouwd en op het erf is een grote en hoge veldschuur opgericht. Bij een openbare verkoping in 1939 werd Toontje van de Broek de eigenaar, later opgevolgd door Nol van Herk. Het bedrijfsgedeelte is direct van een Hollandse stal voorzien geweest. Na een verkoop en volledige verbouwing in het jaar 2005 is de boerderij een woonboerderij geworden.²⁷³

Deze boerderij staat op de CHW Toegevoegd n.a.v een inventarisatie door de Boerderijenstichting Noord-Brabant, 2004

CHW. Nr.: BSNB0214

9.31.2.13 Heistraat 7 Waalre

Langgevelboerderij en wevershuis

Bouwjaar: 4e kwart 19e eeuw

CHW. Nr.: AE119-000823

Aan de noordzijde van Waalre-dorp in de buurtschap Heuvel gelegen langgevelboerderij met dwarsdeel, uit ca. 1859, gebouwd in Ambachtelijk-traditionele bouwtrant. In dit vroegere heidegebied liep naar het dorpje Gestel een zandpad dat in najaar en winter onbegaanbaar was. Nadat omstreeks 1839 de gemeenteraad van Waalre besloten had het pad op te knappen, waren het boeren uit die gemeente die het werk uitvoerden. De weg werd deels rechtgetrokken en in zijn geheel opgehoogd, verbreed en van bermsloten voorzien. Het 'afgelegen' gebied kon nu ontsloten worden en in 1859 kocht landbouwer Peter Hertogs, wonend in de Hoogstraat, heidegrond van de gemeente en bouwde hier het eerste boerderijtje. Zijn dochter trouwde in 1877 met de wever Jacobus van de Baar, waarna het pand tot 1924 in laatstgenoemde familie bleef. Bekend is dat er in de familie Van de Baar meer thuiswevers voorkwamen. Van de 27 thuiswevers die Waalre op een zeker moment had, woonden er opvallend veel aan de Gestelse kant van het dorp, o.a. aan de Heistraat. Wevershuisjes zijn vaak te herkennen aan de aanwezigheid van een groter raam, zodat door de grotere lichtinval langer kon worden doorgewerkt. Vaak werd gekozen voor het type van de langgevelboerderij omdat voor eigen gebruik ook landbouw werd bedreven.

De boerderij ligt aan de zuidzijde van de Heistraat en met de nokrichting parallel aan de weg met het bedrijfsdeel naar het oosten en het woonhuis naar het westen gekeerd. Voor het woonhuis een omhaagde tuin met drie oude linden. Het voorerf is open naar de weg met links het pad met een houten hekwerk naar het achtererf dat met bomen en struikgewas is dichtgegroeid en waar een aantal bouwsels zijn te onderscheiden. De boerderij is sinds 1975 in het bezit van de huidige eigenaar en niet meer in bedrijf. Inwendig zou het woonhuis in authentieke staat verkeren. Exterieur is dat

²⁷³ Jansen e.a., 2009b, 114-115.

zeker ook het geval, hoewel aan de achterzijde van het woonhuis nu een aanbouw wordt gerealiseerd. Het pand is voorzien van een nieuw dak, maar vertoont verder veel achterstallig onderhoud.

Cultuurhistorische waarde:

- De boerderij vertegenwoordigt een aspect van de sociale en economische ontwikkeling van het dorp.
- Het object is van belang vanwege de typologie van het wevershuis.

Architectuurhistorische waarde:

- De boerderij is een voorbeeld van een eenvoudige streekeigen bouwtrant, waaraan in een latere fase decoratieve elementen, ontleend aan de architectuur van 'rijkere' huizen, zijn toegevoegd.
- Het object bezit, naar verluid, een authentiek woonhuisinterieur.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.31.2.14 Heistraat 8 Waalre

Langgevelboerderij en wevershuis

Bouwjaar: 4e kwart 19e eeuw

CHW. Nr.: AE119-000822

Aan de noordzijde van Waalre-dorp in de buurtschap Heuvel gelegen langgevelboerderij met dwarsdeel uit 1867, gebouwd in Ambachtelijk-traditionele bouwtrant. In dit vroegere heidegebied liep naar het dorpje Gestel een zandpad dat in najaar en winter onbegaanbaar was. Nadat omstreeks 1839 de gemeenteraad van Waalre besloten had het pad op te knappen, waren het boeren uit die gemeente die het werk uitvoerden. De weg werd deels recht getrokken en in zijn geheel opgehoogd, verbreed en van bermsloten voorzien. Het 'afgelegen' gebied werd ontsloten en in 1859 volgde de bouw van het eerste (wevers)huislanggevelboerderij, het pand op nummer 7. Op het perceel ernaast liet de gemeente in 1867 eenzelfde type woonhuis bouwen dat verkocht werd aan wever Peter Wilhelmus Hendriks uit Waalre. Van 1892 tot 1920 was de woning met toebehoren in het bezit van de familie Van de Baar. De beide panden lagen aan de Gestelse zijde van het dorp waar opvallend veel thuiswevers woonden. Wevershuisjes zijn vaak te herkennen aan de aanwezigheid van een groter raam, zodat door de grotere lichtinval langer kon worden doorgewerkt. Vaak werd gekozen voor het type van de langgevelboerderij omdat voor eigen gebruik ook landbouw werd bedreven.

De boerderij ligt aan de zuidzijde van de Heistraat en met de nokrichting parallel aan de weg, met het bedrijfsdeel naar het oosten, het woonhuis naar het westen gekeerd. Voor het woonhuis een omhaagde tuin met drie oude lindebomen. Op het voorerf dat open is naar de weg, ligt een gemetselde silo die ooit diende voor de opslag van kuilgras. Op het achtererf staat een vrijstaand gemetseld bijgebouw onder een zadeldak met eenzijdig verlengde dakhelling gedekt met rode verbeterde Hollandse pannen. Verder twee oude perenbomen. Het erf wordt begrensd door een eenvoudig houten hekwerk. De boerderij ligt op een diep perceel met achter en links weilanden, waar zich een veldschuur bevindt opgetrokken in betonstenen en gedekt met golfplaten. De huidige eigenaar die de boerderij sinds 1954 bewoont, heeft de zgn. 'dorskast' afgebroken om meer ruimte voor vee te verkrijgen. De inrijdeuren zijn dichtgezet. De stalaanbouw links dateert uit de jaren zestig van de 20ste eeuw. De boerderij is niet meer in bedrijf en vrijwel geheel in oorspronkelijke staat. In situ zijn de opkamer en kelder die via een schuin geplaatst luik in ijzeren gehengen toegankelijk is.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object vertegenwoordigt een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp.
- Het object is van belang vanwege de typologie van het wevershuis, c.q. keuterboerderij.

Architectuurhistorische waarde:

- De boerderij is een voorbeeld van een eenvoudige streekeigen bouwtrant.
- Woonhuis en bedrijfsdeel bezitten een eenvoudig authentiek interieur

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt samen met bijgebouwen, kleine artefacten en erfbeplanting een karakteristiek geheel.
- Het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap.
- De boerderij vormt met de bijna identieke boerderij van nummer 7 een karakteristiek ensemble dat in hoge mate bijdraagt aan de historische zeggingskracht.

Zeldzaamheidswaarde:

- De bijna identieke objecten bezitten met name vanwege de authenticiteit en de situering zeldzaamheidswaarde.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.31.2.015 Mosbroekseweg 4 Waalre

Langgevelboerderij

Bouwjaar: 4e kwart 19e eeuw; circa 1915

CHW. Nr.: AE119-000851

Aan de noordzijde van een bocht in de Mosbroekseweg gelegen langgevelboerderij en vrijstaand boeren bouwswel, gebouwd in Ambachtelijk-traditionele bouwtrant. Op het kadastrale minuutplan van 1830 is een langgevelboerderij ingetekend met een noord-zuid oriëntatie en met de naam 'De Rottein'. Deze naam kan zijn afgeleid van 'het Rot-einde', waarbij Rot staat voor gehucht. Uit de kadastrale leggers valt verder te reconstrueren, dat landbouwer Joh. Sloots in 1854 zijn boerderij naliet aan zijn zoon Gerardus Sloots en deze in 1869 een nieuwe boerderij liet bouwen in de directe omgeving van de toen gesloopte oude boerderij. Het nieuwe object moet bij die gelegenheid de oost-west richting gekregen hebben. In 1916 is - naar verluid - de boerderij gedeeltelijk door brand verwoest, maar zijn delen van de buitenmuren gespaard gebleven. De huidige bewoners de familie Van den Broek (nu derde generatie) kocht in 1933 de boerderij van de familie Van Dommelen.

Ten tijde van de boerderijbouw van 1869 bestond het bosgebied de Wilderen nog dat tussen deze boerderij en het riviertje De Dommel lag. In een nog verder verleden lag ten zuiden van de hoeve De Rottein het goederencomplex van de Abdij van Echternach (726-1895) ter grootte van 23 ha (in 1737). Hiertoe behoorden de Wilderen en de noordelijk gelegen pioniersboerderij Ten Rode (Rooise Hoeve) nabij de Heuvel (13de eeuw en groot 28 ha). De huidige Mosbroekseweg is een historische weg op de grens van het oude akker- en grasland op de oostelijke oever van de Dommel. De boerderij is een van de weinig overgebleven bedrijfsvoerende boerderijen in het resterende agrarische gebied tussen dorp en Dommel. De boerderij ligt aan de buitenzijde van een bocht in de weg. Op het erf ligt links van de inrijweg een nieuwe stal en tussen de weg en de boerderij een tweede nieuwe stal die het hoofdvolume aan het zicht onttrekt. Op het achtererf staat een binnen de bescherming vallend vrijstaand boeren bouwswel, een lage schuur onder lessenaardak. Op het voorerf staan parallel aan de boerderij twee kersen- en twee notenbomen. Achter de boerderij een grote moestuin en ter beschutting van het complex ligt links van de inrijweg een perceel met hoge bomen.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object vormt met boerenbouwswel, erfbeplanting en moestuin een goed voorbeeld van een traditioneel boerenbedrijf.
- De boerderij is een van de weinig overgebleven complexen op de oever van de Dommel en vertegenwoordigt een bijzonder cultuurhistorisch goed.

Architectuurhistorische waarde:

- De boerderij is een gaaf bewaard voorbeeld van streekeigen boerderijbouw, waar gelet op het goed onderhouden exterieur ook het interieur kenmerkende elementen zal hebben behouden.
- Het schuurtje is authentiek en van belang voor het bouwhistorisch onderzoek van boerenbouwswels.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap.
- Het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkaveling, wegen en waterlopen goed geconserveerd is gebleven.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.31.2.018 Heuvelstraat 5 Waalre

Boerderij

Toegevoegd n.a.v een inventarisatie door de Boerderijstichting Noord-Brabant, 2004

CHW. Nr.: BSNB0212

9.31.2.019 Dommelseweg 6 Waalre

Buurtschap: Kasteel

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie C1 nr. 466

Deze boerderij is in 1934 opgericht ter vervanging van boerderij A2-91. Zij stond een 20 tal meters meer naar het westen. De resten van de met Pasen in 1934 afgebrande boerderij A2-91 hebben waarschijnlijk nog als stalling en/of woning gediend want de verdere sloop heeft pas in 1936 plaats gevonden. De afmetingen waren bij de bouw van het woongedeelte 7,90 x 8,58 m en van de bedrijfs gedeeltes 11,32 x 15,35 en 11,90 x 13,63 m. De stal bood ruimte aan 19 koeien en het daglicht kon via veel ramen binnendringen. Bij deze boerderij waren alle buitenmuren van een spouw voorzien wat in die tijd vooruitstrevend was. De eigenaar was Piet van de Gevel en hij is door zijn zoon Frans opgevolgd. Kleinzoon Frank van de Gevel is hier een viskwekerij begonnen.²⁷⁴

Op de CHW staat deze boerderij ook vermeld. Toegevoegd n.a.v een inventarisatie door de Boerderijstichting Noord-Brabant, 2004

CHW. Nr.: BSNB0209

9.31.2.020 Rooisestraat 2 Waalre

Boerderij

Toegevoegd n.a.v een inventarisatie door de Boerderijstichting Noord-Brabant, 2004

CHW. Nr.: BSNB0211

9.31.2.021 Wilhelminalaan, Koningin 66 Waalre

Kortgevelboerderij

CHW. Nr.: AE119-000861

Rijksmonument. Nr: 513722

Aan de zuidwestzijde van de T-kruising Kon. Wilhelminalaan, Ekenrooisestraat (vh Achtereindsche Straat) en de Achtereindsestraat ligt in het voormalige gehucht Ekenrooi een Kortgevelboerderij uit 1925, gebouwd in Ambachtelijk-traditionele bouwtrant. De Achtereindsestraat was in het verleden de verbindingsweg tussen de gehuchten Ekenrooi en Achtereind gelegen op de oude akkerbodems ten oosten van de Tongelreep. De Kon. Wilhelminalaan vormt de verbinding tussen Achtereind en het dorp Waalre, met op geringe afstand westelijk van de boerderij, de Landschoorse Brug over de Tongelreep. Op het kadastrale minuutplan van 1830 staat op het hoekperceel van genoemde kruising een grote boerderij parallel aan de Kon. Wilhelminalaan en verder aan de Achtereindsestraat een klein vrijstaand object. De boerderij, bewoond door de familie Van Doormalen, brandde in 1925 af en werd nieuw opgebouwd als een grote, typisch Brabantse kortgevelboerderij met een mansardedak met, in afwijking van de oude boerderij, de nokrichting haaks op de Kon. Wilhelminalaan. Modern voor die tijd was de met hout beschoten kap. Stilistisch in zwang was de toepassing van het historiserende kruiskozijn met roedenlichten en halve luiken in het woonhuis. Bij de boerderij hoorde zeventien hectare grond langs de rivier naar het zuiden. Van de familie maakte Jan van Doormalen

²⁷⁴ Jansen e.a., 2009b, 304.

historie als medeoprichter van de Boerenleenbank en had als kassier zijn kantoortje in het voorhuis. Na de Tweede Wereldoorlog werd een één hectare grote appel- en kersenboomgaard aangelegd ten behoeve van de fruithandel. De boerderijactiviteiten namen echter af en in 1958-59 kocht Philips de boerderij van de familie Van Doormalen. In de Philips periode waren er twee pachters, tot 1985 B. de Wit die een andere schuur bij het hoofdgebouw (vernieuwde stal?) bouwde en eigentijdse (!) veranderingen aanbracht. Daarna bewoonde H. van Zon de boerderij tot de verkoop in 1996 via een makelaar aan een particulier.

De boerderij is lang in gebruik geweest en vertoont in het bedrijfsgedeelte vernieuwingen en aanpassingen die nodig waren voor de bedrijfsvoering, hetgeen aan de buitenmuren is af te lezen. Het bedrijfsgedeelte is volledig intact, heeft ijzeren dwarsbalken die de houten balken van de zoldervloer en de kapconstructie dragen. Op het erf staat verder een binnen de bescherming vallende open veldschuur. De boerderij ligt vrijstaand op het hoekperceel met achterliggend akkerland en westelijk gelegen weilanden tot de Tongelreep. Ook het overliggende gebied langs het riviertje is een open gebied met fraaie bomen en slechts bebouwing langs de oostelijk gelegen Ekenrooise- en Achtereindsestraat. Langs deze straten hebben boerderijen plaats moeten maken voor nieuwbouw en is de onderhavige boerderij de enig overgebleven exponent die herinnert aan de eeuwenoude boerenfunctie in een gebied met grote continuïteit. De stoere boerderij staat er onttakeld bij nu zij is ontdaan van karakteristieke elementen als de diabololuiken, de gerooide boomgaard, sier- en moestuin en de erfafscheiding.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object is verbonden met de agrarische ontwikkeling van dorp en streek.
- Het object is een voorbeeld van de typologische ontwikkeling van de kortgevelboerderij.
- De boerderij vormt als enig overgebleven voorbeeld van een boerencultuur in dat gebied een schakel tussen heden en verleden.

Architectuurhistorische waarde:

- Het object is een voorbeeld van een monumentale kortgevelboerderij zoals die in Brabant zowel op de zandgronden als in het riviereengebied voorkomt.
- De boerderij heeft in bouwvolume en detaillering de eenheid van ontwerp behouden.
- De veldschuur is een gaaf voorbeeld van een verdwijnend schoorsysteem.
- Wegens de voortgaande sloop van boerderijen en schuren behoren deze tot de zeer bedreigde objecten.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object is een karakteristiek onderdeel van de bebouwing in Ekenrooi.
- Het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap.
- Het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkaveling, wegen en waterlopen herkenbaar is.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.31.2.22 Achtereindsestraat 1 Aalst

Langgevelboerderij De Riethoeve

Aanduiding: A, 1278

CHW. Nr.: AE119-000802

Buurtschap: Achtereind

Kadastrale gegevens: in 1880 Aalst sectie A nr. 740 en in 1950 A nr. 1278

Gemeentelijk monument

Deze mooi gelegen langgevelboerderij is gebouwd omstreeks 1860. De afmetingen waren toen 7 x 17 m. Later is de boerderij verlengd tot 21 m. In 1974 is aan de achterzijde van de boerderij het woongedeelte en het stalgedeelte uitgebreid met een van een plat dak voorziene aanbouw. Het oorspronkelijke bedrijfsgedeelte van de boerderij is tot op heden nog als zodanig gehandhaafd. De potstaldeuren zijn zoals gebruikelijk was in het begin van de 20e eeuw vervangen door een loopdeur

met stalraam. Op het achtererf staan diverse jongere bijgebouwen. Op de oudste bij Waalres Erfgoed aanwezige foto van deze boerderij zien we dat het raam van den herd nog voorzien is van een kleine roede-verdeling (20 ruitjes) zoals die gebruikelijk was in de 18e eeuw. De boerderij is omringd door een aantal sfeerbepalende hoge bomen. De laatste bewoners van de boerderij zijn Kobus Verberne en thans Gerrit Verberne. De boerderij is in 1989 aangewezen tot gemeentelijk monument.²⁷⁵

9.31.2.023 Ekenrooisestraat 57 Aalst

Langgevelboerderij

Bouwjaar: laatste kwart 19^e eeuw, circa 1975

Buurtschap Ekenrooi

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie A nr. 314, in 1880 A nr. 1024 en in 2000 C nr. 1270

De afmetingen van de in 1830 al bestaande boerderij zijn 9,46 x 27,22 m. In 1875 is hij met 5 m uitgebreid en dat betrof dan waarschijnlijk een afdang aan de westelijke kopgevel. Vergeleken met een begin 1900 genomen foto is er nogal wat aan de voorgevel gewijzigd. Was het woongedeelte toen nog aan het oostelijke einde, nu is dat sinds een drastische verbouwing in 1978, juist aan het andere einde. Verder waren er twee dubbele potstaldeuren aanwezig in het midden van de lange voorgevel en rechts daarvan een dubbele deeldeur voor de schuurherd en het schuurhool. In de bewoning van het pand is ook veel wisseling geweest. Na de familie Baltussen woonden en werkten hier in de 60er jaren de uit Noord-Holland afkomstige tuindersgezinnen van de zwagers Suiker en Bos. De boerderij was daartoe gesplitst in twee woningen. Huisarts van Stiphout kocht het dubbele pand in 1978 en heeft het woongedeelte aan de westzijde aangehouden als woonbestemming ofschoon dat voorheen het bedrijfs gedeelte was. Het oorspronkelijke woongedeelte werd in gebruik genomen als praktijkruimte. Ondanks deze wijzigingen is het pand in 1989 aangewezen als gemeentelijk monument.²⁷⁶

9.31.2.024 Gestelsestraat 102 Aalst

Langgevelboerderij De Leemer Hoef / restaurant Leemerhoef

Aanduiding: E, 3000

Nu horeca (laatste kwart 19e eeuw). Wolfsdak van riet met oudhollandse pannen. Grotendeels hersteld en herbouwd rond 1978.

Gemeentelijk monument

Reeds in 1436 moet hier de hoeve 't Leemsbroeck' hebben gestaan. In 1830 waren de afmetingen van de toen aanwezige langgevelboerderij 11 x 41 m. Het bedrijfs gedeelte was ten opzichte van het woongedeelte zeer groot. In de lange gevel aan de haaks op de Gestelsestraat uitkomende zandweg bevonden zich twee dubbele potstaldeuren en twee dubbele deeldeuren. Het dak wordt ter plaatse van het vroegere stalgedeelte nog steeds gedragen door een aantal ankerbalkgebinten. Vanwege constructieve eisen worden deze inmiddels extra ondersteund door een staalconstructie. Voor de boerderij, bij het woongedeelte, heeft in 1830 een 5 x 5 m groot gebouwtje gestaan wat een bakhuisje kan zijn geweest. De boerderij heeft nu, na meerdere aanpassingen, nog steeds het karakter van een traditionele langgevelboerderij. Het van wolfseinden voorziene dak is voor het overgrote deel gedekt met riet met daaronder 9 rijen dakpannen. De boerderij is in het verleden wit geverfd geweest. Het huidige bouwwerk zal uit omstreeks 1823 dateren toen jonkheer Mr. M.A.J. van der Beken Pasteel (1789 - 1879) een tiental boerderijen liet bouwen op zijn uitgestrekte bezittingen in de toenmalige gemeenten Stratum en Aalst. In de voorgevel van die boerderijen waren gevelstenen aangebracht met daarop het familiewapen van Van der Beken Pasteel. Nadat de gevelsteen in de Leemerhoef een tijd lang afwezig is geweest, is daar omstreeks 2000 de gevelsteen van de reeds langer verdwenen 'Pannenhoef' (boerderij A3-95) in aangebracht. De boerderij is in 1870 met 21 ha. grond verkocht. De pachter werd toen Mart van der Linden. Eigenaren zijn verder geweest Van de Hurk, Looymans en de gebr. van de Laak (Nol, Simon). Reinier van de Laak was de laatste hier praktiserende boer en dat als fruitkweker. Zijn laagstam fruitboomgaard lag op de plaats langs de Gestelsestraat waar nu de kantoorgebouwen van 'Diepenvoorde' zijn gesitueerd. De 'Leemerhoef' is in 1989 aangewezen tot gemeentelijk monument. In het pand is al geruime tijd een restaurant gevestigd.²⁷⁷

²⁷⁵ Jansen e.a., 2009a, 186-187.

²⁷⁶ Jansen e.a., 2009a, 132.

²⁷⁷ Jansen e.a., 2009a, 98 – 99.

9.31.2.025 Heuvelstraat 9 Waalre

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: Waalre, sectie A nr. 416

Gemeentelijk monument

In 1830 had de behoorlijk grote langgevelboerderij de afmetingen van 9,50 x 23 m. Tegen de oostelijke kopgevel was toen een aanbouw aanwezig van 4 x 9 m. In 1880 was deze boerderij niet meer aanwezig en vervangen door de keuterboerderijtjes B3-K12 en B3-K54.²⁷⁸

De opmerkelijke transformatie van een behoorlijk grote langgevelboerderij tot een keuterboerderij in het laatste kwartaal van de 19e eeuw leidde tot een pandje met de afmetingen 7,50 x 17 m. Rechts van de voordeur is enige tijd een caféruimte gevestigd geweest. Achter het pand heeft een beugelbaan gelegen. In 1939 is tegen de achtergevel een aanbouw aangebracht. In het pand heeft de familie Van Moosdijk gewoond. Een schoondochter van Van Moosdijk is in 1964 getrouwd met Sjef van Mierlo, zoon van de wagenmaker Egidius van Mierlo uit de Dreefstraat. Sjef heeft het pand altijd in keurige bouwkundige staat gehouden. Het pandje is dientengevolge in 1989 op de gemeentelijke monumentenlijst komen te staan.²⁷⁹

9.31.2.026 Heuvelstraat 13 Waalre

Langgevelboerderij De Oude Hof

Aanduiding: A, 3494

Toegevoegd n.a.v een inventarisatie door de Boerderijenstichting Noord-Brabant, 2004

CHW. Nr.: BSNB0213

Gemeentelijk monument

Typerend voor de ontwikkeling in de tweede helft van de 19e eeuw. Langgevelboerderij, nu woonhuis (plm. 1890). Wolfsdak van riet en Oudhollandse pannen. Sterk gerestaureerd. Schop, eenbeukig, zadeldak. Linde circa 150 cm omtrek.

Het bouwjaar van de 10 x 27 m metende boerderij zal omstreeks 1890 zijn geweest. Zij kent nog de voor langgevelboerderijen gebruikelijke indeling met dien verstande dat de dubbele deeldeur later een 2 à 3 tal meters verschoven is naar het einde van de boerderij. Op het erf staan nog een wagenschuur van 6 x 17 m en een grote schuur van 8 x 28,50 m. Het dak is nog steeds half met riet en half met pannen gedekt en heeft ook nog de traditionele wolfseinden. De boerderij is vanaf ca. 1975 volledig voor woondoeleinden ingericht en is in die tijd van enige kleinere romantische toevoegingen voorzien. De laatste hier werkzame landbouwer was Piet Verhappen. Deze is vanwege de verwezenlijking van het plan 'de Heuvelse Akkers' omstreeks 1975 met zijn bedrijf naar de Pater van de Elsenhoeve (C2-K32) verhuisd. Het pand is in 1989 tot gemeentelijk monument benoemd.²⁸⁰

9.31.2.27 Heuvelstraat 12-14 Waalre

Langgevelboerderij (dubbel woonhuis, nr. 12 & 14)

Aanduiding: A, 4311

Bouwjaar: Ca. Laatste kwart 19^e eeuw

CHW. Nr.: AE119-000825

Gemeentelijk monument

Wolfsdak van riet met Oudhollandse pannen en nieuwe dakkapellen. 5 snoeilinden plm. 175 en 75 cm omtrek.

9.31.2.29 Laarstraat 27, Aalst CHW geeft het volgende adres: Laarstraat 27 Waalre In de CHW inventarisatie zit waarschijnlijk een fout, google maps street view laat geen langgevelboerderij zien op Laarstraat 27 te Waalre.

Langgevelboerderij

Typerend voor de ontwikkeling in de tweede helft van de 19e eeuw.

Bouwjaar: Ca. 4e kwart 19e eeuw

²⁷⁸ Jansen e.a., 2009b, 141-142.

²⁷⁹ Jansen e.a., 2009b, 143-144.

²⁸⁰ Jansen e.a., 2009a, 136-137.

CHW. Nr.: AE119-000831

Gemeentelijk monument

Aanduiding: E, 2709

Het bouwjaar van dit kleine boerderijtje is kort na 1880 geweest. Het bedrijfsgedeelte is relatief klein ten opzichte van het woongedeelte zodat het hoofdberoep van de bewoner niet dat van boer zal zijn geweest. De afmetingen waren 7 x 17 m. Nadien zijn er aan de achterzijde en aan de zuidelijke kopgevel aanbouwen met een golfplatendak opgericht. Het van wolfseinden voorziene dak van de hoofdbouw is nog gedekt met Oudhollandse pannen en de ramen zijn ook nog de zogenaamde zesruiters. Oorspronkelijk liep rakelings langs de voorgevel een zandweg naar de boerderijen A3-66 en A3-67. Na aanleg van de verharding van de Campanulalaan beschikt het boerderijtje over een eigen voortuin. In het verleden woonde hier Cornelissen en sinds 1959 het echtpaar H. en G. Toonders - Peels. Het pand is al geruime tijd gemeente-eigendom en het is in 1989 opgenomen in het gemeentelijke monumentenbestand.²⁸¹

9.31.2.030 Ten Sande, Markt 20, Waalre (158880, 377525)

Een markant Langgevelhuis op de Waalrese Markt, met de witte langgevel terzijde van het straatje naar het oude kerkje en het kerkhof. Het huidige pand noemt zich Ten Sande, maar onder 9.19.3.001 Hoeve ten Sande wordt beweerd dat Ten Sande op Markt 8 lag. In 1830 stond het huidige pand Markt 20 er nog niet. Vermoedelijk is de informatie die Zoetmulder geeft niet juist!²⁸²

Gemeentelijk monument

9.31.2.031 Oude Torenstraat 2, Waalre

Langgevelhuis

Aanduiding: A, 2701

Op de CHW aangeduid als rijksmonument.

9.31.2.032 Oude Torenstraat 4, Waalre

Langgevelhuis

Aanduiding: A, 2701

Gemeentelijk monument

9.31.2.033 Oude Torenstraat 8, Waalre

Langgevelhuis

Aanduiding: A, 2701

Gemeentelijk monument

9.31.2.034 Pastoor van de Heijdenstraat 1, Aalst

Langgevelboerderij

Aanduiding: C, 1226 +1373

Gemeentelijk monument

De afmetingen van de omstreeks 1875 opgerichte forse langgevelboerderij waren in 1880 10 x 24 m. Nadien is de boerderij bij het bedrijfsgedeelte nog verlengd tot 34,70 m. In de lange gevel waren toen behalve een dubbele deeldeur twee stel potstaldeuren aanwezig. De schuurherd en het schuurhool waren samen bijzonder groot; 10 x 10 m. In het schuurhool was een dorsmachine aanwezig die door een paardenmanege buiten de boerderij werd aangedreven. Omstreeks 1975 verkeerde de boerderij in een matige staat van onderhoud; het rieten dak boven het bedrijfsgedeelte was in een zeer slechte toestand. De laatste hier actief zijnde boer was de in 1907 in de Leemerhoef geboren Toon van der Linden. Toen hij 10 maanden oud was vestigden zijn ouders, Mart van de Linden en Francisca van Doormalen, zich in deze boerderij. In den herd was een grote schouw met daarnaast een bakoven en in het ruime rookkanaal werden hammen en worsten gerookt. Aan de andere zijde van de brandmuur was ook een schouw waar varkensvoer gekookt kon worden. In de boerderij waren 2 paardenstallen. De werkzaamheden op de boerderij waren zo omvangrijk dat er constant een knecht in dienst was.

²⁸¹ Jansen e.a., 2009a, 66.

²⁸² Zoetmulder, 1983, 16-17.

De boerderij is met bijbehorende gronden omstreeks 1975 opgekocht door de gemeente en deze heeft de boerderij, zonder de landbouwgrond, weer doorverkocht aan een ondernemer uit Aalst. Door deze laatste is daarna tegen de achtergevel bij het bedrijfsgedeelte een grote vleugel aangebouwd. Men heeft het restaureren van de boerderij vervolgens wel erg doorgevoerd; het vroegere sobere karakter is niet meer aanwezig door het vervangen van de zesruitse ramen door een kleinere roedeverdeling en het beschilderen van de luiken aan de ramen met sterk opvallende zandloperemblemen. De boerderij is in 1989 aangewezen tot gemeentelijk monument.²⁸³

9.31.2.35 Timmereind 1, Waalre

Boerderij Timmereind 1

Buurtschap: Timmereind

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie C nr. 022

Gemeentelijk monument

De boerderij is gebouwd op nagenoeg dezelfde plaats waar haar voorganger heeft gestaan. Vanaf 1875 zijn de afmetingen van de boerderij constant gebleven: 9,50 x 24,75 m. Het pand was in 1975 nog redelijk authentiek en had nog de gebruikelijke indeling uit 1875. Het dak werd gedragen door de eind 1800 in gebruik komende driehoekspanten, die op de scheidingsmuren stonden. In 1974 was de dubbele potstaldeur al vervangen door een mestdeur met zijraam. Het dak was op dat moment volledig met pannen bedekt. De muurankers in de westelijke kopgevel, die het bouwjaar 1719 aangeven, horen feitelijk niet bij dezen in 1875 gebouwde boerderij maar kunnen wel slaan op de afgebroken voorgangster. De laatste praktiserende boer was Piet v. d. Meerakker, die Sjaak Versmissen was opgevolgd. Als het ging stormen zette Versmissen de deeldeuren wagenwijd open. Hij had ondervonden dat er dan nooit pannen van het dak waaiden. Nadien werd Staals de eigenaar en in 1980 Hans en Tineke Bal. Aan hen is in 1992 een oorkonde uitgereikt door de Brabantse Boerderijstichting voor het creëren van de mooiste boerderijtuin. Zo sober als de boerderij met erf en boomgaard oogde toen er nog geboerd werd zo welvarend van aanzien is de boerderij met haar omgeving geworden door toedoen van de burger-bewoners. De boerderij ligt in het beschermd dorpsgezicht Loon en is in 1989 aangewezen tot gemeentelijk monument.²⁸⁴

Deze boerderij staat ook op de CHW. Toegevoegd n.a.v een inventarisatie door de Boerderijenstichting Noord-Brabant, 2004 CHW. Nr.: BSNB0210

De voorganger van de huidige boerderij.

Van deze boerderij waren de afmetingen 8 x 21 m. Bij de westelijke kopgevel stond een schuur van 4 x 6,50 m. Van de boerderij weten we niet meer dan dat hij in 1834 gekocht werd door Hendrik Bijnen en dat de hoeveelheid te bewerken grond nog niet zo veel was, namelijk 3,6 ha. Zij is in 1875 is vervangen door boerderij B3-K34. Er is geen afbeelding van bekend.²⁸⁵

9.31.2.036 Dommelseweg 2 Waalre

Ten zuiden van het dorp Loon in de buurtschap De Hulst gelegen langgevelboerderij uit het vierde kwart 19de eeuw, gebouwd in Ambachtelijk-traditionele bouwtrant. De boerderij vervangt een veel ouder object. Op het kadastrale minuutplan van 1830 ligt aan de oostzijde van De Loonder Molen Weg een bijna vierkant perceel met de naam De Hulst dat drie percelen bevat met op het kleinste op de uiterste zuidhoek een boerderij bekend als 'Den Hulst'. De boerderij ligt parallel aan genoemde weg, waar ten noorden en haaks op de weg een tweede boerderij, bekend als 'De Ooievaar' ligt. Dicht langs deze huizen liep aan de oostzijde een kerkpad over Loon naar het oude Willibrorduskerkje. De Loondermolenweg is de oude verbindingsweg van het dorp Loon naar het Kasteel en de Loonder watermolen en liep over het achtererf van de boerderij.

De Heren van Waalre van de Heerlijkheid Waalre, Aalst en Wedert bezaten buiten hun heerlijke rechten in deze dorpen ook een eigen domein dat ca. 40 tot 70 ha omvatte en gelegen was aan weerszijden van de huidige Dommelseweg tussen de Heikantstraat en de Dommel. Behalve het

²⁸³ Jansen e.a., 2009a, 154 – 155.

²⁸⁴ Jansen e.a., 2009b, 222.

²⁸⁵ Jansen e.a., 2009b, 221.

kasteel en de watermolen bezat de heer binnen dat gebied ook een aantal boerderijen, waaronder de beide voornoemde. Zij voerden de dominiale luiken met het bekende zandloperembleem, zoals thans nog bij de dienstwoningen bij Huize Treeswijk. Uit stamboomonderzoek is gebleken dat in 1796 de 36-jarige Christiaan van de Meerakker uit Nuenen zich bij zijn huwelijk op de pachtboerderij vestigde. In 1935 vestigde Van Oorscot zich eveneens als pachter op de boerderij die toen ook de linksgelegen veldschuur en vele ha land omvatte. In 1976 hebben de kinderen Van Oorscot de boerderij gekocht die in 1987 in eigendom overging naar een van de kinderen die de boerderij geschikt heeft gemaakt voor eigentijds wonen. Hiertoe zijn de oude eiken gebinten op de begane grond verwijderd.

Het aan de zuidzijde gelegen stalgedeelde is bewaard gebleven en bezit nog een dekbalkjuk en een deel van de sporenkap. Het oorspronkelijke buitenmuurwerk is gehandhaafd, met uitzondering van het grootste deel van de gevel langs de weg dat was ingestort en daarna weer opgetrokken met de oude afgebikte stenen. Het muurwerk is nieuw gevoegd. De aangetroffen muuropeningen zijn gehandhaafd en voorzien van nieuwe ramen en deuren. De kelder met opkamer waren al eerder verwijderd. Op het dak aan de westzijde twee gekoppelde dakkapellen, aan de oostzijde moderne zolderramen. De overliggende veldschuur behoort niet meer tot de boerderij. Op het erf ligt aan de zuidzijde een nieuwe halfopen schuur met de nokrichting van het zadeldak dwars op de boerderij. Tussen schuur en boerderij wordt de inrijweg afgesloten door een ijzeren hekwerk tussen gemetselde kolommen en muurdelen afgedekt met oud-Hollandse pannen.

Afbeelding: Boerderij Dommelseweg 2 Waalre

Cultuurhistorische waarde:

- De boerderij die eigendom was van de heer van Waalre, is verbonden met de agrarische en bestuurlijke ontwikkeling in de streek.
- Het object heeft waarde vanwege de lange bewoningsgeschiedenis en het nog te traceren verloop van het kerkpad.

Architectuurhistorische waarde:

- De boerderij heeft esthetische waarde op grond van de behouden hoofdvorm en detaillering.
- De boerderij is een voorbeeld van de continuïteit van een eenvoudige bouwtrant op het platteland.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object maakt deel uit van een groter historisch geheel

- Het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap.
- Het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit met een herkenbaar patroon van wegen en waterlopen.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst*, Kunst en architectenbureau R. Koning, in opdracht van gemeente Waalre.

9.31.2.037 Boerderij O.L. Vrouwedijk 32

Kadastrale gegevens: in 1880 Waalre sectie A nr. 1198 en in 1950 A2 nr. 2693

De uitwendige maten waren volgens het kadaster in 1880: 7,50 x 16 m en na 1950 7,50 x 19 m. Van het keuterboerderijtje is niet bekend dat er geboerd is geweest maar de vormgeving was wel van dien aard. Geruime tijd geleden woonde hier de familie Obbing. Daarna de eigenaar van het chinees restaurant 'de Blauwe Lotus' in Eindhoven: Ching. Deze heeft aan het westelijke kopeinde een bijgebouw laten plaatsen. Het eenvoudige en rustieke pandje staat voor het verkeer wat het dorp verlaat op een in het oog vallende plaats.²⁸⁶

9.31.2.038 Valkenswaardseweg 14 Aalst

Treeswijkhoeve

Bouwjaar: 1916

Buurtschap: Treeswijk

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie D1 nr. 139

Afmetingen van de boerderij waren bij de oprichting in 1916: 8,50 x 24,30 m. Van het bijgebouw 3,50 x 10 m. Opdrachtgever was baron Albert van Oldenneel die eigenaar was geworden van het 51 ha. grote landgoed Treeswijk met daarop Huize Treeswijk. Door middel van muurankers is het jaartal 1916 in de oostelijke kopgevel aangegeven. De boerderij had in de eerste fase nog een volledig rieten dak en de luiken waren zoals nu nog bij de boerderij vóór Huize Treeswijk van het zandloperembleem voorzien. Het woongedeelte bevond zich aan het oostelijke einde. De stalruimte was in het middendeel en goed voor 5 koeien. In het begin was landbouwer Kees Wijdeven de pachter van de boerderij. In 1958 betrok mevr. Blumenthal het pand en deze had daar lang een pottenbakkerij onder de naam 'de Blauwe Dolfijn'. In 1977 vestigde zich hier het architectenbureau Eimerik en in 1988 het gerenommeerde restaurant 'de Treeswijkhoeve'.²⁸⁷

Valkenswaardseweg 14 is een hoeve uit 1916 waarin enige oudbrabantse elementen zijn toegepast om een streekeigen karakter te geven aan een voor die tijd moderne boerderij. Behoorde bij landgoed Treeswijk (ensemble).

9.31.2.040 Heikantstraat 17 Waalre

Buurtschap: Heikant

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie B3 nr. 1987

Gieleke Smets, die in 1934 deze boerderij heeft laten bouwen woonde daarvoor in een keuterboerderijtje op het Loon: boerderij B1-K67. De afmetingen van de voorliggende boerderij waren 8,34 x 17,97 m. Gieleke Smets had een groot gezin en moest als voerman de kost verdienen. Hij maaide omstreeks 1950 nog steeds met de zicht. Begin jaren '80 is J.A. Jansen via een veiling eigenaar geworden. Om aan de zuidzijde een extra bouwplaats te kunnen creëren is de boerderij bij het stalgedeelte ingekort. J.A. Jansen heeft de geslaagde restauratie van de boerderij praktisch geheel in eigen beheer uitgevoerd.²⁸⁸

9.31.2.041 Heikantstraat 12 Waalre

Buurtschap: Heikant

Kadastrale gegevens: in 1880 Waalre sectie B2 nr. 577

²⁸⁶ Jansen e.a., 2009b, 34.

²⁸⁷ Jansen e.a., 2009b, 310-311.

²⁸⁸ Jansen e.a., 2009b, 98.

Deze kleine boerderij moet na 1830 maar vóór 1880 zijn gebouwd. Het had de afmetingen 8 x 17 m. De boerderij was gelegen aan een smal slingerend openbaar (kerke)pad tussen het dorp Waalre en het gehucht de Heikant. De ontsluiting van het boerderijtje voor zwaarder transport naar het dorp heeft vermoedelijk plaatsgevonden via een daarlangs gelegen strook (eigen?) grond. Ten behoeve van de verbreding en het rechte trekken van het pad tot een zandweg met berm sloten heeft dit boerderijtje moeten wijken. Aansluitend is 12 m westwaarts het boerderijtje C2-K52 komen te staan. Aangezien van deze activiteiten door de plaatselijke historiograaf S. Zoetmulder niets is vastgelegd wordt voorshands aangenomen dat een en ander door de buurtschap De Heikant zelf in onderling overleg geregeld is geweest.²⁸⁹

Deze keuterboerderij is omstreeks 1910 gebouwd. De afmetingen waren toen 8 x 15,50 m. Tegen het stalgedeelte is later een ahang aangebouwd. Er konden 3 à 4 koeien gestald worden en er hoorde 5 ha bouwland bij het boerderijtje. Er is al vroeg een grote schuur bij het pand gekomen ter grootte van 6,50 x 15 m, later gevolgd door nog meer licht geconstrueerde schuren. De potstal is in 1930 bij het woongedeelte getrokken en de koeien kwamen in een Hollandse stal te staan ter plaatse van de vroegere schuurherd. Vermoedelijk is toen de ahang gerealiseerd. Aan de randafwerking van de schoorsteen midden op de nok van het dak is in het verleden aandacht besteed. Een bij Bouw- en Woningtoezicht ingediend plan tot woningsplitsing heeft nimmer doorgang gevonden. De bouwheer was in 1910 de toen pas getrouwde Jan van de Waarden. De huidige bewoner Peer Jansen, paardenliefhebber, was gehuwd met de oudste dochter van Jan van de Waarden.²⁹⁰

9.31.2.042 Heikantstraat 20 Waalre

Buurtschap: Heikant

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie B nr. 094

Tot de sloopdatum van deze langgevelboerderij rond 1975 zijn de afmetingen van 10 x 28 m onveranderd gebleven. De situering van de boerderij ten opzichte van de weg is niet normaal en er is geen duidelijke verklaring voor te vinden. Het woongedeelte was aan het oostelijke einde en de ramen waren nog voorzien van kleine ruitjes (geen zesruiters). Omstreeks 1920 is een vervangende langgevelboerderij met gebroken kap (C2-K43) op hetzelfde erf opgericht maar nu wel parallel aan de weg. De oude boerderij heeft daarna tot de sloopdatum gediend als stal- en opslagruimte. Ter plaatse is daarna een moderne loopstal opgericht. Van de voormalige boerderij is geen goede foto en geen indeling van de plattegrond beschikbaar gekomen.²⁹¹

De afmetingen van deze omstreeks 1920 opgerichte en nog in bedrijf zijnde boerderij met gebroken kap zijn 10 x 24 m. De boerderij is de vervanger van een op hetzelfde erf gestaan hebbende oude langgevelboerderij die van voor 1830 dateerde. Deze boerderij heeft tot zijn sloopdatum omstreeks 1975 nog als stal- en opslagruimte gediend. Daarvoor in de plaats is toen een moderne ligstal komen te staan. De hier sinds geruime tijd woonachtige familie Otten heeft in 2007 het initiatief genomen om hier een zorgboerderij te starten. Onder andere in het bejaardencentrum 'de Hoevenakkers' woonachtige mensen kunnen zich bij deze boerderij verpozen.²⁹²

9.31.2.043 Heikantstraat 23 Waalre

'Onder de Groene Linde'/'Hoeve Kakelbont'

Buurtschap: Heikant

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie B2 nr. 2934 en in 2000 B nr. 3467

De boerderij is in 1898 voor de prijs van fl. 1900,- gebouwd in opdracht van Jaoneke van Och. De afmetingen waren destijds 9/11,74 x 28 m. Door de aanbouw van een varkensstal was de boerderij in 2000 3 m langer. Frans van Och (1896-1981) heeft er lang geboerd. Zijn zoon Dré nam de boerderij in 1966 over en begon er is omstreeks 1975 een café-restaurant met huifkarrenverhuur. De naam van de boerderij werd toen 'Onder de Groene Linde'. Ten behoeve van de horecafunctie zijn aan het

²⁸⁹ Jansen e.a., 2009b, 259.

²⁹⁰ Jansen e.a., 2009b, 260.

²⁹¹ Jansen e.a., 2009b, 268.

²⁹² Jansen e.a., 2009b, 270.

gebouw meerdere verbouwingen gepleegd. Mevr. Marleen Thijssen, sinds 1996 eigenaresse van het café-restaurant, veranderde de naam in 'Hoeve Kakelbont'.²⁹³

9.31.2.044 Gildebosweg 7 Waalre

Boerderij

Bouwjaar: <1950

9.31.2.045 Gildebosweg 8 Waalre

Boerderij

Bouwjaar: <1950

9.31.2.046 Gildebosweg 12 Waalre

Buurtschap: Heikant

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie B nr. 145

Vanaf 1830 tot circa 1980 zijn de afmetingen 9/10 x 22,70 m geweest. Bij de boerderij hoorden diverse bijgebouwen, o.a. een oude karschop met schilddak en een door de bewoner opgericht stalletje van voornamelijk roggestro en rondhout. Van de boerderij is in 1978 ten behoeve van een restauratie een opmetingstekening gemaakt door architectenbureau De Bever uit Eindhoven. Uit deze tekening en een oude foto blijkt dat hoogst waarschijnlijk de westelijke 15 m van de boerderij oorspronkelijk een hallenhuisboerderijtje is geweest. Er zijn veel kenmerken in die richting waar te nemen. Het boerderijtje kan omstreeks 1700 of later verlengd zijn met 7 m ten behoeve van een bij een langgevelboerderij horende dwarsdeel en tasruimte. De dubbele deel deur is daarbij, vanwege de lage dakrand, terugspringend in de langgevel aangebracht. In die tijd was in de landbouwerswereld de gewoonte ontstaan om bestaande hallenhuisboerderijen alsnog om te vormen tot de meer gewenste langgevelboerderij. Van een oud-bewoner hebben we veel informatie over het pand en het boerenleven in vroegere dagen mogen vernemen. Van 1937 tot 1978 woonde en werkte hier Bert Boelens met zijn gezin. Aldus zoon Driek (*1934) stonden meestal 8 koeien op stal, 8 à 10 stuks kleinvee, 1 paard, een paar zeugen en circa 200 kippen. Bij de boerderij hoorde ook 12 ha bos. Op 4 m afstand van de boerderij stond een oude lindeboom. Na restauratie (wat hier feitelijk nieuwbouw betekende) is die afstand circa 7 m geworden. De boom staat er nog steeds zodat geconcludeerd mag worden dat de boerderij is verplaatst.²⁹⁴

9.31.2.047 Dommelseweg 3 Waalre

Boerderij Den Ooyevaarsnest (1796)

Buurtschap: Hulst

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie C nr. 238 en in 1950 C2 nr. 915

Van deze boerderij zijn sinds 1830 de afmetingen hetzelfde gebleven: 9,50 x 24,85 m. Aan de noordzijde op het achtererf was een schuur aanwezig van 4,50 m x 10 m. De boerderij staat reeds geruime tijd bekend onder de naam 'de Ooievaar'. De ramen van het woongedeelte konden worden afgesloten door halve luiken met het zandloperembleem en de kleuren behorende bij het domein van de Heren van Waalre. In de raamopeningen waren voor de grote verbouwing van 1971 nog kleinere ruitjes aanwezig. Bij de wat hoger gelegen voordeur was een royale hardstenen stoep aanwezig waartoe de gemiddelde landbouwer in die dagen nooit opdracht gegeven zou hebben. Die stoep wijst eveneens op inbreng en bemoeienis van de Heer van Waalre bij de bouw van de boerderij. In het bedrijfs gedeelte waren voor de verbouwing de ankerbalkgebinten nog aanwezig. De dubbele potstal deur was toen al vervangen door een mestdeur. Het woongedeelte was (en is) gesitueerd aan de oostzijde waar oorspronkelijk ook de ontsluiting van de boerderij richting huidige Dommelseweg te vinden was. Het voorheen volledig strooien dak is thans een rietendak. De buitenmuren zijn voorzien van een moderne bepleistering. In het verleden is de boerderij nogal eens van bewoner gewisseld.²⁹⁵

9.31.2.049 Timmereind 3 Waalre

²⁹³ Jansen e.a., 2009b, 272-273.

²⁹⁴ Jansen e.a., 2009b, 264-265.

²⁹⁵ Jansen e.a., 2009b, 292-293.

Deze boerderij is na de omvangrijke buurtbrand op 20 mei 1936 op de plaats van de eerdere boerderij opnieuw opgebouwd in opdracht van landbouwer Bert van Mol. De afmetingen bedroegen 8,62/14,16 x 24,30 m. De indeling van het bedrijfsgedeelte was nogal afwijkend van die van een traditionele langgevelboerderij. De veestal bood plaats aan 12 koeien. In 1947 verkocht Bert van Mol de boerderij aan de uit Ewijk (Gelderland) afkomstige Herman Jansen en hij vestigde zich in boerderij C1-K18. Herman Jansen beëindigde zijn gemengd bedrijf in 1973 en specialiseerde zich in het fokken van biggen. In 1985 stopte hij volledig waarna de boerderij werd verkocht. Thans woont en werkt hier al geruime tijd een psychotherapeut. De oorspronkelijk bij de boerderij behorende grote veldschuur is nog steeds aanwezig met dien verstande dat hij recentelijk geheel is vernieuwd.²⁹⁶

9.31.2.050 Timmereind 5 Waalre

Buurtschap: Timmereind

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie C nr. 050

De afmetingen waren 9 x 26 m. Achter het pand langs de Hollandsestraat stond een schuur ter grootte van 4 x 11,50 m. In 1830 werd vanuit deze boerderij alles bij elkaar 12,5 ha. landbouwgrond bewerkt. Van de boerderij is verder niets bekend. In mei 1935 brandden op het eind van het Timmereind drie boerderijen af, evenals twee landbouwschuren en een hooimijt. Deze door Martin Wijlaars bewoonde boerderij brandde ook geheel af en zijn gezin kon zich ternauwernood redden. Daarna is hier een geheel nieuwe boerderij opgericht: boerderij C2-K35.²⁹⁷

In 1936 werd op deze plaats een nieuwe boerderij opgericht die qua hoofdbouw 8,60 m breed was en 14,35 m lang. Links en rechts waren reeds bij de bouw dwarse aanbouwen aangebracht die weer later met de hoofdbouw ca. 4,50 m in zuidelijke richting zijn verlengd. De eigenaar was molenaar Van Gastel die het pand verhuurde aan landbouwer Wijlaars. Diens zoon Frans Wijlaars heeft hier medio 20e eeuw een loonwerkersbedrijf opgebouwd dat thans als cultuurtechnisch bedrijf door Wil Wijlaars wordt voortgezet. Vanwege die loonwerkerwerkzaamheden zijn in de loop der jaren meerdere bedrijfshallen op het achtererf verrezen.²⁹⁸

9.31.2.051 Rooisestraat 6

Boerderij De Rooy

Bouwjaar: 1720

9.31.2.052 Rooisestraat 1

De Hond's Hoeve

Bouwjaar: <1830

9.31.2.053 Heuvelstraat 27 Waalre

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie A-nr. 392 en in 1880 nr. 1184

Deze langgevelboerderij uit de 18e eeuw is in 1937 vervangen door boerderij C2-K21. Daarna heeft zij nog als stalling gefungeerd. De boerderij was 11,50 m breed en 24 m lang. In deze boerderij is tot de sloop nog een potstal in gebruik geweest. Behalve een foto van de voorzijde wordt ook beschikt over een interessante foto van de achterzijde met gedeelte van het achtererf. Op die laatste foto is te zien dat men van de gebruikelijke 3-beukige opzet van een langgevelboerderij ter plaatse van het woongedeelte de zijbeuk heeft weggelaten ofwel later heeft verwijderd. Twee gebintstijlen zijn hier in het buitenmetselwerk opgenomen. In de kopgevel zijn alleen de eerste twee cijfers herkenbaar van het jaartal 17???. Tussen de weg en de boerderij heeft een grote schuur gestaan van 11 x 24 m. De boerderij werd bewoond door de familie van Egidius van de Meerakker.²⁹⁹

²⁹⁶ Jansen e.a., 2009b, 216.

²⁹⁷ Jansen e.a., 2009b, 118.

²⁹⁸ Jansen e.a., 2009b, 119.

²⁹⁹ Jansen e.a., 2009b, 118.

Afbeelding: Boerderij Heuvelstraat 27

Egidius van de Meerakker heeft in 1937, ter vervanging van zijn oude boerderij, deze voor die tijd typische langgevelboerderij ter grootte van 8,45 x 15,42 m laten bouwen. De boerderij kende geen tasruimte op de begane grond (zie plattegrond) en om die reden heeft de oude boerderij nog een tijd als stalling moeten dienen. Later is de oude boerderij vervangen door een bij de nieuwe boerderij passende schuur. Neel Liebrechts, gehuwd met een dochter van Egidius van de Meerakker, is in de 50er jaren eigenaar geworden en hij is daarin weer opgevolgd door zijn zoon Gijs.³⁰⁰

9.31.2.054 Heuvelstraat 25 Waalre

Op dit boerderijtje, dat al aanwezig was voor 1830, is tot 1949 geboerd. In 1954 zijn een aantal vernieuwingen uitgevoerd. Boven deze kleine langgevelboerderij heeft lang de dreiging gehangen, dat het zou moeten worden gesloopt. De as van het tracé van de verlengde Poot van Metz (Rijksweg 69) was namelijk precies over dit perceel gepland. Desondanks is het pandje met boomgaardje en hagen in een acceptabele staat gebleven.

De vroegere gemeente Waalre bestond uit het dorp Waalre en een aantal buurtschappen en gehuchten. De oorsprong van het gehucht De Heuvel moet gezocht worden in "het goed Ten Rode" dat oorspronkelijk gelegen was aan het westelijke einde van de huidige Heuvelstraat. Na 1000 werd het vanwege de gevorderde technische verbeteringen in de landbouw mogelijk om grote ontginningen te starten en zo werd vanuit de abdijhoeve in Waalre-dorp hier in de wildernis een pioniersboerderij (een zogenaamde Einzelhof) gestart. De Waalrese Rooise Hoeve dateert van vóór 1276. Vanaf 1421 is er vervolgens ook sprake van "t guet ten Hoeve", wat betekent dat dit meer richting kerkje van Waalre gelegen gebied toen ook ontgonnen was. Langs de Heuvelstraat hebben dan ook van oudsher veel boerderijen gestaan. Het ten zuiden van de Heuvelstraat gelegen gebied heeft door zijn eeuwenlange bemesting vanuit de potstallen van deze boerderijen een dik humusvol dek verkregen. Tot het ontstaan van de woonwijk "de Heuvelse Akkers" gold dit gebied tot een van de betere landbouwgebieden in de omgeving.³⁰¹

9.31.2.055 Heuvelstraat 23 Waalre

Boerderij Het Alde Huiske

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: 1830 en 1880: Waalre Sectie A nr. 400

³⁰⁰ Jansen e.a., 2009b, 119-122.

³⁰¹ J. Jansen, Stichting Waalres Erfgoed.

Vanaf 1830 tot heden zijn de afmetingen hetzelfde gebleven namelijk 9,50 x 24,50 m. Hierbij de opmerking dat de boerderij op het oosteinde 1,50 m breder is dan op het westeinde. Geruime tijd heeft er ook een schuur bijgestaan van 7 x 10 m. De boerderij is verbouwd in 1968. Waar de dubbele potstal deur heeft gezeten is nog in het metselwerk zichtbaar. De vroegere stalraampjes zijn vervangen door betonnen stalramen. De bekende Waalrese familie Konings heeft hier geboerd. Thans woont er de familie Wim de Bie.³⁰²

9.31.2.056 Heuvelstraat 21 Waalre

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: 1830 Waalre, sectie A nr. 403 en 404

In 1830 had de boerderij de afmetingen 10 x 21 m. Zij is gesloopt ofwel drastisch verbouwd in 1850. De opvolger was deze boerderij. In het verleden lag er een groot stuk onbewerkte grond voor de hier aan de Heuvelstraat gelegen boerderijen. In de 18e eeuw werd deze door de gemeente aan de aanliggende eigenaren verkocht. Zodoende beschikt men hier thans over opvallend grote voortuinen.³⁰³

9.31.2.057 Heuvelstraat 17 Waalre

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre A3 nr. 1622

Op de kadasterkaart van 1880 staat op deze plaats nog een kleine vierkante woning aangegeven. Volgens een voorheen in een houten balk van de boerderij aanwezige inkerving is het pand opgericht in 1896. De afmetingen van de boerderij waren 8 x 17,80 m. De indeling was zoals gebruikelijk: aan het oostelijke einde de 'goei' kamer en een slaapkamer met de kelder en de opkamer, vervolgens de herd met keuken, dan de potstal met de geut en daarnaast de schuurherd met een niet zo grote schuurhool. Vóór 1925 woonde en werkte hier de wever Sanders. Van 1925 tot 1956 was de hoofdbewoner Cas Jansen jr.. In 1956 trouwde zijn dochter Corry met Sjaak Liebrechts waarna zij het pand als hoofdbewoners betrokken. Het stalgedeelte was al voor bewoning geschikt gemaakt in 1952. Cas Jansen was sigarenmaker. Hij hield een geit en een aantal varkens. Nadien hebben Toon Karsmakers en Van de Kerkhof hier gewoond. In 2004 is de volledig 'op' zijnde woning gesloopt en vervangen door een luxueuze woonboerderij.³⁰⁴

9.31.2.058 Heuvelstraat 11 Waalre

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie A6 nr. 1398

Dit boerderijtje is nog voor 1880 gebouwd en kende de afmetingen 7,74 x 15,32 m. Het bezat in de voorgevel een dubbele potstal deur en een dubbele deeldeur. Er is 1967 een verbouwing uitgevoerd. Ten tijde van de bewoner Tinus Teunissen is in het pand een winkeltje geweest waar van alles te koop was. Latere bewoners waren Sjef van de Aalst, gemeentewerker Harrie van Och en weer later (en nu nog) voormalig wereldkampioen hackneypaarden Frans Smolders. Ter plaatse van dit boerderijtje en dat van daarnaast B3-K12 heeft vroeger een grote boerderij A1-13 gestaan.³⁰⁵

9.31.2.059 Heuvelstraat 7 Waalre

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: 1828 en 1882 Waalre sectie A nr. 420

Deze van oorsprong traditioneel gebouwde boerderij uit het begin van 1800 heeft de afmetingen van 9,50 x 23,50 m. De kapconstructie werd ter plaatse van het woongedeelte gedragen door de scheidingsmuren en ter plaatse van de stal, de schuurherd en het schuurhool door ankerbalkgebinten. De dubbele potstal deur is begin 20e eeuw vervangen door een smallere mestdeur. Deze is op zijn beurt later vervangen door een zesruits schuifraam. Hierdoor oogt het woongedeelte van de boerderij ten opzichte van het stalgedeelte buitenissig groot. Het strogedeelte van het dak is in 1976 vervangen door oudhollandse pannen terwijl er toen ook een grotere

³⁰² Jansen e.a., 2009b, 126-127.

³⁰³ Jansen e.a., 2009b, 129.

³⁰⁴ Jansen e.a., 2009b, 132.

³⁰⁵ Jansen e.a., 2009b, 138-139.

dakoverstek is aangebracht. Bij de boerderij is nog een authentieke karschop/varkensstal ter grootte van 3,75 x 7,50 m aanwezig. Tot 1976 is hier het agrarisch bedrijf nog uitgeoefend. Van begin 1900 tot 1976 woonden hier Piet en Berdien Faassen - Van de Meerakker en hun twee vrijgezellenzonen Toon en Piet.³⁰⁶

9.31.2.060 De Kranssen 95 Waalre

Boerderij

Bouwjaar: < 1882

Deze boerderij is de opvolger van een eerdere boerderij op dit erf. De afmetingen waren omstreeks 7 x 20,50 m en in 1964 juist voor een grote verbouwing 8,40 x 19 m. In 1967 is de boerderij verbouwd tot het nu aanwezige landhuis. De uit Gelderland afkomstige Herman Hartjes was de laatste hier praktiserende boer. De tasruimte ofwel het schuurhool was ook ingericht om vee te stallen. De opslag moest dientengevolge plaats vinden in de nu nog aanwezige veldschuur.³⁰⁷

9.31.2.061 Daslaan 59 Waalre

Boerderij

Bouwjaar: < 1830

9.31.2.062 Heistraat 3 Waalre

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1880 Waalre sectie A nr. 1386 en in 1950 sectie A2 nr. 1824

Deze nog vóór 1880 gebouwde traditionele langgevelboerderij had de maten 6,50 x 19,50 m. In 1934 is de kap die daarvoor nog half met stro en half met dakpannen bedekt was vervangen. Het werd toen een volledig met pannen gedekt zadeldak en de wolfseinden waren verdwenen. In 1938 vond een aanzienlijke verbouwing van het bedrijfspand plaats. De afmetingen van de boerderij waren daarna 8/10 x 35 m. Later, onder andere in 1968, hebben er nog meerdere verbouwingen plaats gevonden en is het oorspronkelijke karakter van de langgevelboerderij sterk veranderd. Na landbouwer Van Oss heeft de landbouwersfamilie Liebregts hier gewoond en gewerkt. Als laatste is Neel Liebregts in de 50er jaren van hier naar boerderij C2-K21 op Den Heuvel gegaan en vestigde zich hier gemeentewerker Marinus Kapteins. Deze heeft tot op heden in het pand, als nevenverdiensite, op bescheiden schaal mestvee en pensionpaarden gehouden.³⁰⁸

9.31.2.063 Boerderij Broekweg, noordelijk van Heistraat 4

Buurtschap: Op de Hei

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie A nr. 2961

Deze in ca. 1925 gebouwde boerderij is de opvolgster van boerderij B1-K2 die 15 m noordelijker heeft gestaan. De afmetingen waren 9 x 23,35 m. Van deze boerderij is bekend dat deze als eerste in Waalre van een Hollandse stal werd voorzien en dat er boven het woongedeelte ook een 'beschoten' dak werd toegepast. Op de gebruikelijke plaats langs de deeldeuren was ondanks die Hollandse stal toch een dubbele deur aanwezig die aan potstaldeuren deed denken. Hierachter bevond zich echter alleen de paardenstal. Tegen de westelijke kopgevel is later een afdak aangebouwd. De eerste bewoner was landbouwer Willem Faassen, later opgevolgd door zoon Toon Faassen, daarna Cees Das en Theo Louwers. Na de verkoop van het pand, enige jaren terug, zijn de landbouwactiviteiten hier beëindigd.³⁰⁹

9.31.2.064 Heistraat 6 Waalre

Buurtschap: Op de Hei

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie A nr.168

³⁰⁶ Jansen e.a., 2009b, 144-145.

³⁰⁷ Jansen e.a., 2009b, 164-165.

³⁰⁸ Jansen e.a., 2009b, 186-187.

³⁰⁹ Jansen e.a., 2009b, 184-185.

Deze boerderij had de afmetingen 11,50 x 20 m en was in 1830 onbewoond. Er stond toen een bijgebouw van 5 x 12 m. De boerderij is rond 1930 vervangen door een andere boerderij die iets verder in zuidelijke richting kwam te staan. Van de eerste boerderij zijn geen afbeeldingen bekend.³¹⁰

Deze omstreeks 1930 ter vervanging van haar voorganger gebouwde boerderij, kreeg de afmetingen 8 x 20 m. Op de gevel heeft de benaming 'de Meerheide' gestaan. De boerderij is met de diverse bijgebouwen in 2004 afgebroken en enige meters oostelijker vervangen door een landhuis. De laatste praktiserende boer was Albert van de Meerakker, lid van de uitgebreide Waalrese familie Van de Meerakker.³¹¹

9.31.2.065 Dirck van Hornelaan 23 Waalre

Buurtschap: Op de Hei

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie A nr. 2430

De bouw zal in het eerst kwart van de 20e eeuw hebben plaatsgevonden. De eerste afmetingen zijn 9,40 x 21,30 m geweest en zij is omstreeks 1968 vergroot tot 9,40/15 x 25 m. De boerderij had in het begin over de hele lengte een gebroken kap. Ter plaatse van het woongedeelte is de dakrand later verhoogd en is daar een zadeldak gekomen. In de boerderij heeft landbouwer Albert Meerakker met zijn gezin gewoond en hij bewerkte van hieruit de schrale gronden in 'de hei'. Vervolgens heeft oud-molenaar en kippenboer Piet Goos sr. zich hier gevestigd en daarna is de agrarische functie beëindigd toen Prof. Wijn hier kwam te wonen. Diens opvolger C. Busch heeft de boerderij een naam gegeven die gerelateerd is aan de straatnaam namelijk 'de Hornesche Hoeve'. Er is gezocht naar een foto uit de beginperiode maar de werkgroep is daar niet in kunnen slagen.³¹²

9.31.2.066 Dijkstraat 2 Waalre

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1880 Waalre sectie A nr. 1299

In 1880 was het keuterboerderijtje 6,50 x 14 m groot. De kadasterkaart gaf in 1950 de grootte aan van 6,50 x 18,40 m zodat het pand tussentijds verlengd is geworden met 4,40 m. Ook in 1963 heeft er nog een verbouwing plaatsgevonden. Merkwaardig is het dat de achterzijde van het boerderijtje tegen de (zand)weg aan ligt. Het rustieke pandje heeft tot op heden een met riet gedekt dak behouden. Hier woonde het gezin van Bert Kuypers. Daarna Wout Verbeek die gehuwd was met een dochter van Kuypers. Vervolgens Langenaken - Fonteyne die het in 2007 aan de gemeente verkocht zou hebben.³¹³

9.31.2.067 Onze Lieve Vrouwedijk 70 Waalre

Boerderij O.L.Vrouwedijk 70

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie A2 nr. 3744

Het in 1929 met rode Belgische strengperssteen opgetrokken keuterboerderijtje heeft de maten 7,50 x 14,65 m. Het pand heeft een gebroken (Franse) kap. Er was in 1970 nog een stalgedeelte en een schuurgedeelte. Thans wordt het geheel al geruime tijd bewoond door de familie Van Vught. Het voorheen landelijk gelegen pandje is door de verwezenlijking van het industriegebied Waalre Noord geheel door bebouwing omringd geraakt.³¹⁴

9.31.2.068 Boerderij Neerheide 16

Buurtschap: Hoogstraat

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie A2 nr. 3190

Het wevershuis annex keuterboerderijtje is in ca. 1900 gebouwd. Oorspronkelijk had het de maten 6,26 x 16 m. Daarna 6,26 / 9,85 x 19,20 m. In de lange gevel heeft een dubbele potstal deur gezeten met daarachter een kleine stal. In het oostelijk daarvan gelegen gedeelte wordt thans gewoond maar

³¹⁰ Jansen e.a., 2009b, 189.

³¹¹ Jansen e.a., 2009b, 190 – 191.

³¹² Jansen e.a., 2009b, 196 – 197.

³¹³ Jansen e.a., 2009b, 176 – 177.

³¹⁴ Jansen e.a., 2009b, 172.

dat zou voorheen de schuur geweest kunnen zijn. De buitenmuren zijn allen bepleisterd. Aan de kopgevel bij de straat staan, vermoedelijk al vanaf de bouwdatum, een drietal forse knotlinden. In het pand woont al geruime tijd de familie Van Dijk.³¹⁵ @

9.31.2.069 Elzenstraat 1 Waalre

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1880 Waalre sectie A nr. 1013 en in 1950 A2 nr. 1792

Het omstreeks 1850 gebouwde keuterboerderijtje had de afmetingen 5,50 x 12 m. Het pand is later uitgebreid tot 7,00/7,80 x 17,35 m. Het presenteert zich thans meer als een landhuisje. In het verleden werkte hier de thuiswever Van de Oever. Daarna tuinder Janus van de Palen, Bons, Paaymans en nu ene Jansen.³¹⁶

Afbeelding: Boerderij Elzenstraat 1

9.31.2.070 Laarstraat 63 Aalst

De Laarhoeve

Bouwjaar: 1915

Buurtschap Laareind

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie B2 nr. 2790

Deze in 1915 door Van den Boomen opgerichte boerderij was in 1915 8 x 22 m lang en is later door het aanbrengen van een ahang verlengd tot 27 m. De muren waren van éénsteens metselwerk en de indeling was zoals gebruikelijk voor een langgevelboerderij. In het stalgedeelte en de schuurherd zijn als moerbalk stalen liggers gebruikt. In de lange gevel waren nog potstaldeuren aangebracht. In 1924 was Nicolaas Keeman de hoofdbewoner van de boerderij. Zijn zoon Adrianus (1907-1985) studeerde op de zolder voor onderwijzer en werd later gedurende 43 jaar de bekende 'meester Keeman' in

³¹⁵ Jansen e.a., 2009b, 32 – 33.

³¹⁶ Jansen e.a., 2009b, 174 – 175.

Waalre-dorp. In 1941 verhuisde Klaas Keeman naar een boerderij in Ekenrooi waar hij bij een brand jammerlijk omkwam. Hij werd in de boerderij opgevolgd door Willem Mikkers die er bleef tot het jaar 1947. De boerderij werd toen gekocht door een dochteronderneming van de N.V. Philips. Omdat de N.V. Philips in die dagen steeds meer grond ging verwerven aan het verlengde van de Laarstraat werd de volgende bewoner van de boerderij, de zoon van Willem: Johan Mikkers, gevraagd om deze gronden te blijven bewerken. Zodoende moest er op zeker moment 71 ha. landbouwgrond verzorgd worden. In 1974 nam Wim Mikkers de pacht van de boerderij van zijn vader over en in 1989 kon de boerderij worden teruggekocht. In 1966 is er aan de boerderij een veestal bijgebouwd en in 1977 een moderne ligstal.³¹⁷

Boerderij de Laarhoeve aan het einde van de Laarstraat is een markant pand in een bijzondere uithoek. 'Vroeger was het hier een erg uitgestrekt gebied, dat luisterde naar de naam Laareind. Het besloeg bijna het halve dorpje Aalst. Twee eeuwen geleden al kon je de naam Laareind aantreffen, want bij een hagelstorm op Laareind in 1778 waren 26 'getroffenen'. Rond 1788 lag het zwaartepunt van Aalst op Kerkeind/ Laareind. De buurtschap Het Laar werd in het noorden begrensd door de Dommel en verder door de gemeenten Waalre, Gestel en Stratum. De bouwtekening van boerderij De Laarhoeve werd goedgekeurd op 8 mei 1915 door burgemeester Van Vorstenbosch en secretaris Van Dommelen. De boerenhoeve kreeg als adres 'Aalst D 22' en vervolgens Laarstraat 29.'³¹⁸

9.31.2.072 Laarstraat 26 Aalst

Aan de noordzijde van de Laarstraat gelegen voormalige langgevelboerderij die reeds staat vermeld op het kadastrale minuutplan van 1830. In 1839 is het pand gesplitst in twee woningen, waarbij rechts uitsluitend woning werd en links (vh nr. 28) woning met inpandig ook stallen e.d. Vanaf 1830 en wellicht nog eerder, zijn beide woningen tot 1920 en 1943 in bezit en ook bewoond geweest door leden van de familie Roovers, waaronder diverse thuiswevers. Vanaf de 50er jaren van de 20ste eeuw zijn de pandjes herhaaldelijk aan de eisen destijds aangepast. Er werd een nieuwe fundering gelegd en de zachte steen van de buitenmuren werd vervangen door nieuwe en rondom van een pleisterlaag voorzien. Inwendig zijn de panden weer tot een geheel gemaakt en in totaliteit geschikt gemaakt voor eigentijds wonen. Alleen de beide ingangen in de voorgevel herinneren nog aan de oude situatie. Bij het pand heeft decennialang een zeer fors uitgegroeide treurwilg gestaan die het gezicht van de Laarstraat domineerde.

De Laarstraat (vh De Laareindsche Straat) ligt in de oude buurtschap het Laareind ten noordwesten van de kern van Aalst. In het oude akkerbodengebied op de westelijke oever van de Tongelreep lagen begin 19de eeuw een tiental woningen of boerderijen. Het onderhavige pand en de eveneens weinig authentieke langgevelboerderij op nr. 16 en het GM op de hoek van de Laarstraat-Campanulalaan herinneren aan de oude buurtschap, waarvan de hoofdstraat pas in de 60er jaren van de 20ste eeuw werd verhard en successievelijk aan beide zijden nieuwbouw kreeg. Het pand ligt met de nokrichting parallel aan de straat. Voor het huis ligt een omhaagde siertuin met jonge lei linden en paden naar de beide ingangen. Opmerkelijk zijn de schermen met teenhout-vlechtsel ter rechteren linkerzijde. Links ligt ook de inrijweg naar de vrijstaande dubbele garage aan de achterzijde waar een fraaie tuin is aangelegd. Erfafscheiding met bomen en heesters. Langs de voor- en achtergevel ligt een grindpad.

Cultuurhistorische waarde:

- Het pand is verbonden met de agrarische ontwikkeling van de streek.
- Aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord.

Architectuurhistorische waarde:

- In de hoofdstructuur is de voormalige langgevelboerderij herkenbaar gebleven.
- In haar nieuwe gedaante is de boerderij een voorbeeld van een restauratie-opvatting.

Stedenbouwkundige waarde:

³¹⁷ Jansen e.a., 2009a, 92.

³¹⁸ Meijs, 1997, 45.

- Het pand is een karakteristiek onderdeel van de bebouwing in de Laarstraat, waar het herinnert aan de oude nederzettingsstructuur.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.31.2.074 Laarstraat 16 Aalst

Buurtschap Laareind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nr. 950 en in 1880 B nrs. 1427 en 1428

Ondanks een na de buurtbrand van 1803 uitgevoerde herbouw van de boerderij zijn de buitenwerkse afmetingen hetzelfde gebleven 10 x 33 m. Bij de boerderij (of er tegenaan) stond in 1830 al een bijgebouw en tegen de kopgevel stonden twee aparte woninkjes. Gelet op de ouderdom van twee bomen voor deze kopgevel, moeten deze woninkjes al vroeg zijn verwijderd. Het toenmalige bijgebouw is een vrijstaand bakhuis/varkenshok geworden met de maten 5 x 8 m. Dankzij de medewerking van een oud-bewoner beschikken we over veel gegevens van de langgevelboerderij. Vanwege de Gemeentelijke bestemming van woondoeleinden op de bij de boerderij horende gronden is de boerderij met bijgebouwen en gronden aan de gemeente verkocht en heeft ze een tijd leeg gestaan. Tijdens de daarop volgende verwickelingen rondom de voor de nieuwe eigenaar verplichte restauratie is er in de boerderij brand uitgebroken. Onduidelijk is welke authentieke onderdelen bij de heroprichting omstreeks 1976 en de weer latere verbouwingen, behouden zijn gebleven. Momenteel is er sprake van een exclusieve woonboerderij. De laatste hier praktiserende boer was Nardus van de Laak. Deze hield in een zakboekje de kunstmestbestellingen van alle boeren in Aalst in de 20er jaren bij. Diverse soorten kunstmest waren in het begin van de 20e eeuw het wondermiddel om de povere zandgronden vruchtbaar te maken.³¹⁹

9.31.2.075 Eindhovenseweg 126 Aalst

Voorbeekhoeve

Bouwjaar: Ca. 1920

Buurtschap Voorbeek

Kadastrale gegevens: niet bekend, voorheen gemeente Eindhoven

Het bouwjaar van deze kopgevelboerderij is vermoedelijk vóór 1920 geweest. De lengte was toen 36 m en de breedte varieerde van 16 tot 12 tot 9 m. De voordeur in de kopgevel kwam zoals bij langgevelboerderijen ook gebruikelijk was rechtstreeks op den herd uit. Het woongedeelte kende nog een viertal bedsteden en een bakoven. Het pand is in de beginjaren bewoond geweest door twee gezinnen. Aan de boerderij zijn in de loop der jaren veel verbouwingen gepleegd. De deur in de kopgevel is bijvoorbeeld vervangen door een zesruits raam en de keukendeur in de zuidelijke gevel is de hoofdentree geworden. Ook is de boerderij door verlenging van het bedrijfs gedeelte eens 56 m lang geweest en nadien weer ingekort. In 1956 stond er bij de nog in bedrijf zijnde boerderij een hoge graansilo. De boerderij is altijd in bezit geweest van de eigenaar van de daarnaast staande villa Huize Voorbeek. Deze villa is opgericht omstreeks 1930 en is bewoond door of eigendom geweest van een jonkheer Smits van Oyen. De boerderij heeft de laatste jaren ten behoeve van de in de villa gevestigde kantoren een functie gehad als verblijfsruimte, recreatie- en opleidingsruimte etc. Een van de laatste pachters van de boerderij was Van Geel. Deze had o.a. de zorg over de rijpaarden van de eigenaar Mr. van de Boomen. Daarvoor woonde de familie Naus op de boerderij.³²⁰

9.31.2.076 Achtereindsestraat 4 Aalst

Adres: Achtereindsestraat 4

Buurtschap Achtereind

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie A nr. 1816

Deze boerderij is de opvolger van een in 1937 afgebroken boerderij. Zij was nogal afwijkend van het hier algemeen in gebruik zijnde type van de langgevelboerderij. Het woongedeelte had de afmetingen 8 x 9,40 m. Daar achter tegenaan stond het bedrijfs gedeelte van in totaal 13 x 18 m. Het midden

³¹⁹ Jansen e.a., 2009a, 73.

³²⁰ Jansen e.a. 2009, 102.

daarvan was de schuurherd en het schuurhool met daarboven de hooizolder. Aan een lager zijnde aanbouw was de staanplaats voor 10 koeien en aan de andere zijde de paardenstal en varkenshokken. Aan de wegwand van de boerderij stond een bijgebouw of bakhuis van 4 x 4 m. Aan de boerderij zijn meerdere verbouwingen gepleegd. De kopgevels zijn later zelfs als trapgevel uitgevoerd. In het pannendak is lang vanaf de weg de benaming 'Prins Bernhardhoeve' zichtbaar geweest.³²¹

9.31.2.077 Achtereindsestraat 3 Aalst

Buurtschap Achtereind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie A nr. 489 en in 1880 A nrs. 1003 en 1004

Deze boerderij was in 1830 reeds aanwezig en heeft tot de sloop in het jaar 2008 de afmetingen 9 x 20 m gekend. Bij de boerderij hebben in de loop der tijden diverse bijgebouwen gestaan, waarvan enkele aan de overzijde van de zandweg waaraan de boerderij gelegen was. Deze zandweg liep voorheen rakelings langs de lange voorgevel, later beschikte de boerderij door verschuiving van de zandweg over een voortuin. Ondanks diverse wijzigingen in het metselwerk van de gevels leek de boerderij begin 2000 nog wel geschikt om terug gerestaureerd te worden tot de toestand van 1830. Dit heeft jammer genoeg niet mogen gebeuren. Na een verkoop is de boerderij geheel afgebroken en is ter plaatse een voor het gehucht het Achtereind nogal luxueuze en tot in de details verzorgde woonboerderij verrezen. Dankzij de Aalster amateurfotograaf Jan Visser beschikt Waalres Erfgoed over een foto uit 1941 van een oude schuur/karschop met mestvaalt tegenover deze boerderij. Ook kunstschilder Jos Leurs heeft de boerderij nog in zijn oorspronkelijke toestand op een schilderij vastgelegd. In de boerderij is Damen als landbouwer actief geweest. Vanaf 1945 was dat Piet Verberne. Deze is daarin later opgevolgd door zijn schoonzoon Wim van de Boomen.³²²

9.31.2.078 Achtereindsestraat 8 Aalst

Boerderij Vorstervoortse Hoeve

Bouwjaar: 1952

9.31.2.079 Achtereindsestraat 7 Aalst

Buurtschap Achtereind

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie A2 nr. 1775

Het thans bestaande vrijstaande woonhuis van het vroegere boerenbedrijf is 9 x 15 m groot. Het pand is juist vóór of in 1950 gebouwd en is daarom nog bij deze inventarisatie meegenomen. Voor de gevels zijn geen metselstenen gebruikt maar zogenaamde klinkerkeien, die normaliter voor straatverharding worden toegepast. Het dak is geheel met riet gedekt. De bedrijfsgebouwen staan op het achtererf. Landbouwer Smits is op zeker moment gestopt met zijn werkzaamheden en zoon Christ Smits is toen de schuren gaan gebruiken voor het stallen van caravans.³²³

9.31.2.080 Leenderweg 10 Aalst

Buurtschap: ligt afgelegen van overige bebouwing

Kadastrale gegevens: niet bekend, was voorheen gemeente Heeze

Deze boerderij is na een grenscorrectie met de gemeente Heeze omstreeks 1994 tot de gemeente Waalre gaan behoren. Het bouwwerk stamt uit circa 1920 en heeft voor deze regio een ongebruikelijke vorm. De nok van het dak boven het woongedeelte staat dwars op de even hoge nok van het stalgedeelte. De kopgevels van het woongedeelte liggen in het verlengde van de zijgevels van het bedrijfsgedeelte. Achter de boerderij heeft lang een ijzeren hangaar gestaan, die later is vervangen door een moderne ligstal. Vroegere bewoners van de boerderij waren Kerstel, Toon Bosboom en thans sinds 1976 de Gebrs. Verkooyen.³²⁴

9.31.2.081 Ekenrooisestraat 55 Aalst

Buurtschap Ekenrooi

³²¹ Jansen e.a. 2009, 178 – 179.

³²² Jansen e.a., 2009a, 184 – 185.

³²³ Jansen e.a., 2009a, 167.

³²⁴ Jansen e.a., 2009a, 200 – 201.

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie A nr. 1660

Nadat de langgevelboerderij A2-15 in 1934 daar was afgebrand, werd in 1938 een nieuwe zogenaamde kopgevelboerderij gebouwd. Het bedrijfsgedeelte was beperkt van grootte, vanwege het feit dat de opdrachtgever Hendrik van Doormalen kippenboer was. Op het terrein stonden meerdere vrijstaande kippenhokken. De afmetingen van de hoofdbouw van de boerderij waren 8,60 x 14,35 m. Links en rechts bevonden zich kleinere aanbouwsels. Zover bekend is de boerderij tot op heden verder ongewijzigd gebleven. De kippenhokken moesten opgeruimd worden in verband met de verwezenlijking van het uitbreidingsplan Ekenrooi in de 80er jaren. Zoon Henk van Doormalen is in het pand blijven wonen.³²⁵

9.31.2.082 Heuvelstraat 4

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1880 Waalre sectie A nr. 1234 en in 1950 A2 nr. 2294

In 1880 waren de afmetingen 7 x 16,50 m en in 1950 7 x 22,20 m. Bijgaande plattegrond geeft de situatie weer in 1965 toen het pand aan de achterzijde over de volledige lengte werd verbreed tot 9,72 m. Het stalgedeelte werd in 1966 weer uitgebreid van een staanplaats voor 6 koeien naar een staanplaats van 21 koeien. Rond 1880 woonde hier de thuiswever en tevens landbouwer Peter Crooymans. Deze was gehuwd met een dochter van de smid Van de Wildenberg. Hun zoon Giel werd ook actief lid van de uitgebreide smedenfamilie. Driek van Och heeft hier daarna geboerd en weer later Van de Ouweland. Deze trok in 1980 naar een nieuw gebouwde boerderij aan het verlengde van Heuvelstraat (nr. 18). De gebrs. Van Knegsel hebben in de 80er jaren het geheel gesloopt en hier een pseudo boerderij met bijgebouwen opgericht.³²⁶

9.31.2.083 Molenstraat 29-31

Twee eenlaags woningen in voormalige boerderij (laatste kwart 19e eeuw en 1910). Wolfsdak van riet en oudhollandse pannen.

9.31.2.084 Boerderij Goudbergstraat 29 en 31

Buurtschap: Kerkeind (de Goudberg)

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie A1 nrs. 2076 en 2077, in 1975 sectie C3 nrs. 587 en 588

Bij de bouw van de langgevelboerderij in 1923 waren de afmetingen van de hoofdbouw 9 x 21 m. Tegen de korte gevel bij de schuur werd tevens een ahang aangebouwd van 3 m breedte. Opdrachtgever was Evert van de Goor (1875-1955). De voormalige boerderij had en heeft een gebroken kap. De gordingen bestaan voor een gedeelte uit gekantrechte eiken balken. Het aan het westelijke einde gesitueerde woongedeelte was geheel voorzien van plavuizen en in de woonkeuken was een schouw met daarin uitkomend een bakoven. De stal bood plaats aan een paard en 5 koeien. De dubbele deur van de schuur kreeg een gemetselde korfboog. Na een brand in 1926 moest er flink herbouwd worden. In het woongedeelte werd een winkel ingericht voor groente en fruit. De landbouwactiviteiten werden vervangen door groente- en aardappelteelt. Thans is het pand verdeeld in 4 woningen: Goudbergstraat 29, 31, 33 en 35. Ter plaatse van de bovengenoemde ahang is een aparte woning opgericht. De totale lengte is nu 26,50 m. De schuurdeur is thans aanwezig op de plaats waar voorheen de paardenstal/koestal was gesitueerd. Het pand is lang bewoond geweest door leden van de uitgebreide familie Van de Goor.³²⁷

9.31.2.085 Adres: ter plaatse van café De Loop Den Hof 29

Buurtschap Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nrs. 536, 537, 538 en 539, in 1880 B nr. 546

In 1830 waren de afmetingen van het pand 6,25 x 22,50 m. Later, tussen 1830 en 1880, is het aan het oostelijke einde 5 m langer geworden. Of het vóór 1830 een volwaardige boerderij was is nog niet

³²⁵ Jansen e.a., 2009a, 138.

³²⁶ Jansen e.a., 2009b, 146 – 147.

³²⁷ Jansen e.a., 2009a, 32 – 33.

duidelijk. Vanuit het in 1830 dubbel (later zelfs drievoudig) bewoonde pand werden omstreeks 1950 nog agrarische activiteiten verricht. Het dak was toen nog half gedekt met pannen en met stro. De muren waren wit geverfd. Het geheel is omstreeks 1957/1958 afgebrand. Op dat moment was in het rechter gedeelte van de boerderij de friteszaak van Toon Baselmans gevestigd, wiens ouders eveneens in het pand woonden. Na de brand pleegde hij nieuwbouw op het ernaast gelegen perceel. Na meerdere verbouwingen bevindt zich daarin momenteel een juwelierszaak.³²⁸

9.31.2.086 Boerderij ter plaatse van Den Hof de nrs. 1, 2 en 2a

Buurtschap Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nr. 546

De afmetingen waren in 1830 plaatselijk 8 en plaatselijk 9 m breed met een lengte van 20 m. Hier woonde tot de sloop in de 50er jaren van de 20e eeuw de familie Leemans. Ondanks die nog jonge verdwijndatum wordt niet over een foto beschikt. Wel over een foto van een door een zekere Verhoeven gemaakt schilderij. Daarop zien we een traditioneel gebouwde langgevelboerderij met potstal- en deeldeuren en een half met pannen en stro gedekt dak. Waar deze boerderij gestaan heeft bevindt zich thans een gedeelte van de supermarkt van Albert Heijn.³²⁹

9.31.2.087 Boerderij ter plaatse van Dorpsstraat nr. 31

Buurtschap: Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1830 was de boerderij verdwenen op perceel Aalst sectie B nr. 551

Op de pentekening van Jan de Beijer uit 1737 staat dit pand afgebeeld aan de huidige Dorpsstraat tegenover het oude kerkje van Aalst. Volgens Stichting Waalres Erfgoed betrof het hier een boerderijtje. H.A.M. Ruhe stelt in zijn *Dorpshuis in de Kempen* echter dat het hier om een vakwerkhuis gaat (zie inleiding thema 31)³³⁰. Aannemende dat de tekenaar het pand natuurgetrouw heeft afgebeeld mag vastgesteld worden dat het woongedeelte zich aan de westzijde van het pand bevond en het stalgedeelte aan de oostzijde. Het was een éénbeukig gebouw van 4 gebinten met een strooien schilddak en gepleisterde vlechtwerkwanden. Geschat wordt dat de afmetingen 6 x 11 m waren. In het deel van de boekenserie *Taxandria* van het jaar 1924 op blz. 76 en 77 wordt de aanneming van de bouw van een hiermee te vergelijken huis in 1457 beschreven. De opdrachtgever was toen Lucas Scenkens. Weer later, omstreeks 1870, werd ter plaatse een dubbel woonhuis met caféruimte opgericht. Dat dubbele pand is nu nog op Dorpsstraat 31 aanwezig en is in 1989 aangewezen tot gemeentelijk monument.³³¹

Afbeelding: Boerderij ter plaatse van Dorpsstraat 31 Aalst

³²⁸ Jansen e.a., 2009a, 36 – 37.

³²⁹ Jansen e.a., 2009a, 38 – 39.

³³⁰ Ruhe, 1980, 27.

³³¹ Jansen e.a., 2009a, 40 – 41.

9.31.2.088 Boerderij/ café de Roskam Eindhovenseweg tegenover nr. 65, hoek Brabantialaan

Buurtschap Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie A nr. 127 en in 1880 A nr. 877

De afmetingen van de boerderij waren in 1830 en 1880 8 x 28 m. Er was een bijgebouw aanwezig van 4,50 x 11 m. Op zeker moment is men hier een café begonnen dat de naam droeg: 'de Roskam'. Johannes van de Ven (1796-1858), zoon van burgemeester Jasper van de Ven en vader van de latere wasbleker Jasper van de Ven, vestigde zich in 1838 in deze boerderij. In 1850 werd hij nog als landbouwer genoteerd, in 1855 was hij zonder beroep. In 1860 woont het gezin op nr. 65. De agrarische activiteiten vanuit boerderij A2-43 zijn vermoedelijk tegen 1855 beëindigd. Het pand is na 1880 voor de helft afgebroken en alleen het café met woonruimte is blijven staan. Ter plaatse van het voormalige bedrijfsgebouwt is vervolgens vroeg in de 20e eeuw een woonhuis met verdieping opgericht. Dit hoge pand is later witgepleisterd en er is een tijd lang een kruidenierszaak in gevestigd geweest. Het café en tevens hotel bezaten in het begin van de 20e eeuw een overdekt terras met daarboven een bord met opschrift 'De Roskam' en de naam van de uitbater H. Luijten-Jacobs. Wanneer er voor het hotel geadverteerd werd stond als aanbeveling vermeld: 'Eerste Huis ter Plaats'. Latere uitbaters waren de familie Gielen en daarna Jaap Linsen. Meerdere Aalsterse verenigingen hadden in dit café hun thuisbasis waaronder voetbalvereniging DVS. Vandaar de latere naam 'Café de Sport'. Eind jaren zeventig werd de Roskam gesloopt.³³²

Afbeelding: Café De Roskam op de foto. Voor soortgelijk foto- en audiovisueel materiaal, zie Stichting Waalres Erfgoed.

9.31.2.089 Boerderij ter plaatse van de woningen Gestelsestraat 3 en 5

Buurtschap Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Aalst sectie B nr. 589

De afmetingen waren in 1830 en 1880 8 x 25 m. De pas laat opgedoken foto geeft een goed beeld van de boerderij. De foto dateert uit circa 1900 en is gemaakt op een Zondagse gebeurtenis in de zomer. Het schilddak van de boerderij was volledig bedekt met stro. Het woongedeelte was vrij groot. In 1818 woonde in het pand de 75 jarige herbergier Bastiaan Otten. Het bedrijfsgebouwt was minder dan de helft van de boerderij en het pand is dientengevolge door de werkgroep aangemerkt als een keuterij. De boerderij is tussen 1900 en 1910 verwijderd voor de ontwikkeling van de wasblekerij van Koster-Keunen.³³³

³³² Jansen e.a., 2009a, 42 – 43.

³³³ Jansen e.a., 2009a, 44 – 45.

Afbeelding: Betreffende boerderij op de foto. Voor soortgelijk foto- en audiovisueel materiaal, zie Stichting Waalres Erfgoed.

9.31.2.090 Boerderij ter plaatse van de woningen Gestelsestraat 5a, 7 en 7a

Buurtschap Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nr. 596

In 1736 was hier al sprake van een langevelboerderij ter grootte van 10 x 20 m. Uit een boedelinventarisatie van 1860 weten we dat de toenmalige boerderij bestond uit een grote kamer, aan de achterzijde een kelderkamer en een klein kamertje, een voorhuis, een keuken, een kelder, een meidenkamer, een stal met één varken en 3 geiten en vervolgens nog een schuur waar waarschijnlijk ook gebakken werd. In de boerderij woonde Jasper van de Ven, die na meerdere jaren schepen van Aalst te zijn geweest ook burgemeester werd gedurende een lange periode van 1813 tot 1843. In deze boerderij is in 1830 zijn kleinzoon, de latere wasbleker, Jasper van de Ven geboren. De boerderij is in 1870 omgebouwd tot een luxe herenhuis met verdieping en het vroegere bedrijfsgedeelte is daarbij gespaard ofwel volledig vernieuwd. Het herenhuis is tussen 1926 en 1935 gesloopt ten behoeve van de bereikbaarheid van een vernieuwde fabriekshal van wasblekerij Koster-Keunen.³³⁴

9.31.2.091 Boerderij Gestelsestraat ter plaatse van de huisnrs. 5 t/m 11, hoek Akkerstraat

Buurtschap Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nr. 602 en in 1880 B nrs. 1237 en 1238

In 1830 en 1880 waren de afmetingen 10 x 20 m. Er stond ook een bijgebouw bij dat in 1830 6,50 x 16 m groot was en in 1880 5 x 10 m. De boerderij was in 1880 al opgedeeld in twee woningen. Aldus een luchtfoto uit circa 1930 had de boerderij niet zo zeer meer het uiterlijk van een langgevelboerderij. In de nok zat een sprong en er was een volledig met pannen gedekt dak (zie rechter pagina). In ongeveer 1950 is de dubbele woning gesloopt. De firma Balak was in de jaren vijftig en zestig sterk in ontwikkeling (zie omcirkeld gebied rechts) en ter plaatse van de voormalige boerderij kwam een nieuw kantoorgebouw van deze firma te staan. De Akkerstraat is rond die tijd ook verbreed.³³⁵

³³⁴ Jansen e.a., 2009a, 46 – 47.

³³⁵ Jansen e.a., 2009a, 48 – 49.

9.31.2.092 Boerderij Gestelsestraat tussen de huisnrs 10a en 14

Buurtschap Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1880 Aalst sectie B2 nr. 1232

In 1830 stonden op deze plaats twee kleine woningen. Hendrik van der Sanden liet hier medio 19e eeuw een geheel nieuwe boerderij bouwen. Deze was 6 gedeeltelijk 7 m breed en 24,50 m lang. Nakomelingen van Hendrik van der Sanden zijn kort na de bouw van de boerderij begonnen met een messenmakerij. In 1865 waren drie medewerkers in dienst en landbouw zal in die tijd hoogstens een nevenverdienste zijn geweest. Het woongedeelte bevond zich aan de noordzijde. Van de boerderij is een luchtfoto bekend en een foto van de voordeur met een fraai bovenlicht. Het tegen de noordelijke kopgevel van de boerderij gebouwde smederijhuisje van de messenmakerij is nog lang na de sloop van de boerderij blijven staan. Die sloop vond plaats in 1939/1940 en de smederij is omstreeks de laatste eeuwwisseling verwijderd. In 1935 was de familie van der Sanden al ter vervanging van het messen maken met fietsenreparatie en een winkel in huishoudelijke artikelen en fietsen begonnen.³³⁶

9.31.2.093 Gestelsestraat ter plaatse van de woningen nrs. 22-24-26

Buurtschap Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nr. 451 en 1880 B nr. 1510

De boerderij had in 1830 een L-vorm. Het gedeelte parallel aan de weg was 9 x 21 m en de haaks daarop staande vleugel 7 x 16 m. In 1880 waren de afmetingen 8,50 x 26 m met twee bijgebouwen. Op een luchtfoto van ca. 1930 is nog een overblijfsel van een traditionele langgevelboerderij te herkennen. Het bovenste gedeelte van het dak is met stro bedekt en het woongedeelte met de opkamer lag aan het zuidelijke einde van de boerderij. Op de nok van het dak met wolfseinden staan bij het bedrijfs gedeelte echter ook twee schoorstenen wat duidt op dubbele bewoning. In het boek 'Kerk & parochie van Aalst' (2006), wordt vermeld dat tussen 1904 en 1907, Franse zusters uit Ruillé sur Loire (les Soeurs de la Provence) gehuisvest waren in een bescheiden pand aan de Gestelsestraat. In 1907 zijn zij weer naar hun huizen in België terug gegaan. Vermoed wordt dat het noordelijke gedeelte van boerderij A2-50 hen onderdak heeft verschaft. Dit omdat in 1914 een bouwplan wordt ingediend door M. Habraken uit Gestel voor het aanbrengen van een nieuwe 8 m brede gevel met versieringen in een borstwering boven de gootlijn. Het andere gedeelte van de boerderij bleef zoals het was. Aangenomen wordt dat nog voor de Tweede Wereldoorlog de boerderij is vervangen door een iets verder van de weg gelegen blok van twee woningen.³³⁷

9.31.2.094 Boerderij Rijk

Adres: Prunellastraat tegenover nr. 16

Buurtschap Kerkeind

De langgevelboerderij is in 1928 gebouwd door landbouwer Rijk. De afmetingen waren 9,25 x 21,50 m. Het dak had een in die tijd meer toegepaste gebroken kap. De buitenmuren waren van een spouw voorzien. De indeling was kenmerkend voor een boerderij uit die tijd. Er was een standplaats voor 8 koeien. Verder was er inpandig een paardenstal. In een aanbouw bevonden zich de spoelkeuken, de WC en de varkenshokken. De laatste hier werkzame landbouwer/melkventer was de zoon Willem Rijk. Deze verkocht de boerderij in 1978 aan de gemeente. Op de bijbehorende grond is daarna een sporthal verrezen. Het boerderijgebouw zelf is nog tot 1992 blijven staan en heeft die tussenliggende tijd gediend als gemeenschapshuis voor circa 150 gebruikers. Op de voorgevel heeft een tableau van keramiek bevestigd gezeten met daarbij de naam: 'Boerderij Rijk'.³³⁸

9.31.2.095 Boerderij Gestelsestraat ter plaatse van de woningen nrs. 29 t/m 35

Buurtschap Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nr. 640 en in 1880 B nr. 1006

In 1830 waren de afmetingen 8 x 21 m. In dat jaar had 4 m daarvan een apart kadasternummer wat misschien betekent dat de eigenlijke boerderij maar 16 m lang was. In 1880 was dat ook nog het

³³⁶ Jansen e.a., 2009a, 50 – 51.

³³⁷ Jansen e.a., 2009a, 52 – 53.

³³⁸ Jansen e.a., 2009a, 54 – 55.

geval. In 1830 en 1880 stond er bij de boerderij een bijgebouw van 4 x 10 m. Het geheel zal vóór 1922 zijn gesloopt omdat in dat jaar hier een nieuwe boerderij met cafèruimte is opgericht: C2-K25.³³⁹

9.31.2.096 Boerderij Gestelsestraat nrs. 29 t/m 35

Buurtschap Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1971 Aalst sectie B2 nrs. 2397 en 2398

Na de sloop van een boerderij met daarin waarschijnlijk ook een cafèruimte, werd in 1922 een nieuwe boerderij met daarin een grote gelagkamer opgebouwd. De totale lengte werd 27,85 m bij een breedte van 9,44 m. Het café droeg de naam 'Boerke van de Ven'. Hier was de handboogvereniging 'De Vriendschap' gevestigd. De Hollandse stal van de nieuwe boerderij was goed voor 5 koeien en er was ook een aparte paardenstal. Over de gehele lengte was en is nu nog steeds een gebroken kap aanwezig. Al snel na de bouw van de boerderij werd in 1929 het bedrijfsgedeelte veranderd in een woning en in 1965 in twee woningen. In totaal zijn nu in de voormalige boerderij drie woningen ondergebracht.³⁴⁰

9.31.2.097 Boerderij Gestelsetraat ter plaatse van de nrs. 35b en 37

Buurtschap: Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Aalst sectie B nr. 652

Ongeveer 40 m ten westen van de Gestelsestraat, aan een aparte toegangsweg, stond in 1830 een langgevelboerderij met de afmetingen 9,50 x 23 m. Enkele foto's laten nog wat van deze boerderij zien. Ze heeft bestaan tot 1936 toen met een tussenruimte van 5 m aan de noordzijde daarvan een geheel nieuwe boerderij C1-k42 is opgericht. Bij boerderij A2-63 bevond zich in 1830 een karschop van 3,75 x 13 m. Op de kadasterkaart van 1880 is ook een gebouwtje te zien van 3 x 4 m en een bakhuis van 5 x 6 m. Tot 1932 leefden en werkten in deze oude boerderij de vier vrijgezelle kinderen Tinus, Hannes, Stien en Marie van de Boomen.³⁴¹

9.31.2.098 Adres: Gestelsestraat ter plaatse van de nummers 35b en 37

Buurtschap Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie E6 nr. 1288

In 1936 liet Sjaak Cornelissen op 5 m van de oude boerderij A2-63 een nieuwe moderne boerderij bouwen. De afmetingen waren 10 x 27 m. De muren waren van een spouw voorzien. De indeling was zoals gebruikelijk was voor een langgevelboerderij, met dien verstande dat nu de voordeur niet direct op den herd uitkwam. Er was een gedeelte gang aanwezig voordat je in de woonkeuken uitkwam. De Hollandse stal bood plaats aan 8 koeien. De paardenstal lag aan het uiterste einde van de boerderij. Voor de deeldeuren werden schuifdeuren toegepast. Het geheel met dakpannen bedekte zadeldak was voorzien van dakgoten. Van een dochter van Sjaak Cornelissen zijn foto's van de boerderij verkregen. Verder van een oud-Simplexmedewerker een aantal foto's uit de tijd tussen 1949 en 1953 toen de boerderij verhuurd werd aan de Simplex speelgoedfabriek. Er werkten toen ca. 20 medewerkers. Cornelissen was in 1943 op 45 jarige leeftijd gestopt met zijn agrarische activiteiten. Toen de wasblekerij Koster-Keunen in 1953 stopte, trok Simplex vanuit deze boerderij naar de door Koster-Keunen verlaten gebouwen. George Koster startte vervolgens de Luciakaarsenfabriek in de boerderij. Op 11-3-1971 brandde de boerderij tot de grond toe af.³⁴²

9.31.2.099 Boerderij Gestelsestraat ter plaatse van nr. 35b

Buurtschap Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1880 Aalst sectie B2 nr. 1009, in 1950 E6 nr. 1286

De afmetingen van dit vóór 1880 gebouwde keuterboerderijtje in langgevelvorm waren 7 x 17 m. De kopgevel met het woongedeelte was naar de weg toegekeerd. Het pandje had geen wolfseinden maar een schilddak. De muren waren witbepleisterd. Het dak was in de laatste tijd van zijn bestaan bedekt met muldenpannen maar oorspronkelijk zal de dakbedekking geheel van stro of oud-Hollandse pannen zijn geweest. Bekend is dat hier Van Gerwen woonde en daarna Frans Geurden.

³³⁹ Jansen e.a., 2009a, 57.

³⁴⁰ Jansen e.a., 2009a, 58 – 59.

³⁴¹ Jansen e.a., 2009a, 61.

³⁴² Jansen e.a., 2009a, 62 – 63.

Deze laatste hield een of twee koeien aan. Het boerderijtje is omstreeks 1978 gesloopt en ter plaatse is een burgerwoonhuis opgericht.³⁴³

9.31.2.100 Boerderij in de noord-westelijke hoek van de kruising Gestelsestraat en Burgemeester Mollaan ter plaatse van nummer 59

Buurtschap: Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie B2 nr. 1683

In 1880 stond op deze plaats een huis/keuterboerderij van 7 x 10 m. In 1950 was een boerderijtje aanwezig van 8 x 14,50 m. Twee matig van kwaliteit zijnde foto's laten de voor en achterzijde van het pand zien. Het woongedeelte was aan de zuidzijde. Het dak was een schilddak waarvan de einden geheel met stro waren gedekt en de lange zijden half met dakpannen en half met stro. In de voorgevel naast het woongedeelte was een enkele staldeur en daar weer naast een dubbele schuurdeur. Voor het woongedeelte heeft een knotlinde gestaan. In dit boerderijtje hebben leden van de familie van Hooff gewoond met als laatste Tinus van Hooff. Een van de bewoners was ook Hermanus van Hooff (Aalst 1866 - Eindhoven 1960). Deze Herman van Hooff heeft in Aalst én in Waalre-dorp gewoond en hij heeft in 45 pagina's tekst een groot aantal wetenswaardigheden beschreven van beide kerkdorpen door middel van een rondgang gedurende de periode van 1870 tot 1890. Op de blz. 97 en 130 van het familieboek 'Het geslacht van Hooff' staan van het pandje zeer matige foto's afgebeeld en op blz. 115 een pentekening van alleen het bedrijfs gedeelte. Het pandje is in de jaren '50 gesloopt ten behoeve van de aanleg van de Burgemeester Mollaan en ten behoeve van de vestiging van meubelzaak Profita.³⁴⁴

9.31.2.101 Boerderij ter plaatse van de woningen Burgemeester Mollaan 49/51/53

Buurtschap Laareind

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Aalst sectie B nr 757 en in 1950 E6 nr. 1324

De afmetingen van deze kleine langgevelboerderij waren in 1830 6,50 x 14 m. In 1970 bleek het woongedeelte te zijn verbreed tot 7 m en was de boerderij met 5 m verlengd tot ca. 19 m. Achter de boerderij bevond zich in 1955 een kippenhok van 4 x 10 m. In de stal was plaats voor 6 koeien. Tussen de schuurherd en het schuurhool stond één ankerbalkgebint. De buitenmuren waren van zachte kwaliteit baksteen, niet bepleisterd maar wel wit geverfd. Er heeft een dubbele potstaldeur ingezeten die na het aanbrengen van een Hollandse stal is vervangen door een staldeur. De tasruimte was beperkt. Hooi en stro werden in mijten op het erf opgeslagen. In den herd was een grote schouw met daarin opgenomen een bakoven. De boerderij was te voet bereikbaar vanuit het dorp via een pad door de velden. Paard en wagen konden via de Laarstraat bij de boerderij komen. De boerderij is in 1894 gekocht door Philippus Wouters uit Riethoven. Zijn oudste dochter trouwde in 1932 met de uit Leende afkomstige Willem Hubert Bax. Tot de sloop van het boerderijtje in 1982 heeft deze daar geboerd en van hieruit een kaashandel gedreven.³⁴⁵

9.31.2.102 Boerderij ter plaatse van de woningen Campanulalaan nrs. 20 en 22

Buurtschap Laareind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nr. 753 en in 1950 E6 nr. 1321

De afmetingen waren in 1830 8,50 x 21,50 m. Deze boerderij was bij de buurtbrand van 1803 volledig in de as gelegd. In 1934 is het woongedeelte bergplaats/tasruimte geworden en is aan het schuurgedeelte een nieuw en wat hoger zijnd woonhuis gebouwd. Het geheel werd daarmee 28 m lang. De deur naar de herd en de overige deuropeningen in de lange gevel aan de zuidzijde verloren daarbij hun functie en de voordeur, staldeur en dubbele schuifdeuren van de schuur werden aan de noordzijde, zichtbaar vanuit de Laarstraat, gesitueerd. Het strooien dak van het gehandhaafde gedeelte werd toen door een nieuw pannendak vervangen. Het wolfseind werd door een schilddak vervangen. In 1950 was er een karschop aanwezig van 5 x 11 m. Eigenaars en bewoners van de boerderij waren: Van Rooij, Verberne en als laatste Wim van de Meerakker.³⁴⁶

³⁴³ Jansen e.a., 2009a, 64 – 65.

³⁴⁴ Jansen e.a., 2009a, 66 – 67.

³⁴⁵ Jansen e.a., 2009a, 68 – 69.

³⁴⁶ Jansen e.a., 2009a, 70 – 71.

9.31.2.105 Boerderij Laarstraat 35

Buurtschap: Laareind

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie E5 nr. 2024

Het betreft hier een in 1928 gebouwde zogenaamde kopgevelboerderij. Bij wijze van uitzondering is deze boerderij niet van een in die dagen veel toegepaste gebroken kap voorzien maar van een eenvoudig zadeldak. De afmetingen waren 9,75 x 21,25 m. De boerderij was bij alle buitenmuren, ook bij het bedrijfsgedeelte, voorzien van een spouw. De ramen van het woongedeelte konden voor de onderste helft met luiken worden afgesloten. Onder de kap waren, ter plaatse van het woongedeelte, slaapkamers aangebracht. Tegelijk met de oprichting van de boerderij is een bijgebouwtje opgericht van 6 x 6 m. Daarin was een bakoven aanwezig, de WC en twee varkenshokken. De veestand in de grupstal bood plaats aan 8 koeien. De opdrachtgever tot de bouw van de boerderij was Tinus van de Laak. Al geruime tijd woont hier Wim van der Linden en wordt er geen agrarisch bedrijf meer uitgeoefend.³⁴⁷

9.31.2.106 Boerderij Laarstraat ter plaatse van nr. 18

Buurtschap Laareind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nrs. 935 en 936

Deze in 1830 al bestaande langgevelboerderij was 9 m breed en was 32 m lang. De grote lengte was te verklaren door de aanwezigheid van twee potstallen. Deze zijn later vervangen door Hollandse stallen en de potstaldeuropeningen zijn toen ingevuld door loopdeuren met stalraampjes. Er stonden op het achtererf meerdere bijgebouwen. Het grotendeels met stro bedekte dak kende kleine wolfseinden. Ook deze boerderij is vanwege de verwezenlijking van het bestemmingsplan Voldijn rond 1968 gesloopt. De laatste hier werkzaam zijnde boer was Jan van Kuyk. Daarvóór was dat Nard Verberne die zijn vader hier had opgevolgd.³⁴⁸

9.31.2.107 Boerderij Laarstraat ter plaatse van de woningen nrs. 47 en 49

Buurtschap Laareind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nrs. 782 en 783, in 1950 B2 nr. 1502

Hier was in 1830 sprake van een zeer kleine boerderij ofwel een keuterij. In dit huis werd Sjef van Dijk geboren, de grondlegger van het Waalrese bedrijf Linnenweverijen Van Dijk en Zonen. De afmetingen waren in 1830 9 x 18,50 m maar de lengte is later aan de achterzijde ingekort tot 14 m. De kopgevel aan de weg is in de eerste helft van de 20e eeuw geheel vernieuwd. Het dak was half met stro, half met dakpannen gedekt. Hier heeft kippenboer Looymans gewoond, daarna omstreeks 1960 Fried van Kuyk, toen Piet Goos en weer later in 1967 Van Doormalen. Het huis is medio tweede helft 20e eeuw gesloopt.³⁴⁹

9.31.2.109 Boerderij tegenover de percelen Laarstraat nrs. 30 en 32

Buurtschap Laareind

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Aalst sectie B nr. 924

De in 1830 aanwezige en kort na 1950 gesloopte boerderij was 10 m breed en 25 m lang. Achter de boerderij stond in die tijd een klein bijgebouwtje van 5 x 5 m wat een bakhuis geweest kan zijn. Ten zuid-oosten van de boerderij, direct langs de Laarstraat heeft van 1830 tot aan de sloop een schuur gestaan van 5 x 13 m. In de laatste jaren was die schuur meer een bouwval. Ter plaatse van het bedrijfsgedeelte had de boer, vanwege de schuine ligging van de boerderij ten opzichte van de weg, de beschikking over een royaal erf. De boerderij had alle kenmerken van een Kempische langgevelboerderij. Het schuurhool ofwel de tasruimte, was groter dan normaal. De potstaldeuren zijn tot het laatst gebleven. Bekend is dat het strooien dakgedeelte een tijd lang met ijzeren golfplaten afgedekt is geweest en dat de jeugd daar met kiezelsteentjes op placht te gooien. De laatste hier werkzame boer was Gerrit Hendriks.³⁵⁰

9.31.2.110 Boerderij Laarstraat, ter plaatse van woonhuis Bolderiklaan nr. 34

³⁴⁷ Jansen e.a., 2009a, 76 – 77.

³⁴⁸ Jansen e.a., 2009a, 78 – 79.

³⁴⁹ Jansen e.a., 2009a, 80 – 81.

³⁵⁰ Jansen e.a., 2009a, 84 – 85.

Buurtschap Laareind

Kadastergegevens: in 1830 en 1880 Aalst sectie B nr. 923

Behalve dat de afmetingen volgens de kadasterkaart van 1830 8 x 18,25 m waren, is er van deze zeker vóór 1930 verdwenen boerderij nauwelijks iets bekend. Oud-bewoners van de Laarstraat hebben zich haar niet kunnen herinneren.³⁵¹

9.31.2.111 Boerderij Laarstraat ter plaatse van nr. 57

Buurtschap Laareind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nr. 850 en in 1880 B nr. 1315

De afmetingen waren in 1830 9 x 20 m met een aanbouw van 5 x 5 m. In 1880 en 1950 waren de afmetingen 8 x 25,50 m met in het verlengde een afdak. De foto's laten een gebroken kap (Mansardedak) zien wat wil zeggen dat die kap uit ca. 1925 stamt. Volgens een mededeling is de kap 'lang geleden' na een brand veranderd. De indeling was in ieder geval die van een langgevelboerderij uit 1830. In de lange gevel hebben twee potstaldeuren gezeten die bij de invoering van de Hollandse stal dichtgemetseld zijn. In tegenstelling tot een paardenstal aan het uiterste einde van de boerderij, is hier het paard tussen de koeienstal en de schuurherd komen te staan. In den herd, hier voorhuis genoemd, was een schouw met daarlangs een bakoven. Over die bakoven heen ging de trap naar de verdieping. De laatste landbouwersfamilie die in de boerderij woonde was het gezin Vijfeijke. Dit bestond naast het echtpaar uit 8 jongens en 4 meisjes.³⁵²

9.31.2.112 Boerderij de Laarhoeve

Adres: ter plaatse van Laarstraat 63

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nr. 854, in 1880 B nr. 1093 en B nr. 1091

In 1830 was de boerderij bijzonder lang 8 x 39 m. Er waren in dat jaar ook bijgebouwen aanwezig, namelijk een van 6 x 17 m, een van 4 x 4 m en een van 3 x 4 m. De boerderij is later gesplitst in twee woningen of in een boerderij met een burgerwoning ofwel in een boerderij met een grote schuur. Nog vóór 1880 is deze boerderij vervangen door een andere boerderij.³⁵³

9.31.2.113 Boerderij: de Laarhoeve.

Adres: ter plaatse van Laarstraat 63

Buurtschap Laareind

Kadastrale gegevens: in 1880 Aalst sectie B nrs. 1093 en 1091

Deze boerderij is komen te staan op de plaats waar tussen 1830 en 1880 de helft van boerderij A1-90 heeft gestaan. In tegenstelling tot de vorige boerderij met een lengte van 39 m, was deze boerderij met een in het verlengde daarvan gelegen woonhuis of schuur 2 x 18 = 36 m lang. In 1915 is deze boerderij geheel of gedeeltelijk gesloopt en ter plaatse is een boerderij gebouwd.³⁵⁴

9.31.2.115 Boerderij Laarstraat 46

Buurtschap Laareind

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Aalst sectie B nr. 919.

In 1950 E5 nr. 1504 en in 2000 E nr. 2600

In 1830 en ook nog in 1880 stond op deze plaats een verhoudingsgewijs klein bouwwerk van 8 x 11 m. Wanneer de bewoners gelijk hebben dat de boerderij uit circa 1750 zou stammen, dan kan het boerderijtje in 1880 nog van het hallenhuistype zijn geweest. Niet veel later dan 1880 is het pandje vervolgens uitgegroeid of herbouwd tot een traditionele langgevelboerderij van 8,80 x 19 m. De vrijstaande schuur had de maten 7 x 10 m. De lange gevel is haaks op de Laarstraat komen te liggen. Het dak had tot een verbouwing in 1964 nog de gebruikelijke dakhelling en was half met dakpannen en half met stro of riet gedekt en er zaten wolfseinden aan. Het stalgedeelte bevindt zich naast het woongedeelte en inpandig was er geen schuurherd en schuurhool. Voor de opslag van hooi en stro is de vrijstaande schuur gebruikt. Door diverse verbouwingen is het karakter van een langgevelboerderij verloren gegaan. De helling van het met betonnen dakpannen gedekte dak is bijvoorbeeld historisch

³⁵¹ Jansen e.a., 2009a, 87.

³⁵² Jansen e.a., 2009a, 88 – 89.

³⁵³ Jansen e.a., 2009a, 90.

³⁵⁴ Jansen e.a., 2009a, 91.

gezien te flauw geworden. Mede om de vele verbouwingssporen te wissen zal de boerderij witgeverfd zijn. Vroegere bewoners zijn geweest Driek Leemans, Sjef van Beers, Wim Hoogers en sinds 1962 eerst moeder Verschuyten en later haar dochter met 2 broers. De waarneembare landbouwactiviteiten van de kinderen Verschuyten zijn de laatste jaren volledig beëindigd.³⁵⁵

9.31.2.116 Boerderij Gestelsestraat 101, 102 en 103

Buurtschap Kerkeind (den Bult)

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nr. 495

Deze boerderij is waarschijnlijk gebouwd na de buurtbrand van 1803 op het Laareind. De afmetingen waren in 1830 en 1880 8,50 x 18 m. Na 1880 is de boerderij vermoedelijk aan het noordelijke einde in de lengte gegroeid tot 28 m en veranderd in twee keuterboerderijtjes. De stallingen van die boerderijtjes grensden in het midden aan elkaar. Weer later zijn ook die stallingen omgevormd tot een derde woning. Er is regelmatig veel verbouwd aan het gehele pand, maar tot op heden heeft men het landelijke karakter van het half rieten/half pannendak weten te respecteren. De oorspronkelijke 6-ruits ramen met luiken zijn nergens meer aanwezig. Over de volle lengte van de drie woningen zijn door de bewoners leilinden geplant. De laatste bewoner van de oorspronkelijke boerderij was Driekske Verberne - Donkers.³⁵⁶

9.31.2.118 Boerderij Voorbeek

Adres: Eindhovenseweg 126 (bij benadering)

Buurtschap Voorbeek

Zie ook: C2-K13

Kadastrale gegevens: na grenscorrectie 1973 Aalst sectie A7 nr. 2397 en later nr. 2539

De kort na 1830 in opdracht van jonkheer Mr. van der Beken van Pasteel gebouwde boerderij was oorspronkelijk gesitueerd in de gemeente Stratum. Na samenvoeging van Stratum met Eindhoven heeft zij tot een volgende grenscorrectie in 1973 op Eindhovens grondgebied gestaan. In 1973 vond een ruiling plaats van grondgebied tussen Eindhoven en Waalre ten zuiden en ten noorden van de autoweg E-34. Sindsdien is de betreffende ondergrond Waalres grondgebied. De juiste situering is (nog) niet achterhaald. Zij was een van de 10 boerderijen die Mr. van der Beken van Pasteel in Stratum en in Aalst liet bouwen. Hij heeft tevens veel heidegebied laten ontginnen. Hij was eigenaar van enige honderden ha. Grond.³⁵⁷

9.31.2.120 Boerderij ter plaatse van de High Tech Campus

Buurtschap: omgeving 't Slotje.

Kadastrale gegevens: In 1830 Aalst sectie B nr. 140

In 1830 waren de afmetingen 8 x 20 m. Er stond ook een bijgebouw van 4 x 6 m dat mogelijk een bakhuisje is geweest. Vanwege het vroege verdwijntijdstip is de verwachting iets meer van de boerderij te weten te komen gering. Bij de grenscorrectie van 1973 is het gebied ten noorden van de E34/A67 Eindhovens grondgebied geworden.³⁵⁸

9.31.2.121 Boerderij Julianahoeve

Adres: 100 m ten noorden van de E-34 en 400 m ten westen van de Bayeuxlaan (High Tech Campus)

Buurtschap: nabij 't Slotje

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie B nr. 2590

Deze kopgevelboerderij is in 1921 opgericht. De boerderij was 27 m lang en bij het woongedeelte 10 m breed. Bij het bedrijfspedeelte was ze breder vanwege eraan vastgebouwde afhangen, namelijk 14 en 19 m. Met rode dakpannen werd in een verder met gesmoorde pannen gedekt zadeldak de naam 'Julianahoeve' aangebracht. Prinses Juliana was op dat moment 12 jaar oud. Op last van de Duitse bezetter moest de naam in 1942 verwijderd worden. De smalle ramen in het woongedeelte waren voorzien van een kleine roede-verdeling met daardoor in elk raam 12 ruiten. De boerderij is in de jaren zestig, ten behoeve van de aanleg van de E-34, gesloopt. De laatste bewoner was landbouwer A.

³⁵⁵ Jansen e.a., 2009a, 94 – 95.

³⁵⁶ Jansen e.a., 2009a, 96 – 97.

³⁵⁷ Jansen e.a., 2009a, 101.

³⁵⁸ Jansen e.a., 2009a, 107.

Toonders. Als nevenverdiende verkocht deze vanuit (het afgelegen) huis bronolie. Hij heeft zich na zijn vertrek als landbouwer gevestigd aan de Witvenseweg te Veldhoven.³⁵⁹

9.31.2.124 Boerderij ter plaatse van de High Tech Campus gemeente Eindhoven

Buurtschap: bij het Slotje

Kadastrale gegevens: in 1830 tot 1836 Aalst sectie B nr. 140

De afmetingen van deze niet zo grote langgevelboerderij waren in 1830 7 x 16 m. Aldus het kadaster is de boerderij in 1836 afgebroken en elders op het erf is een nieuwe boerderij opgericht: B1-K22.

Door een grenscorrectie in 1973 is het gebied ten noorden van de autoweg E-34 Eindhovens grondgebied geworden.³⁶⁰

9.31.2.125 Boerderij ter plaatse van de High Tech Campus gemeente Eindhoven

Buurtschap: bij het Slotje

Kadastrale gegevens: Aalst sectie B nr. 962

In 1880 waren de afmetingen van de in 1836 gebouwde opvolgster van boerderij A1-99 10 x 29 m. Er was toen nog een bijgebouw van de vroegere oude boerderij aanwezig van 10 x 15 m en elders stond een kleiner bijgebouw ter grootte van 5 x 10 m. Deze boerderij werd in 1936 gesloopt vanwege een brand. De bewoner was toen de uit Bergeijk afkomstige Johannes de Krom. Het huisperceel is daarna weiland geworden. Volgens de bewoner van de bungalow die in 1955 op de plaats van het Slotje stond, waren op het perceel nog funderingsrestanten aanwezig van een boerderij, een gierkelder en een waterput. Na de brand van 1936 werd ter vervanging van deze boerderij, boerderij C2-K21 opgericht. Door een grenscorrectie in 1973 is het gebied ten noorden van de E-34 autoweg Eindhovens grondgebied geworden.³⁶¹

9.31.2.126 Boerderij Velddoornhoeve

Adres: Gennepeweg 170 Eindhoven

Buurtschap: 't Slotje, voorheen Laareind

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie B1 nr. 2062 en later nr. 2735

Deze kopgevelboerderij is door Johannes de Krom opgericht ter vervanging van zijn in 1936 afgebrande boerderij B1-K22. Deze boerderij was pas één jaar daarvoor door hem in gebruik genomen. De nieuwe kortgevelboerderij had een L-vormige plattegrond. De hoofd vleugel, die nu nog bestaat, was 10 x 34 m groot met daartegenaan plaatselijk een verbreding. De andere vleugel was 26 m lang en had twee breedtes 15 en 6 m. Als gevolg van de vestiging van het Nat. Lab. en de aanleg van de ontsluitingsweg de Bayeuxlaan heeft de opvolger van De Krom, landbouwer Van Heyst, zijn werkzaamheden hier gestaakt en tot op heden wordt er vanuit de boerderij nog maar op marginale wijze aan landbouw gedaan en worden er paarden gehouden. De tweede vleugel van de boerderij is gesloopt. Door een grenscorrectie in 1973 is het gebied ten noorden van de autoweg E-34 Eindhovens grondgebied geworden.³⁶²

9.31.2.127 Boerderij de Pannenhoeve

Adres: verlengde Laarstraat, ca. 100 m oostelijk van de Bayeuxlaan

Buurtschap: omgeving 't Slotje

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nrs. 874 en 874a, in 1880 B nrs. 1376 en 1377 en in 1950 B2 nr. 2598.

In 1830 waren de afmetingen 9 x 23 m en stond er een schuur van 6 x 16,50 m en een bijgebouwtje (bakhuis?) van 4 x 5 m. In 1880 bleek de boerderij 19 m langer te zijn geworden, namelijk 42 m. Deze 19 m was deels aan het woongedeelte vastgebouwd en deels aan het bedrijfs gedeelte. De boerderij is in 1823 tot stand gekomen door jonkheer Mr. M. van der Beken Pasteel, die in noordelijk Aalst en zuidelijk Stratum een tiental boerderijen liet oprichten. Rentmeester P. Bleeker van de N.V. Philips heeft bij de sloop in 1961 de in de lange gevel aanwezige gevelsteen van terra cotta heelhuids kunnen redden en die steen bevindt zich thans in de gevel van de Leemerhoeve (A4-65). Boven de

³⁵⁹ Jansen e.a., 2009a, 108 – 109.

³⁶⁰ Jansen e.a., 2009a, 110 – 111.

³⁶¹ Jansen e.a., 2009a, 115.

³⁶² Jansen e.a., 2009a, 116 – 117.

dubbele potstaldeur bevond zich een niet veel voorkomende halfronde boog. Ook hier waren de deuren dichtgemetseld en vervangen door een loopdeur en stalraam. Bij de raamopeningen van het woongedeelte zaten halve luiken. Ofschoon de naam Pannenhoef duidt op een volledig pannendak was dat bij de sloop niet zo. Het bovenste deel was met stro of riet gedekt en het onderste deel met pannen. In 1923 is de Pannenhoef gekocht door landbouwer Cornelissen. De N.V. Philips heeft ook deze boerderij met grond opgekocht in verband met het te verwezenlijken Natuurkundig Laboratorium. De laatste pachter was Janus van Kuyk.³⁶³

9.31.2.122 Boerderij Laarstraat Eindhoven

Buurtschap Laareind

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie B1 nr. 1595

De afmetingen van dit na 1880 opgerichte keuterboerderijtje waren 7,50 x 18 m. De naar de zandweg gekeerde kopgevel was boven het dakvlak opgemetseld. In de lange zuidelijke gevel waren in het woongedeelte twee deuren naast elkaar wat duidt op een dubbele bewoning. Het pandje was in het verleden witgeverfd. Aan de zuidzijde was een met een haag omringde boomgaard en daarin stond een kippenhok. Na de aanleg van de E-34 is het boerderijtje van Aalst afgezonderd komen te liggen. Aan het pand zijn later nieuwe gevels aangebracht. Thans is het pand een onderdeel geworden van een uitgestrekt golfterrein en voor buitenstaanders niet meer bereikbaar. Vroegere bewoners waren de keuterboer Driek Sporen en later zijn zoon Jan (1923-2003). Beiden waren ook vrachtrijder met paard en wagen. Het pand staat thans op grondgebied van de gemeente Eindhoven.³⁶⁴

9.31.2.128 Boerderij 't Gennipse Huisje

Adres: Genneperweg/Velddoornweg Eindhoven

Buurtschap: bij het Slotje

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie B nr. 256, in 1950 B1 2209

De afmetingen van deze boerderij zijn van 1830 tot aan haar afbranden in 1971 steeds hetzelfde gebleven namelijk 8,50 x 33 m. In 1950 waren meerdere kleinere bijgebouwen aanwezig, waarvan een van 4,50 x 8,50 m. Zoals de afmetingen aangeven was er zeker geen sprake van een 'huisje'. Het gebouw had alle kenmerken van een Kempische langgevelboerderij. De oorspronkelijke potstaldeuren waren na invoering van de Hollandse stal in 1924 vervangen door een loopdeur met stalraampje. De paarden stonden zoals gebruikelijk gestald in het uiterste einde van de boerderij en die stal was ook voorzien van een dubbele potstaldeur. De boerderij is in 1795 gekocht door Peter Mikkers en hier hebben in totaal 7 generaties Mikkers gewoond en gewerkt. Als laatste was dat Frans Mikkers, landbouwer en tevens wethouder van de gemeente Waalre. Tot 1920 was in de boerderij een kleine caféruimte gevestigd. De gemeentegrens tussen de gemeenten Eindhoven en Waalre liep tot de grenscorrectie in 1973 precies over de kopgevel bij het stalgedeelte. Vanwege een brand moest in 1971 de op dat moment onbewoonde boerderij gesloopt worden.³⁶⁵

9.31.2.130 Boerderij voorheen bekend als: 'de Lonschoorse Hoeve'

Adres: ter plaatse van Koningin Wilhelminalaan 66

Buurtschap Ekenrooi

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie A nr. 326, in 1880 A 1076

De lengteas van deze langgevelboerderij was oost-west gericht. De afmetingen waren 10 x 32 m. In 1925 brandde de boerderij af. Zij is nog datzelfde jaar vervangen door de kopgevelboerderij C2-K3. De laatste eigenaar/bewoners waren Jan van Doormalen met een ongetrouwde broer en zus. Van de boerderij is geen afbeelding bekend.³⁶⁶

9.31.2.131 Boerderij ter plaatse van Koningin Wilhelminalaan 66

Buurtschap Ekenrooi

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie A nr. 1366 en in 2000 A nr. 2970

³⁶³ Jansen e.a., 2009a, 118 – 119.

³⁶⁴ Jansen e.a., 2009a, 120 – 121.

³⁶⁵ Jansen e.a., 2009a, 122 – 123.

³⁶⁶ Jansen e.a., 2009a, 129.

De lengteas van deze in 1925 in opdracht van Jan van Doormalen gebouwde kopgevelboerderij was haaks op die van zijn voorganger A2-9. De indeling week, wat betreft het bedrijfsgedeelte, af van die van de traditionele langgevelboerderij. Ook was het pand over de gehele lengte voorzien van een gebroken kap. De afmetingen waren 10,44 x 33,50 m. In 1930 vestigde zich hier de toen pas getrouwde Toontje van Doormalen en hij kreeg met zijn vrouw op deze plaats 13 kinderen. Bij de boerderij werd na de laatste wereldoorlog een boomgaard opgericht van 1 ha. groot. In 1958/1959 is de boerderij verkocht aan de N.V. Philips die de boerderij verpachtte aan achtereenvolgens Bert de Wit en Harrie van Zon. De boomgaard werd toen bijna geheel weer gerooid. In 2002 is de boerderij vanwege zijn fraaie landschappelijke ligging in het Tongelreepdal voorgedragen voor opname in het gemeentelijke monumentenbestand. Met veel weerstand vanuit de plaatselijke bevolking en van meerdere milieu-instanties is de boerderij in 2003 toch nog gesloopt. Thans staat daar een luxueus landhuis omgeven door een uitgebreid park en herinnert er niets meer aan het oorspronkelijke agrarische gebruik van dit gedeelte van het Tongelreepdal.³⁶⁷

9.31.2.133 Boerderij tegenover Ekenrooisestraat 57

Buurtschap Ekenrooi

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie A nr. 185 en in 1880 en 1950 A nr. 1163

De afmetingen zijn in de periode 1830 tot het tijdstip van afbraak (rond 1960) hetzelfde gebleven: 10 x 27 m. Begin 20e eeuw is tegen de achterzijde ter plaatse van het bedrijfsgedeelte een grote schuur gebouwd. De dubbele potstaldeur in de lange gevel was vervangen door een staldeur met twee stalramen. Gelet op de plaats van de muurankers en het feit dat de boerderij van vóór 1830 dateert, kan geconcludeerd worden dat ter plaatse van het bedrijfsgedeelte nog een viertal ankerbalkgebinten heeft gestaan. Nog jarenlang heeft een hoop puin de plaats aangegeven waar de boerderij stond. Jan Sanders was de laatste hier praktiserende boer. De oorspronkelijk voor de boerderij staande linden zijn nog steeds aanwezig.³⁶⁸

9.31.2.134 Boerderij ter plaatse van Ekenrooisestraat 55

Buurtschap Ekenrooi

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie A nr. 257 en in 1880 A nr. 1037

De afmetingen van deze dus in 1830 al aanwezige langgevelboerderij waren 9 x 24 m. De boerderij stond met de lange voorgevel op de weggrens. De boerderij is in 1934 afgebrand toen de familie Bax de boerderij bewoonde. In dat jaar werd Hendrik van Doormalen de eigenaar van de ondergrond en hij liet er boerderij C2-K18 bouwen. Van boerderij A2-15 is geen foto beschikbaar gekomen en is ook niets bekend van de indeling.³⁶⁹

9.31.2.136 Boerderij Ekenrooisestraat ter plaatse van huisnr. 12

Buurtschap Ekenrooi (Aalst III)

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie A nr. 198

In 1830 stond ter plaatse waar later Huize de Pracht is gebouwd een langgevelboerderij met de afmetingen 10 x 32 m. Achter de boerderij was vroeger ook een bijgebouw aanwezig van 6,50 x 13 m. In 1880 was sprake van een bijgebouw van 7 x 17 m. De boerderij zelf was in 1880 niet meer aanwezig. Zij zou gesloopt zijn nog vóór 1853. In deze boerderij was een herberg gevestigd. Daar konden de karrenvoerders overnachten, die met hun door meerdere paarden getrokken karren hier toen vrij veel langs kwamen. Dat veranderde geheel toen de keibestrating van de Luikerweg (thans Eindhoveneweg/ Valkenswaardseweg) gereed kwam in het begin van de 19e eeuw. Later is hier een boerderij opgericht met later daaraan vast gebouwd het 19e eeuwse herenhuis 'De Pracht'. De naam 'de Pracht' zou afkomstig zijn van de benaming 'de pracht van Aalst'. In de 18e eeuw werden de vele in Aalst woonachtige voerlieden zo genoemd om de vele verdiensten en de welvaart die zij het dorp brachten.³⁷⁰

9.31.2.137 Boerderij genoemd naar het daarnaast staande herenhuis 'de Pracht'

³⁶⁷ Jansen e.a., 2009a, 130 – 131.

³⁶⁸ Jansen e.a., 2009a, 134 – 135.

³⁶⁹ Jansen e.a., 2009a, 137.

³⁷⁰ Jansen e.a., 2009a, 141.

Adres: Ekenrooisestraat ter plaatse van huisnr. 12
Buurtschap Ekenrooi

Kadastrale gegevens: in 1880 Aalst sectie A nr. 1162

De afmetingen van het boerderijgedeelte van Huize de Pracht waren in 1880 zeer onregelmatig. Ruwweg gemeten waren die 11 x 25 m. In 1950 stond er ook een schuur van 8 x 8 m. De boerderij is op nagenoeg dezelfde plaats opgericht waar voorheen boerderij A1-20 had gestaan. Als bouwjaar van de boerderij wordt 1853 aangehouden omdat de boerderij dan voor het eerst op de kadasterkaart voorkomt. De boerderij had een lage dakrand en blijkbaar al vroeg een volledig met pannen gedekt dak. Huize de Pracht is later tegen de boerderij aangebouwd, vermoedelijk in of omstreeks 1872. In de boerderij moet een gevelsteen gezeten hebben waar de naam 'de Pracht' opstond. Vanaf 1855 heeft een Theodorus Sanders in de boerderij gewoond en hij is daarin opgevolgd door zijn zoon Hendrikus Sanders. Van de boerderij en van Huize de Pracht is op zeker moment ruimte afgescheiden voor het verkrijgen van een aparte derde woning. Aldus een advertentie van Notaris de Vries in 1884 was er sprake van een wel ingerichte bouwmanswoning met ruime stallen, schuur en remise met vruchtbare bouw, wei- en hooiland en bebossingen, samen ter grootte van meer dan 17 ha. Het woongedeelte was direct naast Huize de Pracht gesitueerd en het niet veel grotere bedrijfsgedeelte lag aan de zuidzijde. In 1944 is de toenmalige bewoner van de boerderij, Nicolaas Keeman, bij een brand aldaar omgekomen. Twee zonen Keeman zijn nadien in de stal een bedrijf begonnen in verwerking van rollen plastic en schuimrubber tot allerlei producten. Langs de voordeur van de boerderij heeft lange tijd het bordje 'Vergunning' bevestigd gezeten. De boerderij is met het herenhuis 'de Pracht' afgebroken omstreeks 1965.³⁷¹

9.31.2.138 Boerderij ter plaatse van de woningen Ekenrooisestraat 35, 37 en 39

Buurtschap Ekenrooi (Aalst III)

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie A nr. 252 en in 1880 A nr. 973

De afmetingen van deze langgevelboerderij waren 7,50 x 27 m. Reeds in 1830 stond er bij het woongedeelte van de boerderij een grote schuur van 6 x 13 m. In die schuur was een bakoven en opslag van stookhout. Verder was er nog een aparte hooischuur en een kippenhok. De bewoners van de boerderij, de familie P. Verberne, hebben een tijd lang in dat kippenhok moeten wonen toen de boerderij in oorlogstijd, april 1944, afbrandde. Na de oorlog bouwde de vrachtrijderfamilie Damen op de plaats van de boerderij een burger woonhuis met daarachter een grote volledig ijzeren schuur. Het woonhuis met schuur zijn later eveneens afgebroken moeten worden. Voor het woongedeelte van de boerderij stonden twee bomen waarvan er een, vanwege zijn hoogte, de omgeving lang heeft gedomineerd.³⁷²

9.31.2.139 Boerderij Ekenrooisestraat tussen de nrs. 10 en 33

Buurtschap Ekenrooi

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie A nr. 198

De boerderij was in 1830 8,50 x 24 m groot en op het erf tussen boerderij en zandweg stond een schuur van 6 x 12 m. Deze boerderij, waar verder niets van bekend is, was vóór 1880 verdwenen. Op het perceel is veel later, vermoedelijk in de 20er jaren van de 20e eeuw, een nieuwe boerderij opgericht: C1-K7.³⁷³

9.31.2.140 Boerderij tussen de woningen Ekenrooisestraat nrs. 10 - 33

Buurtschap Ekenrooi

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie A nr. 1265

Deze omstreeks het midden van de eerste helft van de 20e eeuw opgerichte langgevelboerderij kende de maten 8 x 23 m. Hij stond wat dichterbij de weg dan zijn voorganger, terwijl er ook nogal wat jaren overheen gegaan zijn voordat het perceel weer bebouwd werd. Boerderij was een typische langegevelboerderij voor die tijd. De gebroken kap (Mansardedak) was in het begin van de 20e eeuw bij boerderijen en woonhuizen nogal populair vanwege de ruimtewinst op de zolder. De boerderij kende nog een dubbele potstaldeur, ofschoon de Hollandse stal toen zeker al bekend was. Tegen de

³⁷¹ Jansen e.a., 2009a, 142 – 143.

³⁷² Jansen e.a., 2009a, 144 – 145.

³⁷³ Jansen e.a., 2009a, 147.

noordwestelijke kopgevel was ook zoals gebruikelijk een ahang aangebracht. De oudst bekende bewoners waren Cobus en Mien Verharen, later opgevolgd door boer Teun van Lent. De nog in goede staat lijkende boerderij is omstreeks 1950 gesloopt.³⁷⁴

9.31.2.141 Boerderij Ekenrooisestraat tussen de huisnrs. 10 en 21

Buurtschap Ekenrooi

Kadastrale gegevens: in 1830, 1880 en 1950 Aalst sectie A nr. 206

Deze in 1830 reeds aanwezige boerderij was 8 x 24 m groot. In die tijd stonden er ook twee bijgebouwen: een van 8 x 17 m en een van 2 x 4 m. Op zeker moment is de boerderij voor bewoning onbruikbaar geworden en heeft zij als stal/schuur gediend. Nadat boerderij werd gesloopt in circa 1920 zijn ongeveer op dezelfde plaats, met een kleine overlapping, de in Ekenrooi voorheen goed bekende 3 huisjes gebouwd. Deze 3 huisjes zouden ook even als paardenstal en varkensstal voor boerderij B3-K8 gediend hebben.³⁷⁵

9.31.2.142 Boerderij Hutdijk ter plaatse van nr. 2

Buurtschap Ekenrooi

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie A nr. 240, in 1880 A nr. 972 en in 1950 A nr. 1223

De afmetingen waren in 1830 8 x 17,50 m. Later is de boerderij verlengd. Op een oudere foto is te zien dat het oudste gedeelte van het dak onder met pannen en boven met stro gedekt is geweest. De latere in westelijke richting plaats gevonden uitbreiding van het bedrijfsgedeelte kreeg een lagere dak- en vorstrand en een volledig strooien dak. Voor die uitbreiding heeft men van wat toen openbare weg was, gebruik moeten maken. De nu nog in gemeenteplantsoen aanwezige knotlinden stonden nabij de westelijke kopgevel. Weer latere foto's laten een volledig veranderd gebouw zien waarbij het karakter van een boerderij geheel verdwenen is. Het pand is dubbel bewoond geweest en in het westelijke gedeelte was lang de buurtwinkel en het café van Van Doormalen gevestigd. In die tijd waren de muren volledig witgeverfd. De voormalige boerderij stond op een opvallende plaats bij de aansluiting van de Hutdijk op de Ekenrooisestraat. Vroegere bewoners zijn geweest: Driek Damen, Verberne en Gradje van Doormalen. Het pand is omstreeks 1965 gesloopt.³⁷⁶

9.31.2.144 Boerderij de Rooise hoeve

Adres: Prins Mauritsweg ter plaatse van nr. 2

Buurtschap Ekenrooi

Kadastrale gegevens: in 1880 Aalst sectie A nr. 749 en in 1950 A nr. 2182

De in 1858 gebouwde boerderij was 8 x 26 m groot. Bij de boerderij stond een grote schuur van 9 x 19 m. Het wit bepleisterde pand stond op een in het oog vallende plaats aan het begin van de Hutdijk. Volgens een oud-bewoner van de boerderij, Willem Willems, waren de stenen gebakken in een kleine steenoven aan de Tongelreep tegen de Eindhovense Golf aan. Het leem werd daar ook uitgegraven. Voor het mengen van het leem zou een kleine watermolen zijn gebruikt. Leden van de familie Willems hebben van 1918 tot 1974 op de boerderij gewoond en geboerd. Een gemeenteraadslid kocht in 1977 de boerderij van de gemeente met een restauratieverplichting daarop. Op een vroege ochtend was echter de gehele boerderij in een diep gegraven gat geschoven. De daarna nieuw opgetrokken woonboerderij had weinig herkenbaars meer van de oude boerderij.³⁷⁷

9.31.2.145 Boerderij Pastoor van de Heijdenstraat ter plaatse van de nummers 10 en 12

Buurtschap Ekenrooi

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie A nr. 1553

De pas getrouwde Frans Bax liet in 1928 deze 9 x 21 m grote boerderij bouwen. Aan de achterzijde werd tevens een aanbouw van 5 x 7 m opgericht. Hij heeft bij de bouw alle nodige hand- en spandiensten verricht. Daarom heeft hij later dikwijls verklaard, dat hij zijn boerderij wel 6x op de schouders heeft gehad. De boerderij had een gebroken kap die in de jaren twintig veel werd toegepast. De boerderij had een bakoven, een Hollandse stal en schuifdeuren naar de schuurherd.

³⁷⁴ Jansen e.a., 2009a, 148 – 149.

³⁷⁵ Jansen e.a., 2009a, 151.

³⁷⁶ Jansen e.a., 2009a, 152 – 153.

³⁷⁷ Jansen e.a., 2009a, 156 – 157.

Naast een staanplaats voor 6 koeien was er een stalling voor 2 paarden. Met behulp van die 2 paarden heeft Frans Bax en zijn zoon Martien met veel inspanning een heidegebied in het Moerbroek ontgonnen. De paarden werden ook ingezet om voor derden vracht te rijden. De laatste hier actief zijnde boer was Sjef Sanders. De boerderij heeft in 2003, na een bestaan van 75 jaar, moeten wijken voor nieuwbouwwoningen.³⁷⁸

9.31.2.146 Boerderij hoek Sophiastraat/Pastoor v. d. Heydenstraat, ter plaatse van Sophiastraat woonhuis nr. 2

Buurtschap: Ekenrooi

Kadastrale gegevens: in 1880 Aalst sectie A1 nr. 1013, in 1978 Aalst sectie A1 nr. 1682

In 1880 kwam het keuterboerderijtje nog niet op de kadasterkaart voor. In 1950 was dat wel het geval en had het de afmetingen van 6,50 x 15 m. Het dakschild aan de straatzijde was geheel met stro/riet bedekt en aan de achterzijde deels met stro/riet, deels met oud- Hollandse pannen. Het dak was op de einden van kleine wolfseinden voorzien. In de noordelijke kopgevel bevond zich een hooiluik voor hooiopslag boven het woongedeelte. De zesruitse ramen hadden allen luiken. Rechts in het pand was een kleine stalruimte. Bij het pand hoorde ca. 1 ha. landbouwgrond. De toendertijd voor het huisje staande knotlinden herinneren ons momenteel nog steeds aan dit eertijds sfeervol gesitueerde pandje. De laatste bewoner was Verberne, die als hoofdberoep nachtwaker was bij de plaatselijk houtindustrie De Kist.³⁷⁹

9.31.2.147 Boerderij hoeve Beekhoven

Adres: oostelijk van de panden Willemstraat 15, 17 en 19

Buurtschap Ekenrooi

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie A nr. 36a, in 1880 A nr. 671 en in 1950 A nr. 1631

Jonkheer Mr. Van der Beken Pasteel kocht in 1827 een stuk heide waarop hij op deze plaats een van zijn tien boerderijen liet bouwen en gaf haar de naam 'Beekhoven'. De afmetingen van deze boerderij waren 9 x 26 m. Het dak had aan de uiteinden opvallend grote wolfseinden. In 1880 was op de kadasterkaart de totale lengte 37 m. Vermoedelijk was er toen reeds een woning tegen aangebouwd. Rond 1945-1950 bestaat het pand uit 3 woningen en is er geen bedrijfs gedeelte meer aanwezig. Tot aan de sloop in circa 1960 zijn in deze woningen veel Aalstenaren voor een korte of langere periode gehuisvest geweest.³⁸⁰

9.31.2.148 Boerderij Anna Maria Hoeve

Adres: Schoenmakerslaan ter plaatse van de huisnrs. 6 en 8

Buurtschap Ekenrooi

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie A3 nr. 1313 en in 1967 A3 nr. 2316

Bij de bouw van deze boerderij in 1927 was er sprake van een kopgevelboerderij. De toen in de kopgevel aanwezige voordeur met links en rechts daarvan een van luiken voorzien raam zijn later vervangen door een groot raam. Alleen het woongedeelte was van een gebroken kap voorzien en het langere bedrijfs gedeelte van een zadeldak. Het woongedeelte was 7,55 x 8 m groot en het bedrijfs gedeelte 11,60 x 16 m. Het noordelijke 4m brede gedeelte van het bedrijfs gedeelte had een apart zadeldakje. Alle buitenmuren waren spouwmuren. De stal bood plaats aan een 15-tal koeien. De mestvaalt was in het gebouw opgenomen. De opdrachtgever tot de bouw van de boerderij was landbouwer W. Looyen. Het pand is als modelboerderij opgericht. De laatste bewoners waren de familie Van Opstal. In circa 1969 is de boerderij gesloopt ten behoeve van de aldaar te plegen nieuwbouw.³⁸¹

9.31.2.150 Boerderij de Vorstervoortse Hoeve

Adres: ter plaatse van Achtereindsestraat nr. 8

Buurtschap Achtereind

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Aalst sectie A nr. 441

³⁷⁸ Jansen e.a., 2009a, 158 – 159.

³⁷⁹ Jansen e.a., 2009a, 160 – 161.

³⁸⁰ Jansen e.a., 2009a, 163.

³⁸¹ Jansen e.a., 2009a, 164 – 165.

Reeds in de 15e eeuw was er sprake van de naam Vorstervoort. In 1715 werd geschreven over 'den Vorstent'. In de volksmond wordt de naam nog uitgesproken als 'De Vorsent'. In 1649 is de boerenhoeve gebouwd. In 1950 is ze afgebrand vanwege een schoorsteenbrand. Volgens de kadastrale kaart is de hoofdbouw van de herbouwde boerderij geheel op de fundamenten van de afgebrande boerderij komen te staan. De huidige afmetingen zijn 8,94 (gedeeltelijk 14,06) x 28,73 m. In 1880 was er een bijgebouw aangegeven van 4 x 7 m. In alles was de boerderij herkenbaar als een traditionele langgevelboerderij. De 'goei kammer' werd gebruikt door de eigenaar bij zijn bezoek aldaar en dat was als laatste dhr. Van de Velden uit Eindhoven. De stal bood ruimte aan 8 koeien. De huidige boerderij is in 1951 door de familie van Dijk heropgebouwd en valt dus net buiten de studieperiode 1830 - 1950. Maar desondanks de volgende gegevens. Wat voorheen bij een langgevelboerderij gebruikelijk was als potstal + schuurherd + schuurhool werd bij de nieuwbouw van 1951 volledig tasruimte en het vee kwam onder een afdak tegen de achtergevel te staan. De boerderij is momenteel gesplitst in 2 woningen.³⁸²

9.31.2.151 Boerderij ter plaatse van Achtereindsestraat 6

Buurtschap Achtereind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie A nr. 462

De afmetingen van deze circa 20 m van de weg afliggende langgevelboerderij waren in 1830 8,80 x 19 m. Toen stond er tussen boerderij en zandweg ook nog een groot bijgebouw van 7,50 x 13 m. In 1880 was deze boerderij niet meer aanwezig en was zij vervangen door de huidige boerderij B3-K1. Ten tijde van het bestaan van boerderij A1-3 was de nog niet rechtgetrokken Achtereindsestraat de aangewezen route voor vrachtrijders (met karren getrokken door meerdere zware paarden) tussen midden Limburg en westelijk Brabant. Weer later werd er over deze zandweg geweven linnen vanuit Budel via Leende en Valkenswaard naar Geldrop vervoerd.³⁸³

9.31.2.152 Boerderij Achtereindsestraat 100 m zuidelijk van huisnr. 5

Buurtschap Achtereind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie A nr. 520

In 1830 had deze boerderij de afmetingen 11 x 15 m. De bijna vierkantige vorm duidt erop dat dit een boerderij van het hallenhuistype kan zijn geweest. De uitbouw aan de zuidelijke gevel is tevens herkenbaar als de bij hallenhuisboerderijen gebruikelijke uitbreiding van het woongedeelte. Men spreekt dan van een 'hoekgevelboerderij'. Van dergelijke boerderijen zijn er nog enkele aanwezig in de Meierij van 's-Hertogenbosch. In de achterkopgevel van de boerderij zal zoals gebruikelijk was de dubbele deel deur hebben gezeten. Aan de andere kant van het daar gelegen erf bevond zich een schuur (vermoedelijk van het dwarsdeelttype) van 7 x 12,50 m. De opvolger van deze boerderij (B2-K2) is opgericht nog vóór 1880 en kwam circa 50 m noordelijker te staan.³⁸⁴

9.31.2.154 Boerderij Achtereindsestraat 5

Buurtschap Achtereind

Kadastrale gegevens: in 1880, 1950 en 2000 Aalst sectie A nr. 701

Zoals de foto laat zien was de opvolger van boerderij A1-4 een forse, traditioneel gebouwde, langgevelboerderij met de afmetingen 8,20 x 32 m. In 1950 was ook nog een kippenhok aanwezig van 4 x 15 m. De boerderij had twee potstallen, een hoge dubbele deel deur, een forse schuurhool en verder nog, zoals gebruikelijk, op het einde van de boerderij de paardenstal. In deze boerderij woonde en werkte Nardus Verberne. Hij was afkomstig van boerderij A3-72 als oudste zoon van het 11 kinderen tellende gezin van Driek Verberne. In Aalst komt de naam Verberne veelvuldig voor. Rond 1970 is de boerderij door de toenmalige eigenaar Bert Vermeer gesloopt en vervangen door een boerderij van het landhuistype met een aparte ligstal. Bert Vermeer stond in die tijd bekend om zijn grote aantal zwart-bonte koeien. Rood-bont vee kwam hier toen en nu nog wel het meest voor.³⁸⁵

9.31.2.155 Boerderij ter plaatse van Achtereindsestraat 4

³⁸² Jansen e.a., 2009a, 168 – 169.

³⁸³ Jansen e.a., 2009a, 170.

³⁸⁴ Jansen e.a., 2009a, 171.

³⁸⁵ Jansen e.a., 2009a, 174 – 175.

Buurtschap Achtereind

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Aalst sectie A nr. 515

In 1830 was er sprake van een forse langgevelboerderij: 8 x 28 m. Tot de afbraak in 1937 zijn deze afmetingen gehandhaafd gebleven. Tevens heeft er enige meters van de boerderij een bijgebouw gestaan ter grootte van 4 x 6,50 m. Wellicht was dit een bakhuis. De lange gevel was niet zoals gebruikelijk parallel aan de weg gelegen. In 1937 is een nieuwe boerderij op dezelfde plaats opgericht.³⁸⁶

9.31.2.153 Boerderij tegenover Achtereindsestraat nr. 4

Buurtschap Achtereind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie A nr. 513

Deze langgevelboerderij met de afmetingen 9 x 25 m was in 1830 aanwezig maar vermoedelijk direct na 1837 geheel verdwenen. In het terrein is niets meer waarneembaar wat ons nog herinnert aan deze boerderij. In deze boerderij was de Aalster wethouder Martinus Roest (wethouder van 1830 tot 1862) woonachtig tot die in 1837 afbrandde. Roest was ook eigenaar van boerderij A4-8.³⁸⁷

9.31.2.149 Boerderij Achtereindsestraat 2a

Buurtschap Achtereind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie A nrs. 491 en 492, in 1950 A2 nr 1291

In 1830 stond al op deze plaats een boerderij van 8 x 16 m. De boerderij is waarschijnlijk gebouwd omstreeks 1814. In 1816 werd door de toenmalige eigenaar, Joseph van de Laak, het gebouw in twee delen verkocht: 'aan Andries van Mierlo, wever te Aalst, een kamer in den westkant scheydende op de brandmuur'. 'Aan Peeter van de Paalen, weever te Aalst, een keuken met een goot in den oostenkant scheydende op den brandmuure'. De brandmuur is gemeenschappelijk. Het woongedeelte besloeg oorspronkelijk de helft van de lengte en was gesitueerd aan de oostzijde. Het bedrijfs gedeelte had in de lange gevel een dubbele potstaldeur en enkele staldeur. Tegen de westelijke kopgevel was een houten ahang aangebracht. De ramen van het woongedeelte zijn lang voorzien geweest van luiken. Het dak kende geen wolfseinden en het is niet bekend of er een strooien gedeelte op heeft gezeten. De boerderij werd voorheen bewoond door Gradje Jansen die er met zijn vrouw het 50-jarig huwelijksfeest heeft gevierd. Omstreeks 1960 is de boerderij door de zoon Peer Jansen opnieuw gesplitst in twee woningen en weer later zijn de buitenmuren vernieuwd.³⁸⁸

9.31.2.156 Boerderij de Kieviet

Adres: Clematislaan tegenover de nrs. 38 en 40

Buurtschap: Laareind

Kadastrale gegevens: in 1880 Aalst sectie B2 nr. 1122 en in 1950 B2 nr. 2328

Totdat de nieuwe woonwijk 'de Voldijn' in de jaren '60 werd gerealiseerd, stond dit keuterboerderijtje ver van de bewoonde wereld midden in een schraal akkergebied. De afmetingen bedroegen 7 x 12 m. Aan het oostelijke einde van het pand is op zeker moment een ahang aangebracht. Het boerderijtje bezat geen schuurdeuren. Het dak met wolfseinden was deels met pannen en deels met stro gedekt. De nokafwerking van een strooien of rieten dak is altijd een kwetsbaar punt geweest. Op de uit de jaren '60 stammende foto van dit boerderijtje is een ogenschijnlijk goede afwerking te zien. De oudst bekende bewoning was die van de familie Otterdijk. Daarna werd de boerderij bewoond door Hein en Mina Huijbers met kinderen en tenslotte nam de familie Bijsterveld hier haar intrek.³⁸⁹

9.31.2.157 Boerderij Moerbeek 500 m ten oosten van het kantoor van de Regionale Brandweer aan het Leender fietspad

Buurtschap: lag afgelegen van overige bebouwing

Kadastrale gegevens: in 1970 Aalst, sectie A7 nr. 2502

In 1830 was hier een boerderij aanwezig van 10 x 38 m. De boerderij lag toen nog in de gemeente Stratum. In 1970 staat op de kadasterkaart op die plaats een bebouwing aangegeven van 15 x 18 m.

³⁸⁶ Jansen e.a., 2009a, 177.

³⁸⁷ Jansen e.a., 2009a, 181.

³⁸⁸ Jansen e.a., 2009a, 182 – 183.

³⁸⁹ Jansen e.a., 2009a, 190 – 191.

In 1973 vond een grenscorrectie met de gemeente Eindhoven plaats en kwam de boerderij bij de gemeente Waalre te horen. De enige foto die van het pand bekend is, laat een niet al te groot huis met een zadeldak zien waar omheen aanbouwen met een aflopend dak zijn gebouwd. Moerbeek was omstreeks 1830 een van de 10 boerderijen die Mr. jhr. Van der Beken Pasteel (1789-1864) liet bouwen in het gebied ten noorden en ten zuiden van de grens tussen de gemeenten Stratum en Aalst. De laatste hier actieve landbouwer was de pachter Van Weert. Hij was met het boerenbedrijf al gestopt voor 1940. Het woongedeelte van de boerderij zou toen al zo slecht zijn geweest, dat men in een daartegen gebouwde varkensstal leefde. Wanneer de boerderij is afgebroken is niet bekend. Wel is over een gedeelte van de bij de boerderij behorende grond in de jaren '60 de E-34 komen te liggen en is direct in front van de voormalige boerderij een hoogspanningsmast met daaraan de nodige hoogspanningskabels komen te staan.³⁹⁰

9.31.2.240 Boerderij Aalster Hut, later: Hut van Mie Peels

Adres: Leenderweg tegenover de nrs. 2 en 3

Buurtschap: de Aalster Hut

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1864 Zesgehuchten sectie B nr. 1024, in 1972 Aalst sectie A4 nr. 2439

De Aalster Hut lag in 1830 enkele meters over de grens van de gemeente Aalst met de gemeente Zesgehuchten. Na aanleg van de Rijksweg Eindhoven-Weert is via een grenscorrectie het westelijk van deze weg gelegen gedeelte van Zesgehuchten naar de gemeente Waalre gegaan. De Aalster Hut bestond al in 1717 en was naast een boerderij ook een café/herberg langs een drukke postroute van Eindhoven naar Hamont. Na het gereedkomen van de Luiker Steenweg in het begin van de 19e eeuw verminderde de klandizie sterk en kwamen er alleen nog maar mensen uit de omgeving en wandelaars en na 1900 ook fietsers uit verdere omstreken. De afmetingen van de café/boerderij waren in 1830 niet gering, namelijk 11 x 35 m. Het woon/herberg/gedeelte besloeg oorspronkelijk ongeveer de helft van de boerderij. De indeling van de lange gevel week af van de gemiddelde langgevelboerderij. Vanaf de voordeur ofwel de deur naar den herd was er eerst een enkele staldeur en direct daarlangs de grote dubbele schuurdeur. Vervolgens een dubbele potstaldeur en dan op de hoek van de boerderij weer een enkele staldeur. Na deze staldeur zal oorspronkelijk nog circa 3 à 4 m aanwezig zijn geweest. Verder bezat het pand wel de kenmerken van een Kempische langgevelboerderij. Bij bestudering van diverse foto's kan geconcludeerd worden dat de boerderij in twee fasen bij het bedrijfs gedeelte twee gebintvakken korter is geworden. Het eerste gedeelte was tot de laatst genoemde staldeur, waarbij een driehoekspant zichtbaar werd. Het tweede gedeelte dat verdween was tot aan de dubbele schuurdeur. Langs de schuurdeur staat gebruikelijk ook een gebint.

Vanaf de bewoning van de boerderij door de familie Peels in 1862 is de boerderij geleidelijk aan in verval geraakt. Rond 1860 werd de als de Aalster posthut bekend staande herberg gekocht door Jan Peels met geld uit een erfenis. Zijn mensenschuwe zoon Jef Peels (1863-1921) trouwde in 1889 met de uit Leende komende Mie van den Broek (1856-1928). Jef was zo goed en zo kwaad als het hem mogelijk was met de boerderij bezig en bemoeide zich niet met het café, dat deed Mie Peels. De hut stond als ongunstig bekend en er werden dan ook smalende verhalen verteld over de slonzige bediening in de herberg, de ruzies en daar begane misdaden en het vele bezoek door stropers.

Het was vooral de ongebreidelde rommeligheid van de herberg waar veel nieuwsgierigen en avonturiers op afkwamen. Hygiëne was er ver te zoeken en de herberg stond dan ook bekend om zijn vuiligheid. Bier werd er niet getapt, want Mie vulde het ene glas waarmee zij haar klanten van bier voorzag uit een vaatje in de kelder. De koeien en varkens die het menu van de familie moesten aanvullen en de herbergkeuken moesten bevoorraden, werden door Jef zwaar verwaarloosd. Ook de etenswaren die Jef op de markt in Geldrop kocht, moesten van de goedkoopste en dus minste kwaliteit zijn. De gasten in de herberg merkten hier echter weinig van, want op de menukaart prijkte slechts wat gebakken eieren van kippen die in en rond de herberg scharrelden, bokkezuul of wat soep.

³⁹⁰ Jansen e.a., 2009a, 192 – 193.

Volgens die stropers, die daar bijna dag en nacht vertoefden en de kinderen van Mie en Jef zeer goed gekend hebben, waren de drie kinderen van Jef en Mie, die onder de toog op groeiden, ook mensenschuw. Kwam er bezoek, dan schoten zij als ratten weg en keken door de kieren in de deur of de gaten in de muur wie de bezoekers waren. Mie, die de herberg runde, was zeker niet mensenschuw: zij was zeer gastvrij voor haar klanten. Ook aan de kinderen uit Aalst en Zesgehuchten, die op zondag met hun ouders bij de vervallen uitstalling uit kwamen, verkocht zij graag een kwatta (=een Belgisch-Nederlands merk chocolade rond het einde van de 19e eeuw).

Jef had niet zoveel met de klanten van Mie te maken. Als ze van zijn kersen en noten afbleven, vond hij het allang goed. In de herberg zelf kwam hij overigens niet veel, want Jef en Mie konden gewoonweg niet samen door één deur. Als Jef en Mie ruzie hadden - en dat was dus schering en inslag - dan sloeg Jef alle ramen aan diggelen en beukte op de weinige meubelen en deuren, voor zover die nog heel waren. Hij stond in de wijde omgeving dan ook bekend om zijn gevloek en getier en kinderen werden door hem bedreigd, wat hem eenmaal voor enkele weken in het cachot deed belanden. In een ruzie had Jef een stukje van de vinger bij Mina afgebeten. Mina stond hem daarna naar het leven en vroeg zelfs openlijk aan de stropers om haar hierbij te helpen. Maar die kans kreeg Mie niet, want Jef was in die tijd al uit huis en bezocht de hut slechts eenmaal per jaar. Bij een van die gelegenheden, toen Mina bezig was met een eind hout de aardappelen in een ijzeren pot fijn te stampen, zag zij Jef aankomen. Met haar houten aardappelstamper vloog ze op Jef en sloeg er op los. Jef moest zich in de herberg in veiligheid stellen. Over Jefs vaardigheden als boer deden smalende verhalen de ronde, maar zijn dekstier werd door de boeren zeer op prijs gesteld.

Afbeelding: Hut van Mie Peels op de Groote Heide (Zesgehuchten/Aalst, ca. 1925)

Mie was bij de jeugd zeer geliefd, maar ze werd ook gepest. Later, toen Mie in de laatste jaren van haar leven verlamd raakte, gingen de kinderen haar karretje wegduwen en haar vervelen. Toen de hut in 1925 werd verkocht was het in zeer slechte staat. Mie bleef er met haar kinderen wonen tot de hut in 1927 vrijwel volledig instortte. Hierna ging Mie bij haar dochter in Waalre wonen, waar ze in 1928 stierf.³⁹¹

9.31.2.241 Boerderij Aalster Hut

Adres: Leenderweg 2 en 3

Buurtschap Aalster Hut

Kadastrale gegevens: in 1950 Aalst sectie A4 nr. 2428

³⁹¹ Jansen e.a., 2009a, 194 – 195. www.koenvansantvoord.nl/kwartierstaat/index

In de tijd voordat deze boerderij werd opgericht stond daar tegenover ook al een caféboerderij die in de volksmond 'de Hut van Mie Peels' werd genoemd. Deze boerderij stortte van bouwvalligheid in 1927 in. In 1935 werd ter vervanging daarvan deze boerderij gebouwd. Het werd een kopgevelboerderij met in de voorgevel het opschrift 'De Aalster Hut'. De afmetingen van het woongedeelte met caféruimte bedroegen 9 x 9 m en van het bedrijfs gedeelte 14,50 x 16,20 m. De muren van het tweelaagse woongedeelte waren van een spouw voorzien. De stal bood een standplaats voor 12 koeien. Het schilddak had ter plaatse van het bedrijfs gedeelte een lage gootlijn: 2,30 m. Het nu nog aanwezige pand is in 1962 geschikt gemaakt voor bewoning door twee gezinnen. Daarbij werd ook de caféruimte voor bewoning aangewend. In het pand woonden vanaf toen bosarbeiders van het Philips Woning- en Grondbedrijf met hun families.³⁹²

9.31.2.242 Boerderij 500 m ten oosten van boerderij C2-K19 en 500 m ten noorden van boerderij C2-K15

Buurtschap: lag afgelegen van overige bebouwing

Kadastrale gegevens: niet bekend, voorheen gemeente Heeze

In de eerste helft van de 20e eeuw is op deze plaats een grote ontginningsboerderij gebouwd van het Zuid-Hollandse en West-Brabantse middenlangstype. Daarbij bevond zich het stalgedeelte direct achter het woongedeelte en was de deel in langsricting aanwezig in het daarachter vastgebouwde grote schuurgedeelte. De breedte van het woongedeelte was ongeveer 10 m en zo ook was de afstand van de voorgevel tot de voorzijde van de schuur. De schuur was ongeveer 20 m breed en 20 m lang. Daarnaast stond ook een houten veldschuur van soortgelijke grootte. Alle daken waren met riet bedekt, waarbij de nok van het bedrijfs gedeelte enkele meters boven de nok van het woongedeelte uitstak. Bij het woongedeelte waren alle ramen van luiken voorzien. De boerderij is als ontginningsboerderij aan de uiterste grens van het toen nog gemeente Heeze zijnde gebied opgericht. Het geheel is medio tweede helft van de 20e eeuw om niet duidelijk zijnde redenen gesloopt. Door een grenscorrectie is dit gedeelte van de gemeente Heeze in het jaar 1994 gemeente Waalre geworden. De laatste hier werkzame landbouwer was Zwetsloot.³⁹³

9.31.2.158 Boerderij de Neerheide 35

Buurtschap: Hoogstraat

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie A nr. 261 en in 1880 A nr. 1422

In 1830 was de boerderij 10 m breed en 15 m lang wat wijst op een boerderijtje van het hallenhuistype. In 1880 zijn de afmetingen 9 x 27,50 en is er sprake van een langgevelboerderij. In 1830 was er een bijgebouw van 8 x 12 m en een van 5 x 9 m. In 1880 waren die bijgebouwen wat kleiner, namelijk 6 x 11 m en 5 x 7 m. Omstreeks het midden van de 20e eeuw moet de boerderij afgebroken zijn en is hier meer van de weg af de Wester vloerelementenfabriek en meer langs de weg Timmerfabriek Lamers gevestigd geweest. Afbeeldingen van de boerderij zijn tot op heden niet bekend.³⁹⁴

9.31.2.159 Boerderij

Adres: de Neerheide 31

Buurtschap: Hoogstraat

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie A nr. 262, en in 1880 nr. 1423

Het dubbel woonhuis dat nu op de plaats van het voormalige boerderijtje staat, is gebouwd rond 1933. Het boerderijtje was in 1930 afgebrand. De lengte- en breedtemaat waren gering: 6,50 x 14 m. De laatste bewoner was Doeselaere. Twee dochters van Van den Oever gingen in de nieuw gebouwde blok van twee wonen. De dochter in de zuidelijke woning was gehuwd met Willem Wouters, die in de noordelijke woning met Nico v. d. Heijden. Ondanks navraag is van het boerderijtje geen afbeelding voor de dag gekomen.³⁹⁵

9.31.2.160 Boerderij het Paradijs

³⁹² Jansen e.a., 2009a, 196 – 197.

³⁹³ Jansen e.a., 2009a, 198 – 199.

³⁹⁴ Jansen e.a., 2009b, 30.

³⁹⁵ Jansen e.a., 2009b, 31.

Adres: O.L. Vrouwedijk t.o. Heistraat 2
Buurtschap: Hoogstraat

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie A nr. 276 en in 1880 nr. 1420

In 1830 leefde de betreffende landbouwer met zijn gezin in een huis van circa 11 x 13 m. Vermoedelijk heeft dit pand vroeger met dat wat er langs stond (nr. 26a) een langgevelboerderij gevormd. Op het achtererf was een stal/schuur aanwezig groot 4 x 8,50 m. In 1946 is door de toenmalige bewoner Toon Wellesen bij de gemeente een bouwvergunning aangevraagd voor een stal/schuur van 11 x 13,70 m. Het boerderijtje is omstreeks 1950 gesloopt en er is circa 20 m noordelijker nieuwbouw gepleegd in de vorm van een burgerwoonhuis. Er is geen foto bekend van het oude pand.³⁹⁶

9.31.2.161 Boerderij Heistraat 2

Kadastrale gegevens: in 1880 Waalre sectie A nr. 1046 en in 1950 A6 nr. 3503

Oorspronkelijk stond het vóór 1880 aanwezige pand met zijn lengteas haaks op het huidige pand. De afmetingen waren toen nog 5,50 x 18 m. De wijziging in de situering heeft vermoedelijk plaatsgevonden rond 1920 nadat het volledig was afgebrand. Toen zijn de afmetingen 8 x 17 m geworden. Tot omstreeks 1965 hebben hier Willem en later zoon Theo Louwers geboerd. Vanaf 1965 heeft Kees Das veel verbouwingen aan het huis gepleegd, onder andere volledig nieuwe gevels tegen de bestaande buitenmuren gezet. Het boerderijtje zelf heeft altijd weinig stalmogelijkheden gehad. Daarom stonden er verspreid op het achtererf diverse veestallen. Het landhuisachtige pandje is thans volledig in gebruik als woonhuis.³⁹⁷

9.31.2.162 Boerderij O.L. Vrouwedijk tpv aansluiting Elandlaan

Buurtschap: Hoogstraat

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie A2 nr. 1986

Op de plaats van dit boerderijtje heeft daarvoor ook een boerderij gestaan. Deze stond er al in 1708 en zal gesloopt zijn tussen 1795 en 1830. Bij de invoering van het kadaster in 1830 was het perceel begroeid met hakhout. Boerderij is na 1880 (vermoedelijk rond 1900) opgericht. De afmetingen waren 7 x 14 m. Het bezat aan de voorzijde bij het bedrijfsgedeelte een dubbele potstaldeur en daarnaast een enkele loopdeur. Sigarenmaker Fried van de Vorst kocht het pand in de 20er jaren van ene Peeters. In het pand zijn 8 kinderen Van de Vorst grootgebracht. In de jaren '70 is het pand aan de gemeente verkocht vanwege de noodzakelijke aansluiting van de Elandlaan op de O.L. Vrouwedijk. De verkoopprijs van het pand met 3300 m² grond was 80.000,- gulden. De twee voor het boerderijtje staande lindebomen zijn toen, om ze te kunnen behouden, enige meters richting weg verplaatst. Nu staan ze daar nog steeds in goede gezondheid tussen fietspad en rijbaan.³⁹⁸

9.31.2.163 Boerderij O.L. Vrouwedijk 16

Buurtschap: Hoogstraat

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie A nr. 221 en in 1880 nr. 1310

Waar thans een drietal gekoppelde eenlaagse huisjes staan heeft van vóór 1830 tot ca. 1900 een langgevelboerderij gestaan met de afmetingen 13 x 22,50, later uitgebreid tot 30 m lengte. In 1830 was er ook een bijgebouwtje direct langs de weg groot 4 x 7 m. In deze boerderij heeft in 1804 de toenmalig beruchte Steenselse dievenbende een inbraak gedaan. Er is door de werkgroep geen foto van de boerderij aangetroffen.³⁹⁹

9.31.2.164 Boerderij O.L. Vrouwedijk 5, 5a, 7

Buurtschap: Hoogstraat

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie A nr. 276 en in 1880 nr. 1420

Op de plaats waar nu de woningen O.L. Vrouwedijk nrs. 5, 5a en 7 staan, stond tot circa 1910 een forse langgevelboerderij (afmetingen 8 x 24 m). Het woongedeelte bevond zich aan de zuidzijde. In

³⁹⁶ Jansen e.a., 2009b, 35.

³⁹⁷ Jansen e.a., 2009b, 37.

³⁹⁸ Jansen e.a., 2009b, 38.

³⁹⁹ Jansen e.a., 2009b, 40.

1910 en later woonden hier twee gezinnen. In het zuidelijke gedeelte het gezin van de handwever en postbode Hem van Weert, gehuwd met Mina van Herk. In het noordelijke gedeelte het gezin van schoenmaker Toon van Weert. Beide families gebruikten gemeenschappelijk het stalgedeelte tussen de beide woningen. Het peil van beide woningen lag circa 50 cm onder de kruin van de weg. Omstreeks 1960 verbouwde Th. van Lieshout het zuidelijke gedeelte en nam het in gebruik als winkel/woonhuis. Rond 1993 is het pand op deze plaats ingekort en is er een twee onder één kap verreezen met de huisnummers 5 en 5a. In het noordelijke gedeelte van de voormalige boerderij woonde de kippenboer en dagbladbezorger Harry van Weert. In 1978 is dit gedeelte van de voormalige boerderij aanzienlijk verbouwd maar het is wel eenlaags gebleven. Op het bij het pand horende achtererf hebben nog jarenlang meerdere kippenhokken gestaan.⁴⁰⁰

9.31.2.165 Boerderij O.L. Vrouwedijk 1 en 3

Buurtschap: Hoogstraat

Kadastrale gegevens: in 1930 Waalre sectie A nr. 1431 en in 1958 nr. 1451

Bij een oppervlakkige beschouwing komt men niet op het idee dat dit blok van twee woningen voorheen een kleine, na 1880 gebouwde langgevelboerderij is geweest. De afmetingen waren 7,50 x 15,80 m. Het woongedeelte lag aan het zuidelijke einde van de boerderij. In 1930 vroeg de toenmalige eigenaar N. (Cas) Jansen sr., sigarenmaker en keuterboer, vergunning tot het aanbrengen van een nieuwe voorgevel. Bij het stalgedeelte werden de potstaldeuren en deeldeuren vervangen door een dubbele garagedeur. In 1958 werd het pand door M. van Beers gesplitst in twee woningen. Hierbij kwam de garagedeur te vervallen en werd de voorgevel in de stijl van 1930 doorgetrokken. Het zadeldak is later vervangen door een gebroken kap. De vroegere vorm van het zadeldak is in de beide kopgevels nog herkenbaar. De panden worden thans bewoond door rechts P. van Beers en links de zoon met zijn gezin.⁴⁰¹

9.31.2.166 Boerderij O.L. Vrouwedijk 8

Buurtschap: Hoogstraat

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie A nr. 216

Bekend is dat deze boerderij met de afmetingen 10 x 18 m in 1833 is afgebroken en dat de vervangende bebouwing (fietsenmaker Verbunt en Sparwinkel) ook reeds sinds 1965 is gesloopt.⁴⁰²

9.31.2.167 Boerderij O.L. Vrouwedijk noordelijk van Daslaan 72

Buurtschap: Hoogstraat

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie A nr. 215 en in 1880 nr. 1415

De afmetingen van dit eind zestiger jaren van de vorige eeuw gesloopte keuterboerderijtje waren 9 x 15, later 9 x 22 m. Ogenscheinlijk was de onderhoudstoestand, vanwege het zorgvuldige onderhoud door het echtpaar Thé en Marie van de Kerkhof, nog goed. De ondergrond is na de sloop onderdeel geworden van de achtertuin van het toen nieuw gebouwde pand Daslaan 72. Ondanks het feit dat dit karakteristieke pandje nog niet zo lang geleden verdwenen is, hebben wij geen afbeelding kunnen bemachtigen en is ook de plattegrond-indeling niet bekend. Wel is het pand te zien op bijgaande luchtfoto uit 1969.⁴⁰³

9.31.2.168 Boerderij Hoogstraat tegenover nr. 32

Buurtschap: Hoogstraat

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie A nr. 279, in 1882 nr. 1287 en in 1950 nr. 1571

De afmetingen van de boerderij zijn vanaf 1830 tot het tijdstip van de afbraak in circa 1970 hetzelfde gebleven namelijk 9 x 29 m. Omstreeks 1950 leefden hier de twee vrijgezellen Christ en Bert (van de grote Bert) Karsmakers. Bert was gehandicapt en liep met krukken. De laatste praktiserende boer was Piet van de Sande. Direct achter de boerderij in noordwestelijke richting begon toen het landbouwgebied dat bekend stond als de Heuvelse akkers. De lindebomen die voor de boerderij

⁴⁰⁰ Jansen e.a., 2009b, 41.

⁴⁰¹ Jansen e.a., 2009b, 42 – 43.

⁴⁰² Jansen e.a., 2009b, 44.

⁴⁰³ Jansen e.a., 2009b, 45.

stonden zijn nu nog steeds aanwezig en vormen een onderdeel van de bij het bejaardencentrum 'de Hoevenakkers' horende groenvoorzieningen.⁴⁰⁴

9.31.2.169 Boerderij Bergstraat/Daslaan nr. 59

Buurtschap: de Berg

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie B nr. 481

Naam: Leyn Vinckenhuis (oudste vermelding 1728)

De in 1830 reeds bestaande langgevelboerderij had tot zijn verbouwing tot landhuis in 1958 de afmetingen 9,50 x 28 m. In 1830 en 1880 stond aan de oostelijke kopgevel een bijgebouw van 4 x 10 m. Achter de boerderij is later een bakhuisachtige aanbouw opgericht. De indrukwekkende en gave boerderij kende twee dubbele potstaldeuren. Vóór de boerderij, bij het woongedeelte, stond een grote beuk. De in 1958 in het pand woonachtige landbouwer Jan Verhees beschikte tot dat moment over alle aansluitende landerijen maar de gemeente wilde daarover beschikken t.b.v. het uitbreidingsplan 'Verhees'. Jan Verhees verkreeg van de gemeente vervangende landbouwgrond in de hoek van de Dommel met de O.L. Vrouwedijk. Hij mocht daar ook de nodige stallen en schuren bouwen. Anno 2010 dreigt het landhuis te worden gesloopt en de ondergrond met het grote achterliggende gebied te worden bebouwd met huizen en bungalows.⁴⁰⁵

9.31.2.170 Boerderij Hoogstraat 32

Buurtschap: Hoogstraat

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie B nr. 478 en in 1880 648 en 649

Deze niet zo brede maar wel lange langgevelboerderij kende de maten 8 x 25 m. Er is verder niets van bekend. Zij is in 1920 gesloopt en toen is het nu nog bestaande pand Hoogstraat 22 opgericht. De voorgevel en de oostelijke kopgevel van dit pand vallen samen met die van de toen afgebroken boerderij. In die oostelijke kopgevel bevindt zich onder het maaiveld nog een koekoek (kelderraam) wat nog van de kelder van de boerderij kan zijn geweest. De bij de hoek van het huidige burgerhuis staande boom (paardekastanje) zou nog uit de tijd van de boerderij kunnen dateren.⁴⁰⁶

9.31.2.171 Boerderij Hoogstraat 10

Buurtschap: Hoogstraat

Kadastrale gegevens: even na 1880 Waalre sectie A nr. 4611 en in 1950 A4 nr. 1962

Het direct na 1880 opgerichte keuterboerderijtje had de afmetingen 7,22 x 17,22 m. Het pandje is in 1930 verbouwd en in 1967 sterk veranderd tot een eigentijdse eenlaagse woning. Hier woonde voorheen Jan Cuyvers.⁴⁰⁷

9.31.2.172 Boerderij Hoogstraat 8

Buurtschap: Hoogstraat

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie B nr. 332 en in 1880 nrs. 1065 en 1066

In 1830 had de boerderij een L-vormige plattegrond. De lengte van het gebouw langs de weg was 20 m en deze lengte had het pand ook in de richting haaks daarop. De breedte van beide vleugels was 7,50 m. In 1880 wordt de boerderij met achtertuin gesplitst in twee woningen. De meest zuidelijke woning wordt in 1894 herbouwd en dat pand heeft na weer een verbouwing in 1928 nog dienst gedaan als gasthuis van de zusters van het Liefdesgesticht Wilgefertis.⁴⁰⁸

9.31.2.173 Boerderij Hoogstraat, ter plaatse van de aansluiting J. v. Genuchtenstraat

Buurtschap: Hoogstraat

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie B nr. 335

De in 1830 aanwezige boerderij stond met de kopgevel naar de weg gericht en kan mede vanwege de verhouding in de afmetingen 8,50 x 18 m van het hallenhuistype zijn geweest. Er hoorde een langs

⁴⁰⁴ Jansen e.a., 2009b, 46.

⁴⁰⁵ Jansen e.a., 2009b, 48.

⁴⁰⁶ Jansen e.a., 2009b, 51.

⁴⁰⁷ Jansen e.a., 2009b, 52 – 53.

⁴⁰⁸ Jansen e.a., 2009b, 54 – 56.

de weg staande schuur bij van 6 x 9 m. Bekend is dat de boerderij vóór 1855 in opdracht van Maria Elisabeth Swane is afgebroken. Een afbeelding is niet bekend.⁴⁰⁹

9.31.2.174 Boerderij Molenstraat ten zuid-westen van Markt 12

Buurtschap: Het Dorp

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie B nr. 295

Van 1830 tot 1978 behield deze traditionele boerderij zijn afmetingen van circa 8 x 21 m. Op een aantal meters achter de boerderij stond een bijgebouwtje van 4 x 6 m. De boerderij heeft geruime tijd in de 60er en 70er jaren leeggestaan en is uiteindelijk door brand verwoest. Zij is daarna in 1978 afgebroken. De boerderij was de laatste authentieke boerderij van de vier boerderijen die in 1830 rond de Markt stonden. De laatste bewoner/boer was Peer v. d. Broek.⁴¹⁰

9.31.2.175 Boerderij Oude Kerkstraat ter plaatse van de nrs. 8 en 10

Buurtschap: De Berk

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie B nr. 1442

De na 1920 gebouwde boerderij had de afmetingen 8 x 24 m. Bij de boerderij hoorde een schuur (karschop) van 7 x 22 m. Het dak was voorzien van een toen in gebruik komende gebroken (Franse) kap. De boerderij is omstreeks 1965 gesloopt voor de verwezenlijking van de woonomgeving Jan van Scorellaan, Smeeleweg en Adriaen van Ostadelaan. De voor de boerderij staande zeer omvangrijke populier is toen ook verwijderd. Het pand werd eerst bewoond door Van Weert en daarna door Bert van Mol met een huishoudster. Bert van Mol is hier komen wonen in 1947 toen hij zijn eerdere boerderij (C2-K47) aan het Timmereind had verkocht aan Herman Jansen. Van de boerderij zelf is ondanks de nog jonge verdwijndatum geen enkele foto voor de dag gekomen.⁴¹¹

9.31.2.176 Boerderij Huys Den Berck (oudste vermelding 1709)

Adres: Oude Kerkstraat ter plaatse van nr. 3

Buurtschap: Het Dorp

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie B nr. 940 en 941

In tegenstelling met wat de afbeelding van de kadastrale kaart laat zien was hier meer sprake van een boerderij van het hallenhuistype. In de lange gevel langs de weg waren geen deel- of potstaldeuren te zien en het woongedeelte was op de zuidelijke kopgevel georiënteerd. De afmetingen bedroegen in 1830, toen er al sprake was van twee woningen, 9 x 34 m. Of de boerderij altijd zo lang is geweest mag worden betwijfeld, het ligt eerder voor de hand aan te nemen dat tegen de achtergevel van een kleine hallenhuisboerderij een tweede woning aangebouwd is. Het pand was gelegen aan een van de oude verbindingroutes tussen het dorp Waalre en Valkenswaard. Bij de zuidelijke kopgevel was in het begin van de 60er jaren nog een siertuintje aanwezig. Het pand is omstreeks 1965 ten behoeve van het rechtdoor trekken van de Oudekerkstraat gesloopt. De riolering was al om het pand heen gelegd. De laatste bewoners van het meest zuidelijke gedeelte waren Van Til en zijn vrouw. In het andere gedeelte was dat Van Weert. Dit gedeelte van het oude dorp Waalre stond bekend onder de benaming 'de Berk'.⁴¹²

9.31.2.177 Boerderij ter plaatse van Markt 10

Buurtschap: Het Dorp

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie B nr. 374 en in 1882 nr. 1010

De boerderij was in L-vorm opgebouwd. Het bedrijfsgedeelte lag aan de achterzijde en was vanaf de Markt niet te zien. Het woongedeelte toonde als een fraai burgerwoonhuis. Het woongedeelte was 8 x 16 m. Het bedrijfsgedeelte was ook zo groot. In deze grote schuur is in 1855 een brouwerij gestart die tot na 1952 in bedrijf is gebleven. Het woongedeelte is in 1910 vervangen door het thans daar nog staande herenhuis Markt nr. 10.⁴¹³

⁴⁰⁹ Jansen e.a., 2009b, 57.

⁴¹⁰ Jansen e.a., 2009b, 64 – 65.

⁴¹¹ Jansen e.a., 2009b, 70.

⁴¹² Jansen e.a., 2009b, 71.

⁴¹³ Jansen e.a., 2009b, 72.

9.31.2.178 Boerderij Bolkshuvel ter plaatse van Vincent van Goghlaan 33

Buurtschap: Bolkshuvel

Kadastrale gegevens: in 1830 en in 1880 Waalre sectie B nr. 395

De omstreeks 1970 afgebroken boerderij was van het langgeveltype en had de afmetingen 9 x 26 m. Het pand stond met zijn oostelijke kopgevel naar de Bolkshuvel gericht. De eigenaar van het pand heeft in 1937 op verzoek van de bewoners, de familie van Hoof, het dak laten vernieuwen en twee slaapkamers op de verdieping aan laten brengen. Op de verdieping boven het woongedeelte was in 1934 schade ontstaan door een omvangrijke buurtbrand waarbij meerdere panden zijn vernield. Een voorheen op het achtererf aanwezige bruine beuk staat nu, vanwege de veranderde situatie, op de hoek Bolkshuvel/Vincent van Goghlaan.⁴¹⁴

9.31.2.179 Boerderij Bolkshuvel ter plaatse van nr. 20

Buurtschap: Bolkshuvel

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie B nr. 399

Deze 9 x 22 m metende boerderij stond zoals boerderij A3-65 met een kopeinde naar de weg gericht. De Bolkshuvel daar ter plaatse was in vroegere tijden een van de mogelijke verbindingroutes met Valkenswaard. Daarom werd vermoedelijk hier het meestal druk gebruikte erf van de boerderij liever niet aan de weg gesitueerd. Het erf lag aan de zuidoostzijde van de boerderij. Deze boerderij heeft dusdanige schade opgelopen bij de buurtbrand van 1934 dat zij waarschijnlijk nog datzelfde jaar volledig is afgebroken. Door de eigenaar van meerdere panden, Vollenberg uit Valkenswaard, is ter vervanging in datzelfde jaar nog gestart met de bouw van een vervangende woning juist ten noorden van deze plaats (Bolkshuvel 18). Tegelijk daarmee liet hij ook iets meer richting Markt een café met woonhuis oprichten. Dat pand is circa 1975 ook weer afgebroken ten behoeve van de bouw van een rij van 6 woningen. Van een oudbewoner van deze boerderij beschikt Waalres Erfgoed over een vroeg bidprentje. Het was de vrijgezel Bartholomeus Peels die in 1838 op 51 jarige leeftijd stierf.⁴¹⁵

9.31.2.180 Boerderij Loonderweg 1

Buurtschap: Bolkshuvel

Kadastrale gegevens: in 1880 Waalre sectie B2 nr. 1049

Deze boerderij staat voor het eerst op de kadasterkaart in 1880. De afmetingen waren toen 7,25 x 20 m. De voorgevel lag zonder eigen erf direct langs de zandweg. Van de boerderij is geen afbeelding verkregen, zodat er geen nadere informatie over gegeven kan worden. Wel is bekend dat er een café in gevestigd is geweest en dat er in oorlogstijd (1940-1944) inwoning (door het gezin van Jan Linders) heeft plaats gevonden. De boerderij is in 1960 gesloopt ten behoeve van de bouw van de dubbele woning Loonderweg 1 en 3.⁴¹⁶

9.31.2.181 Boerderij Bolkshuvel ter plaatse van de nrs. 25 en 27

Buurtschap: Bolkshuvel

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie B nr. 431

Deze rakelings langs een doorgaande route van Waalre naar Valkenswaard gelegen langgevelboerderij was 9 m breed en 20 m lang. Het pand is al vroeg in twee woningen gesplitst waarbij de dubbele potstaldeer nog lang gehandhaafd is gebleven. Het pand was bepleisterd wat duidt op een bij de bouw gebruikte te zachte en vochttopnemende metselsteen. In 1970 is ter plaatse een blok van twee woningen gebouwd: Bolkshuvel nrs. 25 en 27.⁴¹⁷

9.31.2.182 Boerderij Bolkshuvel/hoek Wollenbergstraat ter plaatse van achtertuin/zijtuin Bolkshuvel 45

Buurtschap: Bolkshuvel

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie B nr. 428 De in 1925 afgebroken langgevelboerderij was circa 8 x 22 m groot. Hij lag met zijn lange gevel direct langs de weg zonder

⁴¹⁴ Jansen e.a., 2009b, 78.

⁴¹⁵ Jansen e.a., 2009b, 80 – 81.

⁴¹⁶ Jansen e.a., 2009b, 83.

⁴¹⁷ Jansen e.a., 2009b, 84.

eigen erfruimte. De boerderij is in 1925 vervangen door een andere boerderij. Er is geen afbeelding beschikbaar.⁴¹⁸

9.31.2.183 Boerderij Bolksheuvel/hoek Wollenbergstraat ter plaatse van achtertuin Bolksheuvel 45

Buurtschap: Bolksheuvel

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie B2 nr. 2104

Deze langgevelboerderij met gebroken kap is in 1925 exact op dezelfde plaats van zijn voorganger boerderij A3-72 gebouwd. De nieuwe muren zijn ook weer van eensteens metselwerk (zonder spouw) opgetrokken. Hier woonde en werkte een lid van de uitgebreide Waalrese familie van de Meerakker als keuterboer en als schoenmaker. In het zuidelijke kopeinde was een deur aanwezig naar zijn werkplaats. Rechts achter het huis stond een schuur van 3,50 x 5 m met daarin opgenomen een bakoven. De boerderij is in de 60er jaren afgebroken ten behoeve van de bouw van vier woningen in blokken van twee.⁴¹⁹

9.31.2.184 Boerderij Loonderweg 15

Buurtschap: Bolksheuvel

Kadastrale gegevens: in 1880 Waalre sectie B2 nr. 990 en in 1950 B2 nr. 2503

De afmetingen van deze vóór 1880 opgerichte boerderij waren 7 x 17,50 m. In 1937 is het woongedeelte afgebrand en toen heeft Hendrikus Karsmakers, ook wel genaamd Drik van de kolen Per.Jan, een door architect Jan Luyten ontworpen nieuw huis met verdieping tegen het oude bedrijfs gedeelte laten bouwen. De boerderij kende in 1935 nog een potstal waar toen 4 geiten hun verblijf hadden. Het dak van het bedrijfs gedeelte is inmiddels volledig vernieuwd. Drik Karsmakers was handwever, kolenboer en landbouwer. Ook heeft hij als stoker bij Linnenweverij Van Dijk gewerkt. De zonen Jan en Piet Karsmakers hebben nog vaak gedorst op de lemen vloer van de schuur. De wanmolen werd dan geleend bij Nardus van Hoof van boerderij A3-65. Drik beschikte over 3 ha. grond en hij hield 3 geiten en 2 varkens. Het pand is in 1990 gekocht door Frits Klostermann die het zo veel mogelijk in de door hem aangetroffen staat wil handhaven.⁴²⁰

9.31.2.185 Boerderij Heikantstraat ter plaatse van nrs 2 en 4

Buurtschap: Bolksheuvel

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie B nr. 410

In 1830 was dit een langgevelboerderij ter grootte van 8 x 24 m. Er stond een bijgebouw bij van 5 x 6 m en er was een schop en een stal. De voorvader van de stichters van de Linnenweverijen van Dijk en Zonen: Josephus (Sjef) van Dijk trouwde in 1838 met een dochter van de in deze boerderij woonachtige landbouwer Balthazar de Loure. Na het overlijden van zijn schoonmoeder kon Sjef de boerderij met bijbehorende grond in 1858 verwerven. Hij verliet met zijn gezin de door hem in 1845 aangekochte en eveneens aan de Heikantstraat gelegen boerderij (A2-74/75) en ging in deze boerderij wonen. Na 1900 is de boerderij verkocht aan Brans die het liet afbreken en vervangen door een dubbel woonhuis. Ook dat dubbel woonhuis (Heikantstraat 2 en 4) is recentelijk weer geheel vernieuwd.⁴²¹

9.31.2.186 Boerderij Aan de Roomse kerk

Adres: Heikantstraat ter plaatse van de nrs. 7 en 9

Buurtschap: Bolksheuvel

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie B nrs. 420 en 421, in 1880 nr. 982

Een dochter van de hiertegenover wonende landbouwer Balthazar de Loure, trouwde met de uit Aalst afkomstige Sjef van Dijk. Zij gingen in 1845 in deze boerderij wonen. Later, in 1858, konden zij haar ouderlijk huis kopen en vestigden zich daar. In boerderij A2-74/75 begon Sjef van Dijk wat later een 'linnen en pellenfabriek' werd genoemd. Daaruit is de bekende Waalrese Linnenweverijen van Dijk en Zonen ontstaan. Eind van de 19e eeuw heeft de familie van Dijk de boerderij verlaten en zijn er nadien een drietal woningen in gevestigd geweest. Deze zijn nog vóór de laatste Wereldoorlog

⁴¹⁸ Jansen e.a., 2009b, 87.

⁴¹⁹ Jansen e.a., 2009b, 88.

⁴²⁰ Jansen e.a., 2009b, 90.

⁴²¹ Jansen e.a., 2009b, 92.

gesloopt en ter plaatse zijn twee blokken van twee woningen opgericht (Heikantstraat 5, 7, 9 en 11).⁴²²

9.31.2.187 Boerderij Veldbraakseweg 1

Buurtschap: Veldbraken

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie B nr. 416

Deze betrekkelijk kleine boerderij had in 1830 de maten 8 x 16 m en was niet zuiver rechthoekig van vorm wat wijst op aanbouwsels. Vermoedelijk is het pandje rond 1900 herbouwd tot een kleiner pand: boerderij C1-K62. In 1830 leefde hier de familie Suykers waaraan in het blad Spinning Houwe van juli 2004 een artikel is gewijd. Er is geen afbeelding beschikbaar.⁴²³

Omstreeks 1920 is op dezelfde plaats waar het boerderijtje A2-76 had gestaan een nieuw boerderijtje opgericht met de afmetingen 8,50 x 15 m. Het bouwwerkje had een schilddak en is later aan de zuidzijde voorzien van een aanbouw met afhangend dak. Het pand is omstreeks 1980 vervangen door een vrijstaande woning als onderdeel van een nieuwbouwwijkje: de Veldbraakseweg. Tijdens de laatste wereldoorlog bewoonde Piet Meerakker met zijn gezin het pandje. Piet Meerakker heeft diverse Waalrese boerderijen in bezit gehad met als laatste boerderij Timmereind 1 (B3-K34). In 1960 woonde in het betreffende pandje de weduwe Van Dijk.⁴²⁴

9.31.2.188 Boerderij De Rooij

Adres: Rooijsestraat 4

Buurtschap: Heuvel

De boerderij was in 1830 aanwezig op het kadastraal perceel Waalre sectie A nr. 601. In 1880 was dat Sectie A nr. 1213. Zij heeft tot de sloop in ca. 1975 de afmetingen gehouden van 10 x 37 m. In 1830 was er ook een schuur aanwezig van 5 x 14 m. De boerderij was er een van een groepje boerderijen bekend onder de naam: de Rooij. De ouders van de voorheen in Waalre bekende en ondernemende boer Jan van Peer van de Moosdijk hebben hier gewoond. Van de boerderij is geen afbeelding en geen plattegrondindeling bekend.⁴²⁵

9.31.2.189 Boerderij De Rooij

Adres: Rooijsestraat 6

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens in 1830: Waalre sectie A nr. 600 en in 1882 A-nr. 1212

In 1830 stond deze langgevelboerderij reeds op deze plaats en kende toen de afmetingen 12 x 27 m. Omstreeks het midden van de tweede helft van de 20 eeuw hebben er grootscheepse verbouwingen plaatsgevonden, die het oorspronkelijke karakter van het stalgedeelte behoorlijk hebben aangetast. De afmetingen werden 12 x 31 m met een zijaanbouw van 8 x 15 m. De foto geeft het aanzicht van de lange gevel weer vóór de verbouwing. Er wordt beschikt over een plattegrondindeling en enkele doorsneden uit de tijd van vóór de verbouwingen. Hieruit kan voorzichtig geconcludeerd worden dat deze langgevelboerderij voorheen ook een hallenhuusboerderij is geweest. Veel van de verbouwingen zijn uitgevoerd door de voorheen in Waalre bekende en ondernemende boer Jan van Peer van de Moosdijk (niet te verwarren met Jan van Hannes van de Moosdijk). Op deze plek heeft omstreeks 1300 een pioniersboerderij van de abdij van Echternach gestaan, bekend als Hoeve Ten Rhode. Henricus de Waderlo had toen het leen van deze boerderij. Via de families Van den Rode, Die Rover en Van Craendonc kwam de hoeve uiteindelijk in bezit van Willem van Oranje. Zij bleef eigendom van de Oranje's tot 1796.⁴²⁶

⁴²² Jansen e.a., 2009b, 93.

⁴²³ Jansen e.a., 2009b, 95.

⁴²⁴ Jansen e.a., 2009b, 96.

⁴²⁵ Jansen e.a., 2009b, 106 – 107.

⁴²⁶ Jansen e.a., 2009b, 108 – 109.

Afbeelding: Boerderij De Rooij omstreeks 1970

9.31.2.190 Boerderij De Rooij

Adres: Rooijsestraat 2

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1880 Waalre sectie A nr. 1297 en in 1950 A nr. 1969

De 28,50 m lange boerderij moet kort na 1830 zijn opgericht en was bij het woongedeelte 9 m breed en bij het bedrijfs gedeelte 12 m. In de lange gevel waren oorspronkelijk twee dubbele potstaldeuren die later alle twee zijn dichtgemetseld en vervangen door een enkele mestdeur er tussen in. Op het uiterste einde van de boerderij was ook een lagere dubbele deur te zien waarachter de paardenstal gelegen was. In de boerderij zijn een aantal leden van de Couwenberg-familie werkzaam geweest met als laatste, sinds 1935, Piet Couwenberg sr. De oorspronkelijk sobere maar van de gebruikelijke kenmerken voorziene langgevelboerderij is na het verlaten van de laatste actieve landbouwer omstreeks 1975 herbouwd tot een woonboerderij.⁴²⁷

9.31.2.191 Boerderij Heuvelstraat tegenover nr. 16

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens in 1830 sectie A nr. 381

Van deze in 1830 bestaande en vóór 1880 gesloopte boerderij kennen we alleen de afmetingen 9 x 24 m en de afmetingen van het daarvoor staande bijgebouwtje (4 x 4 m). Deze afmetingen wijzen op een voor die tijd normale langgevelboerderij met daarvoor een bakhuis. Vermoedelijk lag het woongedeelte hier aan het westelijke einde van de boerderij. Over het algemeen was het woongedeelte van langgevelboerderijen aan het oostelijke einde (de luwe zijde) gesitueerd.⁴²⁸

9.31.2.192 Boerderij Heuvelstraat 1b

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1880 Waalre sectie A nr. 892

Deze boerderij moet kort na 1830 zijn opgericht. Zij was 8,50 x 26 m groot en er stond een bijgebouw bij van 4 x 11 m. Een brand in 1935 was er de oorzaak van dat hier in dat zelfde jaar een nieuwe boerderij C2-k26 is gebouwd. Verder is van deze boerderij niets bekend.⁴²⁹

9.31.2.193 Boerderij Rooijsestraat 1

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: van 1830 tot 1955 Waalre sectie A nr. 385

⁴²⁷ Jansen e.a., 2009b, 110 – 111.

⁴²⁸ Jansen e.a., 2009b, 112.

⁴²⁹ Jansen e.a., 2009b, 113.

Deze boerderij bestond al in 1830 en is thans vanwege diverse aanpassingen nauwelijks meer als een traditionele langgevelboerderij te herkennen. De afmetingen zijn wel constant 6,50 x 30 m gebleven. De boerderij had nog rond de voorlaatste eeuwwisseling een volledig strooien dak en de ramen waren nog voorzien van een roedeverdeling met kleine ruitjes. De familie Vijfeijken, met als laatste Christiaan (Janus 1915-2007), heeft hier tot ca. 1960 geboerd. Daarna heeft Verberne hier een hondenpension gedreven en de naam 'de Hondshoeve' gegeven.⁴³⁰

9.31.2.194 Boerderij Heuvelstraat 10

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens in 1880 Waalre sectie A nrs. 1092 en 1098 en in 1950 A3 nr. 3374

Van de omstreeks het midden van de 19e eeuw gebouwde boerderij zijn behalve de afmetingen van 8 x 18 m en het feit dat er een potstal inzat nog maar weinig gegevens bekend. Het is momenteel zeker niet als een voormalige boerderij herkenbaar en wordt thans dubbel bewoond. De huidige bewoner Harrie Couwenberg vestigde zich hier eind jaren vijftig. Daarvoor woonde en werkte hier een zekere Jantje Arts.⁴³¹

9.31.2.195 Boerderij Heuvelstraat 19 en 21

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: 1880 Waalre sectie A nr. 1015 en in 1950 A nr. 1711

De in 1850 herbouwde boerderij was 8 x 28 m groot. In 1950 bleek zij te zijn gewijzigd tot 9,80 x 18,10 m. In 1970 is de in twee woonhuizen veranderde boerderij verkocht en daarna zijn de panden in 1973 verbouwd in Engelse cottagestijl. Daarbij zijn de belangrijkste buitenmuren, de kelder en de hoofdbalken van het dak gehandhaafd gebleven. Door de nieuwe bewoner (John Kelso) van Heuvelstraat nr. 21 is veel zoekwerk verricht in het naspeuren van vroegere bewoners. Onder andere de in Waalre bekende familie Kuypers heeft in nr. 21 gewoond. Het stalgedeelte was vroeger aan de oostzijde gelegen.⁴³²

9.31.2.196 Boerderij Heuvelstraat ten oosten van nr. 17

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre, sectie A nr. 407

De afmetingen van deze boerderij, waar verder weinig gegevens van bekend zijn, waren 8 x 21 m. Aan het oostelijke eind heeft een klein bijgebouw, wellicht een bakhuisje, gestaan.⁴³³

9.31.2.197 Boerderij De Kerkackers 6

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie A nr. 309

De afmetingen van deze boerderij, waar ook een tijd de smidse van smid Van de Wildenbergh gevestigd is geweest, waren 10 x 16 m. De boerderij was waarschijnlijk niet van het langgeveltype maar meer een kleine hallenhuisboerderij. Er waren volgens het kadaster in 1830, juist voor de sloop, geen bijgebouwen aanwezig. Op dezelfde plaats werd boerderij B2-K19 opgericht.⁴³⁴

Exact op de plaats waar zijn voorganger (A1-15) heeft gestaan is omstreeks 1830 deze langgevelboerderij met de afmetingen 10/15 x 22 m opgericht. Hier woonde tot 1970 de landbouwer Jan van Hannes van Moosdijk met zijn gezin. Vanwege de realisatie van het uitbreidingsplan de Heuvelse Akkers diende hij zijn landbouwgrond af te staan. In het pand is in ca. 1890 een fikse brand geweest. In de boerderij was ook een thuiswever werkzaam. Jan van Moosdijk beschikte over enkele grote vrijstaande schuren bij zijn boerderij. De boerderij met opstallen werd na 1970 vervangen door een villa in landhuisstijl.⁴³⁵

⁴³⁰ Jansen e.a., 2009b, 116 – 117.

⁴³¹ Jansen e.a., 2009b, 123.

⁴³² Jansen e.a., 2009b, 130.

⁴³³ Jansen e.a., 2009b, 135.

⁴³⁴ Jansen e.a., 2009b, 148.

⁴³⁵ Jansen e.a., 2009b, 150.

9.31.2.198 Boerderij Heuvelstraat 5

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie A nr. 311

De afmetingen van deze voor 1830 al bestaande boerderij bedroegen 8 x 25 m. Bij het woongedeelte aan het oostelijke einde stond een bijgebouw van 6 x 8 m en dit was waarschijnlijk een groot bakhuis of een karschop. De boerderij is een periode een herberg geweest en ene Albert Meerakker heeft er als eerste in Waalre een biljart geplaatst gehad. Volgens de kadastrale kaart moet er tussen boerderij en de Heuvelstraat een groot erf of groentetuin zijn geweest. Het pand is in 1930 gekocht door Driek Adriaans en in 1935 afgebrand.⁴³⁶

Stond de voorganger (A2-12) van deze boerderij met de lange gevel parallel aan de straat, deze in 1936 opgerichte en nu nog bestaande zogenaamde kortgevelboerderij staat met zijn kopgevel naar de weg gericht. De afmetingen zijn 8,58 x 29,22 m met een plaatselijke uitbouw aan de westelijke gevel. Bij de boerderij kwam een schuur van 6 x 8 m te staan. De eerste bewoner van de boerderij was Driek Adriaans, die de bijnaam droeg: 'Levant'. In 1960 kocht Janus Couwenberg de boerderij. Deze is later vanwege de realisering van het uitbreidingsplan 'de Heuvelse Akkers' weer moeten uitwijken naar boerderij B2-K11 aan de Heikantstraat.⁴³⁷

9.31.2.199 Boerderij Heuvelstraat zuidelijk van nr. 3a

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1828 en 1880 Waalre sectie A nr. 317

De langgevelboerderij uit 1801 had de maten 8/10 x 21 m. Tot de afbraak is in de boerderij een potstal aanwezig gebleven. De dubbele potstaldeur was voorzien van een bij soortgelijke boerderijen niet veel voorkomende korfboog. Achter de boerderij heeft een bijgebouwtje van 3 x 7 m gestaan wat een bakhuisje zou kunnen zijn geweest. De landbouwer Van Hoof die hier met zijn gezin werkzaam was liet in 1926/1927 een boerderij aan de O.L. Vrouwedijk (C2-K32) bouwen door de plaatselijke aannemer Van Mierlo uit de Dreefstraat. Het pand is, ondanks de slechte toestand waarin het verkeerde, bewoond gebleven tot ca. 1970. Toen werd het gesloopt in verband met de bouw van het landhuis voor de toenmalige wethouder Kymmél.⁴³⁸

9.31.2.200 Boerderij Heuvelstraat nr. 2a

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1933 Waalre sectie A nr. 1592 en in 1970 A2 nrs. 2923 en 2924

Het pand is omstreeks 1900 gebouwd. De afmetingen waren toen 8 x 19 m. Tot 1934 overtrof de oppervlakte voor wonen de oppervlakte voor veestalling en opslag. In 1934 is aan de achterzijde een veestal/berging opgericht ter grootte van 5 x 9,70 m. Het pand is vóór 1970 gesplitst in 2 woningen. Recente bewoners waren Willem van Herk en Jac van Herk.⁴³⁹

9.31.2.201 Heuvelstraat 1

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie A nr. 327 en in 1880 Waalre A 1524

De afmetingen van de in 2000 gesloopte boerderij waren in 1830: 7 x 28 m en in 1880 en later 8,22 x 24 m. Ook hier, zoals op meer plaatsen op de Heuvel, stond er op het voorerf een bijgebouw van 2,50 x 7 m. Dit gebouwtje kan een bakhuis geweest zijn. Het woongedeelte was ongebruikelijk aan het westelijke einde, de regenkant, van de boerderij. De opkamer met kelder was hier ongebruikelijk aan de straatkant gelegen en niet direct langs de geut (op de plattegrond aangeduid met 'koken'). Met tijdige maatregelen had de sloop van deze boerderij, die mede met boerderij A4-18 de landelijke sfeer van de Heuvel bepaalde, voorkomen kunnen worden. De boerderij werd het laatst bewoond door de familie Kersten. Daarvoor huisden hier de families Vollenberg, Hartjes en Van den Hurk.⁴⁴⁰

⁴³⁶ Jansen e.a., 2009b, 149.

⁴³⁷ Jansen e.a., 2009b, 152.

⁴³⁸ Jansen e.a., 2009b, 154 – 155.

⁴³⁹ Jansen e.a., 2009b, 156 – 157.

⁴⁴⁰ Jansen e.a., 2009b, 160 – 161.

9.31.2.202 Boerderij Heuvelstraat tussen nr.1 en 1a

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1830: Waalre sectie A 326

Volgens de kadasterkaart uit 1830 was deze vóór 1880 alweer verdwenen boerderij 10 x 19 m groot. De boerderij zou in 1729 gebouwd zijn geweest. Op het redelijk grote voorerf heeft een bijgebouw van 3,50 x 5 m gestaan wat wellicht een bakhuisje kan zijn geweest. Vanwege de vroege verdwijning van de boerderij zijn er verder geen gegevens bekend.⁴⁴¹

9.31.2.203 Boerderij De Kranssen 95

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre A sectie nr. 256

De hier in 1830 voorkomende langgevelboerderij was vóór 1880 weer verdwenen. De boerderij stond ongeveer op de plaats waar nu nog een veldschuur staat. De afmetingen waren 9,50 x 23 m. Hoogstwaarschijnlijk heeft zij nog een tijd als schuur/stalling gediend voor de daarna opgerichte boerderij B3-K3.⁴⁴²

9.31.2.204 Boerderij ter plaatse van Stephan Zoetmulderdreef 129

Buurtschap: Heuvel

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie A2-1663

Het keuterboerderijtje is na 1880 opgericht en gesloopt kort na 1973. De afmetingen waren deels 7 en deels 9,50 m breed en 14 m lang. Het pand bezat een dubbele potstaldeur en opgemetselde kopgevels. In de na-oorlogse jaren heeft een zekere Van der Zanden het pand gehuurd. Daarna vestigde Jan de Bie zich hier met zijn gezin. Omstreeks 1975 wilde de gemeente het bestemmingsplan 'de Heuvelse Akkers' verwezenlijken en via de gemeente kon Jan de Bie zich vestigen in boerderij Loon 1 (A4-109). Van het boerderijtje C1-K70 resteert nog de beukenhaag die op de zuidelijke erfscheiding heeft gestaan. De struiken daarvan zijn inmiddels opgegroeid tot grote beukenbomen.⁴⁴³

9.31.2.205 Boerderij De Kranssen 4 en 6

Buurtschap: Heuvelse akkers

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie A4 nr. 1706

Na 1880 en ruimschoots voor 1950 is in het midden van het akkergebied de Heuvelse Akkers een verhoudingsgewijs klein pand opgericht met de afmetingen 8 x 11 m. Het was gesitueerd aan de toenmalige zandweg van de Heuvel richting het Oude Kerkje. Vóór 1970 is de keuterij in noordelijke richting uitgebreid met een schuurgedeelte van 5 m met in de kopgevel daarvan een hooiluik. Aan de oostzijde van het pand bevond zich een fruit-boomgaard, omgeven door een beuken haag. Tot circa 1955 woonde hier Verbaandert en daarna tot omstreeks 1975 grondwerker Van Nuland met zijn gezin. In die tijd werd van gemeentewege gestart met de verwezenlijking van het uitbreidingsplan 'de Heuvelse Akkers' en werd het pandje gesloopt.⁴⁴⁴

9.31.2.206 Boerderij Kerkstraat ten oosten van De Kerkakkers

Buurtschap: Dorp

Kadastrale gegevens: in 1880 en 1950 Waalre sectie A nr. 1468

In 1880 waren de afmetingen van deze na 1830 gebouwde langgevelboerderij 8,50 x 30 m. De boerderij kende de gebruikelijke indeling: woongedeelte, potstal, schuurherd en schuurhool. De potstaldeur had een halfronde boog. Rond 1920 vestigde de Gelderlander Dorus Welling zich in het oostelijke gedeelte van de boerderij. Daar brak in 1932 brand uit waarop dat gedeelte werd gesloopt. Dorus Welling kreeg de gelegenheid ter plaatse een nieuw huis te bouwen (Kerkstraat 14). De boerderij zelf werd hierdoor 11 m korter. In 1929 was in een achterkamer aan de kopgevel de slagerswinkel van Geven (later verhuisd naar de Markt) gevestigd. In datzelfde jaar werd het pand

⁴⁴¹ Jansen e.a., 2009b, 162.

⁴⁴² Jansen e.a., 2009b, 163.

⁴⁴³ Jansen e.a., 2009b, 166 – 167.

⁴⁴⁴ Jansen e.a., 2009b, 168 – 169.

gekocht door de uit Venray komende Sjeng en Mina van Ool. Bij de boerderij hoorde toen ongeveer 1 ha. grond. Men startte hier een kippenfokkerij. De bekende plaatselijke fotograaf Bernard van Doorn heeft in januari 1945 een sfeerfoto gemaakt met daarop van enige afstand gezien, de achterkant van de ingekorte boerderij. Het rieten dakgedeelte was toen nog aanwezig. In 1949 was het dak volledig gedekt met muldenpannen en waren de buitenmuren witgeverfd. In de 50er jaren betrok het echtpaar Van Ool een hier tegenover gelegen nieuw pand. Het jonge echtpaar Bert van de Vorst - Thea Jansen woonde vanaf 1958 nog 3 jaar in het oude pand. In de jaren '70 zijn beide panden afgebroken voor de realisatie van het kruispunt Werenfriedstraat/Kerkkokers.⁴⁴⁵

9.31.2.207 Keuterboerderij Broekweg, noordelijk van Heistraat 4

Buurtschap: Op de Hei

Kadastrale gegevens: in 1880 Waalre sectie A nr. 1555 en in 1950 A nr. 1820

In 1880 was het pand 6 x 14,50 m groot en in 1950 7 x 19 m. Het boerderijtje stond reeds in 1880 op deze plek en enigszins afgezonderd van de bewoonde wereld. Het van oorsprong kleine pandje is geleidelijk aan uitgebreid tot een keuterboerderij, waarvan de bewoner zijn hoofdverdiensten elders moest zoeken. Eind 60er jaren van de vorige eeuw ging men in de directe omgeving van deze boerderij op grote schaal aan zandwinning doen en is 'het Gat van Waalre' ontstaan. Vanaf ca. 1939 tot de sloop van het pand omstreeks 1990 is het in eigendom geweest van vader Peer en daarna zoon Gerrit van Herk. De laatste was bouwvakker en gemeentewerker. Er is geen foto beschikbaar.⁴⁴⁶

9.31.2.208 Boerderij Broekweg, noordelijk van Heistraat 4

Buurtschap: Op de Hei

Kadastrale gegevens: in 1880 Waalre sectie A nr. 875

De afmetingen waren in 1880 6 x 20 m. Gelet op de geringe breedte zal er sprake zijn geweest van een keuterboerderij. Het pand is in 1925 of daaromtrent afgebroken, wellicht vanwege een brand. De opvolgster van deze boerderij is boerderij C2-K28 en die is ca. 15 m zuidelijker opgericht. Er is geen foto beschikbaar gekomen.⁴⁴⁷

9.31.2.209 Boerderij De Smeele

Adres: Molenstraat 31

Buurtschap: Dorp

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie B nr. 279 en in 1880 nr. 1148

De afmetingen zijn vanaf 1830 tot op heden steeds hetzelfde gebleven namelijk 8 x 21 m. In 1880 was er tevens een schuur aanwezig van 6 x 7 m. De boerderij was voorheen behalve boerderij tevens smidse van de Waalrese smedenfamilie Van de Wildenberg/Crooymans. Het woongedeelte bevond zich aan het westelijke einde. Smid Chiel Crooymans verliet het pand omstreeks 1922. De voorgevel is nog vóór de tweede Wereldoorlog geheel vernieuwd. Het pand is toen lang bewoond geweest door twee gezinnen. Thans is het gehele pand weer één woonhuis en in goede staat.⁴⁴⁸

9.31.2.210 Boerderij Smeleweg 19

Buurtschap: Dorp

Kadastrale gegevens: in 1880 Waalre sectie B nr. 815 en in 1950 B2 nr. 2647

De afmetingen waren in 1880 en in 1950 8 x 21 m. De laatste bewoners van deze traditionele langgevelboerderij waren de kinderen Van Oirschot. Driek van Oirschot was thuislachter en tevens keuterboer. De boerderij is in 1933 gerenoveerd en fasegewijs vernieuwd. De boerderij was in die tijd nog niet omgeven door bebouwing. Op de bij de boerderij behorende ondergrond nabij de Molenstraat is in 1950 een wegkapel opgericht door oud-Indonesiëgangers waaronder Gradus Vughts die bij de familie Van Oirschot was grootgebracht. De boerderij is in 1972 ten behoeve van de bouw van een landhuis gesloopt.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ Jansen e.a., 2009b, 170 – 171.

⁴⁴⁶ Jansen e.a., 2009b, 182.

⁴⁴⁷ Jansen e.a., 2009b, 183.

⁴⁴⁸ Jansen e.a., 2009b, 200.

⁴⁴⁹ Jansen e.a., 2009b, 201.

9.31.2.211 Boerderij Molenstraat 52

Buurtschap: De Volmolen

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie A3 nr. 3860

In 1936 heeft molenaar Van Gastel twee nagenoeg identieke woningen laten bouwen; een aan het Timmereind, boerderij C2-K35 en deze boerderij aan de Molenstraat. De afmetingen waren wat betreft de hoofdbouw 8,60 x 14,35 m met links en rechts een aanbouw. Het woongedeelte was op de kopgevel georiënteerd, het bedrijfs gedeelte op de zijgevels en op de achterkopgevel. De boerderij is lang van de familie Van Gastel gepacht geweest door landbouwer en kippenboer Harrie Hendriks. Een schoonzoon, Ad van Lierop, heeft het pand in 1994 gesloopt en vervangen door een modern landhuis.⁴⁵⁰

9.31.2.212 Boerderij Timmereind 6

Buurtschap: Timmereind

Kadastrale gegevens: in 1880 sectie C nr. 887

Dit keuterboerderijtje zal kort voor 1880 zijn gebouwd. De afmetingen waren toen 6,50 x 15,25 m. Men beschikte over 2 á 3 koeien. Omstreeks 1950 stond er aan de noordzijde van het pandje een houten veldschuur. Het boerderijtje is later voorzien van geheel nieuwe gevelmuren en het is volledig op woondoeleinden afgestemd. Vroeger woonde hier Bartel Wilbers met vrouw en zeven kinderen, thans C. van Dijk die van het pand een luxueus landhuisje heeft gemaakt.⁴⁵¹

9.31.2.213 Boerderij Timmereind, oostelijk van nr. 5

Buurtschap: Timmereind

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie C nr. 063

De afmetingen waren in het jaar 1830 9,50 x 27 m en voor het gebouw stond een schuur (of bakhuis) van 4 x 7,50 m. Hoogst waarschijnlijk is deze toen al onbewoond zijnde boerderij ook betrokken geraakt bij de buurtbrand aan het einde van het Timmereind in mei 1936 en vervolgens gesloopt. De boerderij was eigendom van Hubertus Mol die zelf aan de overkant van de weg in boerderij A2-101 woonde. Van de boerderij kon geen afbeelding worden achterhaald.⁴⁵²

9.31.2.214 Boerderij Timmereind ter plaatse van nr. 4

Buurtschap: Timmereind

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie C nr. 035, in 1880 C nr. 819

Het betrof een niet zo grote boerderij want de afmetingen waren 8 x 16 m en van bijgebouwen was in 1830 geen sprake. Het pand is vermoedelijk in 1929, dus nog vóór de buurtbrand van 1936 gesloopt. Van deze boerderij is geen enkele afbeelding of foto op tafel gekomen. Links de huidige bebouwing op deze locatie.⁴⁵³

9.31.2.215 Boerderij Timmereind, westelijk van nr. 3

Buurtschap: Timmereind

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie C nr. 033

In deze niet al te grote boerderij, afmetingen 8 x 18,50 m, woonde en werkte de thuiswever Van Herk. Op het achtererf stond een schuurtje of bakhuisje van 4 x 4 m. In 1830 hoorde bij de boerderij 3 ha weiland en 4 ha bouwland wat voor die tijd niet gering was. Het bericht in de Utrechtse Courant d.d. 22 mei 1936 geeft niet duidelijk weer of deze boerderij ook betrokken was bij de buurtbrand op het Timmereind op 20 mei van dat jaar. Aangenomen wordt dat dit wel het geval is geweest en dat de boerderij toen verder is afgebroken. Het betonnen deksel van de gierkelder is nog lang vanaf de weg zichtbaar gebleven. Ook van deze boerderij heeft de werkgroep geen enkele afbeelding kunnen achterhalen.⁴⁵⁴

9.31.2.216 Boerderij Timmereind 3

⁴⁵⁰ Jansen e.a., 2009b, 204.

⁴⁵¹ Jansen e.a., 2009b, 206 – 207.

⁴⁵² Jansen e.a., 2009b, 212.

⁴⁵³ Jansen e.a., 2009b, 213.

⁴⁵⁴ Jansen e.a., 2009b, 214.

Buurtschap: Timmereind

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie C nr. 031 Afmetingen in 1830 8 x 18 m. Op het achtererf stond een vrijstaande schuur van 5 x 7 m. Hier woonde de boer en vrijgezel Hubertus (Bertje) Mol. Bij de buurtbrand van 1936 brandde deze boerderij volledig af. Een afbeelding is niet boven tafel gekomen.⁴⁵⁵

9.31.2.217 Boerderij Timmereind oostelijk van nr. 3

Buurtschap: Timmereind

Kadastrale gegevens: in 1830 en in 1880 Waalre sectie C nr. 029

In 1830 en in 1880 waren de afmetingen van dit kleine boerderijtje 5,50 x 17 m. De boerderijdeskundige R.C. Hekker vond de door hem van deze keuterboerderij gemaakte foto zo representatief voor een langgevelboerderij, dat hij hem heeft laten plaatsen bij zijn artikel over 'het Brabantse Boerenleven omstreeks 1800' in het blad Brabantia van 1954 nr. 1. Dit boerderijtje had nauwelijks een vorstvrije fundering. Dat de muren waren bepleisterd zal waarschijnlijk geweest zijn omdat te zachte steen was gebruikt. Links en rechts van de dubbele deeldeur waren potstaldeuren aanwezig. De deeldeuren werden overdag gesloten gehouden door er schuin één of twee weipalen tegen te zetten. Dat was in de Kempen blijkbaar een algemeen gebruik. In de kopgevel waren op ca. één meter hoogte twee muurankers aanwezig. Wellicht is het weefgetouw hiermee aan de muur verankerd geweest. In het boerderijtje heeft een broodmagere man gewoond: Toon Antonisse die ook wel 'de Spie' werd genoemd. Hij is later naar boerderij 'De Ooievaar' (A4-96) verhuisd. Het boerderijtje is omstreeks 1955 afgebroken.⁴⁵⁶

9.31.2.218 Boerderij ten zuid-oosten van Timmereind 3

Buurtschap: Timmereind

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie C nr. 67

De 9 x 20 m grote boerderij bestond al in 1718. Bij de boerderij stond een bakhuisje van 3,50 x 5 m. Het geheel is tussen 1830 en 1880 gesloopt. Vanwege dit vroege verdwijnen is geen afbeelding/foto te verwachten.⁴⁵⁷

9.31.2.219 Boerderij Timmereind, westelijk van nr. 4

Buurtschap: Timmereind

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie C nr. 074

De afmetingen van deze nog vóór 1880 gesloopte boerderij waren 7 x 21 m. Een afbeelding of plattegrondindeling is daarom niet bekend. Voorheen zou aldus een mededeling de vroegere bouwplaats nog te herkennen zijn geweest aan de restanten van een beukenhaag. Thans staat op de ondergrond de loopstal van landbouwer Jan Faassen, woonachtig op Loon 3.⁴⁵⁸

9.31.2.220 Boerderij Loon 4

Buurtschap: Loon

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie C nr. 143

De afmetingen van dit keuterboerderijtje waren in 1830: 8,10 x 14,30 m. Hier woonde en werkte toen de thuiswever Nicolaas Dekkers en zijn gezin. Hij boerde, zoals bijna iedereen in die tijd, daar ook nog bij. In 1879 is er brand geweest in het woongedeelte. Door daarna de gevel aan het oostelijke kopeinde 2,70 m te verschuiven is daar een kleine tweede woning gerealiseerd en aan het westelijke einde is de stal verlengd met 3 m. Dientengevolge is in 1880 de totale lengte van het dan dubbel bewoonde pand 19,40 m. Tegelijk bij het realiseren van het oostelijke pandje is daarachter een schuur gebouwd van 6 x 6 m. Begin 20e eeuw was in het pand een kruidenierswinkeltje gevestigd. Na een forse brand in 1942 moest het gehele pand gesloopt worden. De toenmalige eigenaar, Jan Cornelis van Dijk, heeft bij het toenmalige gemeentebestuur nog een poging ondernomen om van de 6 x 6 m grote schuur een kleine woning te maken, maar zonder succes. De schuur is wat later (1948?) eveneens afgebroken. Omstreeks 1948 is de ondergrond van het vroegere boerderijtje met

⁴⁵⁵ Jansen e.a., 2009b, 215.

⁴⁵⁶ Jansen e.a., 2009b, 218 – 219.

⁴⁵⁷ Jansen e.a., 2009b, 220.

⁴⁵⁸ Jansen e.a., 2009b, 225.

de achter- en naastgelegen hof veranderd in een boomgaard en is een meidoornhaag om het geheel aangeplant. Zo is de situatie tot op heden gebleven.⁴⁵⁹

Afbeelding: Afbeelding boerderij Loon 4

9.31.2.221 Boerderij De Frooijen 1

Buurtschap: Loon

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie C3 nr. 1045

Het bouwjaar zal omstreeks 1930 zijn geweest. De afmetingen waren toen 8,50 x 16 m. Later is er in het verlengde, aan de zuidzijde, een woning tegen aangebouwd. Men heeft er in het verleden nauwelijks of in het geheel geen vee gehouden want het stalgedeelte werd reeds vroeg bewoond. De latere eigenaar Toon Lavrijsen bewerkte wel trouw de naast de boerderij gelegen akker en de voor het pand staande leilinden werden elk jaar door hem teruggesnoeid.⁴⁶⁰

9.31.2.222 Loon 5

Buurtschap: Loon

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie C nr. 170 en in 1880 C nr. 801

De afmetingen van deze in 1830 aanwezige boerderij zijn tot een verbouwing in 1955 7,25 x 18,50 m gebleven. Na 1955 is de boerderij omgevormd tot een dubbel woonhuis en niets doet meer aan een langgevelboerderij denken. In de voormalige boerderij heeft een vermogende valkenier gewoond. De laatste hier actief zijnde landbouwer was Van der Looy. Op nr. 5 heeft nog geruime tijd de weduwe Miet Donkers - van der Looy gewoond en op 6 een zus van haar, die gehuwd was met Fried Bijnen.⁴⁶¹

9.31.2.223 Boerderij Loon 8

Buurtschap: Loon

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie C nr. 159

In 1830 was hier sprake van een qua afmetingen forse boerderij namelijk 10,50 x 30 m. Aan het oostelijke einde stond toen haaks op de weg een eveneens fors bijgebouw van 7,50 x 14 m. Hier was een bierbrouwerij gevestigd, die al in de 18e eeuw in gebruik was bij de familie Swane. Van deze

⁴⁵⁹ Jansen e.a., 2009b, 226.

⁴⁶⁰ Jansen e.a., 2009b, 235.

⁴⁶¹ Jansen e.a., 2009b, 236.

boerderij zijn, omdat zij nog vóór 1880 is vervangen door de hieronder staande boerderij, geen verdere gegevens bekend.⁴⁶²

Deze vóór 1880 opgerichte traditionele langgevelboerderij had de afmetingen 7 x 17 m. De bouwplaats is iets voor die van haar voorgangster boerderij A1-114 gelegen en was behoorlijk kleiner. Hier woonde Driek Rijkers met zijn gezin. Bezoekers werden door hen altijd gastvrij onthaald, waardoor op humoristische wijze wel gesproken werd over 'Hotel Luis aan de Ketting'. Driek was landbouwer en hij hield een dekstier en een beer. Omstreeks 1940 heeft schoonzoon Nelis Wijlaars van de van de boerderij afkomende materialen een kleiner burgerwoonhuis gebouwd. Na het overlijden van Nelis Wijlaars in 1996 heeft Eugène Bouten van het klusbedrijf 't Loont' hier een geheel nieuwe woonboerderij opgericht.⁴⁶³

9.31.2.224 Boerderij Hoek Loonderweg/ Loon

Buurtschap: Loon

Kadastrale gegevens: in 1880 Waalre sectie C nr. 764

De afmetingen van dit laatstelijk door Chiel Smets bewoonde keuterboerderijtje waren in 1880: 6 x 12 m. Het pandje is in 1933 afgebrand. Chiel Smets heeft toen boerderij C2-K53 laten bouwen. Van het boerderijtje heeft de werkgroep geen afbeelding kunnen verkrijgen; blijkbaar is het pand weinig opvallend geweest.⁴⁶⁴

9.31.2.225 Boerderij Gildenbosweg tegenover nr. 8

Buurtschap: Heikant

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie B nr. 116

Halverwege Loon en de Heikantstraat aan de huidige Gildenbosweg heeft tot even na 1830 ook een langgevelboerderij met de afmetingen 9 x 24 m gestaan. Van deze boerderij zelf is niets bekend. Wel zou er in de richting van de Frooijen nog een tijd een daarvan resterende beukenhaag gestaan hebben en wat meer in oostelijke richting langs de bermsloot is nog enige tijd een fruitboompje te zien geweest.⁴⁶⁵

9.31.2.226 Boerderij Gildenbosweg 7

Buurtschap: Heikant

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie B nr. 119 en in 1950 B2 nr. 2638

De oorspronkelijke traditioneel gebouwde langgevelboerderij was 8,50 x 25 m en de boerderij heeft deze maten tot op heden behouden. Aan de boerderij zijn echter in de loop der tijden veel wijzigingen aangebracht. In 1937 is de kap (gedeeltelijk pannen gedeeltelijk stro) met zijn wolfseinden vervangen door een zadeldak met topgevels. Weer later is er in fasen een nieuwe buitenmuur tegen de bestaande gevels gemetseld en is het bedrijfsgedeelte woonruimte geworden. Achter het pand is een moderne loopstal en veldschuur opgericht. Van de boerderij is de plattegrond indeling uit 1937 bekend. Aanvankelijk werd de boerderij bewoond door Piet Luyten, momenteel door Nol Jansen en zijn vrouw. In het voormalige stalgedeelte woont hun zoon met vrouw en kinderen.⁴⁶⁶

9.31.2.227 Boerderij Heikantstraat 14

Buurtschap: Heikant

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie B nr. 123 en in 1950 B2 nr. 177

De oorspronkelijke langgevelboerderij is 9,50 x 21 m groot geweest. Na het oprichten van een nieuw woonhuis op hetzelfde erf in 1963 is de oude boerderij in verkleinde vorm als schuur/stal in gebruik gebleven. Alleen de westelijke kopgevel bij het vroegere woongedeelte is nog enigszins gehandhaafd. Ook staan daar nog de oorspronkelijke lindebomen. Van Peter Wijlaars, zoon van de

⁴⁶² Jansen e.a., 2009b, 241.

⁴⁶³ Jansen e.a., 2009b, 242 – 243.

⁴⁶⁴ Jansen e.a., 2009b, 247.

⁴⁶⁵ Jansen e.a., 2009b, 251.

⁴⁶⁶ Jansen e.a., 2009b, 254 – 256.

laatste bewoner Jan Wijlaars, hebben wij informatie gekregen over de indeling van de plattegrond. In de boerderij is tot het laatst toe een potstal aanwezig gebleven.⁴⁶⁷

9.31.2.228 Boerderij Gildebosweg 11

Buurtschap: Heikant

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie B nrs. 175 en 176

In 1830 had deze boerderij de afmetingen 9 x 20 m en in 1880 merkwaardigerwijs kleinere, namelijk 6,50 x 18 m. Het woongedeelte was aan het oostelijke einde van de langgevelboerderij. Volgens een geïnterviewde buurtgenoot is het pand in 1933 bij de stal ingekort ten behoeve van de aanleg van de verharding en de berm sloten van de Heikantstraat. De boerderij is in 1952 afgebrand toen de familie van Piet van de Meerakker daar woonachtig was. De boerderij was in die dagen eigendom van Driek en Jan van Grootel die in deze omgeving veel eigendommen bezaten. In een van de boerderij overgebleven of van oude materialen opnieuw opgebouwd klein huisje heeft nadien hier nog een aantal jaren de vrijgezel Piet de Bie geleefd. Na zijn dood is hier een nieuw en groter woonhuis met grote garage/schuur opgericht. De voor dat huis staande lindebomen markeren nog de plaats waar het woongedeelte van de boerderij was.⁴⁶⁸

9.31.2.229 Boerderij Heikantstraat, noordelijk van nr. 20

Buurtschap: Heikant

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie B nr. 099, in 1880 de nrs. 844, 845 en 846

In 1830 waren de afmetingen 8,50 x 18 m zodat we vermoeden dat er sprake was van een hallenhuisboerderij. In 1830 stond er een grote schuur bij (10 x 17 m). Een hallenhuisboerderij kende weinig tasruimte en in deze regio was er dan dikwijls een dwarsdeelschuur aanwezig. De boerderij moet kort na 1830 verlengd zijn met 8 m en wellicht omgevormd tot een langgevelboerderij. In 1880 waren de afmetingen 11 x 25 m en was er sprake van twee woningen. De schuur was toen verdwenen. De sloopdatum van de twee woningen is onbekend. Aangenomen wordt dat de boerderij met een en ander vóór 1880 is afgebroken.⁴⁶⁹

9.31.2.230 Boerderij Heikantstraat, oostelijk van nr. 27 (Huufke)

Buurtschap: Heikant

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie B nr. 090

De afmetingen waren in 1830 en 1880 10 x 26 en er stond op beide tijdstippen ook een bijgebouw van 3 x 7 m. Van de boerderij is een indeling van de plattegrond gemaakt op basis van de aanwijzingen van een vroegere bewoner: Wim Jansen. Zijn vader, Karel Jansen, kwam in 1924 vanuit de Achterhoek naar Waalre en vestigde zich in het pand Dommelseweg 1. In 1936 kocht hij boerderij A3-85 aan de Heikantstraat tegenover het Huufke. Al snel, in 1939, brandde de boerderij af en het gezin met 5 jongens en 3 meisjes trok weer terug in het pand Dommelseweg 1. De toenmalige bewoner Sjaak van Dijk verhuisde naar het boerderijtje C1-K62 (Veldbraakseweg 1). Karel heeft de nog goed zijnde bakstenen van de afgebrande boerderij keurig afgebikt en netjes opgetast. Bij de verharding en aanleg van berm sloten van de Heikantstraat moest de gierkelder voor een gedeelte worden afgebroken wat betekent dat de potstal toen al door een Hollandse stal was vervangen. De in 1942 met de restauratie van het Oude Kerkje bezig zijnde architect H.W. Valk heeft de bakstenen zien staan en heeft ze voor de restauratie van de toren opgekocht. Van de boerderij en toebehoren is al geruime tijd niets meer te zien.⁴⁷⁰

9.31.2.231 Boerderij Heikantstraat 25

Buurtschap: Heikant

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie B nr. 68

De afmetingen waren in 1830 en in 1880 9/10 x 22,50 m. In 1947 is een grote opknapbeurt uitgevoerd. De potstal deur werd dichtgemetseld en er werd een Hollandse stal aangebracht. In 1962 bleek de boerderij bij het bedrijfs gedeelte te zijn vergroot tot 26,40 m. Na het vertrek van de

⁴⁶⁷ Jansen e.a., 2009b, 256.

⁴⁶⁸ Jansen e.a., 2009b, 262.

⁴⁶⁹ Jansen e.a., 2009b, 267.

⁴⁷⁰ Jansen e.a., 2009b, 274 – 275.

landbouwer Toon Lavrijsen uit de boerderij heeft De Jong er korte tijd gewoond. Met de komst van Piet Hoefnagels in 1955 hebben zich dusdanig veel veranderingen aan de voormalige langgevelboerderij voorgedaan dat deze als zodanig niet meer herkenbaar is. Piet Hoefnagels heeft in 1960 bij de boerderij een nieuw huis laten bouwen en de oude boerderij werd toen volledig als stal en weer later als pensionruimte gebruikt.⁴⁷¹

9.31.2.232 Boerderij Heikantstraat 29

Buurtschap: Heikant

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie B nr. 080

De afmetingen van deze in 1830 aanwezige en zeer lange langgevelboerderij waren 10 x 36,50. Deze boerderij en eventuele voorgangers hebben onder de naam Baatbeelenhoef toebehoord aan de Heren en Vrouwen van Waalre. De Heren van Waalre bezaten in de omgeving van hun kasteel aan de Dommelseweg in 1737 een domein van 24 hectare en dat was in 1746 35 hectare. De lange gevel was zonder enig erf direct langs de zandweg gelegen. De boerderij moet na 1880 doch vóór 1904 zijn vervangen door boerderij B2-K11.⁴⁷²

Deze 10 x 30 m lange boerderij, gebouwd tussen 1880 en 1904, was de opvolger van de eens tot de Heren van Waalre toebehorende Baatbeelenhoef (A2-89). De weg Waalre- Valkenswaard heeft lang op 4 m voor de gevel langs gelopen, wat door het toenemende verkeer in het midden van de 20e eeuw voor de boer en de passanten een ondoenlijke zaak ging worden. De dubbele potstaldeuren en deeldeuren zijn dientengevolge op zeker moment dichtgemetseld en het bedrijfsgedeelte werd aan de achterzijde binnengegaan. Omstreeks 1976 diende de boerderij met een grote landbouwschuur door de noodzakelijke aanleg van vrijliggende fietspaden en ten behoeve van het uitzicht van het autoverkeer verwijderd te worden. De toenmalige eigenaar Karel van Oort heeft vervolgens meer naar achteren een landhuis gebouwd en een moderne loopstal opgericht. In 1980 vestigde zich hier landbouwer Janus Couwenberg die zijn landerijen in de Heuvelse Akkers had moeten prijsgeven voor de verwezenlijking van het bestemmingsplan aldaar. In de voorkamer van de oude boerderij was in het begin van de 20e eeuw een tijdje de gelagkamer van een café gevestigd; in de kelder heeft ook een groot biervat gestaan.⁴⁷³

9.31.2.233 Boerderij Het Hoefke

Adres: Heikantstraat ter plaatse van nr. 22

Buurtschap: Achterste Hoefke

Kadastrale gegevens: in 1830 en 1880 Waalre sectie C nr. 255

Deze in 1880 nog aanwezige boerderij kende de maten 10 x 22 m en had een bijgebouw van 4 x 8 m. Oorspronkelijk behoorde deze boerderij tot het bezit van de Prins van Oranje en werd beheerd door het Klooster Ten Haghe in Eindhoven. Daarna is de boerderij in 1798 in particuliere handen gekomen. Het is mogelijk dat dit een boerderij van het hallenhuistype is geweest. Zij is vermoedelijk gesloopt rond 1920 omdat haar opvolgster (boerderij C1-K49) voorzien was van een gebroken kap en die kwamen omstreeks die tijd in gebruik.⁴⁷⁴

9.31.2.234 Boerderij Heikantstraat 22

Buurtschap: Achterste Hoefke

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie C1 nr. 946

Deze boerderij is waarschijnlijk opgericht omstreeks 1920 en was 10 x 33 m groot. Aan het noordelijke einde is in 1960 een zogenaamde afgang (aanbouw met lessenaarsdak) gebouwd. Ook is er omstreeks die tijd een voor die tijd gebruikelijk kippenhok opgericht van 4 x 10 m. De boerderij stond op bijna dezelfde plaats als haar voorgangster A2-90. Tussen 1945 en 1950 is er in het stalgedeelte brand geweest. Het bluswater moest gehaald worden uit de brandkuil ten noord-oosten van het voormalige café Het Huufke. Het woongedeelte kon met moeite gespaard worden. Het dak boven het bedrijfsgedeelte is nadien gewijzigd in een zadeldak. De voorheen aan de zuidelijke

⁴⁷¹ Jansen e.a., 2009b, 276.

⁴⁷² Jansen e.a., 2009b, 279.

⁴⁷³ Jansen e.a., 2009b, 280.

⁴⁷⁴ Jansen e.a., 2009b, 283.

kopgevel staande 3 knotlinden zijn thans nog aanwezig. De boerderij is enige tijd in bezit geweest van de fam. Strijbos die eigenaar was van meerdere boerderijen in de directe omgeving. De laatste in de boerderij actieve landbouwer was tussen 1954 en 1981 Gieleke Halters. Begin jaren '80 is de boerderij afgebroken.⁴⁷⁵

9.31.2.235 Boerderij Dommelse weg tussen 1a en 1

Buurtschap: Hulst

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie C nr. 217

De afmetingen waren in 1830 10 x 23 m. Voor de boerderij stond een bijgebouw van 4,50 x 7 m. Van de boerderij zijn verder geen gegevens bekend behalve dan dat zij in 1880 van de kadasterkaart verdwenen was.⁴⁷⁶

9.31.2.236 Boerderij Dommelse weg ter plaatse van nr. 1

Buurtschap: Hulst

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie C nr. 220

In 1830 waren de afmetingen 8 x 20,50 m. Voor de boerderij stond een bijgebouw van 4 x 7 m. De boerderij was in 1880 van de kadasterkaart verdwenen. Verder zijn geen gegevens bekend geworden.⁴⁷⁷

9.31.2.237 Boerderij Dommelseweg 5

Buurtschap: Kasteel

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie C1 nr. 900

Deze boerderij is de opvolger van de in 1934 afgebrande kasteelboerderij (zie 18.1.002). Bij de in opdracht van notaris F.W. Swane uit Utrecht uitgevoerde herbouw heeft de uit Waalre afkomstige architect Jacques van der Palen met veel zorg de uit vroegere tijden resterende onderdelen van het kasteel van Waalre kunnen sparen. Die resten waren de overwelfde kelder, de noordelijke gevel van het woongedeelte met daarin een aantal raamomlijstingen en ook van het woongedeelte de westgevel die een tussenmuur is geweest van het vroegere kasteel en een buitenmuur van de daarvoor aanwezige woontoren. De afmetingen van deze nieuwbouw waren bij het woongedeelte 7,82 m breed en 9,64 m lang en van het bedrijfs gedeelte 11,42 m breed en 20,78 lang. De stallen boden plaats aan het voor die tijd grote aantal van 20 koeien. De sprong in het peil van het woongedeelte en het bedrijfs gedeelte is toen aangehouden. De nok kwam geheel op dezelfde hoogte te liggen. De nieuwe buitenmuur bij het woongedeelte kreeg een spouw wat voor die tijd iets nieuws was. Alle andere buitenmuren werden in steens (22 cm) metselwerk uitgevoerd. In de gevel bij de voordeur is een uit natuursteen gehouwen wapen van het geslacht Van de Clusen aanwezig en in de boerderij bij de trap naar boven bevindt zich een gedenksteen van de eerste steenlegging in 1934. Ook het grote bijgebouw is in 1934 opnieuw opgetrokken (7,68 x 11,80 m). De eerste pachter was de uit Ewijk (Gld) komende landbouwer Jan Jansen die in 1959 de boerderij heeft gekocht. Jan Jansen is lang lid van de Waalrese gemeenteraad geweest. Zijn zoon Gijs volgde hem als landbouwer op. Deze heeft later een grote ligstal aan de boerderij toegevoegd evenals een open veldschuur.⁴⁷⁸

9.31.2.238 Boerderij zuidelijk van Dommelseweg 5

Buurtschap: Kasteel

Kadastrale gegevens: in 1830 Waalre sectie nr. 303 en in 1880 C nr. 757

Ten onrechte is deze langgevelboerderij ook wel als schuur behorende bij de kasteelboerderij aangeduid. Dat was volgens de gravure van Harrewijn (1660-1726) vroeger wel het geval. De afmetingen van de forse langgevelboerderij waren 10 x 37,50 m. Van deze boerderij is ondanks veel pogingen geen goede afbeelding bemachtigd kunnen worden. Een foto laat alleen het westelijke einde van het dak zien. Dat was voorzien van een wolfseinde met een gedeelte strooien en pannendak. Ook is er geen plattegrondindeling van bekend. Met Pasen in 1934 is deze boerderij en de daarnaast gelegen kasteelboerderij plotseling volledig afgebrand. De eigenaar was sinds 1931

⁴⁷⁵ Jansen e.a., 2009b, 284.

⁴⁷⁶ Jansen e.a., 2009b, 288.

⁴⁷⁷ Jansen e.a., 2009b, 289.

⁴⁷⁸ Jansen e.a., 2009b, 300 – 301.

Petrus van de Gevel. In 1936 zijn de restanten verder gesloopt. Circa 20 m oostelijker is in 1934 een nieuwe boerderij (C2-K40) opgericht.⁴⁷⁹

9.31.2.239 Boerderij Willibrorduslaan ter plaatse van nummer 137

Buurtschap: Stationsstraat

Kadastrale gegevens: in 1880 Waalre sectie A nr. 1275

Er was hier eerst sprake van een tussen 1830 en 1866 gebouwde kleine boerderij, groot 8 x 14 m. Na de openstelling van de Luik-Limburgse spoorlijn in 1866 is er in de boerderij op zeker moment een café gevestigd. De eigenaar was Jan Swinkels. Deze maakte ook zelf kaarsen en verkocht tevens kolen. Nog juist vóór 1930 moet er een aanbouw met spouwmuren zijn gerealiseerd. Het stationsgebouw Aalst-Waalre stond tegenover de boerderij. De hier in 1930 woonachtige Mieke Verhoeven en ook haar zonen Kees, Wim en Piet waren beëdigde bedienaars van de in de Willibrorduslaan (de toenmalige Stationsstraat) aanwezige spoorwegovergang. In 1930 en 1931 is de boerderij ingrijpend verbouwd tot het huidige Stationskoffiehuis. Daarbij zijn vermoedelijk nog wat muren van de oude boerderij voor een gedeelte blijven staan. Als boerderij is het huidige pand op geen enkele wijze nog als zodanig herkenbaar. Het stationsgebouw en de spoorlijn zelf zijn omstreeks de zestiger jaren afgebroken.⁴⁸⁰

9.31.2.240 Boerderij ten zuiden van Goudbergstraat nr. 2a

Buurtschap Kerkeind

Kadastrale gegevens: in 1830 Aalst sectie A nr. 346

De meer vierkantige afmetingen 10 x 12 m in 1830 duiden op een boerderij van het hallenhuistype. Bij een latere verlenging van 12 naar 16 m werd een aparte kamer in de boerderij gevestigd. Waarvoor is niet duidelijk. De in 1830 bij het pand staande grote schuur van 8 x 17 m bevestigt nog meer het vermoeden dat het hier een hallenhuisboerderij betrof. Of de oude schuur nog in gebruik geweest is bij de voorheen in Aalst goed bekende zijnde kolenboer Verhees is niet duidelijk geworden. Al een halve eeuw lang staat er wel een andere loods maar die komt daarvoor niet in aanmerking. De boerderij zelf is in ieder geval vóór 1880 gesloopt.⁴⁸¹

9.31.2.244 Boerderij Gildenbosweg 8

Buurtschap: Heikant

Kadastrale gegevens: in 1950 Waalre sectie C nr. 1074

Deze langgevelboerderij is in 1930 opgericht door Jan Stokmans (* 1887). De afmetingen zijn tot op heden onveranderd gebleven: 7,67/10,30 x 19,18 m. Het pand heeft een gebroken kap en is uiterlijk, ondanks de volledige bewoning, weinig veranderd. Het woongedeelte heeft spouwmuren. De vroegere staldeur is thans de voordeur. In de boerderij is nog een bakoven aanwezig geweest. Op het achtererf staan twee betonplaten kippenhokken. Na het vertrek van Jan Stokmans is omstreeks 1965 Ad Vink eigenaar geworden. Tot op heden woont hij met zijn gezin nog steeds in deze (voormalige) boerderij.⁴⁸²

31.3. Villa

9.31.3.001 Lissevenlaan 27 Waalre

Woonhuis

Bouwjaar: 1953

Typerende plattelandsvilla.

CHW. Nr.: AE119-000833

9.31.3.002 Villa/huis van G. Rietveld (Blokvenlaan 22 Waalre)

Rijksmonument. Nr.: 530671

⁴⁷⁹ Jansen e.a., 2009b, 302.

⁴⁸⁰ Jansen e.a., 2009b, 308.

⁴⁸¹ Jansen e.a., 2009a, 31.

⁴⁸² Jansen e.a., 2009b, 252 – 253.

Op de zuidoosthoek van de kruising Blokvenlaan-Eikenlaan gelegen villa uit 1956, gebouwd in de bouwtrant van De Stijl naar het ontwerp van architect G.Th. Rietveld. Ontwerperarchitect Gerrit Rietveld (1888-1964) is een internationaal bekende architect wiens hoofdwerk het Rietveld Schröderhuis (1924) te Utrecht is geplaatst op de Werelderfgoedlijst. Het huis staat in de vakliteratuur bekend als de 'Woning Jansen' naar de toenmalige opdrachtgever de heer J. Jansen die werkzaam was bij Philips en met wie Rietveld in contact was gekomen door zijn interieurontwerpen voor het Philipspaviljoen voor de Wereldtentoonstelling in Parijs (1958). Het ontwerp 'normaal-woning' uit 1927 vormt de basis van Woning Jansen, dat de volgende karakteristieke Rietveldelementen vertoont: het meterstramien als ontwerp basis, gekoppelde bovenlichten, platte met mastiek belegde daken. De huidige eigenaar (sinds 1973) heeft het huis in oorspronkelijke staat gelaten met uitzondering van de voorgevel waar de garagedeuren zijn vervangen door een beglaasde pui. Verder zijn de daklijsten bekleed met trespas, en stak de nu zwart geschilderde dakvoet vroeger grijs af tegen de zwarte teruggelegde ringbalk. De gekoppelde bovenlichten hebben aan de buitenzijde voorzetzamen, de serre thermopanebeglazing gekregen. De 'indeling van het inwendige dat diverse niveaueverschillen vertoont, is niet gewijzigd. De Blokvenlaan volgt in de historische kom van Waalre het tracé van de vroegere Wollenbergsche Straat die, in het verlengde noordelijk langs het Bunderkens- en Blokven loopt. Het is een fraaie bomenlaan met villa's aan beide zijden. Het huis ligt op een ruim hoekperceel met een omhaagde siertuin en hoge bomen.

Cultuurhistorische waarde:

- De villa is een voorbeeld van een ontwerp voor het hoger personeel van de Philipsfabrieken.

Architectuurhistorische waarde:

- De villa is een gaaf voorbeeld van een voor de Nederlandse architectuur toonaangevende architectuurstijl.
- De villa is het ontwerp van een landelijk en ook daarbuiten gerenommeerde ontwerper.
- De villa is zowel uit- als inwendig gaaf bewaard gebleven.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het pand vormt een karakteristiek onderdeel van de bebouwing aan de Blokvenlaan waar het bijdraagt aan een gevarieerd beeld van de Nederlandse villa- en landhuisarchitectuur.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.31.3.004 Eindhovenseweg 114

Tweelaags villa (plm. 1900) met drie woningen (plm. 1960). Mansardedak, kruispannen. Gewit. De eenlaags woningen plm. 1960 geheel vernieuwd.

9.31.3.005 Landhuis/villa van J.B. van Loghem (Lissevenlaan 8)

Lissevenlaan 8 is een landhuis/villa van architect J.Bo van Loghem, latere uitbreiding C.H. de Bever. Rechthoekige hoofdvlugel met haaks hierop geplaatste garage en berging. De kopgevels steken uit boven de dakrand. Deze oversteekt ook de stalen glaspuien, die de gevels een transparant karakter geven. Goed voorbeeld van een nieuw-zakelijke villa, sterk contrasterend met de traditionele bebouwing in de rest van de wijk.

31.4. Café

9.31.4.001 Markt 18 Waalre

Café

Cultuurhistorisch belang. Nabij de oude Kerk gelegen.

CHW. Nr.: AE119-000842

9.31.4.002 Cafe 't Huufke (Heikantstraat 27)

Het Eindhovens Dagblad van 1 juli 1993 meldde: 'Oud-kasteleinse van café 't Huufke overleden', waarmee Riek van de Meerakker werd bedoeld. 'Tante Riek' was een begrip in Waalre. Als Henrica van Dijk was ze gehuwd met Driek van de Meerakker. Vanaf 1950 runde zij samen met haar man café 't Huufke aan de Heikantstraat 27. 'Waarom verder stappen? Ons Riek zal hier wel tappen.' was de lijfspreuk die tot in de verre omstreken bekend was:

'Riek was kort voor haar dood nog op t.v. te zien tijdens het Mies Bouwman-programma 'In de hoofdrol met Seth Gaaikema'. De cabaretier was een frequent bezoeker van dit Waalres café. Het unieke café was 7 dagen per week geopend, en pils kostte f 1,00. Riek en haar man Driek konden bogen op een zeer gevarieerde klantenkring van boeren, burgers, een wetenschappelijke staf van een concern, een los werkman, leraren, middenstanders en industriëlen. In het vakblad 'Misset's Horeca' van februari 1976 werd ruim aandacht besteed aan café 't Huufke vanwege het 25-jarig bestaan van dit etablissement langs de weg naar Valkenswaard. In dat artikel werd gemeld dat Driek de filosoof/psycholoog was en Riek gastvrouw pur sang, die naast uitstekend kokkin en vermaard zangeres van het levenslied bekend stond als een van de allerbeste biljarters in het Brabantse. Haar tegenstanders die verloren moesten onder het biljart doorkruipen. Dat was één van de huisregels bij Riek en Driek.⁴⁸³

*Afbeelding: Tante Riek in café 't Huufke voor haar geliefkoosde biljart.*⁴⁸⁴

Na het vertrek van het echtpaar in 1980 werd het café vergroot van 53 m² tot 350 m². De naam van de pleisterplaats is ongewijzigd gebleven. Het eigenlijke café heeft uiterlijk nauwelijks veranderingen ondergaan. Alleen de veranda is verdwenen, en het dakraam is vervangen door een kapel.

9.31.4.003 Cafe De Wolderse Wever (Markt 16)

Deze drank- en eetgelegenheid is ontstaan uit een in 1999 gedane verbouwing van café Dorpszicht.

31.5. Woonhuis met bedrijfsruimte

9.31.5.001 Molenstraat 9, Waalre

Woonhuis met winkel en bedrijfsruimte

Aanduiding: C, 1712

Bouwjaar: 1843

CHW. Nr.: AE119-000848

Rijksmonument. Nr: 513723 (noot: volgens lijst verstrekt door de gemeente ook gemeentelijk monument)

Het pand vormt een ensemble met Molenstraat 11

⁴⁸³ Meijs, 1995a, 21.

⁴⁸⁴ Meijs, 2001, 31.

Woon- en Winkelhuis met bedrijfsruimte uit 1840-1906-1921, gebouwd voor A. van Gastel handelaar in graan, meel, veevoeder en kunstmeststoffen. Het geheel ligt op de hoek met de Oude Kerkstraat. De voor- of westgevel staat aan de Molenstraat.

De eenlaags gebouwen hebben een L-vormige plattegrond, onder mansardedaken met een tuitgevel op de kop. In de architectuur zijn duidelijk de drie afzonderlijke functies van het geheel te onderscheiden, woonhuis, winkel en opslag. Het woonhuis dat aan de noordkant ligt, heeft een vijf traveeën brede voorgevel met zesruits vensters en een monumentale voordeur.

Hiervoor een frontale stoep met zes vierkante hardstenen stoeppalen met conische schacht en vierkante kop, met halve bol bekroond waartussen smeedijzeren kettingen. Aan de zuidkant ligt het bedrijfsgedeelte met opslagruimtes en overbouwde poorten, een aan de Molenstraat en de ander aan de Oude Kerkstraat.

Het ertussen liggende winkelhuis heeft een winkelpui en puibalk met rechts ernaast een driedelig kruisvenster. Het geheel is opgetrokken uit handgevormde baksteen, gemetseld in kruisverband met uitzondering van de noordelijke kopmuur, die in de jaren zestig vervangen werd door een muur van machinale steen gemetseld in kettingverband. De voorgevel met de zuidelijke kopmuur is voorzien van blokpleisterwerk, met in de fries geometrische figuren. Ter accentuering van de winkel en het bedrijf zijn in de lange gevel drie lisenen aangebracht. Bovendien siert een festoen de fries van de winkelpui.

Het bedrijfsgedeelte heeft een zeer gesloten vormgeving. Slechts de overdekte ingang en een klein venster op zolder in de zuidelijke kopmuur doorbreken dit. Boven de ingang wijst het opschrift in stucwerk naar de naam van de eigenaar en de oorspronkelijke functie van het geheel: Handel in Granen Meel Veevoeder en Kunstmeststoffen, Firma A. van Gastel en Zonen. De achteraanbouw bevat aan de straat drie zesruits vensters en schuifdeuren.

Het woonwinkelhuis met bedrijfsruimte is cultuurhistorisch waardevol.

9.31.5.002 Molenstraat 11, Waalre

Woonhuis met winkel en bedrijfsruimte

Aanduiding: C, 1279

Bouwjaar: 1843

CHW. Nr.: AE119-000848

Rijksmonument. Nr: 513723 (noot: volgens lijst verstrekt door de gemeente ook gemeentelijk monument)

Het pand vormt een ensemble met Molenstraat 11, voor omschrijving zie hierboven.

9.31.5.003 Molenstraat 13, Waalre

Woonhuis met bedrijfsruimte

Aanduiding: C, 1545-1546

Gemeentelijk monument

Woonhuis met timmerwerkplaats (plm. 1910). Eenlaags, mansardedak met tuile du nordpannen.

9.31.5.004 Schoonoord (Eindhovenseweg 91a Aalst)

Woonhuis. In fabriek als kantoor opgenomen.

Aanduiding: E, 2642

Bouwjaar: Midden 19e eeuw

CHW. Nr.: AE119-000816

Gemeentelijk monument

Aan de Eindhovenseweg nr. 91 a bevindt zich een wit pand met de naam Huize Schoonoord. Tot voor kort verraadde een bordje bij de voordeur dat het om een kantoorpand ging van NSA Apparatenbouw en montage Waalre BV. Tegenwoordig wordt het pand verhuurd aan particulieren. Aan de gevelsteen die achter het huis is ingemetseld is af te lezen dat 1852 het bouwjaar is geweest. Het pand - dat oorspronkelijk als woonhuis diende - heeft één bouwlaag. Dat betekent dat na de begane grond meteen de kap al begint. De kap is 'gebroken' waardoor men van een mansarde-kap spreekt,

genoemd naar de 16-eeuwse architect Mansart. Een mooie waterlijst verbergt de dakgoot. De lijst wordt ondersteund door een twaalftal klossen. De voorgevel of façade is geheel symmetrisch: het rechter- en het linkerdeel zijn aan elkaar gelijk. De gevel is eenvoudig samengesteld. In het midden boven de voordeur is de steenpartij doorgetrokken: de risaliet. Bovenin zijn drie mooie muurankers te zien die de balklaag vast tegen de muur houden. Bijzonder zijn ook de schuiframen die aan weerszijden van de voordeur zijn aangebracht. Het huis - opgetrokken in baksteen - ligt iets verwijderd van de Eindhovenseweg en is geheel wit geschilderd. Alleen de plint is zwart geteerd. Het geheel geeft dus een eenvoudige indruk met een open karakter door de zes vensters die in de voorgevel zijn aangebracht.⁴⁸⁵

9.31.5.005 Willibrorduslaan 23, Waalre

Langgevelboerderij

Aanduiding: A, 5036

Bouwjaar: Ca. 1880-1890

CHW. Nr.: AE119-000865

Gemeentelijk monument

Op de CHW aangeduid als woning met bedrijfsgedeelte. Eenlaags woning met bedrijfsgedeelte (plm. 1880-90). Zadeldak met verbeterde Hollandse pannen. 1 linde, 175, noot 75 cm omtrek. De afmetingen waren bij de oprichting van het pand in ca. 1880 7 x 15,50 m. Later is aan het westelijke einde een ahang van ca. 2,50 m aangebracht. Het pand heeft een dubbele potstaldeur en een loopdeur vermoedelijk voor de paardenstal. Er wordt al geruime tijd niet meer geboerd. Het keuterboerderijtje is omstreeks de eeuwwisseling gerestaureerd. Eén van de twee oorspronkelijk aanwezige lindebomen is nog aanwezig. Het pand is sinds 1989 gemeentelijk monument. Vroegere bewoners waren Sjaak de Loure en daarna Harrie de Loure met echtgenote. De Willibrorduslaan had in 1880 de naam Stationstraat omdat het de verbindingsweg was tussen het kerkdorp Waalre en het station aan de Luik-Limburgse spoorlijn. Na de verharding met natuursteenkeien verrees er al ras bebouwing langs deze weg met dit boerderijtje als een van de eersten. De Bergstraat/Wollenbergstraat is pas begin jaren vijftig van de 20e eeuw aangelegd.⁴⁸⁶

9.31.5.006 Willibrorduslaan 25 (Waalre)

In de 19e en begin 20e eeuw was hierin gevestigd een ijzerwarenwinkel met machinale brei-inrichting en een naaimachinehandel. Eigenaar was P. Ven. Hij was tevens vertegenwoordiger van naaimachines. De winkel werd vervolgens een café en kreeg de naam 'Beatrix'. Sinds juni 1994 heeft Neggers er zijn makelaardij.⁴⁸⁷

9.31.5.007 Willibrorduslaan 32 (Waalre)

Vakman Jan Verhoeven en zijn familie hadden woonhuis en een houtbedrijf/timmerwinkel op de Willibrorduslaan. Er werden onder andere t.v.-kasten gefabriceerd voor Philips. Het bedrijf groeide uit tot meer dan 100 werknemers. De fabriekspanden achter de woning werden alsmaar uitgebreid en daarom kocht Jan Verhoeven het pand aan de overkant van de Willibrorduslaan (nr. 32). Later kocht Pieus het Waalrese bedrijf. Op de plaats van de oude woning van Verhoeven was aan het einde van de 20e eeuw een antennezaak gevestigd.⁴⁸⁸

9.31.5.008 Dreefstraat 22

Aan de noordzijde van de Dreefstraat gelegen eenlaags woning + werkplaats uit 1915-1917, gebouwd in opdracht van Dielis van Mierlo die stamde uit een oud wagenmakersgeslacht. In zijn werkplaats zijn jarenlang hoog-, aard-, stootkarren en kruiwagens voor de plaatselijke agrarische bevolking gemaakt. Van de wagenmakerij, waarvan het interieur tot 1987 intact is gebleven, zijn fraaie interieurfoto's beschikbaar. Zoon Gerrit van Mierlo maakte aantekeningen over het wagenmakerproces. Na diens overlijden in 1986 is de complete inventaris van de wagenmakerij geschonken aan de Stichting

⁴⁸⁵ Meijs, z.j.c.

⁴⁸⁶ Jansen e.a., 2009b, 62 – 63.

⁴⁸⁷ Meijs, 1995a, 11.

⁴⁸⁸ Meijs, 1995a, 11.

Waalres Erfgoed, die het op haar beurt heeft kunnen onderbrengen in het streekmuseum 'De Acht Zaligheden' te Eersel.

De Dreefstraat (vh Hoeven Dreef) ligt ten westen van de dorpskern, de huidige Markt, en vormt een onderdeel van de historische nederzettingsstructuur. In de Dreefstraat staat voornamelijk naoorlogse nieuwbouw waartussen incidenteel oudere panden, waarvan de wagenmakerij een voorbeeld is. Het pand ligt met de nokrichting parallel aan de weg. Aan de voorzijde ligt een kleine siertuin met o.a. drie linden uit de bouwtijd. De oorspronkelijke ter linkerzijde gelegen zijtuin is overgegaan in de oprit en garage van het buurpand. Rechts ligt de inrijweg naar het achtererf en een grote losstaande schuur (1950) die Van Mierlo liet bouwen ten behoeve van het aannemersbedrijf dat de tanende wagenmakerij moest vervangen. Aan de achtergevel is aan de westzijde een aanbouw onder plat dak verwezenlijkt (1970-72). Hieraan plaatsten de huidige eigenaren aan de tuinzijde een driezijdige erker (1987). Uit de bouwtijd dateren een notenboom tussen huis en schuur en in de achtertuin twee bijzonder grote buxusstruiken waarvan met Palmpasen takjes gesneden worden.

Vermeldenswaard van het interieur is een vloerdeel van plavuizen van Waalse hardsteen afkomstig uit het oude Willibrorduskerkje en herplaatst in de woonkamer. Verder de van elders herplaatste blauwen witte antieke tegels in de keuken. De scheiding tussen woonhuis-bedrijfsdeel is intact gebleven, evenals interieurelementen zoals balkenplafonds, geprofileerde kozijnen en paneeldeuren.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object vertegenwoordigt een aspect van de sociaal-economische ontwikkeling van het dorp.
- Het object is verbonden met de geschiedenis van een belangrijke wagenmakerfamilie in Waalre.

Architectuurhistorische waarde:

- Met de toepassing van de mansardekap vertegenwoordigt het object de verdere ontwikkeling van het langeveltype.
- De detaillering met een geprofileerde lijstgoot associeert het object met stijlelementen van voornamelijk dorpshuizen.

Stedenbouwkundige waarde:

- Het object vormt een onderdeel van een gebied met een grote continuïteit.
- Het object vormt met de schuur en beplanting een karakteristiek onderdeel van de bebouwing aan de Dreefstraat.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.31.5.009 Schoonoordstraat 2 (voormalige dienstwoning)

Dit pandje is in 1854 opgericht als woning met erf. Later is het meer een woning met bedrijfsruimte geworden. In 1898 was er bijvoorbeeld een mangelkamer (voor een wasserij ?) gevestigd en van 1900 tot 1924 was het een woning met fabrieksruimte waar onder andere sigaren gemaakt zijn. De kelder diende daarbij als bevochtigingsruimte voor de tabak en de zolder als droogruimte. In die tijd had de zolder een geweldige betimmering aan de binnenzijde. De toegangsluiken naar die zolderruimte zijn nog waar te nemen. Na 1924 heeft er een J. Spoorenberg gewoond welke er een smidsbedrijf voerde. Vanaf ongeveer 1935 tot een 50-tal jaren later heeft er de familie Looijmans gewoond. Het is daarbij altijd met het huidige pand Huize Schoonoord van dezelfde eigenaar geweest.⁴⁸⁹

31.6. Bakhuis

9.31.6.001 Bakhuisje (achter pand Markt 13)

⁴⁸⁹ J.Jansen, Stichting Waalres Erfgoed.

Markt 13, na sloop nu in oude vormen herbouwd, was een goed voorbeeld van een voormalig teutenhuis met topgevels en balkdragende muren. Erachter een bakhuisje.⁴⁹⁰

31.7. Schuur/bijgebouw

9.31.7.001 Schuur (Loon 1)

Achter de boerderij Loon 1 staat een schuur met cultuurhistorische waarde.

9.31.7.002 Schuur (Loon 2)

Achter de boerderij Loon 2 staat een schuur met cultuurhistorische waarde.

9.31.7.003 Schuur Dreefstraat 22

Aan de noordzijde van de Dreefstraat gelegen eenlaags woning + werkplaats uit 1915-1917, (zie 32.5.008). Rechts ligt de inrijweg naar het achtererf en een grote losstaande schuur (1950) die Van Mierlo liet bouwen. De in halfsteens verband opgetrokken schuur is gedekt met een zadeldak belegd met rode muidenpannen. De voorgevel is uitgevoerd als een tuitgevel met een zolderluik en dubbele houten schuifdeuren op de begane grond. De oorspronkelijke dakconstructie rust op twee op inwendige steunberen geplaatste ijzeren dwarsbalken. Het is een onaangetaste open ruimte.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst*, Kunst en architectenbureau R. Koning, in opdracht van gemeente Waalre.

9.31.7.004 Schuur bij Eikenlaan 8, 10

Achter het huis staat op de grens tussen beide woningen een binnen de bescherming vallend gemeenschappelijk schuurtje met rieten zadeldak, dat aan de zijde van nr. 10 is uitgebreid met een zijaanbouw onder lessenaardak haaks op het oude volume. Het kreeg hetzelfde raamtype als het hoofdvolume. Bijzonder is het gebruik van lemen bouwstenen waarmee huis, garage en schuurtje zijn opgetrokken. Wegens gebrek aan bouw materiaal na WOII werd deze steensoort wel vaker toegepast (Eikenlaan 12, Lissevenlaan 15, dito materiaal en architect).

Zie ook 9.31.1.015 voor een omschrijving van dit pand.

9.31.7.006 Schuur smederij (Molenstraat 25;27)

De smederij is nog in eigendom van de weduwe Crooijmans. Woning en smederij vormen een samenhangend geheel dat verder bestaat uit een vrijstaande schuur in de achtertuin, waar overigens in het verleden ook de ingang naar het bedrijf lag. Deze in halfsteens verband opgetrokken schuur heeft een zadeldak met gesmoorde verbeterde Hollandse pannen en inwendig vernieuwd balkwerk. Zie 29.15.003 voor een omschrijving naar de smederij.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst*, Kunst en architectenbureau R. Koning, in opdracht van gemeente Waalre.

9.31.7.007 Schuur Mosbroekseweg 4 Waalre

Schuur bij langgevelboerderij (zie 9.31.2.15 voor omschrijving boerderij)

Op het achtererf staat een binnen de bescherming vallend vrijstaand boeren bouwsel, een lage schuur onder lessenaardak.

Cultuurhistorische waarde:

- Het object vormt met boerenbouwsel, erfbeplanting en moestuin een goed voorbeeld van een traditioneel boerenbedrijf.

Architectuurhistorische waarde:

⁴⁹⁰ Anonymus, 1983, 13.

- Het schuurtje is authentiek en van belang voor het bouwhistorisch onderzoek van boerenbouwsels.

Voor een gedetailleerde redengevende omschrijving van dit pand, zie *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst, Kunst en architectenbureau R. Koning*, in opdracht van gemeente Waalre.

9.31.7.008 Veldschuur Wilhelminalaan, Koningin 66 Waalre

Veldschuur bij Kortgevelboerderij (zie 9.31.2.21 voor omschrijving boerderij)

Op het erf staat verder een binnen de bescherming vallende open veldschuur. De boerderij ligt vrijstaand op het hoekperceel met achterliggend akkerland en westelijk gelegen weilanden tot de Tongelreep. De veldschuur is een gaaf voorbeeld van een verdwijnend schoorsysteem. Wegens de voortgaande sloop van boerderijen en schuren behoren deze tot de zeer bedreigde objecten.

31.8. Koetshuis

9.31.8.001 Markt 2, Waalre (let op: alleen koetshuis intekenen)

Woonhuis met Koetshuis, aanduiding: B, 3208

Bouwjaar: 1721, 1e helft 19e eeuw

Pastorie tot 1863. Karakteristiek voorbeeld van een Kempens dorpspastorie (zie thema 26.13.004).

CHW. Nr.: AE119-000840

Gemeentelijk monument

Het witte pand Markt 2, oorspronkelijk gezet in 1721, is een voormalige boerderij die in 1793 werd gekocht door pastoor Jansen om dienst te gaan doen als pastorie en koetshuis. In 1985/1986 werd het vervallen pand grondig gerestaureerd en heeft het weer een imago van een koetshuis. Het heeft de naam 'Koetshuis' en staat op de splitsing Markt/Bolksheuvel. Het is een schitterende woning geworden, die het aanzien van de Markt nog meer verhoogt.⁴⁹¹

31.9. Varia

9.31.9.001 Onbekend gebouw (In de hoek van de Markt bij het begin van de Bolksheuvel)

Bij de restauratie van de Oude pastorie, ook wel het Koetshuis genoemd, werd een muur met dezelfde baksteenafmetingen gevonden als die werden gebruikt bij de woontoren van Kasteel Loon. Stichting Waalres Erfgoed stelt dat het hier een van de drie stenen gebouwen uit Waalres Middeleeuwen betreft. De functie van dit gebouw is vooralsnog onbekend. Archeologisch onderzoek kan licht op deze situatie schijnen.

⁴⁹¹ Meijs, 1995a, 7.

3. Inventarisatie archeologisch landschap – Waalre

R. Berkvens, E. Drenth en J. Bosman

De inventarisatie van het archeologisch landschap is ook hier ingedeeld naar thema en complextype of begrip. De samenstelling van de complextypen is vanuit praktische overwegingen tot stand gekomen⁴⁹², met het doel te kunnen waarden en selecteren binnen de archeologische monumentenzorg. Voor het onderzoek dat zich bezighoudt met de beeldvorming over het verleden hebben de complextypen vooral een attenderende waarde.

De complextypen zijn voorzien van definities, archeologische en landschappelijke correlaten en dateringen. Bovendien zijn de correlaten onderverdeeld in twee categorieën: (a) een correlaat dat van toepassing moet zijn bij dit complextype, en (b) een correlaat dat van toepassing kan zijn bij dit complextype.

De catalogus archeologie is als volgt opgebouwd:

- Uniek nummer van de archeologische vindplaats (opgebouwd uit gemeentenummer.themanummer.subthemanummer.volgnummer)
- Centrale coördinaten van de vindplaats
- Plaats en toponiem van de vindplaats
- Naam van de vinder
- Datum van de vondst
- Wijze van verwerving: kartering, proefsleuven, opgraving etc.
- Beschrijving van de vondst(en)
- Datering
- Cultuur waar de vindplaats aan gerelateerd kan worden, bijvoorbeeld Karolingisch of Trechterbeker
- Toelichting op de vindplaats
- Literatuur
- Bron van de vindplaats
- Nummer van de vindplaats in de betreffende bron

Enkele aantal vindplaatsen hebben geen coördinaten. Deze vindplaatsen zijn wel meegenomen in de catalogus, maar ontbreken op de kaart.

⁴⁹² Gebaseerd op: G. de Wit & A. Sloos, 2008: De interpretatie van archeologische waarnemingen in Archis. Een concept voor een nieuwe set complextypen (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 165).

Thema: 32 Bewoning

32.1 Romeinse villa

Een Romeinse villa was een landbouwbedrijf dat geïntegreerd was in de sociale en economische organisatie van de Romeinse wereld en waarvan het hoofdgebouw in Romeinse stijl was gebouwd. Villae komen vooral voor in het Zuid-Limburgse lössgebied op de rand van plateaus in de nabijheid van stromend water en infrastructuur; villae zijn daarnaast in mindere mate aangetroffen in Noord-Limburg in de Maasvallei en in het riviereengebied en sporadisch op de Brabantse zandgronden (b). Datering: Romeinse Tijd; de eerste villae dateren uit de tweede helft van de 1e eeuw A.D.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- woon- en doorgaans werkeenheden (hoofdgebouw (a) en verscheidene bijgebouwen (b));
- funderingsmateriaal (bijv. vuursteen) (a);
- natuursteen (a);
- aardewerk (a);
- nederzettingsafval (vaak gebroken en/of verbrand) (a);
- versterkt (omgreppeld of omheind) (b);
- sporen van agrarische activisten (b);
- evt. cultuurlaag (b);
- hypocausttegels (b);
- tubuli (b);
- vensterglas (b);
- vloermozaïeken (b);
- pleisterwerk (b);
- vloerniveau (b);
- glas (b);
- metaalvondsten (b);
- waterleidingen (b);
- afvoergoten (b);
- vijver (b)
- pad/weg (b);
- (sier)tuin (b);
- hekwerken (palissaden) (b);

32.2 Kasteel

Een kasteel is een van oorsprong middeleeuws gebouw dat de functies verdedigbaarheid en woonbaarheid combineert, door het verschaffen van woonruimte en verdedigbaarheid aan een beperkte groep mensen tot een maximaal van ongeveer 50 personen.

Datering: vanaf de Late Middeleeuwen A (ca. 1050 A.D.)—tot op heden.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- omgeven door een minstens 5 m brede gracht of grachten (a);
- opgaand muurwerk is minimaal 45-60 cm dik of fundering is minimaal 1 m dik (a);
- defensieve elementen: poortgebouw, torens, wallen etc. (a).
- evt. cultuurlaag (b);
- voorwerpen die met elitegroepen kunnen worden geassocieerd, zoals wapens, ruitersporen, stijgbeugels, jachtgerei, in combinatie met nederzettingsafval (b).

Uniek nr.	9.32.2.1574
Coördinaten	Onbekend
Plaats	onbekend
Toponiem	het Achterste Hoefke
Naam vinder	Stichting Waalres Erfgoed
Datum vondst	
Verwerving	archeologisch: veldverkenning; niet-archeologisch:

	archiefonderzoek
Beschrijving	mog. Ken van het Herengoed van Waalre
Datering	Late Middeleeuwen - Nieuwe Tijd B
Cultuur	
Toelichting	
Literatuur	Govers 1998
Bron	Literatuur
Nummer	600080
<u>Uniek nr.</u>	<u>9.32.2.1578</u>
Coördinaten	Onbekend
Plaats	Loon
Toponiem	
Naam vinder	Stichting Waalre's Erfgoed
Datum vondst	36218
Verwerving	archeologisch: booronderzoek
Beschrijving	Twee boorraaien van elk 20 m werden gezet. Het blijkt dat het kasteel gebouwd is op een natuurlijke zandkop in het
Datering	Late Middeleeuwen - Nieuwe Tijd
Cultuur	
Toelichting	
Literatuur	Arts 1999a
Bron	Literatuur
Nummer	600084

32.3 Kamp

Overkoepelende term voor tijdelijk bewoonde nederzetting uit Paleolithicum, Mesolithicum, Neolithicum en (Midden-)Bronstijd die is ingericht voor bewoning (basiskamp), de exploitatie van niet gedomesticeerde voedselbronnen of grondstoffen (extractiekamp).

Datering: Paleolithicum-(Midden-)Bronstijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- vuurstenen werktuigen en, ruim vertegenwoordigd, dito afval (afslagen en kernen); verscheidene versleten, gebroken en verbrande werktuigen (voor de Steentijd en de Vroege Bronstijd, voor de rest van de Bronstijd een b) (a);
- vanaf het Neolithicum met aardewerkscherven (a);
- tevens natuurstenen werktuigen (bijvoorbeeld klopstenen, retouchoirs en natuursteen dat is gebruikt als aambeeld, constructiesteen voor haarden en als kooksteen (a).
- evt. cultuurlaag (b);
- oppervlakte- en/of kuilhaarden (b);
- sporen van tenten of hutten (b);
- verkoelde planten- en dierenresten (bot); bij goede conservering ook onverkoelde resten (b).

<u>Uniek nr.</u>	<u>9.32.3.0215</u>
Coördinaten	X=159980 / Y=378940
Plaats	Waalre
Toponiem	Burgemeester Van Woenseldreef
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1985

Verwerving	niet-archeologisch: onbepaald/niet geregistreerd
Beschrijving	Ad 101 Resp 126 Hermelijnlaan 13. Ad 301 Resp 302 En 303 Vondsten Afkomstig Van 49Ste Regimentverv Ad 301 Resp 302 En 303: Franse Leger; Jongste Munt 1794. Ad 101 Resp 104 106 En 126 Maasstraat 7 Grave.
Datering	Nieuwe tijd B - Nieuwe tijd B
Cultuur	n.v.t.
Toelichting	Legerkamp uit de Franse tijd?
Literatuur	
Bron	Archis
Nummer	18842

32.4 Schans

Versterkt complex, bestaande uit wallen en grachten, in het veld pgeworpen, vaak met behulp van takkenbossen.

Datering: Nieuwe Tijd (16e-19e eeuw A.D.).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van wallen, grachten en houten of (bak)stenen geschutsposten (a);
- versterkte doorgangen/poorten (a).
- veelvuldig langs de randen van een territorium en oorlogsgebieden, zoals de zuid- en oostgrens van de Republiek der Verenigde Nederlanden. In Amsterdam ook stadswal (Oude Schans, Weteringschans). Ook op plaatsen waar de vloot die lag te wachten op gunstige wind beveiligd moest worden, zoals bij Oudeschild op Texel (b);
- militaria en munitie (b);
- vaak in combinatie met andere militaire elementen, zoals linies, dijken etc. (b).

32.5 Wal/omwalling

Terrein omgeven door (al dan niet onderbroken) grachten, palissaden en wallen, waarvan de precieze functie niet geheel duidelijk is. In de meeste gevallen zijn er in eerste instantie geen aanwijzingen voor vaste bewoning en zijn er dientengevolge nauwelijks vondsten.

Datering: Late Middeleeuwen (vanaf de 13e eeuw A.D.)- Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van of aanwijzingen voor wallen en grachten (a);
- evt. cultuurlaag (b).

Datering: Late Middeleeuwen (vanaf de 13e eeuw A.D.)- Nieuwe Tijd.

32.6 Nederzetting

Verscheidene gelijktijdige huisplaatsen, erven of oncentraties/

verspreidingen vondsten die wijzen op tijdelijke of permanente bewoning. Er zijn geen aanwijzingen voor stedelijke elementen (zie boven) en evenmin dat de bewoning plaatsgevonden heeft op een kunstmatige verhoging. Eventueel is de nederzetting begrensd geweest door een greppel, wal, palissade etc.

Datering: Neolithicum-Nieuwe-tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- grondsporen die wijzen op permanente bewoning, zoals palenconfiguraties behorende tot huisplattegronden, afvalkuilen, waterputten, haardplaatsen, erfgreppels etc., die duiden op verscheidene gelijktijdige erven (a);
- nederzettingvondsten (grondstof, halffabricaten, eindproducten en afval; relatief groot percentage is gebroken en verbrand, ecologische resten (zoals plantenresten en botten die duiden op de verwerking en consumptie van voedsel) (a).
- evt. cultuurlaag (b);
- omheining (palissade, wal etc.) (b).

Uniek nr. 9.32.6.0283

Coördinaten X=159450 / Y=376600

Plaats onbepaald

Toponiem Hoogpoort

Naam vinder Particulier

Datum vondst 1969

Verwerving archeologisch: (veld)kartering

Beschrijving Getypt meldings-fiche Beex (t.b.v. BKNOB 1969:124*): "Oostelijk van de weg Waalre-Valkenswaard is men bezig met het afgraven van een groot perceel. Onze correspondent P.A. Derks uit Geldrop vond hier talrijke Romeinse aardewerkscherven en vuursteenafslagen die waarschijnlijk uit het Mesolithicum dateren."

Datering Mesolithicum - Mesolithicum

Cultuur n.v.t.

Toelichting

Literatuur Beex 1969k

Bron Archis

Nummer 29922

Uniek nr. 9.32.6.0284

Coördinaten X=158070 / Y=376200

Plaats onbepaald

Toponiem Hoogpoort

Naam vinder Particulier

Datum vondst 1969

Verwerving archeologisch: (veld)kartering

Beschrijving Getypt Meldings-Fiche Beex (T.B.V. Bknob 1969:124*). Vondsten gedaan tijdens het afgraven van een "hoge akker". Voor een uitgebreide beschrijving wordt verwezen naar Bknob 1969:124*. Opm.: De waterputten worden niet expliciet Romeins gedateerd.

Datering Mesolithicum - Mesolithicum

Cultuur n.v.t.

Toelichting

Literatuur Beex 1969l

Bron Archis

Nummer 29923

Uniek nr. 9.32.6.0298

Coördinaten X=163070 / Y=378220

Plaats onbepaald

Toponiem Hoogpoort

Naam vinder onbepaald

Datum vondst 9999

Verwerving onbepaald/niet geregistreerd

Beschrijving "Geïmproviseerd" fiche op basis lijst met vondstmeldingen Beex, ca 1966: "Vindplaats vuursteenartefacten (Ahrensburgcultuur). Mondelinge mededeling A. Wouters." Opm.: de coördinaten vallen samen met een

zandpad, zodat het wsch is dat de vondsten aan het oppervlak zijn gedaan. Aanvullende informatie ontbreekt. Opm.: enkele honderden meters in oostelijke richting ligt een cluster vindplaatsen die aan de Ahrensburgcultuur en het Vroeg-Mesolithicum worden toegewezen.

Datering Laat-Paleolithicum - Laat-Paleolithicum

Cultuur Ahrensburg-cultuur

Toelichting

Literatuur

Bron Archis

Nummer 30232

Uniek nr. **9.32.6.0304**

Coördinaten X=163409 / Y=378195

Plaats Geldrop

Toponiem Het Goor ; Troprijt

Naam vinder BAI

Datum vondst 1961

Verwerving archeologisch: opgraving

Beschrijving "Geïmproviseerd" fiche op basis lijst met vondstmeldingen G. Beex, ca 1966. Is wsch gebaseerd op brief Wouters 19560211, eigen deelname Beex aan BAI-onderzoek (1956) en publicatie Wouters 1957 en Bohmers en Wouters 1962: "Vrij uitgestrekte vindplaats (aan weerszijden van rijksweg) van vuursteen van Ahrensburgcultuur. Gedeeltelijk onderzocht." Opm.: de "uitgestrekte vindplaats" omvat een cluster Laatpaleolithische en Vroeg mesolithische sites langs (en wsch ooit ook op de plek van) de A2, die recentelijk door Deeben (1994, 1995, in druk, in voorbereiding) zijn geanalyseerd en ten dele reeds gepubliceerd. De onderhavige site wordt Geldrop3-0 genoemd. De betreffende concentratie werd niet in het veld, maar pas tijdens de analyse als een aparte eenheid onderkend. Opm.: een aantal artefacten (wsch klingen en afslagen) waren niet meer beschikbaar voor analyse. Opm.: de NAP-hoogte heeft betrekking op het vondstniveau, niet op het maaiveld. Opm.: zie waarn. 5163, 30240, 30251, 30252, 30256, 30258, 30263, 30265.

Datering Vroeg-Mesolithicum - Vroeg-Mesolithicum

Cultuur n.v.t.

Toelichting

Literatuur Deeben 1994

Bron Archis

Nummer 30250

Uniek nr. **9.32.6.0305**

Coördinaten X=163414 / Y=378189

Plaats Geldrop

Toponiem

Naam vinder Wouters

Datum vondst 08-1957

Verwerving archeologisch: opgraving

Beschrijving "Geïmproviseerd" fiche op basis van lijst met vondstmeldingen G. Beex, ca.1966. Is wsch gebaseerd op brief Wouters 19560211, eigen deelname Beex aan BAI-onderzoek (1956) en publicatie Wouters 1957 en Bohmers en

Wouters 1962:"Vrij uitgestrekte vindplaats (aan weerszijden van rijksweg) van vuursteen van Ahrensburgcultuur. Gedeeltelijk onderzocht."Opm.: de "uitgestrekte vindplaats" omvat een cluster Laatpaleolithische en Vroeg mesolithische sites langs (en wsch ooit ook op de plek van) de A2, die recentelijk door Deeben (1994, 1995, in druk, in voorbereiding) zijn geanalyseerd en ten dele reeds gepubliceerd. De onderhavige site wordt Geldrop3-1 genoemd. De vondstbeschrijving is ontleend aan Deeben 1995.Opm.: de site is onderzocht in 1957 (door Wouters e.a.), 1961 (een groepje amateur-archeologen en later het BAI) en in 1986 (IPP; aanvullend onderzoek). Bij voorbereidingen voor de publicatie Deeben 1995 bleken niet meer alle artefacten beschikbaar te zijn. De in de vondstbeschrijving genoemde getallen moeten derhalve worden gezien als minimum aantallen. Opm.: in 1962 publiceerden Bohmers en Wouters een artikel over Geldrop 3, dat voor een groot deel is gewijd aan een retouchoir met een vrouwenfiguur (fijnkorrelig zandsteen). Dit artefact is gevonden in een proefvak ten Oosten van Geldrop 1 en kan niet tot een van de concentraties Geldrop 3-0 t/m3-4 worden gerekend. Het is in de bovenstaande vondstbeschrijving echter opgenomen om administratieve redenen. Opm.: de NAP-hoogte heeft betrekking op het gemiddelde vondstniveau, niet op het maaiveld. Opm.: een afslag van kwartsiet uit Geldrop 3-1 past op een klopsteen uit Geldrop 2.Opm.: zie waarn. 5163, 30240, 30250, 30252, 30256, 30258, 30263, 30265.

Datering	Laat-Paleolithicum - Laat-Paleolithicum
Cultuur	Ahrensburg-cultuur
Toelichting	uit haard; Bohmers & Wouters 1962:13.
Literatuur	Deeben 1990
Bron	Archis
Nummer	30251

Uniek nr. **9.32.6.0309**

Coördinaten	X=163333 / Y=378276
Plaats	Geldrop
Toponiem	Aalsterhut
Naam vinder	Deeben
Datum vondst	09-04-1985
Verwerving	archeologisch: opgraving
Beschrijving	"Geïmproviseerd" fiche gebaseerd op lijst met vondstmeldingen G. Beex, ca1966. Melding is wsch gebaseerd op brief Wouters 19560211, eigen deelname Beex aan BAI-onderzoek (1956) en publicatie Wouters 1957 en Bohmers en Wouters 1962:"Vrij uitgestrekte vindplaats (aan weerszijden van rijksweg) van vuursteen van Ahrensburgcultuur. Gedeeltelijk onderzocht."Opm.: de "uitgestrekte vindplaats" omvat een reeks Laatpaleolithische en Vroeg mesolithische sites langs (en wsch ooit ook op de plek van) de A2, die recentelijk door Deeben (1994, 1995, in druk, in voorbereiding) zijn geanalyseerd en ten dele reeds gepubliceerd. De onderhavige site die bekend is onder de naam "Aalsterhut" werd in 1985 ontdekt en opgegraven, toen bij de uitbreiding van een parkeerplaats een deel van een op archeologische gronden beschermd terrein dreigde te worden vernietigd (Deeben 1990). De ovale concentratie heeft een oppervlak van 138 m2. De site wordt voorlopig geïnterpreteerd als dumpplaats van materiaal afkomstig uit een nabij gelegen nederzetting (Deeben 1990). De opgraving werd uitgevoerd onder auspiciën van de

ROB. Opm.: de in de vondstbeschrijving genoemde artefacttypen en aantallen zijn ontleend aan een overzicht (tellijst) dat t.b.v. een publicatie in voorbereiding (Deeben) is opgesteld. Opm.: zie waarn. 5163, 30240, 30250, 30251, 30252, 30256, 30258, 30265.

Datering Vroeg-Mesolithicum - Vroeg-Mesolithicum
Cultuur n.v.t.
Toelichting
Literatuur Deebeben 1990
Bron Archis
Nummer 30263

Uniek nr. **9.32.6.0310**

Coördinaten X=163330 / Y=378215

Plaats Geldrop

Toponiem Mie Peels

Naam vinder Particulier

Datum vondst 15-05-1985

Verwerving archeologisch: opgraving

Beschrijving "Geïmproviseerd" fiche op basis van een lijst met vondstmeldingen door G. Beex, ca 1966. Is wsch gebaseerd op brief Wouters 19560211, eigen deelname Beex aan BAI-onderzoek (1956) en publicatie Wouters 1957 en Bohmers en Wouters 1962: "Vrij uitgestrekte vindplaats (aan weerszijden van rijksweg) van vuursteen van Ahrensburgcultuur. Gedeeltelijk onderzocht." Opm.: de "uitgestrekte vindplaats" omvat een serie Laatpaleolithische en Vroegmesolithische sites langs (en wsch ooit ook op de plek van) de A2, die recentelijk door Deebeben (1994, 1995, in druk, in voorbereiding) zijn geanalyseerd en ten dele reeds gepubliceerd. De onderhavige site die Mie Peels is genoemd werd in 1985 ontdekt tijdens egalisatiewerkzaamheden langs de A2. De aangetroffen concentratie is ten dele opgegraven. Het resterende deel is afgedekt en door de verhoogde aanleg van een parkeerplaats beschermd (Deebeben 1990). Opm.: de in de vondstbeschrijving genoemde artefacttypen en aantallen zijn ontleend aan een overzicht (tellijst) dat is opgesteld t.b.v. een publicatie in bereiding (Deebeben). In Deebeben 1990 wordt een mogelijke steelspits genoemd en afgebeeld, die in het voornoemde overzicht ontbreekt. Opm.: zie waarn. 5163, 30240, 30250, 30251, 30252, 30256, 30258, 30263.

Datering Laat-Paleolithicum - Laat-Paleolithicum

Cultuur Ahrensburg-cultuur

Toelichting

Literatuur Deebeben 1990

Bron Archis

Nummer 30265

Uniek nr. **9.32.6.0502**

Coördinaten X=160200 / Y=379400

Plaats Onbekend

Toponiem Kriekeschoor

Naam vinder onbepaald

Datum vondst 9999

Verwerving niet-archeologisch: graafwerk

Beschrijving Aan het meldingsfiche van Beex is een brief van Beex d.d. 20-12-1968 gehecht m.b.t. een archeologisch advies: 'Langs de vroegere spoorbaan en

juist ten zuiden van de E3-weg werd enige jaren geleden een diepe sleuf gegraven (voor riolering?). In het profiel van deze sleuf werd over een afstand van ruim honderd meter Romeins aardewerk aangetroffen. Het betreft waarschijnlijk een nederzetting uit de Romeinse tijd'. Beex waarschuwt in zijn brief, dat de nederzettingssporen zich nog buiten een eventueel daar aan te leggen weg kunnen uitstrekken.

Datering Romeinse tijd - Romeinse tijd

Cultuur n.v.t.

Toelichting

Literatuur

Bron Archis

Nummer 32781

Uniek nr. 9.32.6.0512

Coördinaten X=161040 / Y=378580

Plaats Aalst

Toponiem voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk

Naam vinder Particulier

Datum vondst 19-09-1996

Verwerving archeologisch: opgraving

Beschrijving In 1996 werd op verzoek van de Stichting Waalres Erfgoed i.s.m. de gemeentelijk archeoloog van Eindhoven een opgraving uitgevoerd op het terrein van de voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk te Aalst. Op het voorwoningbouw bestemde terrein kon gedurende een week onderzoek verricht worden. Behalve enkele vondsten uit het laat-paleolithicum, waren de oudste bewoningssporen afkomstig uit de Romeinse tijd. Getuige de vondst van een waterput en enkele scherven moet er ter plaatse (of vlakbij) een nederzetting gelegen hebben. Een 3-tal scherven en een huisplattegrond zouden op bewoning in de Merovingische tijd kunnen duiden. De plattegrond kan evenwel ook uit de Karolingische tijd stammen. Uit Karolingische periode dateert eveneens een waterput. Uit de volle middeleeuwen (9e-12e eeuw) dateren 1 bootvormig hoofdgebouw en 2 bootvormige bijgebouwen. Een eveneens bootvormig bijgebouw stamt uit de 12e eeuw. Verrassend was vooral de vondst van 2 plattegronden van eenvoudige houten kerkgebouwen uit de 12e eeuw. Getuige de oriëntatie zou het hoofdgebouw uit de volle middeleeuwen mogelijk ook een functie van kerk gehad kunnen hebben. Het om de gebouwen gesitueerd kerkhof lijkt in aanleg uit de 12e eeuw te dateren. Van de O.I.V. kerk waren slechts enkele funderingen uit de 15e eeuw bewaard gebleven. Bij de sloop van de kerk en het ruimen van de graven waren grote delen van opgravingsvlak verstoord. De kerk uit de 13e/14e eeuw kan evenwel op stiepen gefundeerd zijn en derhalve geen sporen achtergelaten hebben. Aardewerkvondsten wijzen in ieder geval op bewoning gedurende deze eeuwen. Bij het nazoeken van de afgevoerde grond zijn tal van metalen voorwerpen verzameld die te maken hebben met allerlei gebruik van de kerk en het kerkhof tot in deze eeuw. Bijzonder was evenwel de vondst van een 12-tal penningen (die deels tijdens de opgraving en deels bij de naspeuringen gevonden werden) uit de periode 800-899 na Chr. Uit deze periode is in het zuidoosten van Brabant nog slechts 1 andere munt bekend. De vondstomstandigheden wijzen wellicht op het bestaan van een Christelijke cultusplaats te Aalst (= heiligdom?) in de laat-Karolingische tijd. (naar Arts 1998)

Datering Vroege Middeleeuwen D - Hoge/Volle Middeleeuwen

Cultuur n.v.t.

Toelichting bootvormige bijgebouwen, volle Middeleeuwen

Literatuur Van Dijk 1998

Bron	Archis
Nummer	32885
<u>Uniek nr.</u>	<u>9.32.6.0689</u>
Coördinaten	X=163409 / Y=378195
Plaats	Geldrop
Toponiem	A2-Pausbaan- site Geldrop 3-0
Naam vinder	IPP A.E. van Giffen
Datum vondst	1986
Verwerving	archeologisch: opgraving
Beschrijving	Het onderzoek Geldrop-Pausbaan-1986 betrof een heronderzoek van oude opgravingen. Dit had als doel de archeologische documentatie te verifiëren en aan te vullen. In de zuidwesthoek van Geldrop site 3-9 werd een putje van 2 x 2 m gegraven. Analyse van het gehele vondstmateriaal dateert het geheel in het vroege mesolithicum. Voor een uitgebreide beschrijving van de opgraving uit 1961 wordt verwezen naar vondstnummer 30250. Zie verder de waarnemingsnummers 34655, 34657, 34623, 34627, 34632, 34633, 34653, 34659 en 34661.
Datering	Vroeg-Mesolithicum - Vroeg-Mesolithicum
Cultuur	n.v.t.
Toelichting	
Literatuur	Deeben 1994
Bron	Archis
Nummer	34632
<u>Uniek nr.</u>	<u>9.32.6.0690</u>
Coördinaten	X=163414 / Y=378189
Plaats	Geldrop
Toponiem	A2-Pausbaan- site Geldrop 3-1
Naam vinder	IPP A.E. van Giffen
Datum vondst	1986
Verwerving	archeologisch: opgraving
Beschrijving	Het onderzoek Geldrop-Pausbaan-1986 betrof een heronderzoek van oude opgravingen. Dit had als doel de archeologische documentatie te verifiëren en aan te vullen. In het gebied van site Geldrop 3-1 zijn 9 vakken van 2 x 2 m uitgegraven. De grond uit de vakken werd gezeefd. Slechts een klein aantal (32) vondsten werd in situ aangetroffen. De randen van de oude opgraving werden vastgesteld en er werd nader inzicht in de stratigrafie verkregen. De site kan alleen op typo-morfologische gronden gedateerd worden, waarbij de samenstelling van het assemblage, inclusief de vondsten uit de opgravingen uit 1961, duidelijk wijst op een datering in de Ahrensburg-cultuur. Voor een uitgebreide beschrijving van het totale assemblage wordt verwezen naar waarnemingsnummer 30251. Zie verder ook de waarnemingsnummers 34655, 34657, 34623, 34627, 34632, 34653, 34659 en 34661.
Datering	Laat-Paleolithicum - Laat-Paleolithicum
Cultuur	Ahrensburg-cultuur
Toelichting	enkelvoudige korte eindschabber (3x), dubbele korte en lange eindschabber
Literatuur	Deeben 1994
Bron	Archis

Nummer	34633
<u>Uniek nr.</u>	<u>9.32.6.0692</u>
Coördinaten	X=163333 / Y=378276
Plaats	Geldrop
Toponiem	Aalsterhut
Naam vinder	IPP A.E. van Giffen
Datum vondst	1985
Verwerving	archeologisch: opgraving
Beschrijving	Voor de aanleg van een parkeerplaats langs de A2 was mogelijk om in 1985 een verkennend onderzoek te verrichten. Op zoek naar vondsten en om inzicht in de stratigrafie van het terrein te verkrijgen werd parallel aan de rijksweg een sleuf van 150 bij 5 m gegraven. Op een dekzandrug werden enkele vuurstenen artefacten aangetroffen. Ter plaatse werd de sleuf machinaal uitgebreid tot juist boven het vondstniveau. Vervolgens werden vakken van 2 x 2 m uitgezet en met behulp van de troffel uitgegraven. De vondsten werden driedimensionaal ingemeten, het uitgegraven zand werd vervolgens gezeefd. In totaal werden ca 1740 vondsten, waaronder 184 werktuigen verzameld, die typologisch het beste in het vroeg mesolithicum gedateerd kunnen worden. Vermoedelijk hebben we hier te maken met de neerslag van enkele specifieke activiteiten zoals de afdanking van materiaal dat afkomstig is van een nederzetting uit de directe omgeving. (naar Deeben 1990) Het vondstmateriaal is nog slechts ten dele gepubliceerd. Een uitgebreide publicatie is in voorbereiding. Voor een uitgebreide beschrijving van (de eerder gedane) vondsten wordt verwezen naar waarnemingsnummer 30263. Zie verder waarnemingsnummers 34657, 34623, 34627, 34632, 34633, 34653, 34659 en 34661.
Datering	Vroeg-Mesolithicum - Vroeg-Mesolithicum
Cultuur	n.v.t.
Toelichting	
Literatuur	Deeben 1994
Bron	Archis
Nummer	34655
<u>Uniek nr.</u>	<u>9.32.6.0693</u>
Coördinaten	X=163330 / Y=378215
Plaats	Geldrop
Toponiem	Mie Peels
Naam vinder	IPP A.E. van Giffen
Datum vondst	1985
Verwerving	archeologisch: opgraving
Beschrijving	Tijdens egalisatiewerkzaamheden t.b.v. de aanleg van een parkeerplaats langs de A2 werden vlekken rode oker aangetroffen. Door tijdgebrek kon niet de gehele vondstenconcentratie worden onderzocht. In 4 dagen tijd werden 1700 vuurstenen artefacten verzameld en konden de grenzen van de vindplaats, met uitzondering van de westelijke, vastgesteld worden. Uitsluitend in de periferie van de concentratie werd de onderkant van het vondstniveau bereikt. Het merendeel van de artefacten werd drie dimensionaal ingemeten en het uitgegraven zand werd gezeefd. De gevonden B-spitsen, schrabbers, klingen en kernen vertonen een duidelijke overeenkomst met de artefacten die van andere Zuid-Nederlandse Ahrensburg- vindplaatsen bekend zijn. Van het houtskool uit een vuurhaard werd een 14C monster genomen. Vanwege het tijdsgebrek de vindplaats op verantwoorde wijze op te graven en door de bijzonderheid van een

nederzetting met okervlekken, werden deze met plastic afgedekt, het meetsysteem in het vlak achtergelaten en de parkeerplaats ter plaatse verhoogd aangelegd.(naar Deeben 1990)Het vondstmateriaal is slechts ten dele gepubliceerd. Een uitgebreide publicatie is in voorbereiding. Voor een uitgebreidere vondstenbeschrijving, inclusief die van eerdere waarnemingen, wordt verwezen naar waarnemingsnummer 30265.Zie verder ook waarnemingsnummers 34655, 34623, 34627, 34632, 34633, 34653,34659 en 34661.

Datering	Laat-Paleolithicum - Laat-Paleolithicum
Cultuur	Ahrensburg-cultuur
Toelichting	
Literatuur	Deeben 1994
Bron	Archis
Nummer	34657
Uniek nr.	<u>9.32.6.1525</u>
Coördinaten	Onbekend
Plaats	Waalre
Toponiem	Loon
Naam vinder	P.A. Derks & A. Jansen
Datum vondst	1969
Verwerving	archeologisch: inspectie
Beschrijving	ontdekt bij afgraving; gedocumenteerd samen met G. Beex; gelegen en ZW van Loon
Datering	Romeinse tijd - Romeinse tijd
Cultuur	
Toelichting	
Literatuur	Beex 1969e, 55
Bron	Literatuur
Nummer	600031
Uniek nr.	<u>9.32.6.1526</u>
Coördinaten	Onbekend
Plaats	Waalre
Toponiem	Loon
Naam vinder	P.A. Derks & A. Jansen
Datum vondst	1969
Verwerving	archeologisch: inspectie
Beschrijving	ontdekt in een van de twee waterputten, die bij afgraving ontdekt is; gedocumenteerd samen met G. Beex; gelegen ten
Datering	Romeinse tijd - Romeinse tijd
Cultuur	
Toelichting	
Literatuur	Beex 1969e, 55
Bron	Literatuur
Nummer	600032

32.7 Borg/Stins/Versterkt huis

Plaats met resten van bewoning; resten van geïsoleerd huis/ erf van hout of steen, al dan niet gecombineerd met die van erf (bijbehorende bijgebouwen, waterput(ten), greppels, hooiberg e.d.). Deze locatie is eventueel begrensd door een greppel, omheining etc., maar niet gelegen op een kunstmatige ophoging.

Datering: Late Middeleeuwen (vanaf de 13e eeuw A.D.)- Nieuwe Tijd.

Archeologische correlaten en landschappelijke ligging:

- één huisplattegrond plus eventuele plattegronden van bijgebouwen en faciliteiten, zoals een waterput, afvaldump(s) e.d. (a);
- nederzettingvondsten (grondstof, halffabricaten, eindproducten en afval; relatief groot percentage is gebroken en verbrand, ecologische resten (zoals plantenresten en botten die duiden op de verwerking en consumptie van voedsel) (a).
- resten van een omheining (palissade, greppel etc.) (b);
- evt. cultuurlaag (b);
- lay-out van de hoofdstructuur in de vorm van veeboxen en haardplaats (b);
- omheining (palissade, wal etc.) (b).

32.8 Moated site

Door een minimaal 5 m brede gracht omgeven wooncomplex, waarbij het voornaamste gebouw in (bak)steen is uitgevoerd. De rest bestaat uit steen of (meestal) houtbouw. De gebouwen kunnen defensieve elementen, zoals kantelen, torens en een poortgebouw bezitten, maar zijn niet reëel verdedigbaar. Ze hebben uitsluitend een residentiële functie.

Datering: Late Middeleeuwen (vanaf de 13e eeuw A.D.)- Nieuwe Tijd.

Moated site is een internationaal gangbare verzamelnaam voor complexen die op regionaal niveau vaak anders worden aangeduid, zoals stenen kamer (rivierengebied, Zeeland), begraven hofstad (Hollandse kustgebied), havezate (Overijssel en Drenthe), borg (Groningen) en stins (Friesland). Archeologische en landschappelijke correlaten:

- omgrachting (minimaal 5 m breed) (a);
- opgaand muurwerk dunner dan 45-60 cm, funderingen smaller dan 1 m (a);
- archeologische resten wijzen op een zekere welstand (a).
- evt. cultuurlaag (b);
- soms poortgebouw, torens etc. maar deze zijn niet reëel verdedigbaar (b);
- meestal combinatie van baksteen- en houtbouw (b).

Uniek nr.	9.32.8.1573
Coördinaten	Onbekend
Plaats	onbekend
Toponiem	het Achterste Hoefke
Naam vinder	Stichting Waalres Erfgoed
Datum vondst	
Verwerving	archeologisch: veldverkenning; niet-archeologisch: archiefonderzoek
Beschrijving	mog. Kern van het Herengoed van Waalre
Datering	Volle/Hoge Middeleeuwen - Late Middeleeuwen
Cultuur	
Toelichting	
Literatuur	Govers 1998
Bron	Literatuur

Nummer 600079

32.9 Landweer

Lineair stelsel van aarden wallen en grachten, meestal langs de randen van een territorium, met een passief defensieve functie.

Datering: (Late) Middeleeuwen-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- lage, kunstmatig opgeworpen, lineaire wallen (a);
- lineair stelsel van grachten (a);
- beperkt tot het pleistocene deel van Nederland (a).
- vaak in combinatie met andere defensieve elementen (b);
- vaak in combinatie met doorgaande wegen (b).

Uniek nr.	9.32.9.0587
Coördinaten	X=158450 / Y=375425
Plaats	onbepaald
Toponiem	Loon, Dommel
Naam vinder	onbepaald
Datum vondst	9999
Verwerving	indirect: literatuur
Beschrijving	CAA: documentatieformulier (rapp.Dorst, 27.10.76), waarop G.Beex is opgevoerd als melder van "Plaats van het vroegere kasteel van Loon te Waalre." Hier is aan toegevoegd dat t.t. van de melding bebouwing in de vorm van een boerderij aanwezig was, en dat de grachten gevuld waren. Bots/Melotte, p.20, maken melding van een "adellijke huysinge" welke omstreeks 1551 zou zijn gebouwd. De boerderij, met de naam 'het kasteel', bevindt zich boven de resten van dit huis. Schrijvers suggereren verdert.a.p. dat nog restanten van de huysinge in de "onderbouw van de boerderij herkenbaar" zijn. Hierboven is dit 'vertaald' als funderingen (onder voorbehoud). Een ets van Loon uit later tijd is bewaard. De prent is afgebeeld bij Bots/Melotte, p.21, en tevens in de ondergenoemde catalogus, p.95. Gegeven dateringen hiervan lopen uiteen van 'midden der 17e eeuw' (Bots/M.) tot '1730' (cat.). Sloopdatum is ook onbekend.
Datering	Nieuwe tijd A - Nieuwe tijd B
Cultuur	n.v.t.
Toelichting	onzeker P: historische & topografische gegevens
Literatuur	Bots & Melotte 1977
Bron	Archis
Nummer	33522

Thema: 33 Cultus/heiligdom

33.1 Kerk

Zelfstandig kerkelijk gebouw, bestaande uit een toren, schip en een koor, met een kerkrechtelijke status. In beginsel bevat een kerk een altaar en is deze gewijd.

Datering: Vroege Middeleeuwen-Nieuwe Tijd.

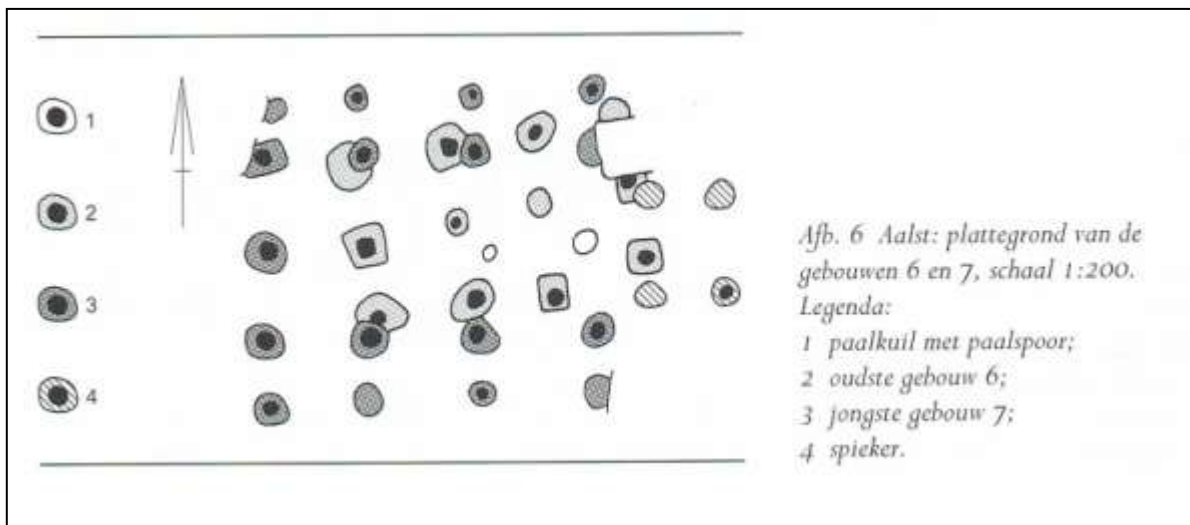
Archeologische en landschappelijke correlaten:

- hout- of steenbouw. Meestal een zaalbouw met vaak een aan de oostzijde uitgebouwd koor (a);
- oriëntatie is oost-west met, indien aanwezig, een toren aan de westzijde (a).
- bij steenbouw frequent pilaren (b);
- doopvont (b);
- soms, maar niet altijd met begravingen (b);
- soms gelegen binnen afscheiding (greppel, sloot, palissade) (b);
- mobilia met een christelijke symboliek (b);
- kerkklok en aanwijzingen in de directe omgeving voor het gieten van de klok (b);
- vaak in combinatie met kerkhof (b);
- vaak in of bij nederzettingen (b).

Uniek nr.	9.33.1.0516
Coördinaten	X=161040 / Y=378580
Plaats	Aalst
Toponiem	voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	19-09-1996
Verwerving	archeologisch: opgraving
Beschrijving	<p>In 1996 werd op verzoek van de Stichting Waalres Erfgoed i.s.m. de gemeentelijk archeoloog van Eindhoven een opgraving uitgevoerd op het terrein van de voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk te Aalst. Op het voor woningbouw bestemde terrein kon gedurende een week onderzoek verricht worden. Behalve enkele vondsten uit het laat-paleolithicum, waren de oudste bewoningssporen afkomstig uit de Romeinse tijd. Getuige de vondst van een waterput en enkele scherven moet er ter plaatse (of vlakbij) een nederzetting gelegen hebben. Een 3-tal scherven en een huisplattegrond zouden op bewoning in de Merovingische tijd kunnen duiden. De plattegrond kan evenwel ook uit de Karolingische tijd stammen. Uit de Karolingische periode dateert eveneens een waterput. Uit de volle Middeleeuwen (9e-12e eeuw) dateren 1 bootvormig hoofdgebouw en 2 bootvormige bijgebouwen. Een eveneens bootvormig bijgebouw stamt uit de 12e eeuw. Verrassend was vooral de vondst van 2 plattegronden van eenvoudige houten kerkgebouwen uit de 12e eeuw. Getuige de oriëntatie zou het hoofdgebouw uit de volle middeleeuwen mogelijk ook een functie van kerk gehad kunnen hebben. Het om de gebouwen gesitueerde grafveld lijkt in aanleg uit de 12e eeuw te dateren. Binnen de kerkgebouwen lagen geen graven. Van de O.L.V. kerk waren slechts enkele funderingen uit de 15e eeuw bewaard gebleven. Sporen van een voorganger uit de 13-15^e eeuw ontbreken. De kerk uit de 13e/14e eeuw kan evenwel op stiepen gefundeerd zijn en derhalve geen sporen achtergelaten hebben. Opvallend is dat de houten kerkgebouwen niet binnen die van de bakstenen kerk lagen, maar ernaast. Door de sloop van de kerk en het ruimen van de graven in 1906 waren grote delen van het opgravingsvlak verstoord. Aardewerkvondsten wijzen in ieder geval op bewoning gedurende deze eeuwen. Bij het nazoeken van de afgevoerde grond zijn tal van metalen voorwerpen verzameld die te maken hebben met allerhande gebruik van de kerk en het kerkhof tot in deze eeuw. Bijzonder was evenwel de vondst van een 12-tal penningen (die deels tijdens de opgraving en deels bij de</p>

naspeuringen gevonden werden) uit de periode 800-899 na Chr. Uit deze periode is in het zuidoosten van Brabant nog slechts één andere munt bekend. De vondstomstandigheden wijzen wellicht op het bestaan van een Christelijke cultusplaats te Aalst (= heiligdom?) in de laat-Karolingische tijd (naar Arts 1998).

Datering	Hoge/Volle Middeleeuwen - Hoge/Volle Middeleeuwen
Cultuur	n.v.t.
Toelichting	2 houten kerken (6,5 x 3 & 10 x 6,5 m), 12e eeuw
Literatuur	Van Dijk 1998
Bron	Archis
Nummer	32885

Afbeelding: Plattegrond van de twee eenvoudige houten over elkaar gelegen kerkgebouwen uit de 12e eeuw (bron:

Afbeelding: Beeld van de opgraving bij de kerk van Aalst in 1996.

Uniek nr.	9.33.1.1609
Coördinaten	Onbekend
Plaats	Waalre
Toponiem	
Naam vinder	
Datum vondst	1940/1941
Verwerving	niet-archeologisch: toevalsvondst
Beschrijving	met merkteken van steenhouwer; gevonden tijdens restauratie/bouwkundig onderzoek o.l.v. H.W. Valk
Datering	Hoge/Volle Middeleeuwen - Hoge/Volle Middeleeuwen
Cultuur	
Toelichting	
Literatuur	Bogaers 1983
Bron	Literatuur
Nummer	600116

33.2 Kapel

Zelfstandig kerkelijk gebouw waarvan de kerkrechtelijke status over het algemeen minder is dan van een kerspel- of een kloosterkerk. In beginsel bevat een kapel een altaar en is deze gewijd.

Datering: Vroege Middeleeuwen-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- eenvoudige hout- of steenbouw. Meestal een zaalbouw met vaak een aan de oostzijde uitgebouwd koor (a);
- oriëntatie is oost-west met, indien aanwezig, een toren aan de westzijde (a).
- soms, maar niet altijd met begravingen (b);
- soms gelegen binnen afscheiding (greppel, sloot, palissade) (b);
- mobilia met een christelijke symboliek (b);
- vaak in of bij nederzettingen. Verder komen we bij grote kastelen zgn. eigenkapellen tegen. Soms in het veld (veldkapel) of langs een weg (wegkapel), bestemd voor bewoners en passerende reizigers (b).

33.3 Klooster

Gebouw of complex van gebouwen, dienende tot verblijf van een gemeenschap van mannen of vrouwen die zich uit de wereld hebben teruggetrokken om in de beperkingen van de clausuur een godsdienstig leven te leiden. Ze richten zich naar een bepaalde regel of constitutie, waarbij aan de koordienst (*officia*) bijzondere aandacht wordt besteed. Onder invloed van de Romeinse castra-aanleg werd de kern gevormd door de kloosterkerk met een kloosterhof die door een kloostergang omgeven is. Daaromheen groepeerden zich als de belangrijkste gebouwen de kapittelzaal, de dormter, de refter met keuken, de spreekzaal (*locutorium* of *auditorium*) en de ziekenzaal met kapel. Buiten de clausuur stonden het aalmoeshuis, de herberg voor pelgrims en reizigers, de woning van de abt of prior, het *salutatorium*, schuren, stallen en kelders en een poortgebouw (kloosterpoort). Grote orden bezaten vaak een melkerij, een bakkerij en een brouwerij. De cisterciënzers en enige aan hen verwante orden hadden lekenbroeders of conversen in hun gemeenschap. Voor hen stichtten zij buitenhoven met eet-, slaapzalen etc. en allerlei werkplaatsen. Gelegen zowel binnen steden als op het platteland. Binnen de stadsmuren moesten de kloostergebouwen veel beknopter zijn dan op het platteland.

Datering: vanaf de Middeleeuwen tot heden.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- specifieke lay-out met karakteristieke elementen (kloosterhof, dormter met kloosterzellen etc.) (a).
- vaak omgeven door muur en gracht (b);
- vaak begravingen binnen het complex (b);

- bijgebouwen in de directe omgeving (b).

33.4 Cultusplaats/heiligdom/tempel

Formele, niet-overdekte locatie van niet-christelijke religieuze handelingen of gebouw voor het praktiseren van religie (niet-christelijk)..

Datering: in elk geval Late Bronstijd-Romeinse Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- rechthoekig omgepeld dan wel anderszins omheind terrein (a);
- specifieke samenstelling van archeologica, die afwijkt van nederzettingen en graven (a).
- vierhoekig terrein met greppel/wal en/of palissade met daarbinnen resten van stenen/of houten gebouw (a);
- steen- of houtbouw (a);
- votiefgaven (aardewerk (a), metalen voorwerpen, waaronder munten (a) en militaria (a));
- (verbrande) dierenbotten (a).
- votiefgaven, zoals aardewerk en metalen voorwerpen (b);
- verbrande dierenbotten (b).
- altaren (b);
- votiefstenen (b);
- ovens (b).

Thema: 34 Begraving

34.1 Grafheuvel

Artificiële heuvel waarin of -onder graven met en/of lijkbegraving als crematie. Ingeval van 'zichtbaar' is de heuvel bovengronds herkenbaar, bij 'niet-zichtbaar' ontbreekt de heuvel bovengronds, maar zijn er wel aanwijzingen aanwezig voor een grafheuvel, in de vorm van een bewaard gebleven oud-oppervlak of bodemvorming n.a.v. het heuvellichaam (infiltratiezone of fibers).

Datering: Laat-Neolithicum-Vroege Middeleeuwen (?).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- verbrande (gecremeerde) of onverbrande menselijke resten (a);
- sporen van of aanwijzingen voor kunstmatig heuvellichaam (a).
- eventueel grafkuil (b);
- grafgiften, die verbrand kunnen zijn (b);
- eventueel urn, d.w.z. aardewerken container van crematieresten (b);
- soms zijn dodenhuisjes aanwezig (b);
- grafstructuren rond graf (ringsloot en paalkrans) (b);
- grafheuvels zijn vaak gelegen op/ tegen de kam van landschappelijke verhogingen aan (b).

Uniek nr.	9.34.1.0562
Coördinaten	X=162262 / Y=378005
Plaats	Aalst
Toponiem	Voormalig AMK-terrein: Dianestraat; Ekenrooi
Naam vinder	Beex
Datum vondst	21-11-1963
Verwerving	archeologisch: inspectie
Beschrijving	De documentatie in het CAA bestaat uit een Loeb-fiche met de tekst: 'Grafheuvel waarvan het centrum +- 4 m diep werd uitgezand; het nog aanwezige deel heeft een profieldoorsnede van +- 15 m; de centrale loodlijn hierop tot de heuvelvoet heeft een lengte van +- 4 m; hoogte 0.90 m'. In het CMA bevindt zich documentatie waarin n.a.v. een veldcontrole door R.H.J. Klok dd. 8-1-1969 het volgende wordt gemeld: 'Zwart-grijze tot vuilgele grond; onder de heuvel is een weinig ontwikkeld oud oppervlak aanwezig. Groot gedeelte is door uitzanden verdwenen. Rest meet 15 x 4 m'. CAA: 51GZ-23 Hoogte 1 m; diameter 13 m. Voor 50% afgegraven, centrum uitgezand. Aanvankelijk (1966) werd deze heuvel als een grafheuvel beschouwd, maar bij nader AMR-onderzoek in de lente van 2001 is door middel van een visuele inspectie met het handmatig graven van een aantal proefputjes gebleken dat het om een natuurlijke stuifzandheuvel gaat. In het kader van het AMR-project heeft de AMC besloten het monument (mon.nr 1539; 51G-003) af te voeren. Het monument is van de AMK verwijderd en de informatie is ondergebracht in Livelink onder dit waarnemingsnummer.
Datering	Laat-Neolithicum - Laat-Neolithicum
Cultuur	onbepaald
Toelichting	grafheuvelrestant.
Literatuur	Datema & Grievink 2002
Bron	Archis
Nummer	33231
Uniek nr.	9.34.1.0563
Coördinaten	X=163065 / Y=377175
Plaats	Aalst
Toponiem	Achtereind

Naam vinder	Beex
Datum vondst	26-11-1963
Verwerving	archeologisch: inspectie
Beschrijving	De documentatie in het CAA bestaat uit een Loeb-fiche met bovenstaand citaat als beschrijving, waaraan een fragment van een brief van G. Beex dd.20-12-1968 is bevestigd. Hieruit het volgende citaat: 'Langs de gemeentegrens maar nog juist op het grondgebied van de gemeente Waalre ligt op ongeveer een kilometer ten oosten van Achtereind een ronde, uit zwarte grondopgebouwde, heuvel. Hoogst waarschijnlijk is het een grafheuvel uit de Bronstijd'.
Datering	Bronstijd - Bronstijd
Cultuur	onbepaald
Toelichting	'Grafheuvel, regelmatig van vorm. Afm.: diam. +- 15 m, hoogte +- 80 cm'.
Literatuur	
Bron	Archis
Nummer	33232

34.2 Grafheuvelveld

Drie of meer artificiële heuvels uit dezelfde archeologische cultuur/periode over of waarin inhumatie- en/of crematiegraven. Ingeval van 'zichtbaar' zijn de heuvels bovengronds herkenbaar, bij 'niet-zichtbaar' ontbreekt de heuvel bovengronds, maar zijn wel aanwijzingen aanwezig voor een grafheuvel, in de vorm van een bewaard gebleven oud-oppervlak of bodemvorming n.a.v. het heuvellichaam (infiltratiezone of fibers).

Datering: Laat-Neolithicum-Vroege Middeleeuwen (?).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- verbrande (gecremeerde) of onverbrande menselijke resten (a);
- sporen van of aanwijzingen voor een kunstmatig heuvellichaam (a).
- eventueel grafkuil (b);
- grafgraven (aardewerk, wapens/werktuigen en sieraden) (b);
- soms zijn dodenhuisjes aanwezig (b);
- grafstructuren rond graf (standspoor, ringsloot, paalkrans) (b);
- grafheuvels zijn vaak gelegen op/ tegen de kam van landschappelijke verhogingen aan (b).

34.3 Urnenveld

Drie of meer bijzettingen in urnen (een aardewerken container), in een doek of los, die alle drie in een kuiltje zijn gedeponneerd. Over deze bijzettingen zijn heuvels, uiteenlopend van ronde, rechthoekige tot (mogelijk) achtvormige (sleutelgatvormige) vorm opgeworpen, die gewoonlijk opgebouwd zijn uit (heide)plaggen. De diameter van deze heuvels varieert doorgaans van enkele meters tot ca. 15 m. Rond de voet van een heuvel is in de regel een ronde, vierkante, rechthoekige of achtvormige/sleutelgatvormige greppel aanwezig.

N.B.: Tot de urnenvelden behoren ook crematiebijzettingen die niet overdekt zijn met een kunstmatige heuvel.

Datering: Late Bronstijd-begin Midden-IJzertijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- (menselijke) crematieresten (a);
- heuvel of aanwijzing voor heuvel (bodemvorming of bewaard gebleven oud-oppervlak) (a).
- grafgraven: vooral aardewerk en bronzen sieraden, kledingaccessoires en toiletgerei (b);
- urn ofwel aardewerken container (b);
- houtskool (resten van de brandstapel) (b);
- soms zijn artefacten (vooral aardewerk) in greppel aanwezig (b);
- soms zijn dodenhuisjes aanwezig (b);

- urnenvelden zijn in de regel aangelegd op verhogingen in het landschap en de oriëntatie van de graven volgt de richting van deze verhogingen (b);
- een algemeen verschijnsel is dat urnenvelden rondom één of meer oudere tumuli zijn aangelegd (b).

Uniek nr.	9.34.3.0623
Coördinaten	X=159815 / Y=377775
Plaats	onbepaald
Toponiem	Blokven
Naam vinder	onbepaald
Datum vondst	9999
Verwerving	onbepaald/niet geregistreerd
Beschrijving	De documentatie in het CAA bestaat uit een Loeb-fiche met v.w.b. deze waarneming de tekst: 'Crematieresten. Gevonden op geploegde zandweg, er waren geen sporen van lage heuveltjes waar te nemen; wel liggen er +- 100 m oos-telijk stuifheuvelds langs het ven. De onregelmatige heuvels langs het Blok-ven mogelijk van urnenveld. Veldcontrole door G. Beex op 27.11.1963. Gemeld door G. Beex d.d. 29.11.1963'. Aan het fiche is een fragment uit een brief van G. Beex d.d. 20/12/'68 bevestigd met de tekst: 'Op de zandweg langs denoor[d]-westrans van het Blokven werden crematieresten aangetroffen. Tussen het Blokven en deze zandweg (Blokvenweg) ligt een golvende smalle plaatselijk hoge zandrug waarop dennenbomen. Het is mogelijk en zelfs waarschijnlijk dat zich op deze zandrug een urnenveld bevindt. Advies: deze zandrug in tegenwoordige toestand handhaven'.
Datering	Late Bronstijd - Midden-IJzertijd
Cultuur	Nederrijnse grafheuvelcultuur
Toelichting	
Literatuur	
Bron	Archis
Nummer	33898

34.4 (Vlak)graf

Solitaire grafkuil die niet overdekt is met een grafheuvel.

Datering: Mesolithicum-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- verbrande of onverbrande menselijke resten (inclusief lijksilhouet) (a);
- grafkuil (a);
- het ontbreken van (aanwijzingen voor) een heuvel (a).
- evt. grafgraven, die verbrand kunnen zijn (b).

34.5 Grafveld

Drie of meer dichtbijeengelegen grafkuilen met crematiebijzetting of lijkbegroving (onverbrande menselijke resten) die niet overdekt zijn (geweest) door een heuvel. Rijengrafvelden, kerkhoven en joods/ christelijke begraafplaatsen vallen buiten deze definitie.

Datering: Paleolithicum-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- verbrande of onverbrande menselijke skeletresten (inclusief lijksilhouet) (a);
- grafkuil (a);
- het ontbreken van (aanwijzingen voor) een heuvel (a).
- evt. grafgraven, die verbrand kunnen zijn (b).

34.6 Kerkhof

Drie of meer christelijke begravingen op een speciaal daarvoor bestemd terrein in de directe omgeving van een (voormalige) kerk, kapel, abdij, klooster of gasthuis.

Datering: vanaf de Vroege Middeleeuwen tot heden.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- grafkuilen (a);
- oost-west oriëntatie met het hoofd naar het westen (christelijk) (a);
- inhumatie in de vorm van menselijk skelet in anatomisch verband of lijksilhouet (a);
- geen grafgiften, wel persoonlijke bezittingen (kledingaccessoires (ring, oorhangers, gesp etc.) of voorwerpen met christelijke symboliek (rozenkrans, insignes) (a);
- in samenhang met kerk, kapel, abdij, klooster of gasthuis (a).
- vaak container in de vorm van houten, met ijzer of ander metaal beslagen (boomstam)kist of sarcofaag (tufsteen, zandsteen, mergel, baksteen) (b);
- vaak op een door een greppel, sloot of muur omgeven terrein (b);
- markering van het graf (grafsteen met inscriptie, kruis etc.) (b);
- gestructureerde lay-out, d.w.z. graven liggen in rijen op regelmatige onderlinge afstanden met daartussen paden (b).

Uniek nr. 9.34.6.0511

Coördinaten X=161040 / Y=378580

Plaats Aalst

Toponiem voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk

Naam vinder Particulier

Datum vondst 19-09-1996

Verwerving archeologisch: opgraving

Beschrijving In 1996 werd op verzoek van de Stichting Waalres Erfgoed i.s.m. de gemeentelijk archeoloog van Eindhoven een opgraving uitgevoerd op het terrein van de voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk te Aalst. Op het voorwoningbouw bestemde terrein kon gedurende een week onderzoek verricht worden. Behalve enkele vondsten uit het laat-paleolithicum, waren de oudste bewoningssporen afkomstig uit de Romeinse tijd. Getuige de vondst van een waterput en enkele scherven moet er ter plaatse (of vlakbij) een nederzetting gelegen hebben. Een 3-tal scherven en een huisplattegrond zouden op bewoning in de Merovingische tijd kunnen duiden. De plattegrond kan evenwel ook uit de Karolingische tijd stammen. Uit Karolingische periode dateert eveneens een waterput. Uit de volle middeleeuwen (9e-12e eeuw) dateren 1 bootvormig hoofdgebouw en 2 bootvormige bijgebouwen. Een eveneens bootvormig bijgebouw stamt uit de 12e eeuw. Verrassend was vooral de vondst van 2 plattegronden van eenvoudige houten kerkgebouwen uit de 12e eeuw. Getuige de oriëntatie zou het hoofdgebouw uit de volle middeleeuwen mogelijk ook een functie van kerk gehad kunnen hebben. Het om de gebouwen gesitueerd kerkhof lijkt in aanleg uit de 12e eeuw te dateren. Van de O.I.V.kerk waren slechts enkele funderingen uit de 15e eeuw bewaard gebleven. Bij de sloop van de kerk en het ruimen van de graven waren grote delen van opgravingsvlak verstoord. De kerk uit de 13e/14e eeuw kan evenwel op stiepen gefundeerd zijn en derhalve geen sporen achtergelaten hebben. Aardewerkvondsten wijzen in ieder geval op bewoning gedurende deze eeuwen. Bij het nazoeken van de afgevoerde grond zijn tal van metalen voorwerpen verzameld die te maken hebben met allerhande gebruik van de kerk en het kerkhof tot in deze eeuw. Bijzonder was evenwel de vondst van een 12-tal penningen (die deels tijdens de opgraving en deels bij de naspeuringen gevonden werden) uit de periode 800-899 na Chr. Uit deze periode is in het zuidoosten van Brabant nog slechts 1 andere munt bekend. De vondstomstandigheden wijzen wellicht op het bestaan van een Christelijke cultusplaats te Aalst (= heiligdom?) in de laat-Karolingische tijd. (naar Arts 1998)

Datering	Hoge/Volle Middeleeuwen - Late Middeleeuwen
Cultuur	n.v.t.
Toelichting	13e eeuw
Literatuur	Van Dijk 1998
Bron	Archis
Nummer	32885

34.7 Rijengrafveld

Drie of meer op een rij gelegen inhumatiegraven.

Datering: 5e tot 9e eeuw A.D. (Vroege Middeleeuwen A t/m C).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- grafkuilen; minimaal drie op een rij (a);
- inhumatie in de vorm van menselijk skelet in anatomisch verband of lijksilhouet (a).
- in de regel complete grafgiften; over het algemeen (ijzeren) wapens in mannengraven (b); kledingaccessoires en sieraden in vrouwengraven (b);
- wanneer christelijke graven deel uitmaken van een rijengrafveld, is de oriëntatie van de grafkuilen oost-west, hoofd naar het westen (b);
- soms in combinatie met paarden en honden, resp. bij mannen en vrouwen (b);
- soms is de grafkuil omgeven door een kringgreppel (b);
- soms in combinatie met crematiegraven (b).

34.8 Begraving onbepaald

Complex type dat primair te maken heeft met begraving, maar dat niet precies bepaald kan worden.

Datering: Prehistorie-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten: Zie voor een indicatie elders onder de groep 'Begraving'.

Thema: 35 Infrastructuur

35.1 Weg

Smalle strook grond, gebruikt en geschikt gemaakt, bijvoorbeeld door plaveisel, voor het verkeer.

Datering: Prehistorie-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- karrensporen (b);
- evt. wegdek, bestrating met zand, grind en/of hout (b);
- soms begeleidende berm sloten (b);
- soms geflankeerd door mijlpalen (Romeins) (b).

35.2. Brug/voorde

Constructie om de ene met de andere oever te verbinden; veelal steunend op pijlers of in de vorm van een zandlichaam (dam). Doorwaadbare plaats door een beek of rivier.

Datering: Steentijd-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- constructie uit steen, hout en/of metaal, in de regel bestaande uit horizontale en verticale elementen (pijlers) (a).
- gelegen op locatie waar het beek- of rivierdal relatief smal en de beek of rivier ondiep is, met verkeersvriendelijke (niet te natte of te mulle) aangrenzende zones (a).
- grondlichaam met eventueel andersoortige gevarieerde vulling en beschoeiing haaks op twee oevers (a);
- Ingeval van rivieren en beken in de regel aangelegd op de locaties waar het stroomdal relatief smal is en omzoomd wordt door verkeersvriendelijk terrein, waarbij de brug haaks op de stroomrichting staat (b).
- eventueel houten structuur (b);
- eventueel met stenen geplaveide beek- of rivierbedding (b).

35.3 Percelering/verkaveling

Greppels en sloten in het land, waarlangs overtollig hemelwater wordt afgevoerd. De diepte is niet groter dan noodzakelijk voor de waterhuishouding.

Datering: vanaf Steentijd (?) t/m Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- gegraven lineair fenomeen met bepaalde minimum en maximum dimensies (a);
- primaire vulling die wijst op langzaam stromend en periodiek stilstaand water (sterk gelaagde vulling, soms met organische bandjes of laag) (a).

Thema: 36 Agrarische productie

36.1 Akker/(moes)tuin/plaggendek

Areaal dat beakkerd is. Akker met opgebracht dek met een minimale dikte van 40 cm. Terrein waar groenten en fruit en/of bloemen zijn geteeld of verbouwd.

Datering: Lineaire Bandkeramiek (Vroeg-Neolithicum A)- Nieuwe Tijd.

N.B.: Naar alle waarschijnlijk is het eergetouw in het Midden-Neolithicum ingevoerd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- doorwoelde laag; voor de duidelijkheid: de ingeploegde ondergrond behoort feitelijk niet tot het plaggendek (a);
- opgebracht pakket grond met een minimale dikte van 40 cm (a);
- macroresten of pollen van de verbouwde gewassen (a).
- zowel in de stad als op het platteland (a).
- krassen veroorzaakt door eergetouw of ploegvoren, herkenbaar aan de onderkant van de akkerlaag (b);
- evt. op de akker of in de directe omgeving spieker of andere opslagvormen (b);
- sporen van of aanwijzingen voor bemesting of andere vormen van grondverbetering (wier, kalk etc.) (b);
- houtskool van het platbranden van gewas voor de beakkering (b).
- greppels, staketsels, heg of muur ter begrenzing (b);
- bedden, spitsporen en/of plantgaten (b);
- ploegsporen in of onder het plaggendek (b);
- esgreppels, in de regel aangelegd in bundels; elk 6 tot 8 m lang en 0,6 tot 1 m breed; onderlinge tussenafstanden over het algemeen ca. 1 m. (b);
- plaggendekken vertonen vrijwel altijd een zekere gelaagdheid (b).

Uniek nr.	9.36.1.0510
Coördinaten	X=161040 / Y=378580
Plaats	Aalst
Toponiem	voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	19-09-1996
Verwerving	archeologisch: opgraving
Beschrijving	In 1996 werd op verzoek van de Stichting Waalres Erfgoed i.s.m. de gemeentelijk archeoloog van Eindhoven een opgraving uitgevoerd op het terrein van de voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk te Aalst. Op het voorwoningbouw bestemde terrein kon gedurende een week onderzoek verricht worden. Behalve enkele vondsten uit het laat-paleolithicum, waren de oudste bewoningssporen afkomstig uit de Romeinse tijd. Getuige de vondst van een waterput en enkele scherven moet er ter plaatse (of vlakbij) een nederzetting gelegen hebben. Een 3-tal scherven en een huisplattegrond zouden op bewoning in de Merovingische tijd kunnen duiden. De plattegrond kan evenwel ook uit de Karolingische tijd stammen. Uit Karolingische periode dateert eveneens een waterput. Uit de volle middeleeuwen (9e-12e eeuw) dateren 1 bootvormig hoofdgebouw en 2 bootvormige bijgebouwen. Een eveneens bootvormig bijgebouw stamt uit de 12e eeuw. Verrassend was vooral de vondst van 2 plattegronden van eenvoudige houten kerkgebouwen uit de 12e eeuw. Getuige de oriëntatie zou het hoofdgebouw uit de volle middeleeuwen mogelijk ook een functie van kerk gehad kunnen hebben. Het om de gebouwen gesitueerd kerkhof lijkt in aanleg uit de 12e eeuw te dateren. Van de O.I.V.kerk waren slechts enkele funderingen uit de 15e eeuw bewaard gebleven. Bij de sloop van de kerk en het ruimen van de graven waren grote delen van opgravingsvlak verstoord. De kerk uit de 13e/14e eeuw kan evenwel op stiepen gefundeerd zijn en derhalve geen sporen achtergelaten hebben. Aardewerkvondsten wijzen in ieder geval op bewoning gedurende deze eeuwen. Bij het

nazoeken van de afgevoerde grond zijn tal van metalen voorwerpen verzameld die te maken hebben met allerlei gebruik van de kerk en het kerkhof tot in deze eeuw. Bijzonder was evenwel de vondst van een 12-tal penningen (die deels tijdens de opgraving en deels bij de naspeuringen gevonden werden) uit de periode 800-899 na Chr. Uit deze periode is in het zuidoosten van Brabant nog slechts 1 andere munt bekend. De vondstomstandigheden wijzen wellicht op het bestaan van een Christelijke cultusplaats te Aalst (= heiligdom?) in de laat-Karolingische tijd. (naar Arts 1998)

Datering	Nieuwe tijd B - Nieuwe tijd C
Cultuur	n.v.t.
Toelichting	moestuinbedden, wsch. 17e-18e eeuws
Literatuur	Van Dijk 1998
Bron	Archis
Nummer	32885

36.2 Celtic Field

Specifieke akkervorm bestaande uit een systeem van rechthoekige omwalde akkers van ca. 40 x 40 m.

Datering: Late Bronstijd-Romeinse Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- doorwoelde/oudtijds verstoorde laag (a);
- (resten van of aanwijzingen voor) wallen (a);
- macroresten of pollen van de verbouwde gewassen (a).
- de aanwezigheid van krassen veroorzaakt door een eergetouw (b);
- de *Celtic fields* zijn verspreid over de pleistocene gronden (b).

36.3 Veekraal/schaapskooi

Gebouw of omheining, al dan niet overdekt, in de vorm van bijvoorbeeld een palenrij met vlechtwerk of greppel, waarbinnen vee gehouden is.

Datering: veekraal mogelijk vanaf het Neolithicum t/m Nieuwe Tijd; schaapskooi waarschijnlijk vanaf de Bronstijd t/m Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- gebouw heeft vaak kenmerkende plattegrond (rond, ovaal etc.) (a);
- omheining (palenrij, staketsel, wal, greppel etc.) (a);
- sporen van dierlijke betreding/pootafdrukken (a).
- mest (b);
- aanwijzingen voor veedrift in de vorm van palenrijen, greppel- of walsystemen, die aansluiten op de veekraal of schaapskooi (b);
- dierlijke haren (b);
- resten van insecten (b).

Thema: 37 Grondstofwinning

37.1 Kleiwinning

Locatie waar klei gewonnen is.

Datering: Steentijd-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van ingravingen (a);
- natuurlijk voorkomen van klei (a).
- winningswerktuigen

37.2 IJzerertswinning

Locatie waar ijzererts is gewonnen.

Datering: vanaf (vermoedelijk) Bronstijd tot in de Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van ingravingen, soms met het stort van uitgeworpen grond (a);
- natuurlijke voorkomens van ijzerhoudende ertsen en andere materialen, zoals klapperstenen en moerasijzererts (a).

37.3 Turf/veenwinning

Locatie waar veen is gewonnen.

Datering: vanaf in elk geval de IJzertijd t/m Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van ingravingen (sleuven of putten), soms met daartussen zetwallen (a);
- veenbrokken of -broden (a);
- natuurlijk voorkomen van (zouthoudend) veen (a).
- veenwinningswerktuigen: schep, spade etc. (b);
- percelen met onregelmatig oppervlak in veengebied (b).

Thema: 38 Industrie en nijverheid

38.1 Metaalbewerking

Locatie waar ijzererts werd be-/verwerkt en waar non-ferro metalen zijn bewerkt/gegoten.

Datering: Laat-Neolithicum (Klokbekercultuur)-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- resten van smidse/oven/stookplaats (a);
- houtskool, kolen etc. (a);
- afval: hamerslag, herverhittings- en smeedslakken, druppels, sintels, ovenafval (a).
- specifiek bewerkingsgereedschap: aambeeld, hamer, schaar, beitel, tang etc. (b);
- mondstuk/tuyaire en blaasbalg (b);
- baren, brokken (b);
- halffabricaten, soms in combinatie met schroot en/of eindproducten (b).
- smeltkroezen, cupellen (b);
- kalksteen of schelpen (b);
- mallen (b);

Uniek nr.	9.38.1.0514
Coördinaten	X=161040 / Y=378580
Plaats	Aalst
Toponiem	voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	19-09-1996
Verwerving	archeologisch: opgraving
Beschrijving	<p>In 1996 werd op verzoek van de Stichting Waalres Erfgoed i.s.m. de gemeentelijk archeoloog van Eindhoven een opgraving uitgevoerd op het terrein van de voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk te Aalst. Op het voorwoningbouw bestemde terrein kon gedurende een week onderzoek verricht worden. Behalve enkele vondsten uit het laat-paleolithicum, waren de oudste bewoningssporen afkomstig uit de Romeinse tijd. Getuige de vondst van een waterput en enkele scherven moet er ter plaatse (of vlakbij) een nederzetting gelegen hebben. Een 3-tal scherven en een huisplattegrond zouden op bewoning in de Merovingische tijd kunnen duiden. De plattegrond kan evenwel ook uit de Karolingische tijd stammen. Uit Karolingische periode dateert eveneens een waterput. Uit de volle middeleeuwen (9e-12e eeuw) dateren 1 bootvormig hoofdgebouw en 2 bootvormige bijgebouwen. Een eveneens bootvormig bijgebouw stamt uit de 12e eeuw. Verrassend was vooral de vondst van 2 plattegronden van eenvoudige houten kerkgebouwen uit de 12e eeuw. Getuige de oriëntatie zou het hoofdgebouw uit de volle middeleeuwen mogelijk ook een functie van kerk gehad kunnen hebben. Het om de gebouwen gesitueerd kerkhof lijkt in aanleg uit de 12e eeuw te dateren. Van de O.l.V.kerk waren slechts enkele funderingen uit de 15e eeuw bewaard gebleven. Bij de sloop van de kerk en het ruimen van de graven waren grote delen van opgravingsvlak verstoord. De kerk uit de 13e/14e eeuw kan evenwel op stiepen gefundeerd zijn en derhalve geen sporen achtergelaten hebben. Aardewerkvondsten wijzen in ieder geval op bewoning gedurende deze eeuwen. Bij het nazoeken van de afgevoerde grond zijn tal van metalen voorwerpen verzameld die te maken hebben met allerlei gebruik van de kerk en het kerkhof tot in deze eeuw. Bijzonder was evenwel de vondst van een 12-tal penningen (die deels tijdens de opgraving en deels bij de naspeuringen gevonden werden) uit de periode 800-899 na Chr. Uit deze periode is in het zuidoosten van Brabant nog slechts 1 andere munt bekend. De vondstomstandigheden wijzen wellicht op het bestaan van een Christelijke cultusplaats te Aalst (= heiligdom?) in de laat-Karolingische tijd. (naar Arts 1998)</p>

Datering	Late Middeleeuwen - Nieuwe tijd B
Cultuur	n.v.t.
Toelichting	gietresten van klokkengieterij
Literatuur	Van Dijk 1998
Bron	Archis
Nummer	32885

38.2 Pottenbakkerij

Locatie waar aardewerken potten zijn geproduceerd.

Datering: Vroeg-Neolithicum A-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- stookplaats of oven (resten) (a);
- kuilen met brandsporen evt. in combinatie met misbaksels (a);
- afval: misbaksels (versinterde en verkleefde potten), halffabricaten, concentraties gebroken aardewerk (schervenhoppen), resten van ovenwanden (a).
- proenen, productiekokers (b);
- gereedschap: spatels, (vorm)kammen, polijststenen, stempels, ijzerdraad (b);
- kuilen met grondstoffen (leem, klei) en/of mageringsmateriaal (b);
- vaak aan rand van of net buiten de nederzetting/stad (b);
- soms in de onmiddellijke nabijheid van klei- of leemputten (b).

38.3 Steenbakkerij/pannenbakkerij

Locatie waar (bak)stenen, pannen, tegels, plavuizen etc. zijn gebakken.

Datering: Romeinse Tijd-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- ovenrestanten (bijvoorbeeld resten van lemen ovenwanden of bakstenen oven) (a);
- concentraties (gebroken) stenen of pannen in de directe omgeving van de oven (a);
- misbaksels (a).
- regelmatig in de onmiddellijke nabijheid van klei- of leemputten (b);
- soms in combinatie met pottenbakkerij (b);
- vaak (ver) buiten de nederzetting/stad, maar soms op het terrein van of in de directe nabijheid van kerk, klooster of kasteel/paleis/buithuis (b);
- vaak in de uiterwaarden (b).

38.4 Vuursteenbewerking

Locatie waar vuursteen is bewerkt. De activiteit kan gericht zijn op de productie van (*pre*)cores, halffabricaten, en/of op de voortgaande bewerking daarvan, met inbegrip van bijvoorbeeld het slijpproces.

Datering: Paleolithicum-Bronstijd (evt. jonger).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- debitage-afval uit één of meer fasen van de reductiesequentie (a).
- werktuigen van organisch of lithisch materiaal: geweihamer, klopsteen, retouchoir, drevel, (onderdeel van een) drukstaaf, overig (zaagplaatje, e.d.) (b);
- spaarzaam ander productieafval, zoals een boorkern of een stuk met zaagsnede (b);
- afgedankte (fragmenten van) halffabricaten. Alleen in samenhang met ander hier beschreven materiaal; anders komen ook complextypen, zoals de groep 'Depot' in beeld. (b);
- polissoir (b).

38.5 (Houts)koolbranderij

Locatie waar houtskool of kolen gebrand is in meilers.

Datering: type 1 Romeins; type 2 Vroege Middeleeuwen.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- concentratie houtskool (a);

- Twee typen houtskoolmeilers:

type 1 rechthoekige, ingegraven kuilen (ca. 1 x 2,5 m) met steile wanden en vlakke bodem, aangegloeide wanden, extreem houtskoolrijk);

type 2 ronde, ingegraven kuilen (diameter 1 tot 1,5 m) met steile wanden en vlakke bodem, aangegloeide wanden, extreem houtskoolrijk (a).

- Meestal niet geassocieerd met bewoning (b).

38.6 Leerlooierij

Locatie waar leer is gelooid.

Datering: Middeleeuwen-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- loopputten of- bakken (a);
- specifiek botspectrum (vaak in grote aantallen): hoornpitten, onderpoten (a);
- afval: leerafsnijdsels; pakketten dierenhaar (a).
- looigereedschap (b);
- chemisch residu in bodem (b).

38.7 Brouwerij

Locatie waar bier is gebrouwen.

Datering: vanaf 12e eeuw-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- plek waar brouwketel heeft gestaan (stookplaats met ringmuur (a);
- spoelbakken/reservoirs (a);
- geëest graan en evt. bakovens voor het eesten (a).
- eesttegels (b);
- typisch vaatwerk: komforen, zeven, vergieten, brouwketel, grote potten, soms met aankoeksel van inkoken (b).

38.8. (Water)molen

Mechanische faciliteit in de vorm van een molen aangedreven door wind- of waterenergie.

Datering: Late Middeleeuwen A (12e eeuw A.D.)-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van een molen (plaats): kunstmatig opgeworpen heuvel met daarin of daarop sporen van een molen (fundering in de vorm van (bak)stenen teerlingen, houtbouw) (a);
- sporen van een stenen gebouw (a);
- aan- en afvoerkanaal (a).
- molenstenen (a).
- paleobotanische resten (b);
- afwateringskanaal (zie gemaal) (b).
- houten rad (b).

38.9 Onbepaald

Thema: 39 Depot

39.1 Depot

Om uiteenlopende redenen (vanuit religieusrituele, functionele en sociale achtergronden) opzettelijk gedeponeerd aantal voorwerpen van hetzelfde of verschillend type in droge context (hoge delen van duinen en donken, dekzandkoppen etc.) of natte context (bijvoorbeeld rivier, moeras en veen). Het kan gaan om verscheidene stuks grondstoffen, halffabricaten en/of eindproducten.

Datering: Steentijd-Nieuwe Tijd.

Archeologische correlaten en landschappelijke ligging:

- Directe archeologische correlaten zijn moeilijk te geven, te meer daar een breed scala van artefacttypen gedeponeerd lijkt te zijn (grondstoffen, wapens, werktuigen, aardewerk etc.) (a);
- de afwezigheid van indicatoren van andere complextypen (a).

N.B.: Bouwoffers, bijvoorbeeld munten in paalsporen die behoren tot huisplattegronden, worden als apart complextype onderscheiden en niet als deel van een nederzetting gezien.

Uniek nr.	9.39.1.0513
Coördinaten	X=161040 / Y=378580
Plaats	Aalst
Toponiem	voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	19-09-1996
Verwerving	archeologisch: opgraving
Beschrijving	In 1996 werd op verzoek van de Stichting Waalres Erfgoed i.s.m. de gemeentelijk archeoloog van Eindhoven een opgraving uitgevoerd op het terrein van de voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk te Aalst. Op het voorwoningbouw bestemde terrein kon gedurende een week onderzoek verricht worden. Behalve enkele vondsten uit het laat-paleolithicum, waren de oudste bewoningssporen afkomstig uit de Romeinse tijd. Getuige de vondst van een waterput en enkele scherven moet er ter plaatse (of vlakbij) een nederzetting gelegen hebben. Een 3-tal scherven en een huisplattegrond zouden op bewoning in de Merovingische tijd kunnen duiden. De plattegrond kan evenwel ook uit de Karolingische tijd stammen. Uit Karolingische periode dateert eveneens een waterput. Uit de volle middeleeuwen (9e-12e eeuw) dateren 1 bootvormig hoofdgebouw en 2 bootvormige bijgebouwen. Een eveneens bootvormig bijgebouw stamt uit de 12e eeuw. Verrassend was vooral de vondst van 2 plattegronden van eenvoudige houten kerkgebouwen uit de 12e eeuw. Getuige de oriëntatie zou het hoofdgebouw uit de volle middeleeuwen mogelijk ook een functie van kerk gehad kunnen hebben. Het om de gebouwen gesitueerd kerkhof lijkt in aanleg uit de 12e eeuw te dateren. Van de O.I.V.kerk waren slechts enkele funderingen uit de 15e eeuw bewaard gebleven. Bij de sloop van de kerk en het ruimen van de graven waren grote delen van opgravingsvlak verstoord. De kerk uit de 13e/14e eeuw kan evenwel op stiepen gefundeerd zijn en derhalve geen sporen achtergelaten hebben. Aardewerkvondsten wijzen in ieder geval op bewoning gedurende deze eeuwen. Bij het nazoeken van de afgevoerde grond zijn tal van metalen voorwerpen verzameld die te maken hebben met allerlei gebruik van de kerk en het kerkhof tot in deze eeuw. Bijzonder was evenwel de vondst van een 12-tal penningen (die deels tijdens de opgraving en deels bij de naspeuringen gevonden werden) uit de periode 800-899 na Chr. Uit deze periode is in het zuidoosten van Brabant nog slechts 1 andere munt bekend. De vondstomstandigheden wijzen wellicht op het bestaan van een Christelijke cultusplaats te Aalst (= heiligdom?) in de laat-Karolingische tijd. (naar Arts 1998)
Datering	Vroege Middeleeuwen C - Vroege Middeleeuwen C
Cultuur	n.v.t.

Toelichting	muntschat, 800-899 AD (verband met Aalst = heiligdom?)
Literatuur	Van Dijk 1998
Bron	Archis
Nummer	32885

Afbeelding: 12-tal penningen uit de periode 800-899 na Chr. Gevonden bij de opgraving bij de kerk van Aalst.

<u>Uniek nr.</u>	9.39.1.1239
Coördinaten	X=161750 / Y=378500
Plaats	Aalst
Toponiem	Pastoor v.d. Heydenstraat 9
Naam vinder	R. Dekkers
Datum vondst	06-1991
Verwerving	niet-archeologisch: onbepaald/niet geregistreerd
Beschrijving	Bron: Een door N. Arts aangeleverde kopie van een tekening met de tekst: 'achtertuintje Renee Dekkers (vindster), Past. v.d. Heydenstraat 9, Aalst. tel. 04904-15300, 161.75 x 378.50, juni 1991. d. bruine vst., rood gepatineerd. N. Arts, 29-1-93'. De tekst van Arts 1992 (zie Literatuur) luidt: 'Waalre (Afb. 13). Renee Dekkers meldde in 1991 de vondst van een vuursteen bijl die zij in juni van dat jaar gevonden had in de tuin achter haar huis. De vindplaats ligt aan de rand van het dal van de Tongelreep. Het rood gepatineerde vuursteen is op recente breuken donkerbruin van kleur. Deze bijl dateert uit het Midden- of Laat-Neolithicum'.
Datering	Midden-Neolithicum A - Laat-Neolithicum B
Cultuur	onbepaald
Toelichting	
Literatuur	Arts 1992b
Bron	Archis
Nummer	44778

39.2 Muntvondst

Zie definitie onder 39.1, maar dan alleen munten.

<u>Uniek nr.</u>	9.39.2.2364
Coördinaten	X=161000 / Y=379000
Plaats	Aalst
Toponiem	Aalst

Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Middeleeuwen

-

Cultuur
Toelichting
Literatuur
Bron Numis
Nummer 600902

Uniek nr. **9.39.2.2377**

Coördinaten X=161000 / Y=379000
Plaats Aalst
Toponiem Aalst

Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Middeleeuwen

-

Cultuur
Toelichting sceatta
Literatuur
Bron Numis
Nummer 600915

Uniek nr. **9.39.2.2386**

Coördinaten Onbekend
Plaats Waalre
Toponiem Waalre

Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Onbepaald

-

Cultuur
Toelichting
Literatuur
Bron Numis
Nummer 600924

Thema: 40 Onbekend

40.1 Onbekend

<u>Uniek nr.</u>	<u>9.40.1.0187</u>
Coördinaten	X=159500 / Y=378790
Plaats	Aalst
Toponiem	Kerkakkers
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	01-01-1983
Verwerving	niet-archeologisch: onbepaald/niet geregistreerd
Beschrijving	Ad 117 Zandweg.Ad 301 Zie Foto Caa.
Datering	Midden-Neolithicum B - Midden-Bronstijd
Cultuur	onbepaald
Toelichting	verbrand
Literatuur	
Bron	Archis
Nummer	14721
<u>Uniek nr.</u>	<u>9.40.1.0188</u>
Coördinaten	X=160060 / Y=378900
Plaats	Aalst
Toponiem	Kerkakkers
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	23-10-1977
Verwerving	niet-archeologisch: onbepaald/niet geregistreerd
Beschrijving	Ad 101 Resp 126 Elandlaan 37 5581 CI Waalre.Ad 301 Zie Foto Caa.
Datering	Midden-Neolithicum B - Midden-Bronstijd
Cultuur	onbepaald
Toelichting	van donkere vuursteen
Literatuur	
Bron	Archis
Nummer	14722
<u>Uniek nr.</u>	<u>9.40.1.0189</u>
Coördinaten	X=158680 / Y=379280
Plaats	Waalre
Toponiem	Kerkakkers
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1984
Verwerving	niet-archeologisch: onbepaald/niet geregistreerd

Beschrijving
Datering Laat-Neolithicum - Laat-Neolithicum
Cultuur onbepaald
Toelichting Datering mogelijk te krap
Literatuur
Bron Archis
Nummer 14734

Uniek nr. 9.40.1.0216

Coördinaten X=159980 / Y=378940
Plaats Waalre
Toponiem Kerkeneind
Naam vinder Particulier
Datum vondst 1985
Verwerving niet-archeologisch: onbepaald/niet geregistreerd
Beschrijving Ad 101 Resp 126 Hermelijnlaan 13. Ad 301 resp 302 en 303.
Vondsten afkomstig Van 49ste regimentverv Ad 301 resp 302 en 303: Franse leger; jongste munt 1794. Ad 101 resp 104 106 en 126 Maasstraat 7 Grave.
Datering Nieuwe tijd - Nieuwe tijd
Cultuur n.v.t.
Toelichting
Literatuur
Bron Archis
Nummer 18842

Uniek nr. 9.40.1.0217

Coördinaten X=162100 / Y=377320
Plaats Aalst
Toponiem Achtereind
Naam vinder Particulier
Datum vondst 06-04-1998
Verwerving archeologisch: (veld)kartering
Beschrijving Langwerpige pijlspits van grijze vuursteen. Gevonden op de akkers aan de oostrand van het beekdal van de Tongelreep. Afmetingen 47x18x5 mm. Topje ontbreekt (recentelijk gebeurd). Iets gebogen, dwars op de grote afslag gemaakt.
Datering Midden-Neolithicum - Laat-Neolithicum B
Cultuur onbepaald
Toelichting
Literatuur Arts 1998
Bron Archis
Nummer 200006

Uniek nr. 9.40.1.0276
Coördinaten X=159870 / Y=377950
Plaats onbepaald
Toponiem Hoogpoort
Naam vinder Beex
Datum vondst 1956
Verwerving archeologisch: (veld)kartering
Beschrijving Meldings-fiche gebaseerd op lijst met vondstmeldingen Beex ca 1996 en latere melding (zie waarn. 51DZ-83), wsch 1971:"Fraai geretoucheerde, puntige vuurstenen dolk. Lengte 10.5 cm, grootste breedte 2.5 cm."
Datering Midden-Neolithicum A - Midden-Neolithicum A
Cultuur Michelsberg-cultuur
Toelichting
Literatuur
Bron Archis
Nummer 29906

Uniek nr. 9.40.1.0277
Coördinaten X=159925 / Y=377625
Plaats onbepaald
Toponiem Hoogpoort
Naam vinder onbepaald
Datum vondst 9999
Verwerving onbepaald/niet geregistreerd
Beschrijving Opgesplitst Loeb-fiche:"c.: Vuursteenafslag (Mesolithicum). Gevonden aan de voet van een stuifheugel. Veldcontrole door G. Beex, Eindhoven op 27.11.1963."
Datering Mesolithicum - Mesolithicum
Cultuur n.v.t.
Toelichting
Literatuur
Bron Archis
Nummer 29907

Uniek nr. 9.40.1.0282
Coördinaten X=159760 / Y=377840
Plaats Waalre
Toponiem Hoogpoort/Willibrorduslaan
Naam vinder M.W. Mouton
Datum vondst 1968
Verwerving niet-archeologisch: graafwerk
Beschrijving Vondst van een rondom geretoucheerde macrolithische kling ca 100 m ten NW van het Blokven, tussen Willibrorduslaan en Blokven, tijdens de bouw vaneen manege (= tuin Willibrorduslaan 82).
Datering Midden-Neolithicum - Laat-Neolithicum

Cultuur onbepaald
Toelichting 67 x 29 x 10 mm; vermoedelijk uit het Maasgebied
genmporteerd vuursteen
Literatuur Arts 1990
Bron Archis
Nummer 29921

Uniek nr. 9.40.1.0286
Coördinaten X=157675 / Y=377575
Plaats onbepaald
Toponiem Hoogpoort
Naam vinder Particulier
Datum vondst 9999
Verwerving onbepaald/niet geregistreerd
Beschrijving Getypt meldings-fiche Beex (wsch t.b.v. BKNOB 1972:91*): "Op een hoge akker niet ver van de Dommel ... glad gepolijste vuurstenenbijl van honingkleurig vuursteen met geel en donkerbruine vlekken. De lengte van de bijl bedraagt 17 cm; grootste breedte 7.5 cm en dikte 3.5 cm." Opm.: voor een meer uitgebreide beschrijving wordt verwezen naar BKNOBBKNOB 1972:91*.

Datering Midden-Neolithicum A B - Laat-Neolithicum B
Cultuur onbepaald
Toelichting
Literatuur Beex 1973h
Bron Archis
Nummer 29925

Uniek nr. 9.40.1.0501
Coördinaten X=161400 / Y=379020
Plaats Onbekend
Toponiem
Naam vinder Wouters
Datum vondst 9999
Verwerving onbepaald/niet geregistreerd
Beschrijving Het geïmproviseerde meldingsfiche is gebaseerd op de lijst met vondstmeldingen van Beex (aanwezig voor in de CAA-map; ca. 1966): 'Vindplaats (berm van de weg) van fragmenten van Romeinse wrijfschaal, een bronzen munt van Germanicus en een kleine zilveren munt van Augustus'. Beex verwijst hiervoor naar Brabants Heem (1955, p. 91).
Datering Vroeg-Romeinse tijd - onbepaald
Cultuur n.v.t.
Toelichting 'munt van Germanicus'.
Literatuur Wouters 1955
Bron Archis
Nummer 32779

Uniek nr. 9.40.1.0503

Coördinaten X=161080 / Y=379200

Plaats Onbekend

Toponiem

Naam vinder Particulier

Datum vondst 15-05-1970

Verwerving onbepaald/niet geregistreerd

Beschrijving De vondsten bestaan volgens het meldingsfiche van Beex uit 'scherven van Romeins aardwerk o.a. van wrijfschaal', gevonden oostelijk van de Gestelsestraat. Het betreft oppervlaktevondsten. De vondst wordt genoemd in het Bulletin K.N.O.B. (Beex, 1970. *69). Veldcontrole is uitgevoerd door Beex d.d. 17-5-1970.

Datering Romeinse tijd - Romeinse tijd

Cultuur n.v.t.

Toelichting

Literatuur Beex 1970h

Bron Archis

Nummer 32783

Uniek nr. 9.40.1.0515

Coördinaten X=161040 / Y=378580

Plaats Aalst

Toponiem voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk

Naam vinder Particulier

Datum vondst 19-09-1996

Verwerving archeologisch: opgraving

Beschrijving In 1996 werd op verzoek van de Stichting Waalres Erfgoed i.s.m. de gemeentelijk archeoloog van Eindhoven een opgraving uitgevoerd op het terrein van de voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk te Aalst. Op het voorwoningbouw bestemde terrein kon gedurende een week onderzoek verricht worden. Behalve enkele vondsten uit het laat-paleolithicum, waren de oudste bewoningssporen afkomstig uit de Romeinse tijd. Getuige de vondst van een waterput en enkele scherven moet er ter plaatse (of vlakbij) een nederzetting gelegen hebben. Een 3-tal scherven en een huisplattegrond zouden op bewoning in de Merovingische tijd kunnen duiden. De plattegrond kan evenwel ook uit de Karolingische tijd stammen. Uit Karolingische periode dateert eveneens een waterput. Uit de volle middeleeuwen (9e-12e eeuw) dateren 1 bootvormig hoofdgebouw en 2 bootvormige bijgebouwen. Een eveneens bootvormig bijgebouw stamt uit de 12e eeuw. Verrassend was vooral de vondst van 2 plattegronden van eenvoudige houten kerkgebouwen uit de 12e eeuw. Getuige de oriëntatie zou het hoofdgebouw uit de volle middeleeuwen mogelijk ook een functie van kerk gehad kunnen hebben. Het om de gebouwen gesitueerd kerkhof lijkt in aanleg uit de 12e eeuw te dateren. Van de O.I.V.kerk waren slechts enkele funderingen uit de 15e eeuw bewaard gebleven. Bij de sloop van de kerk en het ruimen van de graven waren grote delen van opgravingsvlak verstoord. De kerk uit de 13e/14e eeuw kan evenwel op stiepen gefundeerd zijn en derhalve geen sporen achtergelaten hebben. Aardwerkvondsten wijzen in ieder geval op bewoning gedurende deze eeuwen. Bij het nazoeken van de afgevoerde grond zijn tal van metalen voorwerpen verzameld die te maken hebben met allerlei gebruik van de kerk en het

kerkhof tot in deze eeuw. Bijzonder was evenwel de vondst van een 12-tal penningen (die deels tijdens de opgraving en deels bij de naspeuringen gevonden werden) uit de periode 800-899 na Chr. Uit deze periode is in het zuidoosten van Brabant nog slechts 1 andere munt bekend. De vondstomstandigheden wijzen wellicht op het bestaan van een Christelijke cultusplaats te Aalst (= heiligdom?) in de laat-Karolingische tijd. (naar Arts 1998)

Datering Laat-Paleolithicum - Laat-Paleolithicum
Cultuur onbepaald
Toelichting
Literatuur Van Dijk 1998
Bron Archis
Nummer 32885

Uniek nr. 9.40.1.0688

Coördinaten X=163400 / Y=378060

Plaats Geldrop

Toponiem A2-Pausbaan

Naam vinder IPP A.E. van Giffen

Datum vondst 1986

Verwerving archeologisch: opgraving

Beschrijving Tijdens het onderzoek Geldrop-Pausbaan-1986 werd heronderzoek verricht naar een aantal sites uit het laat-Paleolithicum - vroeg-Mesolithicum. Vermoed werd dat hier ten tijde van de bewoning een waterrijk gebied moet hebben gelegen waarin mogelijk organische sedimenten waren afgezet. Teneinde dit te controleren werd in een zuidwestelijk gelegen weiland een zoek sleuf van ca 150 m gegraven waarin zich de contouren van een met organische sedimenten opgevulde depressie aftekenden. Een eerste analyse van de Vakgroep Paleobotanie en Palynologie van de Rijksuniversiteit Utrecht toonde aan dat de opvulling van de afwatering in het Laat-Glaciaal moet zijn begonnen. organische resten die in verband gebracht kunnen worden met de nabijgelegen bewoning, zoals organisch afval en werktuigen, werden niet aangetroffen. (naar Deeben 1990)

Datering Laat-Paleolithicum - Vroeg-Mesolithicum

Cultuur onbekend/n.v.t.

Toelichting blijktens analyse organische sedimenten opvulling in Laat-Glaciaal begonnen

Literatuur Deeben 1994

Bron Archis

Nummer 34630

Uniek nr. 9.40.1.1184

Coördinaten X=158925 / Y=377740

Plaats Valkenswaard

Toponiem

Naam vinder Particulier

Datum vondst 08-01-1972

Verwerving niet-archeologisch: graafwerk

Beschrijving
Datering Late IJzertijd - Late IJzertijd
Cultuur n.v.t.
Toelichting grof besmeten
Literatuur
Bron Archis
Nummer 411566

Uniek nr. 9.40.1.1488
Coördinaten X=158402 / Y=377732
Plaats Waalre
Toponiem
Naam vinder Geraeds
Datum vondst 30-07-2004
Verwerving archeologisch: booronderzoek
Beschrijving Het fragment handgevormd aardewerk werd aangetroffen in de licht verstoorde overgangslaag (Aan2-Horizont) en het fragment niet determineerbaar aardewerk werd aangetroffen in de licht verstoorde Aan-Horizont.
Datering IJzertijd - Middeleeuwen
Cultuur onbekend/n.v.t.
Toelichting niet nader te determineren aardewerk: grove magering, vermoedelijk handgevormd.
Literatuur Geraeds 2004b
Bron Archis
Nummer 54774

Uniek nr. 9.40.1.1523
Coördinaten Onbekend
Plaats Waalre
Toponiem
Naam vinder G. Beex
Datum vondst 24986
Verwerving archeologisch; inspectie
Beschrijving
Datering Onbekend - Onbekend
Cultuur
Toelichting
Literatuur Beex 1968b
Bron Literatuur
Nummer 600029

Uniek nr. 9.40.1.1527
Coördinaten Onbekend

Plaats Waalre
Toponiem Loon
Naam vinder P.A. Derks & A. Jansen
Datum vondst 1969
Verwerving archeologisch: inspectie
Beschrijving ontdekt bij afgraving en wellicht tijdens de daaropvolgende documentatie van een Romeinse waterput; gelegen ten ZW van Loon
Datering Mesolithicum - Mesolithicum
Cultuur
Toelichting
Literatuur Beex 1969e, 55
Bron Literatuur
Nummer 600033

Uniek nr. 9.40.1.1528
Coördinaten Onbekend
Plaats Waalre
Toponiem Loon
Naam vinder P.A. Derks
Datum vondst onbekend
Verwerving archeologisch: inspectie
Beschrijving ontdekt in zandafgraving ten oosten van Loon
Datering Neolithicum - Neolithicum
Cultuur
Toelichting
Literatuur Beex 1969e, 55
Bron Literatuur
Nummer 600034

Uniek nr. 9.40.1.1529
Coördinaten Onbekend
Plaats Waalre
Toponiem Loon
Naam vinder P.A. Derks
Datum vondst onbekend
Verwerving archeologisch: inspectie
Beschrijving ontdekt in zandafgraving ten oosten van Loon
Datering Mesolithicum - Mesolithicum
Cultuur
Toelichting
Literatuur Beex 1969e, 55
Bron Literatuur
Nummer 600035

Uniek nr. 9.40.1.1530

Coördinaten Onbekend

Plaats Waalre

Toponiem Loon

Naam vinder P.A. Derks

Datum vondst onbekend

Verwerving archeologisch: inspectie

Beschrijving ontdekt in zandafgraving ten oosten van Loon

Datering Mesolithicum - Mesolithicum

Cultuur

Toelichting

Literatuur Beex 1969e, 55

Bron Literatuur

Nummer 600036

Uniek nr. 9.40.1.2335

Coördinaten X=157750 / Y=377740

Plaats Waalre

Toponiem De Wilderen

Naam vinder

Datum vondst

Verwerving

Beschrijving

Datering Midden-Neolithicum A - Bronstijd

Cultuur

Toelichting

Literatuur

Bron N. Arts

Nummer 600872

Uniek nr. 9.40.1.2404

Coördinaten X=159200 / Y=377525

Plaats Veldhoven

Toponiem

Naam vinder Bram Aarts (de Bleker 19 5506 Ba

Datum vondst voorjaar 1987

Verwerving

Beschrijving Jonge aanplant 1987 (gediepploegd bos) Bronstijd aardewerk

Datering Bronstijd

Cultuur

Toelichting

Literatuur

Bron K. Huybers

Nummer

600949

Bibliografie Waalre

- Alink, E.. *Koers 2018Brabant. Werkdocument versie 1.1 juli 2010*, [z.p.], 2010.
- Anonymus. Het graf van Brabants onbekende soldaat. *Zuid 2* (1948) nr. 33, p. 18.
- Anonymus. Oorkonden van Valkenswaard (en Waalre) vanaf de 14e eeuw. *Campinia 2* (1972 - 73) 170 - 171; 3 (1973 - 74) 19 - 20; 4 (1974 - 75) 18 - 19.
- Anonymus. *Loon en Elshouters, Waalre: inventarisatierapport*. Eindhoven (Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging), 1974.
- Anonymus. Een stukje geschiedenis rond het Mandershuis. *Gruun Buukske 11* (1982) 74 - 76. (1982a)
- Anonymus. Kerkklokken voor Aalst. *Gruun Buukske 11* (1982) 31 - 32, 70. (1982b)
- Anonymus. *Cultuurhistorische inventarisatie provincie Noord-Brabant: gemeente Waalre. 's-Hertogenbosch* (Provincie Noord-Brabant), 1983.
- Anonymus. *Catalogus Inventarisatie en Waardering Archeologische Terreinen in de Provincie Noord-Brabant (IWAT)*, z.p, 2004a.
- Arts, N.. Waalre, in: W.J.H. Verwers, *Archeologische Kroniek van Noord-Brabant 1985-1987* (= Bijdragen tot de studie van het Brabantse heem, 34), Waalre, 1990, 26-27.
- Arts, N.. Waalre, in: W.J.H. Verwers, *Archeologische kroniek van Noord-Brabant 1991*, *Brabants Heem 44* (1992b), 149.
- Arts, N.. Archeologische vondsten. Vuurstenen pijlspits uit Aalst (gemeente Waalre), *Nieuwsbrief Archeologie Peel- en Kempenland 2-2* (1998), 12.
- Arts, N.. Waalre's kasteel op een donk in de Dommel, *Nieuwsbrief Archeologie Peel- en Kempenland 3-1* (1999a), 8.
- Arts, N., A.J. Bijsterveld, B. J. van der Veen. Een heilige plaats onder de grond: Aalst en zijn middeleeuwse kerk. *Brabants Heem 52* (2000) 81 - 92.
- Asseldonk, M.M.P. van. *Helmondse cijns Veghel I* (1406 - 1540). Zpl., 1988. (1988b)
- Asseldonk, M.M.P. van. *Cijnsboeken van de heer van Helmond (±1600 - 1783) betreffende Veghel*. zpl., 1988. (1988c)
- Asseldonk, M.M.P. van. *Helmondse cijnsregisters betreffende Veghel 1599 - 1783*. Zpl., 1988. (1988d)
- Asseldonk, M.M.P. van. *De Meierij van 's-Hertogenbosch. De evolutie van plaatselijk bestuur, bestuurlijke indeling en dorpsgrenzen, circa 1200 - 1832*. Oosterhout, 2002. (ISBN: geen)
- Asseldonk, M.M.P. van. *De Meierij ontrafeld: plaatselijke bestuur, dorpsgrenzen en bestuurlijke indeling in de Meierij van 's-Hertogenbosch, circa 1200-1832*. Tilburg (ZHC), 2003.

- Bannenbergh, G.P.J.. *Sint Willibrord in Waalre en Valkenswaard. Ontstaan en ontwikkeling ener vroege christengemeenschap tot parochie*. [z.p.], 1952.
- Bannenbergh, W. (e.a.). *60 jaar kerk parochie H. Willibrordus Waalre, 1924 – 1984*. Waalre, 1984.
- Beex, G.. Waalre, *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 68 (1969g), *124.
- Beex, G.. Waalre, *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 68 (1969h), *124.
- Beex, G.. Aalst-Waalre, *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 69 (1970h), *69.
- Beex, G.. Drinkwaterput uit de Romeinse tijd te Waalre, *Brabants Heem* XXII (1970o), 22-23.
- Beex, G.. Waalre, *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 71 (1972i), *91.
- Beex, G.. Waalre, *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 72 (1973h), *15.
- Beex, G.. Wijers (visvijvers). In: W.C.M. van Nuenen c.s. (red.). *Drie dorpen, een gemeente. Een bijdrage tot de geschiedenis van Hoogeloon, Hapert en Casteren*. Hapert, 1987, 145-146.
- Berkel, G. van, K. Samplonius. *Nederlandse plaatsnamen. De herkomst en betekenis van onze plaatsnamen*. Utrecht, 1995.
- Bijsterveld, A.J.. Albert Delahaye, Willibrord en Waalre. De zwakheid van Delahaye's beweringen. *Brabants Heem* 35 (1983) 101 - 111, 150 - 159, 188 – 196.
- Bijsterveld, A.J.. Het domein van de abdij van Echternach in Waalre en Valkenswaard: ontwikkeling en beheer ca. 1100-1400. In: Verhoeven, A., F. Theuws. *Het Kempenproject 3. De middeleeuwen centraal*. Waalre, 1989, 57 – 96.
- Bijsterveld, A.J.A.. *Laverend tussen Kerk en wereld. De pastoors in Noord-Brabant 1400 - 1570*. Amsterdam, 1993.
- Bijsterveld, A.J.. De parochie Waalre en Valkenswaard en haar pastoors tot ongeveer 1570. *Merckenswaert* 5 (1996) 25 – 51.
- Bijsterveld, A.J.. *De schaduw van een heiligdom. De geschiedenis van Aalst en zijn middeleeuwse kerk*. Waalre (Stichting Waalres Erfgoed), 1998.
- Bijsterveld, A.J., G. Bosch, J. Govers. *Het Herengoed van Waalre : de Heren, het Kasteel en de Loondermolen, circa 1300-1940*. Waalre (Stichting Waalres Erfgoed), 2000.
- Blom, J.C.H., E. Lambert (red.). *Geschiedenis van de Nederlanden*. Baarn, 2006.
- Bogaers, J.E., 'Weer een steen met een probleem.' In: *Brabants Heem* 35 (1983), p. 42-51.
- Bolmers, J.B.. Over zeer oude Linden. *Brabants Heem* 17 (1975) 40 - 45.
- Camps, H.P.H.. *Oorkondenboek van Noord - Brabant tot 1312. Deel I, De Meierij van 's - Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)*. Den Haag, 1979.
- Coolen, A.. *Waalre's oud Willibrorduskerkje: Herdenkingskapel van Brabants gesneuvelden*. [z.p.] (Stichting Herdeking Brabantsche gesneuvelden), [z.j.].

- Dams, A., J. Mikkers. De Markt te Waalre. *Gruun Buukske* 8 (1979) 29 – 32.
- Datema, R.R. & M.G.J. Grievink. *Beschrijving van de bestaande toestand van 50 monumenten op particulier terrein in Noord- Brabant*, 2002.
- Dijk, J.F. van. *125 jaar Walra v/h Van Dijk Manders & Co: 125 jaar directe linnenverkoop uit Woldere*. Waalre, [z.j.].
- Dijk, T.F. van. Reconstructie van het bakstenen kerkgebouw (circa 1450-1906), in: A-J.A. Bijsterveld, *De schaduw van een heiligdom. De geschiedenis van Aalst en zijn middeleeuwse kerk*. Waalre (Stichting Waalres Erfgoed), 1998.
- Eerenbeemt, H.F.J.M. van den. *Ontwikkelingslijnen en scharnierpunten in het Brabants industrieel bedrijf 1777-1914*. Tilburg, 1977.
- Eerenbeemt, H.F.J.M. van den. *Industrieel ondernemerschap en mentaal klimaat 1914-1940*. Tilburg, 1979.
- Eerenbeemt, H.F.J.M. van den (red.) *Geschiedenis van Noord-Brabant. Deel 1: Traditie en modernisering 1796-1890*. Amsterdam, 1996.
- Eijkelenboom, J.P.. *Station Aalst-Waalre en de spoorlijn Eindhoven-Valkenswaard-Hasselt-Luik*. Waalre, 1991.
- Hanewinkel, S.. *Reize door de Majorij van 's Hertogenbosch, in den jaare 1798-1799. (in brieven)*. Amsterdam(Saakes), 1799-1800. Heruitgave: Meijneke, F.C.. *Op reis door de MeieriJ met Stephanus Hanewinkel: voettochten en bespiegelingen van een dominee, 1789-1850*. Tilburg (ZHC), 2009.
- Enklaar, D. Th.. *Gemeene gronden in Noord-Brabant in de Middeleeuwen. In het licht gegeven door D.Th. Enklaar*. Utrecht, 1941.
- Geraeds, J.J.G.. *Archeologisch Onderzoek Waalre-West, gemeente Waalre. Inventariserend Veldonderzoek - karterende fase Waalre-West, Gemeente Waalre (= Grontmij Archeologische Rapporten, 50)*, Eindhoven, 2004b.
- Govers, J.. Op zoek naar 'de Afterhove' (gemeente Waalre), *Nieuwsbrief Archeologie Kempen- en Peelland* 2-3 (1998), 16-17
- Hanewinkel, S.. Aalst in 1803. *Gruun Buukske* 9 (1980) 43 - 44. (overdruk uit *Geschied-Aardrykskundige Beschryving der Stad en Meiëry van 's-Hertogenbosch*. Nijmegen, 1803. (1803a)
- Hanewinkel, S.. Waalre in 1803. *Gruun Buukske* 9 (1980) 67 – 69. (overdruk uit *Geschied-Aardrykskundige Beschryving der Stad en Meiëry van 's-Hertogenbosch*. Nijmegen, 1803. (1803b)
- Heesters, W.. *Schijndel. Historische verkenningen*. Waalre, 1984.
- Houten, J. van. *Van Mierlo de wagenmaker*. Waalre (Stichting Waalres Erfgoed), 1992.
- Houten, J. van. *Aalst Waalre aan de spoorlijn: Het Bels lijntje*. Waalre (Stichting Waalres Erfgoed), [z.j.].
- Jansen, J.. De raadhuizen van de dorpen Aalst en Waalre. *Spinning Houwe* (2008) nr.1, 4/1.

- Jansen, J., W. Louwers, J. Walinga. *Traditionele boerderijen Aalst 1830-2000*. Waalre (Stichting Waalres Erfgoed), 2009. (2009a)
- Jansen, J., W. Louwers, J. Walinga. *Traditionele boerderijen Waalre 1830-2000*. Waalre (Stichting Waalres Erfgoed), 2009. (2009b)
- Kakebeeke, A.D.. Het beschermde dorpsgezicht Loon (gemeente Waalre). *Brabants Heem* 27 (1975) 59 – 64.
- Kessel, J. van, F. Roijmans. *Natuurgebied het Kroonven: Kroonven, Klein Kroonven en Tjopvenneke (gemeente Bladel en Netersel)*. Bladel, 1993.
- Kolman, C., B.O. Meierink, R. Stenvert. *Monumenten in Nederland: Noord-Brabant*. Zwolle, 1997.
- Kunst en architectenbureau R. Koning. *Voorstel Aanvulling Gemeentelijke Monumentenlijst*. Z.p., z.j. (in opdracht van gemeente Waalre.)
- Lanting, J.N. & J. van der Plicht. De ¹⁴C-chronologie van de Nederlandse pre- en protohistorie; I: Laat-Paleolithicum, *Palaeohistoria* 37/38, 1995/1996, 71-125.
- Lanting, J.N. & J. van der Plicht. De ¹⁴C-chronologie van de Nederlandse pre- en protohistorie, IV: bronstijd en vroege ijzertijd, *Palaeohistoria* 43/44, 2001/2002, 117-262 (speciaal 181).
- Lync, M.. Vive la différence. *Het Financieele Dagblad*, 6 november 2006.(Artikel personeelsbeleid)
- Maas, A.. *Kerk & parochie van Aalst. Jubileumjaar 2006 Parochiebestuur Heilige Familie Aalst*. Aalst, 2006.
- Megens - Linders, A.M.H.. *Transcriptie van het cijnsregister uit het archief van de raad en rentmeestergeneraal der domeinen, inv.nr. 193. Sint-Oedenrode 1646 - 1651*. (zjr, zpl, op BHIC beschikbaar)
- Meijs, E.. *Aalst-Waalre gezien vanaf de openbare weg, deel 1*. Waalre, 1993. (1993a)
- Meijs, E.. *Aalst-Waalre gezien vanaf de openbare weg, deel 2*. Waalre, 1993. (1993b)
- Meijs, E.. *Heden en verleden 1*. Waalre, 1994.
- Meijs, E.. *Heden en verleden 2*. Waalre, 1995. (1995a)
- Meijs, E., De Seyen in Waalre (dorp). *Gruun Buukske* 24 (1995) 22 – 27. (1995b)
- Meijs, E.. *Het vroegere dorpsleven van Aalst en Waalre, deel 1*. Waalre, 1996.
- Meijs, E.. *Het vroegere dorpsleven van Aalst en Waalre, deel 2*. Waalre, 1997.
- Meijs, E.. *Aalst en Waalre zoals het vroeger was*. Waalre, 2001.
- Meijs, E.. *Gemeentelijk monument, Treeswijk Valkenswaardseweg 20*. [z.p.], [z.j.] [z.j.a]
- Meijs, E.. *Gemeentelijk monument: Valkenswaardseweg 16/18*. [z.p.], [z.j.] (z.j.b)
- Meijs, E.. Gemeentelijke monumenten, Huize Schoonoord. [z.p.], [z.j.] (z.j.c)
- Melssen, J.. Over wapens en zegels: Waalre. *Kroniek van de Kempen* 7 (1987) 86 - 88.

- Melssen, J.. Aalster dorpskleuren? *Van Schild en Vaan* 6 (1999) 54.
- Panken, P.N., W.J.F. Juten. Drie Kempische dorpen (Waalre, Valkenswaard en Aalst). *Taxandria* 10 (1903) 28 - 32, 50 - 56, 65 - 73, 94 - 101, 154 - 161, 207 - 222, 267 - 273, 290 -298.
- Ruhe, H.A.M.. *Het dorpswoonhuis in de Kempen vanaf de vijftiende tot de negentiende eeuw*. Zaltbommel, 1980.
- Schaffels, J.. *De sociaal-economische geschiedenis van Waalre in de periode 1870-1914*. Waalre, 1983.
- Spijkers, A.P.A.M.. De charters van Waalre en Valkenswaard. *Merckenswaert* 4 (1995)8 – 20.
- Spoorenberg, J.. De kwaliteit van de huizen in Aalst en Waalre in 1832. *Gruun Buukske* 11 (1982) 61 -69; 12 (1983) 20 - 22, 37 – 39.
- Stege, H. ter, J. Walinga. *Toponiemen in Aalst & Waalre, deel 1: 'Van Aelsteren acker tot Zoerbeec', veldnamen in Aalst en hun betekenis*. Waalre (Stichting Waalres Erfgoed), 2003.
- Stege, H. ter, J. Walinga. *Toponiemen in Aalst & Waalre, deel 2: 'Van Aangelagh tot Zoe akker', veldnamen in Aalst en hun betekenis*. Waalre (Stichting Waalres Erfgoed), [z.j.].
- Strijbos, H.. Overpeinzingen rond houten middeleeuwse kerken in de Kempen. *De Rosdoek* nr. 91 (september 1999) 3 – 13.
- Ven, H.P. van de. Toestand te Aalst. *Taxandria* 21 (1914) 87 – 89.
- Vonk, G.J., J. Walinga, J.. *Archeologische Waardenkaart Waalre. Beschrijving en achtergronden*. Waalre (Stichting Waalres Erfgoed), 2002.
- Voordt-Pieck, L. van der, M. Kuijl. *Statistiek der provincie Noord-Brabant volgens de uitkomsten van het kadaster bij deszelfs invoering*. Maastricht (Geografisch Etablissement F. Desterbecq), 1845.
- Walinga, J., J. Jansen. *De Waalrese volmolen*. Waalre (Stichting Waalres Erfgoed), 1992.
- Walinga J., T. van Dijk. *Wevers in Woldere: 150 jaar Linnenweverijen Van Dijk & Zonen*. Waalre, 1998.
- Walinga, J.. *Protestant in het Roomse land: 350 jaar Protestantse kerk in Waalre en Valkenswaard*. Valkenswaard/Waalre (Reformatorische Kerkgemeenschap Valkenswaard ; Aalst-Waalre : Samen-op-weg gemeente Agnus Dei Samen-op-weg gemeente Agnus Dei), 1998. (1998b)
- Walinga, J.. *De kerk van Sint-Willibrord in Waalre: dertien eeuwen historie*. Waalre (Stichting Waalres Erfgoed), 2004.
- Walinga, J.. Het slot de Beerwinckel. *Spinning Houwe* (2003) nr. 2, 4/2.
- Walinga, J.. De Markt van Waalre (1). *Spinning Houwe* (2005) nr 3, 4/3.
- Wieberdink, G.L. (samensteller). *Historische Atlas van Noord-Brabant. Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000*. Den Ijp, 1989.

Wit, G. de, A. Sloos. *De interpretatie van archeologische waarnemingen in Archis. Een concept voor een nieuwe set complextypen*. Amersfoort, 2008. (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 165).

Wolters-Noordhoff. *Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000. Deel 4: Zuid Nederland 1838-1857*. Groningen, 1990.

Wouters, A.M.. Vondstmeldingen, *Brabants Heem* VII (1955), 90-91.

Verwers, W.J.H.. Archeologische Kroniek Noord-Brabant 1991, *Brabants Heem* 44 (1992a), 141-180.

Zoetmulder, S.H.A.M.. *De Brabantse molens*. Helmond, 1973.

Zoetmulder, S.H.A.M.. *Aalst en Waalre in oude ansichten*. Zaltbommel, 1974.

Zoetmulder, S.H.A.M.. *Waalre en Aalst in het verleden, deel I*. Waalre (Gemeente Waalre), 1983.

Zoetmulder, S.H.A.M.. *Waalre en Aalst in het verleden, deel II*. Waalre (Gemeente Waalre), 1984. (1984a)

Zoetmulder, S.H.A.M.. *Waalre en Aalst in het verleden, deel III*. Waalre (Gemeente Waalre), 1984. (1984b)

Zoetmulder, S.H.A.M.. Het Aalster Ekenrooi. *Gruun Buukske* 20 (1991) 78 – 79.

Geraadpleegde archieven

Archief Staatsbosbeheer, Tilburg

Archief Brabants Landschap, Haaren

Archief Natuurmonumenten, regiokantoor Eindhoven

Archief Natuurmonumenten, Centraal kantoor 's Gravenland